

ISSN 2663-3426 (PRINT)
ISSN 2663-3434 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**SCIENTIFIC BULLETIN OF KHERSON STATE
UNIVERSITY**

Серія:
**ГЕРМАНІСТИКА
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 1

Series:
**GERMANIC STUDIES
AND INTERCULTURAL COMMUNICATION**
Issue 1

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладознавства імені Микола Лукаша Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Заступник головного редактора:

Цапів Алла Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна)

Відповідальний секретар:

Короткова Людмила Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна)

Члени редакційної колегії:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики (Херсонський державний університет, Херсон, Україна)

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Дойна Попеску (Doina Popescu) – доктор філософії, доцент (Університет близького сходу північного Кіпру (Near East University of North Cyprus), Нікосія, Республіка Кіпр).

Ельжбета Кржановська-Ключевська (Elzbieta Chrzanowska-Kluczevska) – доктор філософії, професор (Ягелонський університет, Краків, Польща).

Засєкін Сергій Васильович – кандидат філологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна).

Крисанова Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна).

Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент (Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна).

Мартинюк Алла Петрівна – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна).

Приходько Ганна Іллівна – доктор філологічних наук, професор (Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна).

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, доцент (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Шевченко Ірина Семенівна – доктор філологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна).

**На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України
від 14.05.2020 № 624 (додаток 2) журнал внесений до переліку фахових видань України
(категорія «Б») у галузі філології (035 – Філологія)**

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(Протокол від 25.06.2020 р. № 12)**

**Журнал включено до наукометричної бази даних
Index Copernicus (Республіка Польща)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 23951-13791ПР від 26.04.2019 р.
видане Міністерством юстиції України)

Офіційний сайт видання: <http://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj>

ISSN 2663-3426 (PRINT)
ISSN 2663-3434 (ONLINE)

© Херсонський державний університет, 2020
© Офорулення «Видавничий дім «Гельветика», 2020

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Humeniuk N.H.

PRAGMATIC FEATURES OF THE UK

PRIME MINISTER QUESTION TIME DISCOURSE, 09.04.2019..... 9

Коропатницька Т.П.

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ СТРУКТУР
У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ..... 15

Кузьменко О.Ю.

СТРАТЕГІЯ ПОЗИТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕСПОНДЕНТА

ЖУРНАЛІСТОМ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю ПОПУЛЯРНИХ ЖУРНАЛІВ..... 21

Луньова Т.В.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ
КОНЦЕПТІВ У СКЛАДІ ЕКФРАСТИЧНИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ У СУЧАСНИХ
АНГЛОМОВНИХ ЕСЕ ПРО ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО..... 29

Редька І.А.

ОБРАЗНІСТЬ ПРИГНІЧЕНИХ ЕМОЦІЙ В АСПЕКТІ МОДЕЛЮВАННЯ
ЕМОТИВНОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШІВ)..... 38

Тараненко Л.І., Існюк О.Ю.

ПРОСОДИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СОНЕТІВ В. ШЕКСПІРА..... 45

Томнюк Л.М.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ
«*GEFÄNGNIS* ≡ *SAKRALE SPHÄRE*» У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ..... 53

Черниш О.А.

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ..... 58

Шапочкина О.В.

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ПОРОДЖУЮЧИХ СТРУКТУР РЕЧЕННЯ

В ПАРАДИГМІ КАТЕГОРІЇ СТАНУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ..... 63

Шкрібляк М.П., Бялик В.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ..... 70

Shumenko O., Kashenko P.V.

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF LEGAL TERMS

IN ENGLISH-LANGUAGE ARTISTIC DISCOURSE..... 75

СЕКЦІЯ 2

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Антуф'єва В.А., Белоусова В.В., Драпалюк К.І.

НАЦІОНАЛЬНА УНІКАЛЬНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ 80

Калініченко Т.М.

ВИКОРИСТАННЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО КОРПУСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ

ФОРМ МИНУЛОГО ЧАСУ В ТЕКСТАХ ПЕРЕКЛАДІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКОЮ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ..... 86

Кривенко О.В., Цимбалиста О.А. ГРАМАТИЧНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ.....	91
Сергієнко Т.М., Денисюк Ю.І., Сергієнко Р.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДЕЯКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ТАКТИКИ ДІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	97
Ташенко Г.В. ОБРАЗ ЖІНКИ В ПЕРЕКЛАДІ АНТИУТОПІЇ: САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ЧИ ЗНЕОСОБЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»).....	104
Французова К.С. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОРПОРАТИВНИХ ТЕРМІНІВ У БІЗНЕС-ТРЕНІНГАХ.....	111
Христич Н.С. ПЕРЕКЛАД ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ ЯК ДЕКОДУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ П. ТИЧИНИ).....	117
СЕКЦІЯ 3	
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ	
Білицька В.М. РОЛЬ БАЗОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПРОЕКТУ «РІСТ EU» ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА.....	124
Горшкова К.О., Шевченко Н.Г., Мігіна О.М. ЕТНОРЕАЛІЯ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	130
Гродська Е.Б. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІКИ КОЛЬОРУ В ІСПАНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	136
Каціон І.О. СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ <i>СМЕРТЬ</i> У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	141
Клименюк А.В., Калита А.А. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ.....	146
Кутуза Н.В. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ФЕНОМЕНІВ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВПЛИВУ.....	157
Лисенко Л.В. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ СТЕРЕОТИПІВ МЕТОДОМ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ.....	163
Матушевська Н.В. КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ СПОКУСИ: МЕХАНІЗМ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ.....	170
Мизин Т.О. ЛЕКСЕМИ <i>ROAD/ДОРОГА</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	177
Павлик В.І. ІСТОРИЧНИЙ ХУДОЖНІЙ ФІЛЬМ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ.....	183

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Босва Е.В.

КОНЦЕПТ «ГОЛОС» ЯК СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: ІДЮСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 188

Дружинець М.Л.

РЕГІОНАЛЬНА ОРФОЕПІЯ ГОЛОСНИХ: НОРМАТИВНІСТЬ І ДЕВІАЦІЇ..... 196

Єфименко О.М.

ФУНКЦІОНУВАННЯ УСТАЛЕНИХ СЛОВОСПОЛУК
У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ..... 203

Ковальчук Ю.А.

СЛЕНГ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН..... 210

Крупеньова Т.І.

УКРАЇНСЬКІ ФІЛЬМОНІМИ ХХІ СТОЛІТТЯ:
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 216

Левченко Т.М.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВУЛЬГАРИЗМІВ У ТЕКСТАХ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ..... 222

Новікова О.О.

ФУНКЦІЙНІ ВИЯВИ КОНКРЕТИЗУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ
НА РІВНІ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ..... 227

Пруднікова Т.І.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗМОВНИХ ДІЄСЛІВ
У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ..... 233

Романченко А.П., Піль М.І.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ
НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ
У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ В. СТУСА..... 239

Самойленко В.В.

ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКІВ У СУЧАСНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ..... 245

Соломахін А.Ф.

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «ЗІРКА» ТА «ЗОРЯ»
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ПРОСТОРИ
(НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ)..... 250

Храбан Т.Е., Иващенко Т.М.

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СМЕРТИ В ВОЕННО-ПОЭТИЧЕСКОМ
ДИСКУРСЕ УЧАСТНИКОВ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ..... 256

Царьова І.В.

СЛОВОВІРНИЙ АСПЕКТ СПІЛЬНОКОРЕНЕВОЇ СИНОНІМІЇ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ..... 263

CONTENTS

SECTION 1

GERMANIC LANGUAGES

Humeniuk N.H.

PRAGMATIC FEATURES OF THE UK

PRIME MINISTER QUESTION TIME DISCOURSE, 09.04.2019..... 9

Koropatnitska T.P.

LINGVO-COGNITIVE STUDY OF COMPARATIVE STRUCTURES IN GERMAN..... 15

Kuzmenko O.Yu.

STRATEGY OF THE RESPONDENT'S POSITIVE PRESENTATION
BY THE JOURNALIST IN ENGLISH-SPEAKING POPULAR

MAGAZINES INTERVIEWS..... 21

Lunyova T.V.

LINGUOCOGNITIVE MECHANISMS OF CONSTRUING KEY CONCEPTS
OF EKPHRASTIC GENERALIZATIONS IN MODERN ESSAYS

ABOUT FINE ART IN ENGLISH..... 29

Redka I.A.

IMAGERY OF SUPPRESSED EMOTIONS IN MODERN ENGLISH POETIC TEXTS:
A COGNITIVE MODELLING STUDY..... 38

Taranenko L.I., Isniuk O.Yu.

PROSODIC EXPRESSION OF THE EMOTIONAL-AND-PRAGMATIC POTENTIAL
OF W. SHAKESPEARE'S SONNETS..... 45

Tomniuk L.M.

THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE CONCEPTUAL
METAPHOR "GEFÄNGNIS IS SAKRALE SPHÄRE"

IN MODERN GERMAN LITERARY AND PUBLICISTIC DISCOURSES..... 53

Chernysh O.A.

LEXICOGRAPHICAL PARAMETERIZATION PECULIARITIES..... 58

Shapochkina O.V.

THE RELEVANCE OF THE GENERATIVE STRUCTURES OF THE SENTENCE
IN THE PARADIGM OF THE CATEGORY OF STATE

IN THE OLD GERMANIC LANGUAGES..... 63

Schkribliak M.P., Byalyk V.D.

GENERAL CHARACTERISTICS OF PUBLICISTIC DISCOURSE..... 70

Shumenko O.A., Kashenko P.V.

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF LEGAL TERMS
IN ENGLISH-LANGUAGE ARTISTIC DISCOURSE..... 75

SECTION 2

TRANSLATION STUDIES

Antufeva V.A., Belousova V.V., Drapaliuk K.I.

NATIONAL UNIQUENESS OF PHRASEOLOGICAL UNITS
IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD..... 80

Kalinichenko T.M. USE OF THE PARALLEL CORPUS FOR THE EXAMINATION OF PAST FORMS IN THE TEXTS OF THE TRANSLATIONS FROM ENGLISH TO UKRAINIAN IN OFFICIAL BUSINESS DOCUMENTATION.....	86
Kryvenko O.V., Tsymbalysta O.A. GRAMMAR TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF TRANSLATION OF ENGLISH PUBLICISTIC STYLE TEXTS.....	91
Serhiienko T.M., Denysyuk Yu.I., Serhiienko R.V. THE PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF SOME ENGLISH MILITARY TERMS RELATING TO ARMAMENT AND TACTICS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE.....	97
Tashchenko G.V. THE IMAGE OF A WOMAN IN THE TRANSLATION OF ANTI-UTOPIA: SELF-PRESERVATION OR DEPERSONALIZATION (BASED ON THE NOVEL BY M. ATWOOD “THE HANDMAID’S TALE”).....	104
Frantsuzova K.S. TRANSLATING PECULIARITIES OF CORPORATIVE TERMS IN BUSINESS-TRAININGS.....	111
Khrystych N.S. TRANSLATION OF INDIVIDUAL AUTHOR’S LEXICAL INNOVATIONS AS DECODING OF CONCEPTUAL INFORMATION (A CASE STUDY OF OF P. TYCHYNA’S POETRY).....	117
SECTION 3	
INTERCULTURAL COMMUNICATION	
Bilytska V.M. THE ROLE OF THE BASIC CURRICULUM OF THE PICT EU PROJECT FOR THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCES OF THE TRANSLATOR.....	124
Gorshkova K.O., Shevchenko N.H., Mitina O.M. ETHNOREALIA IN THE CONTEXT OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION.....	130
Grodskia E.B. CULTURAL-LINGUISTIC FEATURES OF SPANISH COLOUR IDIOMS AND SYMBOLS.....	136
Katsion I.O. PHRASEOLOGICAL FIELD STRUCTURE OF <i>DEATH</i> CONCEPT IN TURKISH WORLDVIEW.....	141
Klymenyuk A.V., Kalyta A.A. ENERGETIC SYSTEM AND MECHANISMS OF COGNITIVE PROCESSES REALIZATION.....	146
Kutuza N.V. THEORETICAL FOUNDATIONS OF COMMUNICATION PHENOMENONS AND IMPACTS.....	157
Lysenko L.V. RESEARCH OF LANGUAGE STEREOTYPES BY THE SOCIOLINGUISTIC EXPERIMENT METHOD.....	163
Matushevska N.V. THE COMMUNICATIVE SITUATION OF TEMPTATION: THE MECHANISM OF COGNITIVE AND PRAGMATIC INTERACTION IN THE ENGLISH LANGUAGE CINEMATIC DISCOURSE.....	170

Myzyn T.O. THE LEXEMES <i>ROAD/ДОРОГА</i> IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD.....	177
Pavlyk V.I. HISTORICAL FILM: THE PROBLEMS OF TRANSLATION.....	183
SECTION 4 SLAVIC LANGUAGES	
Boeva E.V. THE CONCEPT OF “VOICE” AS A STRUCTURAL UNIT OF THE UKRAINIAN LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD: THE IDIOSTYLISTIC ASPECT.....	188
Druzhynets M.L. THE REGIONAL ORPHOEOPY OF VOICES: NORMS AND DEVIATION.....	196
Yefymenko O.M. FUNCTIONING OF FIXED COLLOCATIONS IN MODERN INFORMATION SPACE.....	203
Kovalchuk Yu.A. SLANG AS SOCIOCULTURAL PHENOMEN.....	210
Krupenyova T.I. UKRAINIAN FILMONYMS IN THE 21ST CENTURY: A STRUCTURAL-SEMANTIC ASPECT....	216
Levchenko T.M. ACTUALIZATION OF VULGARISMS IN TEXTS OF SOCIO-POLITICAL TOPICS	222
Novikova O.A. FUNCTIONAL SIGNS OF DEFINING CONSTRUCTIONS AT THE LEVEL OF A SIMPLE COMPLICATED SENTENCE.....	227
Prudnikova T.I. SPECIAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING OF INFORMAL VERBS IN PUBLICISTIC TEXTS OF ECONOMIC TOPICS.....	233
Romanchenko A.P., Pil M.I. THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT OF NOMINATIVE SENTENCES IN V. STUS’ ARTISTIC SPEECH.....	239
Samoylenko V.V. FUNCTIONS AND STRUCTURE OF HEADLINES IN MODERN LITERATURE FOR CHILDREN.....	245
Solomakhin A.F. SPECIFICITY OF USING THE TERMS OF THE “STAR” AND THE “STARLET” IN THE CONTEXT OF MODERN MEDIA SPACE (CASE STUDY OF MODERN INTERNET MEDIA).....	250
Khraban T.E., Ivashchenko T.M. METAPHORIC MODELS DEATH IN MILITARY-POETIC DISCOURSE OF THE PARTICIPANTS IN JOINT FORCES OPERATION.....	256
Tsarova I.V. WORD FORMATION ASPECT OF THE ROOT SYNONYMY PRESENT DAY UKRAINIAN LAW TEXT.....	263

СЕКЦІЯ 1
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 81'42:328.131(410):808.51

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-1>PRAGMATIC FEATURES OF THE UK
PRIME MINISTER QUESTION TIME DISCOURSE, 09.04.2019**Humeniuk Natalia Hryhorivna,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Chair of English Philology and Translation*Borys Grinchenko Kyiv University*

n.humeniuk@kubg.edu.ua

orcid.org/0000-0002-2275-1396

Purpose. The following work is devoted to problem of the Question Time of the UK Prime Minister, 09.04.19, discourse pragmatic features.

Methods. The given investigation is fulfilled with the help of several methods: method of simple calculation, discourse analysis method, method of immediate constituents, pure sampling and comparative method.

Results. The Question Time of the UK Prime Minister discourse is defined in the given work as a communicative action in the House of Commons of the UK Parliament, organized in the form of parliamentary debates on Wednesday from 12–12.30 p. m. by putting questions of the MPs to the UK Prime Minister on the urgent home and outside problems for the UK community and receiving answers for them, as the way to control the activity of the UK Government at home and abroad. The communicators of the Question Time of the UK Prime Minister discourse are obvious: the UK Prime Minister, MPs and Speaker. It is pointed out that the Question Time of the UK Prime Minister resembles the fight, the battle, the sport competition with the Speaker as a referee and with the unequal rules for the UK Prime Minister not to put questions to the MPs.

Conclusions. It is stated that the Question Time of the UK Prime Minister discourse has the features of the political discourse with the pragmatic purpose to get / retain the power. It is stressed that the given discourse has the features of the institutional discourse with emphasis on the purpose, on the time and prototypical place of communication, on its role-statute distribution of the communicators, as well as on the stereotypical way of its organization. It is pointed out the Question Time of the UK Prime Minister discourse is a subtype of the parliamentary debates discourse with the communicative purpose to discuss and find solutions for the internal and external problems for the UK population within the UK Parliament. It is stressed that the Question Time of the UK Prime Minister discourse is an argumentative discourse with the communicative purpose to convince the interlocutor in the correctness of the addressor view point and actions, to convince the interlocutor in the necessity to act in the way proposed by the addressor of information. The Question Time of the UK Prime Minister discourse is defined as a discrediting discourse with the pragmatic purpose to discredit opponents as the way to get / retain the power in the country.

Key words: argumentative discourse, political discourse, institutional discourse, parliamentary debates discourse, Question Time of the UK Prime Minister discourse, discrediting discourse.

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ
ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА У ПАРЛАМЕНТІ,
04 ВЕРЕСНЯ 2019 Р.**Гуменюк Наталя Григорівна,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу*Київський університет імені Бориса Грінченка*

n.humeniuk@kubg.edu.ua

orcid.org/0000-0002-2275-1396

Мета. Подана робота присвячена розгляду прагматичних особливостей дискурсу відповідей Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у парламенті від 04 вересня 2019 р.

Методи. Подане дослідження виконано з використанням певних методів: методу простого підрахунку даних, методу дискурсного аналізу, методу безпосередніх даних, методу суцільної вибірки та порівняльного методу.

Результати. У межах проведеного дослідження дискурс відповідей Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у парламенті визначено як комунікативну дію в Палаті громад, організовану у формі парламентських дебатів щосередини з 12.00–12.30 шляхом постановки запитань до Прем'єр-міністра від парламентарів із нагальних зовнішніх і внутрішніх проблем для спільноти Сполученого Королівства та шляхом отримання відповідей на них як спосіб контролювати діяльність Уряду в межах країни та за кордоном. Комуніканти дискурсу відповідей Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у парламенті є очевидними: Прем'єр-міністр Сполученого Королівства, парламентарі та спікер. Визначено, що відповідь Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у Парламенті нагадує бій, битву, спортивні змагання зі спікером у ролі рефері та нерівними для Прем'єр-міністра правилами не ставити запитання парламентарям.

Висновки. Зазначено, що дискурс відповідей Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у парламенті має ознаки політичного дискурсу із прагматичною метою отримати / утримати владу. Підкреслено, що поданий дискурс має ознаки інституційного дискурсу з акцентом на мету, час і прототипне місце перебування комунікації, з акцентом на статутно-рольовий розподіл комунікантив, на стереотипний спосіб її організації. Він є підтипом дискурсу парламентських дебатів із комунікативною метою обговорювати та знайти рішення у парламенті на зовнішні та внутрішні проблеми для населення Сполученого Королівства. Зазначено, що дискурс відповідей Прем'єр-міністра Сполученого Королівства на запитання у парламенті є аргументивним дискурсом із комунікативною метою переконати співрозмовника у правильності думки та дії адресанта інформації, у необхідності діяти у спосіб, запропонований адресантом інформації. Його визначено як дискредитуючий дискурс із прагматичною метою дискредитувати опонентів, як спосіб отримати / утримати владу в країні.

Ключові слова: аргументивний дискурс, політичний дискурс, інституційний дискурс, дискурс парламентських дебатів, дискурс відповіді Прем'єр міністра Об'єднаного Королівства на запитання у Парламенті, дискредитуючий дискурс.

Introduction

Modern life being complicated is characterized by the diverse number of social-cultural spheres of human communication. This number is constantly rising with the development of human civilization, with the technological progress penetrating in all the spheres of human life. As a result of its rising, scientific interest to the different social-cultural spheres of human communication rises too. This interest presupposes scientific investigation of different types of discourse, where discourse is determined as an integrative social-cultural phenomenon of language usage in the form of certain message (or text) in speech chain for the communicative purpose with its extralinguistic factors: time and place of its occurrence, social, cultural, ideological, sexual, ageal, political, psychological, regional, religious and other factors of its communicators.

The given article is a *further step* of the political discourse investigations in the form of Parliamentary debates (Басюк, 2019; Дьяченко, Халін, 2019; Зернецька, Зернецький, 2004; Карасик, 2000; П'єцух, 2016, 2017; Руженцева, 2004; Рябоконт, 2009; Шейгал, 1998; Code of Conduct, 2015; Coxall, Robins, 1994, 2003; Forman, Baldwin, 1996). Differentiation of the Question Time of the UK Prime Minister discourse as a sub-type of the Parliamentary discourse and its pragmatic features investigation make the given work *acute*.

1. The Question Time of the UK Prime Minister as an official process in the UK Parliament

The Question Time of the UK Prime Minister (PMQs) is known to be an official pro-

cess of the UK Prime Minister (PM) questions answering to the MPs (members of UK Parliament) in the House of Commons of the UK Parliament during the period of half of an hour each Wednesday from 12–12.30 p. m.

The Question Time of the UK Prime Minister belongs to the Parliamentary debates, the official statute of which presupposes its mass media broadcasting within the radio, TV, internet, press sources. As parliamentary debates, the material of the Question Time of the UK Prime Minister receives its full transcription in the UK Parliament edition Hansard, which contains all official reports of the parliamentary debates.

Officially, the UK Prime Minister represents the highest organ of the executive power in the UK – the Government, while the MPs in the House of Commons represent the highest organ of the legislative power in the country – the UK Parliament.

It is normal, that representatives of the legislative branch of power are to control the activity of the executive organs of power in the form the Question Time of the UK Prime Minister. But some authors consider that there is no clear power distribution into the executive and legislative branches of power in the UK (Coxall, 2005: 123; Coxall, 2006: 187; Рябоконт, 2009: 20).

Moreover, the House of Commons has limited power, or no power at all, as the House of Lords is responsible for bills moving and adopting within the UK Parliament. In this case, the House of Commons is rather an arena of Parties' struggling for power in the country (Forman: 209; Рябоконт, 2009: 20).

Traditionally, the power in the UK is distributed by two main Parties: the Conservative and Labour Party. Nowadays, the UK Government is headed by Boris Johnsons, the representative of the Conservative Party, while Opposition is headed by Jeremy Corbyn, the representative of the Labour Party.

2. The Question Time of the UK Prime Minister as a certain type of discourse

It is obvious, that the Question Time of the UK Prime Minister as a certain communicative action within the UK Parliament is considered to be the political, institutional and parliamentary debates discourse.

In fact, it has the features of political discourse, being represented by the political elite: UK Prime Minister and MPs, and having its communicative purpose – the fight for power (Шейгал, 1998: 22–28; Рябоконь, 2009: 44).

It also has the features of the institutional discourse (Карасик, 2000: 37–64), having some norms and limits of its organization and realization. These norms and limits are the following: role-statute distribution of the communicators, the purpose of communication, the prototypical place of communication. But these norms and limits for the Question Time of the UK Prime Minister, in our opinion, should be enlarged by adding the following factors: the time of its realization, the form of its representation.

So, the Question Time of the UK Prime Minister as an institutional discourse has its purpose of communication – to discuss some problems with the UK Prime Minister; its prototypical place of communication – the House of Commons of the UK Parliament; its role-statute distribution of the communicators.

Thus, role-statute distribution of the communicators of the Question Time of the UK Prime Minister as an institutional discourse presupposes the role behavior of the communicators.

So, firstly, the communicators of the Question Time of the UK Prime Minister, the Prime Minister and MPs, are strictly forbidden to address each other directly, using “you”.

Secondly, the order during the Question Time of the UK Prime Minister is regulated by the Speaker of the Parliament.

Thirdly, the aim of the MPs is to put questions to the UK Prime Minister and the aim of the Prime Minister is to answer them, without putting questions to the MPs.

As it was mentioned above, the Question Time of the UK Prime Minister has not only prototypical place of its realization, but also some

time limits. It occurs on Wednesday from noon to 12.30 p.m. in the House of Commons.

The other factor, which determines the Question Time of the UK Prime Minister as an institutional discourse, is a form of its representation.

So, firstly, the Question Time of the UK Prime Minister presupposes the oral questioning-answering communication, organized in the form of parliamentary debates.

Secondly, questions to the Prime Minister are usually tabled on a topical basis with the name of MP, who makes a question, but without mentioning the question itself.

We can add, that the Question Time of the UK Prime Minister has the features of the parliamentary debates discourse with the communicative purpose to discuss and find solutions for the internal and external problems for the UK population within the UK Parliament.

The communicators of the parliamentary debates discourse fulfill the functions of the addressor of information, while making their messages or forming their questions to the addressee in the Parliament, or fulfill the function of addressee, whom the given messages are addressed. So, the participants of the parliamentary debates have a chance to put on different roles in the process of the parliamentary debates communication – the role of addressee and addressor of information, which is natural to the communicative reality.

We can assume, that the Question Time of the UK Prime Minister as a certain type of parliamentary debates discourse has its own specific features, which makes it possible to determine it as the Question Time of the UK Prime Minister discourse.

The communicators of the Question Time of the UK Prime Minister discourse are obvious: the UK Prime Minister, MPs and Speaker. As it was mentioned above, the roles of them during the Question Time are shared: the MPs are to put questions to the UK Prime Minister and Prime Minister is to answer them, while the Speaker is to regulate and to guarantee the order during this process of parliamentary debates.

In this case, the Question Time of the UK Prime Minister discourse is a communicative action in the House of Commons of the UK Parliament, organized in the form of parliamentary debates on Wednesday from 12–12.30 p. m. by putting questions of the MPs to the UK Prime Minister on the urgent home and outside problems for the UK community and receiving answers for them, as the way to control the activity of the UK Government at home and abroad.

We can state that communication during the Question Time of the UK Prime Minister is organized in the form of polylogue with strict limits for the UK Prime Minister only to answer questions without putting his own questions to the MPs.

The analysis of the Question Time of the UK Prime Minister discourse, 09.04.19, shows that it starts in usual way by putting the normative question for the UK Prime Minister about his engagements for the 4-th of September, 2019:

Siobhain McDonagh (Mitcham and Morden)
(Lab)

Share

Q1. If he will list his official engagements for Wednesday 4 September

(Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

The given question to Boris Johnsons is given by Siobhain McDonagh (Mitcham and Morden), the representative of Labour Party, whose membership is marked in the material of transcript as abbreviation "Lab".

The first question to the UK Prime Minister during the Question Time of the UK Prime Minister has its formal character, it gives opportunity for the UK Prime Minister to express the UK official position for the current home and outside events:

The Prime Minister (Boris Johnson)

Share

I know that the whole House will want to join me in paying tribute to PC Andrew Harper, who was killed while on duty. His death and the serious injuries sustained by PC Stuart Outten in London and PC Gareth Phillips in Birmingham are a powerful reminder of the dangers that police officers face every day to keep us safe. This morning, I had meetings with ministerial colleagues and others. In addition to my duties in the House, I shall have further such meetings later today (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

So, Boris Johnsons expresses the official position of the Government to the current event in the UK – the death of the police officer on duty.

MP, who puts question to the Prime Minister, has a chance to react the given answer by reproducing his/ her comments. MP, who gives the first official question to the Prime Minister, has opportunity to give his / her comments for it and to form another question to the PM:

So, Siobhain McDonagh (Mitcham and Morden), who gives the first official

question to Boris Johnsons gives his comments and formulate his question:

Siobhain McDonagh (Mitcham and Morden)
Share

May I associate myself with the comments about the brave acts of the police officers? On Brexit, the former Prime Minister's deal was unacceptable to this House, but to leave without a deal is unthinkable, yet the Prime Minister pursues a game of brinkmanship built on the livelihoods, health and future of my constituents and our country. There is still an option to resolve this once and for all: if the Prime Minister really believes in no deal, let him put it to the people and ask our people if that is the price they want to pay (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

The parliamentary debates discourse and the Question Time of the UK Prime Minister discourse as a certain type of it is considered to be the argumentative discourse (Рябокoнь, 2009: 169) with the communicative purpose to convince the interlocutor in the correctness of the addressor view point and actions, to convince the interlocutor in the necessity to act in the way proposed by the addressor of information.

It is normal, that the process of convincing the interlocutor presupposes the argumentation process in the form from abstract to concrete, from concrete to abstract, in the form of associative, descriptive and analytical arguments (Белова, 1998: 16), which may be given as the prepared arguments or may be given spontaneously (Белова, 1998: 95).

The analysis of the Question Time of the UK Prime Minister discourse shows that MPs prepare their questions beforehand, their questions are given in logical sequence from argument to argument, from fact to fact.

Generally speaking, the argumentative component of MPs questions consists of 2 main elements: the question itself and the prelude argumentative part of it as series of arguments:

Jeremy Corbyn

Share

Yesterday, it was revealed that the Prime Minister's negotiating strategy was to run down the clock and that the Attorney General told him that his belief that the EU would drop the backstop was a complete fantasy. Are these reports accurate, or can the Prime Minister provide the detail of the proposals he has put forward to the EU? (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

The example under consideration contains the question itself of Jeremy Corbyn to

the Prime Minister and his prelude arguments for the given question in the form of Attorney General view point about the EU backstop dropping.

As for the Prime Minister answers, we can add that the argumentative part of them is given spontaneously.

The analysis of the Question Time of the UK Prime Minister discourse shows that it is rather discrediting than argumentative discourse.

We can state that the Question Time of the UK Prime Minister in the House of Commons resembles the fight, the battle between the UK Prime Minister and the MPs, each of them tries to win the victory of it – to discredit each other. But this fight is not contacting by using the physical forces, but mental one by using the rhetorical forces, by appealing to the emotions and feelings, values and wishes of the people – the inhabitants of the UK, the UK potential voters – who are not the direct communicators of the Question Time of the UK Prime Minister discourse, but the potential ones, whom this action is addressed.

We can assume, that the fight, the battle between the UK Prime Minister and the MPs resembles the sport competition which is organized according to some rules of the communicators behaviour with the Speaker of the Parliament as a referee:

[Interruption]

Mr Speaker

Share

Order: Forgive me for interrupting, Prime Minister, but there is a long way to go and a lot of questions to be reached. The questions must be heard, and the Prime Minister's responses must and will be heard (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

The difference between the battle in the House of Commons and sport competition is focused on the fact that opponents of the sport competition have the same rights, while the Question Time of the UK Prime Minister battle presupposes some limits of the UK Prime Minister behaviour to put questions to the MPs, which makes the position of the opponents, in some way, unequal.

We can state that the discrediting vector of the Question Time of the UK Prime Minister discourse is enlarged by fact of the Conservative and Labour Party struggling for power in the country. So, the UK Prime Minister as representative of the Conservative Party` is opposed to the Labour Party MPs. That is way it is normal that the number of questions given by the representatives of the Conservative Party to the UK Prime Minister is lower than the number

of questions given by the opponents – the representatives of the Labour Party:

Jeremy Corbyn

Share

My first question to the Prime Minister, and no answer given! I asked what proposals had been put to the EU. We asked yesterday – many colleagues asked – and he seems utterly incapable of answering. Any rational human being would assume therefore that none have been put and there is no answer (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

The given example shows an attempt of the Head of Opposition in the Parliament Jeremy Corbyn to discredit the UK Prime Minister, to show him as incompetent person.

The same tendency to discredit opponents we can observe within the UK Prime Minister Boris Johnsons' answers to the MPs:

The Prime Minister

Share

I really do not see how with a straight face the right hon. Gentleman can accuse anybody of being unwilling to stand up to scrutiny when he will not agree to submit his surrender Bill to the verdict of the people in an election. He is frit; he is frightened (Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates).

So, the given example shows, that the UK Prime Minister tries to discredit the Head of Opposition Jeremy Corbyn by paying attention to his immoral feature of being coward.

All in all, the Question Time of the UK Prime Minister discourse is rather discrediting than argumentative one, the aim of it is not to appeal to logical items – facts and arguments – but to illogical ones – feelings and emotions of the people.

Conclusions

Summing up the material, we can state that the Question Time of the UK Prime Minister discourse, being determined as a certain type of the parliamentary debates discourse, has the features of the political, institutional, parliamentary debates, argumentative and discrediting discourse with the pragmatic purposes to convince the interlocutor in the correctness of the addressor view point and actions, to convince the interlocutor in the necessity to act in the way proposed by the addressor of information, with the pragmatic purpose to discredit opponents as the way to get the power.

It is prospective to investigate the discrediting techniques of the given discourse, as well as the ways of their verbalization. It is also important to pay attention to the stylistic features of the given discourse.

BIBLIOGRAPHY:

1. Басюк Л.М. Дебати в парламентському дискурсі Великої Британії і США: лінгво-прагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2019. 20 с.
2. Белова А. Лінгвістичні аспекти аргументації (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київський університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. 287 с.
3. Дьяченко Н.М., Халін В.В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Філологія*. 2019. № 1 (89). С. 56–62.
4. Зернецька О.В., Зернецький П.В. «Чи прийме парламент нашу подяку?» Дещо про мовний вишкіл британських парламентарів. *Віче*. 2004. № 9. С. 73–74.
5. Карасик В.И. Этно-культурные типы институционального дискурса. *Этно-культурная специфика речевой деятельности*. Сб. обзоров. Москва : ИНИОН РАН, 2000. С. 37–64.
6. П'єцух О.І. Емотивність політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. № 25. Т. 2. 2016. С. 103–105.
7. П'єцух О.І. Нормативність політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. Т. 31. № 118. С. 61–64.
8. Руженцева Н.Б. Дискредитирующие тактики и приемы в российском политическом дискурсе : монография. Уральский гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2004. 294 с.
9. Рябоконт Г.Л. Дискурсивні особливості інтернет публікацій дебатів Британського парламенту : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Нац. університет «Київо-Могилянська академія». Київ, 2009. 276 с.
10. Шейгал Е.И. Структура и граница политического дискурса. *Филология – Philologica*. Краснодар, 1998. С. 22–29.
11. Code of Conduct for Members of the House of Lords. 2015. 32 p.
12. Coxall B., Robins L. Contemporary British Politics. New York : Macmillan, 1994. P. 509.
13. Coxall B., Robins L., Leach R. Contemporary British Politics. New York : Palgrave Macmillan, 2003. P. 452.
14. Forman F.N., Baldwin N.B. Mastering British Politics. Macmillan, 1996. 478 p.
15. Parliament UK. Commons. 2019-09-04 Debates. Hansard, 2019. URL: <https://hansard.parliament.uk/commons/2019-09-04/debates/917B81A6-57F8-48C3-AABE-63224897F16E/Engagements> (access date: 20.02.2020).
1. Basiuk L.M. (2019). Debaty v parlamentskomu dyskursi Velykoi Brytanii i SSA: lnhvo-prahmatychnyi aspekt: avtoreph. dys. ... kand. philol. nauk : 10.02.04. [Debates in the parliamentary discourse of Great Britain and the United States: linguistic-pragmatic aspect: abstract. diss. ... cand. philol. sciences: 10.02.04]. Kyivskiy universitet imeni Borysa Grinchenko. Kyiv, 2019. 20 p.
2. Belova A. (1998). Lnhvistychni aspekty arhumentatsii (suchasna anhliiska mova): dys. ... dok. philol. nauk : 10.02.04. [Linguistic aspects of argumentation (contemporary English): dis. ... doc. philol. of sciences. : 10.02.04]. Kyivskiy universitet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 1998. 287 p.
3. Diachenko N.M., Khalin V.V. (2019). Komunikatyvni stratehii v suchasnomu ukraiinskomu politychnomu dyskursi. [Communicative strategies in contemporary Ukrainian political discourse]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universitetu imeni Ivana Franka. Ser.: Philology*. 1 (89). 2019. P. 56–62.
4. Zernetska O.V, Zernetsky P.V. (2004). Shchi pryime parlament nashu podiaku? Deshcho pro movnyi vyshkil brytanskykh parlamentariv. [“Will Parliament accept our thanks?” Something about the language training of British parliamentarians]. *Viche*. 2004. № 9. P. 73–74.
5. Karasik V.I. (2000). Etno-kulturnye tipy institucionalnogo diskursa. [Ethno-cultural types of the institutional discourse]. Ethno-cultural specificity of speech activity. Coll. reviews. Moscow: INION RAN, 2000. P. 37–64.
6. Pjetsukh O.I. (2016). Emotyvnist politychnoho dyskursu parlamentskykh debativ u Spoluchennomu Korolivstvi Velykoi Brytanii. [Emotiveness in the political discourse of the UK Parliamentary debates]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universitetu. Ser.: Philologiya*. Vol. 2 № 25. 2016. P. 103–105.
7. Pjetsukh O.I. (2017). Normatyvnist politychnoho dyskursu parlamentskykh debativ u Spoluchennomu Korolivstvi Velykoi Brytanii. [Normativity in the political discourse of the UK Parliamentary debates]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Vol. 31. № 118. 2017. P. 61–64.
8. Ruzhenceva N.B. (2004). Diskreditiruiushpietaktiki i priyomy v rossijskom politicheskom diskurse: monographiya. [Discrediting tactics and techniques in Russian political discourse: a monograph]. Uralskij gos. ped. universitet. Ekaterinburg, 2004. 294 p.
9. Riabokon H.L. (2009). Dyskursyvni osoblyvosti internet publikatsii debativ Brytanskoho parlamentu: dys. ... kand. philol. nauk; 10.01.08. [Discourse features of the online publications of the British Parliament debates: diss. ... Cand. philol. Sciences: 10.01.08.] Natsionalnyi Universitet “Kyivo-Mohylianska Academiia”. Kyiv, 2009. 276 p.
10. Sheihal E.I. (1998). Structura i granica politicheskogo diskursa. [The structure and boundary of political discourse]. *Philologiya*. Krasnodar, 1998. P. 22–29.

REFERENCES:

1. Basiuk L.M. (2019). Debaty v parlamentskomu dyskursi Velykoi Brytanii i SSA: lnhvo-prahmatychnyi aspekt:

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received March 3, 2020.

УДК 811.112.2'367'37

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-2>

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ СТРУКТУР У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Коропатницька Тетяна Петрівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
t.koropatnicka@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-8076-075X

Метою цієї статті є дослідження порівняння, яке реалізоване порівняльними структурами з маркерами *wie* та *als*, за лінгвокогнітивними параметрами. Структуру та процес порівняння намагаємося подати у вигляді фрейму, схематично, щоб змодельовати перехід від ментальних процесів у свідомості адресата до лінійної мовної структури та від лінійної вербальної структури в об'ємну ментальну одиницю.

Методи. До лінгвокогнітивного аналізу фактичного матеріалу залучено методу моделювання багаторівневих концептуальних мереж (Жаботинська, 1999, 2004, 2008, 2009), розпрацьовану з урахуванням положень фреймової семантики (Мінський, 1979, Fillmore, 1966). Перехід до лінгвокогнітивних методів полягає в застосуванні фреймового моделювання як методу науково-пізнавальної діяльності для репрезентації порівняння як універсальної лінгвокогнітивної моделі знань із метою виявлення закономірностей інтелектуальної та вербальної діяльності адресата. За допомогою фрейму моделюємо перехід від ментальних процесів у свідомості адресата до лінійної мовної структури та від лінійної вербальної структури в об'ємну ментальну одиницю, що є декодуванням інформації, у процесі якого мовна структура проходить крізь утворений реципієнтом фрейм, розгортається й зумовлює в його свідомості відповідні образи та поняття.

Результати. Фрейм порівняння розглянуто як мережеву модель у вигляді вузлів і зв'язків між вузлами (позиціями), які генеруються через пропозиційні схеми, що залежно від категорії ознаки мають кілька варіантів: 1) квантитативна схема (порівняння за кількісним параметром), 2) кваліфікативна схема (порівняння за якісним параметром), 3) схема способу дії (порівняння за акціональним параметром). Фрейм порівняння представлений фреймовими мережами подібності та відмінності, що репрезентовані відповідно субфреймами тотожності, схожості, уподібнення, рівності та протиставлення, несхожості, неподібності, нерівності, варіативності яких зумовлена певними характеристиками ситуації порівняння: ідентифікується якісна чи кількісна ознака; залежить подібність від суб'єктивного сприйняття, чи не залежить від людини; порівнюються концепти однієї чи різних понятійних сфер; актуалізується статична чи динамічна характеристика.

Висновки. Переваги лінгвокогнітивного підходу до процесу порівняння очевидні, оскільки він відкриває широкі перспективи бачення цього феномену у взаємозв'язку з людиною, з її розумовими і пізнавальними процесами у всіх зв'язках із навколишнім світом.

Ключові слова: когнітивна операція порівняння, процес порівняння, фреймове моделювання, фрейм порівняння, когнітивні моделі порівняння.

LINGVO-COGNITIVE STUDY OF COMPARATIVE STRUCTURES IN GERMAN

Koropatnitska Tetiana Petrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor of the Departments of Foreign Languages for the Humanities Faculties
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
t.koropatnicka@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-8076-075X

Purpose. The objective of this article is the analysis of the comparisons implemented with comparative structures with markers *wie* and *als* due to lingvo-cognitive parameters. The structure and comparison process is schematically presented in the form of a frame. The transition from the mental processes to the linear speech structure and the transition from linear verbal structure to a voluminous mental unit is modeled through a frame.

Methods. Lingvo-cognitive analysis of the considered material involves the technique of multilevel conceptual networks modeling, developed due to the frame semantics. The move towards lingvo-cognitive methods is based on using frame modeling as a method of scientific-cognitive activity to represent comparison as a universal lingvo-cognitive model of knowledge in order to identify patterns of intellectual and verbal activity of the addressee. Using the frame, we form the move from mental processes in the recipient's mind to a linear linguistic structure and from a linear verbal structure to

a volumetric mental unit, which is the decoding of information in the process of which the linguistic structure goes through the formed by the recipient frame, unfolds and causes in his/her consciousness images and concepts.

Results. The frame of comparison studied as a network model in the form of nodes and links between nodes (sentences) that are generated through propositional schemes. Depending on the feature category, these schemes have several variants: (1) quantitative scheme (comparison by quantitative parameter), (2) qualifying scheme (comparison by qualitative parameter), (3) scheme of the action (comparison by the actual parameter).

The frame of comparison is represented by framed networks of similarity and differentiability. They are accordingly represented by the subframes of identity, similarity, likeness, equality and opposition, difference, incoherence, inequality, variation of which is formed by the certain characteristics of the situation of comparison: qualitative or quantitative feature is identified; the similarity depends on the subjective perception, or does not depend on the person; the concepts of one or several semantic fields are compared; static or dynamic characteristics are updated.

Conclusions. The advantages of the lingvo-cognitive approach to the process of comparison are obvious, as it gives great prospects of this phenomenon in relation to a person, with his/her mental and cognitive processes in all connections with the surrounding world.

Key words: cognitive comparison operation, comparison process, frame modelling, frame of comparison, cognitive comparison models.

Вступ

Порівняння, яке лежить в основі «інфраструктури» когнітивних видів діяльності людини та водночас є базовою операцією практично всіх без винятку механізмів розумового процесу людини (Мізін, 2010: 55, 278; Рубинштейн, 2000: 261), підпорядковане певним чітко структурованим когнітивним операціям (Болдырев, 2000: 9). Когнітивна операція порівняння – обов'язковий елемент розумової діяльності людини, адже без неї неможливо здійснити аналіз якостей предмета та визначити його місце в навколишній дійсності, оскільки в основі категоризації лежать сформовані у свідомості людини уявлення про подібність і відмінність об'єктів (Фрумкіна, 2003: 90). Когнітивна база порівняння полягає у зіставленні предметів зовнішнього світу з урахуванням їх онтологічних ознак, функцій, які вони виконують, і відношень між ними (Михнюк, 2011: 133). Набуття людиною знань відбувається чуттєвим шляхом, через відчуття окремих ознак предметів, явищ, процесів, сприйняття образу матеріального предмета з цілим комплексом його фізичних якостей, характеристик, які впливають на чуттєві органи. В основі будь-якого відчуття, незалежно від каналу надходження інформації (зорового, слухового, тактильного тощо), активується мисленнєва діяльність, спрямована на розрізнення/порівняння об'єктів дійсності. Результативність та успішність операції порівняння залежать від цілеспрямованості її використання, тобто від чітко поставленого завдання, яке полягає в інвентаризації (іноді одночасній) подібних/відмінних рис порівнюваних об'єктів або явищ. Можна припустити, що в разі відсутності здатності до порівняння людина втратила б змогу сприймати реальний світ і визначати ступінь значущості сутностей, рівень домінантності тих чи тих предметів.

Метою цього дослідження є дослідження порівняння, яке реалізоване порівняльними

структурами з маркерами wie та als, за лінгвокогнітивними параметрами, аналіз структури та процесу порівняння з допомогою фреймового моделювання, задля того, щоб змодельувати перехід від ментальних процесів у свідомості адресата до лінійної мовної структури та від лінійної вербальної структури в об'ємну ментальну одиницю.

1. Методика лінгвокогнітивного аналізу порівняльних структур

Кожне вживання порівняльних структур відображає індивідуальні уявлення того, хто говорить, але внаслідок аналізу великої кількості таких порівнянь з'являється можливість виділити когнітивні моделі порівняння – свого роду типові схеми, що відображають специфіку національної ментальності на певному етапі розвитку суспільства і соціальні уявлення про концептуальну організацію референта та корелята порівняння (Коропатницька, 2019). Когнітивні моделі порівняння характеризуються відкритістю, не маючи жодних меж, і постійно розширюються за допомогою нових компонентів.

Накопичення та систематизації мовного матеріалу відбувається за допомогою корпусного аналізу та методу наскрізного виписування на основі анотованого корпусу текстів Берлінсько-Бранденбурзької Академії наук «Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart» (DWDS) (Das Wortauskunftssystem: <http://www.dwds.de>.)

Різноманіття моделей і субмоделей порівняння, що відображають людину, усі аспекти діяльності та сфери існування, вимагає їх класифікації. У порівняннях відображені уявлення про співвідношення індивіда і світу. Перетлумачуючи визначення метафоричного моделювання (Ряпосова, 2002), уважаємо, що когнітивне моделювання порівняння – це засіб осягнення, рубрикації, представлення

й оцінки певного фрагмента дійсності, що відображає національну, соціальну чи особисту свідомість, через концепти іншої понятійної сфери.

Відповідно до тверджень когнітивної лінгвістики, в основі порівняння лежать не значення слів і не об'єктивно існуючі категорії, а концепти, що сформувалися у свідомості людини. Ці концепти містять уявлення про властивості самої людини і навколишнього світу (Чудинов, 2001). Існують два аспекти аналізу когнітивних моделей і субмоделей порівняння: структурно-семантичний і когнітивний, для кожного з яких характерна своя методика та специфіка аналізу. В основі більшості типологій порівнянь лежить семантичний принцип. Порівняння розуміється як порівняння двох понять на основі спільної ознаки (Чудинов, 2001). З когнітивного погляду, порівняння розуміється як ментальна операція, що об'єднує дві понятійні сфери, дефінується як розуміння одного концептуального домену в термінах іншого (пор. Kövecses, 2002: 4).

Складність і багаторівневість мови як системи проявляється ієрархічністю, яка з ракурсу когнітивної лінгвістики реалізується: концепт (конституент парцели, позначений окремим словом або іншою мовною одиницею) → парцела (вузол у рамках домену) → домен (інформаційний вузол у рамках концептосфери) → концептосфера (увесь досліджуваний концептуальний простір) (Langacker, 2008: 147). Домен є сукупністю знань, необхідних для розуміння концепту, будучи передумовою для оформлення змісту мовного знака у процесі комунікації і подальшої інтерпретації цього змісту та характеризуючись певною когнітивною незалежністю. Аналогом домену у прагматиці, соціолінгвістиці, комунікативній і дискурсивній лінгвістиці, а також у низці інших дисциплін є термін «контекст» (Морозова, 2005: 66), адже дискурс також інтерпретується як простір актуалізації концептів (Слышкин, 2004: 53). Відповідно до положень когнітивної граматики, слово активізує сукупність концептів, що є складниками значення, групуючись за тематичною ознакою в домену.

Процеси порівняння в лінгвокогнітивному вимірі схожі на процеси метафоризації, тобто є «специфічними операціями над знаннями, що часто призводять до зміни їхнього онтологічного статусу (невідоме стає відомим, а відоме – абсолютно новим)» (Баранов, Караулов, 1991: 185). Фактично відбувається

«наведення» нової категоризації на дійсність, яка забезпечується «запозиченим з теорії представлення знань понятійним апаратом фреймів і сценаріїв» (Ряпосова, 2002: 21), оскільки «фрейм є структурою даних для представлення стереотипної ситуації» (Минський, 1979: 7) і цей опис ситуації, у свою чергу, складається зі слотів. Звертаємося до теорії фреймів при описі процесу порівняння, тому що це типова мова для представлення знань, яка не робить відмінностей між лінгвістичною й екстралінгвістичною інформацією (Баранов, 1991: 186).

Отже, переваги лінгвокогнітивного підходу до процесу порівняння очевидні, оскільки він відкриває широкі перспективи бачення цього феномену невід'ємно від людини, її розумовими і пізнавальними процесами у всіх зв'язках із навколишнім світом.

2. Фреймове моделювання порівняння

Застосування фреймового моделювання як методу науково-пізнавальної діяльності для представлення порівняння, реалізованого порівняльними структурами з *wie/als* як універсальної лінгвокогнітивної моделі знань, сприяє виявленню закономірностей інтелектуальної та вербальної діяльності адресата у типовій ситуації порівняння. Фрейм будь-якої типової ситуації характеризується чітко структурованою послідовністю дій, дійових осіб і залучених у ці дії об'єктів. Ситуація порівняння передбачає: сприйняття референта, тобто його появу у свідомості мовця (суб'єкта порівняння) → осмислення референта, інтеріорну інвентаризацію його якісних, кількісних ознак або акціональних параметрів → установлення серед них домінуючих, актуальних ознак або параметрів референта за певних умов комунікації → відбір корелята з домінуванням відповідної ознаки або параметра (для конкретного суб'єкта порівняння, для конкретної ситуації), тобто відбувається ідентифікація експліцитно або імпліцитно актуалізованого модуля порівняння → встановлення відношення подібності або відмінності референта та корелята → встановлення ступеня подібності або відмінності референта та корелята порівняння (Коропатніцька, 2019).

Фрейм порівняння функціонує як необхідна концептуальна схема та забезпечує когнітивну обробку інформації. Визначення вершинних вузлів (слотів) фрейма порівняння здійснюється на основі ситуації порівняння: мовець (суб'єкт порівняння) – дія (референт, корелят і модуль) – результат порівняння, однак результат порівняння не поміщаємо

в рамках фрейма порівняння, оскільки відносно його до комунікативно-прагматичного, а не лінгвокогнітивного вектора дослідження.

Структуру та процес порівняння подано як мережеву модель у вигляді вузлів і зв'язків між вузлами (пропозицій), які генеруються через схеми. Вирізнено кілька пропозиційних схем, які, залежно від категорії ознаки, мають варіанти (пор. Жаботинская, 2009: 8; Жаботинская, 2008: 359):

– порівняння за кількісним параметром (квантитативна схема): ДЕЩО 1 є СТИЛЬКИ-кількість як ДЕЩО 2, наприклад

(1) *Flohmärkte gibt es in Berlin fast so viele wie Lidl's* [DWDS]. → ДЕЩО 1 'Flohmärkte' є СТИЛЬКИ-кількість 'so viele' як ДЕЩО 2 'Lidl's';

порівняння за якісним параметром (кваліфікативна схема): ДЕЩО 1 є ТАКИЙ-якість як ДЕЩО 2, наприклад:

(2) *Das linke Auge ihrer zwölfjährigen Tochter Amaga ist dunkel und schön wie das einer Marien-Ikone* [DWDS] → ДЕЩО 1 'Das linke Auge' ist є ТАКИЙ-якість 'dunkel und schön' як ДЕЩО 2 'das einer Marien-Ikone';

порівняння за акціональним параметром (схема способу дії): ДЕЩО 1 існує/робить ТАК/СТИЛЬКИ-спосіб як ДЕЩО 2, наприклад:

(3) *Keine europäische Mannschaft spielt so schön wie Spanien* [DWDS]. → ДЕЩО 1 'Keine europäische Mannschaft' робить ТАК-спосіб 'spielt so schön' як ДЕЩО 2 'Spanien'.

Фрейм порівняння зображено схематично у вигляді мережевої моделі (див. рис. 1), яка репрезентує, що у процесі порівняння актуалізується зіставлення двох концептуальних сфер – референта та корелята, а встановлення подібності або відмінності між двома понятійними сутностями (концептами) здійснюється за якісним (слот ТАКИЙ-якість), кількісним (слот СТИЛЬКИ-кількість) чи акціональним/буттєвим (слот робить/діє ТАК/ СТИЛЬКИ-спосіб) параметрами, які перетворюються на зони перетину двох концептуальних сфер, становлять основу порівняння (модуль) і визначають дві мережеві моделі (фреймові мережі), де між референтом і корелятом установлюється зв'язок подібності або не встановлюється.

Компаративна / асоціативна фреймова структура представлена у працях С.А. Жаботинської схемами тотожності, схожості й подібності, де модифікується предикат-зв'язка (Жаботинская, 1999). Здійснений нами аналіз порівняльних структур з *wie/als* дозволяє представити фрейм порівняння фре-

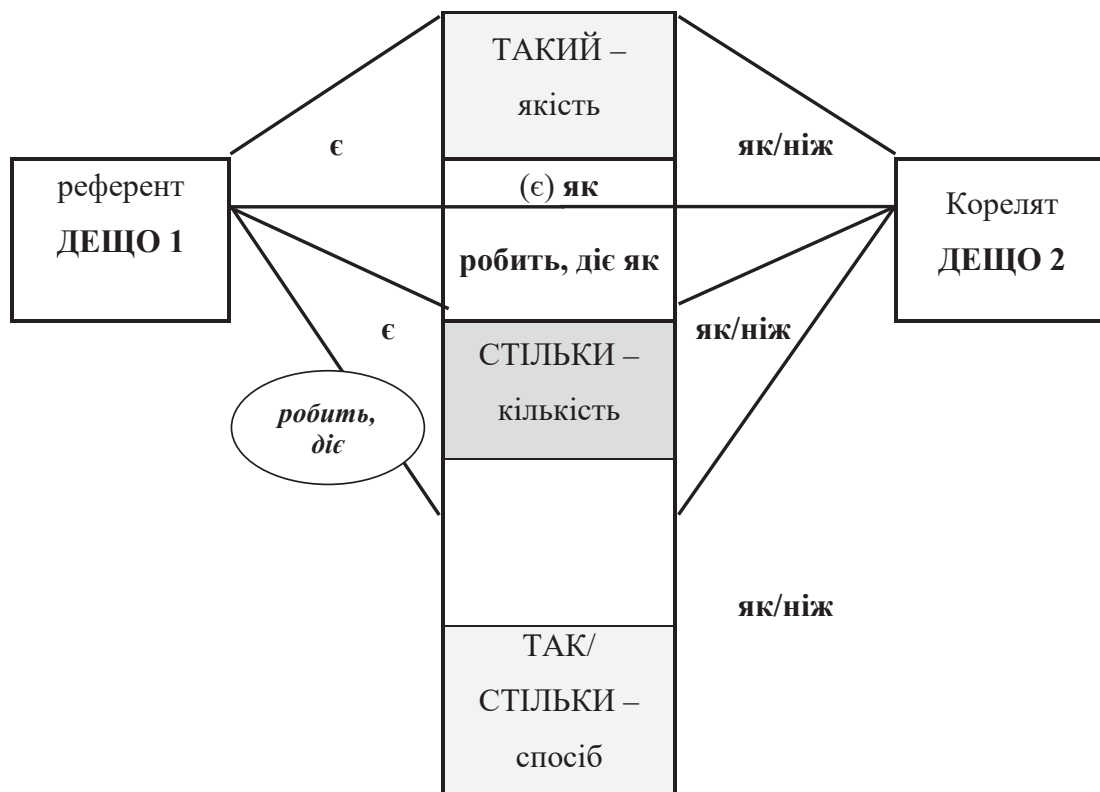

Рис. 1. Фрейм порівняння (мережева модель)

ймовими мережами подібності і відмінності, які репрезентовані відповідно субфреймами.

3. Фреймові мережі подібності та відмінності

Фреймова мережева модель подібності представлена субфреймами (далі СФ) тотожності, схожості, уподібнення та рівності (Коропатницька, 2019), варіативність яких зумовлена певними характеристиками ситуації порівняння: ідентифікується якісна (СФ схожості, СФ подібності, СФ тотожності) чи кількісна (СФ рівності) ознака в основі процесу порівняння; залежить порівняння від суб'єктивного сприйняття адресата (СФ схожості, СФ подібності, СФ рівності) чи не залежить (СФ тотожності, СФ рівності); належать сутності, які зіставляються, до однієї понятійної сфери (СФ тотожності, СФ схожості, СФ рівності) чи до різних понятійних сфер (СФ подібності, СФ рівності); порівнюються сутності на основі статичної (СФ тотожності) чи динамічної (СФ схожості, СФ подібності, СФ рівності) характеристики.

Фреймова мережа відмінності представлена субфреймами протиставлення, несхожості, подібності та рівності, які диференціюємо залежно від того, якісна (СФ несхожості, СФ неподібності, СФ протиставлення) чи кількісна (СФ нерівності) ознака в основі процесу порівняння; залежить порівняння від суб'єктивного сприйняття адресата (СФ несхожості, СФ неподібності, СФ нерівності) чи не залежить (СФ протиставлення, СФ нерівності); належать сутності, які зіставляються, до однієї понятійної сфери (СФ протиставлення, СФ несхожості, СФ нерівності) чи до різних понятійних сфер (СФ неподібності, СФ нерівності); порівнюються сутності на основі статичної (СФ нетотожності) чи динамічної (СФ несхожості, СФ неподібності, СФ нерівності) характеристики.

Висновки

Переваги лінгвокогнітивного підходу до процесу порівняння очевидні, оскільки він відкриває широкі перспективи бачення цього феномену у взаємозв'язку з людиною, з її розумовими і пізнавальними процесами у всіх зв'язках із навколишнім світом. Надалі передбачено здійснити аналіз понятійного простору складових частин вершинних вузлів РЕФЕРЕНТ і КОРЕЛЯТ фрейма порівняння, який охоплюватиме кілька етапів: аналіз понятійного простору референтів і корелятив порівняння, визначення діапазону порівняння (взаємодія референтного домену з кількома корелятивними доменами), установлення

зовнішнього спектра (проекція корелятивного домену на низку референтних доменів), внутрішнього спектра (проекція активізованих концептів корелятивного домену на низку референтних доменів) та компаративного потенціалу корелятивних доменів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. Москва : Ин-т рус. языка АН СССР, 1991. 193 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. 123 с.
3. Коропатницька Т.П. Порівняльні структури з маркерами *wie* та *als* у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04. Чернівці, 2019. 20 с.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / пер. с англ. Москва : Энергия, 1979. 152 с.
5. Михнюк К.В. О взаимосвязи категорий сравнения и оценки (на материале английского языка). *Ярославский педагогический вестник*. 2011. № 1. С. 131–136.
6. Мізін К.І. *Comparo ergo sum*, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 54–67.
7. Морозова Е.И. *Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект* : монографія. Харьков : Экограф, 2005. 300 с.
8. Олешков М.Ю. Лінгвоконцептуальний аналіз дискурса (теоретический аспект). *Дискурс, концепт, жанр* : колективна монографія / отв. ред. М.Ю. Олешков. Нижний Тагил : НТГСПА, 2009. С. 68–85.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 2000. 712 с.
10. Селіванова О.О. Основы теории мовної комунікації : підручник. Черкаси : В-во Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
11. Слышкин Г.Г. Лінгвокультурные концепты и метаконцепты. Волгоград, 2004. 340 с.
12. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 320 с.
13. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) : монографія. Екатеринбург, 2001. 238 с.
14. Kövecses Z. *Metaphor: a Practical Introduction / Exercises* Written with Szilvia Csabi, Reka Hajdu, Zsuzsanna Bokor and Orsolya Izso. Oxford : OUP, 2002. 285 p.
15. Langacker R.W. *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York : Oxford University Press, 2008. 562 p.

REFERENCES:

1. Baranov A.N., Karaulov Yu.N. (1991) *Russkaya politicheskaya metafora. Materialy k slovaryu* [Russian political metaphor (materials for the dictionary)]. Moskva: In-t rus. yazyka AN SSSR, 1991. 193 p.
2. Boldyrev N.N. (2000) *Kognitivnaya semantika* [Cognitive semantics]. Tambow: Izd-vo Tambov. universiteta, 123 p.
3. Chudinov A.P. (2001) *Rossiya v metaforicheskom zerkale: Kognitivnoye issledovaniye politicheskoy metaforы (1991–2000): monografiya* [Russia in a metaphorical mirror: A cognitive study of political metaphor (1991–2000)]. Yekaterinburg, 238 p.

4. Frumkina R.M. (2003) Psikholingvistika [Psycholinguistics] Moskva: Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 2003. 320 p.
5. Koropatnitska T.P. (2019) Porivnyal'ni struktury z markeramy wie ta als u suchasniy nimetskiy movi: strukturno-semantichnyy ta linhvokohnitivnyy aspekty [Comparative Structures with the *wie* and *als* Markers in Contemporary German Language: Structural-Semantic and Lingual-Cognitive Aspects] : avtoreferat dys. kand. fil. nauk : 10.02.04. Chernivtsi, 2019. 20 p.
6. Kövecses Z. Metaphor: a Practical Introduction / Exercises Written with Szilvia Csabi, Reka Hajdu, Zsuzsanna Bokor and Orsolya Izso. Oxford: OUP, 2002. 285 p.
7. Langacker R.W. Cognitive grammar. A basic introduction. New York: Oxford University Press, 2008. 562 p.
8. Minskiy M. (1979) Freymy dlya predstavleniya znaniy [Frames for the representation of knowledge]. / per. s angl. Moskva: Energiya, 152 p.
9. Mizin K.I. (2010) Comparo ergo sum, abo aktualnyy linhvofilosofskyy pohlyad na pryrodu porivnyannya [Comparo ergo sum, or an actual linguophilosophical view of the nature of comparison]. *Movoznavstvo*. № 1. P. 54–67.
10. Morozova Ye.I. (2005) Lozh' kak diskursivnoye obrazovaniye: lingvokognitivnyy aspekt: monografiya [Lying as a discursive education: linguistic-cognitive aspect: monograph] Khar'kov: Ekograf, 300 p.
11. Mykhnyuk K.V. (2011) Pro vzayemozv'yazky katehoriyi porivnyannya ta otsinky (na materialakh anhliyskoyi movy) [About the Relationships of the Category of Comparison and Evaluation (in English)]. *Yaroslavskyy pedahohichnyy visnyk*. № 1. P. 131–136.
12. Oleshkov M.Yu. (2009) Lingvokontseptual'nyy analiz diskursa (teoreticheskiy aspekt). Diskurs, kontsept, zhanr: [Linguoconceptual analysis of discourse (theoretical aspect). Discourse, concept, genre:]. koll. monogr. / otv. red. M.Yu. Oleshkov. Nizhniy Tagil, NTGSPA, P. 68–85.
13. Rubinshteyn S.L. (2000) Osnovy obshchey psikhologii [Fundamentals of General Psychology]. Sankt-Peterburg: Izd-vo "Piter", 712 p.
14. Selivanova O.O. (2011) Osnovy teorii movnoyi komunikatsiyi: pidruchnyk [Fundamentals of the theory of language communication: a textbook]. Cherkasy: V-vo Chabanenko Yu.A., 350 p.
15. Slyshkin G.G. (2004) Lingvokul'turnyye kontsepty i metakontsepty [Linguistic and cultural concepts and metaconcepts] Volgograd, 340 p.

*Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received March 3, 2020.*

УДК 811.111'42(047.53)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-3>

СТРАТЕГІЯ ПОЗИТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕСПОНДЕНТА ЖУРНАЛІСТОМ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю ПОПУЛЯРНИХ ЖУРНАЛІВ

Кузьменко Олена Юріївна,
викладач кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
kuzmenkoolena33@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4977-5638

У статті здійснено аналіз представлення респондента журналістом в інтерв'ю англomовних популярних журналів. З'ясовано, що в інтерв'ю популярних журналів реалізується особлива форма адресант-адресатної взаємодії, що відбувається в межах комунікативної події (між респондентом і журналістом) і тексту (між комунікантами в інтерв'ю та читачем).

За допомогою продуманого викладу запитань журналіст інтерв'ю, окрім отримання інформації, сприяє розкриттю особистості, застосовуючи стратегію представлення респондента, що базується на вираженні ставлення/оцінки особистості інтерв'юваного.

Будучи головним автором друкованої версії інтерв'ю, журналіст отримує більшу свободу у творенні тексту, що позначається й на представленні ним особистості опитуваного. Незважаючи на необхідність дотримання норм ввічливості й нейтральної тональності розмови, журналіст часом удається до демонстрування власного ставлення (позитивного чи негативного) до співрозмовника. Це позначається на формуванні динамічного образу інтерв'юваного та впливає на відповідне сприйняття особистості респондента потенційною аудиторією, тобто читачем.

Указана розвідка зосереджується на розкритті особистості опитуваного в позитивному ракурсі, що є частиною стратегії представлення респондента в інтерв'ю англomовних популярних журналів.

У дослідженні інвентаризовано тактики об'єктивзації вказаної стратегії, що актуалізуються тактиками компліменту, схвалення респондента, героїзації, похвали, прохання про пораду, комунікативної підтримки, позитивної оцінки і створення «свого кола». Значна увага відводиться аналізу лінгвальних засобів утілення окреслених тактик і розкриттю їх потенціалу в конструюванні образу респондента. Доведено, що з метою позитивного представлення опитуваного журналіст удається до застосування репертуару лексичних, синтаксичних, стилістичних засобів, що націлені на створення портрета виняткової, незламної, мудрої, загартованої негараздами особистості, яка викликає повагу й природне захоплення аудиторії.

Ключові слова: стратегія представлення респондента, тактики, лінгвальні засоби, формування образу, масова аудиторія.

STRATEGY OF THE RESPONDENT'S POSITIVE PRESENTATION BY THE JOURNALIST IN ENGLISH-SPEAKING POPULAR MAGAZINES INTERVIEWS

Kuzmenko Olena Yuriivna,
Lecturer at the Department of Cross-cultural Communication and Applied Linguistics
Zhytomyr Ivan Franko State University
kuzmenkoolena33@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4977-5638

The article analyses presentation of the respondent by the journalist in English-speaking popular magazines interviews. It is revealed that popular magazines interviews are characterized by a specific addresser-addressee interaction. The abovementioned interaction is realized within a communicative event (between the respondent and the journalist) and a text (between communicants in the interview and a mass reader).

With a help of well-planned questions the journalist of the interview gets information from the interviewee alongside with revealing the personality of the latter. It is achieved by implementing the strategy of presentation of the respondent through which the journalist expresses his attitude to the interviewee.

The journalist, being the author of the printed version of the interview, gets more freedom in creating the text that simultaneously influences his presentation of the respondent.

Despite the need to adhere to the norms of polite communication, the journalist at times shows his attitude (positive or negative) to the communicative partner. It facilitates the formation of the dynamic image of the respondent thus influencing the perception of the interviewee's personality by mass audience (a reader).

The study focuses on revealing the personality of the interviewee from a positive aspect, viewed as a part of the strategy of the respondent's presentation by the journalist in English-speaking popular magazines interviews.

The article deals with the tactics of objectivisation of the abovementioned strategy that are represented by the tactics of compliment, approval, glorification, appraisal, communicative support, positive evaluation of the respondent and the tactic of "creating your own network". Due attention is given to the analysis of language means of verbalization of these tactics and revealing their potential in creating the image of the respondent. It is proved that positive presentation of the respondent by the journalist is achieved through a set of means aimed at creating the image of exceptional, wise and unconquered personality hardened by failures and respected by a mass audience.

Key words: the strategy of presentation of the respondent, tactics, language means, creation of the image, mass audience.

1. Вступ

Лінгвістичні розвідки останніх років є наочним підтвердженням зацікавленості мовознавців питаннями людського фактора в мові. Антропоцентричний підхід, за яким найвищою цінністю проголошується людина, а мова визнається «вікном у духовний світ людини, її інтелект, засобом доступу до таємниць мисленнєвих процесів» (Кубрякова, 2012: 26), стає домінуючим принципом сучасних досліджень. Повною мірою суб'єкт мовленнєвої діяльності, однак, розкривається в рамках діалогічної адресант-адресатної інтеракції. Суттєві можливості для такої взаємодії пропонує жанр інтерв'ю, у якому в процесі прямого обміну інформацією між журналістом і респондентом відбувається динамічне конструювання образу інтерв'юваного.

Спонукаючи респондента до надання інформації, що досягається шляхом використання інтерв'юером питальних висловлень, журналіст водночас реалізує ще одну мету спілкування – надання респондентові позитивної чи негативної характеристики, що впливає на відповідне сприйняття особистості опитуваного масовою аудиторією.

З-поміж наявних типів інтерв'ю участь журналіста в представленні респондента є найбільшою в інтерв'ю друкованої преси, зокрема в інтерв'ю популярних журналів, у яких інтерв'юер є головним автором тексту. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю розкриття лінгвокомунікативних особливостей механізму представлення респондента з позицій журналіста.

2. Розділ 1

Ракурс представлення респондента читачеві істотно залежить від загальної політики видання, характерних рис особистості журналіста та його особистих симпатій чи антипатій до співрозмовника, що, своєю чергою, відображається у двовекторності представлення респондента журналістом. Отже, представлення респондента журналістом базується на вираженні позитивного/негативного ставлення до особистості опитуваного. Утім, навіть незважаючи на можливу внутрішню антипатію до респондента, журналіст зму-

шений дотримуватися норм професійної етики та ввічливої тональності розмови, що показує шляхом використання засобів позитивного представлення інтерв'юваного.

Матеріалом дослідження слугують друковані інтерв'ю популярних журналів для чоловічої й жіночої аудиторії ("Marie Claire", "Cosmopolitan", "Harper's Bazaar", "Vanity Fair", "InStyle", "GQ", "Esquire", "Men's Fitness", "Men's Journal", "Men's Health"). Аналіз матеріалу дослідження виявив, що конструювання позитивного образу респондента й збереження обличчя інтерв'юваного в очах читачької аудиторії досягається шляхом використання журналістом популярних журналів *тактик позитивного представлення респондента*, реалізованих *тактиками* компліменту, схвалення респондента, героїзації, похвали, прохання про пораду, комунікативної підтримки, позитивної оцінки, створення «свого кола».

Метою статті є аналіз лінгвальних засобів тактик позитивного представлення респондента журналістом.

3. Розділ 2

У позитивному представленні респондента читачеві чільне місце посідає *тактика компліменту*. Комплімент респонденту може бути частиною етикетних формул і виражатися експліцитно чи імпліцитно. Пропонують розглядати ще одну характеристику компліментів – перевірку за шкалою ширості чи нещирості (Колегаєва, 2003). Ми ж обстоюємо думку, що в разі нещирості висловлених суджень такий «комплімент» треба кваліфікувати як лестощі. Тому в дослідженні під компліментом розумітимемо щирий схвальний відгук чи приємні слова про особистість, що налаштовують співрозмовника на подальше спілкування. Аналіз матеріалу дослідження засвідчив використання *етикетного, імпліцитного та експліцитного* компліментів.

Етикетний комплімент має нейтральний характер і характеризує не респондента, а професіоналізм і тактовність журналіста. Як правило, до етикетного компліменту вдаються в разі реалізації фактичної мети комунікації, тобто налагодження контакту зі співрозмов-

ником. Саме тому тактика компліменту широко застосовується на етапі ініціації розмови, допомагаючи завоювати довіру інтерв'ююваного та емоційно налаштувати його на подальшу взаємодію. *Імплицитний* та *експліцитний* компліменти покликані висловити позитивну оцінку інтерв'юером зовнішнього вигляду респондента чи його діяльності, відрізняючись лише прямими/непрямими маркерами вираження авторської позиції, наприклад: (1) *"You're single now, and half of New York is clamouring to date you"* (InStyle, April 2016). Використовуючи стилістичний прийом гіперболізації, основу якого становить топонім (*"half of New York"*), журналіст натякає на зовнішню привабливість актора та його популярність серед фанів Нью-Йорка, які полюють на серце красеня, удаючись до *імплицитного компліменту*. *Експліцитний комплімент* покликаний називати речі своїми іменами, прямо вказуючи на позитивне ставлення до інтерв'ююваного, відкритість журналіста у спілкуванні, намагання створити доброзичливу атмосферу: (2) *"You both have great hair. What is your routine?"* (Harper's Bazaar, November 2016). У зазначеному вище фрагменті інтерв'ю з актором Джаредом Лето журналіст висловлює комплімент стосовно краси волосся інтерв'ююваного, що виражається епітетом *"great"*. Це дає змогу інтерв'юєру підкреслити своє схвалення, повагу та захоплення інтерв'ююваним.

Приклади інтерв'ю популярних журналів засвідчили частотність використання тактики імплицитного компліменту в комбінації з тактикою запиту інформації. Непрямий комплімент допомагає респонденту почуватися комфортніше, пом'якшити можливе несприйняття ним сказаного журналістом: (3) *"What do you think made you a great assistant?"* (Marie Claire, December 2015) – і перетворити висловлювання на об'єктивний дружній відгук.

В окремих випадках імплицитний комплімент може мати настільки завуальований характер, що з метою правильного розуміння його респондентом журналіст змушений надавати роз'яснення задля уникнення непорозумінь зі співрозмовником: (4) *"With all the time and location changes for our interview, I thought I might wind up meeting Anderson Cooper at midnight in Bakersfield. And I mean that as a compliment. Thanks for meeting with me"* (Esquire, December 2012). У продемонстрованому вище фрагменті журналіст натякає на зайнятість актора, який змушений переїжджати з місця на місце у зв'язку зі зйомками в нових фільмах і проектах. Саме тому інтерв'юєр жартує, що йому скоріше

вдалося б побачитися із журналістом каналу CNN, Андерсеном Купером, ніж з актором Бредлі Купером, хоча просить сприймати це як комплімент, що підкреслює затребуваність актора в царині кінематографії.

Тактика схвалення респондента є прямим вираженням позитивного ставлення журналіста до особистості інтерв'ююваного загалом і тих рис, які особливо імпонують інтерв'юєру. Окреслена тактика допомагає підкреслити значущість і неповторність запрошеного співбесідника й установити емоційний контакт із ним (Гулієва, 2018: 88).

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив, що предметом схвалення інтерв'юєра є:

– риси респондента, що підкреслюють морально-вольові якості: витримку, дисциплінованість, вимогливість до себе, пунктуальність тощо: (5) *"He looks and acts just like George Clooney. He is exactly what you'd expect. It's a little stunning. He strolls up to the photo shoot about fifteen minutes early and he looks perfect. Perfect suit, shirt, and tie – looks like someone dressed him but, given that no one else is in evidence, you have to assume that he managed it himself"* (Esquire, May 2016);

– діяльність на благо інших: (6) *"As a Disney star, Zendaya Coleman is keenly aware of her role-model status. To wit, she spent her last two birthdays galvanizing her millions of Instagram followers to help provide a year of meals for needy school kids and a home for a trio of South African brothers orphaned by AIDS"* (Esquire, June-July 2016);

– особисті досягнення та перемоги: (7) *"In 2007, a retrospective, titled "© Murakami", opened at L.A.'s Museum of Contemporary Art, and in 2010 he became only the third contemporary artist to have a solo exhibition at the Chateau de Versailles. His cultural currency is global and inclusive, encouraging young artists through his art fair, Geisai, as well as children and their imagination in his new feature film, Jellyfish eyes"* (Harper's Bazaar, December-January 2013–2014).

У застосуванні зазначеної тактики виявлено дві контроверсійні тенденції. Перша тенденція пов'язується з використанням *тактики схвалення респондента* як засобу вираження безмежної поваги до інтерв'ююваного, що реалізує шире бажання журналіста віддати належне людині-експерту, професіоналу своєї справи, життя якої є прикладом для наслідування іншими, як-от: (8) *"You have three children, a clothing line [L.A.M.B.], other businesses, and your music career. How do you*

balance your life?” (Vanity Fair, April 2013). Друга тенденція має місце в разі маніпулятивного «загравання» журналіста з емоційно важким співрозмовником, коли інтерв'юер намагається «розтопити лід» у спілкуванні, спонукаючи респондента до одкровень, наприклад: (9) *“Filming for Alex Cross lasted two months. Picasso is a really intense character to inhabit for eight weeks. How did you come out alive?”* (Men’s Fitness, November 2012). Однак з’ясувати, яка з указаних тенденцій реалізується в кожному конкретному випадку, стає можливим лише завдяки аналізу контексту й ознайомленню зі змістом усього тексту інтерв’ю.

Метою *тактики героїзації* є приписування респонденту рис винятковості, що звеличує його в очах аудиторії й підносить до рангу героя (Прокопенко, 2013: 164): (10) *“Have you ever spent a Thanksgiving with somebody who served in World War II? We get it, you stopped Hitler, you are the greatest”* (Men’s Health, June 2016). У прикладі, проілюстрованому вище, журналіст наділяє респондента, Тома Брокау, рисами героя, якому вдалося зупинити Гітлера. Аналіз біографії інтерв’ююваного засвідчив, що респондент не міг зупинити диктатора фізично, оскільки на момент закінчення Другої світової війни був 5-річним хлопчиком. Ідеться про видану Томом Брокау книгу *“The Greatest Generation”* (1965), яка назавжди закарбувала ім’я останнього в історії Америки. У ній автор описує подвиг американських солдат, які брали участь у війні іншого народу не заради слави чи збагачення, а заради встановлення справедливості. Саме тому Том Брокау з гордістю називає цих юнаків представниками «найвеличнішого покоління». Своєю чергою, журналіст зараховує до когорти величних героїв та ім’я самого респондента, оскільки він одним із перших відкрито висловився про злочин Гітлера й ушанував імена жертв гітлерівського режиму й тих, чия доля обпалена війною. Посилення героїзації респондента досягається шляхом використання прикметника найвищого ступеня порівняння *“the greatest”*, що створює ефект обраності та величчю духу інтерв’ююваного.

Застосування *тактики героїзації* допомагає підвищити статус співрозмовника й вигідно виділити респондента з-поміж інших представників професії шляхом підкреслення чи перебільшення його досягнень: (11) *“Moments before this interview, Dolph Lundgren was, in his words, “running around, killing zombies”. It’s*

a fitting intro to a man, who has kicked more ass and spouted more one-liners than just about any other action star in film history” (Men’s Fitness, September 2012). Із лаконічної характеристики, наведеної в уривку вище, актор Дольф Лундгрєн постає фізично витривалою, загартованою особистістю, готовою до фізичних і моральних труднощів, про що свідчить використання сленгу *“kicked ass”*. Водночас у врізі аналізованого інтерв’ю руйнується стереотип, що людина не може бути водночас й сильною фізично, і розумною. Сленгова фраза *“spout one-liners”* підкреслює гостроту розуму та дотепність респондента, а повтор компаративного прислівника *“more”* в поєднанні з неозначеним займенником *“any”* створює ефект винятковості, позиціонуючи Лундгрєна як усебічно обдарованого чоловіка, якому практично немає рівних у жанрі трилерів і бойовиків.

Результати проведеної розвідки засвідчили, що вербальна об’єктивація *тактики героїзації* досягається переважно використанням суперлативних форм, що покликані створити портрет виняткової людини з надможливостями та гіперболізувати оцінку респондента, надавши інформації про нього «більшої ваги та значення» (Бобошко, 2013: 2): (12) *“Arnold Schwarzenegger’s life is one of superlatives: The best bodybuilder of all time. The biggest box office draw for a time. The most powerful man in the most populous state in the country. His may be the greatest success story on the planet, and he doesn’t need to work another day in his life to prove it. At this point he’s so rich and important, he doesn’t even have to shave himself – but he still does”* (Men’s Fitness, September 2012). Форми найвищого ступеня порівняння прикметників *“the best”*, *“the most”*, *“the biggest”*, *“the greatest”* у поєднанні з інтенсифікатором *“so”* виконують роль візуальних атракторів, які привертають увагу читача до особистості респондента, його досягнень та успіху, що є наслідком виснажливої праці над собою.

Тактика похвали є спорідненою з компліментом, однак, на відміну від суб’єктивності останнього, характеризується вищим ступенем раціональності й об’єктивності. На відміну від компліменту, що пов’язаний із висловленням позитивних оцінок стосовно зовнішнього вигляду респондента, похвала визначається як «оцінка досягнень» (Иссерс, 2008: 179), тобто вмінь, вчинків, дій, рис особистості (Борисенко, 2007: 90), які респондент продемонстрував у конкретній життєвій ситуації. Ще одна відмінність компліменту

від похвали полягає у відсутності аргументативності (Бігунова, 2015). Іншими словами, метою компліменту є створення позитивної атмосфери для налагодження довірливих стосунків зі співрозмовником, а метою похвали є повідомлення про позитивну оцінку мовцем конкретних досягнень партнера по спілкуванню, наприклад: (13) **Respondent:** “*There’s hardly anything in the movie that didn’t originate in somebody’s life*” – **Interviewer:** “*The experiences you chose to show aren’t the clichés*” (Esquire, August 2014). В останньому фрагменті інтерв’юер підхоплює репліку гостя, підкреслюючи, що сюжети всіх фільмів респондента – режисера Річарда Лінклейтера – не є клішованими, базуються на реальних подіях і відображають калейдоскоп людських доль, що, своєю чергою, указує на оригінальність, талант та унікальність їх автора.

Тактика комунікативної підтримки допомагає створити психологічно комфортну для співбесідника атмосферу, передбачає схвалення життєвої позиції респондента й налаштовує на співробітництво, як-от: (14) **Respondent:** “*...You know what I am going to buy next? One of those new Ford Focus RS’s. All-wheel drive, 350 hours power, turbo four. Sounds fun*”. – **Interviewer:** “*Respectable. What is your wildest drive?*” (Men’s Journal, June 2016). У представленому для розгляду фрагменті журналіст чоловік підтримує співрозмовника, поділяючи захоплення останнього перевагами нової моделі Ford. У вербальному плані це досягається використанням еліптичного речення, вираженого прикметником “*respectable*”, що є виявом лаконічності чоловічого мовлення. Однак цього виявляється достатньо для створення своєрідного містка та налагодження подальшого діалогу. *Тактика комунікативної підтримки* може набувати різних форм – від схвалення починань респондента до висловлення співчуття з приводу негативних/трагічних подій у його житті, наприклад: (15) “*It seems like you’ve lived three or four lives already. Two separate acting careers. Addiction. Hepatitis. A collapsed lung. Heart surgery*” (Esquire, June-July 2015). В аналізованому фрагменті трагізм життєвої ситуації респондентки посилюється завдяки використанню журналістом номінативних речень, що підкреслюють страждання та відчай, яких зазнала героїня впродовж різних фаз свого життя.

Тактика прохання про пораду виражає довіру до респондента, визнання журналістом авторитету інтерв’юйованого

й позиціонування останнього як досвідченої людини, яка може поділитися особливим секретом успіху, наприклад: (16) “*You’ve been on the giving and the receiving end of bad news. As an anchor, you explained 9/11 to us as it was happening, and as a patient, you got some of the worst medical news a person can get. What’s the secret to telling somebody news that’s going to make them unhappy?*” (Men’s Health, June 2016). В аналізованому прикладі інтерв’ю діалог розгортається між представниками журналістської професії. У питанні інтерв’юера звичайна людська цікавість переплітається з бажанням узяти урок майстерності у ветерана журналістської справи. Вияв глибокої поваги до головного редактора телевізійних новин США – Тома Брокау – простежується вже у звертанні до нього водночас як до журналіста (“*an anchor*”) і чоловіка, що відчув на собі трагедію 11 вересня (“*a patient*”). Це позиціонує індивіда як людину, схильну до емпатії, яка глибоко переймається проблемами героїв своїх новин.

Результати проведеного нами дослідження засвідчили частотність випадків комбінування *тактики прохання про пораду з тактиками схвалення/героїзації та компліменту*, як-от: (17) “*So you just negotiated an unprecedented lifetime contract for LeBron with Nike. What’s your secret to being a great negotiator?*” (GQ, Summer 2016). У наведеному для розгляду фрагменті журналіст щиро захоплюється професійністю респондента, удаючись до перебільшення заслуг останнього, що виражається епітетами “*unprecedented*” і “*lifetime*”. Водночас інтерв’юер звертається до запрошеного гостя як до професіонала своєї справи (“*a great negotiator*”) із проханням поділитися секретом ведення успішних переговорів, визнаючи його авторитет і вплив у сфері ринкових відносин.

Тактика позитивної (меліоративної) оцінки респондента інтерв’юером базується на почуттях прихильності та симпатії, сприяє гармонізації та інтимізації стосунків між співбесідниками: (18) “*And you are your own best model. Do you design with yourself in mind? What have you learned from wearing your own clothes?*” (InStyle, March 2016). Найвищий ступінь порівняння прикметника “*the best*”, яким журналіст оцінює дизайнерську кар’єру екс-співачки Вікторії Бекхем, свідчить про схвалення її роботи водночас як автора проєктів і моделі та закладає підвалини для успішного ведення діалогу в інтерв’ю.

У досліджуваному матеріалі *тактика позитивної оцінки* реалізується головним чином шляхом використання прямої номінації, що відкрито демонструє ставлення журналіста до запрошеного гостя, і контрасту, що допомагає вигідно підкреслити особистість головного героя на фоні інших: (19) *“The troubadour, born Shaffer Smith, is a beguiling presence and a dapper dresser; Ne-Yo blends Rat Pack sharpness with High Street hipness, a balancing act few can pull off”* (InStyle, February 2016). Мовними засобами вираження прямої номінації в указаному фрагменті є прикметники *“beguiling”* і *“dapper”*, що підкреслюють обізнаність респондента в моді. Прийом контрасту маркується протиставленням іменників *“sharpness”* і *“hipness”*, що конкретизуються використанням власних назв *Rat Pack* і *High Street* з алюзією на гламурний стиль джазових гуртів 50-х років минулого століття. Ще один прийом контрасту застосовується на рівні протиставлення інтерв'юваного іншим, що досягається використанням кількісного займенника *“few”* у поєднанні з фразовим дієсловом *“pull off”*. Аналізовані вище мовні засоби спрямовані на розкриття тонкощів стилю респондента і змалювання останнього як знавця індустрії моди.

Окрім того, за допомогою меліоративної оцінки вдається досягти «трансформації моделі світу адресата в бажаному для мовця напрямі» (Коробова, 2007: 12). 3-поміж мотивів, що спонукають мовця до застосування позитивної оцінки, мовознавці виділяють такі: бажання зробити приємне та справити гарне враження; бажання схвалити дії та вчинки співрозмовника; намір спонукати адресата до виконання певних дій; бажання втішити й розрадити респондента; бажання змінити усталену негативну думку про співрозмовника; намір виставити у вигідному світлі об'єкт оцінки, що стосується самого мовця (Хорешко, 2005: 61–66).

Метою використання *тактики створення «свого кола»* є намагання журналіста продемонструвати однотайність із респондентом і виявити готовність до партнерства, а також бажання підкреслити факт особистого знайомства з опитуваним. У мовознавчій літературі *тактика створення «свого кола»* трактується як така, метою якої є вираження маніпулятивної солідарності (Шкіцька, 2012: 335). Не заперечуючи схожості покладеного в основу вираження тактики створення «свого кола» й тактики солідарності механізму, що базу-

ється на спорідненості інтересів, уподобань, статусу чи стилю життя комунікантів, ми вважаємо недоцільним уважати їх тотожними. На нашу думку, *тактика створення «свого кола»* передбачає більший ступінь інтеграції комунікантів в аспекті статусу, стилю життя, цінностей, поведінки загалом, тоді як *тактика солідаризації* стосується підтримки чи схвалення поглядів співрозмовника стосовно окремого питання чи лінії поведінки. З метою уникнення двозначності тлумачень цих понять у дослідженні для позначення спільності життєвих позицій мовців послугуємося терміном *тактика створення «свого кола»*.

Потенціал указаної тактики має двовекторний характер: з одного боку, досягається змалювання селебріті як відкритої до спілкування особистості, яка позбавлена пихи й гордині та не цурається пересічних людей; з іншого боку, журналіст отримує нагоду розрекламувати себе та підкреслити власну обраність: (20) *“Drew and I both like to say we won the sister-in-law jackpot. From the night my brother, Willie Kopelman, introduced us at a quiet dinner in Santa Monica, California, in 2011, we were add-water-N-stir insta pals. Our wine-fueled cackles have taken us late into the night, and we've made breakfast for our kids with eye bags at 6 a.m. and at any time in between hours of coffee and cocktails, she is a pure joy – no prima-donna horseshit, no entourages, no vanity”* (Marie Claire, April 2016). В інтерв'ю з Дрю Беррімор журналіст позиціонує актрису як позитивну особистість, жінку, для якої є важливими справжні людські стосунки, довіра та щирість. Це досягається використанням епітетів *“add-water-N-stir insta pals”*, *“pure joy”*, метафори *“won the sister-in-law jackpot”*, повтором лексем із заперечним займенником *“no”*: *“no prima-donna horseshit”*, *“no entourages”*, *“no vanity”*, уживанням прислівника *“at any time”* як маркера, який указує на те, що зазначені характеристики є іманентною ознакою зірки та проявом її життєвої позиції. Непрямо актриса презентується ще і як чудова мама *“we've made breakfast for our kids with eye bags at 6 a.m.”*, яка піклується про своїх дітей навіть попри втому та зайнятість. Зауважимо, що *тактика створення «свого кола»* скорочує дистанцію між респондентами й читачами, допомагає вселити аудиторії віру в себе, ілюструючи на прикладі селебріті, що наполегливість і щоденна праця творять дива, перетворюючи пересічну людину у відому особистість: (21)

“Give her a song and she sings the hell out of it. Give her a stage and she owns it. Give her a boyfriend and, well...okay, she battles the same insecurities we all have. Katy Perry, *she’s just like us!* – hangovers, heartbreak, anxiety and all” (Cosmopolitan, July 2014). Використання паралельних конструкцій “Give her...” у наведеному вище фрагменті покликане підсилити сказане і створити образ жінки, якій під силу будь-які труднощі. Констатив “she’s just like us!” і перелічення “hangovers, heartbreak, anxiety and all” націлені викликати симпатію жіночої аудиторії, оскільки підкреслюють маленькі слабкості співачки Кеті Перрі, закріплюючи за героїнею фрагмента образ «дівчини з народу».

4. Висновки

На завершення підкреслимо, що, окрім запиту інформації, у жанрі інтерв’ю популярних журналів відбувається ще й представлення респондента журналістом. Про зорієнтованість інтерв’юера на дотримання загальної позитивної атмосфери ведення діалогу з респондентом свідчить застосування низки тактик, що зображають респондента з позитивного боку, підкреслюють його значимість, винятковість, мудрість, перевагу над іншими.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні мовної особистості журналіста інтерв’ю популярних журналів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бігунова Н. Реалізація контакто-встановлюючої стратегії шляхом вираження схвалення, похвали і компліменту (на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу). *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 5. С. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2015_5_15 (дата звернення: 28.07.2016).
2. Бобошко Т.М. Комунікативні стратегії і тактики та оцінні висловлення. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2013. С. 51–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2013_2013_8 (дата звернення: 16.04.2018).
3. Борисенко Н.Д. Гендерні стратегії спілкування у дискурсі персонажів британської драми. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових праць. Київ: Київ нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. Вип. 21. Ч. 1. С. 87–92.
4. Гулієва Д.О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної/негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2018. 268 с.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 5-е изд. Москва: Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
6. Колегаева А.В. Специфика интерактивного единства «Комплимент-реакция» в английском языке: на материале художественных произведений и кино-

- фильмов. URL: <http://www.dissercat.com/content/spetsifika-interaktivnogo-edinstva-kompliment-reaktsiya-v-angliiskom-yazyke-na-materiale-khu#ixzz4sdiMocXJ> (дата звернення: 21.12.2015).
7. Коробова Н.В. Мелиоративные коммуникативные стратегии современной английской речи (на материале британского ареала): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Нижний Новгород, 2007. 17 с.
 8. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Ин-т языкознания РАН. Москва: Знак, 2012. 208 с.
 9. Прокопенко А.В. Интерв’ю в передвиборчому американському дискурсі: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2013. 228 с.
 10. Хорешко О.Н. Жанровый аспект положительной оценки лица: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Саратов, 2005. 126 с.
 11. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / за наук. ред. проф. В.М. Бричина. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
 12. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2012. December. 184 p.
 13. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2014. August. 112 p.
 14. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2015. June-July. 154 p.
 15. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2016. May. 148 p.
 16. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2016. June-July. 147 p.
 17. Harper’s Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2013–2014. December-January. 360 p.
 18. Harper’s Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2016. November. 284 p.
 19. InStyle. U.S.: Time Inc., 2016. April. 292 p.
 20. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2015. December. 235 p.
 21. Men’s Fitness. New York: American Media, Inc., 2012. September. 124 p.
 22. Men’s Fitness. New York: American Media, Inc., 2012. November. 134 p.
 23. Men’s Health. Rodale Inc., 2016. June. 168 p.
 24. Men’s Journal. New York: Wenner Media, 2016. June. 110 p.
 25. Vanity Fair. Conde Nast, 2013. April. 194 p.

REFERENCES:

1. Bigunova, N. (2015). Realisatsia kontakto-vstanovlyuyuchoi strategii shlyakhom virazhennya skhvalennya, pokhvali i komplimentu (na materiali suchasnogo anglomovnogo khudozhnyogo diskursu) [Realisation of the phatic strategy by expressing approval, appraisal and compliment]. *Visnik Cherkaskogo universitetu. Seria Filologichni nauki*. № 5. S. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2015_5_15 (Data zvernennya: 28.07.2016).
2. Boboshko, T.M. (2013). Kommunikativni strategii i taktiki ta ozinni vislovlennya [Communicative strategies and tactics and evaluative utterances]. *Lingvistika XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspektivi*. S. 51–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2013_2013_8 (Data zvernennya: 16.04.2018).
3. Borisenko, N.D. (2007). Genderni strategii spilkuvannya

- u diskursi personazhiv britanskoj dramy [Gender communication strategies in British drama personages' discourse]. *Movni i konseptualni kartini svitu* : zbirnik naukovikh praz. K. : Kiyiv. naz. univ. im. T.Shevchenka. Vyp. 21. Ch. 1. S. 87–92.
4. Guliyeva, D.O. (2018). Realizatsiia komunikativnikh strategii pozitivnoii/ negativnoii ozinki v anglo-amerikanski neofitsiyni komunikatsii [Realisation of the communicative strategies of positive/negative evaluation in English-American informal communication] : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kharkiv. 268 s.
 5. Issers, O.S. (2008). Kommunikativniie strategii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. Izd. 5-ye. M.: Izdatelstvo LKI. 288 s.
 6. Koleyayeva, A.V. (2003). Spetsifika interaktivnogo yedinstva "Kompliment-reaktsiya" v angliyskom yazike: na material khudozhestvennikh proizvedeniy i kinifilmov [Specificity of the interactive unity "Compliment-response" in English language: based on fiction books and films]. URL: <http://www.dissercat.com/content/spetsifika-interaktivnogo-edinstva-kompliment-reaktsiya-v-angliiskom-yazyke-na-materiale-khu#ixzz4sdiMocXJ> (Data zvernennya: 21.12.2015).
 7. Korobova, N.V. (2007). Meliorativniie kommunikativniie strategii sovremennoi angliyskoj rechy (na materiale britanskogo areala) [Meliorative communicative strategies of modern English speech] : avtoref. Diss... kand. filol. Nauk : 10.02.04. Nizhniy Novgorod. 17 s.
 8. Kubryakova, Ye.S. (2012). V poiskakh sushchnosti yazika: kognitivniie issledovaniia [In search of the essence of language. Cognitive research]. Institut yazikoznaniya RAN. M. : Znak. 208 s. (Language and Reasoning).
 9. Prokopenko, A.V. (2013). Intervju v peredviborchomu amerikanskomu diskursi: strukturno-semantichniy ta komunikativno-pragmatichniy aspekty [Interview in pre-election American discourse: structural-semantic and communicative-pragmatic aspects] : dis... kand. filol. nauk : 10.02.04. Donetsk. 228 s.
 10. Khoreshko, O.N. (2005). Zhanrovii aspekt polozhitelnoi ozenki litsa [Genre aspect of a positive assessment of the person] : diss. ... kand. filol. Nauk : 10.02.01. Saratov. 126 s.
 11. Shkitska, I.Yu. (2012). Manipulyativny taktiki positivu: lingvistichnii aspekt [Manipulative tactics of positive: linguistic aspect] [monografiya] / za nauk. red. prof. V.M. Britsina. K. : Vydavnychii dim Dmytra Burago. 440 s.
 12. Esquire (2012). New York : Hearst Corporation. December. 184 p.
 13. Esquire (2014). New York : Hearst Corporation. August. 112 p.
 14. Esquire (2015). New York : Hearst Corporation. June-July. 154 p.
 15. Esquire (2016). New York : Hearst Corporation. May. 148 p.
 16. Esquire (2016). New York : Hearst Corporation. June-July. 147 p.
 17. Harper's Bazaar (2013–2014). L.: Hearst Magazines. December-January. 360 p.
 18. Harper's Bazaar (2016). L. : Hearst Magazines. November. 284 p.
 19. InStyle (2016). U.S. : Time Inc. April. 292 p.
 20. Marie Claire (2015). L. : Hearst Corporation. December. 235 p.
 21. Men's Fitness (2012). New York : American Media, Inc. September. 124 p.
 22. Men's Fitness (2012). New York : American Media, Inc. November. 134 p.
 23. Men's Health (2016). Rodale Inc. June. 168 p.
 24. Men's Journal (2016). New York : Wenner Media. June. 110 p.
 25. Vanity Fair (2013). Conde Nast. April. 194 p.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 811.111'42:75:82-4

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-4>

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ У СКЛАДІ ЕКФРАСТИЧНИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЕСЕ ПРО ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Луньова Тетяна Володимирівна,

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського

Київський національний лінгвістичний університет

lunyovat@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7022-0821

Статтю присвячено вивченню лінгвокогнітивних механізмів, завдяки яким відбувається конструювання концептів, що виконують роль ключових у розбудові екфрастичних узагальнень у сучасних англійських есе про образотворче мистецтво. Дослідження здійснено на матеріалі есе Роберта Х'юза й Сірі Хустведт про творчість художника Джорджо Моранді із застосуванням лінгвокогнітивного та лінгвопоетологічного підходів до вивчення екфразису. На основі синтезу цих підходів екфразис в есе про образотворче мистецтво розглядається як лінгвально оприявлене когнітивне явище, пов'язане з формуванням нових смислів у результаті взаємодії візуального й вербального. Терміносполучення «екфрастичне узагальнення» запропоновано в роботі на позначення таких екфразисів, котрі репрезентують сукупність творів певного художника. У проаналізованих есеїстичних екфрастичних узагальненнях виокремлено десять ключових концептів і концептуальних кластерів: МИСТЕЦТВО, ХУДОЖНИК, КАРТИНА, НАТЮРМОРТ, ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ'ЄКТ, ФОРМА ЗОБРАЖЕНОГО НА КАРТИНІ ОБ'ЄКТА, ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗОБРАЖЕНИМИ ОБ'ЄКТАМИ, АРХІТЕКТУРНИЙ ОБ'ЄКТ, БАЧЕННЯ, ОБМЕЖЕННЯ. Смисли цих ключових концептів витворюються в проаналізованих есе за допомогою одинадцяти лінгвокогнітивних механізмів: історичного огляду, актуалізації уявлень у межах певних філософських чи мистецьких течій, порівняння й виявлення подібності, порівняння й виявлення відмінності, опису, розповіді про події в житті художника, розповіді про сприйняття картин художника, цитування інтерпретації картин художника названим чи неназваним критиком, використання певного абстрактного концепту (поняття), реінтерпретації певного поняття, уживання поняття з іншої системи естетики. Загальні смисли екфрастичних узагальнень в обох есе подібні й можуть бути сформульовані у вигляді двох взаємопов'язаних тверджень: «обмеження в зображеному на картинах не означає обмеження у висловленому картинами» і «творчість Моранді має вагоме значення, бо вона вчить особливого неспішного бачення». Результати дослідження свідчать, що екфрастичні узагальнення в есе про образотворче мистецтво є складними когнітивними утвореннями, оскільки вони витворюються завдяки взаємодії цілого спектру різних лінгвокогнітивних механізмів; конструювання подібних смислів екфрастичних узагальнень у різних есе про образотворче мистецтво здійснюється шляхом творчого поєднання авторами есе низки лінгвокогнітивних механізмів конструювання смислів ключових концептів, що є ще одним свідченням творчої природи мови; унікальність екфразису як лінгвокогнітивного явища полягає в тому, що він є водночас способом пізнання мистецьких творів як певних об'єктів світу (безпосереднім пізнанням) і пізнання світогляду, утіленого в цих мистецьких творах (рефлексивним пізнанням).

Ключові слова: екфразис, концепт, есе, вербальна репрезентація творів образотворчого мистецтва, лінгвокогнітивний механізм, лінгвопоетологічний аналіз.

LINGUOCOGNITIVE MECHANISMS OF CONSTRUING KEY CONCEPTS OF EKPHRASTIC GENERALIZATIONS IN MODERN ESSAYS ABOUT FINE ART IN ENGLISH

Lunyova Tetyana Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Postdoctoral Student at Professor O. M. Morokhovsky Department of English Philology,
Translation and Philosophy of Language

Kyiv National Linguistic University

lunyovat@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7022-0821

The article explores linguocognitive mechanisms of construing key concepts of ekphrastic generalizations in modern essays about fine art written in English. The material of the study is the essays about Giorgio Morandi by Robert Hughes and Siri Hustvedt. Studied within the linguocognitive and linguopetic perspectives, ekphrasis in essays about fine art

is treated in this paper as a linguistically represented cognitive entity involved in generating new meanings through the interaction of the visual and the verbal. Ekphrastic generalizations in the two analysed essays comprise ten key concepts and conceptual clusters: ART, PAINTER, PICTURE, STILL LIFE, OBJECT DEPICTED IN THE PICTURE, FORM OF THE OBJECT DEPICTED IN THE PICTURE, RELATIONS BETWEEN THE OBJECTS DEPICTED IN THE PICTURE, ARCHITECTURAL OBJECT, SEEING, LIMITNESS. The meanings of these concepts are construed in the essays through eleven linguocognitive mechanisms: overviewing historical development, actualizing philosophical or artistic conceptions, comparing and discovering the similarity, comparing and discovering a difference, description, narration about a painter, narration about a spectator, quoting an art critic, employing an abstract concept, reinterpreting a concept, applying a concept from another aesthetic system. The overall meanings generated in both essays are similar to each other and can be reconstructed as two interrelated statements "a limited range of the objects depicted in the pictures does not mean a limited number of ideas represented by these pictures" and "Morandi's art is important as it teaches how to see objects without haste". The results of the study reveal that ekphrastic generalizations in essays about fine art are complex by their nature since they appear due to the interaction of several different linguocognitive mechanisms. Besides, the study provides one more evidence of the creative nature of language with its demonstration that even though different authors employ the same linguocognitive mechanisms in developing their arguments, they opt for different combinations of these mechanisms. The results of the study make it possible to claim that the specific feature of ekphrasis is its twofold nature: ekphrasis is a means of learning about artworks as objects in the real world and a means of learning about worldviews embodied in these artworks.

Key words: ekphrasis, concept, essay, verbal representation of works of fine art, linguocognitive mechanism, linguopoetic analysis.

1. Вступ

Екфразис – явище «вербальної репрезентації візуальної репрезентації» (Mitchell, 1994) – осмислюється в сучасній науці у двох аспектах: «як форма взаємного перекодування видів мистецтва – репрезентації одного виду мистецтва в іншому» (Бовсунівська, 2014: 16) і «як жанр риторичних змагань» (Бовсунівська, 2014: 16). Другий аспект закорінений в античності (Бовсунівська, 2014: 16), адже перший зразок «літературної репрезентації візуального мистецтва» міститься в поемі Гомера «Іліада» (Heffernan, 1991: 297), коли розповідь про події переривається описом щита Ахілла (Armas 2005: 14); затим екфразис наявний у творах Філострата Старшого (там само; Брагинская, 1994), Філострата Молодшого, Каллімаха (Armas 2005: 14). Нині спостерігається посилення інтересу науковців до аналізу екфразису в першому аспекті – як взаємного перекодування різних видів мистецтва. Сучасним дослідникам екфразису притаманне усвідомлення того, що це поняття «відповідає чомусь важливого для сучасного погляду на літературу й мистецтво» (Геллер 2002: 8). Це зумовлено «як сучасною синкретизацією всіх видів мистецтва, так і прагненням винайти такі категорії аналізу новоутворених синкретичних явищ, які б задовольняли кілька видів мистецтва водночас» (Бовсунівська, 2014: 16). Особливий поштовх до розвитку студії екфразису отримали у зв'язку з «когнітивними здобутками в царині мислення, пам'яті й образу» (Бовсунівська, 2014: 16). Отже, дослідження екфразису пов'язано з поглибленням вивчення однієї з кардинальних проблем лінгвістики – зв'язку мови й мислення.

Новизна теми розвідки зумовлена застосуванням лінгвокогнітивного підходу для розгляду ще не достатньо дослідженого різновиду екфразису, а саме екфразису в есе про образотворче мистецтво. Актуальність наукових рішень, запропонованих у статті, пов'язана з розвитком методики лінгвопоетологічного аналізу екфразису, започаткованої в роботах О.П. Воробйової (Vorobyova, 2014) та Н.П. Ізотової (2018: 285–290).

2. Есеїстичний екфразис у світлі лінгвокогнітивного й лінгвопоетологічного підходів

Нині лінгвокогнітивний аспект конструювання екфразису в сучасних англійських есе про образотворче мистецтво залишається недостатньо дослідженою сферою. Поступ у цій царині уможливується завдяки наявним здобуткам, з одного боку, у вивченні типів екфрастичних текстів (Мочернюк, 2014: 294) та різновидів екфразисів (Яценко 2011), а з іншого боку, результатами дослідження дискурсу про мистецтво (Бельмесова, 2016; Булатова 1999; Жаркова, 2011; Загороднева, 2010; Козловская 2003; Милетова, 2012). Так, аналіз екфрастичних текстів дав змогу укласти їх типологію, яка включає три категорії: художній, квазіхудожній (есеїстичний) і нехудожній (мистецтвознавчий) (Мочернюк, 2014: 294), а студії дискурсу про мистецтво уможливили виділення есеїстичного дискурсу як його особливого різновиду (Загороднева, 2010) і продемонстрували ефективність застосування поняття вербалізованого ряду лексичних засобів концепту як певної когнітивної, інформаційної одиниці для аналізу дискурсу про мистецтво (Бельмесова, 2016: 64–66; Булатова 1999: 84–113; Козловская 2003:

67–71, 75–78). Отже, на основі наявних досліджень можна окреслити об'єкт вивчення, який потребує подальшого лінгвокогнітивного аналізу, а саме лінгвокогнітивний вимір есеїстичного екфразису в дискурсі про образотворче мистецтво.

Розроблення типології екфразисів дало змогу укласти їх класифікацію за різними критеріями. Зокрема, відповідно до кількості й широти трансльованої візуальної інформації екфразиси поділяються на прості, тобто «опис якогось одного (як правило, атрибуційованого за автором чи назвою) візуального твору або зображення», і зведені – «опис зображувальних мотивів кількох творів одного автора, школи, напряму, які створюють у результаті ціле, певну збірну модель» (Яценко, 2011). В іншій термінології екфразиси, котрі «поєднують два чи більше мистецьких твори», називаються комбінаторними (Armas 2005: 22). Видається потенційно плідним застосування означеної вище типології екфразисів до дослідження лінгвокогнітивного виміру есеїстичного екфразису в дискурсі про образотворче мистецтво. У розвідці ми послуговуватимемося робочим терміном *екфрастичне узагальнення* на позначення таких екфразисів, котрі репрезентують сукупність творів певного митця й апелюють до всієї його творчості або великого періоду його творчості.

Лінгвопоетологічний підхід до вивчення екфразису (Vorobyova, 2014; Ізотова, 2018: 285–290) дає змогу розглянути лінгвокогнітивний вимір екфразису в сучасних англомовних есе про образотворче мистецтво в аспекті конструювання смислу (сми́слів) даних есе.

Матеріал дослідження становлять екфрастичні узагальнення в есе двох відомих есеїстів Роберта Х'юза (1987) і Сірі Хустведт (2006) про творчість Джорджо Моранді – італійського живописця та графіка ХХ століття з унікальним авторським художнім стилем. Метою розвідки є з'ясувати, які лінгвокогнітивні механізми задіяні в сучасних англомовних есе про образотворче мистецтво для конструювання, тобто контекстуального формування смислу ключових концептів, котрі структурують екфрастичні узагальнення. Завданнями розвідки є: 1) ідентифікувати лінгвально оприявлені ключові концепти екфрастичних узагальнень в аналізованих есе; 2) визначити лінгвокогнітивні механізми конструювання цих концептів; 3) розкрити взаємодію визначених лінгвокогнітивних механізмів для конструювання смислів екфрастичних узагальнень в есе.

Методологія дослідження розвідки є синтезом лінгвокогнітивного та лінгвопоетологічного підходів до вивчення екфразису, що дає змогу змоделювати екфразис в есе про образотворче мистецтво як лінгвально оприявлене когнітивне явище, пов'язане з формуванням нових смислів у результаті взаємодії візуального та вербального. У статті ми дотримуємося практики іменування виокремлених концептуальних одиниць мовою дослідження, тобто називаємо вичленовані в результаті аналізу концепту українською мовою.

3. Динаміка конструювання ключових концептів екфрастичних узагальнень в есе про образотворче мистецтво

В обраних для аналізу есе ідентифікація художника, на чийй творчості зосереджені ці тексти, здійснена в назвах есе завдяки вживанню повного власного імені митця *Giorgio Morandi*, а саме: “*Giorgio Morandi*” (Hughes, 1987: 183) і “*Giorgio Morandi: Not Just Bottles*” (Hustvedt, 2006: 121). В обох есе розгортаються екфрастичні узагальнення, оскільки ці тексти присвячені не окремим картинам, а сукупності творів Моранді, представлених на виставках, а саме: “*The untruth of this verdict can readily be seen at New York's Guggenheim Museum, where the first American retrospective of Morandi's work is on view*” (Hughes, 1987: 184); “*I had just arrived at the Peggy Guggenheim Gallery in Venice. [...] We had come to look at the exhibition of Giorgio Morandi's late work, from 1950 to 1964, the year of the artist's death...*” (Hustvedt, 2006: 122). У наведених вище фрагментах есе концепт ВИСТАВКА актуалізується завдяки вживанню лексем *retrospective* й *exhibition*. При цьому словосполучення *retrospective of Morandi's work* (Hughes, 1987: 184) та *exhibition of Giorgio Morandi's work* (Hustvedt, 2006: 122) лінгвально репрезентують концептуальний кластер ВИСТАВКА РОБІТ МОРАНДІ як таке когнітивне утворення, «характерна особливість якого полягає в складеності з окремих елементів, які в процесі своєї взаємодії виконують визначені функції» (Ізотова, 2009: 9). Означення *the first American*, синтаксично залежне від лексеми *retrospective* (Hughes, 1987: 184), сприяє конкретизації концептуального кластера ВИСТАВКА РОБІТ МОРАНДІ як кластера ПЕРША АМЕРИКАНСЬКА РЕТРОСПЕКТИВНА ВИСТАВКА РОБІТ МОРАНДІ, а синтаксично підпорядковані лексеми *work* означення *late* і *from 1950 to 1964* (Hustvedt, 2006: 122) забезпечують конкретизацію концептуального кластера ВИСТАВКА

РОБІТ МОРАНДІ як кластера ВИСТАВКА РОБІТ МОРАНДІ ПІЗНЬОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ: З 1950 по 1964 РОКИ. Словосполучення *at New York's Guggenheim Museum* (Hughes, 1987: 184) й *at the Peggy Guggenheim Gallery in Venice* (Hustvedt, 2006: 122) репрезентують концептуальний кластер МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ ВИСТАВКИ, сприяючи додатковій конкретизації актуалізованої інформації про виставку художніх робіт Моранді як предмет аналізу в есе.

3.1. Актуалізація ключових концептів екфрастичних узагальнень

Під ключовими концептами екфрастичних узагальнень ми розуміємо такі когнітивні одиниці, актуалізація яких забезпечує витворення основного смислу есеїстичного екфрастичного узагальнення. У результаті здійсненого аналізу ідентифіковані такі ключові концепти в досліджуваних есе:

– концепт МИСТЕЦТВО – лінгвально актуалізований за допомогою лексеми *art*, наприклад: “... *Morandi chose an art that could not frighten or persuade...*” (Hughes, 1987: 185–186);

– концепт ХУДОЖНИК – вербалізований завдяки лексемам *painting, artist* і власним іменам художників, наприклад: “... *yet another second-hand story that comes from Nick Carone, an Italian-born painter who lives in New York. Carone was with Morandi at the Venice Biennale in 1948, when the artist first saw the canvases of Pollock, de Kooning, and other abstract expressionist painters*” (Hustvedt, 2006: 132);

– концепт КАРТИНА – вербалізований за допомогою лексеми *painting*, її синонімів *work* (наприклад: “*Almost every work includes at least one bottle, although there are paintings that feature a pitcher or some other quickly identifiable object*” (Hustvedt, 2006: 122)) та *series*, а також лексеми *canvas* (наприклад: “*The boxes and bottles have an architectural feeling to them, as do objects in many other canvases*” (Hustvedt, 2006: 126);

– концепт НАТЮРМОРТ – вербально оприявнений завдяки сталому словосполученню *still life*, наприклад: “*And although they are saturated in historical awareness, they are unlike most still lifes that were done before them*” (Hughes, 1987: 185);

– концептуальний кластер ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ’ЄКТ – репрезентований в есе лінгвальними одиницями, які позначають конкретні змальовані на полотнах об’єкти, насамперед лексемою

bottle, наприклад: “... *Morandi mostly painted the same things, and he did paint a lot of bottles*” (Hustvedt, 2006: 122), а також лексемами *flask, tin, bowl, pitcher*, наприклад: “*The objects are inorganic and dateless: milky long-necked bottles and squat flasks, a biscuit tin, a fluted bowl, some long-beaked metal pitches*” (Hughes, 1987: 185);

– концепт КОЛІР – вербально актуалізований за допомогою лексеми *color* (наприклад: “*He eschewed the sharply abbreviated shapes, high contrasts of tone and grabby oppositions of color that can make an image “memorable” on first sight*” (Hughes, 1987: 185)), а також назв кольорів, зокрема лексем *gray, black, white, brown, yellow, green, pearly, terracotta-colored* і словосполучень *rusty red, deep gray, light brown, pale white-gray, sooty black* (наприклад: “*The pitcher’s handle follows [...] the line of the yellow bottle’s neck*” (Hustvedt, 2006: 123));

– концептуальний кластер ФОРМА ЗОБРАЖЕНОГО НА КАРТИНІ ОБ’ЄКТА, наприклад, у наступному фрагменті цей концептуальний кластер актуалізований за допомогою лексем *symmetrical* та *asymmetrical*: “*What is undoubtedly a symmetrical object in the studio becomes asymmetrical on the canvas*” (Hustvedt, 2006: 123);

– концептуальний кластер ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗОБРАЖЕНИМИ ОБ’ЄКТАМИ – вербалізований за допомогою лексеми *relations* і семантично залежних від неї та синтаксично підпорядкованих їй лексичних одиниць, наприклад: “... *they [paintings] challenge the spectator to work at unpacking the curious relations among the objects in front of him*” (Hustvedt, 2006: 122–123);

– концептуальний кластер АРХІТЕКТУРНИЙ ОБ’ЄКТ – лінгвально експлікований у тексті завдяки лексемі *architectural* у складі словосполучень на позначення архітектурних об’єктів (наприклад: “*One thinks of them not as manufactured objects but as elements in a hesitantly ideal architectural scheme*” (Hughes, 1987: 185)) і загальним і власним назвам архітектурних споруд (наприклад: “*The painting with three boxes in front of three bottles and a pitcher, for example, looks like towers behind squat buildings*” (Hustvedt, 2006: 126) і “*Sometimes the slender bottle necks, leaning together, vaguely recall the towers of Bologna or San Gimignano*” (Hughes, 1987: 185));

– концепт БАЧЕННЯ – вербалізований завдяки лексемам *look* і *see* та їх похідним, а також словосполученню *visual experience*,

наприклад: “*The first question when you look at Morandi, which may also be the last question, is “What exactly am I looking at?”*” (Hustvedt, 2006: 122) і “... *the man’s comment resonates with the experience of seeing the work ...*” (Hustvedt, 2006: 122), а також лексеми *eye*, наприклад: “*Modestly, insistently, Morandi’s images try to slow the eye...*” (Hughes, 1987: 186);

– концепт ОБМЕЖЕННЯ – оприявлений в есе за допомогою лексеми *limited* і слів із синонімічним значенням: *reducing, narrowness*, наприклад: “*He did not feel that by reducing the numbers of the objects he painted, he reduced the range of his vision. On the contrary, the very narrowness of the field became the vehicle of his liberatio*” (Hustvedt, 2006: 132).

Як бачимо, усі ключові концепти екфрас-тичних узагальнень у проаналізованих есе мають експліцитне вербальне втілення.

3.2. Лінгвокогнітивні механізми конструювання ключових концептів екфрас-тичних узагальнень

Завдяки проведеному аналізу ідентифіковано такі основні лінгвокогнітивні механізми конструювання ключових концептів у складі екфрастичних узагальнень в есе про образотворче мистецтво:

– історичний огляд, наприклад: “*Before World War I, the Futurists tried to marshal art into a relentless machine-age spectacle. In the twenties and thirties, Mussolini and his cultural gang strove to coopt Italian modernism into fascist propaganda – dynamism, simplification. By the late forties and fifties, social realism (especially in Bologna, which took pride in its worker traditions) was trying, amid clouds of Stalinist polemic, to become the house style of Italian art*” (Hughes, 1987: 184). У наведеному фрагменті актуалізовано ключовий концепт екфрастичного узагальнення МИСТЕЦТВО – за допомогою лексеми *art*. Смісл концепту МИСТЕЦТВО конструюється шляхом актуалізації уявлень про історично змінні мистецькі напрямки (*the Futurists, modernism, social realism*), які існували в певний історичний час (*Before World War I, In the twenties and thirties, By the late forties and fifties*), а також актуалізації (чи повідомлення) історичної інформації про спроби політизувати мистецтво – завдяки синтаксичним структурам *Mussolini and his cultural gang strove to coopt Italian modernism into fascist propaganda* і *social realism was trying, amid clouds of Stalinist polemic, to become the house style of Italian art*;

– актуалізація уявлень у межах певних філософських чи мистецьких течій, наприклад: “*Looking at Morandi’s work, I felt a lingering Platonism that may well come from the overwhelming power of the painterly past, that great translation of Pauline Christianity into art, which reinvented Platonic thought through the events of the life of Jesus. The ideas in these paintings feel more real than the things themselves...*” (Hustvedt, 2006: 131). У цьому фрагменті актуалізовано ключові концепти КАРТИНА (за допомогою лексем *work, paintings*) і МИСТЕЦТВО (*art*). Завдяки лексемі *Platonism*, словосполученню *Platonic thought* і словосполученню *Pauline Christianity* актуалізуються уявлення про філософські концепції платонізму й пауліанства. Смісли концептів КАРТИНА й МИСТЕЦТВО конструюються завдяки контекстуальній експлікації змісту концепції платонізму як такої, у якій ідеям атрибується реальне існування (*ideas feel more real*);

– порівняння та виявлення подібності, наприклад: “*Giorgio Morandi is in the business of subverting the conventions of seeing. It makes perfect sense that he loves Cézanne, who had a related desire to strip things down, to see them again as if for the first time. Morandi shares Cézanne’s acute attentiveness and desire to lift off the veil of convention from visual experience ...*” (Hustvedt, 2006: 130). У наведеному фрагменті лексеми *seeing, see* та словосполучення *visual experience* актуалізують ключовий концепт БАЧЕННЯ. Власне ім’я *Cézanne* актуалізує концепт ХУДОЖНИК і знання про художника Поля Сезанна, з чиєю творчістю порівнюється творчість Моранді. Смісл концепту БАЧЕННЯ конструюється за допомогою контекстуальної об’єктивації інформації про художній пошук свіжого бачення речей, не детермінованого попереднім досвідом інтерпретації цих предметів (*who had a related desire to strip things down, to see them again as if for the first time*);

– порівняння й виявлення відмінності, наприклад: “*And although they are saturated in historical awareness, they are unlike most still lifes that were done before them*” (Hughes, 1987: 185). У цьому фрагменті словосполучення *still lifes* актуалізує ключовий концепт НАТЮРМОРТ; синтаксична структура *although they are ... they are unlike* слугує для порівняння й виявлення відмінностей між натюрмортами Моранді та натюрмортами художників, які творили в попередні періоди.

Смисл концепту НАТЮРМОРТ конструюється завдяки актуалізації уявлень про те, що Моранді був свідомим історичної традиції в жанрі натюрморту (*they are saturated in historical awareness*) і водночас виробив свій унікальний підхід (*they are unlike most still lifes that were done before them*);

– опис, наприклад: *“The typical still life of earlier days – the seventeenth-century Dutch table, say, cascading with parrot tulips and gold beakers, fur, fruit, fish, feather and dewdrops – was a symbol of appropriation. It declared the owner’s power to seize and keep the real stuff of the world”* (Hughes, 1987: 185). У цьому фрагменті також актуалізовано ключовий концепт НАТЮРМОРТ (*still life*), який конкретизується як концептуальний кластер ГОЛЛАНДСЬКИЙ НАТЮРМОРТ XVII СТОЛІТТЯ (*still life of earlier days – the seventeenth-century Dutch table*). Смисл цього концептуального кластера конструюється завдяки опису типового зображення на цьому натюрморті, здійсненого за допомогою синтаксичної структури переліку *cascading with parrot tulips and gold beakers, fur, fruit, fish, feather and dewdrops*;

– розповідь про події в житті художника, наприклад: *“To make quite sure that nothing disturbed the precise relationships he put them in, Morandi drew chalk circles around the bases of his “models” on the surface of the table”* (Hughes, 1987: 185). У цьому фрагменті за допомогою словосполучення *the precise relationships he put them in* актуалізовано концептуальний кластер ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗОБРАЖЕНИМИ ОБ’ЄКТАМИ. Смисл цього концептуального кластера конструюється завдяки розповіді (нарративу) про те, як Моранді зберігав предмети, котрі малював, на своїх місцях, обвівши навколо них крейдою кола (*To make quite sure that nothing disturbed the precise relationships Morandi drew chalk circles around the bases of his “models” on the surface of the table*);

– розповідь про сприйняття картин художника, наприклад: *“... as I stood in that first room, trying to digest what I was seeing, I heard an exchange between an American couple. The husband ... looked around him with a somewhat bewildered expression on his face and called to his wife, “More bottles!”* (Hustvedt, 2006: 122). У цьому фрагменті актуалізовано ключовий концепт БАЧЕННЯ (*seeing, looked*) і концептуальний кластер ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ’ЄКТ, конкретизований як концепт ПЛЯШКА (*bottles*). Смисл концепту БАЧЕННЯ конструюється завдяки розповіді

(нарративу) про труднощі розуміння картин Моранді, з якими зіткнулася американська пара (*looked around him with a somewhat bewildered expression on his face*);

– цитування інтерпретації картин художника названим чи неназваним критиком, наприклад: *“The critic Carlo Ludovico Ragghianti is quoted in the show’s catalogue as saying that Morandi’s still lifes are “wholly architectural, so much so that it should prompt us to think of cathedrals rather than of bottles”*² (Hustvedt, 2006: 126). У наведеному фрагменті актуалізовано ключовий концепт НАТЮРМОРТ (*still lifes*), концептуальний кластер АРХИТЕКТУРНИЙ ОБ’ЄКТ (*architectural i cathedrals*), а також концептуальний кластер ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ’ЄКТ, конкретизований як концепт ПЛЯШКА (*bottles*). Цитата експліцитно атрибутована критикові завдяки вживанню його власного імені *Carlo Ludovico Ragghianti*. Смисл актуалізованих концептуальних одиниць контекстуально конструюється через утворення співвідношень між ними, а саме: ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ-НАТЮРМОРТІ ОБ’ЄКТ Є АРХИТЕКТУРНИМ ОБ’ЄКТОМ; у наступному фрагменті критики не названі: *“Today Morandi’s renunciation of the art world as a system seems noble and perhaps inimitable. He disdained all ambitions that could not be internalized, as pictorial language, within his art. This earned him the reputation in some quarters of a petit-maitre: a man who, although he said it very well, had only one limited thing to say”* (Hughes, 1987: 184). У цьому фрагменті йдеться про репутацію художника серед неназваних критиків (*This earned him the reputation in some quarters*), актуалізованими є ключові концепти МИСТЕЦТВО (*art*), ХУДОЖНИК (*petit-maitre*), ОБМЕЖЕННЯ (*limited*), конструювання смислу яких відбувається завдяки формуванню певного контекстуального зв’язку між ними через утворення оцінного смислу «погано, коли ідеї, висловлені художником у своїй творчості, кількісно обмежені»;

– використання певного абстрактного концепту (поняття), наприклад: *“The paintings in this exhibition are also the works of a man’s maturity and require a certain maturity in the spectator.”* (Hustvedt, 2006: 132). Смисл актуалізованого в цьому фрагменті ключового концепту КАРТИНА (*paintings*) конструюється завдяки абстрактному концепту ЗРІЛІСТЬ (*maturity*);

– реінтерпретація певного поняття, наприклад: *“In the series, the shifting happens in*

the space between white objects, from one brown to another, from one green to another. It made me think that Morandi was exploring betweenness itself, asking what constitutes a border" (Hustvedt, 2006: 128). У цьому фрагменті актуалізовано ключовий концепт КАРТИНА (*the series*), концептуальний кластер ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ'ЄКТ (*objects*), концепт КОЛІР (*white, brown, green*), концептуальний кластер ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЗОБРАЖЕНИМИ ОБ'ЄКТАМИ (*the space between objects*). Реінтерпретації зазнало поняття «перебування між» завдяки тому, що воно написано через дефіс *betweenness*, а не разом, як зафіксовано в словниках. Ця авторська графічна форма, виділена курсивом у тексті есе, указує на те, що поняттю «перебування між» надано значної смислової ваги як власне значущому, а не лише допоміжному поняттю. Саме через це поняття конструюється смисл концепту КАРТИНА й концептуального кластера ЗОБРАЖЕНИЙ НА КАРТИНІ ОБ'ЄКТ;

– уживання поняття з іншої системи естетики, наприклад: *"Modestly, insistently, Morandi's images try to slow the eye, asking it to give up its inattention, its restless scanning, and to give full weight to something small. When Japanese aesthetes spoke of the quality called wabi, they had in mind something like this; the clarity of ordinary substance seen for itself, in its true quality"* (Hughes, 1987: 186). У наведеному фрагменті актуалізовано ключовий концепт БАЧЕННЯ (*eye*). Поняття з іншої, порівняно з європейською, системи естетики введено завдяки лексемі *wabi*, виділеній курсивом. У контексті вказано на джерело поняття, позначеного лексемою *wabi* – японську систему естетики (*Japanese aesthetes*) – і розкрито зміст цього поняття як «чіткість бачення справжньої якості звичайних речей» (*the clarity of ordinary substance seen for itself, in its true quality*). Зміст поняття, позначеного *wabi*, використовується для контекстуального конструювання смислу концепту БАЧЕННЯ.

3.3. Конструювання смислів екфрас-тичних узагальнень в есе про образотворче мистецтво

Конструювання загального смислу екфрас-тичних узагальнень у розглянутих есе пов'язано із загальною оцінкою творчості Джорджо Моранді. В обох есе воно відбувається в такі три етапи: спершу наводиться чиясь оцінка мистецького доробку художника, затим основна частина змісту есе вибудовується в діалозі із цією оцінкою, насамкінець під-

водиться підсумок. Реалізація кожного із цих етапів відбувається через використання різних лінгвокогнітивних механізмів різними авторами.

Для повідомлення чиясь думки про мистецький доробок художника в есе Хустведт використовуються лінгвокогнітивний механізм розповіді про сприйняття картин художника (відповідний фрагмент процитовано вище (Hustvedt, 2006: 126)), а в есе Х'юза – лінгвокогнітивний механізм цитування інтерпретації картин художника названим чи неназваним критиком (цей фрагмент також процитовано вище (Hughes, 1987: 184)).

Подібно й виклад матеріалу вибудовується як унікальний авторський малюнок, створений завдяки різним комбінаціям виокремлених вище лінгвокогнітивних механізмів, наприклад, смисл наступного фрагменту *"In the gallery, I sketched the shapes in a notebook, a simple act that brings out very clearly the relations between the neighboring shapes. The pitcher's handle follows closely but not exactly the line of the yellow bottle's neck. The small white vase imperfectly echoes the curve of the fluted bottle"* (Hustvedt, 2006: 123) формується завдяки взаємодії лінгвокогнітивного механізму розповіді про сприйняття картин художника (*In the gallery, I sketched the shapes in a notebook*) та опису (*The pitcher's handle follows closely but not exactly the line of the yellow bottle's neck* і наступне речення).

Підсумковий абзац есе Хустведт включає лінгвокогнітивні механізми розповіді про сприйняття картин художника й використання певного абстрактного концепту (поняття), а есе Х'юза – лінгвокогнітивні механізми цитування інтерпретації картин художника названим чи неназваним критиком, уживання поняття з іншої системи естетики, порівняння й виявлення подібності. При цьому обидва автори есе доходять подібного висновку, який можна узагальнено сформулювати у вигляді таких двох взаємопов'язаних тверджень: «обмеження в зображеному на картинах не означає обмеження у висловленому картинами» і «творчість Моранді має вагоме значення, бо вона вчить особливого неспішного бачення».

4. Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

– екфрас-тичні узагальнення в есе про образотворче мистецтво є складним когнітивним утвореннями, оскільки вони виформовуються завдяки взаємодії цілого спектру різних лінгвокогнітивних механізмів;

– конструювання подібних смислів екфразистичних узагальнень у різних есе про образотворче мистецтво здійснюється шляхом творчого поєднання авторами есе низки лінгвокогнітивних механізмів конструювання смислів ключових концептів, що можна розглядати як свідчення творчої природи мови;

– екфразис – справді унікальне лінгвокогнітивне явище, оскільки являє собою спосіб пізнання не лише об'єктів світу (у цьому випадку картин), а й пізнання світогляду, утіленого в об'єктах (картинах), іншими словами, екфразис є водночас способом безпосереднього пізнання світу й рефлексивного пізнання знання про світ.

Перспектива подальших досліджень убачається насамперед у залученні ширшого кола текстів до аналізу лінгвокогнітивних механізмів конструювання смислів ключових концептів у складі екфразистичних узагальнень у сучасних англомовних текстах про образотворче мистецтво, що дасть змогу поглибити уявлення про лінгвокогнітивну специфіку екфразису.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бельмесова М.О. Ключевые особенности искусствоведческого дискурса в рамках текстовой актуализации английского лингвокультурного концепта «Painting» (на материале монографии Г. Рейнольдса «Turner. World of art»). *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2016. Т. 13. № 1. С. 62–68.
2. Бовсунівська Т.В. Когнітивний етап осмислення екфразису. *Мова – Література – Мистецтво: Когнітивно-семіотичний інтерфейс* : матеріали Міжнар. наук. конф. КНЛУ (25–27 вересня 2014 р.) / відп. ред. О.П. Воробйова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. С. 16.
3. Брагинская Н.В. «Картины» Филострата Старшего: генезис и структура диалога перед изображением. *Одиссей. Человек в истории*. Москва : Наука, 1994. Т. 6. С. 274–313.
4. Булатова А.П. Лингвокогнитивный анализ искусствоведческого дискурса (тематические разновидности – музыка, архитектура) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1999. 276 с.
5. Геллер Л. Воскрешение понятия, или слово об экфразисе. *Экфразис в русской литературе* : труды Лозанского симпозиума / под ред. Л. Геллера. Москва : МИК, 2002. С. 5–22.
6. Жаркова У.А. Воплощение знаковой природы изобразительного искусства в искусствоведческом дискурсе (на материале немецкоязычных музейных каталогов). *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. Вып. 60. № 33. С. 49–52.
7. Загороднева К.В. Жанр эссе об искусстве в английской литературе второй половины XIX века : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Екатеринбург, 2010. 21 с.
8. Изотова Н.П. Ігрова стилістика сучасного англомовного художнього наративу в лінгвістичному висвітленні (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее) : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 458 с.
9. Изотова Н.П. Текстовый концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англоязычных биографических романах XX столетия: семантический-когнитивный та нарративный аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 21 с.
10. Козловская М.В. Особенности искусствоведческого дискурса на английском языке в XX веке и на современном этапе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2003. 131 с.
11. Милетова Е.В. Лингвистические особенности современного англоязычного искусствоведческого дискурса. *Актуальные проблемы филологии* : материалы Междунар. науч. конф. Пермь : Меркурий, 2012. С. 67–75.
12. Мочернюк Н. Проблемы художнього простору в екфразистичних описах. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126. Ч. 1. С. 291–296.
13. Яценко Е.В. «Любите живопись, поэты...». Экфразис как художественно-мировоззренческая модель. *Вопросы философии*. 2011. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (дата звернення: 15.09.2018).
14. Armas Frederick A. de. Simple Magic: Ekphrasis from Antiquity to the Age of Cervantes. *Ekphrasis in the Age of Cervantes* / ed. by Frederick A. De Armas. Lewisburg, PA : Bucknell University Press, 2005. P. 13–31.
15. Heffernan J.A.W. Ekphrasis and Representation. *New Literary History*. 1991. Vol. 22. № 2 (Spring). P. 297–316.
16. Hughes R. Giorgio Morandi. *Nothing if not critical: selected essays on art and artists*. New York : Penguin Books, 1987/1990. P. 183–186.
17. Hustvedt S. Giorgio Morandi: Not Just Bottles. *Mysteries of the Rectangle: Essays on Painting*. New York : Princeton Architectural Press. A Winterhouse ed., 2006. P. 121–133.
18. Mitchell W.J.T. Ekphrasis and the Other. *Picture Theory*. Chicago : The University of Chicago Press, 1994. URL: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (дата звернення: 01.03.2018).
19. Vorobyova O.P. Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's "A Simple Melody". *Cognitive and Affective Implications. Мова – Література – Мистецтво: Когнітивно-семіотичний інтерфейс* : матеріали Міжнар. наук. конф. КНЛУ (25–27 вересня 2014 р.) / відп. ред. О.П. Воробйова. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. С. 17.

REFERENCES:

1. Bel'mesova M. O. (2016) Klyuchevy'e osobennosti iskusstvedcheskogo diskursa v ramkax tekstovoy aktualizacii anglijskogo lingvokul'turnogo koncepta «Painting» (na materiale monografii G. Rejnol'dsa «Turner. World of art»). [Key features of art historical discourse in the context of textual actualization of the English linguocultural concept "Painting" (based on the material of G. Reynolds's monograph "Turner. World of art")] *Vestnik YuUrGU. Seriya «Lingvistika»*. T. 13. №1. P. 62–68.
2. Bovsunivska T. V. (2014) Kohnityvnyi etap osmyslennia ekfrazysu. [Cognitive stage of comprehension of ekphrasis] *Mova – Literatura – Mystetstvo: Kohnityvno-semiotychnyi interfeis*: materialy Mizhnar. naukov. konf. KNLU (25–27 veresnia 2014 r.) / vidp. red. O. P. Vorobiova. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU, 2014. P. 16.
3. Braginskaya N.V. (1994) «Kartiny» Filostrata Starshego: genезis i struktura dialoga pered izobrazheniem.

- ["The Images" of Philostratus the Elder: Genesis and Structure of the Dialog in Front of the Picture] *Odissej. Chelovek v istorii*. T. 6. Moscow: Nauka, 1994. P. 274–313.
4. Bulatova A.P. (1999) Lingvo-kognitivnyj analiz iskusstvovedcheskogo diskursa (tematicheskie raznovidnosti – muzyka, arhitektura): dis. ... kand. filolog. nauk: 10.02.01. [Linguocognitive analysis of art historical discourse (thematic varieties – music, architecture): Thesis for the Candidate Degree in Philology in speciality 10.02.01] Moscow, 276 p.
 5. Geller L. (2002) Voskreshenie ponyatiya, ili slovo ob e'kfrasis [Resurrection of a Concept, or a Word about Ekphrasis] *E'kfrasis v russkoj literature: Trudy' Lozanskogo simpoziuma* / pod. red. L. Gellera. Moscow: Izd-vo «MIK», 2002. P. 5–22.
 6. Zharkova U.A. (2011) Voploshhenie znakovoj prirody' izobrazitel'nogo iskusstva v iskusstvovedcheskom diskurse (na materiale nemeckoyazy'chny'x muzejny'x katalogov) [The embodiment of the iconic nature of fine art in art historical discourse (based on museum catalogs in German)]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. Vy'p. 60. № 33. P. 49–52.
 7. Zagorodneva K. V. (2010) Zhanr e'sse ob iskusstve v anglijskoj literature vtoroj poloviny' XIX veka: avtoref. dis. ... kand. filolog. nauk: 10.01.03. [The genre of essay on art in English literature of the second half of the nineteenth century: Synopsis of the Thesis for the Candidate Degree in Philology: Speciality 10.01.03] Ekaterinburg, 21 p.
 8. Izotova N. P. (2018) Ihrova stylistyka suchasnoho anhlomovnoho khudozhnoho naratyvu v linhvistychnomu vysvitleni (na materialy romaniv Dzh. M. Kutzee): dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.04. [Ludic Stylistics of Contemporary English Fictional Narrative from a Linguistic Perspective: A Study of J. M. Coetzee's Novels. Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04.] Kyiv. 458 p.
 9. Izotova N. P. (2009) Tekstovyi kontsept ShLlaKh DO SLAVY v anhlomovnykh biohrafichnykh romanakh KhKh stolittia: semantiko-kohnityvnyi ta naratyvnyi aspekty: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. [Textual Concept PATH TO FAME in English Biographical Novels of the 20th Century: Semantic, Cognitive and Narrative Perspectives. Synopsis of the Thesis for the Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04.] Kyiv. 21 p.
 10. Kozlovskaya M.V. (2003) Osobennosti iskusstvovedcheskogo diskursa na anglijskom yazy'ke v XX veke i na sovremennom e'tape: dis. ... kand. filolog. nauk: 10.02.04. [Peculiarities of art historical discourse in English in the twentieth century and at the present stage: Thesis for the Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04] Moscow. 131 p.
 11. Miletova E.V. (2012) Lingvisticheskie osobennosti sovremennogo angloyazy'chnogo iskusstvovedcheskogo diskursa. [Linguistic peculiarities of modern art historical discourse in English] *Aktual'ny'e problemy' filologii: materialy' Mezhdunar. nauch. konf. Perm: Merkurij*. P. 67–75.
 12. Mocherniuk N. (2014) Problemy khudozhnoho prostoru v ekfrastychnykh opysakh. [The problems of artistic space in ekphrastic descriptions] *Inozemna filohiia*. Vyp. 126. Ch. 1. P. 291–296.
 13. Yacenko E. V. (2011) «Lyubite zhivopis', poe'ty...». E'kfrasis kak xudozhestvenno-mirovozzrencheskaya model'. [Love Painting, Poets...» Ekphrasis as an Artistic Worldview Model] *Voprosy' filosofii*. 2011. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=427 (Accessed on 15.09.2018)
 14. Armas Frederick A. de. (2005) Simple Magic: Ekphrasis from Antiquity to the Age of Cervantes. *Ekphrasis in the Age of Cervantes* / ed. by Frederick A. De Armas. Lewisburg, PA: Bucknell University Press. P. 13–31.
 15. Heffernan James A.W. (1991). Ekphrasis and Representation. *New Literary History*. Vol. 22. No 2 (Spring). P. 297–316.
 16. Hughes R. (1987/ 1990) Giorgio Morandi. *Nothing if not critical: selected essays on art and artists*. New York: Penguin Books. P. 183–186.
 17. Hustvedt S. (2006) Giorgio Morandi: Not Just Bottles. *Mysteries of the Rectangle: Essays on Painting*. New York: Princeton Architectural Press. A Winterhouse ed. P. 121–133.
 18. Mitchell W.J.T. (1994) Ekphrasis and the Other. *Picture Theory*. Chicago: The University of Chicago Press. URL: <http://www.rc.umd.edu/editions/shelley/medusa/mitchell.html> (Accessed on 1.03.2018).
 19. Vorobyova O. P. Multimodality of the Real and Virtual in Virginia Woolf's "A Simple Melody". Cognitive and Affective Implications. *Mova – Literatura – Mystetstvo: Kohnityvno-semiotychnyi interfeis: materialy Mizhnar. naukov. konf. KNLU (25–27 veresnia 2014 r.) / vidp. red. O.P. Vorobiova*. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2014. P. 17.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020
The article was received March 5, 2020

УДК 811.111'38+82-1:159.942

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-5>

ОБРАЗНІСТЬ ПРИГНІЧЕНИХ ЕМОЦІЙ В АСПЕКТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЕМОТИВНОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ВІРШІВ)

Редька Інна Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Київський університет імені Бориса Грінченка
i.redka@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3088-9651

Статтю присвячено виявленню особливостей конструювання емотивності поетичного тексту з огляду на організацію його образності. **Метою** статті є виявлення універсальних текстових моделей відтворення комплексних образів пригнічених емоцій автора в межах англійськомовних віршів. Оскільки емотивність поетичного тексту характеризується дифузністю та не підлягає безпосередньому спогляданню, доступ до з'ясування її специфічних ознак уможлиблюється через моделювання шляхом поєднання **методів і методик** аналізу текстових явищ когнітивної та афективної поетик, ліневосеміотики й лінгвопрагматики, а також застосування постульованих положень теорії лінгвістики емоцій.

Результати й висновки. Моделювання емотивності поетичних текстів, присвячених експресії пригнічених емоцій, сприяло виявленню в них чотирьох основних моделей: репресивної, транзитивної, дисипативної та моделі «зупиненого маятника». Модель емотивності поетичного тексту – це відтворений конструкт кодифікованих емоційних структур автора, що відбивають перебіг пережитого ним внутрішнього почуття у відповідній життєвій ситуації. Модель емотивності включає наступні складові: емотивний поріг (фрагмент тексту, де з'являється нова емоційна структура – емотив), емотивний пік (представленість найвищої точки інтенсивності певного образу емоції відповідними мовностилістичними засобами), емотивний поворот (текстова стратегія переключення творчої уяви автора від одного образу емоції до іншого або протилежного) й емотивний фокус (акумуляція емоційно забарвлених засобів у відповідних частинах поетичного тексту з метою виділення значимого для автора відтинку або відтінків переживання). Емоції, пережиті або пережиті автором, втілюються в поетичному тексті не хаотично, а за вказаними вище моделями. У репресивній моделі вираженням є відсікання піків негативних переживань ліричного суб'єкта. В моделі «зупиненого маятника» не відбувається емотивний поворот. Транзитивна модель містить зміщення емотивів у бік зменшення в їхній семантиці інтенсивності переживаної емоції. В дисипативній моделі відбувається відходження від фіксованого емотивного фокусу.

Ключові слова: емоційна структура, емотивна модель, емотивний поріг / пік / поворот / фокус.

IMAGERY OF SUPPRESSED EMOTIONS IN MODERN ENGLISH POETIC TEXTS: A COGNITIVE MODELLING STUDY

Redka Inna Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of German Philology
Borys Grinchenko University of Kyiv
i.redka@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-3088-9651

The article focuses on reconstruction of emotive models in poetic texts with regard to their imagery organization. **The purpose** of the research is to reveal recurring models of suppressed emotions construing in English poetic texts. It is generally accepted that emotiveness of a poem has a diffuse character, and thus it evades direct observations. Therefore, the access to its study becomes possible only through its modelling via the application of cognitive and affective poetics **methods**, as well as those of semiotics and pragmatics.

Results and conclusions. Modelling of emotiveness in poetic texts, dedicated to the expression of suppressed emotions, has resulted in revealing within them four basic models: repressive, transitive, dissipative and the model of "inactive pendulum". It has been stated that the emotive model of a poetic text is a reconstructed pattern of encoded emotional structures arrangement. It marks the progress of the experienced emotion (in a particular life situation) or the emotion that is being experienced by the author in the process of writing. The components that make up the pattern are as such: the emotive threshold (the part of the text where a new emotional structure emerges – the emotive image),

the emotive peak (the point of the utmost intensity within the emotional image marked by stylistic means), emotive turn (the textual shift from one image of emotion to another or an opposite one) and emotive focus (the accumulation of emotionally colored means in some parts of a poetic text with an aim of foregrounding the meaningful feeling or its shade(s) for the author). Thus, it has been concluded that the author's emotions get fixed in poetic text in compliance with the mentioned models, rather than chaotically. The repressive model evidently demonstrates the cutting off peaks of negative emotions experienced by the lyrical subject, with an aim of suppressing their painful impact. The «inactive pendulum» model reveals the absence of an emotive turn. The transitive model is marked by the shift of emotive means from more to less intensive in terms of their semantics. The dissipative model demonstrates the author's avoidance of any specific emotive focus.

Key words: emotional structure, emotive model, emotive threshold / peak / turn / focus.

1. Вступ

Традиційний погляд на вірш як місткість авторських переживань (Білоус, 2014: 51; Красавський, 2001: 115), що можуть викликати емоційний резонанс у читача, дав початок численним дослідженням категорії емотивності поетичного тексту. І хоча багато аспектів цього складного явища вже наразі висвітлено в мовознавчій та літературознавчій парадигмах, а також на їхньому перехресті (D. Miall, R. Tsur, M. Freeman, I.V. Арнольд, Н.С. Болотнова, О.П. Воробйова, С.В. Гладь, В.В. Шаховський), деякі з його сторін все ще залишаються недослідженими. Так, вивчення потребують особливості емотивності поетичного тексту, де автор робить спробу представити світ крізь призму своїх пригнічених емоцій.

Переживання поетом інтенсивних емоцій у контексті перебування в сучасному світі, що часто постає в характеристиках відчуження індивідів один від одного (*alienated world*) і разом із тим байдужістю людини до переживань ближнього, іноді змушує митця «оголошувати війну» (Козлов) власним емоціям і почуттям. У творчому процесі це виявляється не лише в спробах автора приховати, витіснити болісні, суб'єктивно «зайві» душевні хвилювання, а й викликати подібні стани в реципієнта поетичного тексту. Це все стає можливим завдяки створенню в межах вірша відповідних моделей емотивності.

Відразу коротко окреслимо суть робочих термінів «емоційність» та «емотивність», перший із яких належить до сфери долінгвістики й позначає властивості психіки людини, що характеризують зміст, якість і динаміку її внутрішніх переживань (Ізард, 2006), а другий є суто лінгвістичним поняттям, яке витлумачується як комплекс мовленнєвих і текстових явищ, скерованих на відтворення автором пережитих або переживаних емоційних структур із метою передачі їх читачеві (Гладь, 2000: 26–27; Шаховський, 2016: 69).

Отже, вірш фіксує авторське емоційне ставлення до явищ, об'єктів і процесів, що мають

місце в навколишньому середовищі в спосіб його кодування за допомогою низки зображувально-виражальних засобів (емотивів) і моделювання шляхом системного використання композиційних прийомів. Оскільки віршований текст створюється як у моменти емоційних потрясінь автора, так і під час рефлексування творця над пережитим емоційним досвідом, поезія може фіксувати як безпосередні емоційні структури, так і емоційні структури, які пройшли стадію когнітивної еволюції у свідомості творця (Miall). Тож доступ до моделювання емотивності поетичного тексту надає поєднання методів і методик аналізу текстових явищ когнітивної та афективної поетик, лінгвoseміотики, лінгвопрагматики, а також лінгвістики емоцій.

Метою статті є виявлення універсальних текстових моделей відтворення образів пригнічених емоцій автора в межах англomовних віршів. Об'єктом дослідження є емотивність поетичного тексту, а предметом – моделювання емотивності поетичного тексту з огляду на організацію образності пригнічених емоцій автора в ньому. Матеріалом дослідження слугує корпус віршів, в яких автори свідомо чи досвідомо роблять спробу звільнитися від «руйнівної» сили інтенсивних, «розкручених» емоцій. Такого роду вірші фіксують або екстеріоризують почуття, яке в англomовній ідіоматиці позначається виразами: *in the bottom of one's heart (soul)*, *in the heart of hearts* тощо й згруповані в Інтернет-ресурсі за категорією “unemotional” («емоційно пригнічені»).

2. Психологічне підґрунтя емотивності

У контексті дослідження під «пригніченням емоцій» розуміємо вольовий акт поета, скерування його творчих зусиль на припинення природного перебігу сильних, «розкручених» емоційних переживань із метою пониження їхньої інтенсивності або звільнення від них (Козлов) під час творчого процесу. Пригнічення переживань автора знаходить вияв у відповідній організації образності поетичного тексту й може розвиватися за відповідною

моделлю так само, як і в поетичних текстах, де «розкручується» певне внутрішнє почуття ліричного суб'єкта (Редька, 2016).

Згідно з психологією емоцій розрізняють:

1) пригнічення вираження емоційної реакції індивіда на відповідні ситуації в соціумі;

2) витіснення його власне емоційних переживань у підсвідомість (Козлов).

Обидва випадки можуть позначатися на формуванні емотивності поетичного тексту.

Прикладом першої творчої інтенції може слугувати вірш «Unwelcomed Holidays» за авторством Леон Бланк (Leon Blank): *There's little hope; / In guessing what you think. / Every day with you / is an Easter morning, / and you hide each feeling away, / like colored eggs; / thoughtfully placed / out of anyone's reach* (URL: <https://hellopoetry.com>). Наведені рядки містять текстотвірну метафору емоція – це свято, яку автор, специфікуючи, робить розширеною. Емотивність у цьому вірші розгортається в напрямі від образу негативного почуття (*відчаю* ліричного суб'єкта), імплікованого на початку тексту виразом *There's little hope*, якому властива негативна конотація, до палітри позитивних емоцій, маркованих узагальненими кольорообразами (*you hide each feeling away, / like colored eggs*). Емотивний поворот (або зміна творчої стратегії автора в напрямі від одного образу емоції до протилежного) в аналізованому вірші позначається метафорою: *Every day with you / is an Easter morning*. У центральній частині поетичного тексту, де з'являється образ емоції, засоби первинної семіотичної системи (лексичні одиниці з денотативним значенням) витісняються засобами вторинної (мовою образів). Надалі цей образ емоції ліричного персонажа розпізнається та опоетизовується автором, хоча фактично глибоко прихований.

Друга творча інтенція спостерігається в деяких із відтворених моделей емотивності, описаних нижче.

3. Моделі емотивності в поетичних текстах

Модель емотивності вірша – це відтворений конструкт кодифікованих емоційних структур автора, що відбиває перебіг пережитого ним внутрішнього почуття / емоції у відповідній життєвій ситуації. Такий конструкт включає такі складові: емотивний поріг, емотивний пік, емотивний поворот та емотивний фокус. *Емотивний поріг* – це фрагмент емотивної траєкторії, який сигналізує появу в тексті нової емоційної структури. Емотивний поріг

супроводжує смисловий поріг, який тлумачиться за Л.В. Карасьовим як місце коливання та згущення смислу в тексті (Карасьов, 2009: 26–28). *Емотивний пік* визначаємо як представленість найвищої точки інтенсивності певного образу почуття / емоції відповідними мовностилістичними засобами. *Емотивний поворот* пояснюємо як зміну емотивної стратегії автора на протилежну, або, іншими словами, текстову стратегію переходу від одного образу емоції до іншого (часто протилежного) (Редька, 2016). *Емотивний фокус* передбачає акумулювання емоційно забарвлених засобів у відповідних частинах поетичного тексту з метою виділення значущого для автора відтінку (ів) переживання (Редька, 2016).

Розглянемо детальніше моделі емотивності в поетичних текстах, де автор робить спробу пригнітити свої переживання з різних причин, але найчастіше через небажання жити зі спричинених ними болем. Серед моделей емотивності, що лежать в основі віршів з образністю пригнічених емоцій, є:

- 1) «репресивна» модель;
- 2) модель «зупиненого маятника»;
- 3) «транзитивна» модель;
- 4) «дисипативна» модель.

Формування у віршах перелічених вище моделей емотивності залежить від художнього осмислення автором образу пережитого болю. Характер поетичного наближення чи віддалення від такого внутрішнього відчуття визначає розгортання в тексті однієї зі згаданих моделей емотивності. Образ внутрішнього відчуття болю різного психологічного походження приховується в тексті нашаруванням стилістичних засобів. Іншими словами, він знаходиться на глибині твору (в сенсі образності), що є «емотивною впадиною» поетичного тексту. Цьому сприяє специфічне аранжування автором поетичних засобів у вірші за текстовою стратегією приховування актуального внутрішнього відчуття (*actual feeling hiding*).

Репресивна модель емотивності містить у собі текстовий алгоритм звільнення ліричного суб'єкта від руйнівної сили власних емоційних переживань. Таку модель ще можна назвати моделлю «відключення» емоцій. У віршах, що базуються на репресивній моделі, емоції трактуються ліричним героєм як тягар, що чинить своєрідний тиск на нього, посягаючи на його волю. Репресивну модель емотивності можна простежити в так званому «постелегітному» жанрі, де переживання втрати змушує ліричного героя

шукати точку емоційної байдужості. Це веде до формування образу апатично-«холодного» ліричного героя. Спробуємо простежити розгортання репресивної моделі у вірші сучасної поетки Джанін Джейкобс (Janine Jacobs) «Unemotional» (URL: <https://hellopoetry.com>). У цьому поетичному тексті образ *байдужості* створюється шляхом застосування авторкою наступних синестезійних тропів: *feelings dwell blindly / in a perpetual repressive state, a cold mind*. Така тропіка акцентує різноаспектні ознаки статичного, інертного стану байдужості ліричного суб'єкта. Аналізований вірш базується на чотирьох декларативах, які «згортають» або «відключають» емоційний контакт ліричної героїні зі світом: *I choose to be inhumane, <...> I need to breath, <...> I choose not to care, / I observe beauty with a cold mind / destroy without hate / save without love / remain silent in a chaotic world*. Емотивний фокус у цьому вірші реалізується шляхом поєднання таких сенсорних образів, як *сліпий, холодний, що дихає, німий, емоційно нейтральний* на позначення стану апатичної інертності індивіда. Примітним стає семантичний рух образності в напрямі свідомого поетапного відключення відчуттів ліричної героїні: від примусово «приспаних» внутрішніх почуттів до поетичної німоти як протестної ознаки емоційного спілкування зі світом. У цьому випадку емотивна траєкторія розгортається від пригнічення відчуттів ліричної героїні до відмови формування вражень, які можна було б висловити в художньому слові.

Репресивна модель формування емотивності поетичного тексту може приховувати домінуючий образ почуття ліричного героя, емотивний фокус, довкола якого обертається образність, націлена на його пригнічення. Прикладом може слугувати ще один вірш Джанін Джейкобс (Janine Jacobs) «Breaking up» (URL: <https://hellopoetry.com>). Репресивна модель передбачає розміщення образності в такий спосіб, що забезпечує емотивний рух по низхідній шкалі з досягненням кульмінації. Її виражає слово *pain*, яке позначає внутрішнє відчуття душевного болю ліричного персонажа, пов'язаного з розривом відносин із близькою людиною. Лексична одиниця *pain* посідає центральну позицію у вірші, чим текстуально виділена. Таким чином, створюється своєрідний емотивний фокус-«пунт». Утім контекст такого типу віршів структурується в спосіб націленості низки лексико-стилістичних засобів на завуалювання образу болю, переживаного ліричним персонажем.

Це можна пояснити тим, що ліричний суб'єкт, переживаючи біль, намагається його позбавитися шляхом приховування або витіснення. Відчуття внутрішнього болю в аналізованому вірші описується авторкою дієсловом у теперішньому часі (The Present Simple), у той час як бажані стани оприявнюються в тексті за допомогою дієслів у видо-часовій формі The Future Simple: *All the pain that demands to be felt now / will soon be a distant memory / slowly I will be forgotten / oblivion is inevitable for me / my unconquerable heart / will repeat these words / to the next person that dares to love me*.

Образ болю як внутрішнього відчуття у віршах із репресивною моделлю емотивності може імплікуватися, тобто вірш може демонструвати відсутність лексичних одиниць на позначення больових відчуттів, утім у ньому можуть бути наявні образи, які викликають прогнозовані асоціації болю, що й надає змогу реконструювати згадану модель емотивності.

У репресивній моделі емотивний фокус або впадина може мати місце наприкінці вірша. В межах такої моделі емотивний контраст вибудовується шляхом викладення автором ремінісценцій у дотеперішньому часі: *The rush and exhilarations / Pain and annoyance / All these frustrations / Have you once felt it? // Each time I've felt / Like I was the only one trying / The glue of this relationship was me / If I stopped, would it crumble?*, в той час як переживання болю, що складає емотивний фокус вірша, передається дієсловами в теперішньому часі. У вірші можна простежити витіснення емоції фрустрації та натомість виділення переживання болю ліричним героєм: *But even now those are gone / I ask myself, how can I still love you?*

Іншою моделлю, що структурує образність пригнічених емоцій, є модель «*зупиненого маятника*». Вона містить у собі «емотивний колапс» вірша або, іншими словами, відсутність емотивного повороту. Розглянемо для прикладу віршований текст-мініатюру під назвою «Indifference» сучасного поета Френка Рассела (Frank Russell) (URL: <https://hellopoetry.com>): *Did God weep / over the angel fallen? / Or simply intoned / unemotionally, / "It is so."* У цьому вірші цікавим є процес зміщення видо-часових форм. Співпереживання, що складає норму людського спілкування, передається автором у формі минулого часу, а реакція Бога (що імплікує *байдужість*) подається в тексті прямою мовою і містить у собі декларатив *"It is so."* Емотивна модель вірша розгортається за парадоксальним принципом: драматична подія супроводжується

нейтральним тоном, а та, якій приписаний нейтральний тон, виглядає драматичною. Кульмінаційна точка вірша, побудованого за такою моделлю, як правило, розміщується наприкінці тексту. Це означає, що емотивний поворот в такій моделі не відбувається. Стилістично нейтральна лексика («unemotional coating») віршованого тексту приховує в собі актуальний для ліричного героя біль, який озвучується наприкінці вірша й залишається без подальшого композиційно-сюжетного розвитку. Для прикладу проаналізуємо віршований текст за назвою «No Worry» (DCM) (URL: <https://hellopoetry.com>): *Impassivity; / No worry or fear / Just a blank face with an unemotional mind <...> I cannot manage reality with fantasy nor can I understand / Jumping from horrid to hell / How do I keep my self still with no emotion?* Драматичні моменти життя ліричного героя в аналізованому вірші позначені висхідною градацією: *Jumping from horrid to hell*, яка надалі не розвивається. І лише риторичне запитання маркує призупинення часу для ліричного героя задля його розмислів про свій душевний стан. У такому випадку «відключення» емоцій спрацьовує як захисна психологічна реакція, що в психологічній практиці ще називається «ізоляцією афекту» (Психоаналитик.Ру: Ключевые понятия психоанализа).

Наступною моделлю, що простежується у віршах з образністю пригнічених емоцій, є «*транзитивна*». Вона передбачає «хвилеподібне» структурування емоційної образності в напрямі від інтенсивності до пониження. У межах таких віршів на задній план відходять осмислені ліричними суб'єктами пережиті емоції, а на перший план виносяться образ відчуття болю, що переживається ліричним героєм у теперішній момент. Проаналізуємо це на прикладі віршованого тексту «I'm sorry» (Hers) (URL: <https://hellopoetry.com>). Назва аналізованого вірша логічно перетікає в його основний виклад, де впродовж тексту розгортається текстова ситуація каяття ліричного героя за спричинений душевний біль близькій людині: *I'm sorry / For being / Stubborn / Mean / Angry / Unemotional // I was hurt / And I tried to keep my anger inside / But it blew / And I'm sorry it / Hurt you // Please forgive me?* Поетична парцеляція виділяє та додатково надає значення кожному з перелічених слів, тобто поруч є висхідна градація з піком, що виражає больове внутрішнє відчуття, марковане фразою *I was hurt*. Інша частина вірша реверсивно (шляхом

викладу роздумів ліричного героя над своєю емоційною реакцією) розбудовує образ болю, що його переживає близька ліричному герою людина. Використання поетичного прийому анжамбеману власне й передає перетікання емоції страждання від одного ліричного персонажа до іншого.

Інший випадок цієї моделі розвивається за низхідно-висхідною шкалою. Розглянемо це на прикладі вірша за назвою «Indifference» Франка Рассела (Frank Russell) (URL: <https://hellopoetry.com>). Подолання своїх емоційних переживань ліричним героєм у результаті приводить до виникнення в нього парадоксальної чуттєвості, що маркується оксимороном *unemotional love*. Він позначає емотивну впадину – почуття, яке характеризується протилежними піднесеності ознаками. Така емотивна впадина збігається з емотивним поворотом у вірші. Декларування подібного почуття обурює близьку ліричному героєві людину, яка змушена шукати йому протидію: *Love / I burnt in love of emotions / For years ... And recovered. / I offered my unemotional love / To my spouse. / Weeping aloud, my poor girl, she ran to join an emotional school to train herself and gain a certificate / To beat me!*

Пригнічення емоцій ліричним суб'єктом є результатом осмислення ним марності, даремності, непотрібності виявлення власних почуттів іншим. Про це йдеться у вірші «Unemotional» (URL: <https://hellopoetry.com>): *He doesn't mean / to be so emotionless – / he's just grown to realize / the worthlessness / of his feelings to others.* У межах цього поетичного тексту, як і в розглянутих вище, відчуття, які стали причиною теперішнього переживання або стану ліричного героя, позначаються минулими видо-часовими формами, а в цьому випадку дотеперішнім часом, у той час як наявний, актуальний стан передається дієсловом у теперішньому часі (*He doesn't mean to be so emotionless*). Єдиний випадок римування слів у цьому вірші є *emotionless – worthlessness*, що репрезентує сплавлення цих понять в єдине ціле, багатоаспектне поняття, яке складає конфліктне ядро поетичного тексту. Вірш закінчується риторичним мовчанням, що запрошує читача поринути в психологічний світ ліричного персонажа та осмислити глибину проблеми, пережитої ним.

Останньою з поширених моделей формування пригніченої емотивності є *дисциплярна модель*. Назва цієї моделі (*to dissipate* – від англ. – розсіюватися, розпадатися,

послаблюватися) позначає організацію емотивності тексту за принципом відходження від його емотивного фокуса. Прикладом може слугувати вірш за назвою «No Title» (Meg R) (URL: <https://hellopoetry.com>). Його образність обертається навколо персони ліричного героя, який переживає емоційну фрустрацію, розпад особистості. Відсутність спрямованості емоційних реакцій на явища довкілля призводить до психологічного розпаду індивіда: *I'm an unemotional mess. Just call me a paradox / I am a chaos; I am a calamity. / Just a mass of unsure existence / engulfed by a cloud of grey.*

4. Висновки

Втілення емоцій автора в поетичному тексті створює його емотивність. Дослідження поетичних текстів виявило, що емоції автора втілюються в тексті не хаотично, а за відповідними моделями. Модель емотивності – це відтворений конструкт кодифікованих емоційних структур автора, що відбивають перебіг пережитого ним внутрішнього почуття у відповідній життєвій ситуації. Модель емотивності включає такі її складові, як поріг, пік, поворот, фокус. Пригнічення негативних емоцій або почуттів високої інтенсивності автором відбиваються в кількох основних моделях: репресивній, транзитивній, дисипативній та моделі «зупиненого маятника», які надають авторові змогу звільнитися від негативних внутрішніх переживань під час творчого процесу. У репресивній моделі вираженим є відсікання піків негативних переживань. У моделі «зупиненого маятника» не відбувається емотивний поворот. Транзитивна модель містить зміщення емотивів у бік зменшення в їхній семантиці інтенсивності переживаної емоції. В дисипативній моделі відбувається відходження від фіксованого емотивного фокуса.

Перспективу дослідження складає задача виявлення кількісного співвідношення образності пригнічених емоцій у моделях позитивного й негативного векторів розвитку емотивності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус П.В. Психологія літературної творчості. Київ : Академвидав, 2014. 216 с.
2. Гладь С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 19 с.
3. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 464 с.

4. Карасев Л.В. Флейта Гамлета: Очерк онтологической поэтики. Москва : Знак, 2009. 208 с.
5. Козлов Н.И. Подавление эмоций. *Психологос* : вебсайт. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/podavlenie-emociy> (дата звернення: 01.03.2020).
6. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Волгоград : Перемена, 2001. 495 с.
7. Изоляция аффекта. *Психоаналитик.Ру*: Ключевые понятия психоанализа. URL: <https://www.psychanalyst.ru/glossary/isolation.php> (дата звернення: 01.03.2020).
8. Редька І.А. Емотивний поворот у віршованому тексті: лінгвопоетична перспектива (на матеріалі лірики Майї Анжелу). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип. 145. С. 474–479.
9. Редька І.А. Емотивний фокус у варіантах одного вірша (на матеріалі поетичних текстів «Shadow-Bride» і «Shadow-Man» Дж.Р.П.Толкієна). *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції наукового форуму, м. Львів, 9–10 грудня 2016 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2016. С. 183–185.
10. Шаховский В.И. Диссонанс экологичности в коммуникативном круге: человек, язык, эмоции. Волгоград : изд-во ИП Поликарпов И.П., 2016. 504 с.
11. Miall D. Beyond the Picturesque: An Affective Poetics of Coleridge's Landscapes. URL: http://cogweb.ucla.edu/Culture/ACR_98_Miall.html (дата звернення: 01.03.2020).

REFERENCES:

1. Bilous P.V. (2014). *Psychologiya literaturnoi tvorchosti* [Psychological aspects of creative writing]. Kyiv: Academvydav, 216 p.
2. Gladjo S.V. Emotyvnist hudozhnoho textu: semantyko-kognityvnyi aspekt (na materyali suchasnoi anglomovnoi prozy) [Emotiveness of literary text: semantic and cognitive aspect (a study of contemporary English prose): avtoreferat dysertatsii na zdotutya naukovooho stupenyu kandydata filolohichnyh nauk: 10.02.04. [PhD thesis abstract]. Kyiv, 2000. 19 p.
3. Izard C.E. (2006). *Psihologiya emotsiy*. [The psychology of emotions]. St. Petersburg: Piter, 464 p.
4. Karasev L.V. (2009). *Fleita Hamleta: Ocherk ontologicheskoi poetiki* [Hamlet's Flute: ontological poetics study]. Moskva: Znak, 208 p.
5. Kozlov N.I. Podavleniye emotsii [Suppression of emotions] // *Psychologos*. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/podavlenie-emociy>. (accessed 01.03.2020)
6. Krasavskiy N.A. (2001). *Emotsionalnye kontsepty v nemetskoj i russkoj lingvokulturah* [Emotional concepts in German and Russian language cultures]. Volgograd: Peremena, 495 p.
7. *Psyhoanalitic.Ru*: Kliuchevye poniatia psihoanaliza [Basic terms of psychoanalysis]. URL: <https://www.psychanalyst.ru/glossary/isolation.php>. (accessed 01.03.2020)
8. Redka I.A. (2016). *Emotyvnyi povorot u virshovanomy teksti: lingvopoetychna perspeptyva (na materialy liryky Mayi Angelu)* [Emotive turn in poetic text: a study of Maya Angelou verses] // *Naukovi zapysky. Seria: Filologichni nauky* [Scholarly notes. Philology series. № 145]. Kirovograd, pp. 474–479.

9. Redka I.A. (2016). Emotyvnyi focus u variantah odnogo virsha (na materialy poetychnykh tekstiv «Shadow-Bride» i «Shadow-Man» Dzh.R.R.Tolkiena) [Emotive focus in two versions of one verse «Shadow-Bride» and «Shadow-Man» by J.R.R.Tolkien] // Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii naukovoho forumu «Filologichni nauky: istoria, suchasnyi stan ta perspektyvy» (m. Lviv, 9-10 grudnia 2016) [Abstracts of International forum «Philology: the current state, retrospect and prospect» (Lviv, December, 9-10, 2016)]. Lviv: Logos, pp. 183–185.
10. Shakhovsky V.I. (2016). Dissonans ekologichnosti v komunikativnom krugu: chelovek, yazyk, emotsii [Ecological Dissonance in Communicative Circle: person, language and emotions]. Volgograd, 504 p.
11. Miall D. Beyond the Picturesque: An Affective Poetics of Coleridge's Landscapes. URL: http://cogweb.ucla.edu/Culture/ACR_98_Miall.html. (accessed 01.03.2020).

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.*

УДК 811.111:82-193.3:159.942

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-6>

ПРОСОДИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СОНЕТІВ В. ШЕКСПІРА

Тараненко Лариса Іванівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
larysataranenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4533-9986

Існюк Ольга Юріївна,
магістрант факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
oisnyuk@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4874-268X

Роботу присвячено встановленню специфіки актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу озвучених сонетів В. Шекспіра, здійсненому на ґрунті функціонально-енергетичного підходу до вивчення усного мовлення. Показано, що в комунікативному аспекті текст сонета є поетичним твором, який характеризується чіткою структурною побудовою та лаконічністю художнього оформлення думки, вирізняється особливим римуванням, типовим сонетним ритмом, що сприяє вираженню закладеного в його структурно-семантичній основі емоційно-прагматичного потенціалу. Динаміку розгортання емоційно-прагматичного потенціалу сонетів розглянуто на основі сформованої авторами узагальненої схеми алгоритмічної послідовності актуалізації структурних елементів сонета: «теза» (тема сонета) → «антитеза» (розвиток теми) → «синтез» (введення протилежної теми) → «розв'язка» (вирішення протиріччя). Шляхом аудитивного аналізу озвучених текстів з'ясовано, що незалежно від їх смисломісткого насичення, сонети характеризуються поступовою динамікою зростання емоційно-прагматичного потенціалу в напрямі до середнього рівня в межах перших двох катренів, середньо-підвищеного – у третьому, досягаючи високого рівня й затухаючи в кінці «розв'язки». Результати аудитивного аналізу дають змогу також стверджувати, що інваріантній інтонаційній моделі сонетів притаманні такі ознаки: паралелізм інтонаційної моделі, правильний регулярний ритм, виділення ключових слів тональним, динамічним і темпоральним контрастами, варіативність мелодичних контурів (ступінчастий поступово спадний і з порушеною поступовістю, поступово ковзний, висхідно-спадний), розширений і широкий тональний діапазон, наявність інтенсифікуючих перцептивних пауз.

Ключові слова: емоційно-прагматичний потенціал, сонет, структурні елементи, аудитивний аналіз, просодичні засоби.

PROSODIC EXPRESSION OF THE EMOTIONAL-AND-PRAGMATIC POTENTIAL OF W. SHAKESPEARE'S SONNETS

Taranenko Larysa Ivanivna,
Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
larysataranenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4533-9986

Isniuk Olha Yuriivna,
Master's student at Linguistics Department
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
oisnyuk@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4874-268X

This paper is the study of the specificity of emotional-and-pragmatic potential of W. Shakespeare's sonnets oral actualization, performed on the grounds of functional energetic approach to the research of oral speech. It

is shown that according to its linguistic status, the text of the sonnet is a poetic work, characterized by a definite structure and lapidary of its style, distinguished by a specific rhyme, typical sonnet-like rhythm, which all contribute to the actualization of the sonnet emotional-and-pragmatic potential embedded in its structural and semantic basis. The study substantiates a generalized scheme of an algorithmic sequence of the actualization of sonnet structural elements. It comprises the following elements: "thesis" (sonnet theme) → "antithesis" (theme development) → "synthesis" (introduction of the opposite theme) → "denouement" (the result of the contradiction). The paper shows that it is expedient to use this structural scheme for the study of the sonnet prosodic patterns and dynamics of the deployment of its emotional-and-pragmatic potential. The results of the carried out auditory analysis proves that sonnets are characterized by a gradual dynamic of the growth of its emotional-and-pragmatic potential toward the mid-level within the first two quatrains, then to its medium-high level – in the third quatrain, reaching a high level within its final structural element and attenuating at the end of the denouement. The auditory analysis of the sonnets also revealed that, regardless of their semantic loading, their invariant intonation pattern contains the following prosodic features: parallelism of the intonation pattern, regular rhythmic pattern, emphatic prominence of the key words by means of melodic, dynamic and temporal contrasts, variation of the pitch contour (the use of the descending stepping scale, broken descending stepping scale, descending sliding scale), widened and wide pitch range, the presence of emphatic perceptive pauses.

Key words: emotional-and-pragmatic potential, sonnet, structural elements, prosodic means, auditory analysis.

1. Вступ

Сучасна лінгвістика як міждисциплінарна галузь гуманітарного знання характеризується інтегруванням результатів досліджень суміжних із нею дисциплін, спрямованих на вивчення процесів породження й сприйняття вербальної й невербальної інформації, а також на пошуки ефективних шляхів і прийомів комунікативного впливу на реципієнта.

Із цього приводу доречно згадати про класичний погляд (Таранов, 1997: 58), відповідно до якого емоції вважаються первинними явищами в мисленнєво-мовленнєвій діяльності людини. Саме тому все більшої актуальності набувають питання виявлення закономірностей взаємодії емоційних і прагматичних чинників під час вираження мовцем низки почуттів і їх коректного декодування слухачем. При цьому, як відомо, найвищим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу характеризується лірична поезія, серед якої, у свою чергу, найбільшою музичністю та інтенсивною драматургічністю вирізняється сонет, що, пройшовши через усю історію європейської і світової літератури, найповніше розкрився у творчості Вільяма Шекспіра. Водночас сьогодні лінгвістикою ще не здобуто достатньої кількості експериментальних фактів щодо емоційно-прагматичного потенціалу озвучених сонетів Вільяма Шекспіра як результату взаємодії їх емоційних, прагматичних, структурних і семантичних факторів.

Тому метою статті є визначення динаміки зміни емоційно-прагматичного потенціалу озвучених сонетів Вільяма Шекспіра шляхом виявлення типових інтонаційних моделей їх усної актуалізації.

Матеріалом дослідження слугували аудіо-записи сонетів Вільяма Шекспіра № 1, 54 та 130, об'єднані як типові ліричні описи-роз-

думи спільною темою неповторності краси коханої людини. Обсяг експериментального матеріалу становив 104 інтонаційні групи загальною тривалістю звучання 3 хв.

2. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження

Теоретичними працями в галузі енергетики мовлення (Калита, 2016) доведено доцільність пошуку якісної картини руху емоційно-прагматичного потенціалу в межах структурних елементів тексту та просодичного вираження його кульмінаційних елементів. З огляду на це, раціональним убачається визначення структурно-семантичних особливостей тексту сонета, яке має здійснюватися з урахуванням того, що зміст тексту тісно пов'язаний із його композицією, оскільки внутрішній – семантичний – аспект реалізується через зовнішній, тобто через певну структурну побудову сонета.

У лінгвістичних і літературознавчих джерелах зустрічається декілька варіантів композиційної будови сонета. Так, з погляду викладу змісту сонета зазначається, що його текст передбачає певну логіку розвитку думки, яка в структурно-змістовій площині набуває такої послідовності: теза – антитеза – синтез – розв'язка (Пронин, 1999: 23).

Побідне бачення зустрічаємо й у роботі Йоганнеса-Роберта Бехера (Бехер, 1965: 194), згідно з яким сонет кваліфікується як діалектичний жанр. На його думку, сонет відбиває основні етапи діалектичного руху життя, почуття чи думки від тези, через антитезу до синтезу. Як уважає дослідник, у класичній формі сонета перші два катрени містять тезу, що структурно є власне експозицією, у якій ставиться питання й подається його аналіз, третій катрен являє собою антитезу, тобто є найбільш напруженим елементом сонета,

у якому постає конфлікт, а заключний двовірш є синтезом, тобто є розв'язкою, у якій знімається напруження теми сонета.

Складність сонетної форми відзначав й М.М. Бахтін (Бахтин, 1975: 75), указуючи на те, що рими в сонеті переплітаються, і це зобов'язує автора зробити так, щоб усі образи й теми також були сплетені. Тому, на його думку, у сонеті не може бути легкості чи натяків, він має бути досить важким для сприйняття. У цьому судженні справедливо підкреслено єдність формальних елементів сонетного жанру з його змістовністю.

Як бачимо, науковці дійшли висновку, що сонет нагадує міні-поему, де проявляється ритм індивідуально завершеного твору, зміст якого розгортається за певною схемою. Узагальнено викладене у формі умовно формалізованої схеми структурної побудови тексту сонета, наведеної на рис. 1.

Як видно зі схеми, у структурі сонетів В. Шекспіра перший чотиривірш (катрен) являє собою структурний елемент «теза», де звучить тема сонета, другий катрен є «анти-тезою», у межах якого тема поглиблюється, третій композиційний елемент є «синтезом» викладеного, у якому також уводиться тема, протилежна попередній, а в заключному двовірші, що структурно є «розв'язкою» сонета, художньо розв'язується утворене так протиріччя. Отже, доцільним є вивчення динаміки розгортання емоційно-прагматичного потенціалу озвученого тексту сонета саме в межах його структурних компонентів.

Зазначимо при цьому, що методологічною основою дослідження динаміки зміни емоційно-прагматичного потенціалу озвученого тексту сонета слугував теоретичний принцип збереження емоційно-прагматичного потенціалу висловлення, висунутий А.А. Калитою (Калита, 2016: 35), згідно з яким емоційно-прагматичний потенціал будь-якого відрізка мовлення залишається незмінним і характеризується стохастичним перерозподілом його енергії між засобами різних рівнів мови та паралінгвальними засобами, що беруть участь у реалізації цього висловлення.

Емпіричною апробацією низки експериментально-фонетичних досліджень доведено також можливість об'єктивної оцінки інваріанта актуалізації різних типів і видів мовленнєвих відрізків за двома параметрами: прагматичним та емоційним потенціалами (Калита, 2016: 106–112).

З урахуванням викладеного нами виконано аудитивний аналіз озвучених сонетів, до якого залучено дві групи аудиторів. Згідно з вимогами до методики проведення фонетичного дослідження, до першої групи входили аудитори-інформанти – носії англійської мови, які прослуховували мовний матеріал з метою визначення рівня емоційного та прагматичного потенціалів (високий, середній, низький) у межах кожного структурного елемента сонета на основі емоцій і почуттів, які виникали в них під час його прослуховування.

Другою частиною аудитивного аналізу було прослуховування експериментального матеріалу групою аудиторів-фонетистів, які визначали: 1) тип передтакту інтоногрупи; 2) висотно-тональний рівень початку інтоногрупи; 3) висотно-тональний рівень завершення інтоногрупи; 4) наявність шкали та її тип; 5) вид мелодичного контуру; 6) тональний діапазон інтоногрупи; 7) тип і конфігурацію термінального тону; 8) швидкість зміни напрямку руху термінального тону; 9) тональний інтервал на стиках «передтакт-такт» і «передтермінальна-термінальна частина»; 10) темп катрену; 11) гучність катрену; 12) ритмічну структуру; 13) тип і тривалість пауз; 14) дистрибуцію фразового наголосу; 15) напрям руху основного тону на всіх ділянках інтонаційної структури сонета (у вигляді інтонограм). Завданням аудиторів було також графічно зображати зміну емоційного й прагматичного потенціалів у межах кожного структурного елемента сонета.

На підставі отриманих даних щодо рівня актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу озвучених сонетів нами будувалися узагальнені моделі, які відображають динаміку змін емоційно-прагматичного потенціалу сонетів під час їх усної реалізації.

3. Виклад результатів дослідження

Опис особливостей просодичного вираження емоційно-прагматичного потенціалу озвучених сонетів В. Шекспіра здійснювався відповідно до узагальненої схеми їхньої структурної побудови, наведеної на рис. 1.

Для аналізу обрано три сонети (№ 1, 54 та 130) загальною тривалістю близько 3-х хвилин (Шекспір). Вибір саме цих сонетів зумовлений спільністю їх тематики, а саме: ліричний опис-оспівування та роздум про неповторність краси коханої людини. Ураховувалося й те, що перші два сонети звернені до молодого юнака, якого в літературі за традицією називають Білявим Другом, а сонет № 130 – до жінки, так званої Темної або Смаглявої Дами.

Рис. 1. Узагальнена схема структурної побудови сонет

Під час аудитивного аналізу сонетів зверталася увага й на те, що актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу в цих ліричних творах є результатом взаємодії комплексу виражально-зображальних засобів різних мовних рівнів у межах їх структурних компонентів.

*From fairest creatures we desire increase, |
That thereby beauty's rose might never die, |
But as the ripener should by time decease, |
His tender heir might bear his memory: ||*

*But thou, contracted to thine own bright eyes, |
Feed'st thy light's flame with self-substantial fuel, |
Making a famine where abundance lies, |
Thyself thy foe, to thy sweet self too cruel. ||*

Аналіз взаємодії засобів різних рівнів мови свідчить, що для створення цілісної картини в сонеті вжито низку епітетів (*tender churl, tender heir, world's fresh ornament*), які на просодичному рівні виділяються тональним контрастом, що реалізується або фразовим наголосом, або спеціальним піднесенням. При цьому останній епітет, що звеличує реципієнта, водночас протиставляється метафорою (*within thine own bud buriest thy content*), де кожна лексична одиниця набуває промінантності за рахунок акцентуації фразовим наголосом або ядерним тоном, що, у свою чергу, слугує поступовому підвищенню емоційно-прагматичного потенціалу цього катрена до середнього рівня.

У творі також представлені й інші метафори: *thou, contracted to thine own bright eye, feed'st thy light's flame with self-substantial fuel*, які вибудовують контрастну лінію з антитезою

Розглянемо сонет № 1, який написаний п'ятистопним ямбом, про що свідчать такі евфонічні засоби, як римовані співзвуччя в перших трьох чотиривіршах (перехресне римування), і в завершальному двовірші із суміжною римою.

*Thou that art now the world's fresh ornament |
And only herald to the gaudy spring, |
Within thine own bud buriest thy content |
And, tender churl, makest waste in niggarding. ||*

*Pity the world, or else this glutton be, |
To eat the world's due, by the grave and thee. ||*

thy sweet self too cruel. Послідовність метафор “*Within thine own bud buriest thy content*”, “*And, tender churl, mak'st waste in niggarding*” та “*or else this glutton be*” формує кульмінаційний елемент сонета, що розкривається в напрямі наростання інтонаційно-смыслового напруження всього твору й, відповідно, призводить до зростання його емоційно-прагматичного потенціалу до високого рівня. Особливе неоднозначне емоційне нагнітання створюють оксиморон “*tender churl*” та антитези “*Making a famine where abundance lies*”, “*mak'st waste in niggarding*”. На інтонаційному рівні зазначені засоби набувають емпізи за рахунок оформлення складним мелодійним контуром, прискореним темпом (у третьому катрені) та підвищенням гучності.

У завершальному структурному компоненті сонета, який кваліфікувався інформантами як найбільш прагматично наванта-

жений, ужито гіперболу “*to eat the world's due, by the grave and thee*”, яка на просодичному рівні актуалізується спадною ступінчастою шкалою з порушеною поступовістю, поєднанням в одній інтонаційній групі декількох спадних тонів різних тональних рівнів широкого діапазону зі складною конфігурацією, що у взаємодії з іншими мовними засобами слугує реалізації високого рівня емоційно-прагматичного потенціалу «розв'язки»,

*O, how much more doth beauty \beauteous seem |
By that sweet ornament | which truth doth give! |
The rose looks fair, | but fairer we it deem |
For that sweet odour \xi which doth in it live. ||*

*The canker-blooms \xi have full as \up deep a dye |
As the \perfumed \tincture of the roses, |
Hang on \up such thorns \xi and play as \wantonly |*

When summer's \breath \xi their masked buds discloses: ||

Аналіз цього сонета демонструє його наповнення епітетами: “*lovely youth*”, “*sweet odour*”, “*sweet roses*”, “*sweet ornament*”, три з яких представлені одним прикметником *sweet*, що на просодичному рівні оформлений підвищеним тональним рівнем і розширеним позитивним тональним інтервалом. Проте ці словосполучення контрастують із поєднанням прикметника «солодкий» зі словом «смерть», що формує оксиморон “*sweet death*”, у якому слово *sweet*, на відміну від попередніх прикладів, не виділене фразовим наголосом, а вся промінантність спрямована на слово *death*. Загалом строфа, поєднуючи пряме й непряме значення одного прикметника, утворює своєрідний парадокс “*Sweet roses do not so, of their sweet deaths are sweetest odours made*”, зіставляється з метафорою на початку строфи “*They live unwooed, and unrespected fade, die to themselves*”, створюючи різкий контраст між двома на перший погляд подібними рослинами. У цьому разі спостерігаємо односпрямовану дію мовних засобів різних рівнів, коли контраст підсилюється й усіма підсистемами інтонації: мелодійною, динамічною й темпоральною.

цим самим влучно підсумовуючи ідею всього твору: краса як надпотужна стихія, здатна спопеляти тих, хто нею наділений.

На відміну від сонета 1, де висвітлено питання людської вроди, у сонеті № 54 Вільям Шекспір представляє дві паралелі: між дивовижною витонченістю й неминучою загибеллю квітів і красою людини, яка, подібно до першої, може втратити свою значущість, якщо ти живеш на самоті.

*But, | for their virtue \xi only is their show, |
-They live unwoo'd \xi and unrespected fade, |
Die to themselves. || Sweet roses \xi do not so; |
Of their sweet deaths | are \sweetest odours made: ||*

*And so of you, \xi \beauteous and lovely youth, |
When that shall fade, \xi my verse \xi di'stills your truth. ||*

Важливим елементом підвищення емоційно-прагматичного потенціалу твору є порівняння. Зіставлення двох квітів у чотирирядку “*The canker blooms have full as deep a dye As the perfumed tincture of the roses. Hang on such thorns, and play as wantonly, When summer's breath their masked buds discloses*” відображає схожість рослин, зокрема, у кольорі, що можна побачити на прикладі порівняння “*as deep a dye as the perfumed tincture of the roses*” і метафор “*The canker blooms ... play as wantonly*”, “*summer's breath their masked buds discloses*”, які, об'єднавшись у дві паралелі (на початку та в кінці цієї строфи), описують реальний стан речей. У свою чергу, просодичні засоби слугують підсиленню ключових слів катрена за рахунок функціонування різних типів шкал (ковзна шкала, поступово спадна ступінчаста шкала та спадна шкала з порушеною поступовістю), наявності тональних перепадів перед семантично вагомими словами та підвищення гучності під час промовляння цих слів. Таке інтонаційне аранжування сонета слугує висхідній реалізації його емоційно-прагматичного потенціалу в напрямі до високого рівня в розв'язці.

Щодо сонета 130, то варто згадати, що він традиційно трактується як своєрідний гімн красі, тій вишуканій і незрівняній

*My mistress' eyes | are | nothing | like the | sun; |
Coral is | far | more | red | than her | lips' | red; |
If | snow | be → white, § | why then her | breasts are | dun; |
If | hairs | be | wires, § | black | wires § | grow on her | head. ||
I have | seen | roses § | da | mask'd, § | red § | and | white, |
But | no such | roses § | see I § | in her | cheeks; |
And | in some | perfumes § | is there | more | delight |
Than in the | breath § | that from my | mistress | reeks. ||*

Як видно з інтонаційної розмітки тексту, увесь твір побудований на паралелізмі інтонаційних моделей, які акцентують увагу читача/слухача на порівняннях і дають йому змогу побачити головну героїню крізь призму земних і неземних речей. Якщо раніше поети оспівували своїх муз, уособлюючи їх богинями на землі, як, наприклад, це робив Ф. Петрарка, то В. Шекспір, навпаки, уславлює риси, характерні живій людині. Такий підхід прослідковується в порівняннях у першій строфі, як-от: “*Coral is far more red than her lips' red*”, “*If hairs be wires, black wires grow on her head*”. При цьому кожне слово, яке підлягає порівнянню, відокремлюється паузою в інтоногрупу, що в поєднанні з високим тональним рівнем їх оформлення надає цим словам особливої емпатичності. Водночас для посилення головної ідеї в цій строфі вживається анафора “*If snow be white...*”, “*If hairs be wires...*”. Таке стилістичне аранжування твору не лише підвищує рівень його емоційності, а й створює ефект загадковості, підсиленої риторичним запитанням “*If snow be white, why then her breasts are dun*”, оформленим у першій інтоногрупі незавершеним рівним тоном і поєднанням двох емпатичних кінетичних тонів у другій. Цей рядок антонімічно протиставляється першому рядку строфи “*My mistress' eyes are nothing like the sun*” за рахунок смислового контрасту між словами “*sun*” і “*dun*”, однаково виділеними спадним тоном збільшеної швидкості зміни напрямку його руху. Крім того, початковий катрен вирізняється метафорою “*black*

земній вроді коханої, якою автор не просто захоплюється, а яку по-справжньому возвеличує.

*I | love to | hear her | speak, | | yet | well I | know |
That | music § | hath a | far | more | pleasing | sound; |
I | grant § | I | never | saw § | a | goddess | go; |
My | mistress, § | when she | walks, | | treads on the |
ground: ||
And | yet, § | by | heaven, | | I | think my | love as | rare |
As | any she | be | lied § | with | false | compare. ||*

wires grow on her head”, де образний перифраз “*black wires*”, інтенсифікований тональним контрастом, підсилює ефект чарівності. Окреслена односпрямована взаємодія просодичних засобів із засобами інших рівнів мови дала аудиторам змогу однозначно кваліфікувати перший катрен як такий, що має середньо-підвищений рівень емоційно-прагматичного потенціалу.

У другому структурному елементі також подано порівняння коханої жінки з дамаськими трояндами та її запаху з наявними у світі ароматами: “*but no such roses see I in her cheeks*” та “*in some perfumes is there more delight than in the breath that from my mistress reeks*”. Кожен рядок цього катрена має однакове інтонаційне оформлення, тобто спостерігається паралелізм й інтонаційної, і ритмічної моделей, які поступово підвищують загальну емоційність сонета. Водночас зареєстровано контрастне інтонаційне оформлення протиставлених лексичних одиниць “*perfumes*” і “*reeks*”. Така гра двох протилежностей урізноманітнює сонет, пронизує його таємничістю й водночас приземленістю.

Третя строфа, подібно до попередніх, характеризується поєднанням порівняння *I love to hear her speak, yet well I know that music hath a far more pleasing sound* та антитези *grant I never saw a goddess go – my mistress when she walks treads on the ground*, підсиленням на просодичному рівні контрастами тонального рівня та появою значної кількості перцептивних пауз перед порівнюваними об'єктами для підкреслення відмінностей між абстрактним і реальним.

Завершується сонет також порівнянням *“my love as rare as any she belied with false compare”*, оформленим сповільненим темпом, спадними тонами малої швидкості зміни їх руху та паралелізмом інтонаційної й ритмічної моделей, що у взаємодії слугують маркерами підвищеного рівня емоційно-прагматичного потенціалу заключного елемента сонета. Описана взаємодія лексико-стилістичних і просодичних засобів акцентує увагу на специфічних характеристиках описуваного образу, скеровуючи читача/слухача до певних естетично асоціацій та оцінних реакцій, передусім активізує його образне мислення.

Викладений вище аналіз особливостей взаємодії просодичних засобів із засобами інших рівнів мови під час зміни динаміки актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу озвученого сонета в межах його структурних елементів узагальнено нами у вигляді схеми рис. 2.

Наведена схема свідчить, що емоційний і прагматичний потенціали першого катрена («теза») сонета характеризуються зростанням у напрямі до їх середнього рівня. При цьому загальний емоційний потенціал тексту сонета вирізняється висхідно-спадною динамікою його руху, поступово зростаючи в межах «анти тези» й «синтезу» (другий і третій катрени), досягаючи високого рівня й затухаючи в кінці «розв'язки». Подібним чином спостерігається плавне підвищення прагматичного потенціалу сонета до середнього рівня в напрямі «синтезу». При цьому актуалізація «синтезу» й «розв'язки» сонета характеризується середньо-підвищеним рівнем прагматичного потенціалу.

4. Висновки

На підставі проведеного в роботі розгляду результатів теоретичних та експериментальних досліджень особливостей усної актуалізації текстів сонетів і виконання їх аудитивного аналізу нами отримано такі висновки.

У комунікативному аспекті текст сонета є поетичним твором, який характеризується

чіткою структурною побудовою та лаконічністю, художнім оформленням думки, вирізняється особливим римуванням, типовим сонетним ритмом, що сприяє вираженню закладеного в його структурно-семантичній основі прагматичного спрямування.

Вивчення динаміки розгортання емоційно-прагматичного потенціалу озвученого сонета доцільно здійснювати, спираючись на таку послідовність його структурних елементів: «теза» (тема сонета) → «антитеза» (розвиток теми) → «синтез» (уведення протилежної теми) → «розв'язка» (вирішення протиріччя). Розроблення методологічного підґрунтя дослідження засвідчує раціональність поглиблення опису специфіки просодичного оформлення текстів сонетів за рахунок побудови моделей зміни їх емоційно-прагматичного потенціалу за результатами даних аудитивного аналізу.

Провідним фактором, що впливає на односпрямованість дії засобів різних рівнів мови в реалізації емоційно-прагматичного потенціалу сонета, є його семантичне навантаження, а їх комплексна взаємодія дає змогу здійснити сугестивно-комунікативний вплив на слухача, спрямовуючи його на коректне декодування прагматичного спрямування тексту.

Шляхом аудитивного аналізу озвучених сонетів з'ясовано, що вони характеризуються поступовою динамікою зростання емоційно-прагматичного потенціалу в напрямі до середнього рівня в межах перших двох катренів, середньо-підвищеного – у третьому, досягаючи високого рівня й поступово затухаючи в кінці «розв'язки».

До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку в галузі дослідження просодичного оформлення сонета доцільно зарахувати питання інструментального підтвердження встановленого рівня їх емоційно-прагматичного потенціалу із застосуванням кількісного *K*-критерію.

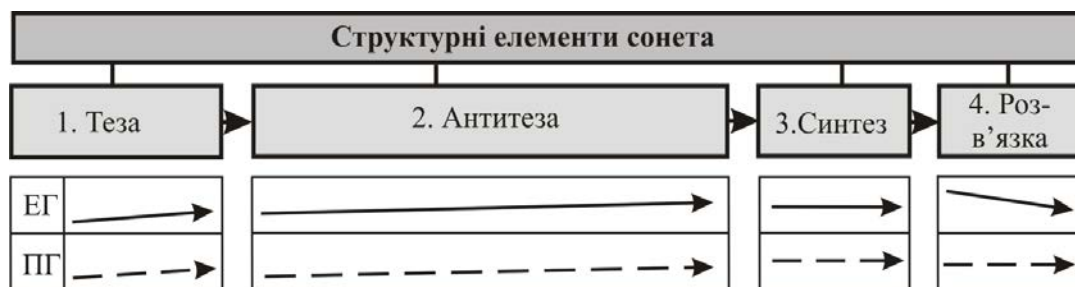

Рис. 2. Узагальнена схема актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу озвученого сонета (де ЕГ – емоційний потенціал, ПГ – прагматичний потенціал)

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 407 с.
2. Бехер Р. Иоганнес. Философия сонета, или Маленькое наставление по сонету. *Вопросы литературы*. Москва, 1965. № 10. С. 190–208.
3. Калита А.А. Энергетика речи : монография. Киев : Кафедра, 2016. 292 с.
4. Пронин В.А. Теория литературных жанров : учебное пособие. Москва : МГУП, 1999. 196 с.
5. Таранов П.С. Анатомия мудрости: 120 философов : в 2 т. Симферополь : Реноме, 1997. Т. 2. 624 с.
6. Шекспир В. Сонет № 1. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=m2FPQdc5ACQ> (дата звернення: 20.03.2020).
7. Шекспир В. Сонет № 54. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aJhqXntTB1U> (дата звернення: 20.03.2020).
8. Шекспир В. Сонет № 130. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZFu81G8JNGw> (дата звернення: 20.03.2020).

REFERENCES:

1. Bahtin M.M. (1975). *Voprosy literatury i jestetiki. Issledovaniya raznyh let* (The issues of literature and aesthetics. The study of different times). Moscow: Hudozhestvennaja literatura. 407 c.
2. Beher R. Iogannes. (1965). *Filosofija soneta, ili Malen'koe nastavlenie po sonetu* (Sonnet philosophy, or Some instructions on the sonnet). *Voprosy literatury* (The issues of literature). Moscow. No. 10. P. 190–208.
3. Kalyta A.A. (2016). *Jenergetika rechi: monografija* (Speech energetics: manuscript). Kyiv: Kafedra. 292 p.
4. Pronin V.A. (1999). *Teorija literaturnyh zhanrove* (The theory of literary genres). Moscow: MGUP. 196 p.
5. Taranov P. S. (1997). *Anatomija mudrosti: 120 filozofov: v 2-h t.* (Anatomy of wisdom: 120 philosophers: in 2 volumes). Vol. 2. Simferopol': Renome, 624 p.
6. Shakespeare W. Sonnet 1. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=m2FPQdc5ACQ>.
7. Shakespeare W. Sonnet 54. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aJhqXntTB1U>.
8. Shakespeare W. Sonnet 130. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZFu81G8JNGw>.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 811.112.2'42:34

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-7>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE» У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ

Томнюк Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
l.tomniuk@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7971-780X

У статті здійснюється спроба виокремлення концептуальних метафор, які репрезентують м-модель «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE» у сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсі; аналізуються особливості функціонування досліджуваної м-моделі крізь призму її фреймо-слотової структури; визначається місце концепту GEFÄNGNIS як предмета сакральної сфери в метафоричній концептосфері німецького етносу. Детальний аналіз системи концептуальних метафор, що є наслідком проєкції кожного корелятивного домену на референтний домен В'ЯЗНИЦЯ, дає змогу дослідити, з якими саме сферами людського життя корелює концепт GEFÄNGNIS у німецькомовній етнокulturі та яке його місце серед інших концептів, що формують концептуальну картину світу носіїв німецької мови. Результати наших попередніх досліджень образного сегмента концепту GEFÄNGNIS показують, що метафоричний діапазон концептуального простору GEFÄNGNIS формується корелятивними доменами, які проєктуються на референт GEFÄNGNIS. Вони допомагають інтерпретувати поняття GEFÄNGNIS і включають 21 член, що умовно зараховано до 3 груп: людина, природні явища та космос. Метафоричне моделювання досліджуваного концепту показало, що антропоморфна метафора, що включає концептуальну метафору «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE», є найбільш продуктивною та активною. Встановлено, що структуру м-моделі «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE» утворюють фрейми: «Почуття», «Душа», «Життя/Буття/Існування», «Ласка», «Відчуття», «Емоційний стан», «Рай», «Спогад», «Магія», «Доля», «Віра», «Посвята» та «Пекло». Аналіз метафоричних номінацій, які вербалізують концептуальну метафору «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE», засвідчує той факт, що до сакральної сфери належить все те, що відрізняється від звичних понять, предметів і явищ. Дослідження контекстуального значення метафоричних номінацій дало змогу простежити стереотипність у процесі осмислення в'язниці, надаючи їй когнітивних характеристик, притаманних саме сакральній сфері. Виокремлення концептуальних метафор, які експлікують концепт GEFÄNGNIS у сучасному німецькому публіцистичному та художньому дискурсах, доводить, що в німецькомовному просторі В'ЯЗНИЦЯ як сакральне явище має кілька мовних реалізацій. Найчастіше для представника німецької культури в'язницею виступають почуття, душа та життя. Особливо поширеним також є отождолення емоційного стану людини з в'язницею.

Ключові слова: концепт, концептосфера, метафорична модель, сфера-джерело, сфера-ціль.

THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE CONCEPTUAL METAPHOR “GEFÄNGNIS IS SAKRALE SPHÄRE” IN MODERN GERMAN LITERARY AND PUBLICISTIC DISCOURSES

Tomniuk Liudmyla Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Germanic, General and Comparative Linguistics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
l.tomniuk@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7971-780X

The article deals with the selection of the conceptual metaphors, which represent the metaphorical model “GEFÄNGNIS is SAKRALE SPHÄRE” in modern German literary and publicistic discourses; the peculiarities of the functioning of the metaphorical model through their frame structure are analyzed; the role of the concept GEFÄNGNIS as the part of sacral area in the metaphorical concept sphere of the German ethnic community is determined. A detailed analysis of the system of conceptual metaphors, that are results of the projection of each correlative domain onto the target domain GEFÄNGNIS, makes it possible to investigate with which spheres of human life the concept GEFÄNGNIS correlates in the German ethnic community and which is its place among other concepts forming the conceptual sphere of the German ethnic community. According to the results of our previous studies of figurative research segment GEFÄNGNIS, the metaphorical

range of the conceptual space *GEFÄNGNIS* is formed by the correlative domains, which are projected onto the concept *GEFÄNGNIS*. They help to interpret the concept *GEFÄNGNIS* and include 21 members that are conventionally assigned to 3 groups: person, natural phenomena and space. Due to the metaphorical modelling of the investigated concept, the anthropomorphic metaphor, which includes the conceptual metaphor “*GEFÄNGNIS* is *SAKRALE SPHÄRE*”, is the most productive and active. It is established that the structure of the *m*-model “*GEFÄNGNIS* is *SAKRALE SPHÄRE*” is formed by frames: “Emotional-volitional sphere of personality”, “Soul”, “Life/Entity/Existence”, “Grass”, “Paradise”, “Memories”, “Magic”, “Fate”, “Faith”, “Accolade” and “Hell”. The analysis of the metaphorical nominations, which make the conceptual metaphor “*GEFÄNGNIS* is *SAKRALE SPHÄRE*” objective, is stipulated by the fact that the sacred sphere includes everything that differs from commonplace notions, objects and phenomena. The investigation of the contextual meaning of the metaphorical nominations resulted in the possibility to track the stereotypy during the process of comprehension of prison by giving it the cognitive characteristics common for the sacred sphere. According to the analysis of the conceptual metaphors of the concept *GEFÄNGNIS* in modern German publicistic and literary discourses the notion of prison as the sacred phenomenon has several linguistic implementations. Most often the Germans compare their feelings, soul and life with prison. Particularly common is the identification of the emotional state of a person with prison.

Key words: concept, conceptual sphere, metaphorical nomination, source domain, target domain.

Вступ

Процес метафоризації як один з основних когнітивних процесів, що відбуваються в людській свідомості під час взаємодії з оточуючим світом, у сучасній когнітивістиці постає одним із ключових напрямів дослідження. Це зумовлено тим, що людина в процесі своєї розумово-мовленнєвої діяльності з метою набуття нових знань, усвідомлення сутності простих та складних елементів дійсності вдається до ототожнення нового, поки що невідомого для неї, з тими явищами та предметами дійсності, які належать до вже набутого досвіду і легше піддаються сприйняттю. Людина мислить концептами, сукупність яких утворює «метафоричну концептосферу етносу» (Кравцова, 2011: 53–54).

1. Концептуальний апарат дослідження

Важливість дослідження концепту *GEFÄNGNIS* як елемента метафоричної концептосфери німецького етносу полягає в тому, що він виступає репрезентантом одного з найважливіших соціальних інститутів, значення якого настільки важливе, що в сучасних умовах жодне суспільство не змогло б існувати без нього, оскільки саме *В'ЯЗНИЦЯ* є запорукою суспільного порядку, осередком вирішення найскладніших суспільно-соціальних проблем особистості та боротьби з асоціальними процесами, що стрімко розвиваються в кожному суспільстві.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена розвитком у сучасній когнітивній науці нового підходу до дослідження та трактування метафоричних моделей як особливого типу «дискурсивних практик» (термін Дж. Лакоффа), сутність якого полягає у встановленні емпіричного підґрунтя метафори (Lakoff & Johnson, 1980: 43), тобто досвіду безперервної взаємодії людини з навколишнім середовищем; з іншого боку, метафоричне моделювання когнітивної структури концепту *GEFÄNGNIS* проводиться вперше та дасть

зможу визначити, якими когнітивними ознаками німці наділяють концепт *GEFÄNGNIS* у процесі своєї розумово-мовленнєвої діяльності та яке місце посідає цей концепт в етнокультурній спадщині німецького народу.

Матеріалом дослідження слугують лексичні одиниці вторинної номінації, що були відібрані з електронних текстів сучасних німецькомовних газет («Die Zeit», «Die Welt») та 400 художніх романів. Джерелом ілюстративного матеріалу стали фіксовані тексти саме публіцистичного та художнього дискурсів, оскільки в них найбільш повно відобразилися уявлення німецької етноспільноти про концепт *GEFÄNGNIS*.

Вивченню когнітивної метафори як «основи для інтерпретування процесів мислення та створення не тільки національно-специфічного бачення світу, але і його універсального образу» (Арутюнова, 1990: 6), присвятили свої праці Н. Арутюнова, М. Блек, А. Вежбицкая, М. Джонсон, С. Жаботинська, В. Касевич, І. Кобозева, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, П. Паршин, Г. Складарська, Х. Томпсон, А. Чудинов та ін. Вперше метафору як «перенесення слова із зміною значення із роду у вид, із виду в рід, або із виду в вид чи за аналогією, яке уможливило б говорячи про дійсне, поєднувати з ним неможливе» (Складарська, 1993: 5–6) описав Аристотель. Уже тоді метафора розглядалася як «невід’ємна складова частина мови, яка необхідна для досягнення комунікативних, номінативних та пізнавальних цілей» (там само).

У сучасній когнітивній науці теорія концептуальної метафори демонструє стрімкий розвиток. Вона осмислюється по-новому і, таким чином, проникає в різні наукові сфери. Для когнітологів метафора становить особливий інтерес, оскільки в процесі дослідження механізмів її утворення було встановлено, що вона утворюється на когнітивному рівні і реалізується на мовному (Лакофф & Джонсон, 1990: 15). Тому в сучасному трактуванні метафора – це не лише мовне явище, а й один з основних

механізмів, який уможлиблює вивчення когнітивних процесів, що відбуваються в людській свідомості, активуючи при цьому пізнавальні властивості мислення людини. Тобто метафора – це і засіб мислення, когнітивний механізм.

Когнітивна метафора має динамічну структуру та виступає «взаємозв'язком між понятійними сферами в людській свідомості, при якому система фреймів (слотів, концептів) однієї сфери (сфери-джерела) служить основою для моделювання понятійної системи іншої сфери (сфери-цілі)» (Стадник, 2015: 206).

2. Виклад основного матеріалу дослідження

Метафоричне моделювання когнітивної структури концепту *GEFÄNGNIS* здійснюємо шляхом аналізу фреймової структури кожної з виокремлених м-моделей, що дасть змогу найповніше репрезентувати стереотипні уявлення німецької етноспільноти про інститут в'язниці, оскільки саме фрейм як фрагмент мовної картини світу забезпечує реалізацію знань у вигляді схеми чи моделі, тобто є своєрідною структурою даних, певним образом, який зі своєї пам'яті обирає людина і шляхом модифікації окремих його складових частин пізнає та осмислює новий, досі невідомий, предмет чи явище дійсності.

Сфера-джерело м-(суб)моделей «Mensch» охоплює такі м-моделі як «GEFÄNGNIS ≡ MENSCH», «GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE», «GEFÄNGNIS ≡ GEBÄUDE», «GEFÄNGNIS ≡ EINHEIT», «GEFÄNGNIS ≡ GESELLSCHAFT», «GEFÄNGNIS ≡ SACHVERHALT», «GEFÄNGNIS ≡ POLITIK», «GEFÄNGNIS ≡ KUNST», «GEFÄNGNIS ≡ INSTRUMENT», «GEFÄNGNIS ≡ ARBEIT», «GEFÄNGNIS ≡ WIRTSCHAFT», «GEFÄNGNIS ≡ KRIMINALITÄT», «GEFÄNGNIS ≡ MECHANISMUS», «GEFÄNGNIS ≡ KULTUR»,

«GEFÄNGNIS ≡ SPIEL», «GEFÄNGNIS ≡ KAMPF», «GEFÄNGNIS ≡ FREIHEIT», та «GEFÄNGNIS ≡ REALIEN DES ALLTAGSLEBENS». Аналіз показує, що м-моделі «GEFÄNGNIS ≡ MENSCH» та «GEFÄNGNIS ≡ GEBÄUDE» виділяються значним прагматичним потенціалом і мають детальну структуру.

У процесі виокремлення концептуальних метафор, які об'єктивують м-модель «*GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE*», керуємося тим, що до сакральної сфери належить усе те, що відрізняється від буденних понять, речей, явищ та має ознаку абстрактності, містичності, божественності, ірраціональності, релігійності чи потойбічності. Те, що створює, відновлює чи наголошує на зв'язку людини з потойбічним світом, вважається сакральним. У сучасній науковій парадигмі сформувався окрема наука – ієротопія, в рамках якої предмети сакральної сфери розглядаються не ізольовано, а як компоненти ієротопічних проектів, зокрема в їх концептуальній цілісності. Розглянемо детальніше, які саме метафоричні образи концептуалізують в'язницю як предмет сакральної сфери.

Найстрашнішим обмеженням для людини є обмеження її почуттів та емоцій. Джерелом метафоричних образів, які доповнюють образ в'язниці абстрактним компонентом, є сакральна сфера. Фреймову структуру досліджуваної м-моделі представлено схематично на рис. 1.

Фрейм 1.1. Gefühl. Аналіз фактичного матеріалу показує, що найчастіше в'язницею для представника німецької культури виступають почуття: *Ich fühlte mich wie verhaftet. Der Schreck fuhr mir zuerst in die Knie; ich war so gefangen in meinem Selbstmitleid, dass ich nicht gesehen habe, dass auch du dieses Kind verloren hast; nur damit sie den Horror, in dem sie gefangen war, nicht nur fühlen, sondern auch sehen müsste* (Fitzek, 2011: 190).

Рис. 1. Фреймова структура м-моделі «*GEFÄNGNIS ≡ SAKRALE SPHÄRE*»

Фреїм 1.2. Seele. Свою душу людина може сприймати за в'язницю: *wie er mit nacktem Oberkörper im Bett saß, in seinem Inneren ein gefangener Stier, der vor Zorn kochte, sich aber von seinen Ketten nicht lösen konnte* (Bomann, 2008: 318).

Фреїм 1.3. Leben / Dasein / Existenz. Земне життя людина розцінює як в'язницю, коли не знаходить свого місця в ньому: *Sie war so mager <...> So gefangen in diesem Leben; war meine Mutter in einem fremden Leben gefangen gewesen* (Fitzek, 2011: 395); *wenn sie erst ein Kind bekäme, wäre sie wohl vollkommen gefangen in diesem neuen Leben, das sie nicht gewollt hatte* (Ebert, 2010: 640); *minderwertiges Leben hingegen müsse vernichtet werden – ein »barmherziger Akt«, um die »lebendigen Atome« aus dem Gefängnis einer leidenden menschlichen Existenz zu befreien* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.4. Liebkosungen. Пестощі можуть бути приємним полоном-в'язницею: *Trotzdem war sie wie gefangen von den Liebkosungen, unfähig, sich von ihm zu lösen, um ihn zum Bett zu ziehen* (Ebert, 2011: 388).

Фреїм 1.5. Empfindung. Відчуття, в полон яких потрапляє людина за певних обставин, схожі на в'язницю: *gefangen in der eigenen Kälte; so sehr war sie im Rausch ihrer Empfindungen gefangen* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.6. Zustand. Ототожнення психологічного стану людини з в'язницею особливо поширене в німецькій культурі: *mittellos und gefangen in der Einsamkeit; wenn sie krankhaft eifersüchtig und in einem Wahn gefangen war; sie sollte nicht für immer in Trauer gefangen sein; in dumpfer Hoffnungslosigkeit gefangen; hatte das Gefühl, in einem Traum gefangen zu sein* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.7. Paradies. Для злочинців, які за ґратами почуваються краще, ніж на волі, в'язниця схожа на рай: *Er beschreibt, wie das Paradies <...> sich in ein Gefängnis verwandelt hat* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.8. Zauber. Магія здатна заволодіти людським розумом, тоді людина почуває себе ув'язненою в полоні чар: *Ich bin völlig gefangen vom Zauber des Augenblicks* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.9. Erinnerung. Спогади нагадують в'язницю, в якій ув'язнене людське минуле: *für immer in der Erinnerung an diesen unglücklich verlaufenen Abend gefangen zu sein; sie hielt inne, in ihren Erinnerungen gefangen* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.10. Schicksal. З релігійної точки зору долю для людини обирає Бог. Вона народжується і стає головним героєм історії,

яка вже написана Ним. Життєві обставини, які не може змінити людина, змушують її розцінювати свою долю як в'язницю: *wegen Diebstahls zu Verstümmelung verurteilt, harren seit Jahren im Gefängnis ihres Schicksals* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.11. Glaube. Фанатична віра у свої можливості може виступати в'язницею для людської свідомості: *Begibt man sich nicht in ein geistiges Gefängnis, wenn man glaubt, allein mit dem begrenzten Potenzial der "erneuerbaren Energien" die Welt zu retten* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.12. Ritterschlag. Для юнаків в'язниця ототожнюється з церемонією посвяти в лицарі (аколада), яка символізує перехід юнака до самостійності та зрілості, оскільки в'язниця теж є своєрідним перехідним етапом у житті в'язня: *Für manche Jungs in der Schule ist das Gefängnis wie ein Ritterschlag* (Zeit Online, 2018); *für manche Jungs, die aus der U-Haft in die Schule zurückkommen, ist das Gefängnis wie ein Ritterschlag* (Zeit Online, 2018).

Фреїм 1.13. Hölle / Unterwelt. Жорстокі в'язничні будні, які супроводжуються насиллям, катуваннями, побоями, стали причиною для появи у свідомості німецьких в'язнів образу в'язниці як пекла, нижчого світу, до якого ніхто не бажає потрапити: *ganz allein in dieser Hölle gefangen; Kartenspiele, abfällige Bemerkungen, hitzige Wortgefechte in allen möglichen Sprachen, es war eine Ankunft in der Hölle* (Krechel, 2012: 644); *stieß er deren bisherige Insassen in die Hölle der gewöhnlichen Zellen hinunter; und viele rutschen ab in die Unterwelt der Gangs und Gefängnisse* (Zeit Online, 2018).

Субфреїм 1.13.1. Purgatorium. У римо-католицькій церкві чистилищем вважається стан душі, в якому вона очищається від гріхів після смерті, щоб змогти потрапити до раю. У німецькомовному просторі в'язниця ототожнюється з чистилищем, в якому душа людини очищається від гріха, що занастила себе, перебуваючи на волі, без поважних на те причин: *Ist das Gefängnis vielleicht ein Purgatorium für die Sünden einer Kreatur, die sich in Freiheit zugrunde gerichtet hat ohne echte Not* (Zeit Online, 2018).

Висновки

У результаті проведеного дослідження були виокремлені метафоричні номінації, за допомогою яких концепт *GEFÄNGNIS* реалізується в сучасному німецькому публіцистичному та художньому дискурсах як предмет сакральної сфери, фактична частотність яких (20,8%) свідчить про продуктивне функціонування м-моделі «*GEFÄNGNIS* ≡ *SAKRALE SPHÄRE*». Тобто

для німецької метафоричної концептосфери є типовою концептуалізація В'ЯЗНИЦІ як сакрального-психологічного явища. Сакральній сфері відводиться найвищий рівень абстрактності та таємничості, оскільки саме явища сакральної сфери людині найважче осмислити і дати логічне обґрунтування тому, що приховане від людського ока. Виразити абстрактні явища мовними засобами набагато важче, ніж предмети об'єктивної дійсності.

У процесі аналізу контекстуального значення метафоричних номінацій простежувалася стереотипність під час осмислення В'ЯЗНИЦІ шляхом наділення її когнітивними ознаками із сакральної сфери, що дало змогу висвітлити окремі властивості В'ЯЗНИЦІ в німецькій концептуальній картині світу. Аналіз концептуальних метафор референтного концепту *GEFÄNGNIS* засвідчує, що в сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсах поняття В'ЯЗНИЦІ як сакрального явища має кілька мовних втілень. Найчастіше для представника німецької культури в'язницею виступають почуття, душа та життя. Особливо поширеним є ототожнення емоційного стану людини з в'язницею. Уявлення про в'язницю, які зародилися ще в стародавньому світі, наділяють її ознаками *Раю, Пекла та Магії*. Свої спогади, долю, буття в німецькій культурі теж досить часто розцінюють як в'язницю, оскільки від долі, свого земного призначення та минулого, яке навіки закарбоване в спогадах, неможливо втекти. Показовою є концептуалізація в'язниці як чистилища, оскільки як у чистилищі, так і у в'язниці людина, так би мовити, «спокутує свій гріх», бо нерозсудливо занастала себе на волі без поважних на те причин.

Перспективним вважаємо дослідження особливостей мовної репрезентації метафоричної моделі «*GEFÄNGNIS* ≡ *EINHEIT*», що дасть змогу описати концепт *GEFÄNGNIS* у сучасному німецькому етнопросторі як єдиний механізм, який правильно функціонує лише за умови злагодженої взаємодії його окремих елементів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры* : сборник. Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–32.
2. Кравцова Ю.В. Семантико-когнитивный анализ метафоры языка: от метафорической картины мира к

метафорической концептосфере. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2011. Т. 19, вип. 17(2). С. 53–60.

3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафори, якими ми живемо. *Теория метафоры* : збірник. Москва : 1990. 396 с.
4. Склярёвская Г.Н. Метафора в системе языка. Москва : Наука, 1993. 151 с.
5. Стадник І.Ю. Метафоричне моделювання концепту WAR / ВІЙНА та його відтворення у перекладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. 2015. Вип. 22. С. 205–214.
6. Bomann C.S. *Die Spionin*. München : Knauer Taschenbuch Verlag, 2008. 461 S.
7. Ebert S. *Der Flucht der Hebamme*. München : Knauer Taschenbuch Verlag, 2010. 1185 S.
8. Ebert S. *Der Traum der Hebamme*. München : Knauer Taschenbuch Verlag, 2011. 1027 S.
9. Fitzek S. *Der Augenjäger*. München : Droemer Verlag, 2011. 444 S.
10. Krechel U. *Landgericht*. Salzburg : Jung und Jung Verlag, 2012. 1032 S.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
12. Zeit Online. URL: <http://www.zeit.de/index> (дата звернення: 21.02.2020).

REFERENCES:

1. Arutjunova, N.D. (1990). *Metafora i diskurs* [The Metaphor and the Discourse]. *Teorija metafory*. Moscow, Russia: Progress, 5–32.
2. Kravcova, Ju.V. (2011). *Semantiko-kognitivnyj analiz metaforiki jazyka: ot metaforicheskoj kartiny mira k metaforicheskoj konceptosfere* [Cognitive Semantic Analysis of the Metaphoric Language: From the Metaphorical Picture of the World to the Metaphorical Conceptosphere]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serija: Movoznavstvo*. T. 19, vyp. 17 (2). 53–60.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1990). *Metafory, yakymy my zhyvemo* [Metaphors we live by]. *Teorija metafory*. Moscow, Russia.
4. Skljarevskaja, G.N. (1993). *Metafora v sisteme jazyka* [The Metaphor in the System of Language]. Moscow, Russia : Nauka.
5. Stadnyk, I. Yu. (2015). *Metaforychne modeljuvannia kontseptu WAR / VIINA ta yoho vidtvorennia u perekladi* [The Metaphorical Modelling of the Concept WAR and Its Reproduction in Translation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serija: Linhvistyka*. 22. 205–214.
6. Bomann, C. (2008). *Die Spionin*. München : Knauer Taschenbuch Verlag.
7. Ebert, S. (2010). *Der Flucht der Hebamme*. München : Knauer Taschenbuch Verlag.
8. Ebert S. *Der Traum der Hebamme*. München : Knauer Taschenbuch Verlag, 2011. 1027 S.
9. Fitzek, S. (2011). *Der Augenjäger*. München : Droemer Verlag.
10. Krechel, U. (2012). *Landgericht*. Salzburg : Jung und Jung Verlag.
11. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago : Chicago University Press.
12. März, U. (2012). *Dunkle Dreitausender*. URL: <https://www.zeit.de/2012/45/Film-Winterdieb-Ursula-Meier> (Retrieved October 18, 2018).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.

УДК 81.374+811.111(038)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-8>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ

Черниш Оксана Андріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державний університет «Житомирська політехніка»
chernyshoxana@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2010-200X

Статтю присвячено розгляду особливостей лексикографічної параметризації у сучасній лінгвістиці. У науковій розвідці окреслено підходи до визначення поняття «параметр», обґрунтовано доцільність його вивчення, а також розглянуто його типологію, зокрема встановлено особливості обов'язкових та факультативних, теоретичних та емпіричних, мовних та екстралінгвістичних параметрів.

Проаналізовано дистинктивні особливості багатомовного електронного словника на його макро- та мікрорівнях відповідно. Здійснено порівняльний аналіз обсягу багатомовних лексикографічних видань, розглянуто хронологічні, термінологічні, етимологічні та частотні характеристики представлення мовного матеріалу, досліджено орфографічні, орфоепічні, акцептуальні, складоподільні та словотвірні особливості подання лексичного матеріалу. Наголошено на важливості зазначення частиномовного параметру, категорії числа, зокрема на доцільності акцентування особливостей вираження форм множини лексичної одиниці. Встановлено, що в більшості багатомовних електронних словників наявні граматичні додатки, комплекс лексичних вправ, низка науково-популярних статей та історичних довідок, а також візуалізації у формі зображень, малюнків, світлин та схем, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню мовного матеріалу. Ці особливості представлення мовного матеріалу стають дистинктивними характеристиками досліджуваних лексикографічних видань та зацікавлюють читача до подальшого вивчення особливостей вживання лексичної одиниці. Прикметною ознакою більшості електронних багатомовних словників є наявність тематичних кольорових додатків. Така візуалізація урізноманітнює контент лексикографічного видання та безпосередньо привертає увагу ширшого кола користувачів.

Таким чином, у статті доведено важливість використання лексикографічної параметризації у процесі створення прототипу багатомовного електронного лексикографічного видання. Встановлено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: лексикографічна параметризація, лексикографічне видання, параметр, лексикографічне моделювання, макрорівень словника, мікрорівень словника, словникова одиниця, термінологія.

LEXICOGRAPHICAL PARAMETERIZATION PECULIARITIES

Chernysh Oksana Andriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics
Zhytomyr Polytechnic State University
chernyshoxana@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2010-200X

The article deals with the peculiarities of lexicographic parameterization in modern linguistics. The research outlines approaches to the definition of the term "parameter", emphasizes the importance of its study, examines its typology, and specifies distinctive features of compulsory and optional, theoretical and empirical, linguistic and extralinguistic parameters.

Distinctive features of multilingual electronic dictionary are analyzed at its macro and micro levels. A comparative analysis of the volume of multilingual lexicographic editions is carried out, chronological, terminological, etymological and frequency characteristics of linguistic material presentation are considered; spelling, orthoepic, acceptal, syllabic and word-forming features of lexical material are examined. Emphasis is placed on the importance of specifying a part-lingual parameter, number category, the expediency of accentuating the peculiarities of lexical unit plural forms expression in particular. Multilingual electronic dictionaries may include grammatical applications, a set of lexical exercises, a number of popular scientific articles and commentaries of historical background, as well as various visualizations in the form of images, drawings, photographs and diagrams, which contribute to a better understanding and memorization of linguistic material. These peculiarities of linguistic material presentation are viewed as distinctive features of lexicographic editions, that encourage the reader to further lexical unit characteristics study. Topical colour supplements constitute a prominent feature of most electronic multilingual dictionaries. Such visualization enhances the content of lexicographic publications and directly attracts the attention of a wider range of users.

In conclusion, the importance of using lexicographic parameterization in creating a prototype of a multilingual electronic lexicographic publication is proved. The prospects for further scientific research have been established.

Key words: *lexicographic parameterization, lexicographic publication, parameter, lexicographic modeling, dictionary macro level, dictionary micro level, vocabulary unit, terminology.*

Вступ

В умовах глобалізації й діджиталізації суспільства спостерігається інтеграція різних наукових напрямів, що зумовлює розвиток міждисциплінарних галузей лексикографії, зокрема комп'ютерної лексикографії.

У сучасній комп'ютерній лексикографії виокремлюють три основних вектори дослідження, а саме: створення електронних словників як машинних версій традиційних лексикографічних видань, що використовуються як база для подальших лінгвістичних досліджень; автоматизоване створення словників за допомогою комп'ютерної обробки текстів; створення електронних словників як внутрішніх елементів інформаційних систем (Ковтуненко, 1995: 6).

Безсумнівно, застосування комп'ютера відкриває нові можливості опрацювання лінгвістичного матеріалу, зокрема: уможливорює правку та поповнення словника в автоматичному режимі опрацювання інформації, застосування мультимедійних засобів представлення інформації з використанням відповідного текстового, кольорового, звукового тощо супроводу, створення зведеного реєстру зіставлених словників, укладання перекладних словників на основі машинних корпусів паралельних текстів тощо (Перебийніс, 2009). Відповідно, комп'ютеризований підхід формулює нові закономірності впорядкування лексичних одиниць у системі мови на основі аналізу великого фактичного матеріалу (Клименко, 1996: 15). Як наслідок, електронні словники набувають більшої функціональності, універсальності, варіативності та динамічності (Кашеваров, 2010).

1. Концептуальний апарат дослідження

Особливості упорядкування лексикографічних видань здавна перебувають у фокусі уваги українських і зарубіжних мовознавців, а саме О. Балалаєвої, Т. Борщевської, Н. Дарчук, В. Дубічинського, Ю. Караулова, І. Кульчицького, Є. Купріянової, В. Морковкіної, В. Перебийніс, М. Пещак, В. Широкова, Л. Зіміни, В. Вуль, Л. Колодяжної та багатьох інших. Детальне вивчення питання особливостей створення електронних словників як елементів інформаційних систем, а також особливостей опису і типологізації лексикогра-

фічних джерел здійснюється з урахуванням низки базових понять (3), а саме: опозицій (17); параметрів (4); підстав (12); фасетів (14). Наше наукове дослідження передбачає створення електронних багатомовних словників як внутрішніх елементів інформаційних систем. Першочерговим завданням у процесі укладання таких словників є вивчення різновидів електронних багатомовних лексикографічних видань, окреслення їхніх переваг та недоліків, а також безпосередньо аналіз принципів укладання електронних багатомовних словників. Виконання цих завдань передбачає детальне вивчення особливостей лексикографічної параметризації, що є запорукою успішного створення прототипу електронного багатомовного словника. Тому *метою розвідки* є дослідження характерних особливостей лексикографічної параметризації.

2. Виклад основного матеріалу

Під лексикографічним параметром розуміють вичерпну інформацію про словник, зокрема його призначення, метамову, авторську настанову, особливості представлення лексики, синхронію опису, принцип розташування лексичних одиниць, кількість мов тощо (Гринев, 1986; Караулов, 1981; Моисеев, 2006). Це квант лінгвістичної інформації, особливе словникове відображення відповідних структурних особливостей мови (Караулов, 1981: 51); лінгвістична характеристика словникової одиниці, зокрема її орфоєпія, орфографія, стилістика, семантика тощо (Мейзерська, 2007).

Неоднорідність підходів до визначення лінгвістичного параметру зумовила його розмежування на словникові та лексикографічні параметри відповідно. Словникові параметри визначають особливості словника загалом, а саме: його призначення, кількість мов, обсяг, спосіб використання, цільові користувачі тощо (Купріянов, 2008). Вони є критеріями опису, оцінки, проектування та класифікації словників. Лексикографічні параметри дотичні безпосередньо до лексичної одиниці та окреслюють її особливості (Широков, 2004: 74). Таким чином, загалом лексикографічні параметри розглядаються на макро- та мікрорівнях словника.

Кількість лексикографічних параметрів зумовлюються прагматичною установкою словника, зокрема об'єктом лексикографу-

вання, обсягом та адресатом словника (Голуб, 2012: 26). Втім, сучасна лексикографія прагне до кількісного та якісного розширення низки параметрів лексикографічних публікацій, що сприятиме вичерпному універсальному опису лексичних одиниць.

Лексикографічні параметри поділяються на теоретичні (концептуальні) та емпіричні (прагматичні) (Скляревская, 1995: 16). Теоретичні параметри охоплюють об'єкт опису, концепцію і типологію лексикографічного видання. Емпіричні параметри є втіленням теоретичних і включають хронологічні рамки лінгвістичного матеріалу, джерельну базу, структуру, обсяг семантичної інформації, функціональні та стилістичні кваліфікації, адресата, принципи представлення інформації, ілюстрування тощо.

З огляду на статус словникової статті розмежовують обов'язкові та факультативні параметри (Козырев, 2014: 52). До обов'язкових параметрів належать орфографічний, граматичний, стилістичний, семантичний, синтаксичний, словотвірний, фразеологічний та інші аспекти. Основоположним параметром словникової статті вважається семантичний. Доцільне та коректне відображення семантичної структури лексичної одиниці уможливує її розгляд як частини складної системи взаємодіючих одиниць (Голуб, 2012: 26). До факультативних параметрів належать етимологічний, асоціативний, лінгвокраїнознавчий, статистичний, бібліографічний тощо.

Доцільно зважати на власне мовні (структурогенні) та екстралінгвістичні лексикографічні параметри (Караулов, 1981: 70). Значення власне мовних параметрів є дискретним та включає наголос, орфографічні, граматичні, синтаксичні та інші особливості. Екстралінгвістичний параметр є недискретним, відображає діахронічні, синтагматичні процеси, враховує інтерференцію мов та окреслює денотативний, історико-культурний та прагматичний аспекти лексичної одиниці.

Для створення прототипу електронного багатомовного словника нами було рандомно проаналізовано понад 50 найпопулярніших електронних багатомовних лексикографічних видань. Більшість проаналізованих лексикографічних видань є онлайн-словниками англійської мови та своєрідними мовними ресурсами, які вдало поєднують характеристики як словника, так і тезауруса. Зокрема були досліджені *Oxford, Macmillan, Longman, Cambridge, Collins, Merriam-Webster, LingvoSoft-Online, Multitran, Logos, Reverso,*

Medimex, TheFreeDictionary, Wordnik, OneLook, Thesaurus.com тощо.

Аналіз лексикографічних параметрів електронних видань здійснювався на макро- та мікрорівнях словника, зокрема враховували:

- обсяг словника;
- хронологічний параметр представлення лексичних одиниць;
- термінологічні характеристики лексичної одиниці;
- орфографічні, орфоепічні, акцентуальні та складоподільні особливості лексичного матеріалу;
- частиномовний параметр, категорію числа, форму множини лексичної одиниці та особливості їх вираження;
- етимологію лексичної одиниці;
- словотвірний потенціал лексичного матеріалу;
- частотність;
- ілюстративні особливості та зображувальні засоби представлення лексичної одиниці тощо.

Окрема увага зверталася на наявність додаткових компонент, зокрема граматичних ремарок, інформації щодо правил словотвору, список топонімів та антропонімів, перелік абревіатур, список неправильних дієслів тощо.

Результати дослідження свідчать, що переважний обсяг багатомовних словників становить від 50 000 (*Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (OALDCE)*) до 800 000 одиниць (*Collins English Dictionary (CED)*). Здебільшого термінологічний параметр лексичних одиниць не зазначається, оскільки більшість лексикографічних видань фіксує повсякчас загальноновживані мовні одиниці безвідносно до їх галузі вживання. Однак, з огляду на можливу багатозначність слова, за потреби наголошується на його значенні, що поступово виходить або вже вийшло з ужитку, наприклад, *chamber (OLD USE): a room in a house, especially a bedroom (Cambridge Dictionary)*.

Термінологічні характеристики словникових одиниць зазначаються порівняно рідко. Однак певні лексичні одиниці загального вжитку іноді супроводжуються коментарем щодо відповідної сфери вживання, зокрема у *Cambridge Dictionary* надано перелік низки дефініцій до слова “*chamber*”, серед яких спостерігаємо коментар: “*in chambers (LAW): If a trial is in chambers, it happens in a court room without the public, newspaper, reporters, etc. being there*”.

Хронологічні рамки досліджуваних словників різні. Отже, у словниках зафіксовані мовні дані переважно з 1990-х років (*CED*, *OALDCE*, *LDCEO* тощо). Однак є низка словників, лексикографічний матеріал яких датується 1775 роком (*LDOCE*, *WNID*).

Більшість багатомовних онлайн-словників відображає орфографічні, орфоепічні, акцентуальні та складоподільні особливості лексичного матеріалу. Наприклад, *Oxford Learner's Dictionary* наголошує на різниці у вимові слова "schedule" у британському /'sedʒu:l/ та американському /'skedʒu:l/ варіанті англійської мови відповідно. Складоподільні особливості лексичної одиниці відображаються у *Merriam-Webster Dictionary*, наприклад: *ex-cit-ing* | \ ɪk-'sɪ-tɪŋ \. Орфографічні особливості мовних даних зафіксовані усіма аналізованими словниками.

Багатомовні онлайн-словники описують морфологічні ознаки лексикографічних одиниць, а саме: частиномовний параметр (*glamorous*: /glæməɹəs/ ADJECTIVE (*Collins Dictionary*)), категорію числа (*sheep*: n., pl. (*TheFreeDictionary*)), форму множини лексичної одиниці та особливості їх вираження (*datum*: plural data UK/'deɪ.tə/ US/'deɪ.tə/ (*Cambridge Dictionary*)). Спостерігаються поодинокі випадки окреслення етимології лексикографічної одиниці (*moon*: Middle English mōna, from Old English mōna; see mē- in Indo-European roots (*TheFreeDictionary*)) та зазначення частотності її вживання. Надання цієї інформації сприяє правильному використанню лексичної одиниці в усному та писемному мовленні.

Словотвірний потенціал мовного матеріалу наведений усіма словниками (Derived forms: *glamorously* ('glamorously) or *glamourously* ('glamourously) ADVERB *glamorousness* ('glamorousness) or *glamourousness* ('glamourousness) NOUN (*Collins Dictionary*)) та може супроводжуватися інформацією щодо правил словотвору.

У процесі відтворення особливостей фіксованого мовного матеріалу використовуються ілюстративні засоби, зокрема малюнки, графіки, схематичні зображення, ребуси тощо. Така візуалізація сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню лексичного контенту.

Багатомовні онлайн-словники вирізняються притаманними їм характерними особливостями, серед яких спостерігаємо наявність граматичного довідника, списку неправильних дієслів, переліку аббревіатур, тематичне групування лексики, окреслення контексту вживання лексичної одиниці, роз-

маїття ілюстративного матеріалу, що слугує додатковим обрамленням представлення лексикографічного матеріалу, перелік корисних ресурсів для подальшого дослідження мовної одиниці тощо. Корисним додатком є низка лексичних прав та акцентуація творів фольклору (*LDCEO*), тематичне наведення неологізмів із поясненням особливостей їх вживання (*Cambridge Dictionary*), наголошення на особливостях розмежування омонімів та паронімів (*Merriam-Webster Dictionary*), окреслення динаміки вживання лексичних одиниць (*Collins Dictionary*), онлайн-опитування, прив'язка до блогу користувачів, наявність науково-популярних статей та історичних довідок (*TheFreeDictionary*).

Висновки

Таким чином, аналіз особливостей багатомовних онлайн-словників дає змогу встановити принципово важливі характеристики лексикографічного видання, що, своєю чергою, допомагає окреслити прототип майбутнього словника. Аналіз найпопулярніших онлайн-словників свідчить про необхідність окреслення орфографічних, орфоепічних, морфологічних та словотвірних особливостей мовного матеріалу. Перевагою лексикографічного видання є наявність дистинктивних ознак, зокрема граматичного додатку, низки лексичних вправ, а також науково-популярних коментарів.

Перспектива подальших наукових досліджень вбачається в детальному дослідженні термінологічних характеристик лексичної одиниці та створенні прототипу багатомовного термінологічного онлайн-словника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб Ю.І. Специфіка мікрорівневої організації англomовних тлумачних словників. *Нова філологія*. 2012. № 51. С. 25–28.
2. Гринев С.В. Введение в терминологическую лексикографию. Москва, 1986. 102 с.
3. Капранов Я.В. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 25. С. 183–198.
4. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва : Наука, 1981. 366 с.
5. Кашеваров И.С. Электронный словарь как новый этап в развитии лексикографии. *Молодой ученый*. 2010. № 10 (21). С. 145–147.
6. Клименко Н.Ф. Нові підходи до укладання комп'ютерних словників. *Мовознавство*. 1996. № 4-5. С. 11–15.
7. Ковтуненко Л.С. Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії. Київ, 1995. 23 с.

8. Козырев В.А. Современные ориентации отечественной лексикографии. *Вопросы лексикографии*. 2014. № 1(5). С. 5–15.
9. Купріянов Є.В. Діахронічний аспект параметризації спеціальної лексики у паперових словниках. Харків : КПІ, 2008. С. 152–158.
10. Мейзерська І.В. Лексикографічна параметризація : структурний та функціональний аспекти. *Вісник СумДУ*. 2007. № 1. С. 151–155.
11. Моисеев М.В. Лексикография английского языка. Омск, 2006. 92 с.
12. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». Москва, 1990. 72 с.
13. Перебийніс В.І., Сорокін В.М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія : навч. посібник. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
14. Роменская В.Ф. О классификационной схеме понятия «тип словаря». Структурная и прикладная лингвистика. Львов, 1978. С. 181–188.
15. Складаревская Г.Н. Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии. Очередные задачи русской академической лексикографии. Санкт-Петербург, 1995. С. 15–23.
16. Широков В.А. Феноменология лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 328 с.
17. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Львов : Наука, 1974. 428 с.
- new stage in the development of lexicography]. *Molodoi uchenui*. № 10 (21). P. 145–147.
6. Klymenko, N.F. (1996). Novi pidkhody do ukladannia kompiuternykh slovnykiv [New approaches to compiling computer dictionaries]. *Movoznavstvo*. № 4-5. P. 11–15.
7. Kovtunenکو, L.S. (1995). Kompiuterno-informatsiini aspekty suchasnoi ukrainskoi leksykohrafii [Computer-information aspects of modern Ukrainian lexicography]. Kyiv, 23 p.
8. Kozurev, V.A. (2014). Sovremennue oryentatsyy otechestvennoi leksykohrafy [Modern orientations of domestic lexicography]. *Voprosu leksykohrafyy*. № 1(5). P. 5–15.
9. Kupriianov, Ye.V. (2008). Diakhronichniy aspekt parametryzatsii spetsialnoi leksyky u paperovykh slovnykakh [Diachronic aspect of parameterization of special vocabulary in paper dictionaries]. Kharkiv : KPI. P. 152–158.
10. Meizerska, I.V. (2007). Leksykohrafichna parametryzatsiia: strukturnyi ta funktsionalnyi aspekty [Lexicographic parameterization: structural and functional aspects]. *Visnyk SumDU*. № 1. P. 151–155.
11. Moiseev, M.V. (2006). Leksykohrafyia anhlyiskoho yazuka [English lexicography]. Омск, 92 p.
12. Morkovkyn, V.V. (1990). Osnovu teoryy uchebnoi leksykohrafyy [Fundamentals of the theory of educational lexicography] : avtoref. dys. ... d-ra fylol. nauk : 10.02.19 "Teoryia yazuka". Moskva, 72 p.
13. Perebyinis, V.I., Sorokin, V.M. (2009). Tradytiina ta kompiuterna leksykohrafiia [Traditional and computer lexicography]. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 218 p.
14. Romenskaia, V.F. (1978). O klasyfikatsyonnoi skheme poniatyia "typ slovaria" [On the classification scheme of the concept of "type of dictionary"]. *Struktornaia y prykladnaia lynchvystyka*. Lvov. P. 181–188.
15. Skliarevskaia, H.N. (1995). Novuii akademycheskyi slovar: ob'ekt, typolohycheskye pryznaky, mesto v systeme russkoi leksykohrafyy [New academic dictionary: object, typological features, role in the system of Russian lexicography]. Ocherednue zadachy russkoi akademycheskoi leksykohrafyy. SPb., P. 15–23.
16. Shyrovkov, V.A. (2004). Fenomenolohiia leksykohrafichnykh system [Phenomenology of lexicographic systems]. Kyiv : Naukova dumka, 328 p.
17. Shcherba, L.V. (1974). Yazukovaia system y rechevaia deiatelnost [Language systems and speech activity]. Lvov : Nauka, 428 p.

REFERENCES:

1. Holub, Yu.I. (2012). Spetsyfika mikrorivnevoi orhanizatsii anhlovnykh tlumachnykh slovnykiv [Specificity of the micro-level organization of English-speaking explanatory dictionaries]. *Nova filolohiia*. № 51. P. 25–28.
2. Hrynev, S.V. (1986). Vvedeniye v termynolohycheskuu leksykohrafyiu [Introduction to terminological lexicography]. Moskva, 102 p.
3. Kapranov, Ya.V. (2014). Typolohichna klasovo-vydova orhanizatsiia leksykohrafichnykh dzherel [Typological class-specific organization of lexicographic sources]. *Problemy semantky, prahmatyky ta kohnityvnoi lynchvistyky*. Vyp. 25. P. 183–198.
4. Karaulov? Yu.N. (1981). Lynchvystycheskoe konstruyrovanye y tezaurus lyteraturnoho yazyka [Linguistic construction and thesaurus of the literary language]. Moskva : Nauka, 366 p.
5. Kashevarov? Y.S. (2010). Elektronnyi slovar kak novuii etap v razvytyi leksykohrafyy [Electronic dictionary as a

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.*

УДК 81'367:811.11-112

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-9>

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ПОРОДЖУЮЧИХ СТРУКТУР РЕЧЕННЯ В ПАРАДИГМІ КАТЕГОРІЇ СТАНУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Шапочкіна Ольга Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології
Київський університет імені Бориса Грінченка
o.shapochkina@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-9575-0415

Мета. У статті наголошено на тому, що категорія стану – єдина в своєму роді категорія, що характеризується ознаками різних рівнів – психологічного, морфологічного та синтаксичного. Станові відношення в давньогерманських мовах не являють собою послідовної системи. Вочевидь, наслідком цієї проблеми є полі-дефініційність категорії стану та розмитість її меж як категорії. У межах теорій генеративної граматики та функціонального синтаксису авторкою проаналізовано давньогерманські станові протокатегоріальні конструкції, з метою розуміння процесів творення давніх конструкцій, процесів породження категорії стану в давніх синтаксичних структурах. **Методи.** Дослідження спирається на таку методологічну базу: теорія керування та зв'язування, X-штрих теорія, теорія переміщення та теорія керування, Тета-теорія, теорія мінімалізму, теорія референтно-рольової граматики. **Результати.** Результати дослідження дають підстави змодельювати структуру синтаксичних конструкцій у парадигмі категорії стану германських мов. У пропонуваній праці головна увага зосереджена на теоріях генеративної граматики та функціонального синтаксису, завдяки яким проаналізовано давньогерманські станові протокатегоріальні конструкції, з метою розуміння процесів творення та породження давніх конструкцій. Авторкою розглянуто цілісні речення, а також окремі дієслівні фрази для повноти розуміння синтаксичних відношень, які реалізуються у становій предикатній конструкції. **Висновки.** З урахуванням всіх зазначених фактів ми доходимо висновку про те, що синтаксичні структури давньогерманських станових протокатегоріальних конструкцій, що розглянуті у статті на прикладі дерев, демонструють різні відношення між вершиною та залежними елементами в становій конструкції, уможливають сліди, пересуви або копіювання. На прикладі синтаксичних дерев проаналізовано структуру клаузи та її проекцію і з'ясовано, що предикат стану утворює ядро-основу, породжуючи інформаційну структуру давньогерманського речення.

Ключові слова: парадигма, станова протокатегоріальна конструкція, давньогерманські мови, синтаксична структура, дієслівна фраза.

THE RELEVANCE OF THE GENERATIVE STRUCTURES OF THE SENTENCE IN THE PARADIGM OF THE CATEGORY OF STATE IN THE OLD GERMANIC LANGUAGES

Shapochkina Olga Volodymyrivna,
Candidate of Sciences in Pedagogy,
Associate Professor of Chair of Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv University
o.shapochkina@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0002-9575-0415

Purpose. The article emphasizes that the category of state is the unique one characterized by features of different levels – psychological, morphological and syntactical. State relations in the Old Germanic languages do not represent a coherent system. Obviously, the consequence of this problem consists in the polydefinition of the category of state and the blurring of its boundaries as a category. Within the theories of generative grammar and functional syntax, the author analyzed the Old Germanic state protocategorial constructions in order to understand the processes of creating ancient structures and the processes of generating a category of state in ancient syntactic structures. **Methods.** The study based on the following methodological basis: management and binding theory, X-bar theory, displacement theory, government theory, Theta-theory, minimalism theory, referential-role grammar theory. **Results.** The results of the study give reason to model the structure of syntactical constructions in the paradigm of the category of state in the Germanic languages. The proposed work focuses on the theories of generative grammar and functional syntax, through which the Old Germanic state protocategorial constructions were analyzed in order to understand the processes of creation and generation of ancient structures. The author deals with holistic sentences as well as some verbal phrases for completeness of understanding the syntactic relations realized in the state

predicate construction. **Conclusion.** Taking into consideration all these facts, we conclude that the syntactic structures of the Old Germanic protocategorical constructions considered in the article on the example of trees show different relationships between the vertex and the dependent elements in the state structure and make it possible to have traces, movements, or copying. Via examples of syntactical trees, the clause structure and its projection were analyzed and it was found that the predicate of state forms the core-basis generating the information structure of the Old Germanic sentence.

Key words: paradigm, state protocategorical construction, Old Germanic languages, syntactic structure, verb phrase.

Вступ

Врахування двосутнісної природи категорії стану є типовим для сучасного граматичного вчення. З точки зору форми, стан – категорія морфологічна, оскільки вона виражається зміною форм дієслова, а з точки зору змісту, це категорія синтаксична, оскільки (на відміну від категорій особи, числа, часу, виду дієслова) стан вказує на певні відношення між членами речення (Полховська, 2008). У сучасній лінгвістиці навряд чи є сумніви, що проблемність в інтерпретації значення категорії стану полягає в її багатоаспектності, семантичній незавершеності. За Ю. Жлуктенком, категорія стану репрезентує відношення дії, вираженої дієсловом, до суб'єкта дії, який може позначати виконавця дії (активний стан), може зазнавати дії на собі, бути носієм ознаки за дією, яка виконана якимось стороннім діячем (пасивний стан), чи бути об'єктом власної дії (середній стан чи медіум, власне зворотний або рефлексив) (Жлуктенко, 1976). Становими формами вважають такі, що замінюють одна одну, коли змінюється відповідність між одиницями семантики та синтаксису, передусім між агенсом (виконавцем дії) та пацієнсом (учасником ситуації, на яку ця дія поширюється), з одного боку, та підметом і додатком – з іншого (Касевич, 2011). Змінність є однією із сутнісних властивостей відкритої динамічної системи. Саме тому дослідження категорії стану як об'єкта, який розвивається історично, та основних особливостей змін є важливою частиною дослідження форм існування категорії стану в поєднанні з описом її основних характеристик. Категорія стану (далі – КС) – єдина у своєму роді категорія, що характеризується ознаками різних рівнів – психологічного, лексичного, морфологічного, семантичного та синтаксичного (Сильницький, 1986). Є сенс розглянути КС на рівні синтаксису, а точніше, на рівні синтаксичної конструкції. За Ч. Філлмором, поняття «конструкція» – це мовне вираження, в якому аспект плану вираження або змістового плану не виходить із значення або форми їхніх складових частин (Філлмор, 1992). Це визначення ми вважаємо прийнятним для нашого дослідження станових протокатегоріальних конструкцій (далі – СПК), які існували в давньогерманський період. Кон-

струкція є валентним поєднанням слів або груп слів, яким притаманний безпосередній зв'язок. Дослідження конструкцій у межах генеративної граматики в історичному аспекті здійснюють як зарубіжні (Хомський, Філлмор, Теньєр та ін.), так і вітчизняні (Буніятова, Касевич, Кибрик, Мітрєніна, Тестелець та ін.) мовознавці. У контексті останніх здобутків граматичних студій увагу привертають питання, пов'язані з аналізом станових протокатегоріальних конструкцій, їх дослідження на рівні синтаксису. Для глибшого розуміння відношень між предикатом та його аргументами, валентних відношень, розташування та типів аргументів у реченнях розглянемо, насамперед, синтаксичні структури станових протокатегоріальних конструкцій давньогерманських мов, послуговуючись теорією керування та зв'язування, Х-штрих теорією, теорією переміщення та керування, тета-теорією, теорією мінімалізму, теорією референтно-рольової граматики (Ван Валін, Касевич, А. Кибрик, Мітрєніна, Теньєр, Тестелець, Філлмор, Хомський та ін.). У межах теорій генеративної граматики та функціонального синтаксису проаналізуємо давньогерманські СПК, щоб зрозуміти процеси творення давніх конструкцій, процеси породження КС у давніх синтаксичних структурах. Розглянемо цілісні речення, а також окремі дієслівні фрази для повноти розуміння синтаксичних відношень, які відбуваються всередині прадавньої конструкції. Проаналізуємо релевантність породжуваних структур речення в історичному зрізі на прикладі давньогерманських СПК.

1. Дерева синтаксичних конструкцій

Використовуючи теорію Л. Теньєра (Теньєр, 1988), синтаксичні конструкції можна відобразити у вигляді «дерева» (це поняття запозичене із математичної теорії графів). Дерево – графічне уявлення структури конструкції. Заслужовує на увагу теорія Л. Теньєра, в якій вершиною «дерева» виступає дієслово-присудок (предикат). Всі інші «гілки» (елементи) дерева підкоряються вершині прямо або опосередковано. Підпорядковані елементи – актанти (функціональні одиниці, наявність яких відображає обов'язкові валентності дієслова-присудка) та сирконстанти (функціональні одиниці, присутність яких відображає факультативні валентності дієслова-присудка). Наприклад, у реченні

двн.-верхн.-нім. «Bim **gisentit**, thisu dir **sagēn**» (Hildebrandslied, 1–3) – «Я **надісланий**, тобі це **сказати**», актантом є «Bim», а сирконстантами виступають «thisu», «dir» Зауважимо, що межа між актантами та сирконстантами не завжди очевидна, розмита. Також важливим є те, що ця теорія визнає лише один тип зв'язку – підрядний. Між актантами встановлюється певна ієрархія, можна виокремити актанти різних ступенів: актант I, актант II, актант III. Так, у реченні, напр.: двн.-верхн.-нім. *Ik gehorta dat seggen, dat **sih urhettun** cenon tuotin, Hiltibrant enti Hadubrant untar herium tuem* (Hildebrandslied, 1–3) – «Я чув, це говорили, що **піднялися** на бій одним духом Хільдебрант та Хадубрант у присутності двох військ», де наявні I актант – «Ik», II актант – «Hiltibrant», III актант – «Hadubrant», є певна актантна ієрархія. Окреслена ієрархія між актантами визначається ступенем їх «необхідності», «значимості». Це залежить від повноти синтаксичної конструкції, напр.: двн.-англ. *þa wæs Hroðgare here sped **3yfen*** (Beowulf) – «тоді Хродгару **була дарована** військова вдача» (див. рис. 1).

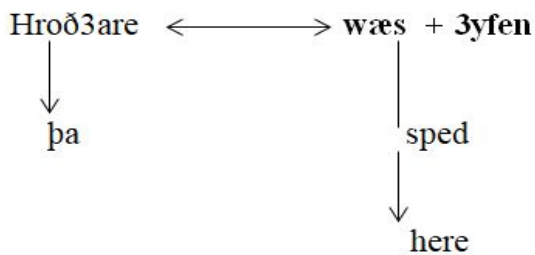

Рис. 1. Структура давньогерманського речення в граматиці Л. Теньєра

Актанти та сирконстанти граматики Л. Теньєра близькі до поняття членів речення. Через поняття актанта та сирконстанта можна визначити основні члени речення, а саме: підмет та додаток – це актанти, а обставини – це сирконстанти. Актанти та сирконстанти з дієсловом-присудком (предикатом) можна поєднати в поняття «синтаксема», де дієслово-підмет – синтаксичне ядро (вершина речення). Так, актантами є *Hroðgare* «Хродгару» та *sped* «вдача», сирконстантами виступають *þa* «тоді», *here* «військова». Завдяки предикату *wæs + 3yfen* «була дарована» ця конструкція поєднується в ситаксему.

2. Синтаксичні дерева в теорії безпосередніх складових

Теорія безпосередніх складників (за В. Касевичем, рос. «граматика непосредственных составляющих», «грамматика НС») також є цінною для нашої наукової розвідки. Відповідно до головної ідеї цієї теорії існує два рівні – рівень глибинної структури та рівень поверхневої структури, ці рівні пов'язані завдяки трансформаціям, які перетворюють одну глибинну структуру в кілька поверхневих. Згідно зі стандартною теорією, правила структурних складників представлено глибинною структурою речення (лексикон), яка підлягає трансформаціям і завдяки ним виникає поверхнева структура (Хомський, 1972). Синтаксична структура (S) утворює термінальний ланцюг, тут встановлюється зв'язок не шляхом синтаксичної ієрархії, а шляхом послідовного лінійного членування: NP (noun-phrase) визначається в термінах як іменна складова частина, VP

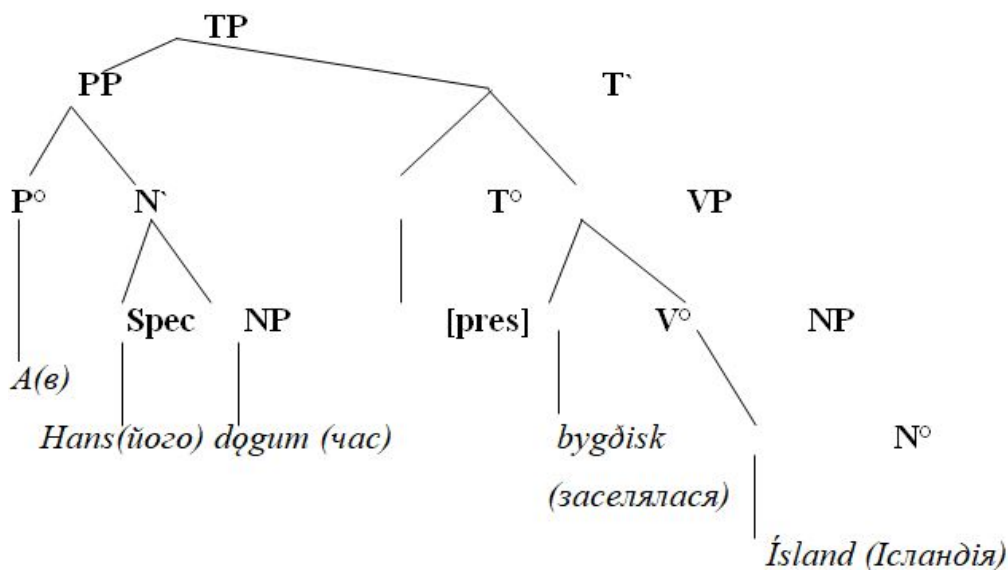

Рис. 2. Структура СПК із відгінками пасивності

(verb-phrase) – дієслівна складова частина, N (noun) – іменник, V (verb) – дієслово, VP – дієслівна група (фраза), NP – іменна фраза, AP – прикметникова група, PP – прийменникова група і т. д. Зауважимо, що вищезазначена теорія синтаксичних структур надає динамічний аналіз давньогерманського речення, який побудовано як послідовність лінійних кроків із членування речення на його елементи. Для прикладу проаналізуємо СПК із відтінками пасивності, напр.: двн.-ісл. *A hans dögum bygdisk Ísland* (Snorra Edda, 23) – «В його час **заселялася** Ісландія» (див. рис. 2).

На рисунку 2 вершиною є TP (темпоральна група), яка розгалужується на PP (прийменникову групу) *A hans dögum* «в його час» та в домінуючій позиції знаходиться T' (темпоральний показник, який у цьому випадку виражено теперішнім часом [pres]). Прийменникова група (PP) розподіляється на прийменник у нульовій позиції (P°) *A* «в»

та іменну групу (N'), що складається із залежного від іменника займенника (Spec) *hans* «його» та власне самого іменника (NP) – *dögum* «час». Часова група при цьому породжується дієслівною фразою (VP), яка презентована медіопасивним дієсловом (V°) *bygdisk* «заселялася», що безпосередньо домінує над іменною фразою (NP) *Ísland* «Ісландія». Дотепер ми зображали дерева без пересування елементів. У генеративній граматиці налічуються три основних варіанти пересувів: пересув питальних груп, пересув вершин та пересув іменних груп. Після пересуви залишаються так звані «сліди». У більш пізніх версіях генетативної граматики (теорія мінімалізму, постгенеративізм) прийнято вважати, що елементи не пересуваються, а копіюються, так що замість сліду в первинній позиції елемента присутня його копія. Синтаксичні дерева поділяються на фази, і всі пересуви між елементами перетворюються на

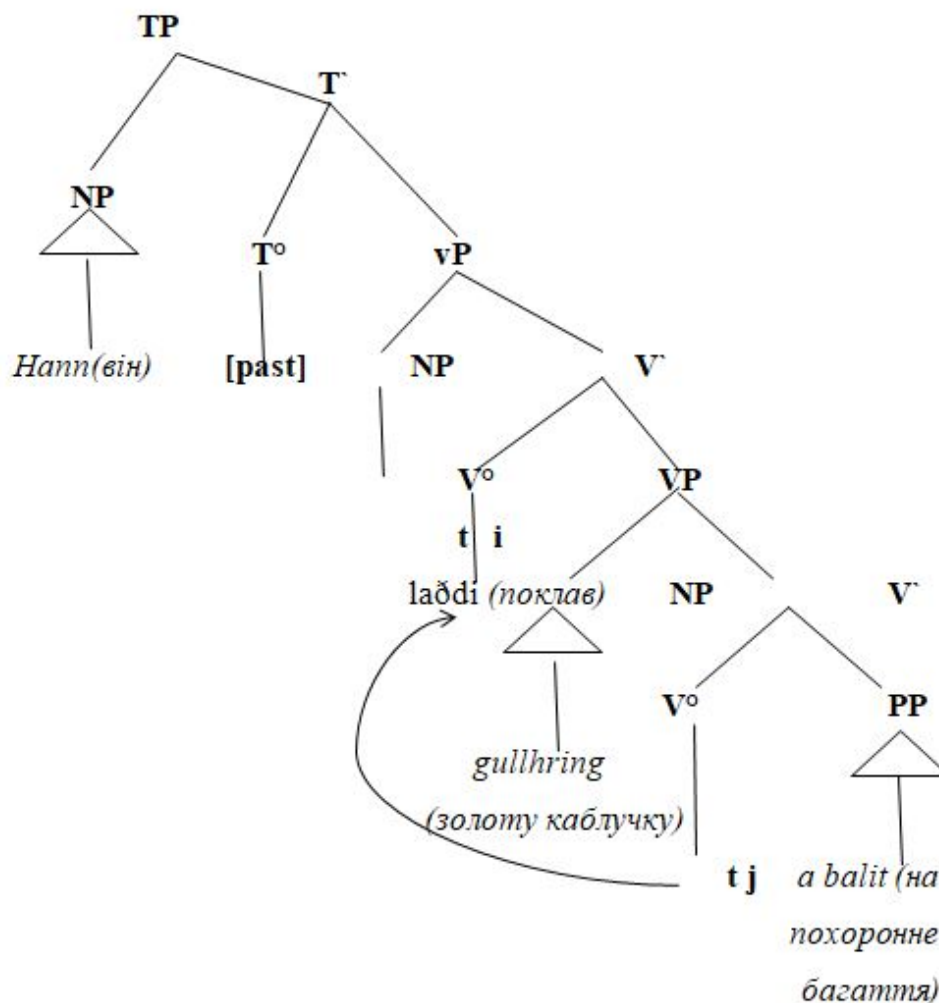

Рис. 3. Синтаксична структура СПК активного стану

внутрішні поєднання (копіювання). Актуалізатор певного стану – дієслово-предикат поєднується зі своїми аргументами в результаті певних узгоджень. Для прикладу розглянемо СПК активного стану, напр: двн.-ісл. *Hann laðdi gullhring a balit* (Snorra Edda, 45) – «Він поклав золоту каблучку на похоронне багаття» (рис. 3).

У наведеній схемі (рис. 3) конструкції активного стану можна спостерігати сліди, що позначені індексом t, щоб можна було зрозуміти, де знаходилася висхідна позиція кожної групи, що копіювалася. Так, у прикладі (рис. 3) є наявним копіювання предиката *laðdi* «поклав». Варто також наголосити на тому, що, наприклад, давньоверхньонімецька мова, як і більшість мов давньогерманської групи, називається мовою V2, тому що дієслово йде у них у реченні другим. На першому місці може стояти будь-яка інша група: підмет, додаток або обставина. Як наприклад, ми можемо спостерігати у СПК із копулами «бути/ставати»+дієприкметник II: двн.-верхн.-нім. *Denne uirdit untar in uule afhapan* (Nibelungenlied, VII – XXXIX) – «Тоді буде між ними бій розпочато» (див. рис. 4).

Окрім того, давньоверхньонімецька мова належить до таких мов, де під час лінеаризації

частина вершин розташовується перед своїми комплементами, а частина – після них. Якщо брати до уваги переміщення дієслова V°– T°– C° і розташування вершин, то це і унаочнює Рисунок 1.4. Тут відбувається два копіювання: у вершині та в іменній фразі.

3. Станові протокатегоріальні конструкції в референтно-рольовій граматиці

Наукова розвідка логічно скеровує нас від дослідження поверхневої та глибинної структури речення в царині генеративної граматики до морфосинтаксичних досліджень Р.Д. Ван Валіна в межах референтно-рольової граматики (Ван Валін, 1993), що належать до течії сучасного функціоналізму. Оскільки ми використовуємо в дослідженні метод «перегорнутої» синхронії, сучасні теорії допоможуть нам розкрити сутність синтаксичних структур СПК. Згідно з ідеями референтно-рольової граматики (Ван Валін, 1993: 7), клауза (елементарне речення) складається із кількох прошарків. Перше членування клаузи відбувається на центр та периферію. Всередині центра виокремлюється ядро – предикат клаузи. Окрім предиката в центрі знаходяться аргументи. Периферія включає інші елементи клаузи – не-аргументи (сирконстанти). Клауза також може включати передцен-

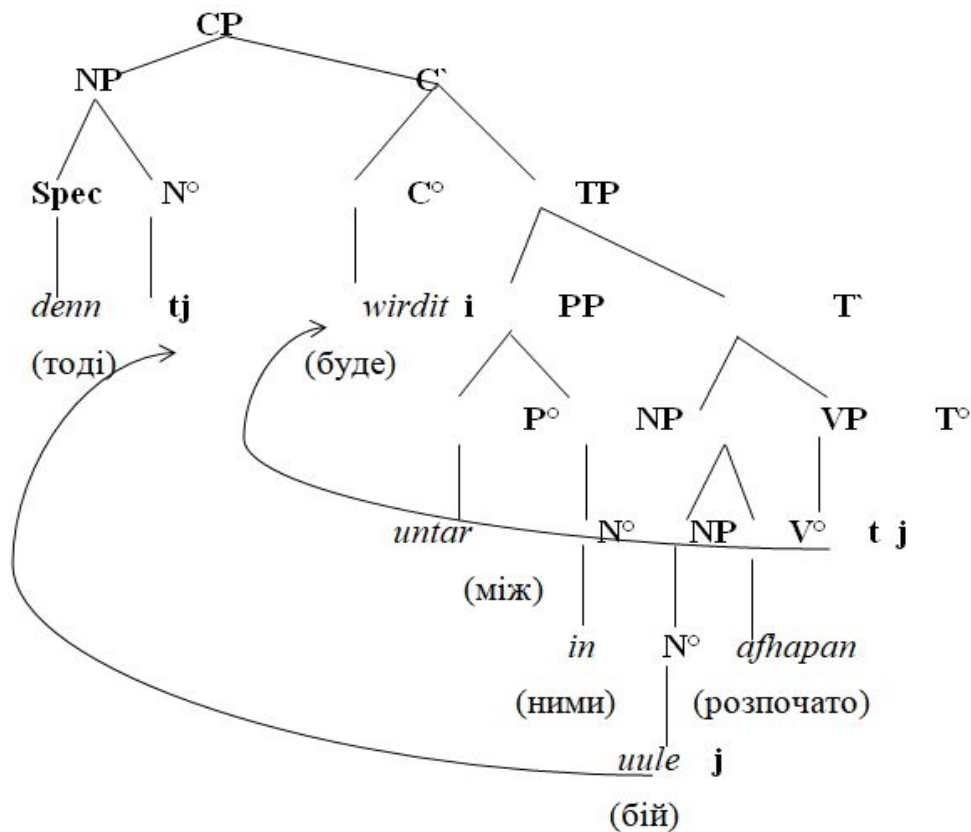

Рис. 4. Структура пасивної СПК

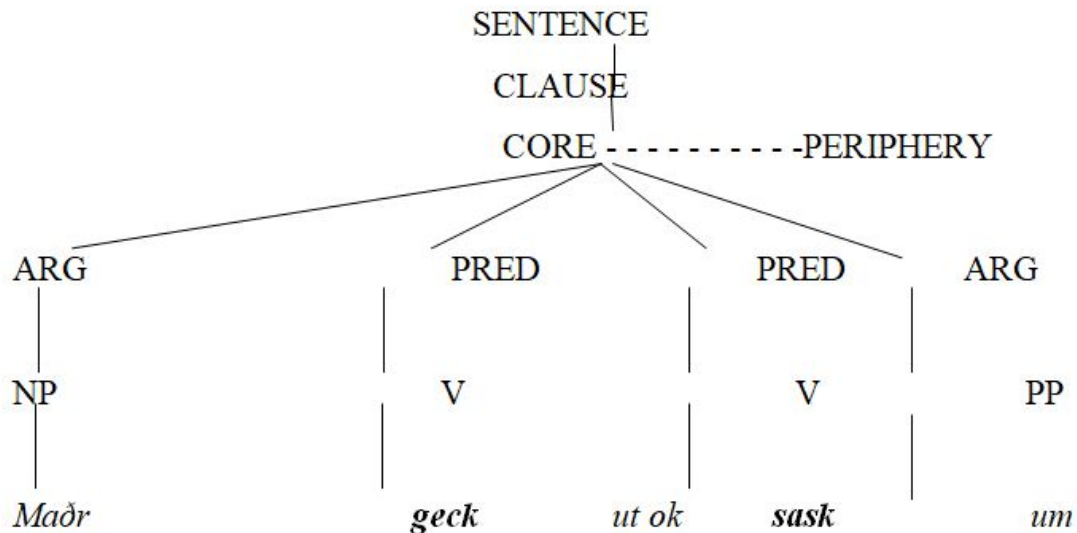

Рис. 5. Структура клаузи давньоісландської СПК

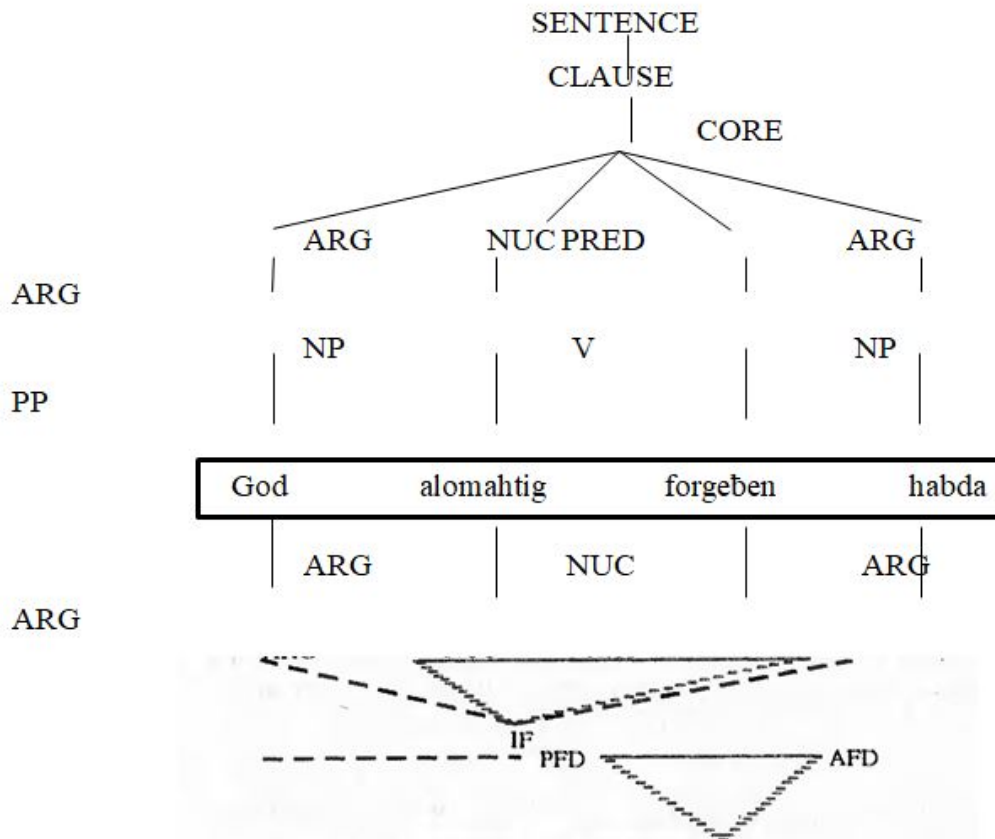

Рис. 6. Проекція фокусної структури давньосаксонської СПК

тральну позицію (наприклад, питальні слова). Цю структуру також можна уявити у вигляді дерева, напр.: днв.-ісл. *Maðr geck ut ok sask um* (L.V. III, 5,14) – «Чоловік вийшов та озирнувся навколо себе» (рис. 5).

З Рисунок 5 стає зрозуміло, що ядром, предикатом клаузи є *geck* та *sask*, першим аргументом є *Maðr*, на периферії знаходиться

другий аргумент – *um*. Іменні групи, якщо вони є у реченні, входять у склад клаузи, однак не входять у склад центра. Також варто зазначити, що до кожного прошарку клаузи можна застосовувати оператор (семантично модифікований елемент відповідного прошарку). Так, оператором, що пов'язується з ядром (предикатом), є стан та вид, а опе-

ратором центра клаузи є модальність. Варто зазначити, що одна і та сама конструкція може мати кілька проєкцій, які характеризують певне висловлювання, напр.: двн.-сакс. *God alomahdig forgeben habda* (Heliand, 245) – «Бог виконав слово, що заповідав» (рис. 6).

Рисунок 6 вказує на те, що немаркований тип фокусу є предикатним фокусом, який збігається з дієслівною групою (VP), таким чином відбувається його граматикалізація.

Висновки

З урахуванням всіх зазначених фактів ми доходимо висновку, що синтаксичні структури давньогерманських СПК, що розглянуті нами на прикладі дерев, продемонстрували відношення між вершиною та залежними елементами в становій конструкції, можливі пересуви або копіювання, проаналізували структури клаузи та її проєкцію. На прикладі синтаксичних дерев ми зрозуміли, що предикат утворює ядро-основу, породжуючи інформаційну структуру давньогерманського речення. У перспективі ми сконцентруємося на дослідженні предикатів стану, їх класифікації, розглянемо предикатно-аргументні відношення, які виникають всередині СПК, щоб найповніше досягнути процеси породження давньогерманської СПК.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жлуктенко Ю.О., Бублик В.Н. Контрастивна лінгвістика: Проблеми і перспективи. *Мовознавство*. 1976. № 4. С. 3–15.
2. Касевич В.Б. Введение в языкознание : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. Филологический факультет СПбГУ; Москва : Издательский центр «Академия», 2011. 240 с.
3. Полховська М.В. Принципи структурної організації екзистенційного речення ранньоніоанглійської мови. *Вісник Київського лінгвістичного університету*. Серія : Філологія. 2008. Т. 11, 2. С. 80–86.
4. Сильницкий Г.Г. Семантические классы глаголов в английском языке: учеб. пособие к спецкурсу. Смоленск : СГПИ, 1986. 112 с.
5. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Прогресс, 1988. 654 с.
6. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / пер. с англ. В.А. Звегинцева. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1972. 262 с.
7. Beowulf (1975). URL: <http://norse.narod.ru/src/other/beowulf/beowulf.html> (дата звернення: 20.02.2020).
8. Fillmore Ch.J., Kay P., O'Connor C. (1988). Regularity and idiomaticity in grammatical constructions The case of 'let alone'. *Language*. Vol. 64. No. 3. Pp. 501–538.
9. Heliand In Old Saxon (1877). URL: <https://northvegr.org/old%20icelandic%20old%20english%20texts/heliand%20in%20old%20saxo/001.html> (дата звернення: 20.02.2020).

10. Hildebrandslied (2010). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/hildebrand/bp.html> (дата звернення: 20.02.2020).
11. Ludwigslied (1975). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/ludwigslied/index.html> (дата звернення: 20.02.2020).
12. Niebelungenslied (1972). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/nibelungen/index.html> (дата звернення: 20.02.2020).
13. Project Wulfila (2004). URL: <http://www.wulfila.be/gothic/browse/text/?book=5&chapter=12> (дата звернення: 20.02.2020).
14. Snorra Edda (1997). URL: <http://norse.ulver.com/src/edda/index.html> (дата звернення: 20.02.2020).
15. Van Valin R.D.Jr.A (1993). Synopsis of Role and Reference Grammar. *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam : Benjamins, 166 p.

REFERENCES:

1. Zhluktenko, Yu.O., Bublik, V.N. (1976) Kontrastivna lingvistika: Problemi i perspektivi [Contrastive linguistics: Challenges and perspectives]. *Movoznavstvo*. 4. P. 3–15. [in Russian].
2. Kasevich, V.B. (2011) Vvedenie v yazykoznanie [Introduction to Linguistics]: uchebnik dlya stud. uchrezhdenij vyssh. prof. obrazovaniya. Filologicheskij fakultet SPbGU; M.: Izdatelskij centr «Akademiya». [in Russian].
3. Polhovska, M.V. (2008). Principi sturkturnoyi organizaciyi ekzistencijnogo rechennya rannonovoanglijskoyi movi [Principles of the Structural Organization of the Existential Sentence of Early New English]. *Visnik Kiyivskogo lingvistichnogo universitetu. Seriya : Filologiya*. T. 11, 2. 80–86. [in Ukrainian].
4. Silnickij, G.G. (1986). Semanticheskie klassy glagolov v anglijskom yazyke [Semantic classes of verbs in English]: ucheb. Posobie k speckursu. Smolensk : SGPI. [in Russian].
5. Tenier, L. (1988). Osnovy strukturnogo sintaksisa [Structural Syntax Basics]. Progress. [in Russian].
6. Homskij, N. (1972). Aspekty teorii sintaksisa [Aspects of Syntax Theory] : per. s angl. V.A. Zveginceva. M. : Izd-vo Mosk. gos. un-ta. [in Russian].
7. Fillmore, Ch. J., Kay, P., O'Connor, C. (1988). Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of 'let alone'. *Language*. Vol. 64. No. 3. Pp. 501–538.
8. Beowulf. (1975). URL: <http://norse.narod.ru/src/other/beowulf/beowulf.html>
9. Heliand in Old Saxon. (1877). URL: <https://northvegr.org/old%20icelandic%20old%20english%20texts/heliand%20in%20old%20saxo/001.html>
10. Hildebrandslied [Song of Hildebrand]. (2010). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/hildebrand/bp.html>
11. Ludwigslied [Song of Ludvig]. (1975). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/ludwigslied/index.html>
12. Niebelungenslied [Song of Nibelungen]. (1972). URL: <http://norse.ulver.com/src/other/nibelungen/index.html>
13. Project Wulfila. (2004). URL: <http://www.wulfila.be/gothic/browse/text/?book=5&chapter=12>
14. Snorra Edda (1997). URL: <http://norse.ulver.com/src/edda/index.html>.
15. Van Valin R.D.Jr.A (1993). Synopsis of Role and Reference Grammar. *Advances in Role and Reference Grammar*. Amsterdam : Benjamins, p. 1–166.

УДК 811.111'25'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-10>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Шкрібляк Марія Петрівна,
магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
kafedrain1975@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2435-2209

Бялик Василь Дмитрович,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
v.bialyk@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7428-7145

Мета статті полягає у здійсненні загальної характеристики публіцистичного дискурсу. З цією метою у статті використано такі методи дослідження: індукційно-дедуктивний метод – для узагальнення теоретичного матеріалу з проблематики наукової розвідки; дефінування та опису – для визначення понять «дискурс», «текст», «публіцистичний стиль», «публіцистичний дискурс» та здійснення їх характеристики; систематизації та опису – для з'ясування стилєвих, функційних, комунікативно-прагматичних та лінгвальних характеристик аналізованого типу дискурсу.

Результати наукової розвідки виявляються в з'ясуванні лінгвального статусу дискурсу і публіцистичного дискурсу, з'ясуванні їх корелятивного зв'язку із суміжними поняттями, наданні загальної характеристики публіцистичного дискурсу як складного комунікативного явища в єдності його лінгвальної та екстралінгвальної складових частин.

Поняття «дискурс» включає в себе мовну, мовленнєву, психологічну, когнітивну та соціальну складові частини. Воно корелює із поняттям «комунікація» та протиставляється поняттю «текст». Воно також зіставляється із поняттям «текст» залежно від поглядів науковців на вказані поняття та підходи до їх тлумачення. Розрізнення понять «дискурс» і «текст» здійснюється за критеріями: динамічний – статичний, мовленнєвий – мовний. Дискурс є формою актуалізації тексту, тоді як текст вважається знаковою формою організації дискурсу. На відміну від поняття «дискурс», поняття «текст» не включає екстралінгвальну складову частину комунікації.

Лінгвальні особливості публіцистичного дискурсу визначаються його належністю до публіцистичного стилю та такими його ключовими рисами, як логічність, аргументативність, впливовість. Основними функціями публіцистичного дискурсу є інформативна та впливова.

Публіцистичний дискурс є видом інституційного спілкування. Сферами функціонування публіцистичного дискурсу є не тільки ЗМІ, але й громадсько-політична, суспільно-культурна сфери. Вибір та використання мовних засобів зазвичай регулюється в ньому нормами та цензурою публіцистики. Оскільки метою публіцистичного дискурсу є не тільки інформування масового адресата, але й здійснення впливу на нього, це визначає логічність викладу інформації з її одночасним емоційним забарвленням. Поряд із нейтральною, книжною лексикою, в публіцистичному дискурсі використовуються також емоційно забарвлена лексика, різноманітні стилістичні засоби та прийоми: метафори, епітети, образні порівняння, алюзії, гіперболи, літоти, каламбури тощо.

Висновки. Таким чином, публіцистичний дискурс є видом інституційного спілкування, призначеного для інформування та здійснення впливу на масового адресата в громадсько-політичній, суспільно-культурній сферах та сфері ЗМІ. Комунікативно-прагматичні особливості публіцистичного дискурсу визначають мовні засоби, використані в ньому, що варіюються від нейтральних до експресивних і стилістично маркованих одиниць.

Ключові слова: комунікація, мовні засоби, публіцистичний стиль, стилістичні засоби та прийоми, текст.

GENERAL CHARACTERISTICS OF PULICISTIC DISOURSE

Schkribliak Mariia Petrivna,
Master of the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
kafedrain1975@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2435-2209

Byalyk Vasyl Dmytrovych,
Doctor of Humanities, Professor,
the Head of the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovich ChZernivtsi National University
v.bialyk@chnu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7428-7145

The **purpose** of the article is to give general characteristic of publicistic discourse. The following research methods are used in the article with this aim: the inductive-deductive – to generalize theoretical issues on the problems of research; methods of giving definitions and descriptions – used to give definitions of the notions of “discourse”, “text”, “publicistic style”, “publicistic discourse” and describe their characteristics; methods of systematization and description – to clarify stylistic, functional, communicative-pragmatic and lingual features of the analyzed discourse.

The **results** of research are revealed in establishing its lingual status, clarifying correlative relationship with the notions related to it, providing its general characteristics as a complex communicative phenomenon in the unity of its lingual and extralingual constituents.

The notion of “discourse” correlates with the notion of «communication» and is opposed to the notion of “text” or compared with it. The differentiation of discourse and text is made on the basis of such criteria: dynamic – static, speech – language. Discourse is viewed as a form of text actualization, while text is considered to be a symbolic form of discourse organization. The notion of «text» does not comprise extralingual constituents of communication as the notion of “discourse”.

Publicistic discourse functions in media, socio-political, and socio-cultural spheres. Its lingual characteristics are determined by key features of publicistic style: objectivity, logicity, argumentativeness, and possibility to make influence.

Publicistic discourse is a type of institutional communication. The choice of its language units is regulated by the rules of their normative use. As the aim of publicistic discourse is not only to inform the mass addressee, but also to influence them, the logicity of information is combined with its emotional coloring in it. Along with neutral, bookish vocabulary, emotionally and stylistically units are used in it.

Conclusions. Thus, publicistic discourse is a type of institutional communication used in socio-political, socio-cultural and media spheres to inform and influence mass addressee. Its communicative and pragmatic features determine the choice of its language means, varying from neutral to expressive and stylistically marked.

Key words: communication, language means, publicistic style, stylistic means and devices, text.

Вступ

Незважаючи на той факт, що публіцистичний дискурс вже неодноразово досліджувався сучасними мовознавцями, ще й дотепер у фаховій науковій літературі, не існує, на нашу думку, комплексного аналізу публіцистичного дискурсу як складного комунікативного явища в поєднанні його лінгвальних і екстралінгвальних складників. Саме цей факт зумовлює *мету* нашої статті, що полягає в наданні загальної характеристики англomовному публіцистичному дискурсу. **Завданнями** статті у зв'язку з цим є визначення поняття «дискурс», з'ясування його найважливіших характеристик, аналіз відмінностей між дискурсом і текстом, встановлення типів дискурсу, надання загальної характеристики публіцистичному дискурсу, що здійснюється шляхом виявлення його стильових, функційних, комунікативно-прагматичних ознак, а також арсеналу мовних засобів, що використовуються в ньому.

Методологія дослідження. Описовий метод та метод дефінування було використано нами для надання характеристики поняттям «дискурс», «текст», «публіцистичний стиль», «публіцистичний дискурс», а також визначення цих понять. Індукційно-дедуктивний

метод сприяв осмисленню та узагальненню теоретичного матеріалу з проблематики наукової розвідки. Застосування методів *систематизації* та *опису* дало змогу визначити стильові, функційні, комунікативно-прагматичні ознаки та мовні характеристики аналізованого типу дискурсу.

1. Поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці

Для розуміння особливостей публіцистичного дискурсу та надання його загальної характеристики необхідно, на нашу думку, з'ясувати сутність самого поняття «дискурс». Незважаючи на всю історію його вивчення та численні дослідження, здійснені мовознавцями у сфері дискурсивного аналізу, не можна говорити про однозначність його розуміння в лінгвістиці та інших сферах гуманітарного знання.

Аналізований термін було введено в лінгвістику американським науковцем З. Харрісом для опису тексту із залученням до нього так званої соціокультурної ситуації його породження та сприйняття (Harriz, 1952). На початку 90-х років ХХ століття дискурс (від франц. *discours* – промова, виступ, розмова) розуміється як складна єдність мовної практики і позамовних факторів (ситуація та мета

спілкування, поведінка його учасників, їхні настанови, цілі, що визначають особливості породження та сприйняття їх взаємодії тощо) (Hatim, Mason, 1990: 218).

У лінгвістичному енциклопедичному словнику дискурс визначається як «зв'язаний текст у сукупності із зовнішньолінгвістичними, прагматичними й іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, розглянуте як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і в механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах)» (Арутюнова, 1990: 7).

До найважливіших характеристик дискурсу в його сучасному розумінні можна зарахувати такі: дискурс являє собою складне комунікативне явище, що містить і соціальний контекст, який надає уявлення як про учасників комунікації (і їхні характеристики), так і про процеси породження і сприйняття повідомлень (Чернявская, 2012: 106–108), дискурс відображає суб'єктивні погляди людини, і отже, він не може бути відчужений від того, хто говорить (Карасик, 1998: 186).

Означені характеристики дискурсу виявляються в дефініції, наданій йому українською лінгвісткою Е.О. Куш: «Дискурс є реалізацією мови як системи знаків, мовлення, що актуалізує цю систему знаків для взаємодії людей через механізми їх свідомості, і мовленнєвої діяльності як цілеспрямованої соціальної дії для суспільної орієнтації та комунікації» (Куш, 2017: 261).

Зі становленням дискурс-аналізу як спеціальної галузі лінгвістичних досліджень з'ясувалося, що значення дискурсу не обмежується писемним і усним мовленням, але включає, крім того, інші семіотичні коди. Акцент в інтерпретації дискурсу ставиться на його інтерактивній природі. Дискурс, насамперед, – це мова, занурена в життя, в соціальний контекст (із цієї причини поняття дискурсу рідко вживається стосовно прадавніх текстів) (Белова, 2002: 12). Отже, поняття дискурсу безумовно корелює з поняттям комунікації, виступаючи інколи синонімічним.

2. Дискурс та суміжні поняття

Дискурс протиставляється тексту, який вважається переважно абстрактною, формальною конструкцією, в той час як дискурс є видом її актуалізації (Макаров, 2003: 42). За всього різноманіття визначень у сучасній лінгвістиці вирізняються три основних підходи до вирішення проблеми співвідношення понять «текст» і «дискурс»: їх отождолення, повне розмежування понять за характеристикою

статика об'єкта (текст) / динаміка комунікації (дискурс); залучення тексту до поняття дискурсу (Макаров, 2003: 41). У подальшому дослідженні ми будемо використовувати термін «дискурс», розуміючи його як складне комунікативне явище, в якому відбувається актуалізація конкретного, матеріального знакового об'єкта – тексту.

3. Типологія дискурсу

У процесі вивчення дискурсу виникає питання його типології. І хоча нині не зроблено уніфікованої системи критеріїв класифікації типів дискурсу, виокремлюють такі його типи за сферами функціонування: літературний, медичний, науковий, політичний, публіцистичний, дипломатичний, педагогічний, військовий, рекламний, релігійний, юридичний, спортивний тощо (Карасик, 1998: 196).

4. Поняття публіцистичного дискурсу та його характеристика

Поняття публіцистичного дискурсу корелює із поняттям публіцистичного стилю, що є одним із функціональних стилів літературної мови, притаманним мові ЗМІ. Публіцистичний стиль характерний і для виступів, промов суспільних, громадських, політичних діячів тощо (Galperin, 1977: 112). До головних функцій публіцистичного стилю, що відрізняє його від інших мовних стилів, зараховують інформативну функцію, а також функцію впливу (Kostomarov, 1971: 28).

Інформативна функція публіцистичного стилю виявляється в його здатності інформувати широкий загал про проблеми, значущі для суспільства. Саме тому до рис публіцистичного стилю зараховують документальність, об'єктивність, логічність, аргументативність, впливовість (Galperin, 1977: 113). Функція впливу позначена можливістю переконання адресата, виклику в нього бажаної реакції на висловлене не тільки логічно обґрунтованою аргументацією, але й силою та емоційністю мовлення, підкресленням та апелюванням до тієї інформації, що може бути найбільш ефективно використана для досягнення поставленої мети (Бойчук, 2009: 135).

Організація публіцистичного дискурсу зумовлена особливостями відповідного стилю. Функціонування публіцистичного дискурсу відбувається в громадсько-політичній, суспільно-культурній сферах, ЗМІ (Galperin, 1977: 112). Звідси впливає його основне призначення: слугувати розв'язанню суспільних питань, активно впливати на адресата, переконувати у справедливості певної ідеї,

формувати в нього правильне ставлення до суспільних проблем, повідомляти інформацію, що має суспільне значення, спонукати його до творчої діяльності, пропагувати прогресивні ідеї, вчення, знання, здоровий спосіб життя. Інформація в публіцистичному дискурсі адресується не вузькому колу фахівців, як, наприклад, у сфері науки, а широкому загалу.

В.І. Карасик пропонує замінити термін «функціональний стиль» на «формат дискурсу». Під форматом дискурсу він має на увазі різновид дискурсу, що виокремлюється на основі комунікативної дистанції, ступеню самовираження мовця, створених соціальних інститутів, реєстра спілкування та клішованих мовних засобів. Таким чином, формат дискурсу є конкретизацією типу дискурсу. Формат дискурсу, своєю чергою, конкретизується жанрами мовлення, що виділяються на індуктивній основі (Карасик, 1998: 193).

Публіцистичний дискурс є інституційним типом дискурсу. Як зазначає голландський дискурсолог Т. ван Дейк, «інституційний дискурс – це стала система статусно-рольових відносин, що склалася в комунікативному просторі життєдіяльності певного соціального інституту, в межах якої здійснюються владні функції символічного примусу в формі нормативного припису та легітимізації певних способів світобачення, світовідчуття, векторів ціннісних орієнтацій і моделей поведінки» (Dijk, 1981: 36).

У зв'язку з цим тексти ЗМІ являють особливу сферу функціонування мови, в якій відбуваються процеси, що не тільки відбивають мовленнєву ситуацію взагалі, а й впливають на когнітивну систему адресата: його думки, переконання, настанови (Fairclough, 1995: 22). Внаслідок цього мовні засоби використовуються як засіб впливу.

Використання мовних засобів публіцистичного дискурсу зумовлено соціально-оцінними характеристиками й можливостями ефективного, цілеспрямованого впливу на масову аудиторію. Це досягається шляхом поєднання логічності викладу інформації з її емоційним забарвленням, що і є визначальною рисою текстів публіцистики.

Базуючись на дослідженнях Л.О. Алексєєвої (Алексєєва, 2009), К.В. Бойчук (Бойчук, 2009), І.Р. Гальперина (Galperin, 1977), В.Г. Костомарова (Костомаров, 1971), А.З. Москаленка (Москаленко, 1998), визначимо такі мовні та стильові особливості публіцистичного дискурсу:

– високий ступінь стандартизації мовних одиниць, великий відсоток сталих і клішованих виразів, журналістські штампи, стандартні терміни і назви тощо;

– експресивність мови як спосіб залучення уваги адресата, вираження ставлення до поданої інформації; наявність оцінних епітетів; прямих звертань до адресата;

– насиченість порівняннями, реаліями, алюзіями і цитатами;

– використання розмовної, зниженої, сленгової та ненормативної лексики з метою формування певного ставлення широкого загалу до запропонованого матеріалу, створення певного образу і стилістичного ефекту у так званій «бульварній пресі»;

– широке використання фразеологізмів та ідіом, гри слів, каламбурів, прислів'їв і приказок;

– широке використання інших стилістичних засобів і прийомів (гіпербол, літоти, образних порівнянь, метафор, евфемізмів тощо);

– особлива риса писемних текстів публіцистики – газетні та журнальні заголовки, побудовані на грі слів, каламбурах, цитатах, алюзіях.

Висновки

Лінгвальні характеристики публіцистичного дискурсу визначаються його належністю до публіцистичного стилю, інституційними особливостями, комунікативно-прагматичним призначенням і сферами функціонування. Мовні засоби, що використовуються в ньому, варіюються від нейтральних і книжних до експресивних і стилістично забарвлених. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у здійсненні порівняльної характеристики англomовного та україномовного публіцистичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєва Л.О. Виразальні засоби мови у текстах розмовного, художнього та публіцистичного стилів. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 202 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 136–137.
3. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Іноземна філологія*. 2002. Вип. 32–33. С. 11–14.
4. Бойчук К.В. Мова газетних текстів як засіб впливу на читача. *Наукові записки*. Вип. 11. 2009. С. 135–139.
5. Карасик В.И. О категориях дискурса. *Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты*. Волгоград : Перемена, 1998. С. 185–197.
6. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности современной газетной публицистики. Москва : Высшая школа, 1971. 117 с.

7. Куц Е.О. Критична перспектива дослідження дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*. 2017. Випуск 153. С. 261–265.
8. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
9. Москаленко А.З. Основні функції і принципи преси. Київ : Наукова думка, 1998. 96 с.
10. Чернявская В.Е. Лингвистика текста. Лингвистика дискурса. Москва : «Флинта», 2012. 208 с.
11. Dijk van T. A. *Studies in the Pragmatics of Discourse*. The Hague : Mouton Publishers, 1981. 331 p.
12. Fairclough N. *Media Discourse*. Throwbridge : Redwood Books, 1995. 216 p.
13. Galperin I.R. *Stylistics*. [2nd ed.]. Moscow : Higher School Publication House, 1977. 332 p.
14. Harris Z. *Discourse analysis*. *Language*. 1952. V. 28. № 1. P. 5–30.
15. Hatim B., Mason I. *Discourse and the Translator*. London : Longman, 1990. 210 p.
4. Boichuk, K.V. (2009). *Mova gazetnykh tekstiv yak zasib vplivu na chitachya* [The language of newspaper style as means of influence on the reader]. *Naukovi zapysky*. Vypusk. 11.
5. Karasyk, V.I. (1998). *O kategoriyah diskursa* [About the categories of discourse] *Yazikovaya lichnost: sotsiolingvistichiskije i emotivnije aspekty*. Volgograd : Peremena.
6. Kostomarov, V.G. (1991). *Russkiy yazyk na gazetnoy polose. Nekotorije osobennosti sovremennoy gazetnoy publitsistiki*. [The Russian language in the newspaper column. Some features of modern newspaper publicistic]. Moskwa : Vyshaja skola.
7. Kushch, E.O. (2017). *Krytychna perspektyva doslidzennya diskursu u suchasniy lingvistitsi* [Critical perspective of investigation of discourse in modern linguistics]. *Naukovi zapyski Kirovogradskoho derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni V. Vynhychenko. Serija: Filologichni nauky*. Vypusk 153.
8. Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa* [Foundations of theory of discourse]. Moscow : Gnozis.
9. Moskalenko, A.Z. (1998). *Osnovny funktsiji I pryntsypy presy*. Kyiv : Naukova dumka.
10. Chernavkaya, V.Ye. (2012). *Lingvistka teksta. Lingvistika diskursa* [Linguistics of text. Linguistics of discourse]. Moscow : Flinta.
11. Dijk, van T.A. (1981). *Studies in the Pragmatics of Discourse*. The Hague : Mouton Publishers, 1981. 331 p.
12. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. Throwbridge : Redwood Books, 1995. 96 p.
13. Galperin, I.R. *Stylistics* (1977). Moscow : Higher School Publicatiob House, 332 p.
14. Harris, Z. (1952) *Discourse analysis*. *Language*. V. 28. № 1. P. 5–30.
15. Hatim, B., Mason, I. (1990) *Discourse and the Translator*. London : Longman.

REFERENCES:

1. Aleksyeyeva, L.O. (2009). *Vyrazhalni zasoby movy u tekstah rozmovnogo, hudozhnogo ta publitsistichnogo styliv* [Expressive means of language in the texts of colloquial, literary and publicistic styles]. Donetsk : Yugo-Vostok, 202 p.
2. Arutyunova, N.D. (1990). *Diskurs* [Discourse]. *Lingvisticheskij entsiklopedicheskiy slovar*. Moskwa : Sovetskaya entsiklopedija.
3. Byelova, A.D. (2002). *Ponyattya "styl", "zhanr", "diskurs", "tekst" u suchasniy lingvistitsi*. [The notion of style, genre, discourse, text in modern linguistics]. *Inozemna filologija*. Vypusk 32–33.

*Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received March 3, 2020.*

UDC 811.111'373.46:340.113

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-11>

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STUDY OF LEGAL TERMS IN ENGLISH-LANGUAGE ARTISTIC DISCOURSE

Shumenko Olha Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of German Department
Sumy State University
o.shumenko@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7846-1937

Kashenko Polina Valeriivna,
4th Year Student of the Faculty of Foreign Philology
and Social Communications
Sumy State University
kashenkopv@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4637-2478

The study of legal terminology in English-language artistic discourse is of particular interest at the present stage of the development of linguistic science, when the problem of correlation and interaction of semantics and pragmatics has become central. The problem of the use of legal terminology in artistic discourse is of interest in different languages. The relevance of the topic is due to the relevance of the scientific search, the pragmatics of today's problems and the tendency to study lexical units in English, including legal terms.

*The **purpose** is to trace the genesis, derivative processes and semantics of legal terms in English-language artistic discourse, as well as their specific pragmatic functionality. The realization of this goal involves the following tasks:*

- define the concept of legal term;*
- to identify the semantic structures of legal terms in English-language artistic discourse;*
- to distinguish structural models of legal terms in English-language artistic discourse;*
- to distinguish features of linguistic structure and to analyze the process of semantization of legal terms;*
- to explore the structural and semantic features of the legal term in English-language artistic discourse.*

*The following article **methods** are applied in the work: empirical, generalization and systematization, functional analysis of grammatical elements.*

*The **results** are of applied value in the context of philological activity, and the work can be used by scholars to further explore legal terminology in English-language artistic discourse.*

It has been found that legal terms are divided into general, special and special technical terms. Also, functioning legal terminology has certain features, namely: a large percentage of legal terms is internationalism; the legal term system has words of particular legal significance and is rarely used in English-language artistic discourse; legal terms are also different in structure and can be single-component, two-component, multi-component and common. The analysis of the semantic load of legal terms in the structure of artistic discourse showed that it is expedient to differentiate legal terminology by the origin of the basics into their own language, words with Latin and French bases. In turn, multicomponent terms are broken down by communication method. The words are divided into nouns and verbs.

Many terms retain their original semantics. Almost all terms correspond to semantics in the field of legal texts, and only a small number can realize the meaning of legal term. Legal terms of English-language artistic discourse are formed in different ways, namely: suffix, prefix, syntactic-morphological and a combination of two bases. Therefore, the most common is the suffix method of creation, and the least common is the prefix one.

Key words: *term, discourse, semantics, structure, lexical.*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Шуменко Ольга Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумський державний університет
o.shumenko@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7846-1937

Кашенко Поліна Валеріївна,
студентка IV курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій
Сумський державний університет
kashenkopv@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4637-2478

Дослідження юридичної термінології в англomовному художньому дискурсі становить особливий інтерес на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки, коли проблема співвідношення і взаємодії семантики та прагматики стала однією з центральних. Проблема використання юридичної термінології в художньому дискурсі становить інтерес у різних мовах. Актуальність теми зумовлена відповідністю наукового пошуку, прагматикою сьогоденних проблем та тенденцією до вивчення лексичних одиниць в англійській мові, зокрема юридичних термінів.

Мета – з'ясувати структурно-семантичні характеристики, простежити генезис, дериваційні процеси та семантику юридичних термінів в англomовному художньому дискурсі, а також їх конкретну прагматичну функціональність. Реалізація поставленої мети передбачає роз'язання таких завдань:

- визначити поняття юридичного терміна;
- виявити семантичні структури юридичних термінів в англomовному художньому дискурсі;
- виокремити структурні моделі юридичних термінів в англomовному художньому дискурсі;
- виокремити особливості лінгвістичної структури і проаналізувати процес семантизації юридичних термінів;
- дослідити структурні та семантичні особливості юридичного терміна в англomовному художньому дискурсі.

У статті застосовано такі **методи** дослідження: емпіричний, узагальнення та систематизації, функціонального аналізу граматичних елементів.

Отримані **результати** мають прикладне значення в контексті філологічної діяльності, а також робота може бути використана науковцями для подальшого дослідження юридичної термінології в англomовному художньому дискурсі.

Було виявлено, що юридичні терміни поділяються на загальноозначує, спеціальні та спеціально-технічні. Також функціонуюча юридична термінологія має певні особливості, а саме: великий відсоток юридичних термінів – інтернаціоналізми; юридична терміносистема має слова з особливим юридичним значенням і рідко вживається в англomовному художньому дискурсі; юридичні терміни також різні за структурою і можуть бути однокомпонентними, двокомпонентними, багатоконпонентними та загальноовживаними. Аналіз семантичного навантаження юридичних термінів у структурі художнього дискурсу показав, що юридичну термінологію доцільно диференціювати за походженням основ на власномовні, слова з латинською та французькою основами. Своєю чергою, багатоконпонентні терміни вирізняються способом зв'язку. Словосполучення ж поділяються на іменні та дієслівні.

Велика кількість термінів зберігає свою первісну семантику. Майже всі терміни відповідають семантиці у сфері юридичних текстів, а частково можуть реалізувати значення юридичного терміна лише мізерна кількість. Юридичні терміни англomовного художнього дискурсу утворюються різними способами: суфіксальним, префіксальним, синтактико-морфологічним та поєднанням двох основ. Отже, найбільш поширеним є суфіксальний спосіб творення, а найменш уживаним – префіксальний.

Ключові слова: термін, дискурс, семантика, структура, лексичний.

Introduction

The study of legal terminology in English-language artistic discourse is of particular interest at the present stage of the development of linguistic science, when the problem of correlation and interaction of semantics and pragmatics has become central. The problem of the use of legal terminology in artistic discourse is of interest in different languages. The relevance of the topic is due to the relevance of the scientific search, the pragmatics of today's problems and the tendency to study lexical units in English, including legal terms.

The *purpose* is to trace the genesis, derivative processes and semantics of legal terms in English-language artistic discourse, as well as their specific pragmatic functionality.

1. Features of the legal English speech system

Legal terminology is one of the oldest terminology systems that dates back to pre-written times when law existed in the form of customs and traditions.

The genesis and development of legal terminology in English-language artistic discourse is closely linked to the origins and history of national law, statehood and law, the history of language and science. The formation and formation of legal terminology took place under extremely difficult and unfavorable historical and political conditions. Even in the conditions of statelessness, the legal terminological system was replenished with foreign legal terms and international term elements, which facilitated the integration of legal science and culture (Карабан, 2004: 13).

Terminology is a source of terminology. Terminology is formed regardless of the formation of a particular science. Sometimes it takes only a generalized idea to clearly formulate the industry. The specificity of the terms is determined by the sphere of functioning of terminological units, as well as by the fact that the terms are nominative units of the language of science and technology, and not units of the natural language in general. It is in the scientific field of language that terms perform their basic functions: nominative – the name of a class of special objects or their features; signifying – designation of a general concept that belongs to the system of special concepts of this field of knowledge; communicative – transfer of time and space of special knowledge, etc. (Руколяньська, 2006: 38–39).

2. The structure of the legal term system in English-language artistic discourse

The term legal terminology refers to a layer of vocabulary that serves the jurisprudence associated with jurisprudence as a science, as a profession, as a profession. The peculiarity of legal terminology in comparison with other terminological systems is manifested in the peculiarities of word-forming models, in the characteristic ratio of foreign-language and national elements, in the specifics of its formation and development. To legal terminology we refer to the names of objects, actions, phenomena, persons, etc., which are directly related to the jurisprudence and sphere of its functioning in society (Mellinkoff, 1963: 195–197).

The subject of legal linguistics is the language that functions in the fields of law and justice, legal science and education. The main characteristics of Ukrainian and English legal languages are accuracy, formality, logical consistency, high standardization and so on (Balzer, 125–131).

Legal terms are divided into three varieties on the basis of “understandability”:

1. General terms are characterized by the fact that they are used in everyday life and understandable to all, to this group of terms include, for example: eng. – *accomplice, accreditation*.

2. Special legal terms have a specific legal meaning (and, apparently, are not understood by all, but only by experts in the field of law), for example: eng. – *coerced acquiescence, to retaliate accusation*.

3. Special technical terms reflect the area of specialized knowledge – technology, economics, medicine, etc. (apparently these terms should be understood by a lawyer who is also a specialist in another field), for example:

eng. – *non-patentable, nuclear-free* (Гумовська, 2000: 21–23).

The legal terminology that functions in contemporary English-language artistic discourse has the following features:

1. The vast majority of legal terms are borrowed words, that is, internationalisms used in many languages of the world and having one source of origin. For example, from Latin, which has long since begun to penetrate into our language, terms such as: eng. – *alibi, archive, agent, advocate, referendum, jurisprudence*; from Greek: eng. – *amnesty*; from the French language borrowed such terms as: eng. – *inventory, arbitration, passport*, etc. Lots of borrowing from English, German.

2. Legal terminology is saturated with words that are of particular legal importance and are not so commonly used in English-language artistic discourse, for example: eng. – *rowdiness, rummage, witness, lawyer, barber, gambler, offender, court, judge*, etc.

3. Legal terms are different in structure and can be:

1. One-component, for example: eng. – *state, appeal, law*;

2. Two-component models:
– *Adj + N*, for example: eng. – *unspecified sentence, criminal lawsuit, juvenile offender*;
– *N + N*, for example: eng. – *juvenile delinquency, robbery records*, etc.;

3. Multicomponent, consisting of three or more words, for example: eng. – *continuity of trial, attestation of workplaces, compensation for unused vacation, Family and Marriage Code*.

4. Common legal terms in the English-language artistic discourse include the common ones; general users, which have a narrower, special meaning in the normative act; purely legal; technical (Mellinkoff, 1963: 7–18).

3. Analysis of legal terminology in English-language artistic discourse

An analysis of the literature of English-language artistic discourse has shown that the transformation and transposition of legal terms in different genre texts is a natural phenomenon, a consequence of the inheritance of the vocabulary of some generations following. At the same time, there is a combination of ancient and actualization of new vocabulary by scientists, lawyers, economists and other segments of the population, who directly deal with legal activity (The Devil’s Advocate, 1997).

1. It is advisable to differentiate legal terminology in English-language artistic discourse by origin into three groups:

2. Speaking words, for example: eng. – *deed, sale, settlor, share, strike*, etc.

3. Words having a Latin base, for example: eng. – *acceleration, alienation, contract, license, premium* and others.

Words having a French basis, for example: eng. – *abandon, abatement, allotment, sabotage*, etc.

At the same time, double borrowing of the majority of terms with a Latin base, which came into English through Old French, was recorded (Mellinkoff, 1963: 72–86, 92–94).

In modern linguistics different principles of classification of multicomponent terms have been proposed. By communication method, they are divided into:

1) word combinations in which a significant relationship between components is expressed by adjacency, for example: eng. – *justice system*, ukr. – *система правосуддя*;

2) word combinations, the components of which are designed grammatically by means of a preposition or the presence of endings, for example: eng. – *powers of arrest*, ukr. – *правонаарешт*.

Legal terms are formed in different ways, in particular: by the formation of derivative words, abbreviations, phrases; by topping up with tokens, morphological affixation, borrowing and absorption of derivatives from other languages (Grisham).

Terminological phrases are diverse and heterogeneous. Some of them tend to belong to a group of free phrases, while others are similar to phraseological units and therefore have semantic integrity, for example: eng. – *Caesar is wife*, ukr. – *людина поза підозрою*, eng. – *the unwritten law*, ukr. – *неписаний закон*, eng. – *the Home Office*, uk. – *Міністерство внутрішніх справ*, eng. – *common law damages*, ukr. – *порушення загального права*, eng. – *old offender*, ukr. – *а рецидивіст*.

It should be noted that the semantic integrity of terminological conjunctions is due not only to their complexity, but also to syntactic communication. It is known that between the components of phrases there is a court and contract relationship, which dominates (Bryan A. Garner, 2001: 17). In the structure of the phrase distinguish between the main and the dependent word. Depending on the morphological features of the main word it is customary to distinguish:

– nouns (substantive) and adjective phrases, for example: eng. – *absentee owner*, ukr. *власник без права керування*, eng. – *actual possession*, ukr. – *фактичне володіння*, eng. – *strike warning*, ukr. – *попередження про страйк*, eng. – *sudden*

policy change, ukr. – *раптова зміна політики*, eng. – *combined operation headquarters*, ukr. *штаб спільних дій*;

– verb phrases, for example: eng. – *to uphold the decision*, ukr. – *залишити рішення в силі*, eng. – *to allow the appeal*, ukr. – *задовольнити апеляцію*, eng. – *to upset the discretion of*, ukr. – *ставити під сумнів / оскаржувати правочинність*, eng. – *to recover treble damages*, ukr. – *відшкодувати збитки в потрійному розмірі*.

Therefore, it can be concluded that the peculiarity of legal terminology in comparison with other terminological systems is manifested in the peculiarities of word-forming models, in the characteristic correlation between foreign and national elements, in the specifics of its formation and development.

There are relatively few terms in common vocabulary in modern language. In this function, they always act in scientific, journalistic, professional, production and business styles. However, terminological words are often used in the language of contemporary fiction, in which they acquire additional meanings, as well as expressive or emotional colors. In the language of fiction, terms may lose “their stylistic seclusion”, and the use of terminological words causes partial or complete semantic determinization. Their advantage is that with maximum brevity, they most accurately define the desired concept (Podlech, 1976: 84–87).

The uniqueness of English legal terminology lies in its active use in non-specialized language. Transformation and transposition of legal terms in different genre texts is a natural phenomenon through the inheritance of vocabulary by generations. There is also a combination of ancient and actualization of new vocabulary by segments of the population who deal with legal activity.

Also, it should be noted that the issue of structural-semantic features of legal terms in English-language artistic discourse is not well researched, so our task is to study them in the future.

BIBLIOGRAPHY:

1. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в юридичних текстах: генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2000. 19 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 57 с.

3. Руколяньська Н. Іменникові терміни на позначення ключових понять кримінального права: словотвірний аспект. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2006. № 559.
4. Balzer O. Opotrzebie słownika wyrazów prawa polskiego i ich metodzie. *Przegląd Sądowy i Administracyjny*. Lwow, 1887. Z. XII. S. 632–633; той самий: О словнику wyrazow prawa polskiego. *Przegląd Literacki* (dodatek do tygodnika „Kraj”). Petersburg, 1887–1888. T. VII. № 52; W sprawie słownika wyrazow prawa polskiego. *Studia nad prawem polskiem*. Poznań, 1889.
5. Bryan A. Garner. *Legal Writing in Plain English*. University of Chicago Press, 2001. 227 p.
6. Mellinkoff D. *The Language of the Law*. Boston : Little, Brown and Co, 1963. 526 p.
7. Podlech A. *Rechtlinguistik. Grimm D. Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften*. Munchen, 1976. Bd 2. S. 110–128.
8. sciences : 10.02.04 / Lviv Nat. them. Ivan Franko. Lviv [in Ukrainian].
9. Caraban, V.I. (2004). *Pereclad anglijskoji naukoj j technichnoj literatury. Gramatychni trudnoschi, leksychni, terminologichni ta janrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnitsa : The New Book [in Ukrainian].
10. Rukolianskaya, N. (2006). *Imennykovi terminy na poznachenyja kluichovyh ponjat kryminalnoho prava: slovotvirnyj aspekt* [Noun terms for designation of key concepts of criminal law: word-forming aspect]. *Bulletin of the National Library of Ukraine University of Lviv Polytechnic. Series “Problems of Ukrainian Terminology”* [in Ukrainian].
11. Balzer, O. (1889). *On the need for a dictionary of words of Polish law and their method. Court and Administrative Review*. Lviv, 1887. Z. XII. S. 632–633; Z. XII. S. 632–633: *About the dictionary of words of Polish law. Literary Review (supplement to the weekly “Country”)*. St. Petersburg, 1887–1888. T. VII. № 52; On the dictionary of words of Polish law. *Studies on Polish law*. Poznań, 1889 [in English].

LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

8. Dickens C. *Bleak House*. NEW YORK, 1853. 1012 c. URL: <http://www.literaturepage.com/authors/Charles-Dickens.html> (access date: 20.02.2020).
9. Grisham J. *The Racketeer*. NEW YORK : Doubleday. 340 c. URL: <http://novelfreereadonline.com/243461/the-racketeer#listchapter> (access date: 20.02.2020).
10. *The Devil's Advocate* [Фільм] / реж. Тейлор Хекворд; у ролях: Аль Пачино, Кіану Рівз, Шерліз Терон, Конні Нільсен, Крейг Нільсон; Paramount Films. США, Німеччина, 1997. URL: https://english-with-fun.com/ru/movie/watch/the_devils_advocate_1997 (access date: 20.02.2020).
11. *The Judge* [Фільм] / реж. Девід Добкін; у ролях: Роберт Дауні – молодший, Роберт Дюваль, Віра Фармига, Лейтон Містер, Вінсент Д'Онофріо; Paramount Films. США, 2014. URL: <https://english-films.com/dramas/1082-sudya-the-judge-2014-hd-720-ru-eng.html> (access date: 20.02.2020).
5. Bryan, A. Garner (2001). *Legal Writing in Plain English*. University of Chicago Press [in English].
6. Mellinkoff, D. (1963). *The Language of the Law*. Boston : Little, Brown and Co [in English].
7. Podlech, A. (1976). *Legal linguistics. Grimm D. Legal and neighboring sciences*. Munchen, 1976. Vol. 2 [in English].
8. Dickens, C. (1853). *Bleak House*. NEW YORK, 1853. 1012 p. URL: <http://www.literaturepage.com/authors/Charles-Dickens.html> [in English].
9. Grisham J. *The Racketeer*. NEW YORK : Doubleday. 340 s. URL: <http://novelfreereadonline.com/243461/the-racketeer#listchapter> [in English].
10. *The Devil's Advocate* [Movie] (1997) / dir. Taylor Hackford; starring: Al Pacino, Keanu Reeves, Charlize Theron, Connie Nielsen, Craig Nelson; Paramount Films. USA, Germany. URL: https://english-with-fun.com/ru/movie/watch/the_devils_advocate_1997 (access date: 20.02.2020).
11. *The Judge* [Movie] (2014) / dir. David Dobkin; starring: Robert Downey – Jr., Robert Duvall, Vira Farniga, Leighton Mister, Vincent D'Onofrio; Paramount Films. USA. URL: <https://english-films.com/dramas/1082-sudya-the-judge-2014-hd-720-ru-eng.html> [in English].

REFERENCES:

1. Gumovskaya, I.M. (2000). *Anglijska jurydychna terminologija v jurydychnych tekstach: genezys, deryvatsijny ta sematychno-funktsionalny aspekt: Avtoref. dys. [English Legal Terminology in Legal Texts: Genesis, Derivative and Semantic-Functional Aspects: Abstract. diss.] ...* Cand. philol.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received March 5, 2020.

СЕКЦІЯ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'373.7

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-12>

НАЦІОНАЛЬНА УНІКАЛЬНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Антуф'єва Вікторія Андріївна,

викладач кафедри мовної підготовки

Одеський державний університет внутрішніх справ

antufyeva2912@ukr.net

orcid.org/0000-0003-3392-7518

Белоусова Вікторія Володимирівна,

викладач кафедри мовної підготовки

Одеський державний університет внутрішніх справ

vika-shelkova@ukr.net

orcid.org/0000-0002-7825-679X

Драпалюк Катерина Іванівна,

викладач кафедри мовної підготовки

Одеський державний університет внутрішніх справ

djond90@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0264-5596

Статтю присвячено оглядові наукової концепції В. фон Гумбольдта й пов'язаних концепцій національного та концептуального наукового світогляду. Проаналізовано основні характеристики терміна «мовна картина світу» та його зв'язок із національно-культурною сферою певної мови. Загальна для конкретної мовної спільноти «мовна картина світу» як спосіб концептуалізації навколишнього світу людської діяльності виявляється в прагматиці, тобто у використанні мови її носієм. Національна мова – найважливіший етногенний фактор, тільки через оволодіння нею можливо прилучення до етнічного самосвідомості. Міжкультурна комунікація може бути адекватною тільки в разі максимального можливого знання її учасників про національно-специфічні риси національного складу мислення партнерів по комунікації. Фразеологічні одиниці тієї чи тієї мови мають національно-культурну специфіку й відображають традиції, звичаї, реалії, пов'язані з переказами, історичними фактами, літературними джерелами, що зумовлює їх національно-культурну семантику, місцевий колорит загалом. Мало знати фразеологічну одиницю, треба знати, що за нею стоїть, треба розглянути її у зв'язку з культурою країни, історією народу. Загальновідомо, що фразеологічний матеріал будь-якої мови в найбільш наочній формі відображає своєрідність побуту й життя того чи іншого народу, століттями накопичену ним мудрість, згусток думок, наявних у соціумі, тобто висловлює етноспецифічний спосіб світосприйняття, який формує національний менталітет. Фразеологізми дають можливість глибше зрозуміти історію народу, його ставлення до людських достоїнств і недоліків, специфіку світогляду. Доцільне й доречне використання фразеологічних одиниць у їх первинному вигляді оживляє мову творів, робить її емоційною. Використання порівняльного та інтерпретативного методів, компонентно-семантичного й контекстного аналізу дало змогу встановити, що фразеологічний фонд мови є найціннішим джерелом інформації про культуру й менталітет народу, де зосереджені уявлення народу про міфи, обряди, звичаї, мораль, поведінку. Беручи до уваги той факт, що фразеологічний фонд – це не тільки мовна, а й культурно-історична скарбниця кожного народу, ми мали на меті провести аналіз національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць англійської та української мов. Основна мета проведеного авторками аналізу полягає в тому, щоб показати, як збіг між культурою та прагматикою впливає на прагматичний потенціал фразеологізмів і прагматичну цінність їх перекладів.

Ключові слова: антропоцентризм, концепт, носій мови, менталітет, світобачення.

NATIONAL UNIQUENESS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Antufeva Viktoria Andriivna,

Lecturer at the Department of Language Training
Odesa State University of Internal Affairs
antufyeva2912@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3392-7518

Belousova Viktoriya Volodymyrivna,

Lecturer at the Department of Language Training
Odesa State University of Internal Affairs
vika-shelkova@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7825-679X

Drapaliuk Kateryna Ivanivna,

Lecturer at the Department of Language Training
Odesa State University of Internal Affairs
djond90@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0264-5596

The article represents an overview of the basic concepts that represent what has been introduced by W. von Humboldt as a general concept and further developed into related concepts of the scientific and conceptual worldview. The basic characteristics of the term "linguistic picture of the world" and its relation to the national-cultural sphere of a particular language are analyzed. The general "linguistic picture of the world" for a particular linguistic community, as a way of conceptualizing the world around human activity, manifests itself in pragmatics, that is, in the use of language by the language speaker. The national language is the most important ethnogenic factor, only because of its acquisition it is possible to become ethnic. Intercultural communication can be adequate only if its participants are most aware of the national-specific features of the national mentality of communication partners. Phraseological units of one language or another possess national and cultural specificity as well as they reflect traditions, customs, realities related to legends, historical facts, literary sources, which determines their national-cultural semantics, local color as a whole.

It is necessary to know the phraseological unit, to know what it means, to consider it in connection with country's culture, history of the people. It is well known that the phraseological material of any language in the most visual form reflects the life peculiarities, centuries of accumulated wisdom, clot of thoughts existing in society, that is, expresses an ethno-specific way of thinking, which forms national mentality. Phraseologists give an opportunity to understand more deeply the history of the people, their attitude to human merits and disadvantages, the outlook specificity. The expedient and appropriate use of phraseological units in their original form invigorates the language of works and makes it emotional.

Using of comparative, interpretative methods, component-semantic and contextual analysis enabled us to establish that phraseological foundation of language is the most valuable source of cultural information and people's mentality, where the people's ideas about myths, rituals, customs, habits, morals, and behavior are concentrated. Given that, phraseological fund is not only a linguistic but also a cultural and historical treasure trove of every nation, we set out to analyze the national and cultural specificity of phraseological units in English and Ukrainian. The main purpose of the analysis is to show how the coincidence between culture and pragmatics affects the pragmatic potential of phraseologisms and the pragmatic value of their translations.

Key words: anthropocentrism, concept, native speaker, mentality, worldview.

1. Вступ

Мова людини – надзвичайно багатогранне явище. Щоб зрозуміти справжню сутність мови, варто розглянути різні аспекти мови, як вона структурована, як улаштовані елементи системи, які причини вплинули на неї із зовнішніх сторін і які причини вплинули на зміни мови протягом процесу її історичного розвитку, що формував її існування та функції, які набула мова в людському спілкуванні. Мова – скарбниця національної культури людей, які розмовляють мовою. Весь досвід і всі досяг-

нення культури фіксуються в мові, вони відображаються там. Національний компонент можна знайти в лексиці, фразеології, афоризмах, мовленнєвому етикеті, текстах тощо. Ось чому для вивчення будь-якої іноземної мови необхідно враховувати одне: будь-яка мова має своє національне вираження, тобто вона наснажує національний дух і національну культуру народу. І як національна мова вона тісно пов'язана з національною психологією та національною своєрідністю народу, є засобом передачі національних

традицій, стереотипів, звичок. Отже, вивчення будь-якої іноземної мови супроводжується вивченням нової мовної картини світу.

2. Розділ 1

Мовна картина світу (далі – МКС) є одним із фундаментальних понять сучасної лінгвістики. Уперше думку про особливе мовне світобачення висловив В. фон Гумбольдт, учення якого виникло на основі німецької класичної філософії початку XIX століття. Поява в лінгвістиці поняття «мовна картина світу» пов'язана з практикою складання ідеографічних словників і з проблемами структури і змісту лексико-семантичних полів, які у зв'язку з цим виникли, відносинами між ними, тому що антропоцентричний підхід до мови «вимагав розроблення нових дослідницьких методів і розширення метамови науки» (Гумбольдт, 1984). Гумбольдт застосував до аналізу мови діалектичний метод, відповідно до якого світ розглядається в розвитку як суперечлива єдність протилежностей, як ціле, пронизане загальними зв'язками та взаємними переходами окремих явищ і їх сторін, як система. Саме він зазначив, що кожна мова нерозривна зі свідомістю, створює суб'єктивний образ об'єктивного світу. На його думку, мислення людини й уявлення його про світ визначаються конкретною мовою. Різномісний розподіл світу мовою пояснюється тим, що для розкриття одних і тих же понять одна мова шукає окремі слова, а інша – описові засоби. Кожна мова має специфічну для неї внутрішню форму, яка проявляється в категоризації світу обмеженнями значень слів, що становлять словник цієї мови, а також і в граматичних категоріях (Гумбольдт, 1984).

Ідеї В. фон Гумбольдта підхоплені неогумбольдтіанцями, один із представників яких Л. Вайсгербер у тридцятих роках XX сторіччя ввів у науку термін «мовна картина світу», відзначаючи, що в мові конкретної спільноти живе духовний зміст, скарб знань, який справедливо називають картиною світу конкретної мови (Вайсгербер, 1993). Важливим етапом у розвитку теорії мовної картини світу є праці американських етнолінгвістів Е. Сепіра та його послідовника Б. Уорфа, які розробили гіпотезу, відому як «гіпотеза Сепіра – Уорфа», і складник теоретичного ядра етнолінгвістики. Відповідно до цієї теорії, відмінність норм мислення зумовлює відмінність норм поведінки в культурно-історичному тлумаченні (Сепір, 1993).

Спочатку, з'явившись як метафора, МКС породила в лінгвістиці багато проблем, що

мають стосунок до її феноменологічних особливостей: це статус і різноманіття трактувань самого поняття, предмет дослідження та структура, ознаки й функції МКС, співвідношення індивідуального та колективного, універсального й національно-специфічного в ній, її динамічний і статичний аспекти, особливості варіювання й типологія мовних картин світу (Щепанська, 2012).

Мовну або наївну картину світу так само прийнято інтерпретувати як відображення повсякденних, обивательських уявлень про світ. Ідея наївної моделі світу полягає в такому: у кожній природній мові відбивається певний спосіб сприйняття світу, що нав'язується як обов'язковий усім носіям мови. Ю.Д. Апресян мовну картину світу називає наївною в тому сенсі, що наукові визначення й мовні тлумачення не завжди збігаються з обсягом і навіть змістом (Апресян, 1995). Концептуальна картина світу, або «модель» світу, на відміну від мовної, постійно змінюється, відображаючи результати пізнавальної та соціальної діяльності, але окремі фрагменти мовної картини світу ще довго зберігають пережиткові, реліктові уявлення людей про світобудову. Серед великого розкиду думок про сутність поняття «мовна картина світу» безперечним залишається те, що мовне членування світу відрізняється в різних народів. У процесі діяльності у свідомості людини виникає суб'єктивне відображення наявного світу. Людина освоює мову так само, як і навколишню дійсність; при цьому поряд із логічною (понятійною) картиною світу виникає й мовна, що не суперечить логічній, але й не тотожна їй.

Найбільшою мірою на формування неповторної МКС національної мови впливають природне середовище, наявність специфічних артефактів матеріальної культури, особливості роботи логіко-понятійного та морально-ціннісного компонентів національної мовної свідомості (Апресян, 1995).

Унікальність МКС будь-якої національної мови зумовлена факторами, її створюють зовнішнє середовище побутування етносу, дане йому в безпосередніх відчуттях, і структура людської свідомості. Людина розуміє навколишній світ і себе за допомогою своєї мови, у якій відбивається суспільно-історичний досвід. До цього досвіду належить як національний досвід, так і загальнолюдський. Але саме національний досвід уносить специфічні особливості в кожен окрему мову. За допомогою своєї мови носії набувають певної мовної картини світу. Вона формує в людини

певне ставлення до світу (тварин, явищ природи, людей, які її оточують, до себе). Визначаючи ставлення людини до навколишнього світу, мовна картина світу створює людські норми поведінки в цьому світі. Кожна мова по-особливому концептуалізує світ. З'являється єдина система поглядів, колективна філософія носіїв мови. Отже, мова не тільки передає інформацію, а й створює внутрішню організацію нових повідомлень.

3. Розділ 2

Стикаючись із мовною картиною світу іноземної мови, ми тим самим стикаємося й із культурою, національним менталітетом, специфічним складом мислення носіїв цієї мови. Часто виникає питання, що має первинний характер: мовна картина світу чи національний менталітет і характер носіїв цієї мовної картини світу? Це пов'язано з постійним питанням про те, що з'явилося раніше: курка чи яйце? Культурно-побутові традиції, історичні події, зовнішні умови існування (географічні, кліматичні, природні) спільноти формують і зароджують основу національного характеру, менталітету, темпераменту. Надалі ці специфічні риси нації й національного менталітету потрапляють до їхньої національної мови, до їхньої мовної картини світу, закріпившись там. Згодом усі ці риси характеру нації передаються за допомогою мови наступному поколінню вже в готовому вербалізованому вигляді.

На своєму початковому етапі мова є своєрідним «яйцем», породженням «куркою» – національним менталітетом, який, у свою чергу, залежить від історичних, культурних, зовнішніх та інших умов проживання нації. Пізніше перераховані вище умови проживання можуть змінюватися, проте національний характер, який закріпився в мовній картині світу нації, продовжує передаватися від одного покоління до наступного. У цьому разі мовна картина світу вже перетворюється в «курку», яка породжує свої «яйця», підносячи новим поколінням уже закріплену та сформовану ментальну специфіку світосприйняття. Коли дитина опановує свою мову, вона пізнає навколишній світ на мовному рівні, освоює мовну картину світу, властиву носіям цієї мови.

Мовна картина світу є своєрідним вікном у національне світобачення і світовідчуття. Кожна мова несе в собі особливу систему сприйняття світу, яка при цьому розділяється між усіма носіями цієї мови. Особлива національна ментальність відображається

абсолютно в усьому: у семантиці лексичних одиниць, у наявності тих чи інших граматичних категорій і значень, в оформленні синтаксичних і морфологічних структур, в особливості словотворчих моделей мови тощо (Овсіюк, 2010).

Вивчаючи мовну картину світу іншої мови, ми тим самим проникаємо в образ мислення цієї нації, це те саме, що спробувати поглянути на світ очима носіїв цієї мовної картини світу. У мовній картині світу відображена когнітивна база нації. Під час вивчення іноземної мови кожному, навіть людині з відмінними лексичними та граматичними знаннями в мові, доводиться стикатися з неминучими комунікативними збоями. Причиною цього є недостатнє володіння мовною картиною світу, яку вивчаємо, а також різниця між мовною картиною світу, яку вивчаємо, і рідною мовою. З народження, увібравши мовну картину світу рідної мови, ми дивимося на реальність, яка нас оточує та яка характерна нашій мові. Перевлаштуватися на мовну картину світу нової мови практично неможливо, людина опановує іноземну мову найчастіше на рівні інструменту спілкування, при цьому вона продовжує дивитися на світ очима своєї рідної мовної картини світу. Це часто призводить до псевдопоняття, тобто поверхового розуміння тієї чи іншої фрази, також часто зустрічаються випадки, коли іноземець узагалі не може зрозуміти значення фраз, що складаються начебто зі знайомих йому слів. Когнітивна база народу, яка вербалізована в мові та яка складається з вербальних прецедентних феноменів, будучи невід'ємною частиною мовної картини світу, часто виявляється поза увагою іноземців, які займаються вивченням цієї мови (Осипов, 2011).

Національна картина світу – це національна концептосфера в тісному взаємозв'язку з національним менталітетом. Менталітет визначається як «специфічний спосіб сприйняття й розуміння дійсності, яка визначається сукупністю когнітивних стереотипів, характерних для певної особистості, соціальної або етнічної групи людей» (Попова, 2007).

На думку багатьох учених, основу менталітету становлять стандартні судження про стандартні ситуації. При цьому менталітет тісно взаємодіє з концептосферою, бо концепти в інтерпретаційному полі зберігають когнітивні стереотипи. Однак національний менталітет, у свою чергу, спрямовує формування розвитку концептів. Стереотипи впливають на зміст концептів, які формуються,

диктують фіксовані в концептах оцінки явищ і подій (Кубрякова, 2004).

Національна картина світу, з одного боку, – деяка абстракція, а з іншого – когнітивно-психологічна реальність, що виявляється в розумовій, пізнавальній діяльності народу, у його поведінці: фізичній і вербальній. Національна картина світу проявляється в однаковій поведінці народу в стереотипних ситуаціях, у загальних уявленнях народу про дійсність, у висловлюваннях і «загальних думках», у судженнях про дійсність, прислів'ях, приказках, жаргоні, афоризмах та анекдотах (Тер-Минасова, 2004).

Особливу роль, на наш погляд, у формуванні національної мовної картини світу грає фразеологія. Фразеологія будь-якої мови – це найцінніша лінгвістична спадщина, у якій відбивається бачення світу, національна культура, звичаї й вірування, фантазія й історія народу, який нею говорить. Природа значення фразеологізмів тісно пов'язана з фоновими знаннями носіїв мови, з практичним досвідом особистості, з культурно-історичними традиціями народу, який говорить цією мовою.

Фразеологізми приписують об'єктам ознаки, що асоціюються з картиною світу, мають на увазі цілу дескриптивну ситуацію (текст), оцінюють її, висловлюють до неї ставлення. Важливою ознакою фразеологізмів є метафоричність, образність. Фразеологізм народжується в мові не для називання предметів, ознак, дій, а для образно-емоційної їх характеристики. Утворюються фразеологізми в результаті метафоричного перенесення, переосмислення значень вільних словосполучень (Левицький, Огуй, Кійко, 2014).

Важливість образності фразеологізмів полягає в тому, що саме ця ознака лежить в основі всіх інших їх виразних якостей: емоційності, експресивності. Емоційність фразеології – це здатність фразеологізму не тільки називати предмет, явище, а й висловити певне почуття і ставлення.

О.Ф. Арсентьева розглядає національно-культурну специфіку на трьох різних рівнях плану змісту фразеологізмів: 1) у сукупному фразеологічному значенні (без еквівалентні фразеологічні одиниці); 2) у значенні окремих компонентів фразеологічних одиниць (далі – ФО) (ФО, що мають у своєму складі позначення національно-культурної реальності); 3) у прямому значенні прототипів фразеологізмів (Арсентьева, 2006).

1. У сукупному фразеологічному значенні словесного комплексу національна

культура відбивається комплексно, нерозчленовано. Національно-культурна специфіка фразеологізмів пов'язана з нееквівалентними фразеологічними одиницями (далі – БЕФО).

Вони існують у будь-якій мові, це явище пояснюється вибірковістю носіїв мов. Концепти, що передають семантику таких фразеологічних одиниць, наявні в мовній картині світу цього народу. Тому семантика нееквівалентних одиниць передається за допомогою лексичних одиниць або словосполучень, які під час передачі іншою мовою також передаються за допомогою окремих лексем або набору лексем, коли образ, на основі якого побудований фразеологізм вихідної мови, зрозумілий представникам мови-рецептора.

Як приклади можна назвати БЕФО англійської та української мов: ФЕ *Promethean fire* й *Прометей вогонь* вступають у відношення повної еквівалентності, збігаючись за сигніфікативно-денотативним значенням, позитивною оцінною конотацією, належністю до книжкового стилю, емоційно-експресивною конотацією («піднесена» емоційна конотація). Наведемо ще кілька прикладів повної еквівалентності ФЕ в англійській та українській мовах: *break one's back "to work hard"* – *гнути спину «важко працювати»*; *grease (oil) the wheels* – *підмазувати колеса – давати хабар, підмазати*.

2. У значенні окремих лексичних компонентів ФО відображають культуру розчленовано, одиницями свого складу.

У фразеологізмів *a man of his word* – *людина, яка завжди робить те, що говорить, у якій слова не розходяться з ділом, і пан (господар) свого слова повністю збігаються денотативне значення й суб'єктивно-оцінна конотація. Обидва належать до міжстильових одиниць, висловлюють схвальне емоційне ставлення до об'єкта. Наведемо ще кілька прикладів: *go through fire and water* – *іти у вогонь і воду за когось, незважаючи на небезпеку, сміливо слідувати за ким-небудь і вірити кому-небудь*; *keep one's tongue between one's teeth* – *тримати язик за зубами*; *dance after (to) smb's pipe* – *танцювати під чию-небудь дудку – вступати, поводити себе так, як завгодно кому-небудь, беззастережно в усьому підкорятися кому-небудь*.*

3. Національно-культурні елементи семантики ФО можуть проявлятися в прямому значенні сукупного словесного комплексу, у якому відбивається національно-специфічна ситуація, що лежить в основі образно-переносного значення ФО – у прототипах фразеологізмів, тобто колись вільних словосполученнях, які зазнали

потім переосмислення. Прикладом подібних ФО можуть слугувати такі фразеологізми, як *a peeping Tom – надто допитлива людина; wear one's heart on one's sleeve – душа нарозхрист; to be out at elbows – бідувати*. Тільки в англійській мові існують такі ФО, як *to dine with Duke Humphry, to cut off with a shilling, or to accept the Chiltern Hundreds*, і лише в українській мові є такі ідіоми, як *передати куті меду, ставити на карб, пекти раків, утерти носа тощо*.

В обох зіставлюваних мовах фразеологічні одиниці покривають сфери загальної понятійної співвіднесеності: під час їх аналізу виявляються як загальні риси, властиві людському колективу незалежно від мовної належності, так і специфічні особливості, зумовлені суто екстралінгвістичними факторами.

4. Висновки

Отже, міжкультурні фразеологічні одиниці знайомлять інокультурного реципієнта з особливостями життя іншого народу й географією його країни. Фразеологічний фонд мови є найціннішим джерелом інформації про культуру й менталітет народу, де зосереджені уявлення народу про міфи, обряди, звичаї, звички, мораль, поведінку тощо. Узагальнюючи вищесказане, можемо стверджувати, що картина світу розглядається як відображення реального світу, мовна – як фіксація цього відображення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. 766 с.
2. Арсентьева Е.Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков). Казань : КГУ, 2006. 172с.
3. Вайсгербер Й.Л. Язык и философия Текст. *Вопросы языкознания*. 1993. № 2. С. 114–124.
4. Гумбольдт В.О. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. *Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию*. Москва : Прогресс, 1984. С. 156–180.
5. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С.6–17.
6. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу / В.В. Левицький, О.Д. Огуй, С.В. Кійко, Ю.Є. Кійко ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2000. 136 с.
7. Овсіюк М.О. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologija/63704.doc.htm (дата звернення: 01.04.2020).
8. Осипов П.І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи. URL: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf> (дата звернення: 01.04.2020).
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ, Восток-Запад, 2007. 315 с.
10. Сепир Э. Введение в изучение речи. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс : Универс, 1993. 654 с.
11. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Издательство МГУ, 2008. 352 с.
12. Щепанська Х.А. Мовний образ, концепт, вербальний символ та їх функціонування в художньому тексті. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 33. С. 66–71. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/znpkhnpu_lingv_2012_33_14.pdf (дата звернення: 29.03.2020).

REFERENCES:

1. Apresyan, Yu.D. (1995). (Ed). *Integral'noe opisanie yazy'ka i sistemnaya leksikografiya* [Integral Description of the Language and Systemic Lexicography], Vol II, Moscow: Shkola "Yazy'ki russoj kul'tury", pp. 357–385 [in Russian].
2. Arsentjeva, E.F. (2006). *Frazeologija i frazeografiya v sopostavitel'nom aspekte (na materiale russkogo i anglijskogo yazy'kov)* [Phraseology and Phraseography in Comparative Aspect (based on Russian and English languages)]. Kazan, Russia, 219 p. [in Russian].
3. Weisgerber, J.L. (1993). *Language and Philosophy. Voprosy yazykoznaniya* [Questions of Linguistics]. 2, p. 12 [in Russian].
4. Humboldt, V.O. (1984). *O razlichii stroyeniya chelovecheskich yazykov i yego vliyaniia na dukhovnoye razvitiye chelovechestva* [About the Difference in the Structure of Human Languages and its Influence on the Spiritual Development of Mankind]. Moscow, pp. 156–180 [in Russian].
5. Kubryakova, E.S. (2004). *Ob ustanovkakh kognitivnoy nauki i aktual'nykh problemakh kognitivnoy lingvistiki* [On the precepts of cognitive science and actual problems of cognitive linguistics]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki*, no. 1, pp. 6–17 [in Russian].
6. Levitsky, V.V., Oguj, O.D., Kiyko, Yu.S., Kiyko, C.V. (2000). *Proksymatyvni metody vyvchennia leksychnoho skladu* [Proximate Methods for Studying Lexical Composition]. Chernivtsi, Ukraine: Ruta, 216 p. [in Ukrainian].
7. Ovsyuk, M. O.(2010). *Mizhkulturna komunikatsiia v umovakh hlobalizatsii* [Intercultural Communication in the Context of Globalization]. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologija/63704.doc.htm [in Ukrainian].
8. Osipov, P.I.(2011). *Mizhkulturna komunikatsiia: problemy i perspektyvy* [Intercultural Communication: Problems and Perspectives]. URL: lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/8.pdf [in Ukrainian].
9. Popova, Z.D., Sternin, I.A.(2007). *Kognitivnaya lingvistika* [Cognitive Linguistics]. Moscow: Vostok – Zapad, 314 p. [in Russian].
10. Sepir, E.(1993). *Izbranny'e trudy' po yazy'koznaniyu i kul'turologii* [Selected Works on Linguistics and Cultural Studies]. Moscow: Progress, 654 p. [in Russian].
11. Ter-Minasova, S.G. (2004). *Yazy'k i mezhkul'turnaya komunikatsiya* [Language and Intercultural Communication]. Moscow: Publishing House of Moscow State University, 352 p. [in Russian].
12. Shchepanskaya, H.A. (2012). *Language Image, Concept, Verbal Symbol and their Functioning in Artistic Text. Lihvistychni doslidzhennia* [Linguistic research], 33, pp. 66–71. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/znpkhnpu_lingv_2012_33_14.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020

УДК 81'25:8 11.111'367+811.161.2'367
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-13>

ВИКОРИСТАННЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО КОРПУСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ФОРМ МИНУЛОГО ЧАСУ В ТЕКСТАХ ПЕРЕКЛАДІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Калініченко Тетяна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри романської філології
*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*
bordo778899@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7672-5858

Метою є аналіз форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською в офіційно-діловій документації в паралельному корпусі. Об'єктом статті є форми минулого часу в паралельному двомовному корпусі в офіційно-ділових паперах ООН в Україні. Предметом статті є фактори, які впливають на переклад форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською.

Методи. Методика дослідження зумовлена метою і завданнями. У статті використано компаративний аналіз – він був залучений із метою виявлення спільних ознак англійських і українських текстів офіційно-ділової документації; порівняльно-перекладознавчий аналіз послуговував порівнянню текстів двома мовами (англійській і українській) з метою встановлення їх адекватності й еквівалентності; описовий метод спрямовано на висвітлення особливостей лексичних одиниць оригіналу і перекладу.

Результати. Щоб здійснити дослідження, складено паралельний двомовний корпус, який включає тексти офіційно-ділових паперів ООН в Україні, тобто це є матеріал дослідження. Проаналізовано, як можуть передаватися дієслівні форми минулого часу в корпусі в текстах перекладу з англійської мови українською. З'ясовано, що за кількісними підрахунками в текстах перекладу корпусу форма *Past Indefinite* була перекладена формою звичайного минулого часу недоконаного виду (32%), форма *Past Continuous* була передана звичайним минулим часом недоконаного виду (25%), форма *Past Perfect* була перекладена формою звичайного минулого часу недоконаного виду (20%), форма *Present Perfect* була передана звичайним минулим часом доконаного виду (23%).

Висновки. Було зроблено зіставний аналіз форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською в офіційно-діловій документації в паралельному корпусі. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що найчастіше чотири види-часові форми англійської мови передаються українською однією формою звичайного минулого часу. Форма *Past Indefinite* була перекладена звичайним минулим часом недоконаного виду, *Past Continuous* передається звичайним минулим часом недоконаного виду, *Past Perfect* перекладається формою звичайного минулого часу недоконаного виду, *Present Perfect* була передана звичайним минулим часом доконаного виду. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення форм теперішнього і майбутнього часу в текстах перекладів двомовних корпусів.

Ключові слова: текст оригіналу, перекладознавство, мовна одиниця, адекватність, еквівалентність.

USE OF THE PARALLEL CORPUS FOR THE EXAMINATION OF PAST FORMS IN THE TEXTS OF THE TRANSLATIONS FROM ENGLISH TO UKRAINIAN IN OFFICIAL BUSINESS DOCUMENTATION

Kalinichenko Tetiana Mykolayivna,
PhD in Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Romance Philology
G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
bordo778899@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7672-5858

The purpose is to analyze the forms of the past tense in the texts of translations from English into Ukrainian in official business documentation in a parallel corpus. The object of the article is forms of the past tense in a parallel bilingual corpus in official business papers of the UN in Ukraine. The subject of the article is the factors that influence the translation of forms of the past tense in the texts of translations from English into Ukrainian of the corpus.

Methods. Research methodology is determined by the purpose and objectives. Comparative analysis has been used in the article: it has been involved to identify common features of the texts of official business documents in English

and Ukrainian; comparative and translation studies analysis has served to compare the texts in two languages (English and Ukrainian) in order to establish their adequacy and equivalence; descriptive method is aimed at highlighting the features of lexical units of the original and translation.

Results. In order to carry out the research, a parallel bilingual corpus has been drawn up, which included the texts of the official business papers of the UN in Ukraine, that is the material of the study. It has been analyzed how the verb forms of the past tense in the corpus can be transmitted in the texts of the translation from English into Ukrainian. It has been found that by quantitative calculations in the texts of translation of the corpus, the Past Indefinite form has been translated as the past simple tense of the imperfective aspect (32%), the Past Continuous form has been translated as the past simple tense of the imperfective aspect (25%), the Past Perfect form has been translated as the past simple tense of the imperfective aspect (20%), Present Perfect form has been transmitted as the past simple tense of the perfective aspect (23%).

Conclusions. A comparative analysis of the forms of the past tense has been made in the texts of translations from English into Ukrainian in the official business documentation in the parallel corpus. The conducted research allows to state that most often four aspect and tense forms of English are transmitted into Ukrainian as one form of the past simple tense. The Past Indefinite form has been translated as the past simple tense of the imperfective aspect, Past Continuous has been transmitted as the past simple tense of the imperfective aspect, Past Perfect has been translated as the past simple tense of the imperfective aspect, Present Perfect has been transmitted as the past simple tense of the perfective aspect. A promising area of further research is to study the forms of present and future tenses in the texts of translations of bilingual corpora.

Key words: original text, translation studies, language unit, adequacy, equivalence.

Вступ

У статті йдеться про корпусний метод, який використовується в перекладознавстві для вивчення різних явищ, пов'язаних із перекладом. Підхід за допомогою корпусу існує давно. Корпусами почали користуватися в лексикографії, щоб створювати словники, починаючи з кінця XVIII ст. (Kenny, 2001: 24–25). Спочатку користувалися корпусами в паперовому варіанті, але така робота займала багато часу. Коли з'явилися комп'ютери, обробка корпусів тексту стала простішою і більш швидкою. Підхід за допомогою корпусу став широко використовуватись лінгвістами, котрі розробили свою методику, яка була пізніше взята на озброєння спеціалістами у перекладознавстві.

Метою статті є аналіз форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською в офіційно-діловій документації в паралельному корпусі. Методика дослідження зумовлена метою і завданнями. У статті використано компаративний і порівняльно-перекладознавчий аналізи, дескриптивний метод. Об'єктом статті є форми минулого часу в паралельному двомовному корпусі в офіційно-ділових паперах ООН в Україні. Предметом статті є фактори, які впливають на переклад форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською.

Розділ 1

УВперше використання корпусу в перекладознавчих дослідженнях було запропоновано М. Бейкер (Baker, 1993). Авторка писала, що великі корпуси дадуть теоретикам із питань перекладу унікальну можливість спостерігати

об'єкт дослідження й аналізувати те, що відрізняє його від іншого об'єкта такого, як мова загалом. Це також дозволить краще дослідити принципи, які регулюють переклад та обмеження, в яких він перебуває (Baker, 1993: 234).

З розвитком підходу за допомогою корпусу в перекладознавстві починають вивчати мову перекладачів, т. зв. «третій код» (Frawley, 1984). Сам переклад є по своїй суті третім кодом, якщо оригінал порівняти з матрицею, він є підкодом кожного з кодів, що беруть участь у перекладі (Frawley, 1984: 168).

Разом зі зростаючим інтересом до дескриптивної теорії лінгвісти почали вивчати мову перекладачів, яка є єдиною системою з цією мовою згідно з думкою прихильників теорії. Мова перекладу вважається унікальною мовою, своєрідним компромісом між вихідною і цільовою мовами (Baker, 1998: 3).

Г. Турі (Toury, 2004), М. Бейкер (Baker, 1993, 1998), Д. Кенні (Kenny, 2001), Л. Оверас (Øverås, 1998) пишуть про універсалії, які можна знайти в перекладених текстах. Універсальні особливості перекладу є особливостями, які спостерігаються в перекладених текстах, а не в оригінальних висловлюваннях, але самі мовні системи не втручаються (Baker, 1993: 243).

Говорячи про універсальність, дослідники також згадують про норми перекладу, пов'язані з історичним періодом, соціальними умовами і культурними особливостями суспільства, в якому відбувається переклад. За Д. Кенні, відмінність між явищами, яка може бути пояснена нормами й універсаліями, не є дуже зрозумілою (Kenny, 2001: 53). Тим

не менш, дослідниця намагається пояснити різницю між двома поняттями, кажучи, що універсалії не є тільки нормами, які не дозволяють ніяких відхилень. Вони відносяться швидше до когнітивних факторів, а не до соціальних (Kennу, 2001: 53).

Найбільш поширені тенденції, які характеризують третій код, – спрощення, експлікація і стандартизація. Сьогодні електронний корпус є розповсюдженим способом їх дослідження. Експерименти, засновані на підході за допомогою корпусу, описали М. Бейкер (Baker, 1998), С. Лавіоза (Laviosa, 1998), Д. Кенні (Kennу, 2001) і Л. Оверас (Øverås, 1998). Л. Оверас дослідила тенденцію до експлікації, яка є особливістю перекладених текстів. Дослідниця побудувала корпус з оригінальних текстів норвезькою мовою і перекладами англійською і навпаки. Вона проаналізувала експлікацію й імплікацію і довела, що експлікація у перекладі є універсальною тенденцією в її корпусі (Øverås, 1998). М. Бейкер (1998) підкреслює можливість, які підхід за допомогою корпусу дає для розвитку творчого потенціалу. Наприклад, можливо вивчати довжину фраз або дослідити закономірності, відсутність яких вказує на недостатній творчий резерв тексту (Baker, 1998: 5).

Є різні думки стосовно перспектив користування мовними технологіями в перекладознавстві. Т. Германс вказує на недоліки підходу, пов'язаного з кількісною обробкою текстів. За його словами, така обробка може дати певну інформацію про їх мовні особливості, але нічого не скаже про їх стан, тобто неможливо визначити, чи переклади пов'язані з певним часом у певній культурі (Hermans, 1999: 93–94).

М. Тіможко, навпаки, бачить багато перспектив у дослідженнях за допомогою корпусу, тому що вони дозволяють проаналізувати велику кількість даних за короткий термін. Перевага цього підходу в тому, що він дозволяє збирати інформацію і створювати бази даних на основі різних культур, які є доступними у цілому світі (Tymoszko, 1998: 1). Ми дотримуємося думки І. Мейсон (Mason, 2001) і К. Малмкжер (Malmkjær, 1998), за якою потрібно користуватися одночасно якісним і кількісним методами, щоб отримати дійсні результати.

Розділ 2

Щоб здійснити наше дослідження, ми складаємо паралельний двомовний корпус, який включає тексти офіційно-ділових паперів

ООН в Україні, тобто це є матеріал дослідження. Ми аналізуємо, як можуть передаватися дієслівні форми минулого часу в корпусі в текстах перекладу з англійської мови українською. За кількісними підрахунками в текстах перекладу нашого корпусу форма Past Indefinite була перекладена формою звичайного минулого часу недоконаного виду (32%), форма Past Continuous була передана звичайним минулим часом недоконаного виду (25%), форма Past Perfect була перекладена формою звичайного минулого часу недоконаного виду (20%), форма Present Perfect була передана звичайним минулим часом доконаного виду (23%).

Минулий час в українській мові може передаватися двома формами минулого часу, а найчастіше однією формою – звичайного минулого, в англійській мові ці форми передаються чотирма видо-часовими формами. Найчастіше теперішній доконаний час (Present Perfect), тобто п'ята видо-часова форма в англійській мові також передається в українській мові формою минулого часу (Жлуктенко, 1960: 82).

Минулий час загального виду, або «минулий неозначений» (Past Indefinite), означає дію, яка відбулася в такий період часу, який виключає момент мовлення. Ця дієслівна форма широко вживається в розповідях, де вона передає послідовні, пов'язані між собою у часі події. У прикладі 1 з корпусу, що аналізується в тексті перекладу (далі – ТП), вживається форма Past Indefinite «stayed», яка перекладається в тексті оригіналу (далі – ТО) формою звичайного минулого часу недоконаного виду «утримувалося».

Приклад 1: *The Committee further notes with utmost concern that the Parliamentary Commissioner for Human Rights refers to these schools as «special juvenile remand institutions» and that more than 1,000 children stayed in such institutions (19 in 2010) (UN Committee on the Rights of the Child, 2011).*

З величезним занепокоєнням Комітет посилається на слова Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка назвала ці школи «спеціальними приймальниками-розподільниками для дітей», і що у таких закладах (у 2010 році їх було 19) утримувалося понад 1 000 дітей (Комітет ООН з прав дитини, 2011).

Минулий час тривалого виду, або «минулий тривалий» Past Continuous, підкреслює процесуальність дії, її конкретний характер. Він звичайно показує одночасний перебіг дії

з дією іншого або з якимось певним моментом у минулому. Цю дієслівну форму можна порівняти з українським минулим часом дієслів недоконаного виду, але останній має ширше значення, яке не обмежується одночасністю або конкретністю дії (Жлуктенко, 1960: 82). У прикладі 2 з корпусу в ТП вживається форма Past Continuous «was falling», яка перекладається в ТО також формою звичайного минулого часу недоконаного виду «зменшувалася».

Приклад 2: *The proportion of tobacco taxes in total tax revenue in 2007 was falling despite the increase in tobacco production (Tobacco Control in Ukraine, 2009: 45).*

Останніми роками частка тютюнових акцизів в загальних податкових надходженнях до державного бюджету зменшувалася, незважаючи на зростання виробництва тютюнових виробів (Контроль над тютюном в Україні, 2009: 44).

Із двох відносних минулих часів в англійській мові більш поширений т. зв. минулий перфектний час (Past Perfect), який показує, що дія відбулася раніше за іншу минулу дію або раніше за певний момент у минулому. Характерною ознакою цієї часової форми є те, що вона передає завершеність дії, її закінченість до певного моменту (Жлуктенко, 1960: 82). У прикладі 3, взятому з корпусу в ТП вживається форма Past Perfect «had never received», яка перекладається в ТО формою звичайного минулого часу недоконаного виду «не порушував». Можна зрозуміти тільки з контексту, що дія цього дієслова відбувалася раніше, ніж дія дієслова головного речення.

Приклад 3: *On the other hand, during the national tobacco use survey, 69% of smokers reported that they had never received any such intervention from a health professional (Tobacco Control in Ukraine, 2009: 22).*

З іншого боку, при загальнонаціональному опитуванні 69% курців повідомили, що жоден працівник системи охорони здоров'я не порушував з ними питання щодо припинення куріння (Контроль над тютюном в Україні, 2009: 11).

Відносний минулий час – минулий перфектно-тривалий (Past Perfect Continuous) передає перебіг дії від її початку до кінця в минулому, точка початку такої дії вказана і відбулася раніше за певний момент минулого, навколо якого зосереджувалася дія. Ця дієслівна форма вживається рідко (Жлуктенко, 1960: 82). Цей факт підтверджується відсутністю цього часу у досліджуваних текстах.

Теперішній перфектний час (Present Perfect) передає дію, яка відбулася в минулому, але її наслідки наявні в теперішньому, причому на цих наслідках саме й зосереджена увага співрозмовника (Жлуктенко, 1960: 82). У прикладах 4 і 5 з корпусу, що аналізується, в ТП вживається форма Present Perfect «have yielded» і «has not yet been established», яка перекладається в ТО формою звичайного минулого часу доконаного виду «дало» і «досі не було встановлено».

Приклад 4: *The Committee welcomes efforts by the State party to implement the Committee's concluding observations on the State party's previous report (CRC/C/15/Add.191, 2002) and on the initial report under the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography (CRC/C/OPSC/UKR/CO/1, 2007) which have yielded positive results (UN Committee on the Rights of the Child, 2011).*

Комітет вітає зусилля Держави-учасниці, спрямовані на впровадження Заключних спостережень до попередньої доповіді Держави-учасниці (CRC/C/15/Add.191, 2002) та до першої доповіді відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (CRC/C/OPSC/UKR/CO/1, 2007), що дало позитивні результати (Комітет ООН з прав дитини, 2011).

Приклад 5: *The Committee also reiterates its concern (CRC/C/15/Add.191, para. 25) that a clear legal minimum age for sexual consent has not yet been established (UN Committee on the Rights of the Child, 2011).*

Комітет повторно висловлює своє занепокоєння (CRC/C/15/Add.191, пункт 25) тим, що в країні досі не було встановлено чіткого мінімального віку статевого повноліття (Комітет ООН з прав дитини, 2011).

Висновки

Зробивши зіставний аналіз форм минулого часу в текстах перекладів з англійської мови українською в офіційно-діловій документації в паралельному корпусі, можна побачити, що найчастіше чотири види-часові форми англійської мови передаються українською однією формою звичайного минулого часу. Форма Past Indefinite була перекладена звичайним минулим часом недоконаного виду, Past Continuous передається звичайним минулим часом недоконаного виду, Past Perfect перекладається формою звичайного минулого часу недоконаного виду, Present Perfect була передана звичайним минулим часом доконаного

виду. Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення форм теперішнього і майбутнього часу в текстах перекладів двомовних корпусів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики англійської та української мов. Київ : Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1960. 161 с.
2. Комітет ООН з прав дитини. Заключні спостереження: Україна. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) Представництво в Україні. Організація Об'єднаних Націй в Україні, 2011. 37 с.
3. Контроль над тютюном в Україні. Національний звіт. Міністерство охорони здоров'я України, 2009. 127 с.
4. Baker M. Corpus linguistics and Translation studies. Implications and applications, dans Baker M. et coll. *Text and Technology*. Amsterdam : John Benjamins, 1993. P. 233–250.
5. Baker M. Réexplorer la langue de la traduction: une approche par corpus. *Meta : journal des traducteurs*. 1998. Vol. 43, № 4. P. 480–485.
6. Frawley W. Translation. Literary, Linguistic & Philosophical Perspectives. Newark, Delaware : University of Delaware Press, 1984. 218 p.
7. Hermans T. Translation in systems : descriptive and systemic approaches explained. Manchester : St. Jerome, 1999. 195 p.
8. Kenny D. Lexis and Creativity in Translation: A Corpus-based Study. Manchester : St. Jerome Publishing, 2001. 254 p.
9. Laviosa S. The Corpus-based Approach: A New Paradigm in Translation Studies. *Meta : journal des traducteurs*. 1998. Vol. 43. № 4. P. 474–479.
10. Malmkjær K. Love thy Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta : journal des traducteurs*. 1998. Vol. 43. № 4. P. 534–541.
11. Mason I. Translator behaviour and language usage: some constraints on contrastive studies. *Hermes – Journal of Linguistics*. 2001. Vol. 26. P. 65–80.
12. Øverås L. In Search of the Third Code. *Meta : journal des traducteurs*. 1998. Vol. 43. № 4. P. 557–570.
13. Tobacco Control in Ukraine. The National report. Ministry of Health of Ukraine, 2009. 122 p.
14. Toury G. Probabilistic explanations in translation studies : Welcome as they are, would they qualify as universals? In Anna Mauranen and Pekka Kujamäki (eds). *Translation Universals. Do They Exist?* Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2004. P. 15–32.
15. Tymoczko M. Computerized Corpora and the Future of Translation Studies. *Meta : journal des traducteurs*. 1998. Vol. 43. № 4. P. 652–660.
16. UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Ukraine. UNICEF Ukraine. United Nations Office in Ukraine. 2011. 33 p.

REFERENCES:

1. Zhluktenko U.O. (1960). Porivnyalna hramatyka anhliyskoyi ta ukrayinskoyi mov [Comparative Grammar of English and Ukrainian]. Kyiv : Derzhavne uchbovo-pedahohichne vydavnytstvo "Radyanska shkola". 161 s.
2. Komitet OON z prav dytyny [UN Committee on the Rights of the Child]. (2011). Zaklyuchni sposterezhennya: Ukrayina [Concluding Observations: Ukraine]. Dytyachyy fond OON (YUNISEF) Predstavnytstvo v Ukrayini [United Nations Children's Fund (UNICEF) Representation in Ukraine]. Orhanizatsiya Obyednanykh Natsiy v Ukrayini [United Nations in Ukraine]. 37 s.
3. Kontrol nad tyutyunom v Ukrayini [Tobacco Control in Ukraine]. (2009). Natsionalnyy zvit [National report]. Ministerstvo okhorony zdorovya Ukrayiny [Ministry of Health of Ukraine]. 127 s.
4. Baker M. (1993). Corpus linguistics and Translation studies. Implications and applications, dans Baker M. et coll. *Text and Technology*. Amsterdam : John Benjamins. P. 233–250.
5. Baker M. (1998). Réexplorer la langue de la traduction : une approche par corpus. *Meta : journal des traducteurs*. Vol. 43, № 4. P. 480–485.
6. Frawley W. (1984). Translation. Literary, Linguistic & Philosophical Perspectives. Newark, Delaware : University of Delaware Press. 218 p.
7. Hermans T. (1999). Translation in systems: descriptive and systemic approaches explained. Manchester : St. Jerome. 195 p.
8. Kenny D. (2001). Lexis and Creativity in Translation: A Corpus-based Study. Manchester : St. Jerome Publishing. 254 p.
9. Laviosa S. (1998). The Corpus-based Approach: A New Paradigm in Translation Studies. *Meta : journal des traducteurs*. Vol. 43. № 4. P. 474–479.
10. Malmkjær K. (1998). Love thy Neighbour: Will Parallel Corpora Endear Linguists to Translators? *Meta : journal des traducteurs*. Vol. 43. № 4. P. 534–541.
11. Mason I. (2001). Translator behaviour and language usage: some constraints on contrastive studies. *Hermes – Journal of Linguistics*. Vol. 26. P. 65–80.
12. Øverås L. (1998). In Search of the Third Code. *Meta : journal des traducteurs*. Vol. 43, № 4, p. 557–570.
13. Tobacco Control in Ukraine. (2009). The National report. Ministry of Health of Ukraine. 122 p.
14. Toury G. (2004). Probabilistic explanations in translation studies: Welcome as they are, would they qualify as universals? In Anna Mauranen and Pekka Kujamäki (eds). *Translation Universals. Do They Exist?* Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins. P. 15–32.
15. Tymoczko M. (1998). Computerized Corpora and the Future of Translation Studies. *Meta : journal des traducteurs*. Vol. 43. № 4. P. 652–660.
16. UN Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Ukraine. (2011). UNICEF Ukraine. United Nations Office in Ukraine. 33 p.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.

УДК 811.111'25:81'364

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-14>

ГРАМАТИЧНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Кривенко Оксана Володимирівна,

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет
v.svatko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2359-9434

Цимбалиста Оксана Анатоліївна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет
Tsymbalysta11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4895-472X

Більшість засобів публіцистичного стилю спрямовані не тільки на інформування, а й на емоційне стимулювання читачів. Цікавою особливістю публіцистичних текстів є поєднання експресивності, яка виражається за допомогою особливих синтаксичних конструкцій і мовних засобів й елементів офіційно-ділового стилю, які відрізняють цей стиль від всіх інших і створюють особливу атмосферу, сприятливу для впливу на громадську думку.

Кожен функціональний стиль має деякі мовні особливості, які здійснюють значний вплив на хід і результат процесу перекладу. Важливу роль у публіцистичному стилі відіграє наявність політичних термінів, імен і назв, використання газетних кліше, наявність елементів розмовного стилю, жаргонізмів і так далі.

За цих умов роль перекладу іноземних джерел публіцистики зростає до високого рівня, і оскільки йдеться про новини, які зачіпають політичні події, громадськість, досягнення в сфері науки, культури й економіки – переклад повинен бути точним, без відхилень від оригінальної ідеї і зрозумілим і відповідним із погляду стилю. **Мета статті** полягає в аналізі граматичних перекладацьких трансформацій, які використовуються під час перекладу англійськомовних текстів публіцистичного стилю. Відповідно до поставленої мети в статті буде зосереджено увагу на розв'язанні таких завдань: визначити граматичні особливості публіцистичних текстів; дослідити перекладацькі трансформації під час перекладу публіцистичних текстів. У ході дослідження використані комплексні **методи дослідження**, що включають описовий метод, контекстно-ситуативний, семантико-стилістичний аналіз, перекладацький аналіз. **Висновки.** Дослідження газетно-публіцистичних текстів, проведене в роботі з позиції теорії перекладацьких трансформацій, дозволило виявити закономірності застосування способів перекладу залежно від характеристик вихідного тексту, таких, як: антонімічний переклад, описовий переклад, граматичні особливості перекладу, які діляться на синтаксичні та морфологічні.

Ключові слова: пряма мова, літературно-книжкові слова, стилістичні засоби, газетно-інформаційний стиль, морфологічні трансформації.

GRAMMAR TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF TRANSLATION OF ENGLISH PUBLICISTIC STYLE TEXTS

Kryvenko Oksana Volodymyrivna,

Senior Lecturer of the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
v.svatko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2359-9434

Tsymbalysta Oksana Anatoliivna,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
Tsymbalysta11@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4895-472X

Most resources of publicistic style are aimed not only to inform, but also to stimulate emotional readership. The significant feature of nonfiction texts is the combination of expressiveness, which is expressed by means of special syntactic constructions and linguistic means and elements of official and business styles, which distinguish the given style from all others and create a special atmosphere favorable for influencing public opinion.

Each functional style has some linguistic features that significantly influence the course and outcome of the translation process. An important role in the publicistic style is played by the presence of political terms, names and titles, the use of newspaper clichés, the presence of elements of spoken style, jargon and so on.

In these circumstances, the role of translation of mass media foreign sources grow to a high level, and if news texts are translated which have an influence on political events, the public, achievements in the field of science, culture and economy, in this case the translation must be accurate, without deviations from the original aim and at the same time understandable and appropriate in terms of style. **The purpose of the article** is to analyze the grammatical translation transformations used in translating English-language nonfiction texts. In accordance with this goal, the article will focus on the following tasks such as to determine the grammatical features of non-fiction texts; to investigate translation transformations when translating nonfiction texts. Complex **methods** of research were used in this scientific paper, including descriptive method, contextual-situational, semantic and stylistic analysis, translation analysis. **Conclusions.** The study of newspaper and mass media texts, conducted in the work from the standpoint of the theory of translation transformations, revealed the patterns of application of translation methods depending on the characteristics of the source text, such as: antonymic translation, descriptive translation, grammatical features of translation, which are divided into morphological syntax.

Key words: direct speech, belles-lettres words, stylistic devices, newspaper and information style, morphological transformations.

Вступ

У 80–90-х рр. ХХ ст. у лінгвістиці виникають нові підходи та методи аналізу мовно-стилістичної характеристики публіцистичного тексту, а також відбувається критичне осмислення наукового доробку останніх десятиліть. Парадигма наукових інтерпретацій мови масової інформації розширюється, залучаючи до процесу дослідження дотичну з лінгвістикою науку – психологію. Вивчаються проблеми мислення, свідомості, емоцій людини, зосереджується увага на соціально-культурному контексті. Актуальними стають лінгвокультурологічні, соціо-, психо-, прагмалінгвістичні, когнітивні аспекти аналізу мови преси. Нові принципи аналізу репрезентовані працями Р. Кіся, Т. Радзієвської, Г. Яворської, М. Яцимірської, С. Єрмоленко, А. Капелюшного, О. Пономарева, О. Федик тощо (Пілик, 2014: 84–85).

Актуальність дослідження полягає в тому, що переклад публіцистичного дискурсу викликає додаткові труднощі, оскільки вимагає комбінування та врахування особливостей двох протилежних мов – української та англійської.

В.Л. Наер досліджуючи граматичну своєрідність мови в публіцистичному стилі, зазначає своєрідність у використанні часів і станів, високу питому вагу неособистих форм, велику кількість складних атрибутивних утворень, особливі форми введення прямої мови і перетворення прямої мови в непряму, а також особливості порядку слів (Наер, 1981: 87).

1. Граматичні особливості публіцистичного стилю

Дослідники публіцистичного стилю відзначають також безліч цитат, прямої мови і розвинену систему різних способів передачі чужої мови. Один з цих специфічних

способів – не дослівна, скорочена передача мови з примітками журналіст через кому; цитована мова наводиться при цьому без лапок. Таку пряму мову називають «вільною прямою мовою», «невідзначеною» або «адаптованою» (Наер, 1981: 91). Але ще більше випадків прямої мови, зазначеної лапками. Іноді сама цитата, дана в лапках, містить іронічну переробку змісту того чи того висловлювання. Відзначається також тенденція до опущення артиклів.

Прийменниковим зворотам завжди віддається перевага перед герундієм (*by examination of*, а не *by examining*). Аналогічне явище спостерігається в області прийменників, де прості короткі слова замінюються такими зворотами, як *with respect to*, *having regard to*, *in view of*, *on the hypothesis that*. Використовуються виразні засоби.

На відміну від офіційно-ділового стилю публіцистичний стиль, входячи в систему масової комунікації, не є знеособленим. Він індивідуалізований за групами людей: віковими, освітніми, соціальними, ідеологічними, за інтересами і т. д. На відміну від художніх творів, у газетно-публіцистичному стилі не підтекст, а сам текст цілком виразно висловлює оцінне ставлення до викладених фактів.

Як стилістичні засоби образотворчості та виразності використовуються порівняння, гіперболи, алегорії, евфемізми, прислів'я, приказки, крилаті слова, цитати. Дуже сильним засобом створення публіцистичності виступають авторські поновлення стилістичних засобів, тобто навмисна зміна форми цих засобів. Для виділення і підкреслення тих чи тих слів або словосполучень застосовується навмисне порушення звичайного порядку слів у реченні – інверсія, а також антитеза, риторичне питання,

питально-відповідна структура висловлювання (Кузнецова, 2010: 100).

У публіцистичному стилі можуть вживатися літературно-книжкові слова, неологізми (навіть такі, які вимагають пояснення в тексті), вступні речення та інші компоненти публіцистичного стилю (Арнольд, 2009: 25).

Який би не був англійський журнал: суспільно-політичний, літературно-критичний, науково-популярний, сатиричний – мова його статей має спільні риси і визначає в їх взаємозумовлену належність до публіцистичного стилю. Звичайно, профіль журналу накладає свій відбиток на використання цих засобів. Так, наприклад, у статтях науково-популярного характеру мало емоційної лексики, більш строго витримується логічна послідовність викладу, більш розгорнута система сполучникового зв'язку, ніж в статті сатиричного журналу.

Мова журнальних статей суспільно-політичних журналів майже не відрізняється від газетних статей. У них ще більшою мірою, ніж у газетних статтях, з'являються літературно-книжкові раритети, неологізми (навіть такі, які вимагають пояснення в тексті), вступні речення, звична образна фразеологія й інші компоненти публіцистичного стилю.

Журнальні статті літературно-критичного характеру частіше використовують емоційно-оціночні елементи мови; в них більше слів із абстрактними предметно-логічними значеннями. У них рідше трапляється традиційна фразеологія. Вони ближче до есе як за своїм змістом, так і за своїми формально-мовними даними (Арнольд, 2009: 40).

У газетних текстах публіцистичний стиль особливим чином заломлюється. Нерідко специфічні риси мови газети об'єднуються в понятті «газетного стилю». Однак у цьому понятті ознаки функціонального стилю підміняються ознаками жанру. Крім того, текст сучасної газети складається з надзвичайно різномірних матеріалів: тут і політичні огляди, і програмні передовиці, і повні (або скорочені) тексти політичних документів або виступів громадських і державних діячів, і поточна інформація, і статті з різних питань культурного життя, і замітки про події, і спортивні звіти і т. п. Природно, що в різних розділах газети відображаються різні стильові системи мови.

Стилістичні особливості англійської та української мов майже не відрізняються. Для усіх газетних жанрів характерні загальні форми реалізації стислості: компресія інфор-

мації та передача певної частини повідомлень імпліцитно. Як результат стислості відбувається економія мовних засобів за рахунок комунікативно менш важливих фрагментів повідомлення. Основний стилістичний принцип організації мови в публіцистиці – поєднання стандарту та експресії.

Слід відзначити і деякі особливості синтаксичної організації тексту газетно-інформаційного стилю:

- наявність коротких самостійних повідомлень (1–3 висловлення), які складаються з довгих речень зі складною структурою;

- максимальний поділ тексту на абзаци, коли майже кожне речення починається з нового рядка; наявність підзаголовків у всьому тексті для підвищення зацікавленості читачів; використання численних атрибутивних груп (Collins, 2009).

Автори робіт з газетно-публіцистичного стилю відзначають великий відсоток абстрактних слів, хоча інформація зазвичай конкретна. Відзначається велика кількість не тільки емоційної, скільки оціночної та експресивної лексики: *When the last Labour Government was kicked out*. Ця оцінність часто проявляється у виборі піднесеної лексики (Серажим, 2002: 29).

До композиційних особливостей можна віднести варіабельність в оформленні заголовка, виклад основної інформації та головної думки зазвичай на початку тексту.

2. Граматичні трансформації в перекладах публіцистичних текстів

Говорячи про особливості перекладу публіцистики, потрібно враховувати конкретні факти: кожен функціональний стиль має свій набір формуючих факторів, що впливають на переклад, а також варто розуміти, що при перекладі відбувається не просто заміна мови, але проводиться велика робота по виявленню культурних особливостей, особливостей авторського стилю, тимчасових традицій. У перекладах публіцистичних текстів з англійської українською мовою можна зустріти безліч лексико-граматичних і граматичних трансформацій, таких, як антонімічний переклад.

Антонімічний переклад – це комплексна заміна, яка відноситься і до лексики, і до граматики. Мета її – зробити текст найбільш доступним і цікавим для читача, показати проблему з протилежного боку. Антонімічний переклад іноді використовується при перекладі заголовків.

Are any foods safe to eat anymore? Here's the truth (Електронний ресурс, 2016).

Шкідливо все? Викриття міфів про їжу.

Експлікація або описовий переклад – інша лексикограматична трансформація. За допомогою експлікації можна передати безеквівалентної лексики, будь-яку відсутню або невластиву реалію в тексті ЗМІ.

Even monumental events, like meeting a film star, can sometimes fade surprisingly quickly (Електронний ресурс, 2015).

Бо часом подробиці навіть емоційно значущих для нас зустрічей забуваються з вражаючою швидкістю.

«Meeting a film star» переклали як «емоційно значуща зустріч», а не дослівно. На наш погляд, перекладач використовував експлікацію, оскільки аудиторії не настільки властиве зустрічати кінозірок. Одиниця при перекладі «емоційно значуща зустріч» дозволить читачам створити більш яскравий образ. Аналізуючи тексти перекладів із новинних сайтів, можна також зустріти багато коротких пояснень.

As Peter Green at Columbia University "People who promote an antigrain or anti-gluten agenda sometimes cite our work in celiac disease, drawing farranging conclusions that extend well beyond evidence-based medicine (Електронний ресурс, 2015).

Як сказав недавно науковий співробітник Колумбійського університету (США) Пітер Грін, «прихильники беззлакової або безглютенної дієти часто цитують нашу роботу, присвячену целиакії, роблячи на її основі висновки, досить далекі від постулатів доказової медицини».

Як ми бачимо, експлікація перекладачем була зроблена з метою пояснити локацію Колумбійського університету для читачів, тоді як читачі оригіналу напевно ознайомлені з цим фактом.

According to research by Chris Bird at the University of Sussex, all it requires is a few seconds of your time and a bit of imagination (Електронний ресурс, 2016).

Спосіб цей нещодавно був підтверджений експериментальним дослідженням ученого з університету британського графства Сассекс Кріса Берда. Експлікація – британське графство Сассекс, знову ж таки не настільки відома нашому читачеві.

Інший приклад:

Taking all the evidence into account, one major review in the Annals of Internal Medicine recently concluded that "high levels of saturated fat intake had no effect on coronary disease (Електронний ресурс, 2015).

Розглянувши всі наявні дані, автори масштабного огляду, опублікованого нещодавно в американському науковому журналі Annals of Internal Medicine, прийшли до висновку про те, що «високий рівень споживання насичених жирів не робить ніякого впливу на розвиток коронарної хвороби серця».

У цьому прикладі ми бачимо, що назва журналу говорить сама за себе для читачів оригіналу. Українськомовним читачам навряд чи знайоме це видання, отже, експлікація необхідна.

Lars Akerlund has built a business empire on fika (Електронний ресурс, 2015).

Шведський підприємець Ларс Окерлунд побудував на старій добрій традиції цілу бізнес-імперію.

Наступна категорія аналізу – граматичні особливості перекладу, які в свою чергу діляться на синтаксичні та морфологічні. Проаналізувавши мову англійськомовних публіцистичних текстів та переклади, можна зробити висновок, що перекладач дуже часто використовує такі морфологічні трансформації, як заміни і перестановки.

Отже, зміна структури речення часто є не тільки синтаксичною, а й морфологічною трансформацією.

Bird recently asked some students to lie in a brain scanner and view a series of short clips from YouTube (involving, for example, neighbors playing practical jokes on each other) (Електронний ресурс, 2016).

У ході експерименту, що проводився з використанням томографії головного мозку, він пропонував випробуваним (з числа своїх студентів) подивитися на YouTube короткі відеоролики (серед сюжетів була, наприклад, історія про те, як сусіди розігрують один одного)

Такий перекладацький прийом вельми поширений і абсолютно «нешкідливий». Головне, не спотворити зміст речення і зберегти його логічний зв'язок при перекладі. За останнім наприклад, ми бачимо, що була змінена не тільки структура речення, а й відбулася заміна частин мови. «*To lie in a brain scanner*» – «*томографія головного мозку*». Замість дієлова з'явився іменник при перекладі.

Наведемо ще кілька цікавих прикладів:

Sweden's coffee-quaffing neighbor Norway is the second most productive nation, behind champs Luxembourg, while the workhorses of the US are fourth (Електронний ресурс, 2015).

Одержимі роботою американці виявилися тільки четвертими.

На наш погляд, перекладач трохи відійшов від тексту, не побоявся підібрати такий емоційний еквівалент. Проте суть була передана, а в якості прийому використана морфологічна трансформація. Слова «workhorses» замінилося на словосполучення «одержими роботою». Можливо, дослівний переклад – «оре як коні», звучав би в оригіналі трохи грубо й образливо, тому перекладач вирішив підібрати менш емоційний відповідник.

Інша поширена синтаксична трансформація при перекладі – членування або навпаки об'єднання речень. Аналізуючи публіцистичні тексти, помічаємо, що набагато частіше перекладачі ділять речення на два в тексті перекладу, оскільки в українському варіанті речення виглядають більш громіздкими.

Sweden's coffee-quaffing neighbor Norway is the second most productive nation, behind champs Luxembourg, while the workhorses of the US are fourth (Електронний ресурс, 2016).

Норвегія – це один скандинавський каво-хліб – вийшла на друге місце, поступившись лише Люксембургу. Одержими роботою американці виявилися тільки четвертими.

Речення в оригіналі було розбите на два окремі речення при перекладі. З'єднувальне слово *while*, або «тоді як», було упущено. Найчастіше цей прийом використовується перекладачем для збереження динаміки тексту, суть речення або речень від цього зовсім не змінюється.

Інший приклад:

Instead of the crystal clear images you wanted to recall, you're instead left with scraps of images and mangled sentences, or more frustratingly still, nothing at all (Електронний ресурс, 2016).

Виявити раптом, що замість ясних образів, які вам хотілося б зберегти в пам'яті, запам'яталися лише окремі фрагменти картини, обривки фраз? Або що від спогадів про недавню подію не залишилося взагалі ніякої конкретики?

Як ми бачимо, перекладач не тільки поділив речення, але і додав питання, тим самим була підвищена експресивність тексту, привернуто увагу читача, текст став більш локанічним і більш прийнятним.

Висновки

Проведене дослідження оригінальних і перекладних газетно-публіцистичних текстів у роботі з позиції теорії перекладацьких трансформацій, дозволило виявити закономірності застосування тих чи тих способів перекладу залежно від характеристик вихідного тексту. Зокрема, на граматичному рівні було відзна-

чено часте використання прийомів опущення і додавання, використання яких потрібно для кращого розуміння тексту читачем. Так само виявилось, що за допомогою експлікації можна передати безеквівалентну лексику, будь-яку відсутню або невластиву реалію в тексті ЗМІ. Використання перекладацьких трансформацій сприяє встановленню еквівалентності на семантичному і прагматичному рівнях, що і є метою хорошого перекладу. За рахунок правильного підбору перекладачем виду мовних трансформацій, при урахуванні особливостей двох культур, можна створити грамотний правильний переклад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник. Москва : Флинта: Наука, 2009. 384 с.
2. Кузнецова Н.В., Трофимова О.В. Публицистический текст. Лингвистический анализ : учебное пособие, 2010. 155 с.
3. Наер В.Л. Функциональные стили английского языка. МГПИИЯ. Москва, 1981. 458 с.
4. Пілик В.В. Психологія. Вип. 29. 2014. Педагогіка. Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. С. 78–88
5. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : монографія / за ред. В. Різуна. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ , 2002. 392 с.
6. Brits stranded after bomb fears halt Sharm flights. *BBC*. 2015. URL: <http://www.bbc.com/> (дата звернення: 20.02.2020).
7. Cambridge and Oxford universities slip in world rankings. *BBC*. 2016. URL: <http://www.bbc.com/news/education-36203613> (дата звернення: 20.02.2020).
8. Improve your memory in 40 seconds? *BBC*. 2015. URL: <http://www.bbc.com/future/story/20151111-improve-your-memory-in-40-seconds> (дата звернення: 20.02.2020).
9. Is this the sweet secret to Swedish success? *BBC*. 2016. URL: <http://www.bbc.com/capital/story/20160112-insweden-you-have-to-stop-work-to-chat> (дата звернення: 20.02.2020).
10. Collins English Dictionary. 2009. 1350 p.

REFERENCES:

1. Arnol'd I.V. (2009) Stilistika. Sovremennyy angliyskiy yazyk: Uchebnik [Stylistics. Modern English: A Textbook for High Schools]. Moskva Flinta: Nauka, 384 p.
2. Kuznetsova N.V., Trofimova O.V. (2010) Publitsisticheskii tekst. Lingvisticheskii analiz [Journalistic text. Linguistic analysis]. Moskva: Uchebnoye posobiye, 155 p.
3. Nayer V.L. (1981) Funktsional'nyye stili angliyskogo yazyka [Functional styles of the English language]. Moskva: MGPIIYA, 458 p.
4. Pilyk V.V. (2014) Psykholohiya [Psychology]. *Pedahohika. Naukovyy visnyk kafedry Yunesko KNLU Seriya Filolohiya*. Vyp. 29. Kyiv. P. 78–88.
5. Serazhym K.S. (2002) Dyskurs yak sotsiolinhval'ne yavyshe: metodolohiya, arkhitektonika, variatyvnist' : Monohr-afiya [Na materialakh suchasnoyi hazetnoyi publitsystyky].

- [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability]. Kyiv: Za red. V. Rizuna. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, 392 p.
6. Brits stranded after bomb fears halt Sharm flights. BBC. (2015) URL: <http://www.bbc.com/>
 7. Cambridge and Oxford universities slip in world rankings. BBC. (2016) URL: <http://www.bbc.com/news/education-36203613>.
 8. Improve your memory in 40 seconds. BBC. (2015). URL: <http://www.bbc.com/future/story/20151111-improve-your-memory-in-40-seconds>
 9. Is this the sweet secret to Swedish success. BBC. (2016) URL: <http://www.bbc.com/capital/story/20160112-insweden-you-have-to-stop-work-to-chat>
 10. Collins English Dictionary (2009). 1350 p.

*Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received March 3, 2020.*

УДК 81'25:81'373.46:355.1

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-15>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДЕЯКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ТАКТИКИ ДІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сергієнко Тетяна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

tanyasergh@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5680-994X

Денисюк Юлія Іванівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

yuliyadenysiuk@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0099-1572

Сергієнко Роман Вікторович,

кандидат технічних наук, доцент,

професор кафедри комплексів

та приладів артилерійської розвідки

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

romanserg69@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9155-9894

Стаття має на меті дослідити лексичні особливості перекладу деяких військових термінів, які стосуються озброєння та тактики дії, а саме: «сухопутні війська», «ракетні війська та артилерія» відповідно до національних стандартів щодо назв видів збройних сил, родів військ та озброєння. Під час проведення дослідження було використано такі методи: метод спостереження для збору необхідних відомостей про вживання термінів у збройних силах різних країн, зокрема тих, які належали до різних військових блоків (Північноатлантичного альянсу, колишнього Варшавського договору) та позаблокових країн; методи індукції та дедукції для визначення причин вживання певних термінів у тій чи тій країні; методи аналізу та синтезу для визначення коректного відповідника для складеного терміна «ракетні війська і артилерія» залежно від контексту розмови тощо. В результаті аналізу семантики відповідних термінів, історичних традицій щодо їх уживання з'ясовано, що переклад англійською мовою терміна, що позначає наземний компонент збройних сил, для країн, які були членами блоку НАТО до розпаду Варшавського договору, є термін «Army». Те саме стосується і позаблокових країн Європи, зокрема Фінляндії. Водночас в англомовних джерелах наземний компонент збройних сил країн колишнього Варшавського договору («сухопутні війська») позначають термінами «Land Forces», рідше «Ground Forces». Аналіз понять, які позначають терміни «missile» і «rocket», а також перекладу англійською мовою загальних назв окремих одиниць ракетно-артилерійського озброєння показав, що термін «ракетні війська» найправильніше перекласти «missile troops». Крім того, з'ясовано, що термін «ракетні війська і артилерія» у Збройних силах України означає те саме, що у Збройних силах США – термін «Field Artillery». У результаті проведеного аналізу зроблено висновок щодо вибору правильних термінів для коректного перекладу залежно від контексту, зокрема національних особливостей у військовій справі, включаючи концепцію іноземної військової доктрини, організаційну структуру збройних сил, озброєння та військової техніки.

Ключові слова: військовий переклад, лексика, ракетні війська і артилерія, польова артилерія, збройні сили, сухопутні війська.

THE PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF SOME ENGLISH MILITARY TERMS RELATING TO ARMAMENT AND TACTICS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Serhiienko Tetiana Mykolaivna,

Candidate of Pedagogy Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Military Translation

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

tanyasergh@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5680-994X

Denysyuk Yulia Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Military Translation

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

yuliyadenysiuk@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0099-1572

Serhiienko Roman Victorovich,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of Complexes and Instruments of Artillery Reconnaissance

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

romansergh69@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9155-9894

*The article is devoted to the lexical features of the certain military terms translation related to weapons and tactics, namely, "Army", "Missile troops and artillery" in accordance to national standards of the naming the armed services, branches and armament. During our research we used: an observation method to gather the necessary information of using the military terms in different countries, including ones which belong to different military blocks: the North Atlantic Treaty Organization, the former Warsaw Pact, and non-aligned states; methods of induction and deduction to determine the reasons for the use of certain terms in a particular country; methods of analysis and synthesis to determine the correct match for the compound term "missile troops and artillery" depending on the context of the conversation; etc. As a result of an analysis of the semantics of the respective terms, the historical traditions of their use, it is found that the English translation of the term denoting the ground component of the Armed Forces for the countries that were members of the NATO block before the dissolution of the Warsaw Pact is the term "Army". The same applies to non-aligned countries in Europe, namely Finland. At the same time, the ground component of the Armed Forces of the former Warsaw Pact ("Ground Forces") in the English-language sources is referred to as "Land Forces", more rarely "Ground Forces". An analysis of the concepts that denote the terms "missile" and "rocket", as well as the English translation of the common names of artillery ammunition, showed the most correct translation of "missile troops" term. In addition, the term "Missile troops and Artillery" in the Armed Forces of Ukraine is understood to mean the same as in the United States Armed Forces the term "Field Artillery". The analysis **concludes** with the choice of the military terms for correct translation, depending on the context, in particular national peculiarities in military matters, including the concept of foreign military doctrine, organizational structure of the armed forces, weapons and military equipment.*

Key words: military translation, vocabulary, Missile troops and Artillery, Field Artillery, Armed Forces, Army.

Вступ

Військова лексика становить собою сукупність певних мовних одиниць, які поєднуються спільним змістом і відображають предметну та функціональну схожість позначуваних явищ. Специфіка перекладу військової термінології є доволі проблематичною, оскільки військові тексти містять велику кількість багатокomпонентних термінів, абревіатур, афіксацій, конверсії, змін значень тощо, також унаслідок неоднозначного тлумачення військових термінів у різних країнах світу, що склалося істо-

рично, виникають труднощі у перекладі, що з погляду загальної лексикології подає важливий матеріал для наукових розвідок з окремих аспектів перекладу військових термінів.

1. Концептуальний апарат дослідження

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню військового перекладу присвячена незначна кількість праць минулого століття (Л.Л. Нелюбін, Г.М. Стрелковський, Л.К. Латишев, В.М. Шевчук), сучасних науково-методичних розвідок (О.Г. Князева,

Е.М. Мішкурова, Е.К. Шорин та інші). В Україні багато уваги питанню приділяли такі вчені, як В.В. Балабін, М.Б. Білан, Б.А. Дзись, Л.М. Гончарук, Д.В. Василенко та інші. Перелік основних праць із військового перекладу подано в працях (Балабін, 2017; 2018). Вагомий внесок в упорядкування перекладу військових термінів було зроблено у підручнику «Учебник военного перевода. Общий курс», де, зокрема, у вступі було розглянуто особливості військового перекладу, класифіковано військові терміни та зазначено правила їх перекладу (Нелюбин, 1981). Проте з часу видання цього підручника минуло кілька десятиліть, з'явилися нові види озброєння та тактичні прийоми. Крім того, збройні сили Сполучених Штатів, які головним чином розглядалися у підручнику, виступають союзником для Збройних сил (далі – ЗС) України, а не ймовірним противником, як це було на момент публікації підручника, коли Україна була у складі СРСР. У 2008 році вийшов із друку підручник «Основи військового перекладу (англ. мова)», в якому оновлено переклади військової термінології та наведено переклади для нових військових термінів (Балабін, 2008). Однак необхідно зазначити, що в підручнику увагу приділено перекладу військових термінів ЗС США, у той же час переклад військових термінів та назв, характерних для ЗС України, залишився поза увагою авторів. У цьому сенсі необхідно згадати керівні та довідкові документи ЗС США, зокрема польовий статут FM 100-2-3, де автори виклали англійською мовою головні, на їхню думку, відомості, а також відповідну військову термінологію стосовно озброєння, тактики дій підрозділів Збройних сил колишнього СРСР (FM 100-2-3).

Мета статті – дослідити лексичні особливості перекладу деяких військових термінів, які стосуються озброєння та тактики дії, а саме: «ракетні війська і артилерія», «сухопутні війська».

2. Виклад основного матеріалу дослідження

Військовий переклад є одним із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою комунікативною функцією. Однією із рис військового перекладу є термінологічність та чітке викладення матеріалу за відсутності образно-емоціональних засобів. У процесі перекладу військових термінів варто врахувати системність військової лексики. Вона чітко вказує область використання терміна, в межах якої варто шукати його еквівалентну відповідність, спираючись на знання вій-

ськової справи і військової термінології мови перекладу (Головин, 1980).

У військовому перекладі дуже велике значення має точність перекладу, бо перекладений матеріал може служити основою для прийняття важливих рішень, проведення військових операцій. Тому переклад військових матеріалів передбачає не тільки точну передачу змісту матеріалу, але і більш ретельну передачу його структурної форми, порядку частин і розташування матеріалу, послідовності викладу і низку інших факторів, які можуть здаватися непотрібними, формальними, але мають велике значення для військового фахівця. Наприклад, у бойових документах порядок пунктів і підпунктів, їх позначення (арабськими цифрами та літерами латинського алфавіту), точність передачі дат і часу, координат, географічних назв, нумерація та найменування частин і підрозділів та інші дані (Бархударов, 1975).

Розглянемо таке поширене поняття у Збройних силах України, як «ракетні війська і артилерія». Під цим поняттям мають на увазі артилерійські підрозділи, які мають на озброєнні міномети, ствольні артилерійські системи: гармати, гаубиці тощо, реактивні системи залпового вогню, а також підрозділи ракетних військ, які мають на озброєнні комплекси тактичних ракет (9К79) та в недалекому минулому – оперативно-тактичних ракет (9К72).

Частини та підрозділи, які мали на озброєнні оперативно-стратегічні балістичні ракети, в колишньому СРСР належали до окремого виду ЗС – ракетних військ стратегічного призначення.

Артилерія в контексті енциклопедії історії України (франц. *artillerie*, від пізньолат. *artillum* – «снаряд, машина» – це 1) рід сухопутних військ, який від доби пізнього середньовіччя до серед. ХХ ст. становив їх гол. вогневу силу; 2) сукупність певного типу предметів і засобів військ. озброєння; 3) наука про устрій, організацію та бойове застосування артилерійського озброєння (Ясь, 2003).

Зазначимо, що є термін «артилерія», що охоплює загалом міномети, ствольну артилерію та реактивну артилерію, а також термін «ракетні війська», що позначає підрозділи, озброєні комплексами тактичних, оперативно-тактичних ракет.

Розглянемо далі тлумачення цих термінів у спеціалізованих джерелах стосовно збройних сил інших країн світу, зокрема США. Одним із таких є підручник військового

перекладу Л.Л. Нелюбина (Нелюбин, 1981). Відповідно до цього підручника, артилерія ЗС США поділяється на «польову артилерію» (“field artillery”) і «протиповітряну артилерію» (“air-defense artillery”). Дослідимо далі, що означає поняття “field artillery”. Відповідно до змісту розділу підручника (Нелюбин, 1981), присвяченого артилерійській тематиці, озброєння підрозділів «польової артилерії США» (“US Field Artillery”) поділяється на ствольну артилерію (cannons) і ракети (missiles). Своєю чергою, ствольна артилерія охоплює міномети, гармати та гаубиці та класифікується як легка, середня та важка артилерія. Термін «ракти» (missiles) означає як некеровані ракети (free rockets), як правило, це реактивні системи залпового вогню (далі – РСЗВ), так і ракети із системами керування (missiles, guided missiles) – тактичні ракети. З вищезазначеного випливає, що термін «ракетні війська і артилерія», який вживається у ЗС України, означає те саме, що й термін “field artillery” у ЗС Сполучених Штатів Америки.

Водночас цікаво зазначити, що в підручнику термін “field artillery” непрямо рекомендовано перекладати «польова артилерія» (Нелюбин, 1981: 22), ймовірно, для підкреслення того, що йдеться про збройні сили іншої держави (США). Аналогічна ситуація має місце в офіційних виданнях ЗС США щодо організації та озброєння ЗС колишнього СРСР. Так, відповідно до статуту ЗС США FM 100-2-3 “The Soviet Army: Troops, Organization, and Equipment”, в якому розглядається структура та озброєння ЗС колишнього СРСР, для терміна «ракетні війська і артилерія» наведено переклад “Missile Troops and artillery”, тобто дослівний переклад оригінального терміна «ракетні війська і артилерія» (FM 100-2-3). Цим також, на нашу думку, підкреслюють належність до збройних сил іншої держави – ймовірного противника на той час.

Розглянемо варіанти перекладів, наведені в поширених онлайн-словниках. Так, наприклад The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military термін «field artillery» тлумачить так: «артилерія, що складається з гарматних, ракетних або ракетних наземних установок, які є достатньо мобільними для супроводу польових військ. Польова артилерія поділяється на три групи за калібром боєприпасів. Легка польова артилерія використовує боєприпаси 120 міліметрів і менше; середовище використовує 121–160 міліметрів, а важка артилерія використовує боєприпаси

161–210 мм і більше (The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military).

Тлумачний онлайн-словник Collins дає визначення терміна “field artillery”, головним чином пояснюючи компонент “field” так: це артилерія, спроможна до розгортання з метою підтримки військ на передньому краї, рухома артилерія, здатна до вогневої підтримки наземного компоненту (FM 100-2-3).

Словник DOD Dictionary of Military and Associated Terms визначає термін “field artillery” (FA) як «обладнання, припаси, боєприпаси та персонал, який бере участь у використанні гарматних, ракетних або ракетних наземних установок» (DOD Dictionary of Military and Associated Terms).

Онлайн-словник Multitran.ru перекладає термін “field artillery” як «польова артилерія» (Словарь Мультитран). Термін “field artillery missile battalion” перекладено як дивізіон ракет оперативного-тактичного призначення, що вкотре підкреслює те, що термін “field artillery” охоплює тактичні та оперативного-тактичні ракети. Однак треба зазначити, що не наголошено, до збройних сил якої країни застосовано ці поняття. В іншому напрямі перекладу термін «ракетні війська і артилерія» запропоновано різні переклади: missile forces and artillery, missile troops and artillery, rocket troops and artillery.

Тлумачний онлайн-словник Collins дає визначення терміна “field artillery”, головним чином пояснюючи компонент “field” так: це артилерія, спроможна до розгортання з метою підтримки військ на передньому краї, рухома артилерія, здатна до вогневої підтримки наземного компоненту (Collins English Dictionary).

Розглядаючи термін «ракетні війська і артилерія», не можна обійти увагою термін «ракета», а також термін «ракетні війська», притаманний ЗС колишнього СРСР. Термін «ракета» перекладають такими відповідниками, як rocket, missile. Для того, щоб більш точно перекладати типи та назви озброєння ЗС України, і отримати переклад, який буде зрозумілий і не різатиме слух носіїв мови, розглянемо семантику цих термінів.

Так, розглянемо терміни, якими позначають реактивні боєприпаси (снаряди, ракети) для пускових установок та систем РСЗВ відповідно до польового статуту ЗС США FM 100-2-3 “The Soviet Army: Troops, Organization, and Equipment”. Вибір саме цього джерела ми обґрунтовуємо тим, що це є офіційний керівний документ практично останньої інстанції, де викладено специ-

фічні дані про озброєння частин та підрозділів ЗС колишнього СРСР – для військовослужбовців ЗС США та країн НАТО. Отже, в цьому польовому статуті боєприпас до РСЗВ БМ-21 «Град» позначають терміном «rocket», до РСЗВ 9К57 «Ураган» також використовують цей самий термін. Підрозділи, які мають на озброєнні ці комплекси, називають реактивними артилерійськими підрозділами. Водночас ракети до ракетного комплексу 9К79 «Точка» і до мобільного оперативного-тактичного ракетного комплексу 9К72 «Ельбрус» (нині вже відсутні на озброєнні ЗС України) позначені терміном «missile». Підрозділи, які мають на озброєнні ці ракетні комплекси, називають ракетними підрозділами. Необхідно зазначити, що боєприпаси до РСЗО не мають системи керування польотом на борту, а до ракетних комплексів – мають. Отже, саме наявність на борту ракети (реактивного снаряду) системи управління керування польотом і визначає, що для перекладу варто використати термін «missile».

Перекладаючи термін «ракетні війська» англійською мовою, варто пам'ятати, що прямого відповідника в термінології ЗС США щодо позначення своїх сил та засобів до цього терміна немає, оскільки вони є складовою частиною польової артилерії – “field artillery”; для збройних сил деяких інших країн, головним чином країн – членів колишнього Варшавського договору, використовують термін “missile troops” “missile forces”. Необхідно зазначити, що терміном “forces” (сили) позначають, як правило, види збройних сил (Air Forces, наприклад), а терміном “troops” (війська) – більш дрібні структури.

Таким чином, на нашу думку, перекладати «ракетні війська і артилерія», коли йдеться про складову частину збройних сил США, доцільно терміном “field artillery” (польова артилерія), бо її підрозділи польової артилерії ЗС США мають на озброєнні те, що ми у своїх ЗС називаємо «ракетні війська і артилерія» (Нелюбин, 1981). Водночас, коли йдеться про ракетні війська і артилерію Збройних сил України, доцільно використати термін “Missile Troops and artillery”, а не терміни “Missile Forces and artillery” (це не вид збройних сил), “Rocket Troops and artillery” (це про реактивну артилерію). Під час спілкування з представниками ЗС США, країн НАТО може бути використано термін “field artillery” як більш лаконічний та зрозуміліший для співрозмовника.

Розглянемо переклад ще одного терміна – словосполучення «сухопутні війська», яким

позначають наземний компонент Збройних сил. У збройних силах США цей компонент позначають терміном «Army». Водночас у вищезгаданому польовому статуті ЗС США FM 100-03 термін «сухопутні війська» англійською мовою перекладено як Land Forces (FM 100-2-3). Таким чином, у зарубіжних джерелах є два варіанти перекладу терміна «сухопутні війська», які правильно відображають для англомовних читачів сутність цього поняття: «Army» (армія, сухопутні війська) і Land Forces (наземні сили, сухопутні війська). Цікаво зазначити, що в Україні використовують терміни для позначення складників сухопутних військ, які походять від слова «армія»: «армійська авіація», «армійська ППО (протиповітряна оборона)», де складова частина «армійська» означає приналежність до сухопутних військ.

Зважимо на те, що переклади, в яких об'єктом та суб'єктом є США та колишній СРСР, відображають той факт, що ці країни були антагоністами, і вважали збройні сили одне одного ймовірним противником. Це, на нашу думку, схилило перекладачів до того, щоб протиставити подібні поняття в іншій країні шляхом перекладу поняття іншим терміном, відмінним від прийнятого у власній країні. Наприклад, сухопутний компонент ЗС США позначають терміном Army, тоді як у FM 100-2-3 сухопутний компонент ЗС СРСР перекладено терміном Land Forces. Таким чином, у військовослужбовців ЗС США, а також громадян США, дотичних до ЗС, термін Land Forces, швидше за все, викликає асоціацію з ворогом, противником. Термін Army з подібних причин буде підсвідомо викликати відчуття, що це – дружні сили.

На підтвердження цієї думки згадаємо, як російською, українською мовами перекладали терміни, що позначали збройні сили та їх повітряний компонент ЗС фашистської Німеччини: вермахт, люфтваффе відповідно (фактично це є траслітерацією Wehrmacht, Luftwaffe). Вермахт від німецького Wehrmacht – «збройні сили», слово побудоване композицією від Wehr – «зброя; оборона, опір» + Macht – «сила, міць; влада, вплив; військо», Luftwaffe – від німецького «повітряна зброя» – складова частина німецьких збройних сил, які мають завдання щодо протиповітряної оборони Німеччини та виконання зобов'язань країни щодо повітряної сили за кордоном (<https://www.britannica.com/topic/Luftwaffe>). Походить від слів Luft – «повітря, повітряний» і waffe – «зброя». Таким чином, дослівний

переклад цих термінів означає такі абстрактні поняття, як збройні сили та повітряні сили, однак на теренах колишнього СНГ ці терміни викликають образ ворога, противника. Цікаво зазначити той факт, що у США також залишили вищезгадані терміни без перекладу. Отже, під час перекладу термінів важливу роль відіграє той фактор, що людина пов'язує той чи інший термін рідною мовою з його усталеним значенням у суспільстві.

Для того, щоб обґрунтовано надати перевагу тому чи тому варіанту перекладу терміна, необхідно також дослідити, як перекладають такі терміни англійською мовою в країнах – членах НАТО. Оскільки в Україні перспектива членства в НАТО закріплена в Конституції, необхідно використовувати для понять терміни, максимально подібні до прийнятих у країнах НАТО перекладів англійською мовою.

Термін «сухопутні війська» збройних сил Польщі польською мовою звучить як *Wojska Łądowe*, що дослівно англійською буде перекладатися як *Land Forces*. Слово *Łądowe* походить від слова *Łąd*, яке найчастіше перекладають як *Land*, а англійським словом *Ground* частіше перекладають польські слова *grunt*, *ziemia*. Отже, термін «сухопутні війська» стосовно ЗС Польщі (https://en.wikipedia.org/wiki/Polish_Armed_Forces) як в англійських країнах, так і в Польщі перекладачі перекладають як *Land Forces*, у чому можна впевнитися, відкривши, наприклад, офіційний сайт військового університету сухопутних військ імені генерала Тадеуша Костюшка (<https://www.awl.edu.pl/en/>). Для сухопутних військ ЗС Угорщини англійські джерела подають переклад – “*Ground forces*” (https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Ground_Forces). Аналогічно для сухопутних військ ЗС Румунії – “*Land Forces*” (https://en.wikipedia.org/wiki/Romanian_Land_Forces)

На противагу цьому варто зазначити, що сухопутні війська ЗС Німеччини – країни, яка є членом НАТО фактично з часу заснування цієї організації – джерела англійських країн перекладають як “*Army*” (<https://en.wikipedia.org/wiki/Bundeswehr>, <http://www.armedforces.co.uk/Europeandefence/edcountries/countrygermany.htm>). Німецькі перекладачі перекладають термін «сухопутні війська» стосовно ЗС Німеччини також терміном “*Army*” (https://www.benning.army.mil/mcoe/gln/content/pdf/Brochure_German%20Army%20Reorientation.pdf)

Щодо збройних сил Італії, то термін «сухо-

путні війська» також перекладають англійською також терміном «*Army*», причому італійською мовою сухопутний компонент збройних сил позначають терміном «*Esercito*», що перекладається дослівно «*Army*», тобто без прив'язки до слова «наземний» – «*Land*». Аналіз англійських назв сухопутних військ збройних сил інших країн, які стали членами Альянсу до розвалу СРСР та Варшавського договору, наприклад, Греції, Іспанії, Данії, Нідерландів, також указує на застосування терміна “*Army*” на позначення сухопутного компонента збройних сил.

Щодо збройних сил Фінляндії – країни, яка не є членом НАТО і не була серед країн Варшавського договору, – термін «сухопутні війська» також перекладають як «*Army*».

Таким чином, можна стверджувати, що з часів протистояння блоку НАТО та блоку країн Варшавського договору з боку США, Великої Британії як англійських країн для позначення наземного компонента збройних сил країн НАТО та нейтральних країн застосовувався термін «*Army*», тоді ж як для позначення наземного компонента збройних сил країн – членів Варшавського договору користувалися терміном *Land Forces* або *Ground forces* – за аналогією до перекладу терміна «сухопутні війська» стосовно ЗС колишнього СРСР.

На нашу думку, з огляду на те, що Україна є стратегічним партнером НАТО, припустимо вживати паралельно з терміном *Land Forces* термін *Army*, коли йдеться про Збройні сили України. Так, назва Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного в багатьох джерелах перекладена як “*Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy*” (наприклад, англійська версія офіційного сайту академії <http://www.asv.gov.ua/?q=en>).

Висновки

1. Для правильного перекладу лексичних одиниць військового спрямування необхідно добре знати і правильно розуміти не тільки іноземну військову термінологію та полісемантичність значень військових термінів, але й всі національні особливості військової справи, включаючи концепцію іноземної військової доктрини, організаційну структуру збройних сил, використовуване озброєння, особливості ідеологічної роботи у відповідних збройних силах, загалом усе, що характеризує іноземні збройні сили як національну армію, у тому числі історичну складову частину.

2. Термін «ракетні війська і артилерія» залежно від контексту та національної належності доцільно перекладати “*field artillery*” (польова артилерія), коли йдеться про складову частину збройних сил США; коли ж йдеться

про ракетні війська і артилерію Збройних сил України, в офіційних документах доцільно використати термін “Missile Troops and artillery”, однак під час неофіційного спілкування з представниками ЗС США, країн НАТО, можна використати термін “field artillery” як більш лаконічний та зрозуміліший для співрозмовника.

3. Термін «сухопутні війська» як вид Збройних сил України можна перекладати як Land Forces, або ж Army, з огляду на одностороннє його трактування в країнах НАТО та стратегічне партнерство України з цим військово-політичним блоком.

На завершення підкреслимо, що для успішного здійснення військового перекладу необхідно не тільки добре володіти відповідною іноземною мовою і військовою термінологією, але й мати достатню обізнаність у військовій сфері, знати основні особливості іноземних збройних сил.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабін В.В. Об'єкт і предмет теорії військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2017. № 31. Т. 3. С. 97–100.
2. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати*. 2018. № 1. Т. С. 7–18.
3. Нелюбин Л.Л. Учебник военного перевода: Английский язык. Общий курс / Л.Л. Нелюбин, А.А. Дормидонтов. А.А. Васильченко; Под ред. д-ра филол. наук проф. Л.Л. Нелюбина. Москва: Воениздат, 1981. 444 с.
4. Балабін В.В. Основи військового перекладу: (англ. мова): підручник / В.В. Балабін, В.М. Лісовський, О.О. Чернишов; за ред. В.В. Балабіна. Київ: Логос, 2008. 587 с.
5. Головин Б.Н. Термин и слово. *Термин и слово*. Межвузовский сборник, 1980.
6. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.
7. The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199891580.001.0001/acref-9780199891580> (дата звернення: 01.03.2020).
8. DOD Dictionary of Military and Associated Terms. URL: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).
9. Словарь Мультитран. URL: <https://www.multitrans.com> (дата звернення: 01.03.2020).
10. Collins English Dictionary URL: <https://www.collinsdictionary.com> (дата звернення: 01.03.2020).
11. FM 100-2-3. The Soviet Army: Troops, Organization, and Equipment, URL: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm100-2-3.pdf> (дата звернення: 10.01.2020).
12. Ясь О.В. АРТИЛЕРІЯ. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Artyleriiia> (дата звернення: 01.03.2020).

REFERENCES:

1. Balabin, V.V. (2017). *Obiekt i predmet teorii viiskovoho perekladu*. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu [*The object and subject of the theory of military translation*]. Serii: Filolohiia [in Ukrainian].
2. Balabin, V.V. (2018). *Teoretyko-kontseptualni osnovy viiskovoho perekladu* [*Theoretical and conceptual foundations of military translation*]. Filolohichni traktaty [in Ukrainian].
3. Neliubin, L.L., Dormidontov, A.A., Vasilchenko, A.A. (Ed.). (1981). *Uchebnik voiennoho perevoda: Anhliiskii yazyk* [*Military Translation Textbook: English*]. Moskva: Voenizdat [in Russian].
4. Balabin, V.V., Lisovskyi, V.M., Chernyshov, O.O. (Ed.). (2008). *Osnovy viiskovoho perekladu: anhliiska mova* [*Basics of military translation: English*]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
5. Holovin, B.N. (1980). *Termin i slovo* [*The term and the word*]. Mezhevuzovskiy sbornik [in Russian].
6. Barkhudarov, L.S. (1975). *Yazyk i perevod (Voprosy obshchei i chastnoi teorii perevoda)* [*Language and translation*]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
7. The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199891580.001.0001/acref-9780199891580>.
8. DOD Dictionary of Military and Associated Terms. URL: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>
9. Slovar Multytran. URL: <https://www.multitrans.com>.
10. Collins English Dictionary/ URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
11. FM 100-2-3. The Soviet Army: Troops, Organization, and Equipment. URL: <https://fas.org/irp/doddir/army/fm100-2-3.pdf>.
12. Yas, O.V., Smolii, V.A. (Ed.). (2003). *Artyleriiia* [*Artillery*]. Kyiv: Naukova dumka. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Artyleriiia> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.

УДК 811.111'255.2:305-055.2:821.111(71)'06-313.3
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-16>

**ОБРАЗ ЖІНКИ В ПЕРЕКЛАДІ АНТИУТОПІЇ:
САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ЧИ ЗНЕОСОБЛЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ЕТВУД «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ»)**

Ташченко Ганна Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
факультету іноземних мов
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
g.v.tashchenko@karazin.ua
orcid.org/0000-0002-9008-4935

Мета. У статті розглядаються основні засоби конструювання образу жінки в оригіналі та перекладі антиутопії. Наше дослідження було спрямоване на встановлення впливу жорстокого режиму Гілеаду на еволюцію або скоріше деградацію особистості жінки як вагомий чинник відтворення образу героїні в перекладі. Вивченню підлягає руйнівний вплив, якого зазнають жінки в Гілеаді, як одна з характерних рис жанру антиутопії. Оскільки відносини між владою та індивідом є домінуючими в романі, їх послідовне відтворення є однією з основних вимог до цільового тексту.

Методи. Цілі дослідження досягаються шляхом порівняльного аналізу з метою відстеження засобів образності, що супроводжують кожен крок героїні від спротиву до покори. Складне сплетіння естетики постмодерну та феміністичних ідей вимагало застосування літературознавчого аналізу задля висвітлення стилістичних особливостей як оригіналу, так і перекладу, а також урахування лінгвістичного та екстралінгвістичного контексту основних елементів тексту, на основі яких будується образ головної героїні.

Результати. «Оповідь Служниці» займає особливе місце в антиутопічній літературі, оскільки роман зосереджується на гендерних питаннях. Його сюжет розгортається довкола долі жінки в тоталітарній системі. У творі змальовано суспільство, яке настільки боялося сильних жінок, здатних самостійно визначати свої соціальні та гендерні ролі, що відібрало в них будь-яке право вирішувати свою долю. Свідомість героя антиутопії, або антигероя, настільки ж хаотична і непослідовна, як і зовнішній світ, що зумовлює специфічне використання засобів образності, а також фрагментованого синтаксису роману, що звучить наче відгомін внутрішнього голосу Фредової. Оригіналу притаманний широкий спектр засобів виразності, таких як метафори, епітети, повтори, що слугують основою для певної гри слів тощо.

Висновки. Перекладач достатньо успішно відтворює суперечливий образ героїні. Переклад також близький до оригіналу з точки зору тропів та риторичних фігур, які використовуються, щоб передати поступові зміни в позиції, яку головна героїня займає по відношенню до панівної системи. Українська мова, у свою чергу, розкриває широкі можливості для відбиття синтаксичної специфіки вихідного тексту.

Ключові слова: антигерой, антиутопія, вихідний текст, засоби виразності, постмодернізм, цільовий текст.

**THE IMAGE OF A WOMAN IN THE TRANSLATION OF ANTI-UTOPIA:
SELF-PRESERVATION OR DEPERSONALIZATION
(BASED ON THE NOVEL BY M. ATWOOD "THE HANDMAID'S TALE")**

Tashchenko Ganna Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Mykola Lucash Translation Studies Department
of the School of Foreign Languages
V. N. Karazin Kharkiv National University
g.v.tashchenko@karazin.ua
orcid.org/0000-0002-9008-4935

Purpose. The article deals with the main means employed to depict the image of a woman in the original and translation of a dystopian novel. Our research was aimed at establishing the impact of the cruel regime of Gilead on the evolution or rather degradation of the woman's personality as a crucial factor in recreating the antihero image in translation. The study explores the destructive impact women in the world of Gilead are subject to as one of the distinctive features of the dystopian genre. The dominating position of the relations between authority and individual requires their consistent representation in the target text.

Methods. The objective is achieved through comparative analysis which allows for tracing the imagery associated with each step on the character's way from resistance to submission. An intricate interplay of postmodern aesthetics and feminist ideas required a certain literary analysis employed to reveal the stylistic specifics of the original and translation as well as consideration of both linguistic and extralinguistic context against the background of which the image of the heroine is built.

Results. "The Handmaid's Tale" holds a special place in the dystopian literature as it revolves around gender issues. The plot of the dystopia by M. Atwood is unfolding around the fate of a woman in a totalitarian system of government. The novel describes a society which was so apprehensive of a strong woman able to choose her social role as well as to live her sexuality the way she wishes, that it stripped all the women of any possible right to shape their own destiny. The mind of a dystopian hero or antihero is as chaotic and inconsistent as the outer world which results in a specific imagery of the literary text as well as broken syntax which sounds like an echo of Offred's inner voice. The source text abounds in epithets and metaphors, repetitions serving as the basis for a certain play of words, etc.

Conclusions. The translator is rather successful in recreating the controversial image of the principal character. The translation quite closely follows the source text in terms of the tropes and rhetorical figures used to show gradual change in the stand the main character takes towards the governmental system. The Ukrainian language, in its turn, provides ample opportunities for reproduction of the broken syntax pertaining to the original.

Key words: antihero, dystopia, imagery, postmodernism, source text, target text.

1. Вступ

Переклад, як і літературна творчість, своїм корінням сягає найдавніших часів, і зміна літературних течій впливала на здійснення перекладацької діяльності не менше, аніж мовні чи соціальні норми. Характерні мовностилістичні риси та загальна естетика кожного літературного напрямку ставили нові вимоги до перекладача. Особливо складним завданням у будь-яку епоху був переклад творів, які описували реальність, відмінну від тієї, що оточувала автора. Від казок та фентезі, що змальовували вигадані світи, до наукової фантастики, утопій та антиутопій, присвячених варіантам реальностей, що потенційно могли б існувати за певного напрямку в розвитку суспільства, технологій тощо.

Досить складне і неоднозначне явище в літературі становить постмодернізм. Як кризове світовідчуття, він став відповіддю на події початку ХХ століття – революції, світові війни, індустріалізація та інші кризові явища. У творах постмодерністського напрямку втілено тривогу, що викликана розпадом відомого світу, відсутністю сенсу у всьому, що відбувалося у світі. Мистецтво доби постмодернізму сповнене розчаруванням, критикою надбань як минулого, так і сучасності, що знайшло вираження в появі жанру антиутопії, який повністю відповідає тогочасному світовідчуттю (Федух, 2015). Мета дослідження полягає у висвітленні специфіки відтворення в перекладі відносин «влада-особистість» як однієї з основних жанрових особливостей антиутопії, що безпосередньо впливає на змалювання образу жінки в системі, спрямованій на знищення її особистості. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань, зокрема: розкрити відмінності у становленні постмодернізму в українській та західній традиції як одного

із чинників, що впливає на діяльність перекладача; встановити жанрові доміанти антиутопії, які повинен зберегти в цільовому тексті перекладач; простежити еволюцію образу головної героїні в межах конфлікту «влада-особистість» та засоби його побудови в англійській та українській мовах. *Новизна* розвідки полягає у встановленні зв'язку між особливостями антиутопії як жанру літератури, позначеного постмодерністським світовідчуттям, та засобами відтворення образу головної героїні в перекладі. *Матеріалом* для дослідження слугував роман М. Етвуд «Оповідь Служниці», який називають гімном фемінізму, оскільки сюжет розгортається навколо «жахів культури, яка настільки налякана нормальною сексуальністю, що почала регламентувати та контролювати народження дітей та створила ієрархію життя та смерті довкола цього» (Johnson, 1996: 39). Його вивчення становить інтерес, оскільки, на відміну від багатьох інших творів у жанрі антиутопії, «Оповідь Служниці» повністю побудована довкола гендерної проблематики. Зважаючи на те, що в Україні постмодернізм не набув такого широкого розвитку, як у західній традиції, як і феміністичний рух, що, вочевидь, слугував певним поштовхом до написання роману, видається актуальним розглянути, як в англо-українському перекладі реалізуються відносини між жінкою та державою, що взяла собі за мету повністю знищити її особистість.

2. Теоретичне підґрунтя

У літературі постмодернізму змішуються декілька літературних стилів та жанрів, відтак уже із цієї причини її твори складають достатньо складну перекладацьку проблему. Окрім того, розвиток постмодернізму в українській та світовій літературі відбувався за відмінними напрямками. «Новопосталі в нашій літературі твори, справді, нерідко нагадують

окремі острівці незалежної, ігрової свідомості, що з'являються в широкому морі утритвіаленого постімперського світу» (Поліщук, 2008: 299). На українському підґрунті постмодерний дискурс набуває досить специфічних форм, деякі твори навіть важко однозначно віднести до постмодерних з огляду на їх ідейну спрямованість та особливості стилістичного оформлення. Література постмодернізму в Україні стала скоріше реакцією на звільнення від кайданів соціалістичної системи, а отже, означала пошук себе у світі – те, від чого західні митці давно відмовилися через марність таких зусиль. Відтак в українській культурі постмодернізм не сягнув своєї пікової форми, принаймні в західному розумінні цього феномену, відтак не існує сталої традиції перекладу творів зазначеного напрямку. Як наслідок дотримання стилістичної норми під час перекладу не може вважатися належним критерієм для оцінки його якості. Рішення перекладача повинні ґрунтуватися на цілісному сприйнятті твору з урахуванням його жанрових ознак, як постійних, так і змінних, а також усвідомлення значення тих соціальних феноменів, що лягли в основу того чи іншого твору.

Жанр антиутопії нерозривно пов'язаний з утопією, що виникла через бажання людини втекти від реальності, що занадто гнітить, створити, нехай і лише в мистецтві, досконале суспільство. Антиутопія спрямована на розвінчування утопічних ідеалів, особливу увагу в ній було приділено «вирішенню філософських проблем свободи й насильства, людини й держави, звільнення від гнітючої тоталітарної свідомості» (Вотінова, 2018: 31). Її мета – показати, наскільки небезпечними можуть бути наслідки надмірного прагнення «вдосконалити» соціальну дійсність. Сюжет утопії розгортається навколо героя, для антиутопії більш характерним є антигерой. Ця особистість так само фрагментована, як і дійсність довкола неї, соціальні ролі, які вона вимушена виконувати, кардинально відрізняються від того, що сама людина вважає правильним чи природним. Намагання зберегти залишки своєї особистості, свободи, нехай і лише в думках, знаходить вираження в організації сюжету, в образах головних героїв, навіть у самій мові твору.

Основний конфлікт антиутопії полягає у протистоянні між людиною та панівною системою (Вотінова, 2018: 57–58). Так, у романі «Оповідь Служниці» досліджується «влада та те, як вона функціонує, формуючи

або деформуючи людину, що живе за такого режиму» (Bloom, 2001: 77). Влада Гілеаду намагається стерти будь-які прояви жіночої особистості, це – світ пригнічення, постійного нагляду та маніпуляцій. «Оповідь служниці» описує суспільство, де «жінки повністю позбавлені своїх прав і вимушені підтримувати існуючий порядок, дотримуючись суворо закріплених гендерних ролей та обмежень, а також нав'язаної ідеї про сексуальність» (Myrzayee, 2019: 116). Функцію кожної жінки у соціумі визначено заздалегідь, їй присвоєно відповідний колір, щоб було простіше стежити за тим, чи належно вона виконує свої обов'язки. Є одягнені у синє Дружини, чие призначення суто формальне, Дочки в білому, яким належить мовчати і коритися, Марти, які стежать за будинком та носять зелене, а також Служниці, червоний колір одягу яких символізує їх функцію дітонародження. Є також Тітки, що навчають Служниць смиренності, переконують у єдиному можливому для них призначенні.

Як і в більшості антиутопій, розповідь ведеться від першої особи, від особи героя, який намагається протистояти існуючому порядку. Таку роль виконує одна зі Служниць, Фредова (*“Offred”*). Служниці в Гілеаді позбавлені імен, їх називають за іменем Командора, чоловіка, родині якого вони служать. Образ головної героїні сповнений протиріч. З одного боку, вона не дає собі забути, наскільки неправильним є все те, що відбувається навкруги. З іншого, всі її думки тим чи іншим чином вкладаються в нарратив, продиктований Гілеадом, без жодних спроб розказати власну історію.

У 1985 р., коли було написано роман, феміністичний рух уже домігся значних змін у багатьох сферах життя, однак М. Етвуд як одна з його активісток чітко усвідомлювала, що гендерна нерівність занадто глибоко закорінена у людській свідомості. «Оповідь Служниці», відтак, була спрямована на те, щоб наочно продемонструвати, на що перетворюється суспільство, де жінок оцінюють виключно на основі їхньої біологічної природи. У Гілеаді жінку визначає лише її репродуктивна функція, її власне тіло стає в'язницею, на яку її прирєкло суспільство (Zarrinjoosee, 2017). До встановлення тотального контролю над життям жінки вона була в небезпеці, і небезпека ця чаїлася не тільки довкола неї. Її зовнішність, освіченість, свобода визначати свою гендерну належність, мати або не мати дітей – все це

у Гілеаді неприйнятне. Відтепер прерогатива визначати, хто може вважатися жінкою, належала владі, інші отримували статус не-жінок та опинялися в радіоактивних колоніях, безпека перетворилася на санкціоноване державою насилля.

3. Результати і дискусії

Фредова стала національним ресурсом, вже не залишилося місця для її особистості, значення мало лише те, що, як Служниця, вона мала змогу виносити дитину Командора. Неважливими стали не лише її бажання, тіло жінки тепер також мало лише одне призначення, тому догляд за ним був недоречний. Однак Фредова пам'ятає той час, коли вона могла приймати власні рішення щодо того, чого бажає. Ці спогади яскраво втілені в такому фрагменті:

I used to think of my body as an instrument of pleasure, or a means of transportation, or an implement for the accomplishment of my will. I could use it to run, push buttons of one sort or another, make things happen. There were limits, but my body was nevertheless lithe, single, solid, one with me (Atwood, *The Handmaid's Tale*).

Раніше я вважала своє тіло інструментом насолоди, чи засобом переміщення, чи знаряддям для втілення власної волі. Його можна було використовувати для бігу, для натискання певних кнопок, аби щось сталося. Були обмеження, але, попри те, моє тіло було гнучким, міцним, єдиним зі мною (Етвуд, *Оповідь Служниці*: 71).

Практично кожне слово, обране авторкою, підкреслює, що в минулому, яке зараз здається таким далеким, тіло жінки було засобом реалізації її власних бажань. Низка епітетів, які супроводжують її спогади про життя, коли влада над власним тілом належала тільки їй (*"lithe, single, solid, one with me"* – «гнучке, міцне, єдине зі мною»), вдало передані перекладачем завдяки наявності близьких еквівалентів в українській мові. Сутність метафори тіла як інструменту, створеного для руху, отримання задоволення, досягнення своїх цілей так само повністю реалізована в перекладі. Однак елемент повідомлення *"make things happen"* у цільовому тексті відтворено в дещо викривленому вигляді, оскільки в оригіналі його вживання підкорюється загальній інтенції автора – показати, що жінки були не пасивними спостерігачами свого життя, а самостійно визначали, що відбувається у світі довкола них. Проте в перекладі цю думку передано не в повному обсязі через те, що в українській мові фраза «аби щось ста-

лося», асоціюється з подіями, що не залежать від волі людини.

У теперішньому Гілеаді жінка позбавлена будь-якої влади, вона втратила обличчя як у прямому, так і у фігуральному розумінні. Без права мати власні речі, навіть називати себе на ім'я, Служниці мають носити вбрання, що повністю ховає не тільки їхні тіла, але й обличчя:

The white wings too are prescribed issue; they are to keep us from seeing, but also from being seen (Atwood, *The Handmaid's Tale*).

Білі крильця теж обов'язкові, вони заважають нам не лише бачити, а й бути побаченими (Етвуд, *Оповідь Служниці*: 14).

Якщо колись жінки прагнули дбати про себе, щоб залишатися привабливими, тепер сам сенс цього втрачено. Споглядати світ, взаємодіяти з іншими людьми, розвиватися – усе це не тільки непотрібно, а навіть заборонено. Жінка, тим більше Служниця, не повинна самостійно мислити, їй заборонено читати, заборонено практично будь-яке спілкування поза будинком Командора. Одяг Фредової тільки підкреслює послідовне «знеособлення», її тіло є інструментом, засобом порятунку держави від демографічної кризи. Завдяки наявності в англійській та українській мовах активного та пасивного станів вихідне та цільове повідомлення є досить близькими з точки зору відтворення стилістичної фігури повтору, що створює ефект гри слів: *"they are to keep us from seeing, but also from being seen"* – «вони заважають нам не лише бачити, а й бути побаченими».

Упродовж всього твору ми бачимо, як змінюються ставлення головної героїні до влади, яка для неї заборонена. Незважаючи на відсутність найменших спроб мислити поза межами панівного дискурсу, на початку історії вона прагне зберегти здоровий глузд, сподіваючись, що одного дня все зміниться, а до того вона мусить залишатися при своєму розумі. Однак навіть ті прояви влади, що їй доступні, поглиблюють владу системи над її свідомістю. Фредова отримує задоволення від того, що має вплив на охоронців, занадто юних, щоб їм дозволили торкатися жінок. Проте привабливість Фредової для цих чоловіків обмежується її статтю, їхні погляди не повертають їй обличчя, раніше вона вважала б це за сором:

Then I find I'm not ashamed after all. I enjoy the power; power of a dog bone, passive but there (Atwood, *The Handmaid's Tale*).

...я думаю, що зрештою мені не соромно. Я насолоджуюся владою: хай це пасивна влада собачої кістки, але вона є (Етвуд, Оповідь Служниці: 28).

Водночас принаймні на декілька секунд до Фредової повертається відчуття того, як це – почуватися живою, не тінню, що ховається за червоними шатами. Вона здатна лише промайнути перед ними, однак саме усвідомлення того, що принаймні цього їй заборонити не можуть, не дає Фредовій забути, що таке свобода. У перекладі повністю збережено авторську метафору “*power of a dog bone*” – «влада собачої кістки», оскільки в українській мові, як і в англійській, вона розкриває парадокс становища головної героїні, коли Фредова вимушена нагадувати собі, що вона все ще жінка, навіть якщо це означає уподібнитися до здобичі. Проте в перекладі дещо порушується ритміка оригіналу. Для вихідного тексту характерна певна фрагментованість, що реалізується за рахунок неповних речень, деякої зміни усталеного порядку слів тощо. У такий спосіб вихідне повідомлення звучить як луна, як уривчасті думки тієї, хто намагається із цих уламків зібрати власні думки, свідомість людини, а не лише «національного ресурсу». Українська мова дає більше можливостей для використання еліптичних конструкцій, однак у перекладі синтаксичні особливості оригіналу не відтворюються, за рахунок чого втрачається частина естетичного впливу вихідного тексту.

Увагу привертає те, як змінюються відносини між головною героїнею та владою впродовж роману. Сподівання на краще майбутнє переходить у певну форму пристосування, коли одного дня Командор запрошує її до себе. Однак то не був традиційний день так званої церемонії, коли Фредова мала виконати своє призначення. Жінка не розуміє, навіщо Командор її покликав, проте чітко усвідомлює, що це заборонено. Чого б він не бажав від неї, його прохання було поза межами, навіть більше – поза законом. Однак для Фредової в ньому було сховано шанс. Навіть якщо цей шанс не дасть їй можливості втекти, її життя могло стати принаймні стерпним.

But there must be something he wants, from me. To want is to have a weakness. It's this weakness, whatever it is, that entices me. It's like a small crack in a wall, before now impenetrable. If I press my eye to it, this weakness of his, I may be able to see my way clear (Atwood, *The Handmaid's Tale*).

Але він має чогось хотіти від мене. Хотіти – означає мати слабкість. Саме ця

слабкість, у чому б вона не була, спокушає мене. Це наче тріщина в стіні, яка до того була непробивною. Якщо прикласти до неї око, до цієї його слабкості, зможу побачити свій шлях (Етвуд, Оповідь Служниці: 123).

У наведеному прикладі авторка майстерно переплітає образи бажання та слабкості. Прийом повтору, до якого вона вдається, підкреслює, що в Гілеаді хотіти чогось не дозволялося, значення мали виключно потреби держави. Кожна людина, Дружина, Служниця, навіть Командор, були заручниками системи, яка приписувала їм відповідні ролі. Покликавши Фредову, Командор пішов на великий ризик, а вона, у свою чергу, побачила в цьому можливість, яку письменниця змальовує на основі порівняння зі стіною, що раніше здавалася «непробивною» (“*impenetrable*”). Метафора тріщини у стіні, що може вказати Фредовій її власний шлях, яскраво описує сподівання жінки, коли вона прямувала на зустріч із Командором. Перекладач досить близько передає як метафоричні образи, втілені в оригіналі, так і стилістичну фігуру повтору, що спрямована на те, щоб справити більш потужний вплив на читача.

Героїню вражає, що Командору вона потрібна, щоб пограти у скрабл, а згодом, коли вона вже збирається йти, він просить про один щирий поцілунок. Так, Фредова розуміє, що життя відібрали не тільки у Служниць, у Командорів, незважаючи на їхню вагу у суспільстві, свободи не набагато більше. Їм відмовлено в почуттях, оскільки Дружини виконують суто орнаментальну функцію, відмовлено їм і у простому задоволенні від спілкування або гри. Проте Фредовій прохання Командора дозволяє отримати деякі привілеї, такі як крем для рук або читання преси. Вона добре усвідомлює, що тепер має владу над Командором, а тому може отримати від нього принаймні такі дрібниці натомість.

Так, система поступово починає брати гору над бажанням вирватися. Фредова не чинить спротиву навіть після того, як зустрічає іншу Служницю, яка розповідає про мережу опору. Здавалося б, навіть у цьому світі страху вона знайшла кохання, водія Ніка, який працює в тому самому будинку, можливо, вона носить його дитину. Однак коли Фредова дізнається про загибель Служниці, що намагалася протистояти наявному стану речей, вона зізнається собі, що здатна віддати все, щоб лише вижити, здатна навіть зректися всього, що стало їй дорогим.

Dear God, I think, I will do anything you like. Now that you've let me off, I'll obliterate myself, if that's what you really want; I'll empty myself, truly, become a chalice. I'll give up Nick, I'll forget about the others, I'll stop complaining. I'll accept my lot. I'll sacrifice. I'll repent. I'll abdicate. I'll renounce (Atwood, *The Handmaid's Tale*).

Господи, думаю, я зроблю все, що ти захочеш. Тепер, коли ти відпустив мене, я забуду про себе, якщо ти справді хочеш цього; я справді стану порожньою, стану кубком. Я відмовлюся від Ніка, забуду про інших, припиню скаржитися. Скорюся долі. Жертвуватиму. Покаюся. Зречуся. Відмовлюся (Етвуд, *Оповідь Служниці*: 280).

Структура повідомлення із притаманними їй уривчастими фразами та численними повторами певним чином нагадує думки самої Фредової, які гарячково промайнули у її свідомості, коли жінка дізналася про долю тієї, що намагалася пручатися. Фактично в цей момент Фредова перетворюється на ще один гвинтик системи, усвідомлюючи, що прийме будь-яку долю, якщо тільки це дасть їй можливість вижити. Раніше жінка приховувала своє ім'я, свої спогади як найцінніший скарб, щоб не втратити ясність, надію, тепер вона ладна зречтись всього, навіть себе самої. Метафора порожнечі повністю передана в перекладі "*I'll empty myself, truly, become a chalice*" – «*Я справді стану порожньою, стану кубком*». Однак у цільовому тексті не відтворюється прийом повтору ("*I'll*"), проте такий вибір перекладача може бути обумовлений тим, що для української мови повтор підмета не є характерним, водночас у такий спосіб цільовий текст зберігає ефект фрагментованості, що є однією з основних рис творів постмодернізму.

4. Висновки

У своєму романі М. Етвуд змальовує жахливий світ, де жінка втратила будь-які права, що, як здавалося, дані людині самою природою. Образність художнього твору та специфіка його фрагментованого синтаксису відображають, як система поглинає індивіда: від спроб чинити спротив до повної покірності. Оскільки послідовне руйнування особистості під впливом режиму є однією з основних жанротворчих характеристик антиутопії, завдання перекладача полягає у збереженні повнокровного образу головної героїні з усіма його суперечностями та майстерному відтворенні тих змін, яких поступово зазнає її свідомість. У порівнянні з англійською українська мова

дає навіть більше можливостей для передачі переривчастої структури оригіналу, відтак перекладач достатньо успішно відображає внутрішній стан головної героїні, суголосний синтаксису вихідного тексту. Переклад відбиває і багату метафоричність оригіналу, що супроводжує кожен етап того, як дискурс, який держава вибудовує довкола місця жінки в суспільстві, пригнічує її особистість. *Перспективу* подальших досліджень вбачаємо у вивченні ширшої бази матеріалу, яка дозволила б дослідити засоби реалізації жіночих образів у перекладі залежно від того, яку роль виділено для жінки та наскільки релевантними є гендерні питання у світі антиутопії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вотінова Д.О. Жанрово-стилістичні та культурологічні особливості перекладу романів-антиутопій : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 251с.
2. Етвуд М. *Оповідь Служниці*. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2019. 272 с.
3. Поліщук Я. Література як геокультурний проект. Київ : Академвидав, 2008. 302 с.
4. Федух І.С. Жанр антиутопії у постмодерністичному дискурсі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. № 9. 2015. С. 180–183.
5. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. URL: <http://fanlib.ru/BookInfo.aspx?Id=47930c38-e604-4a0d-bed1-ce9edaa24711> (дата звернення: 20.03.2020).
6. Bloom H. *Margaret Atwood's the Handmaid's Tale*. Philadelphia : Chelsea House, 2001. 188 p.
7. Johnson B. Language, power and Responsibility in *The Handmaid's Tale: Toward a Distance of Literary Gossip*. *Canadian Literature. Community Values*, 1996. V. 148. P. 39–55.
8. Myrzayee M. Female Identity in the *Handmaid's Tale* by Margaret Atwood. *World Scientific News*, 2019. № 123. P. 114–123.
9. Zarrinjooee B. Women's Oppressed and Disfigured Life in Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale*. *Advances in Language and Literary Studies*, 2017. Vol. 8. No. 1. P. 66–71.

REFERENCES:

1. Atwood, M. (2019). *Opovid Sluzhnyci [The Handmaid's Tale]*. Kharkiv: Knyzhkovyj klub "Klub Simejnogo dozvillya" Publ.
2. Atwood, M. *The Handmaid's Tale*. URL: <http://fanlib.ru/BookInfo.aspx?Id=47930c38-e604-4a0d-bed1-ce9edaa24711>
3. Bloom, H. (2001). *Margaret Atwood's the Handmaid's Tale*. Philadelphia: Chelsea House.
4. Fedukh, I. S. (2015). Zhanr antyutopiyi u postmodernistychnomu dyskursi [The genre of dystopia in the postmodern discourse]. *Aktualni problemy filologiyi ta perekladoznnavstva*. – Relevant Issues of Philology and Translation Studies. № 9. P. 180–183. (in Ukrainian)
5. Johnson, B. (1996). Language, power and Responsibility in *The Handmaid's Tale: Toward a Distance of Literary Gossip*. *Canadian Literature. Community Values*. V. 148. 39–55.

6. Myrzayee, M. (2019). Female Identity in the Handmaid's Tale by Margaret Atwood. *World Scientific News*. № 123. 114–123.
7. Polishchuk, Ya. (2008). *Literatura yak geokulturnyj proekt [Literature as a geocultural project]*. Kyiv: Akademydav Publ.
8. Votnova, D. O. (2018). Zhanrovo-stylistychni ta kulturologichni osoblyvosti perekladu romaniv-antyutopij. Diss. kand. filol. nauk [Genre-related, stylistic and cultural specifics of translating dystopian novels. PhD thesis]. Kharkiv. 251 p. (in Ukrainian)
9. Zarrinjooee, B. (2017). Women's Oppressed and Disfigured Life in Margaret Atwood's The Handmaid's Tale. *Advances in Language and Literary Studies*. Vol. 8. No. 1. 66–71.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020
The article was received March 5, 2020

УДК 81'25:81'373.46:334.78:005.963
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-17>

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ КОРПОРАТИВНИХ ТЕРМІНІВ У БІЗНЕС-ТРЕНІНГАХ

Французова Катерина Сергіївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонський державний університет
posylina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0959-2669

Стаття присвячена вивченню специфіки перекладу корпоративних термінів у бізнес-тренінгах. Вивчаються особливості функціонування цих одиниць у корпоративних текстах. Запропоновано класифікацію корпоративних термінів з позиції перекладу. Виявлено основні способи перекладу корпоративних термінів у бізнес-тренінгах.

У першому розділі висвітлено ключові поняття, релевантні для дослідження; запропоновано й обґрунтовано класифікації, відповідно до завдань відтворення корпоративних термінів у перекладі. Корпорацію трактуємо як групу людей, юридично вповноважених діяти так, ніби вони становлять одну особу, тіло, істоту, яка існує переважно задля власного прибутку. Корпоративні тексти ідентифікуємо як такі, що створено корпораціями й корпоративними установами, що слугують інтересам конкретних компаній і корпоративних структур, а не суспільства загалом; сприяють досягненню їхніх цілей і призначені для співробітників, клієнтів тощо. Залежно від типу аудиторії, на яку орієнтований текст, корпоративні тексти розподілено на внутрішньокорпоративні тексти, зовнішньокорпоративні тексти й корпоративні тексти змішаного типу. Внутрішньокорпоративні тексти – тексти, що слугують інтересам певної корпорації, створені за її ініціативою та призначені для людей, які працюють у цій корпорації. До внутрішньокорпоративних текстів зараховуємо матеріали внутрішніх бізнес-тренінгів компаній, що інтегрують особливості функціонування й перекладу текстів цієї групи.

У другому розділі досліджуються корпоративні терміни в бізнес-тренінгах компаній з позиції перекладу; виявлено основні способи їх перекладу. Особливо значущою для перекладу корпоративних термінів є їх розподіл на спеціальні корпоративні терміни та корпоративні терміни-жаргонізми. Спеціальні корпоративні терміни вербалізують переважно поняття економічної тематики. Складність перекладу цих одиниць пов'язана з випадками розбіжності відповідників у спеціалізованих словниках і словниках загальної лексики, що може призвести до неадекватного їх перекладу. Переклад спеціальних корпоративних термінів спрямований на те, щоб виключити можливість їх неправильного тлумачення в текстах перекладу; зростає ступінь відповідальності перекладача; зміст повинен бути однозначним. До корпоративних термінів-жаргонізмів зараховуємо одиниці, що інтегрують ознаки, властиві термінам і жаргону. Такі терміни вміщують як ознаки, притаманні будь-якій термінології, так і низку властивостей, нехарактерних для термінів у традиційному розумінні, але характерних для одиниць корпоративних текстів (тенденція до метафоричності, розмовності). Різниця в перекладі спеціальних корпоративних термінів і корпоративних термінів-жаргонізмів полягає в застосуванні певних способів перекладу. Так, перші здебільшого перекладаються повними еквівалентними відповідниками, другі – як еквівалентними, варіантними відповідниками, так і перекладацькими трансформаціями.

Ключові слова: переклад, корпорація, корпоративні тексти, бізнес-тренінги (тренінги компаній), корпоративні терміни, спеціальні корпоративні терміни, корпоративні терміни-жаргонізми.

TRANSLATING PECULIARITIES OF CORPORATIVE TERMS IN BUSINESS-TRAININGS

Frantsuzova Kateryna Serhiivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice
of Translation and Applied Linguistics
Kherson State University
posylina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0959-2669

The article deals with the translation peculiarities of the corporative terms in business-trainings. The work analyses the functional usage of corporative terms in corporative texts. The research tries to classify this kind of vocabulary in the translational view. It determines dominant ways of corporative terms' translation in business-trainings. A system of methods and classifications important for the translation of terms is grounded in this article.

The first chapter highlights the topic in terms of theory and practice of translation. The chapter focuses on the theoretical aspects of such concepts as "corporation", "corporative texts", "corporative terms", "corporative special terms" and "corporative

term-jargonisms". The corporation (corpus – "body") – persons united in a body for some purpose, legally authorized entity. The corporative texts are texts created by corporations and serve the interests of corporations, companies etc. Corporative text types predetermine specific tasks of their lexis translation. According to the type of the audience which the text is oriented to, the corporative texts are divided into the corporative texts for internal communication, corporative texts for external communication and corporative texts of different types. Business-trainings of companies belong to the corporative texts for internal communication. The subdivision of corporative terms into corporative special terms and corporative term-jargonisms is the most important for their translation.

The second chapter provides translation peculiarities of the corporative terms in the texts of business-trainings. It focuses on the functional, lexical and semantic analysis of the corporative terms in this type of the corporative texts for internal communication. It determines functional peculiarities of corporative special terms and corporative term-jargonisms in these corporative text types and correlation between the terms of the corporative text and ways of their translation. The analysis of corporative terms' translations defines equivalents, variant correspondences, translational transformations, various calques as the most dominant ways of corporative terms' translation in corporative texts for internal communication i.e. business-trainings.

Key words: translation, corporation, corporative texts, business-trainings, corporative terms, special corporative terms, corporative term-jargonisms.

1. Вступ

Посилений розвиток комерційних підприємств, фірм, компаній і транснаціональних корпорацій спричинив появу бізнес-тренінгів – невід'ємного складника як вітчизняних, так і зарубіжних компаній, які є ефективним засобом навчання співробітників відповідно до стандартів діяльності корпорацій. Домінуючою групою лексичних одиниць у текстах бізнес-тренінгів, що належать до корпоративних типів текстів, є корпоративні терміни.

Функціонуванню та перекладу термінів у спеціальних дискурсах присвячено велику кількість як вітчизняних, так і зарубіжних праць. До характерних рис терміна зараховують спеціалізованість, точність позначення, прагнення до максимальної однозначності. Відповідно, перекладати термін варто за вимогами, що виходять із його тяжіння до інформативності, відсутності синонімів тощо (В.В. Алімов, 2004; С. Влахов і С. Флорин, 1980; Т.Р. Кияк 2007; М.О. Новикова, 2006; А.В. Паршин, 2000 та ін.). Існує також думка, що терміни можуть бути полісемантичними, мати тенденцію до детермінологізації, розмовності, що також варто враховувати під час їх перекладу (С. Влахов і С. Флорин, 1980; М.Г. Зеленцова, 2006; В.І. Карабан, 2002; А.В. Федоров, 2002 та ін.). Спираючись на результати перелічених розвідок терміна як такого, а також заявлені в розробці характерні особливості одиниць корпоративних текстів, пропонуємо висунути гіпотезу про властиву корпоративним термінам подвійну природу та специфіку їх перекладу, яка із цього випливає. Актуальність проблеми перекладу корпоративних термінів у бізнес-тренінгах зумовлена: 1) специфікою їх функціонування, 2) своєрідністю цих одиниць із позиції перекладознавства; 3) відсутністю чітко й системно обґрунтованих стратегій їх перекладу.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу корпоративних термінів у бізнес-тренінгах компаній. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: 1) обґрунтувати поняття «корпоративні терміни» та ключові поняття, що його конкретизують із перекладознавчих позицій; 2) розробити класифікацію корпоративних термінів з погляду теорії та практики перекладу; 3) виявити способи перекладу таких одиниць у бізнес-тренінгах.

Об'єктом дослідження є корпоративні терміни, предметом – специфіка їх перекладу в тренінгах компаній. Мета й завдання роботи зумовили використання таких методів дослідження: дефінітивний – для обґрунтування ключових понять і визначення базисних одиниць бізнес-тренінгів; структурно-типологічний – для розроблення типології корпоративних текстів; дистрибутивний – для визначення диференціальних характеристик корпоративних термінів, функціональних і текст-типологічних ознак корпоративних типів текстів; перекладознавчо-зіставний – для аналізу текстів тренінгів компаній мовою оригіналу та їх перекладів; лексико-семантичний – для класифікації корпоративних термінів; контекстологічний аналіз – для визначення контекстів, облігаторних для перекладу корпоративних термінів і встановлення характеру їх функціонування. Матеріалом дослідження є англійськомовні матеріали внутрішніх бізнес-тренінгів компанії «Крафт Фудз Україна» (зараз «Монделіс Україна») та їх переклади українською мовою (Kraft Foods).

2. Переклад термінів у корпоративних типах текстів: ключові поняття, класифікації

Теоретичну основу статті становлять такі поняття: «корпорація», «корпоративні тексти», «корпоративні терміни», «спеціальні

корпоративні терміни», «корпоративні терміни-жаргонізми». У розробці додержуємося визначення корпорації, наданого в Короткому оксфордському політичному словнику (Короткий оксфордський політичний словник, 2006), яке, на нашу думку, найповніше й найточніше відображає специфіку поняття «корпорація» з перекладацької позиції. Саме його, на наш погляд, варто враховувати, аналізуючи й перекладаючи лексичні та фразеологічні одиниці корпоративних типів текстів. **Корпорація** – це група людей, юридично вповноважених діяти так, ніби вони становлять одну особу (Короткий оксфордський політичний словник, 2006: 347), тіло, організм, істоту; “*corporation*” – *persons united in a body for some purpose, legally authorized entity* (Kraft Foods, 2006); від *corporare* < *corporatio* < *corporare* < *corpor-*, *corpus* “*body*” (Kraft Foods, 2007) (*тіло*). Таке визначення відображає зв’язок «корпоративного» з «тілесним», зазначаючи схожість функціонування корпорації з діями особи, тіла. Ми також доповнили це визначення іншою важливою ознакою цієї інституції, а саме корпорація існує переважно задля власного прибутку (у максимально широкому сенсі). Відзначимо, що такі поняття, як «компанія», «фірма» й інші корпоративні установи, що за специфікою організації є подібними до корпорації, ми розглядаємо як синонімічні варіанти поняття «корпорація».

Корпоративні тексти ідентифікуємо як такі, що створено корпораціями й корпоративними установами (або рекламним агентством, видавничим домом, якщо корпорація виступає в ролі замовника), що слугують інтересам конкретних компаній і корпоративних структур, а не суспільства загалом. Такі тексти сприяють досягненню їхніх цілей і призначені для людей, які так або інакше пов’язані з діяльністю корпорації: співробітників, клієнтів тощо.

Основними ознаками корпоративного тексту вважаємо співвідношення його одиниць із поняттям «корпорація», семантику «домінування/субординації», «партнерства/конкуренції», повну зрозумілість інформації тільки для членів корпорації/«напівпрозорість» (часткову зрозумілість) для широкої аудиторії, етноспецифічність/хроноспецифічність (мовну та позамовну), групову символічну маркованість (до рівня групової сакральності).

Залежно від типу аудиторії, на яку орієнтований текст, корпоративні типи текстів поділяємо на:

- 1) внутрішньокорпоративні типи текстів;
- 2) зовнішньокорпоративні типи тексти;
- 3) корпоративні тексти змішаного типу.

Бізнес-тренінги зараховуємо до **внутрішньокорпоративних текстів**, які визначаємо як тексти, що слугують інтересам певної корпорації, створені за її ініціативою та призначені для людей, які працюють у цій корпорації. Такі тексти поділяються на ті, що розраховані а) для всіх працівників підприємства та б) для певної їх частини.

У внутрішньокорпоративних типах текстів як найвиразніше проявляється зв’язок корпорації з її архаїчними варіантами: «клан», «плем’я», «каста». Ознаки цих угруповань відобразилися, «ожили» в сучасних корпораціях, компаніях, фірмах. У зв’язку з цим серед ядерних ознак, які необхідно зберегти під час перекладу внутрішньокорпоративних текстів, виокремлюємо:

- 1) співвідношення його одиниць із поняттям «корпорація»;
- 2) «закритість» (повна зрозумілість інформації тільки для членів корпорації й «напівпрозорість» або часткова зрозумілість для широкого загалу).

Лексичні та фразеологічні одиниці в цих текстах вербалізують поняття «бізнес», «позитивне мислення», «командний дух», «сім’я», «тіло».

Бізнес-тренінги компаній є найрепрезентативнішим типом внутрішньокорпоративних текстів, що інтегрують особливості функціонування та перекладу текстів цієї групи. Тексти бізнес-тренінгів являють собою наочний матеріал у вигляді брошур, роздрукованих текстів, які можуть включати таблиці, схеми, малюнки, фотографії. Під час проведення бізнес-тренінгів інформація може бути подана через слайди, відеофільми.

3. Способи та прийоми перекладу корпоративних термінів у бізнес-тренінгах

Домінуючу групу лексичних одиниць у бізнес-тренінгах становлять **корпоративні терміни** (наприклад, “*corporate bonds*” – *облігації корпорації* (Англо-українсько-російський тематичний словник, 2009)). Основними способами та прийомами перекладу таких термінів є еквіваленти, варіантні відповідники й перекладацькі трансформації, а також кальки різного типу. Корпоративні терміни можуть поєднувати характеристики, притаманні різним групам слів. Ураховуючи лексико-стилістичні особливості цих одиниць та пов’язані з ними особливості їх перекладу, корпоративні терміни класифікуємо на такі групи:

- 1) спеціальні корпоративні терміни;
- 2) корпоративні терміни-жаргонізми.

Спеціальні корпоративні терміни вербалізують переважно поняття економічної тематики. Вони представлені термінами в їх традиційному розумінні, перекладаються за вже встановленими способами їх перекладу (еквівалентний і варіантний відповідники; калька, описовий переклад): “disintegration” – дезінтеграція, “company sales” – обсяг продажу компанії, “Z-score” – модель «Зед-скор» (математична модель прогнозу банкрутства) (Англо-українсько-російський тематичний словник, 2009). Складність перекладу цих одиниць пов’язана передусім із випадками розбіжності відповідників у спеціалізованих словниках і в словниках загальної лексики, що може призвести до неадекватного перекладу не тільки цього типу лексики, а й типу тексту.

Переклад спеціальних корпоративних термінів спрямований на те, щоб виключити можливість їх неправильного тлумачення в тексті перекладу; зростає ступінь відповідальності перекладача. Зміст повинен бути однозначним (на відміну від корпоративних термінів-жаргонізмів, де специфіка функціонування уможливорює відтворення різних змістових/образних відтінків).

До **корпоративних термінів-жаргонізмів** зараховуємо лексичні одиниці, що інтегрують ознаки, властиві термінам і жаргону. Поєднуючи двоїсті характеристики, вони становлять певний інтерес з огляду на перекладознавство. Так, з одного боку, вони мають загальновідомі ознаки, притаманні будь-якій термінології, з іншого боку, вони вміщують низку властивостей, нехарактерних для термінів у традиційному розумінні, але характерних для корпоративних текстів, чим демонструють тенденцію до метафоричності, замкненості, оцінності, розмовності, а надто жаргону. Зв’язок корпоративної й жаргонної лексики полягає в тому, що обидві ці групи формують так звану «мову для посвячених», яка проявляється в замкненості, незрозумілості, закодованості інформації, що приховується від непосвячених. Разом із тим члени корпорацій, уживаючи таку лексику, намагаються продемонструвати свою належність до певної системи, підкреслити відокремленість, несхожість, водночас згуртованість і зверхність над іншими.

У зв’язку з цим більшості корпоративних термінів-жаргонізмів властива тенденція до порівняння, уподібнення, іносказання, гіперболізації предметів і явищ корпоративного середовища: “sleeping beauty” – спляча кра-

суня (компанія, потенційно приваблива для поглинання); “bluebird” – синій птах (несподівано легкий і надзвичайно прибутковий продаж); “crown jewels” – коштовності корони (найпривабливіші підрозділи корпорації під час поглинання); “suitor” – залицяльник (компанія, що здійснює поглинання) (Англо-українсько-російський тематичний словник, 2009).

Серед основних способів і прийомів перекладу цих одиниць у таких текстах – частковий абсолютні еквіваленти, варіантні відповідники, перекладацькі трансформації та калькування, а саме:

1) фонетична калька (“MoSCoW” – “Moskau”, що позначає “a prioritisation method is used to determine which project requirements must be implemented first and which must come later or will not be implemented at all. MoSCoW stands for Must, Should, Could, Would”);

2) морфологічна калька (“<...>, if it is not a strategic plan of the company, for example relaunch of a new brand” – <...>, якщо це не є стратегічним планом компанії, наприклад, «перевстановлення» нової марки);

3) фразеологічна покомпонентна калька (“In 17% of cases the “secret buyer” is hired by retailers, in 14% – banks and restaurants, in 12% – petrol stations” – У 17% випадків «таємного покупця» наймають ритейлери, у 14% – банки і ресторани, у 12% – автозаправки) (Kraft Foods, 2006, 2007).

Певну проблему для перекладу аналізованих текстів становлять скорочення, що використовуються в конкретних корпораціях: “CaBaRet” – café, bar, restaurant, “C&C” – cash and carry (компанія Kraft Foods) (Kraft Foods, 2006, 2007).

Під час перекладу текстів українсько-англійського напрямку можуть виникнути труднощі, пов’язані з функціонуванням в українських текстах англійської термінології. Інколи стає незрозумілим, до якої мови належать подібні корпоративні лексичні одиниці. Перекладач постає перед вибором, чи потрібно їх перекладати взагалі: «Як себе почувують конкуренти в ТРТ?», «Вимоги до роботи ЕТА і мерчендайзерів», «Програмне забезпечення АСМТ складалося з офісної і мобільної частин» (Kraft Foods, 2006, 2007).

4. Висновки

Отже, корпоративні терміни є домінуючою групою одиниць текстів бізнес-тренінгів компаній, що належать до корпоративних типів текстів. До найпоширеніших способів і прийомів перекладу корпоративних термінів

у текстах тренінгів компаній зараховуємо еквіваленти, варіантні відповідники, перекладацькі трансформації, а також кальки.

З перекладознавчого погляду запропоновано класифікацію корпоративних термінів, яка є актуальною для їх адекватного перекладу: 1) спеціальні корпоративні терміни; 2) корпоративні терміни-жаргонізми. Спеціальні корпоративні терміни представлено термінами в їх традиційному розумінні, корпоративні терміни-жаргонізми – термінами, що мають як інтегральні, так і диференціальні ознаки з розмовним шаром лексики.

Особливий інтерес, з огляду на перекладознавство, становлять корпоративні терміни-жаргонізми. Більшості корпоративних термінів-жаргонізмів властива тенденція до порівняння, уподібнення, іносказання, гіперболізації предметів і явищ корпоративного середовища, що може бути пояснено такою властивою їм ознакою корпоративних текстів, як ставлення до корпорації як до живої істоти. Вимоги до перекладу термінів доповнюються вимогами до перекладу жаргону, професіоналізмів, а також метафор, алюзій, реалій, символів, що слугують підґрунтям корпоративних термінів-жаргонізмів.

Різниця в перекладі спеціальних корпоративних термінів і корпоративних термінів-жаргонізмів полягає в застосуванні певних способів перекладу. Так, перші здебільшого перекладаються повними еквівалентними відповідниками, другі – як еквівалентними, варіантними відповідниками, так і перекладацькими трансформаціями.

Перспективи досліджень полягають у подальшому розробленні проблем теорії та практики перекладу англійськомовних корпоративних текстів на сучасному українському матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации : для учеб. занятий и для самостоятельной работы. 2-е изд., испр. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 160 с.
2. Англо-українсько-російський тематичний словник ділової лексики / заг. ред. Л.І. Євтушенко. 2-ге вид., допов. Київ : ІНКOS, 2009. 392 с.
3. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 275 с.
4. Зеленцова М.Г. Особливості відображення іншомовної термінології в мовах-реципієнтах (на матеріалі термінології менеджменту російської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2006. 21 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, терміноло-

- гічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
6. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. Житомир, 2007. № 32. С. 104–108.
7. Короткий оксфордський політичний словник / ред. І. Маклін, А. Макмілан ; пер. з англ. В. Сидоров та ін. 2-ге вид. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
8. Новикова М.А. Семинар по теории и практике перевода и прикладной культурологии. Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2006.
9. Паршин А.Н. Теория и практика перевода. Москва : Русский язык, 2000. 161 с.
10. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : учебное пособие. 5-е изд. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ ; Москва : Филология Три, 2002. 416 с.
11. Corporation. *Merriam-Webster's Dictionary*. "Merriam-Webster, Inc.". URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/corporation> (дата звернення: 15.03.2020).
12. Corporation. *Online Etymology Dictionary*. URL: https://www.etymonline.com/word/corporation#etymonline_v_28912 (дата звернення: 15.03.2020).
13. Kraft Foods. What is a merchandiser? 2006.
14. Kraft Foods. Тренінг «Стандарти мерчендайзинга». 2007. 26 с.

REFERENCES:

1. Alimov V.V. (2004). *Teorija perevoda. Perevod v sfere professional'noj kommunikacii* [Theory of translation. Translation in the sphere of professional translation]. Moscow: Editorial URSS. 160 p.
2. Yevtushenko L.I. (ed.) (2009). *Anglo-ukrayins'ko-rosijs'kyj tematychnyj slovnyk dilovoyi leksyky* [English-Ukrainian-Russian thematic dictionary of business vocabulary]. Kyiv: «INKOS». 392 p.
3. Vlahov S.I., Florin S.P. (1980). *Neperevodimoe v perevode* [Nontranslational in translation]. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenija. 275 p.
4. Zelenczova M.G. (2006). *Osoblyvosti vidobrazhennya inshomovnoyi terminologiyi v movax-recypiyentax (na materialy terminologiyi menezhmentu rosijs'koyi ta ukrayins'koyi mov)* [Specifics of representation of foreign terminology in the language-recipients (case study of terminology of management of Russian and Ukrainian languages)] (PhD Thesis). Donecz'k: Donecz'kyj nacz. un-t.
5. Karaban V.I. (2002). *Pereklad anglijs'koyi naukovoyi i tehnicnoyi literatury. Gramatychni trudnoshhi, leksychni, terminologichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: Nova knyga. 564 p.
6. Kyiak T.R. (2007). *Funkcii ta pereklad terminiv u fahovyh tekstah* [Functions and translation of terms in special texts]. *Bulletin of Zhytomyr state university named after I. Franko*, no. 32, pp. 104–108.
7. Maklin I., Makmillan A. (ed.) (2006). *Korotkyj oksfords'kyj politychnyj slovnyk* [Abridged Oxford political dictionary]. Kyiv: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko "Osnovy". 789 p.

8. Novikova M. A. (2006). Seminar po teorii i praktike perevoda i prikladnoj kul'turologii [Seminar on theory and practice of translation applied culturology] [electronic resource]. Simferopol': Tavricheskij nac. un-t im. V. I. Vernadskogo. 1 el. opt. disk (CD-ROM) ; 12 sm.
9. Parshin A. N. (2000). Teorija i praktika perevoda [Theory and practice of translation]. Moscow: Russkij jazyk. 161 p.
10. Fedorov A. V. (2002). Osnovy obshhej teorii perevoda (lingvisticheskie problemy) [Fundamentals of general theory of translation (linguistic problems)]. Saint Petersburg: Filologicheskij fakultet SPbGU; Moscow: Filologija Tri. 416 p.
11. Kraft Foods. (2006). What is a merchandiser? 3 o=el. opt. dysk (CD-ROM).
12. Kraft Foods. (2007). Trening "Standarty merchendajzynga" [Training "Standards of merchandising"]. 26 p.
13. Corporation. Merriam-Webster's Dictionary. (2020). "Merriam-Webster, Inc.", URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/corporation>.
14. Corporation. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/word/corporation#etymonline_v_28912.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 811.161.2'255.4'373.43]:821.161.2-1(092)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-18>

ПЕРЕКЛАД ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ ЯК ДЕКОДУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ П. ТИЧИНИ)

Христич Ніна Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
forkaf@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6839-8946

У статті викладено результати дослідження лексичних інновацій в оригіналі та англomовному перекладі поетичних творів П. Тичини. На думку автора, уживання нових слів зумовлено когнітивними причинами, що, зрештою, переходить в авторський задум, який перекладачу потрібно розкодувати. Підтверджується думка, що вживання авторських поетичних неологізмів та okazіоналізмів поглиблює теорію тексту, а перекладознавчі тактики сприяють розвитку лексичного вокабуляру.

Неологічний номінативний простір у поезії П. Тичини представлений різними частинами мови, серед яких автор аналізує іменники, прикметники й дієслова. З огляду на той факт, що неологізми П. Тичини володіють незвичайною внутрішньою експресією, перекладачу доводиться виявляти креативність, яка полягає в частому утворенні та вживанні лексичних інновацій, у яких закріплюються соціально значущі концептуальні смисли й різноманітні ефектні реакції на навколишню дійсність.

Автор досліджує рухливість і семантичну ємність індивідуально-авторських новотворів, у яких яскраво виражена оцінна конотація, що забезпечує можливість будувати на їх основі виразні художні образи, проте в плані перекладу вони становлять значні труднощі. Сама специфіка природи інноваційних утворень у поетичному тексті значно ускладнює його сприймання, адже вимагає від читачів залучення поетичної рецепції та професійності її передачі. Індивідуально-авторські новотвори ускладнюють переклад ще й тому, що йдеться не стільки про літературні композиційні особливості П. Тичини, скільки про його новаторський підхід у словотворенні.

Матеріал дослідження засвідчив, що англomовні переклади поезії М. Найдана та С. Комарницького є повноцінними відтвореннями поетичних образів П. Тичини, проте не зовсім точними в аспекті передачі неологізмів та okazіоналізмів, що в більшості випадків замінюються іншими лексико-стилістичними засобами.

Вивчення лексичних інновацій у царині перекладацьких студій виявило потребу системного підходу до їх дослідження як складного явища – індивідуально-авторської номінації, що може стати перспективним напрямом перекладацьких досліджень.

Ключові слова: індивідуальний стиль, інновація, декодування, неологізм, okazіоналізм, художній переклад, словотворення, поезія, Павло Тичина.

TRANSLATION OF INDIVIDUAL AUTHOR'S LEXICAL INNOVATIONS AS DECODING OF CONCEPTUAL INFORMATION (A CASE STUDY OF OF P. TYCHYNA'S POETRY)

Khrystych Nina Serhiivna,
Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Applied Linguistics
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav
forkaf@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6839-8946

The article focuses on the results of the study of lexical innovations in the original of P. Tychna's poetry and its English translation. According to the author, the use of new words is due to cognitive reasons, which ultimately passes into the author's plan, which the translator needs to decode. It is confirmed that the use of author's poetic neologisms and occasionalisms deepens the theory of the text, while the translation tactics contribute to the development of lexical vocabulary.

The nominative space in P. Tychna's poetry is represented by various parts of speech, among which the author analyzes nouns, adjectives and verbs. Taking into account the fact that the neologisms of P. Tychna have an unusual internal expression, the translator has to show creativity, which reveals in the frequent formation and use of lexical innovations, in which socially meaningful conceptual meanings and various spectacular reactions to the surrounding reality are fixed.

The author investigates the mobility and semantic capacity of individual author's innovations, which have an evaluative connotation, which provides the opportunity to build the expressive figurative images, but they present the considerable

difficulties for translation. The very specific nature of innovative formations in the poetic text greatly complicates its perception, since it requires readers to attract the poetic reception and professionalism of a translator. The translation is also complicated by P. Tychna's innovative approach to word-formation.

The material of the research showed that the English translations by M. Naydan and S. Komarnycki are full reproductions of P. Tychna's poetic images, but not quite accurate in the aspect of the transfer of neologisms and occasionalisms, which in most cases are replaced by other lexical-stylistic means.

Key words: individual style, innovation, decoding, neologism, occasionalism, figurative translation, word formation, poetry, Pavlo Tychna.

1. Вступ

У сучасній лінгвістиці актуальним і перспективним є дослідження інноваційних мовних процесів, фіксація та дослідження нових слів як результатів індивідуальної авторської креативності митців слова. Вивчення лексичних інновацій дає змогу більш чітко проаналізувати внутрішньомовні закономірності відбиття явищ за допомогою наявної нормативної парадигматико-синтагматичної системи сучасної мови, а також вивчати активні мовні процеси на певному етапі розвитку людства. Новотвори в широкому значенні цього терміна, у тому числі й індивідуально-авторські лексичні новотвори, являють собою особливий пласт лексики, який формується не лише у зв'язку з появою нових реалій, а й під впливом тенденцій внутрішньомовного розвитку (наприклад, тенденції до увиразнення викладу думок, надання їм емоційно-експресивного змісту).

Поетичні твори є невичерпним джерелом появи різних мовних інновацій, зокрема індивідуально-авторських новотворів. Серед індивідуально-авторських новотворів варто чітко розмежовувати неологізми й оказіоналізми. *Неологізми*, як правило, оформлюються за наявними лексико-граматичними параметрами; вони зареєстровані в лексикографічних джерелах, мають чітко визначену семантику й поступово міцно закріплюються в мові. *Оказіоналізми* – це мовленнєві конкретно-ситуативні одиниці, які утворюються як за загальноновживаними, так і за новими словотвірними моделями, проте такі слова рідко переходять у загальноновживану лексику та відображають передусім тенденцію до оригінальних авторських засобів вираження їх внутрішнього світу. Як правило, вони надовго зберігають забарвлення образної індивідуальності й доречні лише в авторських творах, де виконують певну художню функцію. Оказіоналізми в більшості випадків не реєструються в лексикографічних джерелах.

Індивідуально-авторські неологізми й оказіоналізми становлять особливий інтерес також для перекладу, оскільки вони належать

до галузі важко перекладного, а інколи неперекладного, адже така дія вимагає гармонії лінгвальних та екстралінгвальних засобів. Перекладач мусить прийняти самостійне й оригінальне перекладацьке рішення.

У рамках проведеного дослідження ми спираємося на розуміння індивідуально-авторських лексичних новотворів як спеціальної нової чи переосмисленої через певні об'єктивні та суб'єктивні причини частини художньої лексики, яка вживається для відбиття образності художнього тексту, надання твору індивідуального характеру, передавання певних емоцій у тому випадку, коли в мові бракує вже наявних слів. Така лексика має свої відмінні ознаки форми і змісту, спричинені як позамовними чинниками (художнім змістом, особливостями характеру, рецепцією, ідеологією тощо), так і внутрішньомовними закономірностями й особливостями відображення цих процесів у мові.

Геніальний український поет Павло Тичина був новатором як у розитковій вже наявних мовних традицій, так і в створенні величезної кількості неологізмів, оказіоналізмів, особливих метафор та епітетів, побудованих за такими лінгвістичними моделями, що видаються неможливими під час перекладу англійською мовою. Новотвори П. Тичини містять різні модальності реальності, сплетені в єдності чуттєвого, звукового, зорового й тактильного авторського світосприймання.

Метою дослідження є пошук індивідуально-авторських лексичних новотворів (неологізмів та оказіоналізмів) у поезії П. Тичини й аналіз їх трансформацій англійською мовою.

Матеріалом дослідження слугували поетичні твори П. Тичини зі збірок «Замість сонетів і октав», «Де тополя росте: Павло Тичина» та їх англійські переклади С. Комарницького й М. Найдана.

Методи дослідження. У роботі використувався перекладознавчо-зіставний метод аналізу оригіналів і перекладів поетичних творів із залученням елементів трансформаційного аналізу (для дослідження всіх можливих трансформацій під час перекладу

новотворів (неологізмів та okazіоналізмів), виявлення перекладацьких ходів і способів реалізації декодування інформації в мові перекладу). Застосування психолінгвістичного методу інтроспективного аналізу дало можливість виявити інтенційні особливості авторського задуму та можливості їх художнього відтворення в мові перекладу.

2. Результати й дискусії з проблем перекладу авторських інновацій

За результатами досліджень Г. Вокальчук (Вокальчук, 2008), серед поетів ХХ–ХХІ ст. найбільшу кількість лексичних інновацій створили В. Барка (понад 1300 слів), В. Стус (понад 1130 слів) П. Тичина (близько 1100 слів), А. Малишко (850 слів), М. Семенко (825 слів), Б. Нечерда (понад 510), І. Павлюк (понад 640 слів). Уточнення потребують статистичні дані щодо неології Ліни Костенко, М. Вінграновського, С. Жадана, Б. Олійника, І. Драча, Д. Павличка й інших авторів, які збагатили словник української поезії власними словесними знахідками. Індивідуально-авторські неологізми рідко переходять у загальноживану лексику. Як правило, вони надовго зберігають забарвлення образної індивідуальності й доречні тільки в окремих творах, де виконують функцію ідентифікації авторського стилю.

Складність передачі новоутворення з однієї мови іншою полягає передусім у відсутності еквівалента в мові перекладу. Більш-менш адекватний переклад передбачає не лише вичерпну передачу смислового змісту оригіналу, а й відтворення його прагматичного потенціалу. Авторські новоутворення нерідко стають проявом гострокритичних інтенцій автора.

Для передачі іншомовних авторських неологізмів під час перекладу використовується цілий спектр способів для досягнення адекватності відтворення авторської інтенції та впливу на сприйняття реципієнта. Кожен із прийомів має свої переваги й недоліки. Перекладач по-різному вирішує проблему адекватної передачі одиниці смислової структури тексту-оригіналу з урахуванням низки чинників: специфіки мовного втілення намірів автора, його ідейності, стилю й позатекстової культурно обумовленої інформації.

Okazіональні слова, вжиті у творах поетами, у силу своєї виразності й емоційної насиченості використовуються як вагомий засіб створення художнього образу – цілісної когнітивної системи, у якій okazіональні слова виконують поетичну функцію. Особливість створення okazіональних слів-образів

залежить від індивідуальності поета та його суб'єктивного бачення проблеми. Okazіональні слова допомагають розкрити образ самого автора, зрозуміти його стилістичні засоби, які функціонують як цілісна словесно-художня система.

Індивідуальний лексикон кожного конкретного поета чи письменника формується на основі асоціювання лексикону з концептуальною мережею його рецепції в межах лексико-семантичної системи мови, являє собою індивідуальну систему концептів. Отже, індивідуальний лексикон митця становить концептуальну основу будь-якої номінації в мовленні. Творець вибирає ту або іншу одиницю номінації залежно від того, якою мірою її семантика задовольняє процес концептуалізації.

У процесі творення поезії мовна одиниця функціонує, з одного боку, як одиниця словникового складу й основа кодування концептуальної інформації, а з іншого – як компонент загальної структури пам'яті, пов'язаної асоціативними зв'язками з іншими її компонентами. Частина концептуальної мережі пам'яті поета, що стоїть за словом, – лексикон – актуалізується в процесі породження мовлення як особливий механізм, що забезпечує правильний вибір та адекватний вхід слова в структуру висловлення. Ієрархія організації засобів номінації в систему в рамках лексикону задається конкретною людиною через її асоціації, отже, варіюється від одного індивіда до іншого.

3. Перекладацька майстерність П. Тичини

Образ автора – це внутрішній стрижневий компонент, навколо якого групується вся стилістична система твору. Поети використовують такі засоби емоційного впливу на адресата, які повинні знайти запрограмований у цих засобах відгук у його душі, викликають у ній хвилювання, відповідно, експресивний ефект. Пошук потрібних новотворів, здатних адекватно виразити авторські асоціації, – це складний і тривалий процес. Майстерність письменника й полягає в майстерності живопису образами, враженнями самого життя, а це потребує знання мови, уміння застосовувати наявні в ній словотвірні засоби. Ми погоджуємося з думкою М. Фоки (Фока, 2014: 221), що «Тичина перетворився на Сфінкса, який ставить запитання всім, хто стає на шлях українського літературознавства. Тичина – людина-оркестр і людина радянського штибу, людина-бунтар, український Рабіндранат Тагор і митець, який усе життя картатиме себе за внутрішню слабкість і слабодухість».

У поетичних творах П. Тичини майстерно використано такі авторські новотвори, як *одсвічення, світобудування, далекобіжний, багатобджолий, дво-сірий, стобуремний, стоглобальний, сторадісний, стовесельний* тощо. Створені певною схемою, неологізми демонструють зв'язок із моделлю, за якою вони побудовані, і характеризуються нашаруванням додаткових асоціативних відтінків, набутих у контексті. У поетичному тексті авторські новотвори виступають його активним компонентом.

Для вивчення особливостей художнього оновлення та їх перекладу значно цікавішими, проте й важчими є неологізми, у яких відчутно сприймаються емоційно-експресивні відтінки, оцінний бік яких має навіть більшу вагу, ніж пізнавальний. Прикладом художнього словотворення є вірш «Напроресні» П. Тичини, який рясніє неологізмами.

*Вже сніг на талих пересмушках
став ніздрюватим: срібна цвіт' ...
Набухла ряботить кора,
Між хмар узолотились блиски...
Бучить в деревах соків сила, –
перед весіння це гучінь.*

*Ген поїзд ходом молодим в бік Дарниці жене...
і одвисає за ним круглобілястий дим...*

Поетії П. Тичини притаманна музичність – один зі складників, що становить особливі труднощі для перекладача. Це пов'язано зі специфічними музичними природою та характером засобів, що несе в собі високохудожній текст. Так порівняльна метафора «...Горить-тремтить ріка, як музика» (Тичина, 2000) розкривається авторське

сприймання поета плину води як музики. Намагаючись адекватно передати своє враження, П. Тичина порівнює «горіння-тремтіння ріки» з музикою. Так зорові відчуття («горить-тремтить ріка») асоціюються зі слуховими («як музика»). Точною є інтерпретація М. Найдана, де збережено музичну аналогію: “*The river glows and quivers / like music*” (Тичина, 2012). П. Тичина намагався залучити мелодійні засоби, «щоб одночасно нав'ювати відчуття й уявлення різномодальних рецепторних систем». П. Тичина як професійний музикант удався до перекодування законів музики на літературний рівень, що потребують відповідного прочитання й розуміння. У результаті літературний твір набував специфічних музичних ознак, які потрібно було виразити літературним словом. Перед перекладачем стоїть завдання відтворити музичність тексту поета, аби іноземний слухач зрозумів глибоке «мелодійно-звукове» наповнення твору та геніальність автора першоджерела.

С. Комарницький порушує синестезійність образу-оригіналу: “*The sunlight / Filters through the forest / A harp's broken music, / As spring walks soundlessly / Through ruffled wheat*” (Тичина, 2012). Як бачимо, золоте звучання арф змінюється на візуальну деталь сонячного світла (“*the sunlight*”), а неповторне звучання арф стає лише “*a harp's broken music*”. Відчувається певна переосмисленість рядків перекладачем. С. Комарницький передав загальний тон, проте образність першоджерела, зокрема синестезійність, утрачена.

Проте прості слова-неологізми можуть становити труднощі перекладу, і в такому разі перекладач знаходить простий відповідник.

<p><i>Промінні заори воралися у хмари. Чую – фанфари.</i></p>	<p><i>What is the sound Carried on the wind? Cannons and trumpets («Замість сонетів і октав»).</i></p>
---	--

Неологізм «заори» передано простою лексичною одиницею “*sound*”.

<p><i>Дніпре, Дніпре, Сон-дрімайло, Ти нам батько всім.</i></p>	<p><i>Dear Dnipro, dozing dreamer, you are father to us all («Плач Ярославни»).</i></p>
---	---

У розглянутому прикладі іменник «сон-дрімайло» перекладено словосполученням «прикметник + іменник» – “*dozing dreamer*”. Перекладач удався до трансформації, яка полягає в заміні частини мови. Перехід у мор-

фологічні класи відбувається за схемою: *Noun* → *Adjective*. Так він переклав іменник «дрімайло» прикметником “*dozing*”.

П. Тичина утворює неологізми шляхом словоскладання. У П. Тичини це насамперед

зовні несподівані, але глибоко виправдані образним контекстом сполучення, як, напри-

клад, *брунькоцвіт, злотозор, вітровіння, блакитноліся, бистрокрилля*.

*Нікого так я не люблю
Як вітра **вітровіння**.
Його шляхи, його боління
І землю свою.*

*I do not love anything
As much as the **demonic gale**
His **pain** and his path, and the Earth, My Earth
(«Вітер з України»).*

У послівному перекладі “*demonic gale*” означає «страшений/чортів ураган». Калькування припускає існування двосторонніх міжмовних відповідностей між елементарними лексичними одиницями, які й використовуються як «будівельний матеріал» для відтворення внутрішньої форми слова, яке перекладають, що

в указаному прикладі не можна застосувати. Отже, український неологізм «*вітровіння*» втратив свою інноваційну природу, але набув в англійській мові підсилювальної семантики. Інший неологізм із цього вірша «*боління*» передано англійською мовою простим іменником «*rain*», що в жодному разі не є неологізмом.

*Впаду, впаду, впаду
На синю **глибочінь**.
Протінь
У сонячній саду*

*I fall. I fall. I fall.
Into the blue
Depth of the shadow and shade
In the sunlit orchard
(«За хмарами обвали»).*

Розглянутий приклад також засвідчує факт утрати інноваційності іменника «протінь» і спроби перекладача знайти йому художньо-образні відповідники.

Найбільше неологізмів у творах П. Тичини ми знаходимо серед прикметників.

*Чом же ви мовчите, ви
трагічно-безжурні?
Чи забули ви сміх, чи забули ви глум?
Під плачі наші
журнії, журні, бандурні.*

*Why do you say nothing,
tragically indifferent?
Have you forgotten laughter or how to joke.
Beneath the weeping of our harps
(«Дух народів горить »)*

У цьому фрагменті вірша неологізми «трагічно-безжурні» та «журнії, журні, бандурні» не знайшли свого неологічного відповідника під час перекладу англійською. С. Комарницький «трагічно-безжурні» переклав стилістично-нейтрально – “*tragically indifferent*”, а «журнії, журні, бандурні» – “*the weeping of our harps*”. До того ж перекладач не дотримався стилістичного прийому повтору – «журнії, журні ...», що має синестезійне музично-живописне звучання, яке будується на музиці, бо саме вона (музика) викликає живописні асоціації (Комарницький, 2012).

У віршованому рядку «*Арфами, арфами – / золотими, голосними обізвалися гаї / Самодзвонними...*» візуальна картина гаїв розкривається музичним супроводом: звуками золотих, голосних, самодзвонних арф. Прикметник «*самодзвонними*» є неологізмом, який в англійському варіанті передається відповідником “*self-strumming*”. У контексті змішаний образ детально передано в пере-

кладі М. Найдана: “*Like harps, like harps – / the golden groves resound / Self-strumming...*”, так англійський читач відчує повноту поетичного образу (Тичина, 2000).

Розглянемо складні прикметники, другий компонент яких містить сему «соматичне поняття», серед ми виділяємо композити, другий компонент яких співвідноситься з назвою (лице – *-лиций, -ликий*, вид – *-видий*, рука – *-рукий*, брови – *-бровий, -бривий, -брив*, чоло – *-чолій* тощо) або істотою взагалі (голова – *-головий, -главий, -глав*, очі – *-окий*, ноги – *-ногий*, тіло – *-тілий* тощо). Суфікси різних семантичних груп містять у собі достатню інформацію понятійного і власне естетичного характеру, що дає змогу поету широко вживати такі новоутворення в художньо-естетичних цілях.

Окрему групу становлять композити, другий компонент яких співвідноситься з назвою частини тіла птаха (крило – *-крилий*). Поєднання компонентів, що сприймаються як

семантично несумісні, надає метафоричного значення композитові. Основи *-крилий*, *-окий*, *-рукий*, *-головий* і под. найчастіше поєднуються з кольороназвами (*червоноокий*, *зеле-*

нокрилий, *рожевокрилий*, *багрянокрилий*, *зеленоголовий* тощо). Серед складних неологізмів загалом переважають двокомпонентні одиниці.

*Послужи ще ти, вітрило,
вітре-чорнобров!*

*Your services are needed,
black-browed Wind.
(«Плач Ярославни»).*

Автору вдалося відтворити неологізм «вітре-чорнобров» як *“black-browed Wind”*, що відповідає вимогам адекватного літературного перекладу.

Прикметники з основами на позначення психічних властивостей (*веселоокий*, *ганебноокий*, *тихоокий*, *блаженнокрилий* тощо), вражень, психічного сприйняття (*кригоокий*, *сонцеокий*, *веснянокрилий*, *ганебнокрилий*, *хитрорукий*, *громорукий* тощо). Компоненти *-крилий*, *-головий* і їх форми *-крильний*, *-крил*, *-главий*, *-глав* поєднуються з кількісними номінаціями: *восьмикрилий*, *мільйоннокрилий*, *стокрильний*, *шестикрилий*, *двоглавий*, *дев'ятиголовий*, *п'ятиглавий*, *триглавий* тощо. Творення неоло-

гізмів за такою схемою пояснюється більшою понятійною і естетичною місткістю слів-композитів порівняно з простими словами.

Складні прикметники з компонентами *-крил*, *-главий*, *-глав*, *-зорий* є поетично маркованими й у словниках подаються з поміткою «поет.». У мові поезії ХХ століття список поетизмів збільшується. Чільне місце серед них посідають композити з другою частиною *-зорий*, що містить сему «очі, погляд», як, наприклад, *бистрозорий*, *блакитнозорий*, *наївнозорий*, *ніжнокорий*, *пекельнозорий*, *спокійнозорий*, *чорнокорий* тощо.

Наведемо приклад тексту-оригіналу «Три сини» та його переклад.

– Ой, мамо! – каже перший **кароокий**, -> ...
 <- Ой, нене! – каже другий **чорногрекий**, -> ...
 <- Ой, мати! – каже третій **низькобровий**> ...

*'Old Lady,' said the youngest son, dark-browed,>...
 < ... The first son's **sabre flashed**,> ...
 < ...the second son's **sabre slashed**,>...
 < ... the third son **drew his blade**...
 «Три сини»*

У цьому фрагменті відзначимо важливість перекладів епітетів *кароокий*, *чорногрекий*, *низькобровий*, який характеризує трьох синів. В українському звучанні синестезійний троп набуває виражальної функції, тобто конкретизує кожного з трьох синів, передаючи в такий спосіб настрій, стан, відчуття. Перший епітет *кароокий* не є неологізмом, проте його переклад *“dark-browed”* звучить як неологізм в англійській мові, адже перекладач, замість *“dark-eyed”*, ужив *“dark-browed”*. Натомість неологізми *чорногрекий*, *низькобровий* у тексті перекладу опущено. Проте перекладачу вдалося передати настрої синів, удаючись до асонансу:

*The first son's **sabre flashed**,
 the second son's **sabre slashed**,
 the third son **drew his blade**...*

П. Тичина збагатив літературну мову також неологізмами-дієсловами, утвореними від іменників: *акордитись*, *брунчати*, *глибитися*, *дипломатити*, *закучерявитися*, *збутонити* й багато інших. Наприклад: *Ще половіє злотом хвиль на сонці жита риза / Rye lays in gold waves, a rich brocade* («Іще пташки»).

С. Комарницький під час перекладу намагається зберегти високий ступінь метафоризації.

*Закучерявилися хмари.
Лягла в глибинь блакить...*

*The light is blue and unreachable,
(«Закучерявилися хмари»).*

У цьому вірші дієслівний зворот-неологізм «закучерявилися хмари» перекладено без збереження інноваційності лексичної одиниці, проте дотримано високу образність: *“The light is blue*

and unreachable”. Такий перекладацький прийом М. Фока (Фока, 2014) називає «вертикальні ходи».

Синестезійно-асоціативне відчуття П. Тичини простежуємо в таких поетичних рядках:

*Шумить жито, **сніва**,
Заохочує **жить**.
Вітерець **повіва**
Жито хилить, п'янить.*

*The rye **sings** and whispers
Wanting to live
Bowed with the breeze
Sways drunkenly and **waves**
(«Де тополя росте»).*

У досліджуваному фрагменті вірша перекладачеві С. Комарницькому вдалося передати метафоричність, проте не збережені деякі лексичні деталі, наприклад, П. Тичина вживає не «*повіває*», а «*повіва*», не «*співає*», а «*співа*», що не відображено в перекладі англійською.

4. Висновки

На нашу думку, труднощі адекватної передачі індивідуально-авторських неологізмів викликані гетерогенністю їх конотативного потенціалу: по-перше, внутрішньо-текстовим (закодованою в тексті інформацією для суб'єктивної інтерпретації автором змісту знака в тексті), по-друге, позатекстовим (культурно обумовленою пресупозицією (попереднім припущенням автора)). Проведений аналіз засвідчує унікальність поезії П. Тичини, яка полягає в синестезійній природі, тобто намаганні поета передати художнім словом барвисту панораму життя, у якому музично-живописно поєднується ліризм і трагізм. Із цією метою поет сміливо використовує лексичні інновації. У плані перекладу ми дійшли висновку, що неологізми П. Тичини, відтворені М. Найданом та С. Комарницьким англійською мовою, мають різну ступінь точності.

Нагромадження теоретичного й практичного матеріалу з проблем неологізмів у царині перекладацьких студій закономірно зумовило потребу системного підходу до їх дослідження як складного явища – індивідуально-авторської номінації, що може стати перспективним напрямом перекладацьких досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вокальчук Г.М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія. Острогоз : Острозька академія, 2008. 536 с.
2. Бурда-Лассен О.В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2005. 20 с.
3. Пермінова А.В. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії : монографія. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2015. 352 с.
4. Ранні збірки поезії Павла Тичини. *The Complete Early Poetry Collections of Pavlo Tychyna* / переклад, передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана. Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету, 2000. 430 с.
5. Тичина П.Г. Де тополя росте : Павло Тичина / переклад з української Стефана Комарницького. Київ, 2012. 47 с.
6. Фока М. Синестезійність поетичного слова П. Тичини в англомовному перекладі. *Наукові записки «Studia in honorem»* / Кіровоград. держ. ун-ту. Вип. 111. Кіровоград, 2014. С. 219–225.
7. The «Tychyna-English» project. Pavlo Tychyna in modern English version. URL: http://udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=340&lang=en (дата звернення: 20.03.2020).

REFERENCES:

1. Vocalchuk G. M. (2008). *Slovotvorchist ukrainykh poetiv XX stolittya [The word creation of Ukrainian poets of the 20th century]*: Ostrog: Ostrogska akademiya. 536 p.
2. Burda-Lassen O. V. (2005). *Pereklad yak protses dekoduvannya mentalnoi identychnosti natsii (na materialii ukrainykh i nimetskykh etnoleksem mifologichnogo pohodzhennya) [Translation as a process of decoding the mental identity of a nation (based on the material of the Ukrainian and German ethnolexes of mythological origin)]*: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv National Taras Shevchenko University. 20 p.
3. Perminova A. V. (2015). *Perekladatska retsepcia suchasnoi amerykanskoj poezii [Translation Reception of Modern American Poetry]* K.: VD Dmytra Burago, 2015. 352 p.
4. Ranni zbirky poezii Pavlo Tychyna (2000) [pereklad I peredmova vid perekladacha I pryमितky Muhaila Naidana]. [*The Complete Early Poetry Collections of Pavlo Tychyna*] Lviv: Tsentr hymanitarnogo doslidzhennya natsionalnogo universytetu. 430 p.
5. Tychyna P. G. (2012). *De topolya roste: Pavlo Tychyna. [Pereklad z ukrainskoi Stephana Komarnytskogo]. [Where the poplar grows]* K.: Ukraina Kyiv. 47 p.
6. Phoka M. (2014). *Synestheiniist poetychogo slova P. Tychyny v anglomovnomu perekladi [The synesthesia of the poetic word P. Tychyna in the English translation]* // *Naukovi zapysky «Studia in honorem»* Kirovograd. derzh. universytetu. Vyp. 111. Kirovograd. P. 219–225.
7. *The «Tychyna-English» project. Pavlo Tychyna in modern English version*. Retrieved from http://udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=340&lang=en.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2020
The article was received March 3, 2020

СЕКЦІЯ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 81'25-052:005.336.2:37.02

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-19>

РОЛЬ БАЗОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПРОЕКТУ «PICT EU» ДЛЯ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Білицька Вікторія Миколаївна,
доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
bilytskav@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5067-309X

Розвиток культурної та міжкультурної компетентності перекладача вже протягом тривалого часу перебуває у фокусі науково-теоретичних робіт і методично-практичних заходів України та Європи. Європейський Союз і Рада Європи широко підтримують проекти, спрямовані на покращення міжнародного діалогу, у тому числі шляхом залучення фахівців перекладацької галузі, науковців і керівників освітнього процесу вищої школи до обговорення й розроблення документів, програм, навчальних і допоміжних матеріалів з перекладознавства та міжкультурної комунікації. У цьому контексті міжкультурна компетентність перекладача потребує осмислення в широкому плані з урахуванням аспектів індивідуальної й соціальної психології та національної культури. Саму ж міжкультурну компетентність не варто розглядати окремо від інших компетентностей фахівця, тим паче не як його особистісну рису. У статті розглянуто інтегративні складники розвитку міжкультурної компетентності перекладача в сучасному освітньому процесі підготовки фахівців на основі базової навчальної програми з міжкультурної компетентності в рамках проекту Європейського Союзу «Сприяння розвитку міжкультурної компетентності серед перекладачів» (Promoting Intercultural Competence in Translators – PICT). Проект мав на меті сприяти включенню модуля з розвитку міжкультурної компетентності перекладача як інтегративної частини певної освітньої компоненти або ж як окремої освітньої компоненти до навчального плану відповідного факультету. Відповідно до програми, схарактеризовано профіль перекладачів як міжкультурних медіаторів, що охоплює три виміри компетентності: теоретичний, текстовий і міжособистісний. У цьому контексті подано розгорнутий порівняльний аналіз термінів «культурна компетентність» і «міжкультурна компетентність» з урахуванням ключових аспектів для їх диференціювання та відповідного контекстуального вживання. Відповідно до базової програми, до кожного з вимірів наведено дескриптори міжкультурної компетентності з описом трьох рівнів володіння задля оцінювання здобутих навичок. Розглянуто методичний аспект розвитку міжкультурної компетентності перекладача, а саме види діяльності на практичних заняттях і завдання, які можуть бути винесені на самостійну роботу. Проблематика вибору відповідних текстів, що міститимуть елементи, типові для певної культури, розкрита наочними прикладами. Оскільки рамкова навчальна програма досить широка і стосується багатьох тем, вона може бути інтегрована до курсів перекладознавства або використана для розроблення індивідуальних (практичних) курсів перекладу.

Ключові слова: культурна компетентність перекладача, міжкультурний медіатор, компетентнісний підхід, методика перекладу, практичний курс перекладу, освітній процес.

THE ROLE OF THE BASIC CURRICULUM OF THE PICT EU PROJECT FOR THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCES OF THE TRANSLATOR

Bilytska Viktoriia Mykolaivna,
Doctor of Philosophy (Philology),
Senior Lecturer at the Department of Theory, Practice and Translation of German
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
bilytskav@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5067-309X

The development of the cultural and intercultural competence of the translator has long been the focus of scientific and theoretical works and methodological and practical activities of Ukraine and Europe. The European Union

and the Council of Europe are broadly supportive of projects aimed at improving international dialogue, including the involvement of translators, academics and higher education leaders in the discussion and development of documents, programs, teaching and supporting materials for translation and intercultural communication. In this context, the intercultural competence of the translator needs to be broadly considered, taking into account aspects of individual and social psychology and national culture. Intercultural competence itself should not be considered separately from other competencies of a specialist, and especially not as a personal trait. The article deals with the integrative components of translator intercultural competence development in the modern educational process of training specialists based on the European Union Promoting Intercultural Competence in Translators (PICT) project. The project was intended to promote the inclusion of the development of intercultural competency of the translator module as an integrative part of a specific educational component, or as a separate educational component in the curriculum of the respective faculty. According to the program, the profile of translators is characterized as the intercultural mediators, covering three dimensions of competence: theoretical, textual and interpersonal. In this context, a comprehensive comparative analysis of the terms "cultural competence" and "intercultural competence" is presented, taking into account key aspects for their differentiation and appropriate contextual application. According to the basic program, each of the dimensions contains descriptors of intercultural competence, describing the three levels of proficiency to assess the skills learned. The methodological aspect of the development of intercultural competence of the translator is considered, namely the types of activity in practical classes and tasks that can be submitted for independent work. The problem of choosing appropriate texts that will contain elements typical of a particular culture is shown in illustrative examples. Because the framework curriculum is quite broad and covers many topics, it can be integrated into translation studies or used to design individual (practical) translation courses.

Key words: cultural competence of the translator, intercultural mediator, competence approach, methodology of translation, practical course of translation, educational process.

1. Вступ

У контексті нестримних глобалізаційних процесів тема культурної та міжкультурної компетентності все частіше розглядається в процесі професійного становлення перекладача. Тема не нова, проте й досі гаряче дискутується. Передбачається, що перекладач як фахівець міжкультурної комунікації повинен володіти бікультурною компетентністю (Вітте, 2007). Проте якщо в процесі навчання він не отримав відповідних знань про іноземну культуру, то факти й висловлювання інтерпретуються виключно на підставі знань про власну культуру. А. Кнапп підтверджує цю точку зору, говорячи, що інтерактанти міжкультурної комунікації не тільки володіють знаннями різних мовних систем спілкування, а й залучають до взаємодії конвенційні правила комунікації з урахуванням особливостей власної культури (Кнапп, 2008: 86). Ці правила часто несвідомо переносяться в комунікацію в межах іншої мовної системи.

Оскільки перекладач завжди балансує між двома культурами, він потребує як і культурної, так і міжкультурної компетентності. Культурна компетентність перекладача передбачає знання культури робочих мов, специфічних культурних умов, правил, цінностей і моделей поведінки в культурі як робочої мови, так і рідної мови з метою формування відповідної поведінки в межах визначеного культурного кола відповідно до очікувань носія цієї культури (Witte, 2007). Міжкультурна компетентність перекладача дає йому змогу успішно об'єднати співрозмовників з різних культур (Scheller-Boltz, 2010). Ця компетентність

передбачає знання про сприйняття певних культурних елементів, а також способу мислення, форм вираження почуттів і відчуттів іншої культури та вміння передати ці елементи зрозумілої носієві мови й культури від носія іншої мови та культури й навпаки. У разі неправильної передачі ті фактори і явища, що визначаються виключно культурою, можуть призвести до невідповідної поведінки, неправильного тлумачення й непорозумінь.

2. Базова навчальна програма розвитку міжкультурної компетентності перекладача

За ініціативи ЄС у період з 2011 по 2013 рр. відбувся проект «Сприяння розвитку міжкультурної компетентності серед перекладачів» (Promoting Intercultural Competence in Translators – PICT), що мав на меті сприяння систематичній інтеграції в освітній процес підготовки перекладача системних основ для набуття міжкультурної компетентності через створення базової навчальної програми з міжкультурної компетентності перекладача. Розроблена програма покликана допомогти університетам розробити робочі навчальні програми, окремі практичні модулі або ж системно додати її елементи до інших модулів освітніх компонентів.

Відповідно до цієї програми (PICT, 2012), профіль перекладачів як міжкультурних медіаторів охоплює три виміри міжкультурної компетентності: теоретичний, текстовий і міжособистісний. Теоретичний вимір містить специфічну концептуально-термінологічну основу, яка має стати частиною загальної компетентності студентів і критичного усвідомлення їхньої

ролі не лише в мовній, а й насамперед у культурній передачі. Цей вимір включає таке:

- основні поняття теорії міжкультурної комунікації (культуру, ідентичність, уявлення тощо);
- концептуальні поняття для аналізу міжкультурної перспективи (базові програми та плани порівняльної культурології, рівні культурної обізнаності тощо);
- знання культурного контексту перекладу (відмінності між професійними прак-

тиками перекладу в різних країнах, їх вплив на становлення та роботу перекладачів тощо);

- зв'язки між теорією міжкультурної комунікації та дослідженнями перекладу (створення культурних профілів та аналіз поведінки читачів, культурна суб'єктивність і видимість (очевидність) у тексті перекладача).

Для оцінювання володіння студентом кожним із дескрипторів програма пропонує три рівні, які описують мінімальні необхідні навички:

Перший вимір – теоретичний.

Дескриптор	Основні поняття теорії міжкультурної комунікації.
Перший рівень	Студент ознайомлений з основними поняттями теорії міжкультурної комунікації.
Другий рівень	Студенту добре відомі основні поняття теорії міжкультурної комунікації, він розуміє їх і може розмірковувати над наслідками щодо мети комунікації та перекладу.
Третій рівень	Студент має поглиблені знання щодо основних понять теорії міжкультурної комунікації й уміє їх використовувати з метою критичного оцінювання міжкультурного виміру тексту під час перекладу або ж у вихідній і цільовій культурі.
Дескриптор	Концептуальні поняття аналізу міжкультурної перспективи.
Перший рівень	Студент ознайомлений із деякими концептуальними поняттями аналізу міжкультурних взаємовідносин, але має труднощі з їх використанням.
Другий рівень	Студент може використовувати основні поняття аналізу міжкультурного виміру тексту й розуміти контекст його виникнення та особливості сприйняття.
Третій рівень	Студент може застосовувати широкий спектр концептуальних термінів для аналізу культурних і дискурсивних практик на індивідуальному, груповому та загальносуспільному рівнях.
Дескриптор	Знання культурного контексту перекладу.
Перший рівень	Студент має базове розуміння інституційних і соціальних обмежень, пов'язаних із перекладацькою практикою та цільовим текстом.
Другий рівень	Студент ознайомлений із найважливішими аспектами й деталями щодо інституційних і соціальних обмежень у контексті перекладацької практики і створенням цільового тексту, може їх локалізувати в історичному та політичному контексті.
Третій рівень	Студент може визначати та критично оцінювати широкий спектр аспектів інституційних і соціальних обмежень, пов'язаних із перекладацькою практикою та цільовим текстом; може критично оцінювати відповідний історичний і політичний контекст і працювати з ним із різних перспектив.
Дескриптор	Зв'язки між теорією міжкультурної комунікації та дослідженнями перекладу.
Перший рівень	Студент має основні знання з теорії міжкультурної комунікації й може показати зв'язки між теорією та практикою в перекладі.
Другий рівень	Студент володіє достатніми знаннями з теорії міжкультурної комунікації й уміє самостійно проводити паралелі між міжкультурною комунікацією та перекладом.
Третій рівень	Студент добре розуміє теорію міжкультурної комунікації, що дає змогу йому/їй самостійно демонструвати диференційовані зв'язки між міжкультурною комунікацією та перекладом.

Другий вимір – вимір тексту – підкреслює навички, які студенти повинні застосовувати на основі своїх теоретичних знань у реальному процесі/результаті переходу від однієї культури до іншої.

Дескриптор	Порівняльний аналіз тем вихідної та цільової культур.
Перший рівень	Студент усвідомлює, що між вихідною та цільовою культурною групою існують певні культурні відмінності, які знаходяться в основному в межах мовних елементів; формує судження під впливом стереотипів та упереджень.
Другий рівень	Студент усвідомлює основні відмінні й подібні риси вихідної та цільової культурних груп, але не може бачити більш тонкі відмінності; може критично оцінити їх, спираючись на стереотипи й упередження.
Третій рівень	Студент може виявити тонкі культурні відмінності між вихідною та цільовою культурною групою, здатний оцінити їх вплив на спілкування; творчий і гнучкий у формулюванні стратегій, що виходять за межі стереотипізації та упереджень.

Дескриптор	Порівняльний аналіз текстів з міжкультурної перспективи: лексичні й синтаксичні особливості, дискурсні зразки, візуальний резонанс і використання такого аналізу в процесі перекладу.
Перший рівень	Студент знайомий з існуванням культурних, лексичних і синтаксичних особливостей, а також зі зразками дискурсів, проте може впізнати лише суттєві з них.
Другий рівень	Студент усвідомлює суттєві культурні відмінності та їх вплив на створення тексту, може визначити найбільш виражені риси тексту (у т. ч. випадки синтаксичної та лексичної альтернативи, текстові конвенції).
Третій рівень	Студент може розпізнати тонкі відмінності в текстових уривках, що пов'язані культурно, й аналізувати їх з обґрунтованого критичного погляду; знає про звичні лексичні й синтаксичні конвенції тощо; може розпізнати нечітко виражені дискурсні зразки (риторичні чи паравербальні елементи).
Дескриптор	Відсутність еквівалентності й використання відповідних стратегій перекладу (наприклад, уточнення, упушення, заміна тощо).
Перший рівень	Студент знає деякі стратегії перекладу для вирішення міжкультурних проблем, але має труднощі з їх правильним вибором.
Другий рівень	Студент уміє використовувати деякі стратегії перекладу, але покладається здебільшого на власну інтуїцію.
Третій рівень	Студент володіє широким спектром стратегій перекладу, може критично оцінити їх, обґрунтувати їх вибір і використання для кожного конкретного тексту перекладу.
Дескриптор	Уміння розпізнати й відповідно працювати з факторами, на які здійснює вплив як інтерналізована культура перекладача, так й емоційні реакції самого перекладача на елементи вихідної культури та вихідний текст.
Перший рівень	Студент як перекладач усвідомлює фактори власної інтерналізованої культури, але не в змозі визначити її значення для процесу перекладу.
Другий рівень	Студент як перекладач уміє розпізнати специфічні ознаки культурної інтерференції, але не володіє відповідним набором стратегій для успішного подолання цього фактору.
Третій рівень	Студент володіє широким спектром стратегій задля зменшення впливу інтерналізованої культури перекладача на процес перекладу й цільовий текст.

Третій, міжперсональний, вимір переважно стосується відкритого ставлення студентів, майбутніх перекладачів, і їхньої здатності бути неупередженими щодо вихідної та цільової культури.

Дескриптор	Культурна обізнаність та емпатія в ході соціального обміну (під час обговорення перекладу з особою вихідної культури).
Перший рівень	Студент на вимогу викладача демонструє усвідомлення культурних відмінностей, але володіє обмеженим спектром стратегій поведінки; його вибір моделей поведінки часто виявляє елементи культурних упереджень.
Другий рівень	Вибір моделей поведінки студента іноді містить культурні упередження, але його загальна оцінка свідчить про об'єктивність, що базується на розумінні й толерантності до інших культур.
Третій рівень	Студент уникає культурних упереджень під час вибору моделей поведінки, виявляє критичне мислення й дистанціювання у своєму ставленні до вихідної культури та її цінностей.
Дескриптор	Інтерес та ініціативність у контакті з іншими культурами (під час взаємодії з колегами чи клієнтами вихідної культури).
Перший рівень	Вибір моделей поведінки студента вказує на есенціалістське ставлення до власної та цільової культури; студент на елементарному рівні поінформований про динамічну природу культур, що постійно розвивається.
Другий рівень	Вибір моделей поведінки студента ґрунтується на усвідомленні та чутливості до змін у власній і цільовій культурі; на вимогу викладача готовий поділитися власним досвідом.
Третій рівень	Студент демонструє готовність зробити вибір щодо відповідних моделей поведінки залежно від власного досвіду стосовно динамічних процесів у власній і цільовій культурі.
Дескриптор	Культурна чутливість щодо ситуацій прояву симпатії або можливих конфліктів у спілкуванні (словесні, невербальні сигнали тощо).
Перший рівень	Студент проявляє усвідомлення культурної чутливості щодо ситуацій прояву симпатії або можливих конфліктів у спілкуванні, але має в перекладі труднощі навіть із їх очевидними елементами.
Другий рівень	Студент чітко ідентифікує та легко опрацьовує ситуації прояву симпатії або можливих конфліктів у спілкуванні, але потребує додаткової підтримки у сприйнятті й розумінні неочевидних елементів.

Третій рівень	Студент виявляє культурну сенситивність до експліцитних та імпліцитних ситуацій прояву симпатії або можливих конфліктів у спілкуванні, уміє впевнено поводитися з ними; не зупиняється перед концепціями культурних ієрархій, із яких важко знайти вихід.
Дескриптор	Соціальне позиціонування (тобто прийняття рішення про те, відповідають елементи домінантним соціальним нормам, являють собою гібрид чи відрізняються від них).
Перший рівень	У позиції студента часто домінують стереотипи; він володіє достатніми знаннями щодо соціальних норм, але приймає такі соціальні рішення, що базуються на основі традиційних культурних цінностей і можливих варіантів дій.
Другий рівень	Студент виявляє усвідомлення соціальних норм різних культур, може відповідно адаптувати власну соціальну поведінку та вийти за межі концепції власної культури задія фокусування на культурному образі цільової культури.
Третій рівень	Студент виявляє розуміння складності соціальних норм різних культур і субкультур на рівні аналізу й перекладу, володіє широким репертуаром відповідних соціальних стратегій.

3. Методи навчання

Заняття в межах базової навчальної програми розвитку міжкультурної компетентності перекладача варто проводити інтерактивно, із залученням власного досвіду студентів. Студентам пропонується робота з міжкультурними теоріями, їх використання й оцінювання. Отже, студенти як міжкультурні комунікатори зможуть краще зрозуміти власні сильні та слабкі сторони й удосконалити навички міжкультурної комунікації шляхом практичної взаємодії в групах чи парах на занятті. Під час аналізу конкретних випадків, що мають або ж матимуть стосунок до професійної діяльності, передбачається широке застосування студентами відповідних теорій. Методи навчання охоплюють:

- презентації, лекції;
- аудіовізуальні матеріали та продукти культури;
- переклади, сценарії перекладу;
- робот в парах, роботу в невеликій групі;
- пленарні дискусії та вправи.

Студентам, окрім вивчення рекомендованої літератури, варто запропонувати зробити власне дослідження літератури шляхом написання рефератів і підготовки практичного завдання до частин курсу.

Рівень сформованості компетентності можна оцінити в межах запропонованих базовою навчальною програмою рівнів оцінювання та через аналіз щоденника рефлексивного навчання, роботу студента на заняттях, рівень виконання завдань із міжкультурним складником з обґрунтуванням обраного перекладу, підсумкову контрольну роботу або комплексний аналіз перекладу окремих міжкультурних ситуацій.

На практичних курсах перекладу активізуються теоретичні знання з питань між-

культурної комунікації, що переходять у розряд процедуральних знань, на базі яких формуються ефективні стратегії перекладу для подолання міжкультурних перешкод. Порівняльний аналіз одного тексту різними мовами підвищує обізнаність студентів про вихідну та цільову культури, дає змогу виявити відмінні та подібні елементи як за характеристикою тексту, так і за його загальним змістом. Завдяки порівняльному аналізу на перший план виходять відмінні в культурах елементи, що спонукає студентів задуматися над причинами, що їх зумовлюють, і так пов'язати явища рівня тексту з теоріями, які можуть їх пояснити. Розуміння причин розбіжностей – це перший крок у визначенні ефективних стратегій перекладу, які перевіряються та застосовуються під час перекладу текстів з урахуванням культурних особливостей. Щодо вибору текстів, то елементи, характерні для певної культури, можна знайти в туристичних брошурах, кулінарних книгах, юридичних і літературних текстах.

4. Висновки

Міжкультурний медіатор у професійній діяльності використовує свої фонові знання та знання іноземної мови, що базуються на знаннях і розумінні культурних, соціальних і суспільних умов іншої країни. Тому культурна й міжкультурна компетентність майбутніх перекладачів повинна систематично розвиватися за допомогою ретельно структурованої навчальної програми та перевірятися відповідно до чітких критеріїв оцінювання. Базова навчальна програма з міжкультурної комунікації перекладача, що розроблена в рамках проекту, попри її системність і комплексність, залишає достатньо місця для гнучкості й адаптації до конкретних освітніх вимог різних країн європейського простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Knapp A. Interkulturelle Kompetenz: eine sprachwissenschaftliche Perspektive. *Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität. (Interkulturelle Studien 13)*. Aufl. Wiesbaden, 2008. № 2. P. 81–97.
2. Intercultural Competence Curriculum Framework. *Promoting Intercultural Competence in Translators*. URL: http://www.pictlp.eu/download/curriculum/PICT-CURRICULUM_ENGLISH.pdf (дата звернення: 11.04.2020).
3. Scheller-Boltz D. Kompetenzanforderungen an Übersetzer und Dolmetscher. *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch Russland*. 2010. P. 213–233.
4. Witte H. Die Kulturkompetenz des Translators. Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung. (Studien zur Translation; Bd. 9). 2., unveränderte Auflage. Tübingen, 2007. 235 P.

REFERENCES:

1. Knapp A. (2008). Interkulturelle Kompetenz: eine sprachwissenschaftliche Perspektive [Intercultural competence: a linguistic perspective]. *Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität. Interkulturelle Studien*. 13 (2), 81–97.
2. PICT – Promoting Intercultural Competence in Translators. Intercultural Competence Curriculum Framework (2012). <http://www.pictlp.eu/en/curriculum-framework>.
3. Scheller-Boltz D. (2010). Kompetenzanforderungen an Übersetzer und Dolmetscher [Competence requirements for translators and interpreters]. *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch Russland*, 213–233.
4. Witte H. (2007). Die Kulturkompetenz des Translators. Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung [The cultural competence of the translator. Conceptual principles and didactization]. (Studien zur Translation; 9), Tübingen.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 378:81'2:39:316.77

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-20>

ЕТНОРЕАЛІЯ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Горшкова Кіра Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Одеський національний політехнічний університет
gorshkova.kira@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9539-2996

Шевченко Неллі Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Одеський національний політехнічний університет
nellishevchenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5239-9442

Мітіна Олена Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Одеський національний політехнічний університет
olenamitina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8732-2421

Необхідність зберегти національну ідентичність є важливою проблемою для кожної нації, яка залучена в процес глобалізації. Особливі етнічні характеристики разом із рідною мовою становлять основу для збереження національної свідомості народу. Етнореалії представлені в текстах усіх функціональних стилів. Особливу функцію вони реалізують у стилі художньої прози. У статті йдеться про імплікацію етнографічної інформації в різних жанрах художньої прози: у байці, в оповіданні, у повісті, у романі. Студенти, які вивчають іноземну мову, стикаються з проблемою невідповідності між «своєю» та «чужою» культурами, що заважає адекватній інтерпретації іноземних текстів. Обізнаність студента з різними видами етнографізмів «чужої культури» (соціальними, культурними, економічними, політичними) дає можливість розшифрувати авторську точку зору, висловлену в тексті. Це показано в аналізі декількох контекстів, наведених нижче.

Функціонування етнореалій у художній прозі розглядається, з одного боку, як засіб відображення національної ідентичності, а з іншого – як засіб стимулювання міжкультурної комунікації.

Сьогодні, коли глобалізація охопила всі сфери людської діяльності, дуже важливо під час підготовки студентів-філологів, які спеціалізуються з іноземних мов, збагачувати їхні фонові знання стосовно культури, історії, побуту тощо народу, мова якого вивчається. Це сприятиме кращому розумінню культури власного народу та її місця у світовій культурній спадщині. Викладач-філолог має не тільки заохочувати студента до читання кращих зразків світової літератури, а й навчати його вміння інтерпретувати прочитане. Цей процес складається з трьох етапів: суто сприйняття тексту, його осмислення – когнітивної операції розуміння підтекстів, у результаті вербалізації того, що читач сприйняв і зрозумів. Інтерпретація тексту допускає її свободу, яка зумовлена як амбівалентністю самого тексту, так й індивідуальними можливостями читача, зумовленими його фоновими знаннями.

Ключові слова: глобалізація, художній простір, «своя» та «чужа» культура, концептосфера, менталітет, фонові знання, інтертекстуальність.

ETHNOREALIA IN THE CONTEXT OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Gorshkova Kira Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Translation
Odessa National Polytechnic University
gorshkova.kira@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9539-2996

Shevchenko Nelli Heorhiyvna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Translation
Odessa National Polytechnic University
nellishevchenko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5239-9442

Mitina Olena Mykhaylivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Translation
Odessa National Polytechnic University
olenamitina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8732-2421

The necessity to retain national identity becomes a burning problem for each nation involved in the process of globalization. Specific ethnic characteristics, together with mother tongue, remain the basic means of preserving national spirit of a people. Ethnorealia occur in texts of all functional styles. Their representation in fiction assumes a special function. The present essay focuses on the implication of ethnographic information in different genres of emotive prose: a fable, a short story, a short novel, a novel. Students studying a foreign language confront the problem of incongruity between "native" and "foreign" cultures, which prevents adequate interpretation of foreign texts. Obtaining by a learner background knowledge of various kinds of a "foreign culture's" ethnographisms (social, cultural, economic, political) stipulates the ability to decipher the author's point of view expressed in the text. This is revealed in the analysis of several contexts given below.

The functioning of ethnorealia in emotive prose is viewed, on the one hand, as a means of reflecting national identity and, on the other, as a means of promoting cross-cultural communication.

Now that globalization has embraced every sphere of human activity, it is very important in teaching a higher school learner of a foreign language to enrich their background knowledge of the culture, history, traditions, etc. of the nation whose language is being studied, thus contributing to a better understanding of their own country's cultural process. The teacher-philologist should not only encourage a student to read the best samples of world literature, but also teach them to interpret the texts read. This is a complex task consisting of three steps: perception of the text, understanding it, and finally, interpreting it, – that is the ability to verbalize what has been read and understood.

Interpretation admits its variety which is stipulated both by the ambivalence of the text itself, and by the individual possibilities of the reader, resulting from their background knowledge.

Key words: globalization, artistic space, conceptual domain, background knowledge, intertextuality.

1. Вступ

Міжкультурні зв'язки віддзеркалюють тенденції існування людини в сучасному світі. XX–XXI століття відзначені бурхливими подіями, у які залучені всі розвинуті країни. Відбувається процес всесвітньої глобалізації, яка має характер як взаємовпливу, так і одностороннього впливу. Багаторівневе взаємодія культур здійснюється на основі соціальних, економічних, політичних, культурних, побутових контактів. Вона має масовий або індивідуальний характер, іде мирним шляхом або шляхом протистояння, іноді навіть військового. Глобалізація сприяє

процесу всесвітньої уніфікації, асиміляції культур, створенню «інтеркультури». Відбувається повна інтерференція, що нерідко призводить до мовної інтернаціоналізації; з'являється міжнародний лексикон, який пов'язаний з економікою, технічним забезпеченням життя, новітніми інформаційними технологіями, з політикою тощо.

Між тим мова віддзеркалює й специфіку менталітету, світогляду, культури носіїв кожної нації. Поняття «культура» розуміємо як сукупність досягнень людського суспільства в виробничому, суспільному та духовному житті. Культура кожної нації

є внутрішнім цементуючим матеріалом, який скріплює націю в окремих етносах. У кожному етносі залишається бажання зберегти свою духовну культурну ідентичність. Особливого значення в цьому процесі набуває взаємодія та протистояння «свого» і «чужого» культурного простору (Магузкова, 2014). Дихотомія «своя»:«чужа» культура є об'єктом багатьох лінгвокультурних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, серед них – Н.О. Бігунова (2017), О.П. Воробйова (2008), В.І. Карасик (2005), І.М. Колегаєва (2005), В.А. Кухаренко (2018), О.П. Магузкова (2014), О.Г. Прохвачова (2005), О.О. Селіванова (2002), Ю.С. Степанов (2000) та інші.

Метою статті є дослідження специфіки вербалізації етнічних реалій у процесі взаємодії «свого» і «чужого» культурного та художнього просторів у текстах англійських авторів.

У статті розглядаємо міжкультурну комунікацію на базі мовної культури, у якій система етнографічно закріплених мовних кодів однієї культури взаємодіє з іншою, «чужою», системою мовних кодів. Така взаємодія найбільш актуалізована в текстах функціонального стилю художньої прози.

2. Розділ I

У художньому тексті, який є поліфонічним вербально нелінійним репрезентантом індивідуально-авторської картини світу, відбувається переключення різних мотивів цієї картини. Ця переключення виявляється в появі в тексті «уламків» текстів «чужої» культури або посилань на них. Такий прояв інтертекстуальності віддзеркалює процес міжнаціональної інтеграції, яка в художньому літературному просторі актуальною була завжди. Уживання в тексті «своєї» культури елементів «чужої» культури призводить до різних ефектів – від збагачення концептуальної та лексичної сфер «своєї» культури до непорозуміння, пов'язаних із наявністю розбіжностей або лакун у «своєй» і «чужій» концептосферах, у семантичних структурах лексичних одиниць, які позначають специфічні етнореалії. Концептосфера являє собою сукупність концептів, які становлять картину світу носія мови (Маслова, 2016). Специфічні етнореалії в носіїв різних культур і забезпечують культурне взаємозбагачення під час міжнаціональних контактів.

Постулат, що текст не є корпусом знаків, яким властивий зміст, незалежний, з одного боку, від свого творця – автора, з іншого – від адресата цього змісту – читача, визнається всіма лінгвістами. Водночас читач – це й споживач (consumer), і виробник (producer),

і співавтор тексту (Webster, 1996). Ю. Лотман називає текст генератором змісту, який потребує співрозмовника (Лотман, 1998).

Однією з найважливіших рис тексту є його здатність зберегти пам'ять про свої попередні контексти – «уламки інших культур, текстів, цивілізацій» (Вороб'єва, 2008), що є засобом реалізації категорії інтертекстуальності.

Такими укрощеннями в текст можуть бути етнореалії, тобто моно- й полілексемні одиниці, що позначають речі, поняття, явища, які притаманні історії, культурі, побуту того чи іншого етносу й не властиві іншим народам (Томахин, 1988). За ними закріплено комплекс етнокультурної інформації, що має відбиток в етноконцептах, які є компонентами концептосфери «своєї» культури.

Етнічні концепти окремих народів репрезентують специфічне сприйняття ними об'єктивного світу, тому нерідко стають на заваді процесові комунікації між представниками різних культур.

Мова (у нашому випадку мова, організована в текст) є посередником між етносом і його культурою, з одного боку, а з іншого – посередником між різними етносами й культурами. Знання реалій країни, мова якої вивчається, необхідне в лінгвокраїнознавстві та інших філологічних науках, зокрема під час інтерпретації іншомовного тексту, головною метою якої є декодування глибинної структури тексту, його змістово-концептуальної інформації.

Забезпечити адекватну інтерпретацію тексту «чужої» культури може знайомство реципієнта з тою культурою, яку представляє прототекст. Це можливо за умови обов'язкового знання реципієнтом реалій цієї культури, тобто наявності достатніх фонових знань. Міжкультурні відмінності можуть призвести до деякого викривлення концептуального змісту прототексту під час його декодування, тому що значною мірою концепт тексту актуалізується за рахунок специфічних реалій того культурного соціуму, про який ідеться в тексті.

3. Розділ II

Можна навести немало прикладів міжкультурних невідповідностей, які призводять до викривлення змісту тексту реципієнтом під час його інтерпретації або перекладу з однієї мови іншою. Проілюструємо цю тезу на матеріалі конкретних текстів.

Назва роману Алфреда Мейсона «Чотири пера» (The Four Feathers), який написано в 1902 році під час Англо-бурської війни,

є етнореалією культури англійського суспільства XIX століття. Аналогічну назву мають численні кіноверсії роману – останній римейк датується 2002 роком.

Перспективна функція заголовних слів дещо обмежена: вони прогноують статус тематичної лексики в сюжетній канві твору. З розвитком сюжету читач дізнається, що протагоніст, випускник воєнної академії, відмовляється брати участь у складі королівського полку у воєнній операції, яка проводиться в Англію в Судані наприкінці XIX століття. Зневажений усіма рідними та знайомими як дезертир, він одержує чотири білих пера: три – від друзів і четверте – від нареченої. Чотири білих пера – знак того, що відтепер він називатиме остракізму.

Словосполучення *white feather* є частиною фразеологізму *to show the white feather*, який пов'язаний із популярними у Великій Британії початку XIX століття й забороненими в Англії в 1835 році, а півстоліття потому й у Шотландії боями півнів (*cockfighting*) (Thomas, 1903). Первісно біле перо у хвості бійцівського півня вважалося ознакою поганої породи – його нездатністю витримати змагання: такий півень повертався до опонента хвостом, у якому було біле перо. Від тих пів одержання білого пера в Англії й Австралії означало звинувачення в боягузстві та зазвичай його надсилали людям, які ухилилися від військової служби (Кунин, 1984).

Тільки повне прочитання роману дає можливість читачу, знайомому з фразеологізмом *to show the white feather*, осмислити символічне значення цих слів. Зі статусу тематичних вони набувають статус ключових, концептуально-значущих для розуміння змісту твору.

Однак словосполучення *white feather* з'являється в тексті римейку й у зовсім протилежному символічному значенні. Представник зовсім іншої етнокультури, араб, який рятує героя в критичні моменти його життя, з гордістю носить біле перо в головному вбранні: для нього воно знак того, що його носій – справжній воїн, який убив ворога.

Ми не маємо незаперечних доказів того, що перо у вбранні араба – це етнореалія. Імовірно, це авторський художній засіб, підказаний етнореалією із життя корінного американця. Існує вираз *a feather in the cap*, який виник у зв'язку зі старим звичаєм індіанців носити стільки пир'я в головному вбранні, скільки ворогів убито (Кунин, 1984). Його переносне значення – «гордість, заслуга». Недаремно керманічі індійських племен у художній літературі, живописі та кіномис-

тецтві задалегідь зображується з вінком із багатьох пир'їв на голові.

Як бачимо, етнореалія – це завжди компонент соціально-історичного й національно-культурного контексту (Зорівчак, 1989), який зрозумілий для носіїв мови. Але для представника іншої культурної спільності декодування такої реалії становить безперечні труднощі, які пов'язані з недостатністю в реципієнта фонових знань про культуру, побут, звичаї народу, мова якого вивчається.

У заголовку байки американського письменника Джеймса Тербера *The Owl who was God* міститься анімалістичний символ *owl*, зрозумілий для американця: ця лексична одиниця асоціюється в нього як з універсальними, загальнолюдськими концептами «сова – нічний птах», «сова – людина-опівнічник», так і з суто американськими концептами: *owl train* (потяг, що рухається вночі), *owl car* (нічний трамвай), ні один із яких не зареєстрований у британському варіанті англійської мови. Проте найбільші розбіжності простежуються в етноконцептах АЕ *owl* = дурний (Webster, 1993) і ВЕ *owl* = мудрий (Oxford, 1995). Різниця читання у сприйнятті образу у двох, хоча й близьких культурах (американської та британської) призводять до незапрограмованого автором байки результату: уже під час прочитання заголовку англійцем має місце руйнування перспективного очікування й, замість контекстуальної антонімії *silly: God*, реалізується синонімія *wise = God*.

Для представників інших культур незрозумілою без відповідних фонових знань залишається реалія *owl* = a stupid person, яка закріплена в мовній свідомості американця у вигляді сталих словосполучень *don't be such a silly owl, as stupid as an owl* (Томахин, 1988). У слов'ян, греків, англійців концепт «сова» традиційно асоціюється з мудрістю *as wise as an owl* (Oxford, 1995).

Стикаючи в заголовку два концептуально антонімічні слова *owl* і *God*, автор створює стилістичний засіб оксюмору, що призводить до гумористичного ефекту, усвідомлення якого неможливе без розуміння співвідношення між універсальним та етнічним без знання специфіки цього етноконцепту. Остання зумовлює множинність можливих прочитань тексту. Наприклад, для єгиптянина, який знається на міфології своєї країни (у єгипетській системі ієрогліфів сова символізує смерть, ніч, холод), очевидним є прогноз «смерть», що реалізується лексемою *owl*, яка міститься в заголовку байки.

Особливе місце серед різноманітних реалій належить алузівним реаліям, до яких зараховуємо міфологічні, біблійні, історичні, літературні тощо, декодування змісту яких вимагає звернення до текстів міфів, Біблії, художніх творів, історичних документів і фактів «чужої» культури.

У романах Джона Голсуорсі “The Man of Property” та “Swan Song” є згадка про білого слона. У першому словосполученні *white elephant* позначається величезний дім старого Джоліона, який став для нього тягарем; у другому – шляпа-циліндр, яка куплена Флер для батька. Шляпа викликає його здивування: *White elephant – can't think what made Fleur get me the thing.*

Та сама алузія на «білих слонів» міститься в оповіданні Ернеста Хемінгуея “Hills Like White Elephants”, у якому заголовне словосполучення *white elephant* може бути декодовано лише в разі ретельного аналізу численних деталей, розкинутих по всьому тексту. *White elephant* у значенні «тягар» імплікує ще не народжену дитину, відповідальність за яку не бажає взяти на себе чоловік, який примушує жінку зробити аборт.

І в романах Дж. Голсуорсі, і в оповіданні Е. Хемінгуея *white elephant* є алузією на легенду про короля Сіаму: намагаючись зубожити небажаного придворного, він дарував йому священного в тій релігії білого слона, утримування якого було вельми дорогим, але позбутися королівського подарунку було неможливо. Відтоді ця реалія з тайландської легенди, яка потрапила в англійську мову, напевно, за часів англійського колоніального володарювання у Сіамі, набула значення «коштовна, але непотрібна річ, тягар, якого важко або неможливо позбутися».

Завдяки міжкультурній комунікації та лексичній інтернаціоналізації, які відбуваються завдяки процесу глобалізації, етнореалія може бути стертою з концептосфери нації. У заголовку повісті Трумена Капоте “Breakfast at Tiffany’s” («Сніданок у Тіффані») автор уживає топонімічну лексему *Tiffany*, яка є реально наявним урбонімом: у центрі Нью-Йорку на П’ятій авеню Манхетена розташований дуже великий розкішний ювелірний магазин Тіффані.

Повість написана в 1958 році. У ті часи заголовок миттєво асоціювався з цією етнореалією великого американського міста, яка була символом розкішного життя, можливостей здійснення «американської мрії» про успіх, багатство, визнання. Лексема *Tiffany* стала

не лише метонімічним позначенням об’єкту, а й топонімом, пов’язаним із суто американською реалією. Історія, що призвела до набуття словом етнографічності, почалася 14 вересня 1837 року, коли Чарлз Льюїс Тіффані і Джон Янг відкрили на Бродвеї перший магазин, де продавали різні товари – галантерею, канцтовари тощо. У 1940 році магазин уже розташовувався на П’ятій авеню. Він став брендом і набув високого статусу в США. Товари вже були інші: ювелірні вироби зі срібла, золота, платини, годинники, парфуми, аксесуари тощо.

Окрім топонімічності, іменник *Tiffany* реалізує в макроконтексті повісті оказіональну імплікацію, яка розгорнута до розуміння існування прірви, що існує між багатством і жебрацтвом. Протагоністом є юна Холлі Голайтлі. За плечима цієї дівчини, яка зачаровує всіх чоловіків різного віку, національності, статусу, – важка доля, жебрацтво, втрати, страждання. Вона відчуває себе спокійно, упевнено лише коли опиняється в Тіффані – серед матеріально благополучних людей. Їй здається, що тут панує душевна рівновага та впевненість у майбутньому. Повертаючись додому зі світу своїх фантазій в орендовану кімнату під дахом поряд із пожежною драбиною, Холлі знову занурюється в кругообіг невпорядкованості життя та продовжує своє полювання. Але, звісно, вона не досягає своєї мети та мрії: ідуть роки, а вона все ще в пошуку.

У 1987 році компанія Тіффані відмітила 150-річчя та перетворилася на всесвітньо відомий бренд. Сотні магазинів Тіффані функціонують у всіх розвинутих країнах. Топонімічна етнічна прив’язаність до Нью-Йорка й США вимивається із семантики цього слова. Повість “Breakfast at Tiffany’s” перекладена багатьма мовами світу. Сучасний читач асоціює заголовне слово *Tiffany* з міжнаціональним брендом, який імплікує ідею розкішного життя, але ця ідея вже є інтернаціональною. Лише прочитавши повість або подивившись фільм з Одрі Хепберн у ролі Холлі Голайтлі, реципієнт розуміє, що все це сталося в Нью-Йорку. До речі, кінець фільму зруйнував концепт повісті. Хепі енд фільму – Холлі знайшла любов і дуже щаслива – не лише суперечить, а й руйнує авторський задум.

Отже, історичний, соціально-економічний контекст сьогодення призвів до зсувів у сприйнятті етнічної обумовленості повісті, яка закодована в заголовку. Топонімічна соціокультурна етнореалія США розширила свою етноналежність. Для читача-неамериканця заголовок не має перспекції на етнокультуру цієї країни.

4. Висновки

Алюзивні етнореалії в тексті є важливим засобом реалізації категорії інтертекстуальності, а вона часто відтворює реальні зв'язки між різними народами, тому що глобалізація охопила всі сфери людської діяльності. Під час підготовки студента-філолога, який спеціалізується з іноземних мов, дуже важливо всебічно збагачувати його знання історії, культури, побуту, звичаїв інших народів, тим самим збагачуючи його світогляд і розуміння культури власної країни та її місця у світовій культурній спадщині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бигунова Н.А. Положительная оценка: от когнитивного суждения к коммуникативному высказыванию : монография. Одеса : КП ОМД, 2017. 600 с.
2. Воробьёва Е.П. Образ текста в ментальных репрезентациях: когнитивно-семиотический подход. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 20. Одеса : Фенікс, 2008. С. 25–32.
3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : ЛНУ, 1989. 216 с.
4. Карасик В.И., Прохвачёва О.Г. Иная ментальность. Москва : Гнозис, 2005. 352 с.
5. Колегаєва І.М. Нарис про комунікативну вторинність. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Латстар, 2005. № 13. С. 85–96.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / лит. ред. М.Д. Литвиновой. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Рус. яз., 1984. 944 с.
7. Кухаренко В.А. Текст и его структура : учебное пособие. Москва : Флинта, 2018. 187с.
8. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. *Лотман Ю.М. Об искусстве*. Санкт-Петербург : Искусство – СПб, 1998. 285 с.
9. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие. 7-е изд., стер. Москва : ФЛИНТА, 2016. 296 с. URL: <https://rucont.ru/efd/244431> (дата звернення: 17.03.2020).
10. Матузкова Е.П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения : монография. Одесса : Издательство КП ОГТ, 2014. 333 с.
11. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : учебное пособие / Черкас. гос. ун-т им. Богдана Хмельницкого. Киев : Фитосоциоцентр, 2002. 335 с.
12. Степанов Ю.С. Характеры народов в зеркале собственных языков. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна / М-во освіти України*. Харків : Константа, 2000. № 471 : Іноземна філологія на межі тисячоліть. С. 250–254.
13. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. Москва : Высшая школа, 1988. 39 с.
14. Alken Henry Thomas. The National Sports of Great Britain. London, 1903, 20 p.
15. Webster R. Studying Literary Theory: Textual Relations (1996). 2nd Ed. London : Arnold, 144 p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Danbury, CT : Lexicon Publications, Inc., 1993. 1137 p.
17. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. Oxford University Press, 1995. 1081 p.

REFERENCES:

1. Bigunova, N.O. (2017). *Polozhitel'naya otsenka: ot kognitivnogo suzhdeniya k kommunikativnomu vyskazyvaniyu: monografiya* [Positive Evaluation: From Cognitive Judgment to Communicative Expression: Monograph]. Odessa: KP OMD [in Russian].
2. Karasik, V.I. & Prokhvacheva, O.G. (2005). *Inaya mental'nost'* [A Different Mentality]. Moscow: Gnosis [in Russian].
3. Kolehaieva, I.M. (2005). Essay on Communicative Secondariness. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii* [Notes on Romance-Germanic Philology], 13, 85–96 [in Ukrainian].
4. Kukhareno V.A. (2018). *Tekst i ego struktura* [Text and its Structure], Moscow: Flinta [in Russian].
5. Kunin, A.V. (1984). *Anglo-russkiy frazeologicheskiy slovar'* [English-Russian Phraseological Dictionary]. Moscow: Russkiy yazyk, 944 p. [in Russian].
6. Lotman, Yu.M. (1988). *Ob iskusstve* [About Art]. St. Petersburg: Iskusstvo. 704 p. [in Russian].
7. Maslova, V.A. (2004). *Kognitivnaya lingvistika* [Cognitive Linguistics]. Minsk: Tetra Sistemz, 256 p. [in Russian].
8. Matuzkova, Ye.P. (2014). *Identichnost' i lingvokul'tura: metodologiya izucheniya*. [Identity and Linguoculture: Methodology of Study]. Odessa: KP OGT, 333 p. <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:300619/> [in Russian].
9. Selivanova, Ye.A. (2002). *Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii* [Essentials of the Linguistic Theory of Text and Communication]. Kyiv: Fitosotsiotsentr, 336 p. [in Russian].
10. Stepanov, Yu.S. (2000). The Characters of Peoples in the Mirror of their Own Languages. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina* [Kharkiv V.N. Karazin National University bulletin], 471, pp. 250–254 [in Russian].
11. Tomakhin, G.D. (1988). *Realii-amerikanizmy* [Realia-Americanisms]. Moscow: Vysshaya shkola, 240 p. [in Russian].
12. Vorob'yova, O.P. (2008). The Text Image in Mental Representations: a Cognitive-Semiotic Approach. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii* [Notes on Romance-Germanic Philology]. Odessa: Feniks. pp. 25–31. [in Russian].
13. Zorivchak, R.P. (1989). *Realia i pereklad* [Realia and Translation]. Lviv, Ukraine: LNU [in Ukrainian].
14. Alken Henry Thomas. (1903). The National Sports of Great Britain. London, 20 p.
15. Webster R. Studying Literary Theory: Textual Relations (1996). 2nd Ed. – London: Arnold, 144 p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language.(1993).Danbury, CT: Lexicon Publications, Inc., 1137 p.
17. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. Oxford University Press, (1995). 1081 p.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020
The article was received March 5, 2020

УДК 81'373.7:[811.134.2+811.161.2]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-21>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІКИ КОЛЬОРУ В ІСПАНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Гродська Еліна Борисівна,
кандидат культурології,
доцент кафедри іноземних мов
Одеський національний політехнічний університет
grodskaelina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1122-2878

Статтю присвячено дослідженню українських та іспанських позначень кольору на матеріалі сучасних тлумачних словників, у т. ч. публікацій сучасної преси, Інтернету, наукових і професійно-спрямованих текстів. **Мета.** Головною метою дослідження є виявлення й опис загальних і специфічних рис іспанських та українських метафор кольору, які репрезентують фрагменти національних мовних картин. **Методи.** Специфіка дослідження передбачає використання різних методів звернення до матеріалу, в нашій роботі основним є комплексний метод. Також використовується порівняльний метод, що виявляє схожість і відмінність у структурі, семантиці та функціонуванні імен зі значенням кольору, а також дозволяє встановити коло міжмовних відповідностей і відмінностей у межах досліджуваних явищ. **Результати.** Існує думка, що фразеологічні одиниці дуже поширені в повсякденній мові, і в таких фразеологічних одиницях передається емоційний стан людини, її позитивні та негативні риси характеру, різні соціальні та культурні явища, хоча значення кольорів у різних мовах не завжди збігається, тому кількість фразеологічних одиниць з одним і тим самим кольором у різних мовах різна через розбіжності у сприйманні довілля та різне психологічне тлумачення кольорів. **Висновки.** Таким чином, у дослідженні ми довели, що колір і гармонія навколишнього світу відіграють значну роль у культурі всіх народів, тож, аби зрозуміти мову того чи того народу, необхідно вивчити вплив кольору в їхній культурі. Дослідники стверджують, що розуміння кольору, а також пов'язаних із ним асоціацій ґрунтуються на віковічних традиціях певного народу. На матеріалі фразеологізмів кольору іспанської мови нами було встановлено, що найчастіше вони не можуть бути перекладені українською дослівно через відсутність у ній схожого символу або асоціації з тим або тим кольором. Зазвичай такі вирази перекладаються описово або за допомогою українських фразеологізмів, в основі яких лежать інші образи. Ряд фразеологізмів кольору іспанської мови, не виявляючи структурних аналогів в українській, має прозорий сенс через збіг тієї чи тої колірної асоціації. Отже, можемо зазначити, що кожна мова має свій спосіб «членування» спектру, тобто колір пов'язаний з історією народу, його культурою, побутом, традиціями тощо.

Ключові слова: метафори кольору, фразеологічні одиниці, іспанська мова, національні мовні картини, комплексний метод дослідження.

CULTURAL-LINGUISTIC FEATURES OF SPANISH COLOUR IDIOMS AND SYMBOLS

Grodka Elina Borisovna,
Ph.D. in Cultural Studies,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
Odessa National Polytechnic University
grodskaelina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1122-2878

The article is devoted to the research of Ukrainian and Spanish color designations on the material of modern interpretative dictionaries, including publications of the modern press, the Internet, scientific and professionally oriented texts. **Purpose.** The main purpose of this study is to identify and describe the general and specific features of Spanish and Ukrainian color metaphors that represent fragments of national language paintings. **Methods.** The specificity of the study involves the use of different methods of accessing the material, in our work the main is a comprehensive method of research. Also, our study uses a comparative method that reveals similarities and differences in the structure, semantics, and functioning of names with color values, and allows us to establish a range of interlanguage correspondences and differences within the phenomena under study. **Results.** It is believed that phraseological units are very common in everyday language, and such phraseological units convey the emotional state of the person, its positive and negative character traits, and different social and cultural phenomena. Although the meaning of colors in different languages is not always the same, so the number of phraseological units the same color in different languages is different due to differences in the perception of the environment and different psychological interpretation of colors. **Conclusions.** Thus, in this study we have shown

that the color and harmony of the outside world plays a significant role in the culture of all peoples, and in order to understand the language of a particular nation, it is necessary to study the influence of color in their culture. Researchers argue that color understanding, as well as its associated associations, is based on the centuries-old traditions of a particular people. Based on the material of phraseologisms of the color of the Spanish language, we have found that most often they cannot be translated into Ukrainian literally because of the absence of a similar symbol or association with one or another color. As a rule, such expressions are translated descriptively or with the help of Ukrainian phraseologisms, which underlie other images. A number of phraseologisms of the color of the Spanish language, without revealing structural analogues in Ukrainian, have a transparent meaning due to the coincidence of one or another color association. So, it can be noted that each language has its own way of "membership" of the spectrum, that is, color is connected with the history of the people, their culture, life, traditions and so on.

Key words: color metaphors, phraseological units, Spanish, national language pictures, complex research method.

Вступ

Здавна люди надавали особливого значення «мові кольорів», що відображено у стародавніх міфах, народних оповіданнях, казках, різноманітних релігійних і містичних ученнях. І сьогодні проблема кольорового символізму є однією з центральних проблем сучасної лінгвістики, психології, культурології тощо (Luque Nadal, 2012). Походження кольорового символу, його зміст, відношення до тих чи тих подій і явищ у житті людей, міжкультурна різниця у кольоровій символіці є одним із головних питань цієї проблеми, що найяскравіше виявилось у фразеології, котра є одним з чи не найдавніших мовних пластів. Таким чином, особливо яскраво культурно-національні особливості навколишньої дійсності представлені у фразеології. Фразеологія – це такий пласт мови, в якому відображена самотність того чи того народу, тому стає зрозумілим її значення у викладанні та вивченні іноземної мови. Існує думка, що фразеологічні одиниці дуже поширені в повсякденній мові, навіть стверджують, що 70% дорослого мовлення може складатися з фразеології, тож, якщо це так, неможливо залишати її осторонь (Mellado Blanco, 2015). У таких фразеологічних одиницях передається емоційний стан людини, її позитивні та негативні риси характеру, різні соціальні та культурні явища, хоча значення кольорів у різних мовах не завжди збігаються, тому кількість фразеологічних одиниць з одним і тим самим кольором у різних мовах різна через розбіжності у сприйманні довкілля та різне психологічне тлумачення кольорів.

1. Концептуальний апарат дослідження

Головного *метою статті* є виявлення й опис загальних і специфічних рис іспанських та українських метафор кольору, які репрезентують фрагменти національних мовних картин.

Теоретичні передумови. Кольори у фразеологічних одиницях вважаються метафорою.

Метафору вчені відносять до провідних засобів моделювання картини світу (Аругюнова, 2004, Гуцуляк, 2013, Mellado Blanco, 2015). Так, З. Попова та І. Стернін (2015) поряд із номінативними і функціональними засобами створення мовної картини світу відзначають також образні засоби, у т. ч. національну метафорику. Метафора може бути джерелом відомостей про глибинні розумові процеси, що відбуваються у свідомості носіїв мови і впливають на формування мовної картини світу. Вивчення феномену метафори – один із найважливіших напрямів когнітивної лінгвістики (Lakoff, 2004; Johnson, 2004; Ibarretxe-Antuñano, 2012; Valenzuela, 2012), у якій метафора розглядається як основна ментальна операція, як засіб пізнання, структуризації та пояснення світу (Глазунова, 2000: 155).

Методологія. Специфіка дослідження передбачає використання різних методів звернення до матеріалу, в нашій роботі основним є комплексний метод. Також використовується порівняльний метод, що виявляє схожість і відмінність у структурі, семантиці та функціонуванні імен зі значенням кольору, а також дозволяє встановити коло міжмовних відповідностей і відмінностей у межах досліджуваних явищ. Водночас залучаються фактичні дані з етимології деяких лексичних одиниць, у зв'язку з цим використовується історико-семасіологічний підхід до аналізу мовного матеріалу, який дозволяє розглядати розвиток семантики прикметників зі значенням кольору, починаючи з древнього синкретизму імені (як початкового етапу семантичного процесу). У розв'язанні названих завдань дослідження ми використовували дистрибутивний метод, аналіз словникових дефініцій, описовий метод, що дозволяє у всіх деталях і системно схарактеризувати аналізований матеріал.

Матеріали дослідження. Українські та іспанські позначення кольору розглядаються на синхронному зрізі, оскільки основним джерелом мовного матеріалу є сучасні тлумачні

словники, в т. ч. публікації сучасної преси, Інтернету, наукові та професійно-спрямовані тексти. Збиранню й осмисленню мовного матеріалу багато в чому сприяли: «Diccionario de la lengua española» Real Academia Española (2014, 23 ed.), «Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles» Seco, M., Andrés, O. y G. Ramos (2004), «Refranero multilingüe» Sevilla Muñoz, J. y M.I.T. Zurdo Ruiz-Ayúcar (2009).

2. Символіка кольору в іспанській та українській фразеології

Таким чином, у дослідженні ми довели, що колір і гармонія навколишнього світу відіграє значну роль у культурі всіх народів, тож, аби зрозуміти мову того чи того народу, необхідно вивчити вплив кольору в їхній культурі. Дослідники стверджують, що розуміння кольору, а також пов'язаних із ним асоціацій ґрунтуються на віковичних традиціях певного народу.

Federico Garcia Lorca (Federico Garcia Lorca, 1975) вважав, що метафора є рідною дочкою уяви, «іноді їй дає життя раптовий спалах інтуїції, просвітленої довгою тугою передчуттів». Про виникнення метафори він писав: «Щоб метафора ожила, потрібні дві умови: форма і радіус дії – ядро в центрі та перспектива навколо. Ядро розкривається, наче дивна, незнана квітка, але в навколишньому сьайві ми знаходимо її назву й відчуваємо її аромат...».

Для порівняння й аналізу були взяті метафори з тими кольорами, що найчастіше вживаються в іспанській та українській мовах.

Поля основних кольорів в обох мовах збігаються, за винятком блакитного і синього, яким в іспанській мові відповідає azul. Тут правомірно говорити і про мовну картину світу, що відіграє важливу роль у процесі пізнання і формування концептуальної системи носіїв мови, оскільки мовне мислення чинить активний вплив на свідомість. У зв'язку з цим вказуємо на позначення основних назв спектра в українській мові: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий; в іспанській мові: rojo, anaranjado, amarillo, verde, violeta, i azul НЕ = синій, i не = блакитний, azul = синій + блакитний, також у двох системах розглядаються загальні назви ахроматичних кольорів, представлені трьома назвами: білий (blanco), сірий (gris), чорний (negro) (Seco, Andrés & Ramos, 2004).

В українській та іспанській мовах створюються специфічні кольорні позначення, засто-

совні лише до певних предметів. Спеціальними прикметниками у двох мовах позначаються колір волосся людини (triqueño – темно-русявий, rubio – білявий, castaño – темно-русявий), колір його шкіри (moreno – смаглявий, zarco – білий, amoratado – фіолетовий, синюватий); в іспанській відзначені назви кольору паперу (agarbanzado – має колір турецького горіху), кольору міді (mochoso – позеленілий), кольору пшениці (ceburro – білий), кольору птиці (lempo – чорнуватий) і т. д. У мові є навіть спеціальні позначення назви кольору на гербах: gules (червоний), argen (білий, срібний), sinople (зелений), sable (чорний) (Diccionario de la lengua española, 2014).

Загалом в іспанській системі відтінки кольорних відчуттів відрізняються більш детально, ніж в українській. Якщо слід позначити колір, то українська мова насамперед використовує прикметники основних кольорів, а відтінки висловлює через ці кольори, модифікує різними словотворчими засобами. В іспанській мові відтінки позначаються не через основні кольори, а особливими словами. Іспанські способи позначення, хоча і більш детальні, не мають тієї внутрішньої взаємозалежності елементів, яка характеризує українську систему. Зустрічаючись із такими відтінками, як tinto, cinzolino, pardo, zarco і т. д., ми не можемо за формою цих найменувань визначити, якого кольору відтінки вони позначають. Вони мотивовані поза колом основних кольорних позначень.

Носії іспанської мови при позначенні кольору вибудовують асоціативний ряд. Використання описових конструкцій є відображенням мовної картини світу. Тільки в іспанській мові, на відміну від української, існують відтінки позначення кольору, такі як: el color de las manzanas – колір яблук, el color dorado de la gente de mar – золотий колір жителів узбережжя, el azul de la noche – синій колір ночі, el color casi marrón – ледь коричневий колір (Luque Nadal, 2012).

Порівняння прямих і переносних позначень кольору в іспанській та українській мовах показує, що в метонімії проявляється тенденція іспанської мови до використання слів більш абстрактного значення (tiene unos ojos grises siempre alegres – її сірі очі завжди веселі, un poco la cabeza gris – сива голова, mil surcos grises – тисяча сірих зморшок, días iguales, grises – однакові сірі дні).

Метафоричні значення іспанської мови йдуть далі від прямого, більш того, «асоціативна мотивованість» значень не завжди від-

повідляє логічній оцінці відповідних понять: lila (бузковий колір) – lila (дурень), blanco (білий колір) – blanco (дурень), aplomado (свинцевого кольору, сіруватий) – aplomado (лінивий, неповороткий). У всіх цих явищах відображається загальна, легша метафоризація в іспанській мові, ніж в українській (Sevilla Muñoz, Zurdo Ruiz-Ayúcar, 2009).

Здатні належати до різних словотворчих типів при вираженні декількох значень, широко поширені в іспанській словотворення на -ado: perlado, limonado, colorado, aplomado. Прикметники perlado і limonado у словосполученнях типу collar perlado (намисто з перлів), pastel limonado (лимонне тістечко) мають значення «властивий, що належить тому, що зазначено виробляють словом» і значення кольору того, що зазначено мотивуючим словом у словосполученнях типу: bufanda perlada (перлового кольору кашне), tela limonada (тканина лимонного кольору). Семантичні моделі дозволяють розглядати словотворчу омонімію як системне мовне явище, властиве і українській, і іспанській мовам.

За нашими спостереженнями, в метафорах кольору української та іспанської мов використовуються основні ахроматичні кольори – чорний і білий.

Як в іспанській, так і в українській мовах білий колір означає добро, мир, світло, чистоту, цнотливість, святість, відвертість, спокій, правду, божественне, вічне, духовне. В українській культурній традиції білий колір викликає приємні асоціації: білі руки, біле личко, біла хата, білий лебідь, білий цвіт на калині. Далі наведені приклади метафор іспанської мови, які виражають страх, незвичність, недослідженість, безгрішність, святість, відмінність тощо: ponerse blanco del miedo (побіліти від страху); blanco como el papel, el muerto (білий як смерть); envidia blanco, alma blanca (біла заздрість, біла душа); cartilla de lincenciamieto (білий квиток); mirlo blanco (біла ворона); verso libre, baile blanco (білий вірш, білий танець); mago blanco, clero secular (білий маг, біле духовенство); estar, quedarse en blanco (бути не в курсі справ); negro sobre blanco (чорним по білому); esto está sólo hilvanado, poco disimulado (це шито білими нитками); lugar en blanco (біла пляма); en pleno día (серед білого дня); noches blancas (білі ночі).

Характерною особливістю чорного кольору є те, що для всіх народів він символізує «погане» – смерть, траур, скорботу, меланхолію, приниження, руйнування (Гуцуляк,

2013). Символіка чорного кольору побудована на протиставленні білому. У наведених прикладах колір має негативне значення: caer de lo blanco a lo negro (впасти з неба на землю, спуститися з небес); poner negro sobre blanco (писати чорним по білому); pagar en negro (платити чорним налом); convertir en blanco lo negro (перекрутити істину, видати чорне за біле); decir blanco hoy y negro mañana (говорити сьогодні одне, завтра інше, постійно міняти свою думку); no distinguir lo blanco de lo negro (зовсім не розбиратися в чомусь); pasarlas negras (бідувати, мучитися, микатися); ponerse negro a uno (злити, дратувати, доводити до сказу, виводити з себе); estar negro (розізлитися); tener la negra (попасти у полосу невдач); suerte negra (зла доля).

Висновки

На матеріалі фразеологізмів кольору іспанської мови нами було встановлено, що найчастіше вони не можуть бути перекладені українською дослівно через відсутність у ній схожого символу або асоціації з тим або іншим кольором. Зазвичай такі вирази перекладаються описово або за допомогою українських фразеологізмів, в основі яких лежать інші образи. Так, в іспанській мові функціонує метафора colgar el / un marrón a alguien (повісити щось коричневе на кого-небудь), який не має еквівалента в українській мові і тому перекладається описово «звинуватити кого-небудь у чомусь поганому». Або, наприклад, метафора libro verde (зелена книга), яка викликає в українськомовного носія насаперед асоціації з природою, екологією, навколишнім середовищем, однак дається у значенні «книга або журнал, де публікуються забавні відомості про країни та їхніх жителів, позитивні та негативні моменти родоводів того чи того роду».

Ряд фразеологізмів кольору іспанської мови, не виявляючи структурних аналогів в українській, має прозорий сенс через збіг тієї чи тої колірної асоціації, як, наприклад, у таких висловлюваннях: cruzar con el disco en rojo (перетнути (дорогу) з червоним диском) – «проїхати на червоний колір (світлофора)»; estar de un humor gris (перебувати в сірому настрої) – «бути не в дусі, хандрити, тужити».

Деякі стійкі словосполучення іспанської мови, крім загальноприйнятих міжнародних значень, реалізують додаткові, що є національними. Візьмемо, наприклад, метафору bandera negra (чорний прапор, еквівалент якого в українській мові – «чорний (піратський) прапор». Водночас у Піренейському національному

варіанті іспанської мови ця метафора реалізує додатковий сенс – «ворожість», «надмірна суворість щодо чого- або кого-небудь».

Отже, можемо зазначити, що кожна мова має свій спосіб «членування» спектра, тобто колір пов'язаний з історією народу, його культурою, побутом, традиціями тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Трудности перевода с испанского языка на русский. Москва : Высшая школа, 2004. 109 с.
2. Глазунова О.И. Логика метафорических преобразований. Санкт-Петербург, 2000. 190 с.
3. Гуцуляк Т. Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови. *Філологічні науки*. 2013. № 1. С. 51–57.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Москва, 2016. 256 с.
5. Mellado Blanco C. Parámetros específicos de equivalencia en las unidades fraseológicas. *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*. 2015. № 33. P. 153–174. URL: http://www.linred.es/articulos_pdf/LR-articulo-24042017.pdf (дата звернення: 12.10.2019).
6. Diccionario de la lengua española (DLE). 2014. Madrid : Real Academia Española (RAE). URL: <https://www.rae.es/diccionario-de-la-lengua-espanola/la-23a-edicion-2014> (дата звернення: 12.09.2019).
7. Гарсиа Лорка Ф. Об искусстве. Москва : Искусство, 1975.
8. Luque Nadal L. Principios de culturología y fraseología españolas. Creatividad y variación en las unidades fraseológicas. Frankfurt am Main, Berlin, Berna, Bruselas, New York, Oxford, Vienna : Peter Lang, 2012.
9. Ibarretxe-Antuñano I., Valenzuela J. Lingüística Cognitiva. Barcelona : Anthropos, 2012.
10. Popova Z., Sternin I. Language and National Picture of the World. Moscow – Berlin : Direct – Media, 2015.
11. Seco M., Andrés O. & Ramos G. Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles. Madrid : REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (RAE), 2004.
12. Sevilla Muñoz J., Zurdo Ruiz-Ayúcar M.I.T. Refranero multilingüe. Madrid : Instituto Cervantes (Centro Virtual Cervantes), 2009. URL: <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/> (дата звернення: 12.09.2019).

REFERENCES:

1. Arutyunova, N. (2004): Trudnosti perevoda s ispanskogo yazyka na russkij [Translation problems from Spanish to Russian]. Moscow: High School.
2. Glazunova, O. (2000): Logika metaforicheskikh preobrazovanij [Logic of Metaphorical Transformations]. Saint Petersburg: Pyter.
3. Gutsulyak, T. (2013): Khudozhnia metafora yak dzherelo formuvannia synonimichnykh zasobiv ukrainskoi movy [Artistic metaphoric expression as a source of formation of synonymous means of Ukrainian language]. Kyiv: Philological.
4. Lakoff, G., Johnson, M. (2004): Metaphors We Live By. Moscow: Editorial.
5. Mellado Blanco C. Parámetros específicos de equivalencia en las unidades fraseológicas. *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, 2015. № 33, pp. 153–174. Retrieved 12 October 2019 from http://www.linred.es/articulos_pdf/LR-articulo-24042017.pdf.
6. Diccionario de la lengua española (DLE). La 23.ª edición (2014). Madrid: Real Academia Española (RAE). Retrieved 12 September 2019 from <https://www.rae.es/diccionario-de-la-lengua-espanola/la-23a-edicion-2014>.
7. Garcia Lorca, F. (1975). Ob iskusstve [Thoughts about Art]. Moscow: Iskusstvo.
8. Luque Nadal L. Principios de culturología y fraseología españolas. Creatividad y variación en las unidades fraseológicas. Frankfurt am Main, Berlin, Berna, Bruselas, New York, Oxford, Vienna: Peter Lang, 2012.
9. Ibarretxe-Antuñano I., Valenzuela J. Lingüística Cognitiva. Barcelona: Anthropos, 2012.
10. Popova Z., Sternin I. Language and National Picture of the World. Moscow – Berlin: Direct – Media, 2015.
11. Seco M., Andrés O. & Ramos G. (2004.) Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles [Documentated phraseological dictionary of current Spanish. Spanish locutions and idioms]. Madrid: Real Academia Española (RAE).
12. Sevilla Muñoz J., Zurdo Ruiz-Ayúcar M.I.T. (2009). Refranero multilingüe [Multilingual proverb]. Madrid: Instituto Cervantes (Centro Virtual Cervantes). Retrieved 12 September 2019 from <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/>.

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.*

УДК 811.512.161'37(045)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-22>

СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ СМЕРТЬ У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Каціон Ірина Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри тюркської філології
Київський національний лінгвістичний університет
iryna.katsion@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6602-1574

Статтю присвячено опису структури фразеологічного поля концепту СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу. Розуміння побудови такого субполя дозволяє осягнути уявлення носіїв мови щодо обраного елемента картини світу, який об'єктивується через певний лексичний матеріал.

Мета статті полягає у детальному описі будови фразеологічного поля обраного концепту у рамках турецької концептосфери.

Методами дослідження виступають метод суцільної вибірки, за допомогою якого було зібрано матеріал дослідження з низки фразеологічних, тлумачних і перекладних словників турецької мови, а також метод польового моделювання, що дозволяє утворити фразеологічне поле та продемонструвати його структуру.

Результатами роботи стали поділ утвореного фразеологічного поля на субполя, визначення їх внутрішньої структури, а також встановлення наближеності чи віддаленості від ядерної зони досліджуваного номінативного поля. Робота демонструє комплексне ставлення мовців до концепту. Із зібраного фразеологічного матеріалу стає очевидним, що, окрім смерті як фізіологічного процесу чи поняття, носії турецької мови висловлюють свої емоції щодо цієї події, визначають і класифікують її причини, детально описують процес чи момент її настання.

Висновки. Зміст концепту як основної одиниці ментальності, ментальної сутності визначається всім розмаїттям контекстів його вживання й залежить від світоглядних домінант. Фразеологічна система здатна відобразити як внутрішні, так і зовнішні та соціальні характеристики людини і відтворити їх за своєю системою. Така її функція реалізується через подальше застосування у методиці концептуального аналізу для визначення і детального опису когнітивних ознак досліджуваного концепту, що, у свою чергу, дає змогу описати не лише обрану ментальну одиницю, а й зробити припущення про її зв'язок із іншими концептами у турецькій мовній картині світу. Розмаїття контекстів досліджуваних фразеологічних одиниць доводить, що їх розуміння залежить від освіченості реципієнта, а також його світоглядних домінант.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, номінативне поле, ядро поля, периферія поля, фразема.

PHRASEOLOGICAL FIELD STRUCTURE OF DEATH CONCEPT IN TURKISH WORLDVIEW

Katsion Iryna Oleksandrivna,
PhD in Philology,
Senior Lecturer of Turkic Philology Department
Kyiv National Linguistic University
iryna.katsion@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6602-1574

The current article is devoted to the phraseological field description of the DEATH concept in the Turkish worldview. The understanding of such kind of field structure gives an opportunity to realize the Turks' attitude to the selected worldview element that is objectified through the range of the lexical units.

The **purpose** of this research is to describe in details the structure of the chosen concept in the framework of the Turkish conceptual sphere.

Methodological background of the research is based on the continuous sampling method that provides with the material for the investigation collected from the Turkish phraseological, explanatory and translation dictionaries and the field modelling method that helps to build the phraseological field and describe its structure.

The **results** of the current research are the phraseological field dividing for the subfield, determination of their inner structure and the defining of the subfields' place in the nominative field. The article demonstrates the complex attitude of speakers to the concept. All the collected phraseological units reflect the death perception as the physiological process as well as describe the Turkish speakers' emotions connected to this fact, give the classification of its types and reasons and point out the moment of its coming.

Conclusions. The content of concept as the main mental unit determines with all the variety of the contexts of its using and depends on the worldview dominants. The phraseological system is able to reflect both inner and external as well as the social person's characteristics and reproduce them according to some special system. The contexts variety of the researched phraseological units demonstrates the fact that their understanding depends on the educational level and the worldview dominants of the recipient.

Key words: cognitive linguistics, nominative field, field core, field periphery, phrase unit.

Вступ

Останніми роками дедалі більше уваги вчені-лінгвісти приділяють «польовим» дослідженням фразеології. Вивчення фразеології за семантичними полями пов'язане з аналізом мовних одиниць як системи на внутрішньомовному рівні. Нині інтенсивно вивчаються різноманітні структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць, розглядаються відношення між семантикою і граматичною структурою типологічно однорідних фразеологізмів. Різностороннє вивчення властивостей і відношень фразеологічних системних об'єднань сприяє встановленню загальних закономірностей системної організації фразеологічного фонду. Особливо актуальними є усесторонні дослідження фразеологічної семантики в її статичному стані у синхронії та діахронії, що здійснюються на матеріалі різних фразеосемантичних полів.

1. Концептуальний апарат дослідження

Семантичну структуру фразеологізмів можна простежити в роботах М.Ф. Алефіренка, В.Л. Архангельського, О.М. Бабкіна, О.І. Дібрової, В.П. Жукова, О.М. Мелерович, В.М. Мокієнко, А.М. Молоткова, М.І. Сидоренко, В.Н. Телії, М.М. Шанського та ін. Дослідження фразеологізмів із погляду когнітології та лінгвокультурології проводяться у роботах А.М. Мелерович, З.Д. Попової, І.А. Стерніна, В.М. Телії, Ф.Ф. Фархутдінової, Г.В. Токарева та ін.

Серед турецьких дослідників, котрі вивчали фразеологічний пласт власної мови у різних аспектах, можна виділити Н. Гьозайдина, О.К. Кайру, К. Демірджі, Г. Онгуна та ін.

Фразеологічний склад турецької мови є надзвичайно різноманітним у плані семантики. У нашому дослідженні розглядається зміст фразеологічних одиниць, які об'єднані в рамках одного фразеосемантичного поля. Подібні наукові праці дозволяють комплексно систематизувати уявлення про світогляд турків, їх побутові та культурні бачення, що і робить такі дослідження дуже актуальними.

Метою дослідження є детальний аналіз структури фразеологічного поля концепту СМЕРТЬ у турецькій мовній картині світу.

Зв'язок з іншими дослідженнями. Фразеологічні одиниці, виступаючи продуктом метафоричного переосмислення явищ дійсності та відображаючи оцінку й емоційне ставлення носія мови, увібрали в себе велику кількість національно-культурної інформації. У них зафіксовано й відображено менталітет

народу, устрій його життя, звичаї, вірування, національні стереотипи й еталони, стосунки всередині соціуму, історичні події, елементи світогляду, усе те, що є предметом національної культури і бере участь у формуванні концептуальної картини світу, яка, як зазначалося вище, матеріалізується у мові, відображає мовну картину світу.

Серед лінгвістів існують різні позиції щодо історико-етимологічної основи терміна «фразема». М.Ф. Алефіренко, досліджуючи власне фразеологію, під фраземою розглядає «аналітичний за формою, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний комбінаторній взаємодії значень лексичних і граматичних компонентів свого вільносинтаксичного генотипу» (Алефіренко, 2009: 12).

О.О. Селіванова кваліфікує фразему як інваріантну одиницю фраземного рівня: «Установлення співвідношення фразем із одиницями інших мовних рівнів може слугувати одним із доказів системності фразеології, її проміжного статусу в рівневій ієрархії системи мови» (Селіванова, 2008: 958).

М.Т. Демський пропонує розглядати фразему як словосполучення, яке «за своєю номінативною функцією в багатьох мовах збігається зі словом, оскільки і лексема, і фразема виражають певне поняття і позначають предмети, ознаки, дії». Лінгвіст доводить, що головна відмінність між лексемою і фраземою полягає саме у структурі цих одиниць. Якщо лексема – це цільно оформлена одиниця, значення якої детермінується значенням її морфологічних компонентів, то фразема – нарізно оформлена одиниця, що складається з двох чи більше окремих лексем.

Визначаючи сутність фраземи, її ономазіологічні функції та системні особливості, М.Т. Демський одним із перших надає фраземі статусу базової одиниці фраземного рівня, «що має фраземне значення, компонентний склад і граматичне значення – інтегранти відповідних граматичних категорій і виконує номінативно-конотативну функцію» (Жилко, 1971: 5–6).

Своєрідність значення фразем визначається ідіоматичністю як однією з основних її властивостей. Ф. Буслаєв запевняв, що джерелом мовної номінації слугує та ознака, яка перш за все кидається у очі і глибше ніж інші нас хвилює. Сутність властивості цієї ознаки як епідигматичної ланки, як дери-ваційної пам'яті мовних значень були уза-

гальнені в понятті «внутрішня форма», яка отримала оригінальне тлумачення у працях О.О. Потебні. Вчений увів поняття апперцепції – визначення кожного конкретного сприйняття попереднім досвідом людини. Ці думки вченого є особливо цінними для розуміння семантики фразем, оскільки фразеологічне значення опосередковано формується шляхом використання колективного народного досвіду, що відображається у відповідних лексичних і граматичних прототипах фразем. Таким опосередкованим елементом між фразеологічним значенням і значенням фраземотворчої бази як раз і виступає внутрішня форма фраземи (Алефіренко, 2009: 57).

Осмилення сутності внутрішньої форми фразем передбачає дослідження глибинних механізмів представлення пізнаваних і номінуючих об'єктів у мовній і мовленнєвій свідомості людини. За такого підходу основна увага концентрується на взаємодії двох типів семіозису, тобто двократної репрезентації знань мовними одиницями:

- первинної (семіологічної);
- вторинної (семантичної).

Первинна об'єктивація слугує висхідною точкою семіозису фразем, а вторинна – кінцевим етапом фраземотворення, що формують на основі первинного семіозису культурно значущі одиниці непрямо утвореної номінації (Антомонов).

З цього можна зробити висновок, що внутрішню форму фразеологічного значення складають ті смислові елементи лексичної і граматичної семантики фраземотворчої бази, які слугують його генетичним джерелом.

Крім денотативних сем лексичних компонентів, у створенні внутрішньої форми беруть участь також і граматичні семи первинно-денотативного характеру, які, виражаючи певні відношення між предметами, відтворюють у нашій свідомості цілі денотативні ситуації, які у контурному вигляді визначають характері основні конфігурації формулювання фразеологічного значення і, відповідно, його осмилення учасниками комунікативного акта.

Як зазначає М.Ф. Алефіренко, більшість дослідників виводить внутрішню форму фраземи за межі фразеологічного значення у сферу психологічних категорій. Дослідник зазначає, що подібний підхід не викликає жодних нарікань, проте видається одностороннім. Внутрішня форма фраземи – це результат складних мовленнєво-мисленнєвих процесів, що передбачають мовну об'єктивацію тих чи

інших психічних форм відображення номінуючої дійсності (Алефіренко, 2009: 61).

2. Аналіз фразеологічного поля концепту СМЕРТЬ

Фразеологічне субполе концепту СМЕРТЬ широко експлікує це явище у турецькій мові. Однією з найчисленніших, хоча і периферійних груп фразеологізмів є такі, що зображають безпосередньо процес настання смерті: *başı bozulmak* (досл. голова зламалася) – померти; *candan geçmek* (досл. оминути душу) – померти; *canı çıkmak* (досл. душа вийшла) – померти; *canını almak* (досл. узяти душу) – померти; *dünyaya gözlerini kapamak* (досл. закривати очі на світ) – померти; *gözleri kapanmak* (досл. очі закрилися) – померти; *gözü sönmek* (досл. очі згасли) – померти; *ipe çekmek* (досл. затягти мотузку) – повіситися; *kuyruğu titremek* (досл. хвіст трусився) – померти; *nalları dikmek* (досл. пришити підкови) – померти; *ruhunu teslim etmek* (досл. передати душу) – померти; *sabaha çıkmamak* (досл. не ввійти в ранок) – померти.

Для того, щоб виразити настання смерті, у турецьких фразеологізмах використовуються важливі частини тіла людини (голова), без яких стає очевидним, що вона помере. Широко використовується метафора душі, що покидає тіло. Також про смерть особи можуть свідчити її очі, які закриваються, більше не можуть дивитися на навколишній світ і згасають. Процес настання смерті може бути виражений також шляхом перенесення його на анімалістичну тематику. Крім цього, циклічність плинності часу також може слугувати способом зображення настання смерті. Кожен новий ранок асоціюється із продовженням життя, а людина, що померла, відповідно, нового ранку вже побачити не в змозі.

Найближче до центру поля знаходяться фраземи, що зображують смерть як факт, фізіологічний стан особи, який визначає поведінку інших, спричинює певні події. Організація зазначеної групи також має певну ієрархію за місцем розташування її одиниць. Це зумовлено насамперед досить широким спектром семантичних відтінків, представленими у колі цієї групи. Так, найближче до центру стоять ті одиниці, що прямо експлікують смерть у якості стану особи як у рамках відібраної паремії, так і в межах її власного семантичного змісту: *babanın canı için (ölmüş olan babanın ruhunu şad etmek için)* (досл. заради душі померлого батька) – зробити щось заради певної мети; *gözünü toprak doyursun* (досл. нехай його очі наповняться

землею) – після смерті власника майна ним починають цікавитися люди; *rahmetli olmak* (досл. бути покійником). Ті елементи, які за змістом складників відповідають зазначеній характеристиці, проте переносять її на інший семантичний відтінок, займають своє місце ближче до периферії фразеологічного субполя. Найчастіше подібне логічне перенесення відбувається з метою підкреслення негативних емоцій, втоми, подиву і т. д.: *hangi dağda kurt öldü?* (досл. у яких горах помер вовк?) – застосовується для вираження подиву; *ölmüş eşek arıyor ki nalını söksün* (досл. померлий віслук просить, щоб зняли його підкову) – застосовують для опису жадібної людини; *ölü benim, Allah rahmet etsin* (досл. померлий наш, хай Аллах милує) – робити тяжку роботу і хотіти, щоб вона вдалася; *ölüsünü öp* (досл. поцілуй померлого) – якщо чогось не зробити, може померти дорога тобі людина; *ölünün körü* (досл. сліпість померлого) – застосовується, коли хочуть повідомити щось погане. Окрему частину зазначеної паремійної групи займають одиниці, що семантично експлікують смерть як застійного, пригніченого, завершеного процесу. Такі елементи можуть стосуватися у різних сферах життєдіяльності людини: *ölü fiyatına (yok pahasına)* (досл. за мертвою ціною) – продати за набагато нижчу ціну від зазначеної вартості; *ölü gözü gibi* (досл. як мертво око) – дуже каламутний; *ölü mevsim* (досл. мертвий сезон) – місяці, коли дуже мало купують і продають.

Широке коло фразеологічних одиниць окреслює смерть опосередковано через причини, за яких вона може настати. Вони можуть бути найрізноманітнішими:

– емоційні: *acıdan ölmek* (досл. помирати з горя) – жити у дуже скрутному становищі; *ben umarım bacımdan, bacım ölür acıdan* (досл. я сподіваюся на сестру, а вона помирає з горя) – не дочекатися на допомогу, коли вона так потрібна;

– навмисно спричинені: *kan davası* (досл. справа крові) – бажання вбити когось через помсту за смерть іншого; *kan gütmek* (досл. переслідувати кров) – бажати смерті для вбивці родича або близької людини; *kanı pahasına* (досл. ціною крові) – вбити через помсту; *kan olmak* (досл. буде кров) – вбити когось або змусити вбити;

– медичні: *iki rahmetten biri* (досл. одна з двох милостей) – вилікуватися або померти через хворобу; *kıran girmek* (досл. увійшла епідемія) – смертельна хвороба, що панує серед людей і тварин;

– фізіологічні: *açlıktan köpük kusmak* (досл. знудити піною від голоду) – померти з голоду; *ne aldı ne verdi* (досл. ні дав, ні узяв) – померти, перебивши дихання;

– спричинена зброєю: *kılıçtan geçirmek* (досл. пройти крізь меч) – померти від удару мечем;

– ідеологічна: *başını vermek* (досл. віддати голову) – бути вбитим за державу.

Усі елементи із зазначенням фактора спричинення смерті більшою чи меншою мірою тяжіють до периферії описуваного субполя. Особливо периферійними можна вважати такі, що роблять більший акцент на причині смерті і бажанні іншого її заподіяти, проте не на самому предметі нашого дослідження.

Момент настання смерті представлений низкою одиниць, які мають різне забарвлення залежно від емоційного наповнення такої миті, часу і характеру її здійснення, а також дійової особи, що до неї долучена. Смерть як дія запланована найчастіше пов'язана з участю третьої особи: *Allah'ın binasını yıkmak* (досл. спалити будівлю Аллаха) – вбити себе або когось іншого; *elini kana bulamak* (досл. вимазати руку у крові) – вбити когось; *hesabını görmek* (досл. побачити рахунок) – звести рахунки; вбити, звинувативши у чомусь; *kanına girmek* (досл. увійти у кров) – вбити когось або змусити вбити. На противагу цьому наступна група фразеологізмів зображає смерть у діаметрально протилежному ракурсі. Вона може приходити раптово і за такої умови здебільшого йдеться виключно про самого актанта. Несподівана смерть має різні відтінки власного підґрунтя: *elinden bir kaza çıkmak* (досл. випадково спричинити аварію) – випадково вбити; *gözünde kalmak* (досл. залишатися в оці) – померти, не отримавши бажаного; *koyun yaşı kadar yaşı kalmak* (досл. залишатися жити, як вівці) – бути у такому віці, коли смерть може прийти будь-коли; *kurban gitmek* (досл. стати жертвою) – померти випадково.

Висновки

Отже, зміст концепту як основної одиниці ментальності, ментальної сутності визначається всім розмаїттям контекстів його вживання й залежить від світоглядних доміант.

Фразеологічна система здатна відобразити як внутрішні, так і зовнішні та соціальні характеристики людини і відтворити їх за своєрідною системою, не схожою на ті, що маємо в інших, навіть споріднених мовах. Це говорить про неповторні цінності відповідної культури, ментальні уявлення.

Розмаїття контекстів досліджуваних фразеологічних одиниць доводить, що їх розуміння залежить від освіченості реципієнта, а також його світоглядних домінант.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и паремология. Москва : Флинта : Наука, 2009. 344 с.
2. Антомонов А.Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля. URL: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/20683.html> (дата звернення 01.03.2020)
3. Жилко Ф.Т. Про семантичні поля української мови. *Українська мова і література у школі*. 1971. № 12. С. 25–32.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика (напрями та проблеми). Полтава : Довкілля-К, 2008. 710 с.

REFERENCES:

1. Alephirenko N.F. (2009). Frazеologiya i paremiologiya [Phraseology and Paremiology]. Moskva : Flinta : Nauka. 344 p.
2. Antomonov A.Y. Issledovaniye strukturnoy organizatsii leksiko-semanticheskogo polya [Investigation of lexico-semantic field structure]. URL: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/20683.html>
3. Zhilko F.T. (1971). Pro semantychni polya ukrayinskoyi movy [About the semantical fields of the Ukrainian language]. *Ukrainska mova i literatura u shkoli*. № (12). P. 25–32.
4. Selivanova O.O. (2008). Suchasna lingvistyka (napryamy i problemy) [The modern linguistics (directions and problems)]. Poltava : Dovkilya-K. 710 p.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.*

УДК 81'23:165.194

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-23>

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ

Клименюк Александр Валерианович,

кандидат технических наук,
ведущий научный сотрудник

Международный университет финансов

san-aleksandr@ukr.net

orcid.org/0000-0002-5957-5488

Калита Алла Андреевна,

доктор филологических наук, профессор,

Национальный технический университет Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

kalitanewadd@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7912-912X

Цель. Повышение эффективности междисциплинарных лингво-энергетических исследований путем формирования общих гипотетико-концептуальных представлений об энергетической системе и механизмах реализации когнитивных процессов речемышления и мышледействия, протекающих в психической сфере человека. **Методы.** В статье на основе метода классического дедуктивного анализа существующих научных предположений, фактов, а также известной логической и количественной информации авторами осуществлен последующий индуктивно-дедуктивный синтез основных концептуальных элементов, позволивший сформировать в рамках идей и терминов системного подхода, синергетики и кибернетики своеобразный методологический фундамент интеллигибельных междисциплинарных гипотетико-концептуальных представлений об энергетической системе и механизмах реализации когнитивных процессов речемышления и мышледействия индивида. **Результаты.** Авторами изложены полезные пропедевтические сведения и информация о нейронах головного мозга человека (об их реальном количестве, связях, способности обрабатывать и хранить информацию и т.п.), энергетических характеристиках протекания когнитивных процессов (расход энергии на мышление, скорость перемещения импульсов информации между нейронами и т. д.), механизмах образования памяти и ее видах (белковая, мышечная, генетическая и т. д.). Показано, что когниция представляет собой глобальный, непрерывно в состоянии бодрствования и сна саморазвивающийся на протяжении жизни индивида процесс. Отмечена явно выраженная энерго-полевая структура когнитивных процессов, образующих определенные психо-энергетические поля, внутри которых имеют место процессы энергетического подавления меньшей силы большей ей противодействующей, интеграции и резонанса векторно совпадающих сил, диссипативно-энергетическая аннигиляция сил и т.п. Утверждается, что эмоции, являясь определенными энерго-концептами, играют роль источников психофизиологических энергий, комплексное взаимодействие которых задает направленность сознательного мышления человека и предопределяет сохранность/несохранность его результатов в памяти индивида. Подчеркнуто, что инстинкты служат пусковым механизмом любого когнитивного процесса или саморазвития когнитивной системы в целом. Сформулированы методологические положения для кибернетического моделирования структуры и закономерностей функционирования синергетической системы взаимодействия энергий, обеспечивающих протекание когнитивных процессов в психической сфере индивида. **Выводы.** Представленная в работе гипотетическая картина синерго-энергетического обеспечения саморазвития когнитивных процессов и актов содержит объем теоретической и фактологической информации, достаточный для разработки методик исследования энергетической специфики протекания большинства когнитивных явлений.

Ключевые слова: когниция, речемышление и мышледействие, механизм актуализации, синергетика, энергетическая система, модель.

ЕНЕРГЕТИЧНА СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Клименюк Олександр Валеріанович,

кандидат технічних наук,
провідний науковий співробітник

Міжнародний університет фінансів

san-aleksandr@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5957-5488

Калита Алла Андріївна,

доктор філологічних наук, професор

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

kalitanewadd@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7912-912X

Мета. Підвищення ефективності міждисциплінарних лінгво-енергетичних досліджень шляхом формування загальних гіпотетико-концептуальних уявлень про енергетичну систему і механізми реалізації когнітивних процесів мовленнємислення та миследії, що протікають у психічній сфері людини. **Методи.** У статті на основі методу класичного дедуктивного аналізу наукових припущень, фактів, а також відомої логічної та кількісної інформації авторами здійснено індуктивно-дедуктивний синтез основних концептуальних елементів, який дозволив сформувати в рамках ідей і термінів системного підходу, синергетики і кібернетики своєрідний методологічний фундамент міждисциплінарних гіпотетико-концептуальних уявлень про енергетичну систему і механізми реалізації когнітивних процесів мовленнємислення і миследії індивіда. **Результати.** Авторами викладені корисні пропедевтичні відомості та інформація про нейрони головного мозку людини (про їх реальну кількість, зв'язки, здатність обробляти і зберігати інформацію і т. п.), енергетичні характеристики протікання когнітивних процесів (витрату енергії на мислення, швидкість переміщення імпульсів інформацію між нейронами тощо), механізми утворення пам'яті та її види (білкову, м'язову, хімічну, генетичну тощо). Показано, що когніція є глобальним, безперервно у стані неспання та сну процесом, що саморозвивається впродовж життя індивіда. Відзначено явно виражену енерго-польову структуру когнітивних процесів, що утворюють певні психоенергетичні поля, всередині яких мають місце процеси енергетичного придушення меншої сили більшої її протидії, інтеграції та резонансу сил, що векторно збігаються, дисипативно-енергетична анігіляція сил тощо. Стверджується, що емоції, будучи певними енергоконцептами, грають роль джерел психофізіологічних енергій, комплексну взаємодію яких задає спрямованість свідомого мислення людини і зумовлює збереження/незбереження його результатів у пам'яті індивіда. Підкреслено, що інстинкти служать пусковим механізмом будь-якого когнітивного процесу або саморозвитку когнітивної системи загалом. Сформульовано методологічні положення для кібернетичного моделювання структури і закономірностей функціонування синергетичної системи взаємодії енергій, що забезпечують протікання когнітивних процесів у психічній сфері індивіда. **Висновки.** Представлена в роботі гіпотетична картина синерго-енергетичного забезпечення саморозвитку когнітивних процесів і актів містить обсяг теоретичної та фактологічної інформації, достатній для розробки методик дослідження енергетичної специфіки протікання більшості когнітивних явищ.

Ключові слова: когніція, мовленнємислення і миследія, механізм актуалізації, синергетика, енергетична система, модель.

ENERGETIC SYSTEM AND MECHANISMS OF COGNITIVE PROCESSES REALIZATION

Klymenyuk Aleksandr Valerianovich,

Candidate of Technical Sciences, Leading Researcher

International University of Finance

san-aleksandr@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5957-5488

Kalyta Alla Andreyevna,

Doctor of Philology, Professor,

*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

kalitanewadd@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7912-912X

Purpose. The paper is aimed at increasing the effectiveness of interdisciplinary linguistic-and-energetic research by way of forming general hypothetical conceptual views on the energetic system and mechanisms responsible for the cognitive processes of speaking-and-thinking realization that occur in the individual's psychic sphere. **Methods.** On the basis of a classical deductive analysis of existing scientific assumptions and facts as well as well-known logical and quantitative data, the authors performed the inductive-and-deductive synthesis of main conceptual elements, which allowed them, within the framework of ideas and terminology of the system approach, synergetics and cybernetics, to form a specific methodological foundation for the intelligible interdisciplinary hypothetical-and-conceptual ideas about the energetic system and mechanisms realizing cognitive processes of the individual's speaking-and-thinking activities. **Results.** The authors put forward some useful propaedeutic information about neurons of the human brain (in particular, about their real number, connections, ability to process and store information, etc.), energetic characteristics of cognitive processes (namely, the amount of energy consumption for thinking processes, the speed of information impulses between neurons and the like), the mechanisms of memory formation and its types (protein, muscle, chemical, genetic types of memory, etc.). It is shown that cognition is a global ongoing self-developing process, occurring throughout the person's life during his/her vigilant state and while sleeping. The authors emphasize a unique energetic structure of cognitive processes that form definite psycho-energy fields, characterized by the processes of energy suppression of a smaller force by a greater opposing force as well as the processes of integration and resonance of matching forces, the annihilation of dissipative energetic forces, etc. It is stated that emotions, being certain energetic concepts, are the sources of psychophysiological energies, whose complex interaction determines the direction of a person's conscious thinking and conditions the integrity / non-integrity of its results in the individual's memory. It is highlighted that instincts serve as the trigger for any cognitive process or the cognitive system self-development as a whole. The paper also presents methodological stipulations for cybernetic modeling of the structure and functioning regularities of the synergetic interaction of energies that ensure the flow of cognitive processes in the individual's psychic sphere. **Conclusions.** A hypothetical picture of the synergetic energetic supply of the self-developing cognitive processes and acts contains theoretical and factual information sufficient to develop the methodology for studying energetic specificity of a number of cognitive phenomena.

Key words: cognition, speaking-and-thinking and thinking-and-acting processes, actualization mechanism, synergetics, energetic system, model.

Введение

В силу сложности познающей природы человека механизмы энергетического обеспечения протекающих в сфере его психики когнитивных процессов до настоящего времени наукой достаточно полно не описаны. С одной стороны, и это очевидно, в конкретно-научных и междисциплинарных источниках опубликовано значительное количество экспериментальных фактов, проливающих свет на синергетический характер саморазвития когниции индивида.

С другой стороны, становится все более понятно, что нельзя объективно объяснить механизм функционирования какого-либо процесса, не выяснив источник и движущие силы его развития, а тем более такого сложного, как когниция (познавательная деятельность, основанная на ряде отдельных психических процессов, энергия которых обеспечивает обработку информации и выработку решений нашим сознанием). Однако в когнитивистике как в междисциплинарной науке продуцируется значительное количество контраверсивных теоретических положений и, к сожалению, до настоящего времени не предложено единой картины, описывающей сжато энергетическую систему и механизмы реализации когнитивных процессов. Вполне естественно, что в такой ситуации актуальность предварительного гипотетического формирования единой научной картины синергоэнергетического обеспечения когнитивных процессов и актов, трудно переоценить.

Поэтому *целью* предпринятого нами теоретико-методологического изыскания было повышение эффективности междисциплинарных лингво-энергетических исследований путем формирования общих гипотетико-концептуальных представлений об энергетической системе и механизмах реализации когнитивных процессов речемышления и мышледействия, протекающих в психической сфере человека.

1. Пропедевтическая информация

Решение возникшей проблемы начнем, пожалуй, с упоминания о том, что из различных источников современный когнитивист сегодня хорошо информирован о наличии в мозге человека до 100 млн нейронов (нервных клеток), количество которых сопоставимо со 100 млн галактик в космосе, каждая из которых включает 100 млн звезд. Ему также известно, что число связей, существующих между нейронами, достигает несколько триллионов. На воссоздание одного образа в мозге человека возбуждается до 1 млн. нейронов. Поскольку нейроны обмениваются электрическими импульсами, то возникает электрическая система, обеспечивающая работу сознания, протекание когнитивных процессов, память, речь и физические реакции на основе электрических разрядов, вызывающих появление нервных токов.

Принято считать, что биоэнергетическая мощность человека составляет приблизительно 140 Вт. При этом экспериментально

установлено (Факты; Головной мозг человека), что при возбуждении мозг человека потребляет мощность в 23 Вт (этого достаточно, чтобы зажечь электрическую лампочку), а в процессах мышления он потребляет от 20 до 30 Вт.

Из телепередач канала «Дискавери» можно узнать, что нервные импульсы в человеческом теле перемещаются со скоростью порядка 90 метров в секунду. Импульс представляет способ передачи перцептивной, эмоциональной и вербальной информации, реакцию на которую психика человека стремится выразить в речемышлении и мыследействии.

Известно также, что любая речь, возбуждает в организме человека электрические, магнитные и информационные поля. В головном мозге человека за 1 секунду происходит 100 тыс. химических реакций и несколько миллиардов электрохимических.

Не следует забывать и то, что на человека постоянно или довольно часто воздействуют такие виды излучений как инфракрасное, радиоволны, ультрафиолетовое, рентгеновское, гамма-лучи, световые – и микроволны.

Молекулы нервных клеток способны пропускать токи строго одного типа. Эмоции страха порождают в организме человека и животных электрические сигналы, имеющие природу постоянного тока. В мозге человека происходит несколько миллиардов электрохимических реакций в секунду. Один нейрон мозга имеет информационную нагрузку (способность и скорость обработки информации) равную современному компьютеру. Благодаря такой мощности когнитивной системы за сутки в голове человека проносятся порядка 60 тыс. мыслей, а, следовательно, 42 мысли в минуту. Отсюда, похоже, и вытекает тот интересный факт, что мозг слушающего, опережая говорящего, способен прогнозировать в своем сознании примерно 40 вариантов завершения высказываемой мысли.

Из подобных источников мы узнаем также, что в когнитивной системе человека существует несколько видов памяти. Белковая составляющая памяти локализуется в различных нейронах мозга. Возбуждающиеся при реакции на одно и то же событие нейроны памяти расположены в мозге хаотично. Память в различных участках мозга человека кодируется синапсами – химическими веществами, обеспечивающими ее хранение в нейронах.

Лидирующие позиции в когнитивной системе занимает мышечная память. Механизм ее действия заключается в том, что нейроны, взаимодействуя с мышцами, оставляют

в них память, которая по законам обратной связи при необходимости может поступать в информационно взаимодействующий с ней нейрон. Одной из сильных форм мышечной памяти является память рук. При ходьбе организм человека задействует обычно 200 мышц, а при чтении – 2 000 мышц.

Носителем генетической памяти (своего рода биокомпьютером) в организме человека служит вода (его водная среда), составляющая 72% от веса его тела. Такая память возникает в результате энергетического взаимодействия водной среды человека (внутренней воды его организма) с окружающей его воздушной средой (полевыми структурами окружающих его пространства и предметов). Проще говоря, вода человеческого организма хранит генетическую память, а окружающая среда обогащает благоприобретенную. Генетическая память эффективно активизируется стрессом.

По природе перцепций различают также такие виды памяти: зрительную, слуховую, осязательную (тактильную), обонятельную (запаховую) и вкусовую. Будучи глубинной и лидирующей в этой группе, обонятельная память формируется ещё в утробе матери, а звук доходит до зародыша человека. Гиппокамп (извилина полушария головного мозга в основании его височной доли) участвует в разделении памяти на краткосрочную (оперативную) и долговременную (длительную).

Охватив мысленно изложенное и соотнеся его с остальным существующим на данное время лингво-когнитивным знанием, мы получаем основания говорить о следующем.

По своей природе когниция представляет собой глобальный, непрерывно в состоянии бодрствования и сна саморазвивающийся на протяжении жизни индивида, процесс.

Движущими силами этого глобального комплексного когнитивного процесса, не прерывающего свое синергетическое саморазвитие в едином энерго-психологическом поле психики человека и лишь условно для облегчения анализа разделяемого нами на речемышление и мыследействие, выступают электрохимическая, электрическая, электромагнитная химическая, а также ряд других видов энергии и разночастотных полей.

Понимая это, мы легко убеждаемся в том, что с позиций современного физического знания здесь имеет место типично синергетическое взаимодействие сил, имеющих различную природу и неизбежно образующих определенные психо-энергетические поля. Взаимодействиям такого рода присущи, как

известно, процессы: энергетического подавления меньшей силы большей ей противодействующей, интеграции и резонанса векторно совпадающих сил, диссипативно-энергетическая аннигиляция сил и т.п. Проще говоря, в том, что, как нелинейная система, механизм когниции имеет явно выраженную энерго-полевую структуру, сомневаться не приходится.

Сложность его функционирования такова, что маловероятно в полном объеме охватить сознанием исследователя все практическое многообразие последовательно, параллельно и возвратно с разрывом во времени протекающих в рамках этого глобального мегапроцесса отдельных, образующих его более конкретных процессов и актов, взаимодействие которых часто носит противоречивый характер и является статистически малопредсказуемым.

Поэтому нам не остается иной возможности, как рассматривать когницию со всеми образующими ее явлениями, процессами и актами, в виде некой кибернетической мегасистемы открытого типа, функционирующей в соответствии с законами синергетики. В таком случае согласно методологии научного анализа, мы вольны разбивать ее на сколь угодно большое количество подсистем, в объеме которых и находить ответы на интересующие нас вопросы. Благодаря этому, в когнитивистике и реализуется отдельное рассмотрение процессов поступления информации в когнитивную систему человека, ее обработки (декодирования и осознания), дифференциации и хранения, интеграции и обновления, использования в ответах на вызовы окружающей действительности или поиске решений возникших проблем и т.п.

2. Источники энергии саморазвития когнитивных процессов

Но изложенное не избавляет исследователя, изучающего ограниченные целью его познания процессы, протекающие на любом уровне системы, от необходимости установления источников энергии их саморазвития. Для этого, следует, прежде всего, критически отнестись к гипотезам о том, что такими источниками могут быть цель, воля или сознание человека, ибо они, как это вполне понятно, способны лишь в определенной степени управлять саморазвитием когнитивной системы.

Известно, что еще со времен Сократа и Платона философы строили большинство своих рассуждений на основе превознесения разума над эмоциями. Однако и сам Платон говорит

об участии рационального начала в эмоциональной жизни человека.

Здесь и далее под эмоциями в соответствие с формулировкой Оксфордского словаря английского языка мы будем подразумевать любое возбуждение или нарушение состояния равновесия, касающееся умственной деятельности, чувств и страстей; любое состояние психического возбуждения.

Но уже Аристотель в его «Никомаховой этике», рассуждая о гневе, твердо заявлял о том, что не только рациональное мышление (когнитивные оценки) оказывает влияние на эмоции, но и эмоциональные состояния влияют на последующие размышления и суждения (когниции) (Аристотель, 1983: 79–94). В «Риторике» он уже более акцентно рассматривал эмоции как нечто, столь сильно преобразующие человеческое состояние, что это отражается на его способности к рассуждениям и сопровождается удовольствием и страданием (Аристотель, 2000).

Говоря языком современной когнитивистики, Аристотель понимал, что не только когнитивные оценки оказывают влияние на эмоции, но и эмоциональные состояния влияют на последующие когниции и суждения индивида. Как видим, эти тезисы хорошо согласуются с современной концепцией конструирования эмоций, предложенной Лизой Барретт (Барретт, 2018: 16, 59).

Позже в трактате «Страсти души» Р. Декарт приходит к заключению, что польза страстей единственно в их укреплении и поддержании в душе мыслей, которые для нее благотворно поддерживать и без коих эти мысли могли бы легко быть стерты душой. Вред же состоит в том, что они поддерживают эти мысли более, чем необходимо или же сохраняют другие, на которых лучше не задерживаться (Декарт, 1950: 631). На наш взгляд, здесь, со всей очевидностью, просматривается также и важная идея о наличии в психике человека механизма влияния эмоций на смыслодержание концептов-прототипов, формируемых когнитивной памятью индивида.

Разделяя в основе своей правильное понимание Аристотелем и Декартом роли эмоций в когниции, мы вынуждены добавить к нему следующее. По сути, взятая в целом когниция представляет собой непрерывный хаос единого процесса эмоционально-логического мышления, условно разделяемого исследователями на логическое и эмоциональное.

С функционально-когнитивной точки зрения, эмоциональное состояние человека

является сложным синергетическими процессом, в рамках которого, благодаря противоречивому взаимодействию энергии психофизиологических потенциалов комплекса генетически обусловленных и социально приобретенных им эмоций, образуется связь между логическим (рациональным) и эмоциональным (иррациональным) началами его психики, т.е. связь между логическим и бессознательным в ней, в результате возникновения которой формируются новые более сложные чувства и происходит приращение и вербализация нового логического знания индивида.

С позиций синергизма, отдельные эмоции, являясь определенными энерго-концептами, играют роль источников психофизиологических энергий, комплексное взаимодействие которых задает направленность сознательного мышления человека и предопределяет сохранность/несохранность его результатов в памяти индивида.

В свете идей кибернетики, эмоциональное состояние следует рассматривать как одну из функционально-когнитивных подсистем духовного бытия человека, результат саморазвития которой и определяет экзистенциальные особенности его личности.

Что же касается перцептивного восприятия окружающей реальности, то нелишне напомнить, что оно основано на существовании генетически устойчивых и социально приобретенных комплексах взаимодействия основных видов перцепции: аудио-визуальное, визуально-музыкальное, тактильно-визуальное, тактильно-запаховое, обонятельно-вкусовое и т. п. В силу этого в памяти индивида и образуются соответствующие комплексные чувства (синестетики).

Интересна также специфика организации памяти в психической сфере индивида. О различных видах памяти и механизмах ее образования нами сказано выше. Остановимся кратко на особенностях ее функционирования в когнитивных процессах речемышления и мышледействия человека. Так, известно (Гоулман 2019: 36), что рабочая память человека может удерживать не более 5–7 единиц информации одновременно. Она посылает информацию в гиппокамп, и он решает сохранить и отправить ее в долгосрочную память или забыть через 20 секунд. Переход информации и закрепление ее в длительной памяти может занимать до 2-х недель.

Известно также, что белковые связи мозга не разрушаются, а дополняются ассоциа-

тивной информацией. В связи с этим постоянно растет объем ассоциативной памяти, элементы которой имеют различную природу (логическую, зрительную и т. п.) Участвующий в когнитивии отдельный нейрон может хранить память об образе конкретного человека. Возбуждаясь, он суммирует малые потенциалы других нейронов и их статических полей, дополняя запомнившийся образ именем, ситуацией знакомства, характерными чертами лица и рядом иных признаков. Нейробиологи установили также, что в мозге каждого человека существуют стабильные и создаются им временно стабильные сугубо индивидуальные комплексы концептов-прототипов запаха, формы, размера, звука и т. п.

В википедии находим: **прототип** (от др.-греч. *πρῶτος* «первый» + *τύπος* «отпечаток, оттиск; первообраз», оригинал) в когнитивной психологии – абстрактный образ, воплощающий множество сходных форм одного и того же объекта или паттерна (Протип).

Отметим здесь, что в процессах мышления и во сне когнитивия человека способна продуцировать и сохранять в его памяти значительное количество более конкретных, чем прототип образов, называемых концептами-аналогами этого прототипа. Для образования концепта-аналога достаточно наличия хотя бы одной связи с концептом-прототипом.

Более того, при её наличии, в случаях отсутствия в памяти индивида необходимых для саморазвития мышления концептов-прототипов мозг может возбуждать и использовать соответствующие им концепты-аналоги, имеющие иную перцептивную природу, то есть заменить фактически отсутствующий зрительный концепт-прототип на обонятельный или звуковой концепт-аналог и т. п.

Нейрофизиологи утверждают (Дюкенджиев 1995: 17), что 10% цвета поступает в мозг через глаза, а 90% накапливается в мозге, то есть цвет воспринимается нами в контексте опыта. Этот факт свидетельствует о том, что мы можем видеть мир и через призму прошлого генетического опыта. Аналогичная ситуация имеет место и при когнитивном использовании мозгом концептов-прототипов или концептов-аналогов, социально обретенных психикой индивида в результате жизненного опыта и призванных моделировать в его сознании те или иные стороны окружающей реальности. В силу этого мозг сопоставляет указанные концепты как внутренние модели с действительностью и при отсутствии соответствующих моделей не способен её воспринимать. При этом,

независимо от природы происхождения хранящихся в ней концептов, память энерго-психологического поля всегда является результатом биперцептивной рефлексии бессознательного. А источником психической энергии служат, как известно, состояния нейрофизиологического возбуждения индивида.

Из изложенного становится понятным, что не только направленность, а также уровень и качество результатов мышления индивида зависят от энергетических потенциалов, генетически обусловленных и социально приобретенных эмоциональных концептов-прототипов, хранящихся в памяти его бессознательного начала.

3. Роль инстинктов в возбуждении психики индивида

Теперь обратим внимание на упомянутый выше процесс нейрофизиологического возбуждения индивида. Это важно, поскольку в его когнитивном саморазвитии принимают непосредственное участие инстинкты и эмоции. Роль инстинктов заключается, прежде всего, в том, что они служат пусковым механизмом любого когнитивного процесса или саморазвития когнитивной системы в целом: как удачно сказал К.Э. Изард (Изард, 2007: 20) – инстинкты являются движущей силой поведения человека.

Запуск инстинктивной реакции в форме процесса нейрофизиологического возбуждения начинается с электрохимической активизации энергии концепта одного из трех основных инстинктов (продолжения рода, познания, самовывживания), хранимых в памяти соответствующего нейрона. Активированный нейрон через свои отростки выбрасывает в нейронную сеть определенные нейромедиаторы (биологически активные химические вещества), посредством которых осуществляется его электрохимическая связь с другими нейронами и мышечной тканью. Вследствие этого происходит одновременное возбуждение концептов других инстинктов (еще одного основного и ряда производных), а также непосредственно связанных с ними эмоциональных и двигательных концептов.

Энергетические потенциалы возбужденных таким образом концептов вступают в противоречивое взаимодействие, образуя своего рода саморазвивающуюся синерго-концептуальную систему. При этом базовым наиболее энергетически мощным в начале процесса нейрофизиологического возбуждения оказывается противоречие между двумя концептами-инстинктами или концептом-инстинктом

и энергетически наиболее мощным концептом-эмоцией. Однако, независимо от уровней энергетических потенциалов этих противоречий, они по законам синергетики могут быть подавлены управляющим воздействием, обладающим возможностью перевода энергетического ядра на противоречия, развивающиеся между концептами смежного уровня синерго-концептуальной системы. В качестве управляющих воздействий могут выступать: третий основной инстинкт, любые энергетически более мощные производные инстинкты, определенные мировоззренческие установки, различные культурные и ментальные табу, а также энергетически обостренные чувства.

По этому поводу в работе (Клименюк, 2017; Калита, Клименюк, 2019) мы отмечали, что при строго научном методологическом подходе нетрудно будет экспериментальным путем убедиться в том, что именно инстинкты образуют базис, на котором в процессе онтологического развития личности в психической сфере создается уникальная надстройка, обеспечивающая её речемышление и мыследействие.

Поэтому важно понимать, во-первых, что, в силу своего животного начала, человек не способен обрести любой элементарный навык речемышления или мыследействия, в основании которого не был бы генетически заложен природой тот или иной инстинкт.

Во-вторых, любой из указанных навыков вырабатывается у индивида исключительно вследствие срабатывания в его психике основных инстинктов (инстинкт продолжения рода, инстинкт познания, инстинкт самосохранения) (Клименюк, 2017).

4. Энергетика эмоций и чувств

Теперь, несколько упрощая реальность, можно констатировать, что:

- наиболее энергетически мощной в когнитивной системе человека является подсистема эмоционального мышления, функционирующая в сфере духовного бытия на экзистенциальном уровне его бессознательного начала;

- психо-энергетическая особенность процессов речемышления и мыследействия человека состоит в том, что, если энергия любых возбуждающих их внешних или внутренних воздействий, имеющих различную природу своего происхождения, не достигнет глубины хранящихся в его памяти концептов-инстинктов, то нейрофизиологического возбуждения психики не произойдет и указанные процессы развиваться не начнут;

– движущей силой саморазвития процессов речемышления и мышледействия человека выступают противоречия, возникающие между его инстинктами и чувствами, а эмоциональные состояния его психики являются источником энергии, необходимой для их саморазвития, порождающего новые комплексы концептов-чувств и новое смысловое содержание концептов-понятий различных уровней абстракции.

К этому следует добавить, что природа наделила человека генетической способностью к эмоциональным переживаниям, возникающим, чаще всего, тогда, когда он сталкивается с неожиданными трудностями, задачами и ситуациями, требующими принятия быстрого решения, опережающего скорость его сознательной реакции. Это связано с тем, что эмоциональный ум реагирует намного быстрее, чем рациональный, – начинает действовать (Гоулман, 2019: 492).

При врожденной способности испытывать позитивные и негативные эмоциональные состояния (эмоции), в психике человека они закрепляются, преимущественно, на основе жизненного опыта его реактивного поведения в часто повторяющихся ситуациях.

Любая эмоциональная реакция, рассматриваемая как процесс, не может быть сознательной, ибо ее результат осознается человеком позже, через вербализацию его сознанием порождаемых ею отдельных чувств или их комплексов. В отличие от этого, сознательная реакция проектируется на основе логического предвосхищения мозгом конкретного результата или действия.

Но не следует понимать сказанное слишком упрощенно, поскольку в отличие от инстинктивных реакций, в эмоциональных реакциях сознание все-таки может оказывать определенное влияние на форму результата. Оно способно на основе конкретных установок как вызывать (конструировать) необходимые эмоциональные состояния (мастерство актера), так и подавлять возникающие некстати (воля индивида). Что ж касается сущности самих эмоциональных переживаний, то они, в значительной степени, зависят от темперамента индивида, мобильности его психической системы и ряда других факторов.

Вообще говоря, каждое эмоциональное состояние несет в себе энергию конкретного способа действия или вербальной реакции, концепт-память которой хранит бессознательное индивида. В формировании этой энергии также сокрыто глубочайшее противо-

речие: энергия возбужденных социально ориентированных аналогов эмоциональных концептов-реакций на определенные события, навязываемых индивиду современной культурой, может вступать в его психике в конфликт с энергией генетических прототипов концептов-реакций, заложенных в бессознательное еще вызовами эпохи плейстоцена.

Как видим, и в противоречивых отношениях энергетической дихотомии таких сторон психики человека как «генетическое – социально обретаемое», «осознанное – бессознательное», «уровень опасности – скорость реакции», «рациональное – иррациональное», «диалектическое – полилектическое» и т. п. природа также нашла свое мудрое решение. Она наделила нас эмоциональными состояниями (эмоциями), играющими роль энергетического котла, в котором на основе эмоционального мышления и зарождается максимально возможное «золотое» равновесие, называемое эмоциональной реакцией или результатом эмоционального мышления, принципиально отличающееся от инстинктивного и осознанного поведения человека.

5. Методологические особенности исследования когнитивных процессов

Мы видим, что даже компактно изложенная гипотетическая картина синерго-энергетического обеспечения когнитивных процессов и актов не представляется простой. И, тем не менее, она позволяет представителям разных областей научного междисциплинарного знания понять общие, порой неожиданные, закономерности и особенности функционирования когниции как объекта исследования.

Вполне отдавая себе отчет в том, что когнитивистика является в значительной степени наукой лингвистического профиля, мы хотим обратить внимание на следующие методологические обстоятельства.

Во-первых, лингво-когнитивное описание когнитивных процессов речемышления и мышледействия человека логично осуществлять, используя метод психо-энергетического анализа (Клименюк, Калита, 2013; Калита, 2016: 239–248, Калита, 2018), позволяющий изучать динамику изменения психологического состояния говорящего, т.е. рассматривать ряд параметров этого состояния как причину, влияющую на то или иное просодическое оформление звучащей речи.

Во-вторых, лингвисту-когнитивисту следует изучать не отдельные психические, физиологические, физические, синергетические и кибернетические явления, а рассматривать процессы речемышления и мышледействия человека

Рис. 1. Синергетическая система энергетического обеспечения когнитивных процессов психической сферы индивида

в динамическом единстве, характеризуя их комплексом субъективно описываемых качественных оценок и соответствующих им объективно (экспериментально) количественно установленных энергетических показателей.

В-третьих, при описании когнитивных феноменов не следует забывать, что новую информацию дает человеку перцепция, бессознательное обрабатывает её, а сознание оперирует лишь абстракциями, т.е. различными по своей природе концептами, выработанными бессознательным и допущенными предсознательным в качестве нового знания в память индивида.

В-четвертых, исходя из синерго-стохастического характера процессов речемышления и мышледействия человека, в описании результатов лингво-когнитивных исследований феноменов их энергетического обеспечения следует использовать синергетический принцип сжатия информации, позволяющий лингвисту именовать рассматриваемые им источники психо-физиологической энергии категориальными терминами, объединяющими целые группы таких источников.

В-пятых, для объективного изложения концептуально-теоретических воззрений на природу когнитивных феноменов и описания результатов её междисциплинарных исследований, необходимо пользоваться конвенциа-

лизованной на сегодня терминологией когнитивистики и смежных с ней наук.

Осознав это, рассмотрим возможность объективного научного описания результатов лингво-когнитивных исследований с учетом структуры и закономерностей функционирования системы энергетического обеспечения процессов речемышления и мышледействия человека, приведенной на рис. 1.

Из рисунка видно, что все виды психофизиологической энергии, обеспечивающие саморазвитие когнитивных процессов в психической сфере человека, по природе их порождения можно разделить на три укрупненных класса с соответствующими им ее подклассами. Энергия информационного возбуждения нервной системы человека, активизирует работу зрительных, слуховых, тактильных, обонятельных и вкусовых рецепторов индивида, превращающих информационные раздражения в соответствующие нервные импульсы.

Возникающие таким образом нервные токи возбуждают энергию определенных популяций нейронов, в памяти которых хранятся концепты-прототипы и концепты-аналоги инстинктивных, эмоциональных и мировоззренческих реакций на различные раздражения. Энергии возбужденных нейронов интегрируются в соответствующие энерго-

информационные поля: энергетическое поле инстинктивных реакций и энергетическое поле мировоззренческих установок. Результатом противоречивого силового взаимодействия этих полей и становится возникновение общего психо-энергетического поля информационного возбуждения психики индивида как одного из источников саморазвития когнитивных процессов его речемышления и мышления.

Точно таким же образом формируются энергетические поля конструируемых реакций и внутренних состояний человека, которые во взаимодействии с полем информационного возбуждения и обеспечивают саморазвитие когнитивных процессов любого уровня их сложности.

Выводы

Суммируя изложенное, подчеркнем, что, во-первых, представленная нами компактная гипотетическая картина синерго-энергетического обеспечения саморазвития когнитивных процессов и актов содержит объем теоретической и фактологической информации, достаточный, с методологической точки зрения, для правильной разработки специалистами методик исследования энергетической специфики протекания большинства когнитивных явлений. Во-вторых, эта картина должна, на наш взгляд, способствовать лучшему пониманию начинающими лингво-когнитивистами закономерностей синергетического взаимодействия различных видов психофизиологической энергии и логики его научного моделирования.

Мы надеемся также, что все это послужит надежной основой для конвенциональной выработки общих представлений и ряда дополнительных, необходимых когнитивистике междисциплинарных понятий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Никомахова этика. *Сочинения в четырех томах*. Т. 4. Москва : Мысль, 1983. С. 53–293.
2. Аристотель. Риторика. *Риторика. Поэтика*. Москва : Лабиринт, 2000. С. 5–148.
3. Барретт Л.Ф. Як народжуються емоції / пер. з англ. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 480 с.
4. Головной мозг человека. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Головной_мозг_человека (дата звернення: 6.03.2020).
5. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. Харків : Віват, 2019. 512 с.
6. Декарт Р. Страсти души. *Избранные произведения*. Москва : Государственное из-во политической литературы, 1950. С. 595–700.
7. Дюкенджиев Е.П. Бизнес. Бионические аспекты. Рига : Альбатрос, 1995. 266 с.
8. Изард К.Э. Психология эмоций / пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 327 с.
9. Калита А.А., Клименюк А.В. Методология модели-

- рования когнитивных процессов речемышления и мышления человека. *Studia philologica*. 2019. Вип. 12. С. 13–29.
10. Клименюк А.В. Когнитивистика: проблемы, представления и реальность. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2017. Вип. 153. С. 438–460.
11. Клименюк А.В., Калита А.А. Оптимизация коммуникативного воздействия. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : ПВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 16–25.
12. Калита А.А. Энергетика речи : монографія. Київ : Кафедра, 2016. 292 с.
13. Калита А.А. Особливості методології психо-енергетичного аналізу просодичного оформлення усного мовлення. *Сучасні тенденції фонетичних досліджень*: зб. матеріалів Круглого столу (26 квітня 2018 р., КПІ ім. Ігоря Сікорського). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 6–10.
14. Прототип. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Прототип> (дата звернення: 6.03.2020).
15. Факты о мозге: Вселенная, которую мы носим в себе. URL: <http://www.panarmenian.net/rus/details/203015/> (дата звернення: 7.03.2020).

REFERENCES:

1. Aristotle. (1983). *Nicomahovaya etika* [Nicomachean Ethics]. *Sochineniya v 4h tomah* [Collection of works in 4 volumes]. Vol. 4. Moscow: Mysl. P. 53–293.
2. Aristotle. (2000). *Ritorika* [Rhetoric]. *Ritorika. Poetica* [Rhetoric. Poetics]. Moscow: Labyrinth. P. 5–148.
3. Barret L. (2018). *Yak narodzuyutsya emotisiyi* [How emotions are born]: translation from English. Kharkiv: Klub simeynogo dozvillya. 480 p.
4. Golovnoy mozg cheloveka [The human's brain]. [Online resource]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%B3_%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%B0.
5. Golman D. (2019). *Emotsiyniy intelekt* [Emotional intelligence]: translation from English. Kharkiv: Vivat. 512 p.
6. Dekart R. (1950). *Strasti dushi* [Soul's passions]. *Izbranniye proizvedeniya* [Selected papers]. Moscow: Gosudarstvennoye izdatelstvo politicheskoy literature. P. 595–700.
7. Dukendziyev E.P. (1995). *Bisnes. Bionicheskiye aspect* [Business. Bionic aspects]. Riga: Albatros. 266 p.
8. Izard K.E. (2007). *Psihologiya emotsiy* [Psychology of emotions]: translation from English. St-Petersburg: Peter. 327 p.
9. Kalyta A.A., Klymenyuk A.V. (2019). *Metodologiya modelirovaniya kognitivnih protsessov rechemishleniya i mysledeystviya cheloveka* [The methodology of modelling the individual's speaking-and-thinking cognitive processes]. *Studia philologica*. Issue. 12. Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University. P. 13–29.
10. Klymenyuk A.V. (2017). *Kognitivistika: problem, predstavleniya i realnost* [Cognitive studies: problems, views and reality]. *Naukovy sapysky* [Scientific Notes]. Issue. 153. Series: Philological sciences. Kropyvnytskyi: Vidavets Lysenko V.Ph. P. 438–460.

11. Klymenyuk A.V., Kalyta A.A. (2013). Optimizatsiya komunikativnogo vozdeistviya [Optimization of the communicative influence]. *Naukovy zapysky* [Scientific Notes]. Issue. 118. Series: Philological sciences. Kirovograd: RVV V. Vinnichenko KDPU. P. 16–25.
12. Kalyta A.A. (2016). Energetika rechi [Speech energetics]. Kyiv: Kafedra. 292 p.
13. Kalyta A.A. (2018). Osoblyvosti metodologiyi psycho-energetychnogo analizu prosodichnogo oformlennya usnoho movlennya [Specificity of the methodology of psycho-energetic analysis of oral speech prosodic organization]. Suchasni tendentsiyi fonetychnykh dosliddzen [Current trends in phonetic studies]: a book of abstracts of the Round table discussion (26 April 2018, Igor Sikorsky KPI). Kyiv: Igor Sikorsky KPI, Politehnika. P. 6–10.
14. Prototip [Prototype]. [Online resource]. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BF>
15. Fauty o mozge: Vselennaya, kotoruyu my nosim v sebe [Facts about brain: the universe we are carrying inside ourselves]. [Online resource]. URL: <http://www.panarmenian.net/rus/details/203015/>.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.*

УДК 811.161.2'272:159.964

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-24>

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФЕНОМЕНІВ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВПЛИВУ

Кутуза Наталя Валеріївна,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
kutuz@i.ua
orcid.org/0000-0002-0816-3264

Статтю присвячено феноменам комунікації та впливу. Метою статті є розгляд специфічних рис феноменів комунікації та впливу. У процесі досягнення мети застосовано такі методи: описовий – для висвітлення особливостей феноменів комунікації та впливу; метод аналізу й синтезу – для з'ясування складників явищ комунікації й впливу й поєднання цих складників у цілісність, метод індукції слугував для конкретизації загальних висновків.

У межах статті здійснено огляд тлумачень поняття комунікації в низці мовознавчих наук: психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, прагмалінгвістиці, теорії мовної комунікації, нейролінгвістичному програмуванні, сугестивній лінгвістиці та ін., і підкреслено, що усталеної дефініції з інтеграцією найважливіших аспектів і складників комунікації не існує. Проведено аналіз складників комунікації, факторів реалізації комунікації, де наголошено на обов'язковому впливовому складнику комунікації. Окреслено структуру комунікації, зокрема описано її певні фази: докомунікативну, комунікативну, післякомунікативну, де в докомунікативній відбувається формування мети й потреби в обміні інформації, у комунікативній – власне процес взаємодії, у післякомунікативній виявляються ефекти й формується зворотний зв'язок. Також увагу звернено на структуру й на такі групи моделей комунікації, як лінійні, інтерактивні, трансакційні, де виокремлюємо інтерактивну модель, оскільки адресант певним чином детермінує дії адресата Акцентовано на типах комунікації за знаковою системою (вербальна / невербальна) і за способом адресованості (персональна / надперсональна, міжіндивідуальна / опосередкована).

Наголошено, що комунікація не лише передбачає обмін інформацією, але й притаманна впливова функція. Під час дослідження цього феномену важливим є врахування усіх компонентів і ознак комунікації, які визначають її структуру і результат, а також важливо виокремлювати її ядрові та периферійні функції.

Ключові слова: впливовий компонент, обмін інформацією, спілкування, сугестія, вербальна комунікація, невербальна комунікація.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF COMMUNICATION PHENOMENONS AND IMPACTS

Kutuz Natalya Valerijvna,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Applied Linguistics Department Associate Professor
Odesa National I. I. Mechnikov University
kutuz@i.ua
orcid.org/0000-0002-0816-3264

The article deals with the phenomena of communication and influence. The purpose of the article is to consider specific features of communication and influence phenomenons. In the process of achieving the goal, the following methods are used: descriptive to highlight the peculiarities of communication and influence phenomena; a method of analysis and synthesis to elucidate the constituents of the phenomena of communication and the influence and combination of these constituents into one, the method of induction served to conclude the general conclusions.

The article reviews the interpretations of the notion of communication in a number of linguistic sciences – psycholinguistics, communicative linguistics, pragmalinguistics, the theory of language communication, neurolinguistic programming, suggestive linguistics, etc., and emphasizes the established components of sophistication. The analysis of the components of communication, the factors of implementation of the communication, which emphasized the obligatory influential component of communication. The structure of communication is outlined, in particular its phases are described: pre-communicative, communicative, post-communicative, where in the communicative the purpose and the need for information exchange is formed, in the communicative - the process of interaction, in the post-communicative the effects are revealed and feedback is formed. Attention is also drawn to the structure and groups of communication models, such as linear, interactive, transactional, where we distinguish the interactive model, since the addressee determines in some way the actions of the addressee. / transpersonal, interindividual / indirect).

It is emphasized that communication not only involves the exchange of information, it also has an influential function. When investigating this phenomenon, it is important to take into account all the components and features of communication that determine its structure and outcome, and to isolate its core and peripheral functions.

Key words: influential component, information exchange, communication, suggestion, verbal communication, non-verbal communication.

1. Вступ

Вплив як імманентна ознака комунікації може мати як логічну, усвідомлену, так і неусвідомлену, ірраціональну природу (навіювання, сугестія), проте в інтерпретуванні цих феноменів припускаються деяких неточностей, що вимагає детального розгляду цих феноменів.

Мета нашої статті – розглянути специфіку феноменів комунікації і впливу. Для досягнення мети потрібно вирішити низку завдань: описати поняття комунікації та впливу, що представлено в різних науках; окреслити специфічні риси комунікації і впливу; з'ясувати точки перетину цих феноменів.

У процесі досягнення мети застосовано такі методи: описовий – для висвітлення особливостей феноменів комунікації та впливу; метод аналізу і синтезу – для з'ясування складників явищ комунікації і впливу й поєднання цих складників у цілісність; метод індукції слугував для конкретизації загальних висновків.

2. Розділ 1

Антропоцентричне скерування лінгвістики починається із другої половини ХХ ст. у період «переорієнтації наукових інтересів із вивчення внутрішніх закономірностей мовної системи на розгляд функціонування мови як важливішого засобу людського спілкування» (Маслова, 2008: 60), як умови та засобу комунікації. Власне поняття «комунікація» походить із лат. «communicatio» від «communicare» – роблю спільним, спілкуюсь, зв'язувати; шлях повідомлення, форма зв'язку (Шарков, 2002: 5). У психологічній та соціологічній літературі «комунікація нерідко ототожнюється зі спілкуванням, проте вони не є синонімами» (Селіванова, 2011: 32); у лінгвістиці ж – це синонім спілкування й «означає обмін думками, інформацією та емоційними переживаннями між людьми, тобто це актуалізація комунікативної функції мови в різноманітних мовленнєвих ситуаціях» (Семенюк, Парашук, 2010: 14), у процесах соціальної взаємодії, представлених у їхньому знаковому втіленні (Бацевич, 2004: 28).

У межах лінгвістичної парадигми комунікація розглядається в широкому та вузькому смислах, де в широкому – це одна з форм людської життєдіяльності й різноманітні форми мовленнєвої діяльності, у вузькому вона передбачає обмін смисловою інформацією (Маслова, 2008: 60). На думку О.О. Селіванової та Г.Г. Почепцова, поняття комунікації має близько ста дефініцій, проте немає єдиного тлумачення, яке б задовольняло всіх (Селіванова, 2011: 29). Відсутність усталеного

погляду на комунікацію як багатофакторний феномен Т.Ю. Ковалевська пояснює двома факторами: «Це, з одного боку, пов'язано з відсутністю, наскрізною природою комунікації, що чинить опір будь-яким способам обмежити коло досліджуваного явища. З іншого боку, бажання охопити всі можливі елементи спілкування спричинюють те, що воно як таке зникає, розгалужується, втрачаючи свою живу тканину» (Ковалевська, 2008: 12). Ф.І. Шарков наголошує, що поняття «комунікація» має три основні інтерпретації: 1) засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу, тобто це певна структура; 2) спілкування, у процесі якого люди обмінюються інформацією; 3) масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство (Шарков, 2002: 178). Отже, наявність обов'язкового впливового компонента фіксуємо в багатьох визначеннях комунікації.

Так, починаючи ще з античних часів, Аристотель у теорії про ораторське мистецтво наголошував на застосуванні тих засобів (установлення довіри, наведення яскравих прикладів, збудження певних емоцій для певної потрібної реакції) (Аристотель, 1978), що дають змогу впливати на аудиторію, переконуючи її, досягаючи потрібної адресанту мети. На початку ХХ ст. Ж. Вандрієс теж зазначав, що «людина говорить не лише для того, щоб висловити думку. Людина говорить також, щоб подіяти на інших і виразити свої власні відчуття, таким чином, ... треба розрізняти одну від іншої мову логічну, вольову й афективну» (Вандрієс, 1937: 134). Це підтримують і сучасні дослідники, наприклад, В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода та В.М. Корнеєв: «Ідею впливу закладено в самій природі спілкування» (Різун, Непийвода, Корнеєв, 2005: 7), що і засвідчує наявність впливового компонента у комунікації.

Загалом комунікацію розглядають у низці мовознавчих наук: психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, прагмалінгвістиці, теорії мовної комунікації, нейролінгвістичному програмуванні, сугестивній лінгвістиці тощо.

У межах психолінгвістики чітко визначають впливову природу комунікації В.П. Белянін, Т.М. Дрідзе, О.О. Леонт'єв, К.Ф. Сєдов, Є.Ф. Тарасов та ін. Так, О.О. Леонт'єв наголошував на корегуванні у процесі комунікації певних поглядів, уподобань адресата, що, по суті, і є наслідком впливу: «Спілкування, комунікація – це, в першу чергу, спосіб здійснення тієї чи іншої корекції образу світу співрозмовника (ситуативного, фрагментарного і в той же час безпосереднього, тобто образу «великого» світу, або глобального, але виключеного

з реальної дійсності та реального переживання цього світу, тобто образу «малого світу», світу абстракцій» (Леонтьєв, 2003: 272). В.П. Белянін підтримує цю ж позицію: «Комунікація – це не просто передавання інформації, а насамперед намагання переконати співрозмовника. Відповідно, слова вживаються для впливу на інших людей» (Белянін, 2003: 209), проте відзначимо, що власне вплив може бути різного виду (переконання, сугестія тощо), що, у свою чергу, залежить від комунікативного наміру адресанта.

Ф.С. Бацевич значно розширює поняття комунікації, розглядаючи її з позицій комунікативної та прагмалінгвістики: «Комунікація – особливий модус і одночасно найвища форма існування мови, її сутнісний вияв. У комунікації виявляються всі можливі впливи на засоби мовного коду наявних складових частин спілкування. Серед останніх потрібно виокремити учасників (адресанта, адресата, а у випадку полілогу – інших учасників) – носіїв соціальних і комунікативних ролей та его-станів (за Е. Берном), поточних станів свідомості, когнітивних, духовних, психологічних та інших чинників, – різноманітні нелінгвальні й паралінгвальні засоби, які супроводжують спілкування й активно впливають на нього (кінетика, проксемика, тагмемика, ольфакторика тощо), канали комунікації, зворотній зв'язок і його якість та інші складові» (Бацевич, 2004: 347–348). У такому разі можна стверджувати, що комунікація охоплює й різновиди впливу, й фактори актуалізації цих впливів.

На обов'язковому врахуванні багатьох чинників у дослідженні феномену комунікації наголошує і проф. Т.Ю. Ковалевська, розглядаючи її із позицій нейролінгвістичного програмування та сугестивної лінгвістики: «Для усвідомлення феномену комунікації необхідно враховувати комплекс її складників, до яких уналежнено фактори формальної екстерналіки (поверхневі формотворчі елементи дискурсу – учасники, актуальний контекст тощо) та інтернальні домінанти, які становлять глибинне підґрунтя комунікативної взаємодії, корелюючи з площинами культуральних та психологічних когніцій індивіда, орієнтованих на підсвідоме тяжіння до гармонійності буття» (Ковалевська, 2008: 12–13), що дає змогу з'ясувати всі особливості та специфіку цього феномену з його впливовою домінантою.

В аспекті теорії мовної комунікації О.А. Семенюк і В.Ю. Паращук наголошують, що в процесі спілкування «обмін інформацією між індивідами (від джерела (адресанта)

до одержувача (адресата)) має передаватися засобами спільної системи символів або коду» (Семенюк, Паращук, 2010: 12), що, у свою чергу, «передбачає передачу різних змістів повідомлення: поняттєво-логічного, оцінного, емотивного, експресивного, стилістичного, прагматичного та ін. – і спонукає до певної дії у відповідь. Ця дія може бути мовленнєвою чи когнітивною, емоційною чи поведінковою залежно від способу передачі інформації, намірів адресата та адресанта» (Селіванова, 2011: 28). У. Еко, пояснюючи процес комунікації, наголошує на такій його основній ознаці, як контекст, комунікативна ситуація, кодова варіативність: «Насправді у процесі комунікації можуть одночасно брати участь різні коди та субкоди, повідомлення може породжуватися та сприйматися в різноманітних соціокультурних обставинах (коди адресата можуть відрізнятися від кодів відправника), адресат може виявляти різного роду «зустрічні ініціативи», мати власні вихідні припущення (пресупозиції), будувати власні пояснювальні гіпотези (абдукції) – і через це повідомлення (тією мірою, в якій воно сприймається адресатом і перетворюється на зміст певного висловлення) стає не більше ніж порожньою формою, в яку можуть бути вкладені різні смисли» (Еко, 2005: 14–15), і саме тому кодувально-декодувальні процеси можуть не збігатися.

Отже, для всебічного вивчення комунікації, її впливових ефектів обов'язково мають бути залучені всі складники, компоненти, засоби, які впливають на результат спілкування, оскільки в цьому процесі відбувається не лише власне передавання інформації, а й корегуються певні погляди, вподобання адресата, що загалом характеризує впливову природу комунікації.

3. Розділ 2

Комунікацію описують і в аспекті її структури, виокремлюючи певні фази та моделі. Наприклад, І.М. Дзялошинський та В.В. Москаленко наголошують, що «будь-яка комунікація містить три фази: докомунікативну, в якій відбувається формування цілей і потреб в обміні інформацією і намічаються способи їх реалізації; власне комунікативну, що містить безпосередньо процес взаємодії, й післякомунікативну фазу, де виявляються наслідки (ефекти) комунікації і утворюється зворотний зв'язок» (Москаленко, 2007: 39). На думку І.М. Дзялошинського, головною є докомунікативна фаза, яка пов'язана з визначенням мети сприйняття та формуванням домінувальної мотивації: «Докомунікативна фаза в багатьох випадках стає

вирішальною: встановивши, з яких причин повідомлення не становить для нього інтересу (виходячи з освітнього рівня, запитів, мети діяльності), адресат відмовляється від комунікації або ж, навпаки, приступає до вибудовування відношень з ініціатором комунікації» (Дзялошинский, 2012: 138). Із цього випливає, що докомунікативна фаза відіграє провідну роль, оскільки закладає основи, формуючи комунікативний намір, впливає на наступні фази, певним чином корегуючи їх.

Також учені виявляють інші різноманітні структурні моделі комунікації та підходи до їхнього виокремлення. Зокрема, на думку В.А. Маслової, в сучасній теорії комунікації наявні два підходи до тлумачення комунікації: механістичний (трансляційний) і діяльнісний (інтеракційний). За механістичного підходу під комунікацією розуміють односкерований процес кодування та передавання інформації від джерела й отримання інформації адресатом повідомлення, тобто людину розглядають як механізм, дії якого можуть бути описані певними кінцевими правилами, контекст зовнішнього середовища комунікації тут сприймається як шум, перешкода. Головна функція мови при цьому – інструментальна: мова розуміється як інструмент мовленнєвої взаємодії людей (Маслова, 2008: 61). Із позицій діяльнісного підходу комунікація кваліфікується як спільна діяльність учасників комунікації (комунікантів), у процесі якої виробляється загальний (до певної межі) погляд на речі та дії з ними з характерною процесуальністю, континуальністю, контекстуальністю (там само): спілкування є не абстрактною схемою передачі – прийому, а безперервним процесом, що здійснюється в певному місці, в певний час і з конкретними учасниками (Кашкин, 2007: 8) та вважається одним із виявів антропоцентризму (Маслова, 2008: 61).

Головні відмінності між трансляційним та інтеракційним підходами Б.В. Кашкін визначає так: 1) трансляційний є односкерованим процесом, інтеракційний – спільною діяльністю комунікантів; 2) у трансляційному інформація передається від адресанта до адресата, в інтеракційному інформація відтворюється самим адресатом (під впливом адресанта); 3) у трансляційному зовнішнє середовище створює шум, є перешкодою, в інтеракційному – зовнішнє середовище є контекстом комунікації (Кашкин, 2007: 84). Наведені вище підходи відбиваються в певних моделях комунікації, які Ф.С. Бацевич називає «моделями комунікативного акту... Ці моделі з урахуванням різних складників комунікативного акту, типів зв'язків між учасниками і плин

спілкування класифікують на три групи: лінійні, інтерактивні, трансакційні» (Бацевич, 2004: 47), які ми більш детально розглянемо нижче.

У лінійних моделях, варіанти яких були запропоновані Г. Лассвеллом, К.-Е. Шенноном, Р. Якобсоном та Ю. Лотманом, комунікацію розглядають як лінійний, односкерований процес – від відправника (адресата) до отримувача (адресата), де лише частково охоплено особливості процесу міжособистісного спілкування, оскільки представлені не всі важливі для реальної комунікації чинники (див. Бацевич, 2004: 47–49). Однак неврахування, наприклад, специфіки міжособистісного спілкування, може звести нанівець увесь процес комунікації.

Інтерактивні моделі, представлені М. Бахтінім, Р. Бартом і Г. Шпетом, передбачають активність усіх учасників спілкування, тому обов'язковим елементом комунікації є зворотний зв'язок. Ці моделі зображають комунікацію як низку дискретних (переривчастих) актів, що мають початок і в яких відправник значною мірою детермінує дії адресата. Проте в цих моделях недостатньо диференційовано канали комунікації, не враховано психологічні, соціальні та інші чинники, які впливають на перебіг міжособистісного спілкування (Бацевич, 2004: 50). Але такий елемент, як зворотний зв'язок, дає змогу оцінити власне результат комунікації, досягнення / не досягнення мети комунікатора.

Трансакційні моделі комунікації відзначаються одночасним відправленням і отриманням повідомлень комунікаторами, що залежать один від одного як творці комунікативного акту, тобто комунікація постає у вигляді процесу, де люди формують стосунки, взаємодіють один з одним. Серед трансакційних моделей комунікації найбільшої популярності набула модель В. Шрамма, який тлумачить комунікацію як постійну інформаційну, психологічну, емоційну налаштованість комунікантів один на одного, коли і адресант, і адресат не міняються місцями, а виконують свої функції одночасно (Бацевич, 2004: 50), що певним чином може відповідати рапорту як першого етапу сугестії (див. праці М. Еріксона).

Усі моделі використовують їх залежно від окреслених завдань, незважаючи на те, що кожна з них має не лише переваги, а й недоліки.

Окрім наведених моделей, комунікацію кваліфікують і за різними типами, зокрема 1) за знаковою системою; 2) за способом адресованості.

1. Залежно від використовуваних знакових систем (семіотичних) комунікація розподіля-

ється на вербальну та невербальну (Шарков, 2002: 42). Вербальна комунікація є цілеспрямованою лінгвопсихоментальною діяльністю адресанта й адресата в процесі інформаційної передачі, обміну інформацією та впливу на співрозмовника (адресата) за допомогою коду природної мови (Селіванова, 2011: 30) і «позамовних кодів із метою досягнення змін у поведінці чи свідомості адресата, необхідних для спільної діяльності» (Семенюк, Паращук, 2010: 13). До вербальних засобів належить усний і письмовий різновид мови (Кашкин, 2007: 40), але вербальна комунікація «не існує в чистому вигляді, адже інтерпретаційними ключами для людини є пізнавальні функції свідомості, зокрема, мислення як скарбниця знань, відчуття, почуття й інтуїція, а також паравербальні засоби спілкування» (Селіванова, 2011: 30).

Невербальна комунікація – це «застосування немовних засобів для створення та передавання повідомлення» (Семенюк, Паращук, 2010: 13), де велике значення надається жестам, позі, міміці, погляду тощо, які активізують різні рецептори при їх сприйманні (Мацько, Калита, Поворознюк, 2015: 104). На відміну від слова (речення), невербальні засоби сприймаються людиною безпосередньо та діють досить сильно, передаючи нюанси ставлення (Шарков, 2002: 43), а «іноді створюють підтекст, відмінний від словесно вираженої інформації» (Мацько, Калита, Поворознюк, 2015: 104). Невербальна комунікація є «цілеспрямованим процесом передачі інформації, обміну нею та впливу, опосередкованим різноманітними знаковими системами, крім природної мови. Кодами цього типу комунікації можуть бути біологічно доцільні поведінкові сигнали тварин, спрямовані на сумісну адаптацію до навколишнього середовища, парамови жестів і міміки, математична та комп'ютерна символіка, мистецтва, гра, телепатичний зв'язок та ін. Урешті-решт, взаємодію людини з довкіллям за допомогою органів чуття без участі мови, що зумовлює отримання інформації, можна також кваліфікувати як невербальну комунікацію» (Селіванова, 2011: 30). Невербальні засоби разом із вербальними виконують базові функції комунікації (інформаційну, прагматичну й експресивну) (Шарков, 2002: 43–44), які доповнюють і посилюють, а іноді й замінюють засоби вербальної комунікації (Мацько, Калита, Поворознюк, 2015: 104). У такий спосіб максималізований комунікативний ефект створює кореляція вербальної і невербальної комунікації.

2. За способом (типом) адресованості інформації виокремлюють персональну і надперсональну, міжіндивідуальну (конкретно-адресовану, аксіальну) й опосередковану (масову, ретіальну) комунікацію (див. Брудный, 1989: 6; Ковалевська, 2008: 14; Селіванова, 2011: 29). В аксіальній комунікації (з лат. «axis» – вісь) інформація безпосередньо скерована до реципієнта (Харитонов, 2008: 34). Ретіальна комунікація (з лат. слова «rete» – сітка, мережа) передбачає передавання інформації великій кількості реципієнтів (Харитонов, 2008: 34), у тому числі й опосередковано через ЗМІ (див. Брудный, 1989: 6); це комунікативний процес без чіткої адресатної орієнтації (Мацько, Калита, Поворознюк, 2015: 139), що вимагає більш ретельного відбору впливових компонентів для досягнення потрібного ефекту.

4. Висновки

Отже, комунікація витлумачується в багатьох науках, проте усталеної дефініції, яка б інтегрувала найважливіші аспекти та складники комунікації, і досі не існує. Досліджуючи цей феномен, украй необхідно враховувати весь спектр компонентів і ознак комунікації, які визначають її структуру й результат, та виокремлювати її ядрові та периферійні функції. Провідною функцією комунікації визнано впливову як її субстратну основу, структура ж комунікації визначається трьома фазами (докомунікативна, комунікативна, післякомунікативна) та виявляється у трьох основних моделях (лінійна, інтерактивна й трансакційна), де основну увагу зосереджуємо на інтерактивній моделі, оскільки адресант певним чином детермінує дії адресата. Вербальна комунікація корелює з невербальною і може синтезувати коди різноманітних знакових систем, що максимально употужнює її впливовий потенціал. Загалом комунікація не лише передбачає обмін інформацією, вона є впливовим феноменом, у межах якого відбувається корекція поведінки, настанов, уподобань особистості / особистостей тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Риторика. Античные риторики / под ред. А.А. Тахо-Годи. Москва : Изд-во Московского университета, 1978. С. 15–166.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Бацевич Ф. Смысл: сущность и сферы выявления в мові. *Вісник Львівського університету: Серія філологічна* : зб. наук. праць / відп. ред. Т.Ю. Салига. (2004). Вип. 34. Ч. I. С. 346–353.
4. Белянин В.П. Психолінгвістика. Москва : Флинта, 2003. 232 с.

5. Брудный А.А. Понимание и общение. Москва : Знание, 1989. 42 с.
6. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / пер. с фр., примеч. П.С. Кузнецова / под ред. и с предисл. Р.О. Шор. Москва : Госуд. соц.-экономич. изд-во, 1937. 412 с.
7. Дзялошинский И.М. Коммуникативное воздействие: мишени, стратегии, технологии: монография. Москва : НИУ ВШЭ, 2012. 572 с.
8. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / пер. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. Санкт-Петербург : Симпозиум, (2005). 502 с.
9. Кашкин В.Б. Основы теории коммуникации: краткий курс. Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : АСТ; Восток – Запад, 2007. 256 с.
10. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Одеса : Астропринт, 2008. 344 с.
11. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. 3-е изд. Москва : Смысл ; Санкт-Петербург : Лань, 2003. 287 с.
12. Маслова В.А. Современные направления в лингвистике : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 272 с.
13. Мацько Л.І., Калита О.М., Поворознюк С.І. Комунікативна лінгвістика : навч.-метод. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 256 с.
14. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
15. Різун В.В. Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. Лінгвістика впливу: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 148 с.
16. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
17. Семенюк О.А. Паращук В.Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
18. Харитонов М. В. Реклама и PR в массовых коммуникациях. Санкт-Петербург : Речь, 2008. 98 с.
19. Шарков Ф.И. Основы теории коммуникации: учебник. Москва : Социальные отношения; Перспектива, 2002. 246 с.
5. Brudnyy A.A. (1989). Ponimaniye i obshcheniye [Understanding and communication]. Moskva: Znaniye, 42 p. [in Russian]
6. Vandriyes Zh. (1937). Yazyk. Lingvisticheskoye vvedeniye v istoriyu [Language. Linguistic introduction to history] / per. s fr., primech. P.S. Kuznetsova / pod red. i s predisl. R.O. Shor. Moskva: Gosud. sots.-ekonomich. izd-vo, 412 p. [in Russian]
7. Dzyaloshinskiy I.M. (2012). Kommunikativnoye vozdeystviye: misheni, strategii, tekhnologii [Communicative impact: targets, strategies, technologies]. Moskva: NIU VSHE, 572 p. [in Russian]
8. Eko U. (2005). Rol' chitatelya. Issledovaniya po semiotike teksta [The Role of the Reader. Studies on the semiotics of the text] / per. s angl. i ital. S.D. Serebryanogo. Sankt-Peterburg: Simpozium, 502 p. [in Russian]
9. Kashkin V. B. (2007). Osnovy teorii kommunikatsii [Fundamentals of the theory of communication]. – Izd. 3-ye, pererab. i dop. Moskva: AST; Vostok – Zapad, 256 p. [in Russian]
10. Kovalevs'ka T.Yu. (2008). Komunikatyvni aspekty neyrolinhvistichnoho prohramuvannya [Communicative Aspects of Neurolinguistic Programming]. – Vyd. 2-he, vypr. i dop. Odesa: Astroprynt, 344 p. [in Ukrainian]
11. Leont'yev A.A. (2003). Osnovy psikholingvistiki [Fundamentals of Psycholinguistics]. – 3-ye izd. Moskva: Smysl; Sankt-Peterburg: Lan', 287 p. [in Russian]
12. Maslova V.A. (2008). Sovremennyye napravleniya v lingvistike [Modern trends in linguistics]. – Moskva: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 272 p. [in Russian]
13. Mats'ko L.I., Kalyta O.M., Povoroznyuk S.I. (2015). Komunikatyvna linhvistyka [Communicative linguistics]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 256 p. [in Ukrainian]
14. Moskalenko V.V. (2007). Psykholohiya sotsial'noho vplyvu [Psychology of social influence]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 448 p. [in Ukrainian]
15. Rizun V.V. Nepyvoda N.F., Kornyyev V.M. (2005). Linhvistyka vplyvu [Linguistics of influence]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivs'kyy universytet», 148 p. [in Ukrainian]
16. Selivanova O.O. (2011). Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi [Fundamentals of the theory of language communication]. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu.A., 350 p. [in Ukrainian]
17. Semenyuk O.A. Parashchuk V. Yu. (2010). Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiyi [Fundamentals of the theory of language communication]. Kyiv: VTS «Akademiya», 240 p. [in Russian]
18. Kharitonov M.V. (2008). Reklama i PR v massovykh komunikatsiyakh [Advertising and PR in mass communications]. Sankt-Peterburg: Rech', 98 p. [in Russian]
19. Sharkov F.I. (2002). Osnovy teorii kommunikatsii [Fundamentals of communication theory]. Moskva: Sotsial'nyye otnosheniya; Perspektiva, 246 p. [in Russian]

REFERENCES:

1. Aristotel'. (1978). Ritorika [Rhetoric] // Antichnyye ritoriki / pod red. A.A. Takho-Godi. Moskva: Izd-vo Moskovskogo universiteta, P. 15–166. [in Russian]
2. Batsevych F. S. (2004). Osnovy komunikativnoyi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiya, 344 p. [in Ukrainian]
3. Batsevych F. (2004). Smysl: sutnist' i sfery vyjavu v movi [Meaning: essence and spheres of expression in language] // Visnyk L'vivs'koho universytetu: Seriya filolohichna: zb. nauk. prats' / vidp. red. T.Yu. Salyha. Vyp. 34. Ch. I. Pp. 346–353. [in Ukrainian]
4. Belyanyn V.P. (2003). Psykholinhvistyka [Psycholinguistics]. Moskva: Flynta, 232 p. [in Russian]

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.*

УДК 81'27-028.77+159.923:316.77(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-25>

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ СТЕРЕОТИПІВ МЕТОДОМ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Лисенко Любов Володимирівна,
кандидат культурології, доцент кафедри мов
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
lysenko.agapi@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9700-2576

Соціолінгвістичний експеримент є методом дослідження лінгвістичних чинників під соціологічним кутом зору. Це певний синтез наукових підходів, що мають умовляючий характер. Зібрання фактичних даних шляхом анкетування є трудомістким і довготривалим процесом, який потребує особливої уважності та вміння працювати зі статистичним інструментарієм. Утім, залучення соціолінгвістичного експерименту до таких філологічних розвідок, як дисертація або монографія, дає багатий матеріал для рубрик «актуальність» і «новизна». При дослідженні мовного менталітету пильної уваги потребують стереотипи, закарбовані в концептосфері його носіїв. Вплив мовних стереотипів на ментальність вивчали як закордонні, так і вітчизняні науковці, серед них А. Вежбицька, В. Карасик, Л. Нагорна, А. Приходько, У. Квастхоф, К. Рот, В. Ліппманн, Р. Баузіґер та інші. Але це робилося переважно шляхом вибірки та аналізу найбільш поширених стереотипів. **Мета статті** – показати, що шляхом анонімного анкетування певних референтних груп можна простежити трансформацію стереотипного сприйняття навколишньої дійсності і його віддзеркалення в мові. Метою анкетування було встановити рівень самоідентифікації студентів Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського (далі – НМАУ) з мовою, культурою та ментальністю української етнолінгвостільноти, вивчити її характерні риси, дізнатися про якість циркулюючих серед студентів-музикантів стереотипних уявлень та лінгвокультурних концептів. **Методи.** Соціолінгвістичний експеримент і компаративний аналіз. **Результати** дослідження представлено в процентному співвідношенні й унаочнено у вигляді малюнка, таблиці та хмаринки тегів. **Висновки.** Шляхом соціолінгвістичного експерименту і компаративного аналізу отриманих даних на матеріалі 150 анкет студентів різних факультетів НМАУ було проаналізовано мовні стереотипи, що циркулюють у ментальному просторі українців. Дослідження проводилося анонімно, тому отримані дані слід уважати максимально об'єктивними. І хоча питання анкет зі спектром відповідей «так» чи «ні» набагато простіше обробляти, перевагу було віддано саме багатоваріативності, що дозволило нам працювати з живим та емоційно забарвленим матеріалом.

Ключові слова: стереотип, упередження, мова, ментальна ідентичність, анкетування, НМАУ.

RESEARCH OF LANGUAGE STEREOTYPES BY THE SOCIOLINGUISTIC EXPERIMENT METHOD

Lysenko Liubov Volodymyrivna,
PhD, Candidate of Sciences in Cultural Studies,
Associate Professor at the Department of Languages
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
lysenko.agapi@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9700-2576

Sociolinguistic experiment is the study of linguistic factors from a sociological perspective. This is a certain synthesis of scientific approaches that are speculative in nature. Gathering factual data through questionnaires is a time-consuming and time-consuming process that requires particular care and ability to work with statistical tools. The influence of linguistic stereotypes on mentality has been studied by both foreign and domestic scholars, among them are A. Vezhbitskaya, V. Karasik, L. Nagorna, A. Prykhodko, U. Quasthoff, K. Roth, V. Lippmann, R. Bauzinger and others. However, it was mainly done through the selection and analysis of certain, most common stereotypes. **The purpose** of the article is to show that by anonymous questioning of certain reference groups it is possible to trace the transformation of stereotypical perception of the reality and its reflection in the language. The purpose of the questionnaire was to establish the level of self-identification of students of the National Music Academy of Ukraine named after P. Tchaikovsky with the language, culture and mentality of the Ukrainian ethno-linguistic community, to study its characteristic features, to learn about the quality of stereotypical ideas and linguistic and cultural concepts circulating among students-musicians. **Methods.** Sociolinguistic experiment and comparative analysis. **The results** of the study are presented as a percentage and are refined in the form of a drawing, table and tag cloud. **Conclusions.** Through sociolinguistic experiment and comparative analysis of the data obtained on the material of 150 questionnaires

of students of different faculties of NMAU, were analyzed the language stereotypes circulating in the mental space of Ukrainians. The research was conducted anonymously and therefore the data obtained are as objective as possible. And although the questionnaire data with a range of "yes" and "no" answers is much easier to statistically process, the preference was given to variability, which allowed us to work with lively and emotionally colored material.

Key words: stereotype, prejudice, language, mental identity, questioning, NMAU.

Вступ

Першим, хто розглянув стереотип в якості предмета наукового дослідження, була німецька дослідниця У. Квастхофф. Згідно з її визначенням «стереотип – це вербальне вираження переконання відносно соціальних груп або окремих людей як їх представників. Він має форму судження, яке в невиправдано спрощеній, узагальненій й емоційній формі привласнює або не визнає за певною групою людей певні характеристики або манери поведінки» (Quasthoff: 28). Стереотип часто плутають із упередженням, але німецький учений К. Рот вказує на нетотожність цих двох понять, адже упередженнями він називає «афективні, емоційні, здебільшого надбані раніше некритично засвоєні настанови, котрі впливають на поведінку людей» (Roth: 23–25). Підкреслюючи важливе значення стереотипів, науковець справедливо вважає, що вони сприяють утворенню національної ідентичності, викликають емоції, постійно відтворюються. Відтворювати національні міфи та історичні стереотипи може в тому числі й історіографія. Американський соціолог У. Ліппманн, якого називають піонером вивчення функціонування пропаганди, називав стереотип кодом, який різко спрощує реальність, і визначав стереотипи як образи в наших головах (Lippmann: 163). Їх головну функцію У. Ліппманн вбачав у полегшенні спілкування та формуванні суспільної думки, оскільки люди часто реагують не стільки на реальність, скільки на уявлення про реальність. На думку Г. Баузінгера, стереотип є некритичним узагальненням, відносно стійким до змін (Bausinger: 160). Утім, не варто недооцінювати важливість знання загальноприйнятих стереотипів, тому що більшість суспільних ситуацій потребують саме стереотипних рішень. Дослідження мовних стереотипів дає нам ключі до розв'язання складних життєвих задач, підказують алгоритм дій, і тому до них краще ставитися, як до абстрактних культурних заготовок. Навіть якщо людина не є носієм стереотипних уявлень про навколишній світ, їй варто було б з ними ознайомитися, щоб уміти передбачати можливі наслідки ситуацій. Ознайомлення зі стереотипами, пов'язаними з культурою певної етнолінгвоспільноти, дозволяє зануритися у світ

її культурних кодів, побачити все зсередини, а тому і долучитися до її буття. З цією метою перейдемо до детального опису стереотипних лінгвокультурних концептів, що циркулюють у концептуальній картині світу українців і зафіксовані в їхній ментальній ідентичності.

1. Зміст і характер анкетування

Протягом чотирьох років – із 2013 по 2016 рр., – у період стрімких політико-культурних змін і ментальних трансформацій українського суспільства методом соціолінгвістичного експерименту проводилося анкетування студентів НМАУ. Цей період було обрано не випадково, адже початок анкетування припав на мирний час, а кінець на добу політичного неспокою, військових дій і спалаху етнічного парадоксу або Етно-ренесансу сучасності. Для анкетування студентів було розроблено спеціальний бланк (з двох боків аркуша формату А4), у якому пропонувалося дати відповіді на такі питання:

1. *Відзначте, що, на вашу думку, споріднює вас із людьми вашої національності:*

Варіанти відповідей: мовна ідентичність; ментальна ідентичність; історична пам'ять; географічне положення; культурна ідентичність; етнічна ідентичність; традиції та релігія загальна державність.

2. *Перебуваючи за кордоном, мені було би приємно почуватися представником саме свого етносу.*

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

3. *Я погоджуюся з думкою, що ми насамперед європейці, а вже потім – українці.*

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

4. *Я хотів(-ла) би, щоб внаслідок глобалізації та інтеграції всі європейські лінгвокультури поступово змішалися і утворили єдиний лінгвокультурний простір, на кшталт melting pot у США.*

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

5. *Незважаючи на те, що мене оточують представники різних етносів, я завжди усвідомлюю свою українську лінгвокультурну та ментальну ідентичність.*

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

6. Чи існує для вас такий феномен, як «національне мислення»?

Варіанти відповідей: так; ні.

7. Коли за кордоном мене ідентифікують, як росіянина, я наполягатиму, що я саме українець і намагатимусь пояснити різницю між нашими народами.

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

8. Я готовий (-а) зробити все від мене залежне, щоб про українців у світі говорили з повагою.

Варіанти відповідей: так; швидше так, чим ні; швидше ні, чим так; ні.

9. Охарактеризуйте в декількох словах або словосполученнях поняття Україна, відповідаючи на питання «Україна, вона яка?»

10. Назвіть характерні риси українського менталітету.

11. Назвіть 5 стереотипів, які асоціюються у вас з українським етносом.

12. Назвіть будь-які слова або концепти, які асоціюються у вас саме з Україною (наприклад: воля, врожай, війна, дім, порядок, калина, незалежність).

Також слід було зазначити: стать, вік, факультет, курс, регіон, національність та рідну мову. Прізвище та ім'я вказувати було не потрібно.

Всього анкетовано 150 студентів. Заповнені студентами аркуші анкет зберігаються в бібліотеці НМАУ. У цій статті результати анкетування надаватимуться в узагальненому вигляді.

Серед опитаних 92 жінки (62%) та 57 чоловіків (38%). Сумарна кількість тут і далі може не відповідати загальній кількості анкет, тому що не всі анкетовані відповідали на всі питання. Відсоток надається від кількості наявних відповідей, а не від загальної кількості. Середній вік респондентів 20,7 років. Більшість з них (75%) є слухачами 1–2-го курсів і за місцем проживання 59% з Києва. За національністю (яку вказали 134 опитаних) 96% українці. Російська як національність не вказана жодного разу. З українців у 76% рідна мова українська, у 15% – російська, а 9% рідною мовою вказали ці обидві.

2. Аналіз результатів анкетування

Відповіді на питання 1 узагальнені на діаграмі (рис. 1). На ній звернемо увагу на те, що етнічна ідентичність має, на думку опитаних, найменше значення для спорідненості з нацією, а найбільше мають загалом культурна і специфічно мовна ідентичності, з ними також тісно пов'язані традиції і релігія. Сумарна вага цих трьох відповідей 48%, тобто майже половина від загальної.

У відповідях на наступні питання привертає до себе увагу важливість для опитаних національної ідентичності та її превалювання над глобальною чи навіть загальноєвропейською.

1. 2. Перебуваючи за кордоном, мені було би приємно почуватися представником саме свого етносу

Рис. 1. Відзначте, що, на вашу думку, споріднює вас із людьми вашої національності

Так – 64%; Швидше так – 26%; Швидше ні – 8%; Ні – 2%.

2. Я погоджуюся з думкою, що ми насамперед європейці, а вже потім – українці

Так – 7%; Швидше так – 12%; Швидше ні – 36%; Ні – 45%.

4. Я хотів(-ла) би, щоб внаслідок глобалізації та інтеграції всі європейські лінгвокультури поступово змішалися й утворили єдиний лінгвокультурний простір, на кшталт melting pot у США»

Так – 5%; Швидше так – 17%; Швидше ні – 30%; Ні – 48%.

5. Незважаючи на те, що мене оточують представники різних етносів, я завжди усвідомлюю свою українську лінгвокультурну та ментальну ідентичність.

Так – 65%; Швидше так – 22%; Швидше ні – 10%; Ні – 3%.

6. Чи існує для вас такий феномен, як «національне мислення»?

Так – 79%; Ні – 2%.

7. Коли за кордоном мене ідентифікують як росіянина, я наполягатиму, що я саме українець, і намагатимуся пояснити різницю між нашими народами.

Так – 74%; Швидше так – 13%; Швидше ні – 9%; Ні – 4%.

8. Я готовий(-а) зробити все від мене залежне, щоб про українців у світі говорили з повагою.

Так – 76%; Швидше так – 18%; Швидше ні – 4%; Ні – 2%.

Таблиця 1

Значні кореляції

Пари, які корелюють:		Коефіцієнт
2. Перебуваючи за кордоном, мені було би приємно почуватися представником саме свого етносу	5. Незважаючи на те, що мене оточують представники різних етносів, я завжди усвідомлюю свою українську лінгвокультурну та ментальну ідентичність	0,57
5. Незважаючи на те, що мене оточують представники різних етносів, я завжди усвідомлюю свою українську лінгвокультурну та ментальну ідентичність	7. Коли за кордоном мене ідентифікують як росіянина, я наполягатиму, що я саме українець, і намагатимуся пояснити різницю між нашими народами	0,51
5. Незважаючи на те, що мене оточують представники різних етносів, я завжди усвідомлюю свою українську лінгвокультурну та ментальну ідентичність	8. Я готовий (-а) зробити все від мене залежне, щоб про українців у світі говорили з повагою	0,52
7. Коли за кордоном мене ідентифікують як росіянина, я наполягатиму, що я саме українець, і намагатимуся пояснити різницю між нашими народами	8. Я готовий(-а) зробити все від мене залежне, щоб про українців у світі говорили з повагою	0,62

Рис. 2. Охарактеризуйте в декількох словах або словосполученнях поняття Україна, відповідаючи на питання «Україна – яка вона?»

Між деякими з відповідей на питання 2–8 ми виявили значну кореляцію. Пари питань, що корелюють, наведені в таблиці (табл. 1). Кореляції підтверджують сказане вище про велике значення національної ідентичності для опитаних.

Для наочного узагальнення відповідей на питання 9 нами використана хмарка тегів на основі слів з відповідей (рис. 2). Попередньо слова було дещо оброблено – нормалізовано і видалено службові. Результат переконливо доводить позитивне ставлення юних громадян до своєї країни.

Відповіді на три наступних питання, як і на питання 9, були вільними, і через велику різноманітність їх було піддано додатковій обробці – узагальненню, в якому ми намагалися уникнути суб'єктивності. Нижче надано узагальнення, кількість відповідей яких ≥ 10 .

У відповідях на питання 10 отримано як позитивні, так і негативні (жадібність, заздрість, лінь) характеристики. Ми бачимо, що, відповідно до більшості голосів опитаних студентів, в українському менталітеті переважають характеристики, пов'язані з так званими загальнолюдськими цінностями. Специфічно українською можна вважати співучість, але треба враховувати, що на вибір цієї характеристики (як і пісень у наступних відповідях) могло, безумовно, вплинути те, що опитані є професійними музикантами.

На питання 10 (*Назвіть характерні риси українського менталітету*) було отримано такі відповіді (у дужках кількість згадувань): працьовитість (39), гостинність (38), щирість (36), доброта (29), волелюбність (17), жадібність (16), співучість (16), заздрість (13), щедрість (12), релігійність (11), емоційність (10), лінь (10).

Більшість відповідей, отриманих на питання 11 (*Назвіть 5 стереотипів, які асоціюються у вас з українським етносом*), є очікуваними як широко розповсюджені стереотипні уявлення про українців, і на першому місці тут стереотипні погляди про етноспецифічні гастрономічні уподобання українців – сало та борщ (загалом 60 відповідей). Великої ваги набирає також загалом негативний стереотип про популярне споживання алкоголю (25 відповідей). Відображений в анкетах і такий відомий, виражений у прислів'ї, стереотип, як «моя хата з краю». Ми бачимо, що в ментальній ідентичності студентів музичного вишу закарбувалися стереотипні уявлення, пов'язані в першу чергу з мирним

буденним життям українського етносу. Що ж стосується відповідей про ненависть до росіян, вони викликані, безумовно, буремними подіями останніх років, починаючи з Євромайдану і подальшою агресією Росії, в якій і проводилось опитування.

На питання (*Назвіть 5 стереотипів, які асоціюються у вас з українським етносом*) було отримано такі відповіді: сало (37), вишиванка (25), традиції (25), борщ (23), моя хата з краю (21), пісня (18), горілка (13), козаки (13), алкоголізм (12), співучість (11), ненавидять росіян (10).

Показовими були варіанти останнього стереотипу, серед них: вішають москалів (1), конфликти с Росією (1), москаль мені не друг (1), називають росіян кацапами і москалями (1), нелюбов до всього російського (1), ненавидять росіян (1), ксенофобія (1), ненависть до росіян (1), українці ненавидять Росію (1), усі українці ненавидять росіян (1).

Для питання 12 (*Назвіть будь-які слова або концепти, які асоціюються у вас саме з Україною*) в анкеті пропонувався список можливих варіантів відповідей (*воля, врожай, війна, дім, порядок, калина, незалежність*), який вочевидь вплинув на анкетованих. Але треба відзначити, що не всі слова зі списку викликали резонанс – і хоча концепт «АТО» можна вважати близьким до слова «війна», відповідь «порядок» набрала дуже незначну статистику. З цього можна зробити висновок, що порядок, принаймні в уявленнях анкетованих, аж ніяк не асоціюється з Україною. Примітно, що найчастішими є дві групи споріднених асоціацій – дім, родина і батьківщина (загалом 68) та незалежність і воля (теж 68).

На питання 11 (*Назвіть будь-які слова або концепти, які асоціюються у вас саме з Україною*) було згадано: дім (37), незалежність (37), калина (36), воля (31), пісня (26), борщ (24), врожай (24), вишиванка (20), родина (20), майдан (18), сало (18), козаки (15), поле (15), АТО (12), батьківщина (11), природа (10), Шевченко (10).

Як ми вже вказували, загалом відповіді студентів змальовують позитивний ментальний образ України та українців. Але є й поодинокі анкети з відверто негативним ставленням. Проаналізуємо одну таку анкету (№ 25) детальніше. Цей респондент етнічно ідентифікує себе як українця, але рідною мовою вказав російську (анкету заповнював українською, хоча це не було обов'язковою умовою). Як характерні риси українського менталітету (питання 10) ним вказано тільки

негативні: залежність, неповага до споріднених народів, зокрема Росії, непокірність (яка сама по собі може не бути негативною), нестійка психіка, низька культура, хворобливе ставлення до своєї волі та незалежності (цю останню відповідь з переліком, як і деякі інші, нами було розбито на дві для окремого обліку перерахованих елементів). Суттєво доповнює ментальну картину світу респондента те, що на питання 9 (*Охарактеризуйте в декількох словах або словосполученнях поняття Україна, відповідаючи на питання «Україна, вона яка?»*) він відповів: «щира, православна, залежна від думки інших країн (європейських, Америки)». Бачимо тут цікаву суперечність – Україна непокірна, але залежна. Серед стереотипів (питання 11) також названо лише негативні: всі українці люблять алкоголь, невихованість людей регіону Західної України, Чорнобиль. Ураховуючи контекст цієї анкети, не виключено, що й перелічені в ній асоціації (питання 12) – майдан і незалежність – також розцінюються респондентом, як негативні. Негативною була відповідь і на питання 7 (*Коли за кордоном мене ідентифікують, як росіянина, я наполягатиму, що я саме українець і намагатимусь пояснити різницю між нашими народами*) – тобто, незважаючи на свою українську національність, респондент готовий дозволити іноземцям ідентифікувати себе як росіянина. Зі всього наведеного можна зробити висновок, що перед нами яскравий приклад проросійсько налаштованої людини з пост- або неорадянською ментальною ідентичністю, людини, що тяжіє до тісних зв'язків з Росією та звинувачує Україну в непокірності (насамперед, схоже, перед РФ), людини, у відповідях якої знайшлося місце для пошуку зовнішніх ворогів, від яких, на її думку, Україна залежна. Є в анкеті й відповіді, які можна вважати позитивними. На питання 3 (*Я погоджуюсь з думкою, що ми насамперед європейці, а вже потім – українці*) він відповів «ні», тобто не відбирає в українців права бути представниками своєї нації. На питання 4 (*Я хотів(-ла) би, щоб внаслідок глобалізації та інтеграції всі європейські лінгвокультури поступово змішалися і утворили єдиний лінгвокультурний простір, на кшталт *melting pot* в США*) відповідь теж «ні». Обидві ці відповіді свідчать про те, що, попри негативне ставлення до менталітету українців, респондент все ж таки вважає себе українцем і не хоче, щоб український етнос розчинився в національному конгломераті. Непевні відповіді («швидше так, чим ні») на питання 2 (*Пере-*

буваючи за кордоном, мені було би приємно відчувати себе представником саме свого етносу) та 8 (*Я готовий (-а) зробити все від мене залежне, щоб про українців у світі говорили з повагою*) свідчать про те, що респондент не виключає самотності української культури, нібито дозволяючи їй залишатися собою.

Висновки

Соціолінгвістичний експеримент, проведений методом анонімного анкетування певних референтних груп, дає змогу отримати об'єктивні результати, оскільки опитувані не бояться вільно висловити свої думки. І хоча анкети зі спектром відповідей «так» чи «ні» набагато легше статистично обробляти, перевагу було віддано саме багатоваріативності, що дозволило нам працювати з живим та емоційно забарвленим матеріалом. Через те, що на питання 9–12 потрібно було дати розгорнуті письмові відповіді, тобто залучити фантазію і провести певну духовну ревізію та переосмислення, ми маємо цікаві дані, які цілком відповідають загальноприйнятим уявленням про сучасне українство. Оскільки ми досліджували мовні стереотипи, які циркулювали у колі студентів Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського з 2013 по 2016 рр., було виявлено, що до загальновідомих етнічних стереотипних уявлень додалися концепти з новою для українства політично-соціальною семантикою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А.Д. Шмелева под ред. Т.В. Булыгиной. Москва : Языки русской культуры, 1999. 780 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
3. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні. Київ : Бланк-Прес, 2002. 272 с.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
5. Quasthoff U. Soziales Vorurteil und Kommunikation: eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps / Uta M. Quasthoff. Frankfurt : Athenäum-Verlag, 1973. 312 s.
6. Roth K. „Bilder in den Köpfen“. Stereotypen, Mythen, Identitäten aus ethnologischer Sicht. *Das Bild vom Anderen: Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen im multiethnischen europäischen Regionen*. Frankfurt am Main : Lang, 1999. S. 21–43.
7. Lippmann W. Public opinion. New York : Free Press Paperbacks, 1997. 272 p.
8. Bausinger H. Stereotypie und Wirklichkeit. *Jahrbuch für Deutsch als Fremdsprache*. № 14. 1988. S. 157–170.

REFERENCES:

1. Vezhbitskaya, A. (1999). Semanticheskie universalii i opisaniye yasykov [Semantic universals and description of languages]. Moscow: Languages of Russian Culture, 780 p.
2. Karasik, V.I. (2002). Yasykovoy kruh: lichnost, kontsepty, diskurs [The linguistic circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd: Changes, 477 p.
3. Nahorna, L. P. (2002). Natsional'na identychnist' v Ukrayini [National identity in Ukraine]. Kiev: Blank Press, 272 p.
4. Prykhodko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnyy paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhya: Premier, 2008. 332 p.
5. Quasthoff, U. (1973). Soziales Vorurteil und Kommunikation: eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps [Social prejudice and communication: a linguistic analysis of the stereotype] / Uta M. Quasthoff. Frankfurt: Athenäum-Verlag, 312 p.
6. Roth, K. (1999). „Bilder in den Köpfen“. Stereotypen, Mythen, Identitäten aus ethnologischer Sicht [„Images in the mind“. Stereotypes, myths, identities from an ethnological point of view]. *Das Bild vom Anderen: Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen im multiethnischen europäischen Regionen*. Frankfurt am Main: Lang, P. 21–43.
7. Lippmann, W. (1997). Public opinion. New York: Free Press Paperbacks, 272 p.
8. Bausinger, H. (1988). Stereotypie und Wirklichkeit [Stereotype and reality]. *Jahrbuch für Deutsch als Fremdsprache*. № 14. P. 157–170.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received March 5, 2020.*

УДК 811.111:81'42:791
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-26>

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ СПОКУСИ: МЕХАНІЗМ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Матушевська Наталя Володимирівна,
викладач кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
natalia.vlad777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5397-5184

Статтю присвячено вивченню когнітивно-комунікативних характеристик комунікативної ситуації спокуси в сучасному англомовному кінодискурсі. Визначено поняття спокуси, з'ясовано потреби, що керують поведінкою учасників. Установлено специфічні характеристики аналізованої комунікативної ситуації, схарактеризовано її компоненти й зв'язки між ними в когнітивній і вербальній площинах.

Спокуса є регулятивним соціальним процесом, різновидом мовленнєвого впливу, що актуалізується як про-вокативне спілкування у формі «демонстрації» атрактора з метою спонукання до вигідних продуценту дій, які (ситуативно або загалом) суперечать системі переконань реципієнта. З'ясовано, що спокуса визнається успішною за умови долання системи переконань адресата (бар'єру) високою значущістю атрактора й комунікативно-регулятивною діяльністю спокусника.

Головною ідентифікаційною ознакою комунікативної ситуації спокуси визначено амбівалентність потреб жертви. Сутність спокуси кваліфіковано як таку, що полягає в одночасній актуалізації в концептуальній сфері реципієнта спокуси двох абсолютно протилежних, але безпосередньо пов'язаних потреб – досягнення та протидії (досягненню). Їх дихотомія обов'язкова в мотиваційній структурі адресата.

Модель комунікативної ситуації спокуси представлено як конфігурацію ситуаційних доміант: СУБ'ЄКТ-спокусник ДІЄ ТУТ і ЗАРАЗ із МОТИВУ потреби досягнення на ОБ'ЄКТ-систему ціннісних орієнтирів РЕЦИПІЄНТА-жертви заради БЕНЕФІЦІАНТА суб'єкта-спокусника в напрямі РЕЦИПІЄНТА-жертви з МЕТОЮ схилення останнього до вигідних для спокусника дій за допомогою ІНСТРУМЕНТА-атрактора.

Метою спокусника є схилення жертви до вигідних для нього дій, тоді як базовою метою жертви є протидія впливу й відмова виконати вимоги або ж отримання атрактора за умови заподіяння мінімальної шкоди власним ціннісним орієнтирам. Для спокусника об'єктом регулятивного впливу є система ціннісних орієнтирів жертви у вигляді бар'єру, який треба подолати. Як об'єкт комунікативних дій жертви є привабливість атрактора та власна система ціннісних орієнтирів. За відсутності атрактора, в стані спокою, жертва не погодилася б виконати умови, які вона приймає в разі появи атрактора. Це свідчить про те, що в більшості випадків дія атрактора впливає на емоційну сферу концептуальної системи жертви й дає змогу адресанту маніпулювати свідомістю адресата.

Дії учасників комунікативної ситуації спокуси не містять одиниць із безпосереднім значенням спокуси. Особлива увага приділяється дослідженню вербальних і невербальних засобів, які не мають чіткого маркування спокуси, але породжують це значення в дискурсі. Унаслідок цього інтенція спокуси встановлюється відтворенням імплікатур з урахуванням контекстуального обмеження конкретного епізоду.

Ключові слова: атрактор, комунікативна ситуація, когнітивно-комунікативний аспект, спокуса, спокусник, жертва.

THE COMMUNICATIVE SITUATION OF TEMPTATION: THE MECHANISM OF COGNITIVE AND PRAGMATIC INTERACTION IN THE ENGLISH LANGUAGE CINEMATIC DISCOURSE

Matushevskaya Natalya Volodymyrivna,
Teacher of the Department of Cross-Cultural Communication and Applied Linguistics
Ivan Franko Zhytomyr State University
natalia.vlad777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5397-5184

The article focuses on the dialectical unity of cognitive and communicative nature of temptation in the modern English cinematic discourse. The investigation defines the concept of temptation along with the needs controlling the communicative behavior of the participants; determines the specific features of the communicative situation under analysis; characterizes its components and their interdependencies in both cognitive and verbal dimensions.

Temptation is considered to be a social process, a kind of regulatory speech action actualized as provocative communication in the form of demonstrating the attractor in order to impel to perform actions beneficial for the tempter but contradicting the victim's belief system. Temptation is thought to be a success in case of suppressing the victim's belief system due to the high value of the attractor as well as through the efficient communicative activity of the tempter.

The ambivalence of victim's needs is the major identifying feature of the communicative situation of temptation. The essence of temptation consists in simultaneous actualization of both completely opposite, but directly relating needs of achievement and the resistance to it. Their dichotomy is compulsory in the motivational structure of the victim's personality.

The model of communicative situation of temptation is shaped as the system of situational dominants: SUBJECT-tempter ACTS HERE and NOW from the MOTIVE based on the need of achievement on OBJECT-the system of beliefs and values of the RECIPIENT-victim with INTENT to coax the latter into action beneficial for the tempter through the use of INSTRUMENT-attractor.

Absent an attractor, the victim, without being stimulated, would not meet the conditions, accepted when such a stimulating agent appears. This goes to prove that the attractor exposure affects the emotional sphere of victim's conceptual system, enabling the tempter to manipulate and control the mind of the recipient.

The pragmatic meaning of temptation is generated by various verbal and nonverbal means that do not have specific temptation marking. The intention of temptation is defined through reconstructing implicatures with due regard for contextual restriction in any given communicative episode.

Key words: attractor, communicative situation, cognitive and communicative aspect, temptation, tempter, victim.

1. Вступ

Сучасні лінгвістичні дослідження демонструють значну увагу до вивчення комунікативної ситуації та її компонентів. Однак досі не з'ясовано структуру комунікативної ситуації спокуси й не проаналізовано взаємодію її складників, що засвідчує актуальність обраної теми. Мета статті полягає у вивченні й описі системи взаємодії комунікантів спокуси на матеріалі епізодів сучасного англійського кінодискурсу. Комунікативна ситуація спокуси становить об'єкт дослідження, а предметом є діалектична єдність і взаємодія її складників.

2. Концептуальний апарат дослідження

Явище комунікативної ситуації спокуси характеризується особливим інтересом серед науковців і фігурує на передньому плані в цілій низці сучасних лінгвістичних досліджень (Dijk, 2008: 25; Селіванова, 2008: 568; Морозова, 2011: 58). Зростає кількість спроб усебічного лінгвістичного висвітлення розв'язання проблеми структурування комунікативної ситуації (Фролова, 2015; Brown, 1996; Jakobson, 1980). Варто зауважити, що феномен спокуси дотично розглядався в процесі дослідження комунікативних ситуацій ФЛІРТ (Дьяконова, 2012), політичного флірту (Козяревич-Зозуля, 2015). Панівний когнітивно-комунікативний підхід (Фролова, 2015) дає змогу подолати фрагментарність опису спокуси й надати йому характеру комплексного дослідження, що уможливує розгляд мовлення в аспекті взаємовпливу комунікантів.

Комунікативна ситуація пояснюється як комплексне, багатозначне явище (Кравченко, 2009: 27), певна ментальна схема, абстрагована з великої кількості однорідних комунікативних епізодів (Dijk, 2008: 25), яку мовець

реалізує згідно з метою, мотивами й завданнями мовленнєвої взаємодії та з урахуванням соціальних норм мовленнєвого поведіння (Ярошевська, 2013: 405). Водночас комунікативна ситуація є одиницею формування процесу діалогічної взаємодії, яка існує як інтеграційна динамічна система статусно-рольових, соціальних, діяльнісних і моральних взаємин комунікантів (Борисов, 2014: 303), зображає часові, просторові, предметні умови, а також сприйняття цих реально наявних чинників у людській свідомості (Конопелько, 1990: 8).

Організована на підставі діяльнісного процесу інформаційного обміну й впливу (Селіванова, 2008: 568) комунікативна ситуація є моделлю інтеракції комунікантів (Левицький, 2012: 85–86), формується зі складного комплексу зовнішніх обставин спілкування та внутрішніх станів взаємодії, виражених у висловленні (Морозова, 2011: 58), дискурсі, що породжується мовою й водночас показується в істотних компонентах у мові, складається з учасників комунікації та стимулює її партнерів до міжособистісної взаємодії (Формановська, 2002: 40).

У кожній комунікативній ситуації простежується взаємозв'язок когнітивних і комунікативних чинників, який стає можливим завдяки учасникам ситуації, особливостям ситуації та формі спілкування, каналу, коду, її цілей, ментальних моделей (фреймів, схем і сценаріїв) (Brown, 1996: 241). Крім когнітивних міркувань, у будь-якому нормативному акті наявні мотиви прагматичного характеру, зумовлені інтенціями мовця. Прагматичне розуміння висловлення здійснюється, коли попереднє твердження та знання змісту контексту відіграють важливу роль в інтерпретації подальшої пропозиції (Левицький, 2012: 82).

3. Виклад основного матеріалу дослідження

Комунікативну ситуацію утворюють об'єктивний, суб'єктивний, лінгвальний, позалінгвальний плани. Вона розглядається у двох площинах: процесуальній, або континуальній, що зображує зв'язки між фізичним, соціальним і внутрішнім світом людини й мовленням; а також у результативній, або дискретній, яка зображує набір, властивості, взаємозв'язки вербальних і позавербальних факторів, доречних для усвідомлення певної конфігурації як типового прикладу (Фролова, 2009: 61).

Варто зазначити, що структура комунікативної ситуації визначається як рухлива конструкція взаємопов'язаних і співзалежних чинників, тому під час реалізації різних градацій однієї ситуативної змінної важливість інших змінних може виводитися вже на інший рівень ієрархії (Кравченко, 2009: 28–29). Зміна значень будь-якого з компонентів призводить до зміни комунікативної ситуації, що, своєю чергою, зумовлює варіювання засобів і поведінки учасників ситуації загалом (Мартинова, 2010: 125).

За основу комунікативної ситуації беруться такі компоненти:

1) адресант та адресат (комуніканти), що мають пресупозиції, мотив і мету спілкування, а також наділені певними соціальними статусами й ролями;

2) мовні дії комунікантів;

3) комунікативні обставини (місце, час спілкування);

4) невербальні компоненти спілкування (Мартинова, 2010: 125; Формановська, 2002: 41–45).

Будь-яка комунікативна ситуація складається з вузлів, або компонентів, і зі значення цих компонентів, які можуть варіюватися залежно від характеру самої комунікативної ситуації. До центральних вузлів комунікативної ситуації належать:

– СОЦІАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ з компонентами Час, Місце, Обставини;

– УЧАСНИКИ, що мають складники у вигляді соціальних і комунікативних Ролей, Відносин і соціального Статусу, спільних і відмінних Знань/Переконань, Потреб, Намірів і Цілей;

– ДІЇ (Dijk, 2008: 124; Фролова, 2015: 36; Мосейчук, Матушевська, 2016: 96).

Комунікативну ситуацію спокуси визначено як модель взаємодії комунікантів, коли адресант, який є спокусником, пропонує адре-

сатові пов'язані із задоволенням його актуальних у цей час прихованих і явних бажань і потреб послуги, матеріальні вигоди або виконання певних дій, проти яких в адресата існують упередження у вигляді бар'єру.

Основними вузлами фреймової моделі комунікативної ситуації спокуси є УЧАСНИКИ спокуси, ДІЇ учасників спокуси й СОЦІАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ, або УМОВИ СИТУАЦІЇ спокуси.

Одним із головних компонентів комунікативної ситуації спокуси є УЧАСНИКИ. Цей блок представлений двома основними складниками: адресантом (продуцентом спокуси, спокусником) та адресатом (реципієнтом, жертвою спокуси). Мотиваційна структура особистості спокусника визначається складною, ієрархічною структурою, яка містить стимул-подразник, потребу, мотив, бажання, інтенцію, мету й має пряму кореляцію з компонентом ДІЇ учасників.

Будь-яка комунікативна діяльність повинна мати зовнішній (стосовно учасників) імпульс, або поштовх, який активізує мотиваційну базу мовців і є початковою точкою відліку в комунікативно-регулятивній взаємодії учасників. Цей початковий імпульс актуалізується у вигляді зовнішнього **стимула-подразника**, що запускає мотиваційний механізм спокусника.

Як подразник можуть виступати будь-які об'єкти, які провокують у свідомості майбутнього продуцента спокуси конфлікт між наявним і бажаним станом. Стимул-подразник може мати неусвідомлений і продовжений у часі характер, тобто здійснювати вплив на концептуальну систему потенційного спокусника неодноразово. Прикладами подразників у комунікативній ситуації спокуси можуть слугувати соціальне становище, зовнішній вигляд людини, слабкості людей, тобто все, що збуджує актуальну потребу. Стимул-подразник є активним указівником-нагадуванням про те, чого свідомо або підсвідомо прагне спокусник.

Під впливом подразника в продуцента спокуси актуалізується **потреба** (досягнення, домінування, гри, самопрезентації, захисту, поваги тощо) або комплекс суміжних потреб. Потреби мають нечіткий, як правило, неусвідомлений характер у вигляді відчуття. Головною потребою обох учасників комунікативної ситуації є потреба **досягнення**. Продуцент спокуси прагне досягти результату шляхом демонстрації атрактора, а реципієнт прагне отримати атрактор за максимально низьку

ціну. Унаслідок цього спокуса локалізується у свідомості у вигляді концептуальних метафор TEMPTATION IS TRADING, TEMPTATION IS PROVOCATION, TEMPTATION IS MANIPULATION, TEMPTATION IS NEGOTIATION, TEMPTATION IS PLAY (GAME). У більшості випадків спокуса є маніпулятивним інструментом досягнення мети, тобто в таких випадках спокуса є не метою, а засобом.

Усвідомлення потреби перетворює її на мотив, тобто розуміння, що нам чогось хочеться на підставі незадоволеного відчуття, але об'єкт потреби має узагальнений характер. Мотив є вектором, який указує, чому в індивіда виникла потреба, але не спрямовується на конкретний об'єкт і не визначає шляхи задоволення потреби.

Мотив є причиною, підставою для появи інтенції, оскільки вже містить приховану й неусвідомлену мету, тому його можна визначити як неусвідомлену інтенцію. Усвідомлення мотиву трансформує його в бажання, що має конкретний об'єкт (тобто мету бажання), прагнення до задоволення якого активізує механізм *наміру*. Головна відмінність мотиву й наміру полягає в ненавмисному (довільному) характері першого й у цілеспрямованості й навмисності останнього. Намір є й метою, і результатом дії мотиву, що формується у вигляді потенційного, уявного акту. Конкретна комунікативна діяльність суб'єктів дискурсу є результатом інтенції. Мотив указує на те, чи була в індивіда причина до дій, тоді як інтенція свідчить про його бажання здійснити ці дії та характер їх усвідомленості й цілеспрямованості.

Інтенція тлумачиться як планування, скероване на досягнення цілі. Намір є алгоритмом потенційних дій, які спокусник актуалізує в комунікативно-регулятивній діяльності. За умови досягнення мети потреба спокусника задовольняється, тим самим нейтралізуючи його бажання.

На відміну від спокусника, інтенціональна діяльність жертви зорієнтована на захист і протидію, тому що умови спокусника змушують її подолати певний бар'єр, так би мовити, «переступити через себе». В іншому випадку спокуса втрачає сенс і перестає бути спокусою.

Мотиваційна структура особистості жертви спокуси має реактивний характер, на відміну від ініціативності спокусника. Унаслідок його дій жертва відчуває певний тиск, що актуалізує потребу в захисті, протидії з одночасною активізацією потреби в досягненні,

спрямованої на атрактор. Потреби досягнення та протидії вступають у конфлікт, і перлокутивний ефект буде залежати від того, яка з потреб, що протидіють, виявиться актуальнішою за певних умов. На успішність комунікативної діяльності спокусника впливає його здатність здійснювати регулятивний вплив шляхом долання протидії жертви, а також рівень ціннісних орієнтирів жертви, які визначають ступінь здатності чинити опір впливу спокусника. Далі алгоритм мотиваційного ланцюжка вибудовується аналогічно продуценту спокуси: потреба формує мотив, мотив – бажання, бажання – інтенцію, яка визначає напрям і характер дій жертви.

Метою продуцента спокуси є *схилення жертви до вигідних для спокусника дій*, тоді як базовою метою жертви є *протидія впливу спокусника та відмова виконати вигідні для нього дії або ж отримання атрактора шляхом мінімального заподіння шкоди власним ціннісним орієнтирам*.

Важливою ситуаційно-домінантною характеристикою комунікативної ситуації спокуси є *амбівалентність* значень компонентів її учасників, унаслідок чого вся конфігурація спокуси має амбівалентний характер, який проявляється в ролях учасників, їхніх цілях, мотивах, об'єктах регулятивної діяльності, інструментах і характері дій.

Але найбільш значущою та ідентифікаційною ознакою комунікативної ситуації спокуси є *амбівалентність потреб жертви*. Сутність спокуси полягає в одночасній актуалізації в концептуальній сфері реципієнта спокуси двох абсолютно протилежних, але безпосередньо пов'язаних потреб – *досягнення* та *протидії* (досягненню). Їх дихотомія обов'язкова в мотиваційній структурі жертви. *Відсутність одного з них не дає змоги кваліфікувати комунікативну ситуацію як спокусу*.

Об'єкт спокуси також має амбівалентний характер для компонента УЧАСНИКИ. Для спокусника об'єктом регулятивного впливу є *система ціннісних орієнтирів* жертви у вигляді бар'єру, який потрібно подолати. Як об'єкт комунікативних дій жертви виступає привабливість атрактора й власна система ціннісних орієнтирів. Тобто об'єктом спокуси для жертви є боротьба між бажанням і протидією йому, тоді як *предметом* спокуси слугує сам атрактор. Для спокусника атрактор слугує *інструментом* регуляції поведінки жертви в бажаному напрямі. Інструментом опору для жертви є захисний

бар'єр її ціннісних орієнтирів, що актуалізується в комунікативній діяльності, пов'язаній із незгодою та відмовою. Сутність спокуси для жертви полягає в протистоянні седукутивному впливу. Піддавшись спокусі, адресат «програє» двобій і переходить із категорії «потенційна жертва» до категорії «актуальна жертва». Спокусник «програє» лише в разі відмови «потенційної жертви» прийняти його пропозицію.

Унаслідок цього в структурі макрокомпонента УЧАСНИКИ можна виокремити компоненти **Бенефіціант** і **Малефіціант**. У разі успішної реалізації комунікативної ситуації спокуси спокусник набуває статусу бенефіціанта – того, хто отримує вигоду й для реалізації цілей якого породжується спокуса. Малефіціант, жертва спокуси, незважаючи на отримання або обіцянку отримати атрактор чи пов'язані з ним переваги, зазнає шкоди у вигляді руйнування системи ціннісних орієнтирів. У самому значенні лексеми «спокуса» міститься спрямованість дій спокусника на руйнування ціннісної системи жертви.

Умовою успішності спокуси є *співвідношення цінності атрактора й ступеня неприйнятності умов, необхідних для його отримання.*

Викладене свідчить, що **модель комунікативної ситуації спокуси** є такою конфігурацією ситуаційних доміант: СУБ'ЄКТ-спокусник ДІЄ ТУТ і ЗАРАЗ із МОТИВУ потреби досягнення на ОБ'ЄКТ-систему ціннісних орієнтирів РЕЦИПІЄНТА-жертви заради БЕНЕФІЦІАНТА суб'єкта-спокусника в напрямі РЕЦИПІЄНТА з МЕТОЮ схилення жертви до вигідних для спокусника дій за допомогою ІНСТРУМЕНТА-атрактора.

Як адресант спокуси може функціонувати не лише суб'єкт дискурсу, а й сам інструмент – атрактор. Тому спокусник (як адресант спокуси в широкому сенсі) завжди присутній: чи то у вигляді суб'єкта-спокусника – індивіда, що пропонує атрактор-принаду, чи то у вигляді предмета-спокусника – атрактора, які за таких умов набувають комунікативно-позиційної тотожності. У такому разі роль атрактора стає активною, оскільки він починає виконувати функції адресанта спокуси. Але така ситуація за відсутності безпосередньої комунікативної взаємодії кваліфікується як соціальна.

За появи суб'єкта-спокусника роль атрактора стає пасивною (вторинною щодо дій спокусника, але не другорядною в загальній

конфігурації комунікативної ситуації) через активну роль суб'єкта-спокусника, який здійснює низку послідовних, стратегічно обумовлених дій за допомогою атрактора-інструмента, спрямованих на об'єкт спокуси – ціннісну картину світу жертви.

У комунікативній ситуації спокуси завжди наявний елемент свободи вибору, на відміну від, наприклад, комунікативних ситуацій шантажу або примушення. Саме тому механізм спокуси має складнішу й витонченішу природу: спокусник має схилити жертву до певних дій за умови наявності в останньої свободи вибору.

Дія атрактора опосередковано, через систему ціннісних орієнтирів, спрямована на задоволення актуальних потреб жертви й унаслідок цього на її згоду до виконання певних дій (амбівалентно вигідних для спокусника й не вигідних для жертви). Для ефективною реалізації спокуси актуальна потреба, на яку спрямована дія атрактора, має бути максимально незадоволеною для успішного долання захисного бар'єра жертви. Бар'єром слугують соціальні, етичні, моральні тощо умови, вихід за межі яких неприйнятний для жертви в стані спокою (за відсутності подразника й актуальної потреби). За порушення власних принципів жертві пропонується винагорода у вигляді атрактора й пов'язаних із ним переваг.

Тактичним рішенням за таких умов є підвищення «ціни» атрактора, поки вона не перевищить моральну «цінність» бар'єру. Унаслідок цього спокуса характеризується маніпулятивністю. Маніпулятивність спокуси полягає в тому, що спокусник-маніпулятор перемикає увагу жертви з можливих наслідків дій останньої (у разі її згоди) на цінність атрактора, що дає спокуснику змогу завадити адресату раціонально мислити й досягти бажаного результату.

Роль атрактора в процесі маніпулятивного впливу на жертву спокуси є одним із вирішальних факторів (разом зі здатністю спокусника здійснювати ефективний вплив), що впливають на успішність спокуси. За відсутності атрактора, тобто в стані спокою, жертва не погодилася б виконати умови, які вона приймає під час появи атрактора. Це свідчить про те, що в більшості випадків дія атрактора впливає на емоційну сферу концептуальної системи жертви й дає адресанту змогу маніпулювати свідомістю адресата, схилиючи жертву до вигідних спокуснику дій:

Поверхова прагматична структура (експлікатура)	Глибинна прагматична структура (імплікатура)
Patrick: Hey, Alison, want a drink?	LET'S DRINK.
Alison: I have a fiance back home.	I CAN'T.
P: One drink is hardly an infidelity. I'm a gentleman.	THERE IS NOTHING TO WORRY ABOUT.
A: I don't know. <i>Alison looks at the people that are present at the bar and hold glasses of liquor.</i>	I WOULD LIKE TO, BUT I AM NOT SURE.
P: Come on, the bartender makes a killer martini.	DO AGREE.
A: All right.	I AGREE.

(*"Cruel Intentions 3"*, 2004; 00:25:37)

Спокусником є Патрік, жертвою спокуси є Елісон. Патрік вітається зі своєю подругою та використовує стратегію кооперації, актуалізовану тактикою пропозиції (*want a drink?*), реалізовану мовленнєвим актом квеситиву з непрямою ілокуцією офератива з імплікатурою LET'S DRINK. Адресат реагує непрямою відмовою, утіленою тактикою пояснення у формі мовленнєвого акту констативу (*I have a fiance back home*) з імплікатурою I CAN'T. Елісон не проти розважитися, випити мартіні й поспілкуватися в приємній компанії. Патрік це відчуває, апелюючи до слота ПОТРЕБА в розвазі через атрактор у вигляді напою. Водночас у мотиваційній структурі Елісон активізується ПОТРЕБА в протидії. Спокусник використовує тактику переконання (*One drink is hardly an infidelity*), утілену констативом, що має імплікатуру THERE IS NOTHING TO WORRY ABOUT. Тим самим спокусник прагне нейтралізувати ПОТРЕБУ в протидії. Патрік спростовує аргумент співрозмовника, проте реципієнт ще вагається (*I don't know*) з імплікатурою I WOULD LIKE TO, BUT I AM NOT SURE. Адресант продовжує вплив на жертву спокуси, активуючи тактику переконання через підвищення цінності атрактора (*The bartender makes a killer martini*), представлену констативом, що має імплікатуру DO AGREE. Спокусник обрав тактику переконання з метою змінити наміри дівчини та спонукати її підтримати його ініціативу, що й було вдало досягнуто (*All right*) з імплікатурою I AGREE.

4. Висновки

Отже, комунікативну ситуацію визначаємо як модель інтеракції комунікантів, конкретну ситуацію спілкування, складний комплекс внутрішніх станів учасників і зовнішніх обставин міжособистісної взаємодії, що скеровує процес спілкування на досягнення запланованих наслідків. Модель

комунікативної ситуації спокуси складається з таких ситуаційних домінант: спокусник-СУБ'ЄКТ ДІЄ ТУТ і ЗАРАЗ із МОТИВУ задоволення потреби на систему ціннісних орієнтирів-ОБ'ЄКТ жертви-РЕЦИПІЄНТА з МЕТОЮ спонукання жертви до корисних для спокусника дій за участю атрактора-ІНСТРУМЕНТА. До перспектив подальших розвідок зараховуємо вивчення гендерного, маніпулятивного й семіотичного аспектів феномена «спокуса».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов О.О. Комунікативна ситуація суперечки в британському та українському діалогічному дискурсі. *Studia Linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 303–307.
2. Дьяконова І.Л. Жанрові та дискурсивні особливості комунікативної ситуації флірт (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка, Інститут філології. Київ, 2012. 21 с.
3. Козяревич-Зозуля Л.В. Фасцинативна іманентність політичного флірту: вербальний і невербальний аспекти. *Мова : науково-теоретичний часопис із мовознавства*. 2015. № 24. С. 9–12.
4. Конопелько Е.В. Эмоциональный перлокутивный эффект и его интерпретация участниками коммуникации (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ленинград, 1990. 16 с.
5. Кравченко Ю.Є. Поняття тексту й дискурсу в аспекті комунікативної ситуації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : збірник наукових праць. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Вип. IX. С. 26–29.
6. Левицкий А.Э. Роль ситуации в процессе понимания значений лексических единиц. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2012. Т. 15. № 2. С. 81–89.
7. Мартинова О.М. Особливості моделювання комунікативної ситуації засобами англійської прози. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2010. Вип. 51. С. 125–127.
8. Морозова І.І. Комунікативна ситуація «Флірт»: когнітивно-прагматичні якості (на матеріалі художньої

- літератури Вікторіанської доби). *Вісник ХНУ. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2011. Вип. 68. № 973 С. 57–63.
9. Мосейчук О.М., Матушевська Н.В. Когнітивна модель комунікативної ситуації СПОКУСА. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. № 2 (84). С. 95–100.
 10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля ; Київ, 2008. 712 с.
 11. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва : Русский язык, 2002. 216 с.
 12. Фролова І.Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англійському дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2015. 36 с.
 13. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англійському дискурсі і: монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. 344 с.
 14. Ярошевська М.О., Бурмістенко Т.В. Основні учасники комунікативної ситуації ток-шоу (на матеріалі французьких телевізійних ток-шоу поемічного типу). *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 46 (4). Київ, 2013. С. 404–415.
 15. Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 288 p.
 16. Dijk T. A. van. *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 267 p.
 17. Jakobson R. *The Framework of Language*. East Lansing : University of Michigan Press, 1980. 132 p.
- REFERENCES:**
1. Borisov O.O. (2014) Komunikativna situatsiya superechki v britanskomu ta ukrayinskomu dialogichnomu diskursi [The communicative situation of the dispute in the British and Ukrainian dialogical discourse]. *Studia Linguistica*. Vip. 8. P. 303–307.
 2. Diakonova I.L. (2012) Zhanrovi ta dyskursyvni osoblyvosti komunikativnoi sytuatsii flirt (na materialii suchasnoi anhliiskoi movy) [Genre and discursive features of the communicative situation flirtation (based on the material of modern English)]: avtoref. kand. filol. nauk: spets. 10.02.04 – hermanski movy. Kyivskiy nats. un-t im. T. Shevchenka, in-tut filolohii. Kyiv. 21 p.
 3. Koziarevych-Zozulia L.V. (2015) Fastsynatyvna imanentnist politychnoho flirtu: verbalnyi i neverbalnyi aspekty [The facsimile immanence of political flirtation: verbal and non-verbal aspects]. P. 9–12.
 4. Konopelko E.V. (1990) Emotsionalnyy perlokutivnyy effekt i ego interpretatsiya uchastnikami komunikatsii (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka) [Emotional perlocutionary effect and its interpretation by participants of communication (based on the material of modern English)]: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.04. L. 16 p.
 5. Kravchenko Yu.Ye. (2009) Poniattia tekstu y dyskursu v aspekti komunikativnoi sytuatsii [Text and discourse concept in the aspect of a communicative situation] // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Linhvistyka": Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk IX*. Kherson: Vydavnytstvo KhDU. P. 26–29.
 6. Levitskiy A.E. (2012) Rol situatsii v protsesse ponimaniya znacheniy leksicheskikh edynits [The role of the situation in the process of understanding the meaning of lexical units]. *Visnik Kiiivskogo natsionalnogo lingvistichnogo universytetu. Ser.: Filologiya. T. 15. № 2. P. 81–89*.
 7. Martynova O.M. (2010) Osoblyvosti modeliuвання komunikativnoi sytuatsii zasobamy anhlovnoi prozy [Simulation features of communicative situation by means of English-language prose]. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka. Vyp. 51. P. 125–127*.
 8. Morozova I.I. (2011) Komunikativna sytuatsiia "Flirt": kohnityvno-prahmatychni yakosti (na materialii khudozhnoi literatury Viktorianskoi doby) [Communicative situation "Flirt": cognitive-pragmatic qualities (based on the material of the literary fiction of the Victorian era)]. *Visnyk KhNU, № 973. Seriya "Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov"*. Vypusk 68. P.57–63.
 9. Moseichuk O.M., Matushevska N.V. (2016) Kohnityvna model komunikativnoi sytuatsii SPOKUSA [Cognitive model of the communicative situation of TEMPTATION]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Vypusk № 2 (84). P. 95–100*.
 10. Selivanova O.O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problem [Modern Linguistics: Directions and Problems]. *Poltava: Dovkilia. Kyiv. 712 p.*
 11. Formanovskaya N.I. (2002) Rechevoye obshcheniye: kommunikativno-pragmaticheskiy pokhod [Speech communication: communicative-pragmatic approach]. *Moskva: Izd-vo "Russkiy yazyk". 216 p.*
 12. Frolova I.Ye. (2015) Rehulyatyvnyi potentsial stratehii konfrontatsii v anhlovnomu dyskursi [Regulatory potential of the confrontation strategy in the English language discourse]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenya dokt. filol. nauk: spets. 10.02.04 "Hermanski movy". *Kharkiv. 36 p.*
 13. Frolova I.Ye. (2009) Stratehiia konfrontatsii v anhlovnomu dyskursi: monohrafiia [Confrontation Strategy in English Discourse: Monograph]. *Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. 344 p.*
 14. Iaroshevska M.O., Burmistenko T.V. (2013) Osnovni uchastnyky komunikativnoi sytuatsii tok-shou (na materialii frantsuzkykh televiziinykh tok-shou polemichnogo typu). *Movni i kontseptualni kartyny svitu [The main participants in the communicative situation talk show (based on the French television talk show of polemical type). Linguistic and conceptual pictures of the world]*. Kyiv. Vyp. 46 (4). P. 404–415.
 15. Brown G., Yule G. (1996) *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 288 p.
 16. Dijk T.A. (2008) van. *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 267 p.
 17. Jakobson R. (1980) *The Framework of Language*. – East Lansing: University of Michigan Press. 132 p.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 81'373:[811.111+811.161.2]

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-27>

ЛЕКСЕМИ ROAD/ДОРОГА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Мизин Тетяна Олексіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

tatmizin@ukr.net

orcid.org/0000-0003-2627-5670

Мета дослідження полягає у виявленні спільних і відмінних рис у зображенні поняття *road / дорога* в англійській та українській мовних картинах світу.

Методи. Методологія дослідження передбачає застосування таких методів: метод індуктивного аналізу й синтезу (для узагальнення теоретичних положень); описовий метод (для виявлення характерологічних ознак лексем); метод аналізу словникових дефініцій (для характеристики етимологічних, семантичних і структурних характеристик); елементи кількісного аналізу (для підрахунку мовних одиниць).

Результати. У роботі висвітлено гіпотези походження лексем *road / дорога*. Досліджено семантичні характеристики цих лексичних одиниць. Акцентується увага на тому, що слова *road* і *дорога* є полісемантичними. Слово *road* налічує від двох до восьми значень (за даними різних словників); українська одиниця *дорога* має п'ять значень. Підкреслюється, що обидві лексичні одиниці беруть участь у словотворенні. Англійське слово *road* переважно утворює композити, які виступають засобом мовної економії. Найпродуктивнішою моделлю утворення композитів є структурна модель N + N. Українська лексема *дорога* утворює афіксальні деривати. З'ясовано, що словотвірне гніздо лексеми *дорога* вужче. Доведено, що українська система фразеологічних одиниць із цією лексемою більш розгалужена, ніж англійська. У досліджуваних мовах зафіксовано лексико-граматичні варіанти фразеологічних одиниць.

Висновки. У процесі дослідження етимологічних, семантичних, структурних, фразеологічних характеристик лексем *road / дорога* в зіставному аспекті в англійській та українській мовних картинах світу було виявлено як спільні для обох мов характеристики, так і певну національну специфіку, пов'язану з відмінностями в природних умовах, культурі, історії та менталітеті народів. Робиться висновок, що кожна мовна картина світу неповторна; вона відбиває особливості світосприйняття та інтерпретації дійсності певним етносом.

Ключові слова: мовна картина світу, етимологічний аспект, семантична характеристика, словотворення, фразеологічна одиниця.

THE LEXEMES ROAD/ДОРОГА IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD

Myzyn Tetiana Oleksiivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

for Natural Sciences Faculties

Taras Shevchenko National University of Kyiv

tatmizin@ukr.net

orcid.org/0000-0003-2627-5670

Purpose. The purpose of the study is to determine common and different features in the representation of the notion *road / дорога* in English and Ukrainian language pictures of the world.

Methods. Methodology of the study is based on the application of the following methods: the inductive analysis and synthesis method (to generalize theoretical issues); the descriptive method (to reveal characteristic features of the lexemes analyzed); the method of the dictionary definitions analysis (to characterize etymological, semantic and structural characteristics); elements of the quantitative analysis method (to calculate lexical units).

Results. The article highlights the etymology of the lexemes *road / дорога*. Their semantic characteristics of the above mentioned lexical units are researched. The attention is drawn to the fact that the words *road / дорога* are polysemantic. The word *road* can have from two to eight meanings (according to different dictionaries); the Ukrainian lexical unit *дорога* has five meanings. It is underlined that both lexical units participate in word formation. The English word *road* primarily forms composites, which are the means of language economy. The most productive is the structural model N + N. The Ukrainian lexeme *дорога* forms affixal derivatives. It is found out that the word family

of the lexical unit *дорога* is narrower. It is proved that the Ukrainian system of phraseological units with the lexeme *дорога* is more ramified than the English one. Lexical and grammatical variants of phraseological units are registered in the research.

Conclusions. Language pictures of different languages have both general and national ethnocultural and ethnolinguistic peculiarities, which are connected with natural surroundings, culture, history and mentality of people. The author comes to the conclusion that every language picture of the world is unique; it reflects the peculiarities of world perception and interpretation of reality by a certain nation.

Key words: language picture of the world, etymological aspect, semantic characteristics, word building, phraseological unit.

1. Вступ

У сучасному мовознавстві велика увага приділяється зіставному вивченню мов, виявленню спільних рис і специфічних національних особливостей різних мовних картин світу. Будь-яке мовне явище, як і мову, не можна розглядати ізольовано, без вивчення відношень із народом, у середовищі якого вони функціонують. Кожна мовна картина світу неповторна. Вона відбиває особливості світосприйняття дійсності певним народом, які зумовлені відмінністю традицій, особливістю способу життя, сформовані під впливом кліматичних, географічних, соціально-культурних чинників.

Актуальність дослідження викликана інтересом до вивчення мови в її взаємозв'язку з ментальністю народу, з національно-маркованим сприйняттям світу.

Перед собою в розвідці ми ставимо за *мету* виявити спільні й відмінні риси в зображенні поняття *road / дорога* в англійській та українській мовних картинах світу. Зазначена мета передбачає виконання таких *завдань*: визначити етимологічні й семантичні особливості досліджуваних одиниць; проаналізувати їхню морфологічну структуру й фразеологічні характеристики.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці *road / дорога*.

Предмет – зіставний аспект етимологічних, семантичних, структурних, фразеологічних характеристик лексем *road / дорога*.

Методи. Методологія дослідження передбачає застосування таких методів: метод індуктивного аналізу й синтезу (для узагальнення теоретичних положень); описовий метод (для виявлення характерологічних ознак лексем); метод аналізу словникових дефініцій (для характеристики етимологічних, семантичних і структурних характеристик); елементи кількісного аналізу (для підрахунку мовних одиниць).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна картина світу неодноразово була об'єктом лінгвістичного аналізу. Свідченням цього є публікації мовознавців В. фон Гумбольдта, Л. Вітгенштейна, Й. Тріра, Б. Уорфа, Ю.В. Караулова, Г.А. Уфимцевої. У вітчиз-

няній науці це питання знаходить своє висвітлення в працях А.Д. Белової, І.О. Голубовської, В.В. Жайворонка, В.І. Кононенка, М.М. Полюжина, А.М. Приходька й інших учених.

Визначення мовної картини світу бере свій початок від ідей В. фон Гумбольдта, який вважав мову проміжним світом між мисленням і дійсністю, в якому матеріалізується особливий національний світогляд (Humboldt, 1980: 12).

Теорію мовної картини світу розробив послідовник В. фон Гумбольдта Й.Л. Вайсгербер. Він уважав мову творінням нації, в якому зображено результат пізнання світу всіма поколіннями. На його думку, світогляд людини невіддільний від мовної картини світу й виявляється насамперед у словниковому складі мови (Вайсгербер, 2009: 32).

Е. Сепір і Б. Уорф також вважали мову й культуру її носіїв взаємопов'язаними, стверджували, що структура мови впливає на спосіб мислення та поведінку тих, хто нею розмовляє. Б. Уорф указував, що носії різних мов сприймають дійсність неоднаково (Уорф, 1960: 174).

Сучасні мовознавці також цікавляться питаннями взаємозв'язку між мовою та дійсністю, вивчають відбиту в мові картину світу. Існує цілий ряд визначень терміну *мовна картина*. Так, О.О. Селіванова визначає мовну картину світу як представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості (Селіванова, 2006: 365).

А.М. Приходько детермінує мовну картину світу як абстрактний феномен, що існує в лінгвокультурній свідомості у вигляді відрефлектованого індивідуального й колективного досвіду, який втілюється в одиницях номінації, а також у специфіці їхнього функціонування (Приходько, 2008: 12).

Т.В. Бавус підкреслює, що мовна картина світу включає різноманітні елементи реальності (від конкретних предметів до людських цінностей) і виражає їх за допомогою широкої

палітри мовних засобів і національно-структурних норм, а також певним чином проєктує особливості сприймання дійсності (Бавус, 2016: 31).

А.Я. Середницька вказує, що особливостями мовної картини світу є її антропоцентричність, наївність, наявність оцінних характеристик, побутових, повсякденних знань (Середницька, 2016: 70).

У дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти спосіб концептуалізації світу, бачення позамовного світу певними етносами і закріплення його вербальними засобами певних мов.

2. Етимологічні й семантичні особливості лексем *road/дорога*

Картини світу різних мов мають як спільні, так і національні особливості, пов'язані з природними умовами, культурою, історією та менталітетом народу. Проте поряд із величезною кількістю понять, специфічних для даної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації майже в усіх мовах світу. Одним із таких понять є поняття *road / дорога*.

Існують дві гіпотези походження лексеми *road*. За першою з них староанглійське слово *rād* (*riding expedition, journey, hostile incursion*) походить від протогерманського **raido*, протоіндоєвропейського **reidh-* (to ride). У значенні *open way for travelling between two places* вперше зареєстровано в 1590-х роках. Сучасне написання датується XVIII століттям. В американському варіанті англійської мови в XIX столітті слово з'явилося в значенні *railroad* (Etymology). Інший словник стверджує, що ця лексична одиниця є спорідненою до *raid* (дублет, запозичений із шотландського діалекту) та західнофризького *reed* (*paved trail, road, driveway*) (Wiki).

Гіпотез походження лексеми *дорога* також дві. За першою з них слово є слов'янського походження. Так, у давньоруській мові знаходимо лексему *дорога*, у білоруській – *дарога*, польській – *droga*, чеській – *draha* (вигін, дорога), словенській – *draha, draga*, верхньолужицькій – *droha*, нижньолужицькій – *droga*, сербохорватській – *drāga*, старослов'янській – *драга* (долина, западина), праслов'янській – *°dorga* (заглиблення, борозна, рівчак). Лексична одиниця вважається спорідненою з *°drgati* (смикати, тягти, рвати). У такому разі первісне значення було *розчищене в лісі місце*. Згідно з іншою, менш переконливою версією слово *дорога* зіставляється зі шведським словом *drag* (довга вузька западина в ґрунті,

низина, долина), норвезьким *drag* (стежка, слід тварини), готським *dragan* (тягти), давньоісландським *draga*, давньоанглійським *dragan*, англійським *to draw* (індоєвропейським *°dheragh* – тягти) (Коломієць, Ткаченко, 1982: 111–112).

Обидва слова *road* і *дорога* є полісемантичними. Так, поняттєва сторона лексичної одиниці *road* фіксується лексикографічними джерелами у вигляді такого значення: *long, hard surface built for vehicles to travel along* (Cambridge). Ще одне джерело свідчить про наявність двох значень лексеми *road*: 1. *A hard flat surface for vehicles, people and animals to travel on*. 2. *A process or course of action that leads to a certain result* (Merriam-Webster). Webster's Online Dictionary фіксує чотири значення лексеми *road*: 1. *A journey or stage of a journey*. 2. *An inroad; an invasion; a raid*. 3. *A place where one may ride; an open way or public passage for vehicles, persons, and animals; a track for travel, forming a means of communication between one city, town, or place, and another*. 4. *A place where ships may ride at anchor at some distance from the shore; a roadstead* (Webster). У словнику Macmillan Dictionary виділено п'ять значень: 1. *A way that leads from one way to another, especially one with a hard surface that cars and other vehicles can use*. 2. *Used in the names of some streets*. 3. *A street with buildings along one side or both sides*. 4. *Relating to a happening on a road*. 5. *A particular process or cause of action* (Macmillan). У наступному джерелі знаходимо вісім значень лексеми *road*: 1. *The act of riding on horseback*. 2. *A hostile ride against a particular area; a raid*. 3. *A journey or stage of a journey*. 4. *A partly sheltered area of water near a shore in which vessel may ride at anchor*. 5. *A way used for travelling between places, originally one wide enough to allow foot passengers and horses to travel, now (USA) usually one surfaced with asphalt or concrete and designed to accommodate many vehicles travelling in both directions*. *In the UK both senses are heard: a country road is the same as the country lane*. 6. *An underground tunnel in a mine*. 7. *(fig.) A path chosen in life or career*. 8. *A railway or a single railway track*. (Wiki). Перші три значення вказані, як застарілі.

Українське слово *дорога* також полісемантичне. Великий тлумачний словник сучасної української мови фіксує п'ять значень: 1. *Смуга землі, по якій їздять і ходять*. 2. *Місце для проходу, проїзду*. 3. *Перебування в русі (їдучи або ідучи куди-небудь)*. 4. *У знач. присл. дорогою. Під час руху, подорожування*

куди-небудь. 5. *Правильний напрямок для руху кого-небудь* (Тлумачний).

Як бачимо, кожна мовна картина світу неповторна, вона відбиває особливості світосприйняття та інтерпретації дійсності певним народом. У вербальній репрезентації поняття *road* / *дорога* проявляють як універсальні, так і національно-специфічні риси, які зображають культурно-історичну детермінованість формування мовної картини світу двох народів.

3. Морфологічні характеристики лексем *road/дорога*

Обидві лексичні одиниці беруть участь у словотворенні. Так, лексема *road* слугує основою для творення складних слів. Слідом за О.О. Селівановою складними словами (комполітатами) ми вважаємо номінативні одиниці, які цілісно оформлені графічно й лексико-граматично, мають дві чи більше ономазіологічні ознаки (у словотворі – твірні основи чи корені) (Селіванова, 2006: 228). Дослідження свідчить, що найпродуктивнішою моделлю утворення композитів є двокомпонентна структурна модель $N + N$, за якою утворюється абсолютна більшість таких лексичних одиниць (86,9%): *crossroad*, *railroad*, *road-apple*, *roadkill*, *road-test*. Лексичні одиниці *roadie*, *roadster*, *roadish*, *roadless*, *roadlessness* утворено за допомогою суфіксів. Усього в проаналізованих нами словниках зафіксовано 86 дериватів. Ми також виявили випадки деривативної композиції, способу, при якому один із компонентів є дериватом простого слова: *roadrunner*, *roadkilled*, *roadmaker*, *roadmaking*.

Серед похідних одиниць знаходимо два дієслова: *road-test*, *go-down-that-road*.

В англійській мові існує велика кількість композитних утворень, які можуть складатися з двох, трьох, чотирьох і більше основ, проте іменники, утворені двома іменними основами, становлять найчисленнішу групу композитів. Наше дослідження є підтвердженням думки Є.С. Ємельянової, яка стверджує, що композити виступають засобом мовної економії, оскільки коротші за словосполучення та водночас можуть висловити в одному слові два або більше понять. Об'єднання в одному слові по кілька основ дає можливість схарактеризувати поняття, предмети, явища за кількома ознаками (Ємельянова, 2014: 94). Переважна більшість цих лексичних одиниць структурно мотивована.

Дослідження показує, що суфіксальну модель використовують у творенні різних частин мови, проте найчастіше деривати з коренем *road* представлені іменниками

й прикметниками. Найчастотнішими суфіксами є: *-er* (67%), *-less* (24%), *-ness* (4%), *-y* (5%).

Словотвірне гніздо слова *дорога* менш розгалужене. Воно налічує 26 дериватів: *доріжка*, *дорожка*, *дорожник*, *подорожник* (бот.), *дорогою*, *доріжний*, *дорожній*, *бездоріжжя*, *бездорожжя*, *бездоріжній*, *бездорожний*, *здорожений*, *подорожник* (орн.), *подорож*, *подорожанин*, *подорожний*, *подорожничий*, *подорожній*, *подорожня*, *по-дорожньому*, *подорожувати*, *подорожчизна* (заст.), *придорожній*, *роздоріжжя*, *роздоріж*, *уздоріжжя* (Коломієць, Ткаченко, 1985: 111–112).

Водночас зауважимо, що, якщо англійське слово *road* переважно утворює композити, українська лексема *дорога* утворює афіксальні деривати, сполучаючись із префіксами (35,3%): *без-*, *по-*, *при-*, *роз-*, *уз-* і суфіксами (64,7%): *-ен*, *-изн*, *-ник*, *-анин*. Використання зменшувально-пестливих суфіксів виражає ціннісне ставлення українців до дороги: *доріженька*, *доріжечка*, *дорожка*, *доріжка*.

4. Фразеологічні аспекти лексем *road/дорога*

Фразеологічні одиниці займають прогалини в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити номінацію пізнаних людиною явищ дійсності. У фразеологізмах повною мірою зображується історія народу, своєрідність його культури й побуту. Характерно, що в обох мовах є досить багато фразеологічних одиниць із лексичними одиницями *road* і *дорога*.

Так, у тлумачних словниках англійської мови зафіксовано 17 фразеологічних одиниць, елементом яких є лексема *road*: *be in the/someone's road*; *by road*, *down the road*; *on the road*; *one for the road*; *take to the road*; *the end of the road*; *go down the road*; *the road to sth*; *run out of road*; *hit the road*; *hold the road*; *the open road*; *run someone off the road*; *kick the can down the road*; *get the show on the road*; *road to Damascus*. Зареєстровано одне прислів'я: *The road to hell is paved with good intentions* (Cambridge; Merriam-Webster; Macmillan; Webster).

Українська система більш розгалужена (29 фразеологічних одиниць): *дороги розходяться / розійшлися*; *дороги сходяться (схрещуються) / зійшлися (схрестилися)*; *збивати / збити з дороги*; *збиватися / збитися з дороги*; *звертати / звернути з дороги*; *дороги не доторкатися (не доторкуватися)*; *зійти з рівної (прямої) дороги*; *з широкої дороги*; *на Божій (останній) дорозі*; *на дорозі не валяється*; *на слизькій дорозі*; *по дорозі*;

при битій дорозі, стати / стояти на дорозі (поперек дороги); стояти на Божій дорозі; як той горох при дорозі (Фразеологічний); вибиватися / вибитися на (широку) дорогу; забувати / забути дорогу; зав'язати дорогу; обминати (обходити) десятою дорогою; перейти дорогу; провжджати / провести в останню (далеку) дорогу; скатертю дорога; заказати дорогу, заступати / заступити дорогу (у життя); пробивати / пробити собі дорогу; виходити / вийти на вірну дорогу; показувати / показати дорогу, туди й дорога (Академічний).

В обох мовах простежуються спільні риси: *get in somebody's road* (стати / стояти на дорозі (поперек дороги); *gentleman of the road* (розбійник із великої дороги).

Проте нерідко фразеологічні одиниці мають яскравий національний характер. Наприклад, *to take to the road* (стати волоцюгою); *to go on the road* (стати розбійником); *road to Damascus* (прозріння, поворотний момент у житті); *на Божій (останній) дорозі; як той горох при дорозі*.

В обох мовах зафіксовано також лексико-граматичні варіанти фразеологічних одиниць: *to take to the road / take the road / go on the road; to be in somebody's road / to get in somebody's road; to be in the road to something / to be on the road to something; стати / стояти на дорозі; стати / стояти поперек дороги; зійти з рівної дороги / зійти з прямої дороги*. Ці приклади є підтвердженням слів С. Ульманна, який стверджує, що існує тенденція позначати людей або явища, які відіграють важливу роль у межах того чи іншого колективу, великою кількістю синонімів (Ульманн, 1970: 266). Екстраполюючи це положення на варіанти фразеологічних одиниць із лексемами *road / дорога*, можна твердити, що наявність лексико-граматичних варіантів свідчить про значущість об'єкта, вираженого цією лексичною одиницею, для носіїв етнічної мови й культури.

5. Висновки

Таким чином, у процесі дослідження етимологічних, семантичних, структурних, фразеологічних характеристик лексем *road / дорога* у зіставному аспекті в англійській та українській мовних картинах світу було виявлено як спільні для обох мов характеристики, так і певну національну специфіку, пов'язану з відмінностями світосприйняття різних народів.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають перспективи для подаль-

шого дослідження цієї проблеми, зокрема для вивчення функціонування лексем *road / дорога* в англійській та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови. *Онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах*: вебсайт. URL: <http://www.sum.in.ua> (дата звернення: 20.02.2020).
2. Бавус Т.В. Мовний образ та символ як репрезентанти мовної картини світу в етнолінгвістичному вимірі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2016. Вип. 10. С. 30–35.
3. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование духа. Москва: URSS, 2009. 232 с.
4. Дорога. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. *Словопедія*: вебсайт. URL: <http://slovopedia.org.ua/93/53396/863751.html> (дата звернення: 20.02.2020).
5. Ємельянова Є.С. Слова-композиції в українській сільськогосподарській термінології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. Острог, 2014. Вип. 44. С. 94–96.
6. Коломієць В.Т., Ткаченко О.Б. Етимологічний словник української мови. У 7 томах. Т. II. Київ: Наукова думка, 1982. 579 с.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, Київ, 2006. 716 с.
9. Середницька А.Я. Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2016. № 21. Том 1. С. 69–71.
10. Ульманн С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. Москва, 1970. Вып V. С. 250–299.
11. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1960. Вып. 1. С. 145–178.
12. Фразеологічний словник української мови. *Словопедія*: вебсайт. URL: <http://slovopedia.org.ua/49/53392-0.html> (дата звернення: 20.02.2020).
13. Road. *Cambridge Dictionary*: website URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/road> (дата звернення: 20.02.2020).
14. Humboldt W., von. *Scriften zur Sprache*. Stuttgart: Phillip, 1980. 256 S.
15. Road. *Merriam-Webster Learner's Dictionary*: website. URL: learnersdictionary.com/definition/road.
16. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com> (дата звернення: 20.02.2020).
17. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com> (дата звернення: 20.02.2020).
18. Webster's Online Dictionary. URL: <http://www.websters-online-dictionary.org> (дата звернення: 20.02.2020).
19. Road. *Wiktionary: the Free Dictionary*. URL: <https://en.dictionnaire.org/wiki/road> (дата звернення: 20.02.2020).

REFERENCES:

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academical thesaurus of the Ukrainian language]. URL: <http://www.sum.in.ua>.
2. Bavus T.V. (2016). Movnyi obraz ta symbol yak reprezentanty movnoi kartyny svitu v etnolinhvistychnomu vymiri [The language image and the symbol as representants of the language picture of the world in the ethnolinguistic dimension]. *Aktualni problemy filologii ta perekladoznavstva*. Khmelnytskyi: Khnu. Vyp. 10. p. 30–35.
3. Vajsgerber J.L. (2009). Rodnoj yazyk i formirovanie duha [Mother tongue and the spirit formation]. M.: URSS. 232 p.
4. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The great thesaurus of the modern Ukrainian language]. URL: <http://slovopedia.org.ua/93/53396/863751.html>.
5. Yemelianova Ye.S. (2014). Slova-kompozyty v ukrainskii silskohospodarskii terminologii [Composite words in Ukrainian agricultural terminology domain]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya Filolohichna*. Ostroh: Ostroh Academy. Vyp. 44. pp. 94–96.
6. Kolomiets V.T., Tkachenko O.B. (1982). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. U 7 tomakh. T. II. Kyiv: Naukova Dumka. 579 p.
7. Prykhodko A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky [Concepts and the concept systems in the cognitive and discourse paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. 332 p.
8. Selivanova O.O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopaedia]. Poltava: Dovkillia. K., 716 p.
9. Serednytska A.Ia. (2016). Vidminnosti mizh movnoiu i kontseptualnoiu kartynamy svitu z pohliadu suchasnoho movoznavstva [The difference between conceptual world image and language conceptualization of surrounding world]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Odesa: IHU. №21. Tom 1. pp. 69–71.
10. Ulmann S. (1970). Semanticheskie universalii [Semantic universals]. *Novoe v lingvistike*. Vyp V. pp. 250–299.
11. Whorf B. (1960). Otnoshenie norm povedeniya i myshleniya k yazyku [The relation of habitual thought and behavior to language]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*. Vyp. 1. Pp. 145–178.
12. Frazеологичний словник української мови [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://www.slovopedia.org.ua>.
13. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/road>.
14. Humboldt W., von. (1980). *Schriften zur Sprache*. Stuttgart : Phillip, 256 S.
15. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: learnersdictionary.com/definition/road.
16. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com>.
17. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>.
18. Webster's Online Dictionary. URL: <http://www.websters-online-dictionary.org>.
19. Wiktionary, the Free Dictionary. URL: <https://en.dictionar.org/wiki/road>.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received March 5, 2020.*

УДК 81'25'38:791.224(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-28>

ІСТОРИЧНИЙ ХУДОЖНІЙ ФІЛЬМ: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

Павлик Володимир Іванович,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

kpavlyk@gmx.de

orcid.org/0000-0003-0894-7808

У статті розглядаються проблеми перекладу історичного художнього фільму як жанру кінотексту. Вивчення його екстралінгвальних чинників, які є елементами комунікативно-прагматичного аспекту, вплинули на дослідження нових категорій та інтерпретації тексту. Це відбувається на стику мистецтвознавства, яке займається кінематографом, і лінгвістики, що досліджує нові типи тексту. Мова йде про нові типи текстових утворень, які мають складну структуру, а їх інтерпретація лише з погляду лінгвістики неможлива. Це – синтез мовознавства, літературознавства та мистецтвознавства. У дослідженні визначається екстралінгвальний фактор тексту історичного фільму. Історичний художній фільм – це різновид фільмів, у якому зображені певні історичні епохи та особистості минулого. Найчастіше предметом такого фільму стають драматичні й доле-носні події в житті певних країн і суспільств. Під час перекладу історичного художнього фільму автор перекладу найперше стикається з поняттям стилістичної тональності, яка, на відміну від фонетичної, уособлює концентрат експресивних засобів тексту, що застосовує автор у мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу й особистого ставлення до нього. У випадку історичного фільму мова йде про стилістичну драматично-епічну тональність. Складниками драматично-епічної тональності є трагічна та патетична стилістичні тональності. Перелік емоційних явищ, що знаходять відбиток в основній стилістичній драматично-епічній тональності, можна доповнити афектами, настроями, стресом, фрустрацією, які відображають ситуативне ставлення індивіда до якоїсь події, а також можуть бути проявами емоційних явищ третього рівня: почуттів комічного, іронії, трагічного й піднесеного. Експресивність кінотексту історичного фільму пов'язана з відкритою оцінкою та втілюється за допомогою лексичних емотивів, у яких актуалізується експресивність. Вона міститься в лексичному значенні одиниць, закріплена в семантичній структурі слова.

У процесі перекладу історичного художнього фільму пріоритетом є донесення прагматичної концепції авторів до цільової аудиторії, яка говорить іншою мовою. Відтворення драматизму й вираження основного тексту не завжди можливо після адаптації оригінального тексту. За винятком усіх складнощів, що виникають під час передачі засобів драматично-епічної тональності історичного фільму, необхідно намагатися максимально зберегти екстралінгвістичні та мовні компоненти оригінального кінотексту.

Основним завданням для перекладача історичного фільму є виявлення виразних стилістичних засобів драматично-епічної тональності та їх адекватний переклад. Найбільш ефективними трансформаціями українського перекладу проаналізованого епізоду фільму є контекстуальна заміна, граматична заміна, трансформація структури речення, додавання й упуцнення.

Ключові слова: кінотекст, стилістична тональність, драматично-епічна тональність, лексико-стилістичні засоби, адекватність перекладу.

HISTORICAL FILM: THE PROBLEMS OF TRANSLATION

Pavlyk Volodymyr Ivanovych,

PhD (Philology), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

kpavlyk@gmx.de

orcid.org/0000-0003-0894-7808

The article considers the problems of translating a historical fiction movie as a genre of film text. In the research, an extralingual factor of historical movie text is determined. A historical fiction movie is a kind of movies where certain historic periods and particularities of the past are shown. Most commonly, the subject matter of such a film is dramatic and life-changing events in the life of some countries and societies. In the course of translation of a historical fiction movie, the author of translation, first of all, faces the concept of stylistic tonality which, in contrast to the phonetic one, represents the concentration of expressive means of the text applied by the author in their speech activity with the aim to reflect the essence of the subject matter and their personal attitude to it. In the case of a historical movie, this is about stylistic

dramatic-epic tonality. The components of dramatic-epic tonality are tragic stylistic tonality and pathetic stylistic tonality. The expressiveness of a movie's cinematographic text is associated with an open evaluation and embodied by lexical emotions that express expressiveness. It is in the lexical meaning of units, fixed in the semantic structure of the word. One of the main tasks for the translator of a historical fiction movie is finding out expressive stylistic means of dramatic-epic tonality and their adequate translation.

In the process of a historical fiction movie translation, the top priority belongs to conveying authors' pragmatic concept to the target audience speaking another language. The reproduction of dramatic nature and expression of the base text are not always possible after the adaptation of the original text. Except all the difficulties arising during conveying means of dramatic-epic tonality of a historical movie, it is necessary to try to preserve extralingual and linguistic components of the original film text to the maximum extent.

The main task for the translator of a historical movie is the revelation of expressive stylistic means of dramatic-epic tonality and their adequate translation.

Key words: film text, stylistic tonality, dramatic-epic tonality, lexical-stylistic means, translation adequacy.

1. Вступ

Життя сучасної людини неможливо уявити без кіно. З технічного погляду фільм визначається як зафіксована на плівці або іншому матеріальному носії послідовність кадрів, що являють собою фотографічне або мальоване зображення та зазвичай супроводжуються звуковим рядом (промовою, музикою, шумами) (Іванова, 2001). Мистецтвознавство трактує кінофільм як сучасну скомпресовану одиницю культурного життя, що відображає традиції, уявлення, цінності, ідеї та будь-яку іншу інформацію про певну культуру. У кіномистецтві поєднуються естетичні властивості театру, літератури, образотворчого мистецтва та музики на основі властивих лише йому виражальних засобів, головні з яких – фотографічна природа кінозображення й монтаж. Протягом останніх ста років художній кінематограф стрімко перетворився на один із провідних засобів міжкультурної комунікації. У зв'язку з появою та розвитком кінематографа і зростанням його популярності виникла необхідність відтворення й адаптації фільмів для іншомовної аудиторії, яка є представником іншої культури. Зважаючи на незадовільну ситуацію стосовно вивчення іноземних мов в Україні, проблема перекладу кінотекстів і розвитку художнього кіноперекладу в нашій країні є однією з найактуальніших.

2. Кінотекст і стилістична тональність історичного художнього фільму

Початок ХХІ століття позначився пошуком нових об'єктів дослідження сучасного мовознавства, які раніше обмежувалися тільки лінгвістичним аспектом тексту. Лінгвістика потребувала змін, беручи до уваги об'єднання різних галузей наук як інструментів пізнання світу. Масове проникнення новітніх технологій у життя людини відображається не лише в її свідомості людини, а й у мовній картині світу. Нові види передачі практичної

та мистецької інформації, які зародилися ще в минулому столітті, принесли зміни не тільки на лексичному та синтаксичному мовних рівнях, а й композиційно-мовленнєвому, тобто на рівні тексту. Дослідження його екстралінгвальних чинників, які є елементами комунікативно-прагматичного аспекту, вплинули на дослідження нових категорій та інтерпретації тексту. На стику мистецтвознавства, яке займається кінематографом, і лінгвістики, що досліджує нові типи тексту, з'являється поняття «кінотекст» як нове специфічне мовне утворення. Мова йде про синтез мовознавства, літературознавства й мистецтвознавства.

У сучасному мовознавстві термін «кінотекст» розглядається як складний текст, який має як вербальну, так і невербальну структуру. Російський мовознавець М. Єфремова розглядає кінотекст у прагматичному аспекті й подає таку досить розгорнуту дефініцію терміна: «Кінотекст являє собою особливий вид тексту, який варто визначати як цільне й завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних (лінгвістичних, індексальних) знаків, організоване згідно із задумом колективного функціонально диференційованого автора за допомогою кінематографічних кодів, зафіксованих на матеріальному носії для подальшого аудіовізуального сприйняття глядачами» (Слышкин, 2004). Така дефініція тексту суттєво відрізняється від визначення І. Гальперіна: «Текст – це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно опрацьований відповідно до типу документа, витвір, який складається із заголовка й низки особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність» (Гальперин, 2006: 67).

Історичний художній фільм – це різновид фільмів, у яких зображені певні історичні епохи й особистості минулого. Найчастіше предметом такого фільму стають драматичні та доленосні події в житті певних країн і суспільств. Разом із драмою, фільмами жаху й науковою фантастикою історичний фільм є одним із найзагальніших жанрів кінофільму.

Можна сміливо стверджувати, що саме від перекладу залежить успіх художнього фільму для іншомовної аудиторії. Практика доводить, що хороший переклад може із «середнього» фільму зробити шедевр, а неадекватний, відповідно, навіть шедевр перетворить на посередній продукт.

Під час перекладу історичного художнього фільму автор перекладу найперше стикається з поняттям стилістичної тональності, яка, на відміну від фонетичної, уособлює концентрат експресивних засобів тексту, що застосовує автор у мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу й особистого ставлення до нього (Іваненко, 1999: 77). У випадку історичного фільму мова йде про стилістичну драматично-епічну тональність. Цей тип тональності зустрічається в прозових художніх творах, які за своєю жанровою специфікою тяжіють до драми. М.П. Брандес наголошує на тому, що за драматичного способу зображення емоції демонструються, а не слугують базою для висновків, показуються людські пристрасті, а не їх мотиви в такому світі, яким він є, а не в такому, яким він стає. Окрім цього, вона виділяє такі якості драматичної тональності, які є окремими тонами: імпульсивність, схвильованість, збудженість, внутрішня напруженість (Брандес, 1990: 215). Складниками драматично-епічної тональності є трагічна й патетична стилістичні тональності. На мовному рівні це проявляється в застосуванні образної лексики з емоційним компонентом і лексики з негативною емоційною оцінкою.

3. Проблеми перекладу історичного художнього фільму

Історичний фільм «Der Untergang» – це німецько-італійсько-австрійський фільмрежисера Олівера Гіршбігеля, знятий у 2004 році. У фільмі зображено останні десять днів життя Адольфа Гітлера в його берлінському бункері, а також тогочасну ситуацію в Берліні. Сценарій написано на основі мемуарів очевидців подій та історичних досліджень. У фільмі вперше в німецькій історії кіно Адольф Гітлер зображений як центральна фігура в історичному фільмі.

Експресивність кінотексту історичного фільму «Der Untergang» пов'язана з відкритою оцінкою та втілюється за допомогою лексичних емотивів, у яких актуалізується експресивність. Вона міститься в лексичному значенні одиниць, закріплена в семантичній структурі слова. Аналізуючи лексичні засоби експліцитної оцінки ми слідом за Я.В. Гнезділовою базуємося на критерії повнозначності/неповнозначності емоційно-оцінних експресивних лексичних одиниць (емотивів), під яким розуміємо наявність/відсутність денотативного компонента значення в слові (Гнезділова, 2007: 55). Група повнозначних емотивів у проаналізованому епізоді фільму представлена загальноновживаними лексемами з негативною семантикою: *ein Haufen niederträchtiger, treuloser Feiglinge; Verräter, Versager, ungeheuerlich, ungeheurer Verrat*. Лексико-семантичні стилістичні засоби представлені фігурами заміщення та сумісності. Це – фразеологізми-метафори, у яких нагявні експресивні епітети: *das Geschmeiß des deutschen Volkes; Jahre auf Militäarakademien zubringen nur um zu lernen, wie man Messer und Gabel hält; erdenklichen Widerstand in den Weg legen; mit ihrem eigenen Blut zahlen; in ihrem eigenen Blut ersaufen; Befehle in den Wind sprechen; eine Kugel in den Kopf jagen*.

Необхідно наголосити, що експресивність та емотивність кінотексту фільму найперше досягається за допомогою неймовірно емоційної блискучої акторської гри Бруно Ганса, який зіграв Гітлера. Розглянемо один із найемоційніших епізодів у фільмі, у яких Гітлер утрачає контроль і не може себе опанувати. Визначимо вживання експресивних стилістичних засобів на прикладах і способи їх перекладу:

Hitler: Das war ein Befehl! Der Angriff Steiner war ein Befehl! Wer sind Sie, dass Sie es wagen, sich meinen Befehlen zu widersetzen? So weit ist es also gekommen... Das Militär hat mich belogen! Jeder hat mich belogen, sogar die SS! Die gesamte Generalität ist nichts weiter als ein Haufen niederträchtiger, treuloser Feiglinge! Sie sind Feiglinge! Verräter! Versager! ... Die Generalität ist das Geschmeiß des deutschen Volkes! Sie ist ohne Ehre! Sie nennen sich Generale, weil Sie Jahre auf Militäarakademien zugebracht haben. Nur um zu lernen, wie man Messer und Gabel hält! Jahrelang hat das Militär meine Aktionen nur behindert! Es hat mir jeden erdenklichen Widerstand in den Weg gelegt! Ich hätte gut daran getan, vor Jahren alle höheren Offiziere liquidieren zu lassen, wie Stalin! Ich war nie auf

einer Akademie. Und doch habe ich allein, allein auf mich gestellt, ganz Europa erobert! Verräter. Von allem Anfang an bin ich nur verraten und betrogen worden! Es wurde ein ungeheurer Verrat geübt am deutschen Volke. Aber alle diese Verräter werden bezahlet. Mit ihrem eigenen Blut werden sie zahlen. Sie werden ersaufen in ihrem eigenen Blut! Meine Befehle sind in den Wind gesprochen. Es ist unmöglich, unter diesen Umständen zu führen. Es ist aus... Der Krieg ist verloren. Aber wenn Sie, meine Herren, glauben, dass ich deswegen Berlin verlasse, irren Sie sich gewaltig! Eher jage ich mir eine Kugel in den Kopf! Tun Sie, was Sie wollen.

Необхідно зазначити, що український переклад фільму загалом дуже вдалий. У наведеному емоційному епізоді ми бачимо використання різних перекладацьких трансформацій на граматичному, лексичному, фразеологічному й синтаксичному рівнях:

Гітлер: Це був наказ! (Дослівний переклад) *Я наказав Штайнеру ніти у наступ!* (Грамматична заміна, іменник – дієслово.) *Як ви смієте сперечатися з моїми наказами?* (Контекстуальна заміна лексичних одиниць і структури речення зі складнопідрядного на просте.) *Ось до чого ми дійшли.* (Грамматична заміна безособового речення на особове.) *Мої генерали брешуть мені!* (Грамматична заміна однини на множину.) *Брешуть! Навіть СС!* (Синтаксична трансформація простого поширеного речення на два еліптичні речення.) *Мої великі генерали – це лише згряя нікчемних невдячних боягузів! Боягузи! Зрадники! Некомпетентні зрадники рейху!* (Контекстуальна лексична заміна: ein Haufen (купа) – згряя, niederträchtig (підлий) – нікчемний, treulos (підступний) – невдячний. Versager (невдахи) – некомпетентні зрадники, а також додавання слова «рейху».) *Мої генерали виявилися ганьбою німецького народу!* (Упущення («gesamte»), контекстуальна заміна das Gescheiß (непотріб, набрид) – ганьба.) *У вас немає честі!* (Дослівний переклад.) *Ви називаєте себе генералами лише тому, що вивчилися в престижних академіях, де вас тільки і вчили, як правильно поводитися на банкетах.* (Контекстуальна заміна «wie man Messer und Gabel hält» – «як правильно поводитися на банкетах».) *Роками ви замилювали мені очі! Ви підлизувались і брехали мені в обличчя! Та я вас усіх... Я страчу усіх вас! Перевішаю, усе командування, як це зробив Сталін!* (Повна контекстуальна заміна в трьох реченнях.) *Я не вчився в академіях, але зміг завоювати всю Європу. Всю Європу! Один! Самотужки!* (Дослівний переклад, синтаксична трансфор-

мація простого кличного речення на три еліптичні.) *Зрадники!* (Дослівний переклад.) *Я був зраджений і обдурений із самого початку!* (Дослівний переклад.) *Це – зрада самого німецького народу!* (Грамматична заміна пасиву на актив, упущення «ungeheurer Verrat».) *Але зрадники – не сховаються... від мого гніву.* (Додавання речення.) *Вони заплатять, заплатять власною кров'ю! Вони всі захлинуться у власній крові!* (Дослівний переклад.) *Усі мої накази просто викинули у смітник.* (Повна контекстуальна заміна фразеологічної одиниці.) *Як я можу втримати країну, коли мене оточують зрадники?* (Повна контекстуальна заміна речення.) *Це – кінець. Війну програно.* (Дослівний переклад.) *Але якщо ви думаєте, що я втечу з Берліна, ви помиляєтесь. Краще я пуцу собі кулю в лоба, ніж залишу місто.* (Дослівний переклад, додавання.) *Ви чиніть, як знаєте.* (Дослівний переклад.)

На завершення необхідно згадати абсолютно невдалий переклад назви фільму. В українському варіанті назву фільму перекладено як «Бункер» (на жаль, повна калька з російського перекладу). Обраний варіант є жахливим звуженням тієї глобальності, драматизму й трагізму назви, обраної режисером, – «Der Untergang» (загибель, крах). Назва обмежує дію тільки на бункері Гітлера, що не відповідає фільму загалом, адже в ньому зображені й інші трагічні події в палаючому Берліні. У німецькому варіанті назви фільму відображені увесь крах і загибель не тільки Гітлера та німецької верхівки в бункері, а й усієї Німеччини у травні 1945 року.

4. Висновки

З проведеного нами дослідження випливає, що в процесі перекладу історичного художнього фільму першочерговим є донесення до цільової іншомовної аудиторії прагматичного задуму авторів. Відтворення драматизму й трагізму експресії вихідного тексту не завжди можливе після адаптації оригінального тексту. Попри всі труднощі, які виникають під час передачі засобів драматично-епічної тональності історичного фільму, необхідно намагатися максимально зберегти екстралінгвальний і лінгвістичний складники оригінального кінотексту. Найбільш ефективними трансформаціями українського перекладу проаналізованого епізоду фільму «Der Untergang» є контекстуальна заміна, граматична заміна, трансформація структури речення, додавання й упущення. Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо в подальших пошуках можливих вирішень відтворення засобів стилістичної тональності інших жанрів кінематографу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1990. 320 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : КомКнига, 2006. 138 с.
3. Гнезділова Я.В. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ, 2007. 291 с.
4. Иванова Е.Б. К вопросу о языке кино. *Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности*. Волгоград : Перемена, 2001. Сб. 126. С. 151–161.
5. Иваненко С.М. Поліфонія тексту : монографія. Київ : Видавничий центр КДПУ, 1999. 318 с.
6. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). Москва : Водолей Publishers, 2004. 153 с.
2. Halperin Yu.R. (2006). *Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovania*. [Text as an object of linguistic research]. Moscow : KomKniga, 138 p.
3. Hnezdilova Ya.V. (2007) *Emotsiinist ta emotyvnist suchasnoho anhlovnoho dyskursu: strukturnyi, semantychnyi i prahmatychnyi aspekty* [Emotionality and emotiveness of contemporary English discourse: structural, semantic and pragmatic aspects]: Doctoral dissertation. Kyiv, 291 p.
4. Ivanova E.B. (2001) *K voprosu o yazyke kino. Yazykovaia lychnost: problemy kommunikativnoi deiatelnosti* [On the issue of the language of cinema / Language personality: problems of communicative activity]. Volhohrad: Peremena, 217 p.
5. Ivanenko S.M. (1999) *Polifoniia tekstu* [Polyphony of text]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr, 318 p.
6. Slyshkin H.H. (2004). *Kinotekst (opyt lingvokulturolohicheskoho analiza)* [Text of cinema (experience of linguocultural analysis)]. Moscow: Vodolei Publishers, 153 p.

REFERENCES:

1. Brandes M.P (1990). *Stilistika nemetkoho yazyka* [German stylistics]. Moscow: Vysshaja shkola, 320 p.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2020
The article was received March 5, 2020*

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.2:81'42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-29>

КОНЦЕПТ «ГОЛОС» ЯК СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: ІДІОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Боєва Евеліна Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
evelinaboeva4@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5966-0538

У статті подано спробу схарактеризувати різні за мотивацією та структурою номінації голосу (вербалізатори), якими концепт «голос» представлений у художньому мовленні. Дослідження здійснювалося в руслі когнітології, а саме когнітивної семантики. З'ясовано антропоцентричну природу цього концепту, що в художньому тексті виступає як константа української лінгвоментальності. Актуальність розвідки зумовлюється антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістики й полягає в потребі застосування нового підходу до мовних явищ, а також у недостатньому ступені його розробленості з погляду когнітивної семантики, хоча комплексний аналіз вербалізації цього концепту, пов'язаного з процесом мовлення, має значні перспективи. Матеріалом дослідження послуговували 100 контекстів, які включають номінації голосу. Ці контексти отримано шляхом суцільної вибірки з художніх творів українських письменників: М. Хвильового, Т. Осьмачки, І. Багряного, О. Довженка. Прагнути структурувати концепт «голос» на матеріалі прозових творів відомих українських митців, здійснили класифікації номінацій голосу за двома принципами – за постійною або актуальною на цей момент ознакою й за структурними параметрами. За першою класифікацією вербалізатори концепту «голос» аналізувалися за постійною, «умотивованою» (за С. Кодзасовим) ознакою та за оказіональною, актуальною на цей момент ознакою. Установлено, що обидва типи номінацій мають різноманітне представлення (більше ніж 8 ознак) у художньому мовленні українських письменників і дають нам уявлення про те, які саме характеристики голосу є найсуттєвішими для носіїв української мови. Доведено, що в проаналізованих художніх творах голос є одним із потужних засобів характеротворення. У другій класифікації виокремлено дві основні структури номінацій, якими концепт «голос» представлений в українській лінгвоментальності, – експліцитну й імпліцитну. Художні тексти засвідчують, що імпліцитна структура є найбільш частотною з широкою представленістю дієслівних і бездієслівних номінацій. Голос людини (персонажа) передає нам величезний обсяг екстралінгвістичної інформації, яку ми сприймаємо на підсвідомому рівні та яка зумовлює наше сприйняття не лише висловлювання, а й самої людини (персонажа). Доведено, що вербалізатори голосу в художньому мовленні виконують функцію психологічної деталі, що характеризує мовця. Різноманітність способів представлення свідчить про те, що концепт «голос» є добре структурованим, а отже, важливим компонентом мовної картини світу українців.

Ключові слова: концепт, антропоцентричний підхід, номінації голосу, художнє мовлення, мотивовані ознаки, структури номінацій, модифікатори голосу, контекст.

THE CONCEPT OF “VOICE” AS A STRUCTURAL UNIT OF THE UKRAINIAN LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD: THE IDIOSTYLISTIC ASPECT

Boeva Evelina Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky”
evelinaboeva4@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5966-0538

The article discusses voice nominations (verbalizers) of the concept “voice”, different in terms of motivation and structure. The presented research was carried out in the area of cognitive science, namely, cognitive semantics.

The anthropo-relevant nature of this concept, which acts as a constant of Ukrainian linguo-mentality in the belles-lettres text, has been determined. The relevance of the presented study is attributed to the anthropocentric focus of modern linguistics and the need for a new approach to the linguistic phenomena. A complex analysis of this concept verbalization is an area of promise and substantial potential. The survey was based on 100 contexts having voice nominations. These contexts were obtained through a complete selection of the works of Ukrainian writers: M. Khvylyvi, T. Osmachka, I. Bagryany, O. Dovzhenko. Structurizing the concept of "voice", voice nominations were classified on two principles – a permanent or presently relevant characteristics and structural parameters. According to the first classification, the verbalizers of the concept "voice" were analyzed on a constant, "motivated" (S. Kodzasov) characteristics and on an occasional, presently relevant one. Both types of nominations have a diverse representation (more than 8 features) in the works of Ukrainian writers and give us an idea which voice characteristics are the most relevant for native speakers of Ukrainian. Voice acts as one of the potent means of character formation. According to the second classification, two main categories of nominations were determined, by which the concept "voice" is presented in Ukrainian linguo-mentality - explicit and implicit. Belles-lettres texts testify that the implicit structure is the most frequent with the widespread presence of verbal and non-verbal nominations. The voice of the person (character) conveys a huge amount of extralinguistic information that we perceive at the subconscious level and which determines our perception of an utterance as well as a character in general. Verbalizers of voice perform the function of a psychological detail that characterizes the speaker. The variety of the representations shows that the concept "voice" is well structured, and therefore an important component of the linguistic picture of the world of the Ukrainians.

Key words: concept, anthropocentric approach, voice nominations, artistic speech, motivated characteristics, structures of nominations, voice modifiers, context.

1. Вступ

Як відомо, сучасне зарубіжне та вітчизняне мовознавство характеризується стрімким розвитком когнітивної лінгвістики. Сьогодні спостерігається інтенсивний розвиток різноманітних підходів до вивчення концептосфери мови. Провідним методом дослідження в когнітивній лінгвістиці є концептуальний аналіз, що виник на противагу традиційному семному членуванню лексичного значення. Саме такий підхід застосовано для аналізу концепту «голос» у художньому мовленні.

Представлене дослідження здійснювалося в руслі когнітології, а саме когнітивної семантики. Головною метою цього напряму є розгляд значення як ментального явища, пов'язаного зі способами отримання, збереження й обробки інформації людським мозком. Основною умовою такого семантичного опису мови, на думку дослідниці О. Рахіліної (Рахіліна, 2000), є те, що він має спиратися на загальні, «людські», механізми, тобто бути антропоцентричними.

Отже, актуальність представленої розвідки зумовлюється антропоцентричною спрямованістю сучасної лінгвістики й полягає в потребі застосування нового підходу до мовних явищ. Крім того, актуальність дослідження концепту «голос» убачаємо в недостатньому ступені його розробленості з погляду когнітивної семантики, хоча комплексний аналіз вербалізації цього концепту, пов'язаного з процесом мовлення, має значні перспективи.

Наукова новизна дослідження визначається можливістю використання одержаних результатів у моделюванні системи вербалізаторів концепту в художньому дискурсі, зумов-

лена перспективою подальшого розроблення різномірних шарів української мовної картини світу з позиції когнітивної семасіології.

Матеріалом дослідження послуговували 100 контекстів, які включають номінації голосу. Ці контексти отримано шляхом суцільної вибірки з художніх творів українських письменників: М. Хвильового («Санаторійна зона») (Хвильовий, 1990), Т. Осьмачки («Старший боярин») (Осьмачка, 1998), І. Багрянного («Тигролови») (Багрянний, 2000), О. Довженка («Україна в огні») (Довженко, 1984).

Метою дослідження є структурування концепту «голос» як складника української лінгвоментальності, аналіз способів представлення досліджуваного концепту в художньому мовленні.

Основними завданнями є мотивувати необхідність когнітивно-семантичного дослідження концепту «голос» як важливого складника української лінгвоментальності; показати різноманітні способи номінації голосу, а також їх залежність від контексту в художньому мовленні; здійснити класифікацію номінацій голосу за його постійною чи актуальною на цей момент ознакою; розглянути можливі структури вербалізатори голосу, представлені в ідіостилях українських письменників.

2. Зміст концепту «голос» у художньому мовленні

Як відомо, за закріплення окремих явищ дійсності у свідомості людини й репрезентацію їх у мові відповідає *концепт* – одиниця концептуальної картини світу, частиною якої є мовна картина світу. Серед багатьох авторських визначень найбільш вичерпним,

на нашу думку, є визначення концепту Т. Ковальової: «Концепт сприймається як комплексне багатовимірне соціопсихологічне й культурно-значуще утворення, що співвідноситься як з колективною, так і з індивідуальною свідомістю, зі сферою науки й мистецтва, побутовою сферою та особистісним середовищем існування мовного суб'єкта» (Ковальова, 2002: 40). Шлях когнітивного аналізу концепту «голос» обрано нами не випадково. Цей концепт нерозривно пов'язаний із людиною як носієм голосу, у зв'язку з чим у ньому сконцентрований величезний масив знань про людину взагалі.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ дає можливість акцентувати в ході дослідження увагу на людині як на неповторній особистості, виявити особливості її мовлення, мислення, діяльності, адже «антропоцентричність моделі світу реалізується в її орієнтації на людину, яка, у свою чергу, орієнтує своє життя на модель світу» (Цив'ян, 1990: 11). Саме цим визначається вагомість питання про роль антропологічних факторів у художньому тексті. Проблема сприйняття мовлення є однією з гострих проблем сучасної лінгвістики та психології, можливо, когнітивний аналіз концепту «голос», вивчення внутрішніх антропоцентричних факторів, що мотивують його ознаки й характеристики та впливають на сприйняття сказаного, допоможуть хоча б на крок наблизитися до її розв'язання. Саме тому вважаємо важливим дослідження та розроблення концепту голосу, без якого неможливе не лише вербальне висловлення, а й часто його розуміння.

Багатомірність ситуацій мовлення, а точніше, унікальність і неповторність кожної з них дає нам безліч підстав для номінації мовлення. Застосувавши до мовного матеріалу, який дають нам твори О. Довженка, І. Багряного, М. Хвильового, Т. Осьмачки, класифікацію дослідника С. Кодзасова, який на матеріалі російської мови здійснив розподіл номінацій за внутрішніми властивостями голосу (Кодзасов, 2000: 504–507), ми спробували розподілити всі зафіксовані в художніх текстах номінації голосу, беручи до уваги його властивості й характеристики. Отже, розподілено номінації голосу на дві великі групи: 1) «умонтовані» (термін С. Кодзасова), або постійні характеристики голосу (і самого мовця) – зумовлюються індивідуальними, заданими наперед особливостями мовця: статтю, віком, вродженими особли-

востями звучання голосу тощо; 2) «оказіональні», або мотивовані ознаки, наявність яких може пояснюватися певними об'єктивними (зумовленими зовнішніми факторами) чи суб'єктивними (зумовленими внутрішнім станом мовця) причинами.

Серед зафіксованих нами номінацій голосу, що відбивають його «вмонтовані» характеристики, нами виокремлено такі підгрупи:

а) зумовлені видом, статтю (людина, чоловік, жінка, дівчина, хлопчик тощо): *Та враз із порога землянки залунав голос: – А здорові були, панове товариство!* (Осьмачка, 1998: 73).

У цьому прикладі саме слово *голос* немає при собі ніякої атрибутивної ознаки, але з контексту зрозуміло, що йдеться саме про людський голос. На це вказує репліка – привітання мовця. Ця номінація вказує на видову ознаку. Серед номінацій голосу за статтю ми виявили такі: *Пробило в церкві північ, аж у нашому березі проти батькиного города заспівав жіночий голос* (Осьмачка, 1998: 23); *– Мамо, є ломок. Він лежав у курятнику під віниччям, – почувся хлопчиків голос аж із межі* (Осьмачка, 1998: 95); *– А, вражі діти, – добувався знадвору дідів голос. – Вже, вже ідемо...* (Багряний, 2000: 56); *Бо далеко – чи з буряків, чи на буряки рвалась проста і невесела, мов побут дикунів, дівоча пісня (дівочий голос)* (Хвильовий, 1990: 419).

У наведених прикладах лексема *голос* модифікується прикметниками *жіночий, хлопчиків, дівочий*, що вказують на стать мовця. Але деякі із цих модифікаторів можуть імпліцитно вказувати не лише на стать, а й на вікову групу мовця;

б) зумовлені віковими особливостями мовця.

У ході дослідження ми не зафіксували номінацій голосу, які вказували б на конкретний вік мовця. Але існує багато прикметників на позначення голосу, що імпліцитно включають у себе вікові ознаки типу *молодий, старий* тощо, указують на приблизний вік або, точніше, на пору життя мовця (дитинство, молодість, старість). Варто звернути увагу на атрибутивну конструкцію *молодий голос*, яка може мати двоякий характер, тобто не завжди співвідноситься з віком мовця, адже навіть людина похилого віку може мати молодий голос (так само як молоді очі або молоду душу). Але з контексту неважко встановити приблизну вікову групу мовця: *– Батьку! – це дзвінкий, молодий голос. – Ну як?.. – Добре... – це бас* (Багряний, 2000: 52).

Іноді фіксуються випадки, коли з контексту не можна встановити ні статі, ні віку власника голосу: *Знову постріл! Постріл як грім! І враз крик. Жахливий, нелюдський крик, дитячий чи дівочий* (Багрянний, 2000: 51);

в) номінації голосу за належністю конкретній людині.

Номінації голосу конкретної людини найчастіше виражаються посесивною конструкцією: *Собак не видно було, а тільки голос дідів Гарбузів чувся з конюшині* (Осьмачка, 1998: 15); *На веранді зійшлась група санаторійців, і доносився сюди голос миришавого діда* (Осьмачка, 1998: 410).

Посесивна конструкція також може імпліцитно містити вказівки на вік, стать, рід занять мовця, що зумовлюють певні характеристики його голосу. Створюючи персонажа, автор наділяє його індивідуальними рисами: зовнішністю, характером, голосом. Ми завжди можемо впізнати голоси наших рідних, друзів за якимись особливостями, притаманними тільки їм. Так само й у художньому творі: автор виявляє саме ті особливості голосу свого героя, за якими він може бути безпомилково впізнаний: *До цього часу анарх жодного разу не говорив з Карно. І тепер йому здалося, що метранпажів голос він уже десь чув, ... саме такий упертий, повний безсмертного сарказму, з гаркавим акцентом* (Хвильовий, 1990: 394).

Отже, голос є одним із засобів створення характеру персонажа в художньому творі;

г) вроджені індивідуальні особливості голосу.

Серед позначень індивідуальних особливостей голосу, зафіксованих нами в художніх творах, можна виділити кілька різновидів за покладеною в основу розподілу ознакою:

– за гучністю: *Сестра Катря була надто тихою дівчиною, голос її ніколи не підносився на вищі нотки, і навіть тоді, коли вона хотіла висловити своє обурення, у неї нічого не виходило* (Хвильовий, 1990: 396);

– за висотою, звучністю: *Товариші поранені, визволено Київ! – пролунав високий, чистий голос сестри ще з порога* (Довженко, 1984: 43); *Тільки зрідка з десяти міської в'язниці долітав волохатий гомін: то кричав глухим, напруженим криком тюремний наглядач* (Хвильовий, 1990: 382);

– позначення голосу музичними термінами (бас, тенор): *Батьку! – це дзвінкий, молодий голос. – Ну як?.. – Добре... – це бас* (Багрянний, 2000: 51); *І його високий тенор став битися туюю об стіни і об стелю зем-*

лянки... І їх басы упали додолу і заридали розпукою (Осьмачка, 1998: 72).

У багатьох випадках *голос* позначається двома або кількома прикметниками, які взаємодоповнюють один одного, увиразнюючи ознаку. У таких випадках одна з номінацій є стрижневою, а інша є конкретизатором, модифікує її: *Пісня виводила з небуття ... і підгонить її ніжний дівочий голос. І високо-високо, аж понад той виноград сягає мрійний дівочий голос... А дівочий, вередливий голос над ним: – Грицьку! Чого ж ти не підпрягаєшся? Ну ж бо!* (Багрянний, 2000: 53).

Розглянемо тепер номінації голосу, що зумовлюються певними внутрішніми (суб'єктивними) чи зовнішніми (об'єктивними) причинами, – це *оказіональні номінації*. Як відомо, голос людини завжди залишається індивідуальним і неповторним, але його звучання може варіюватися залежно від психологічного стану мовця, його емоцій, фізіологічного стану, а також його інтенцій щодо адресата мовлення. Зміна голосу може також пояснюватися зовнішніми причинами, що не залежать від мовця. Оказіональні номінації сприймаються як відхилення від «унормованого», звичного звучання голосу, змушують нас шукати причини таких змін. У цьому нам допоможе використання принципу «когнітивного сценарію» (Вежицька, 2001), адже для відтворення конкретного стану мовця, що зумовлює ту чи іншу ознаку його голосу, варто аналізувати не лише номінацію голосу, а й увесь контекст. Серед зафіксованих нами *оказіональних вербалізаторів* голосу можна виділити такі групи:

а) зумовлені психологічним та емоційним станом мовця.

Ця група номінацій голосу є найчисельнішою, включає номінації з різною структурою. Емоції людини дуже різноманітні й мають величезну кількість відтінків. Зафіксовано:

– радість/невдоволення: *– Ідуть, мамо! ідуть, – раптом зааярмувала Наталка дзвінко та голосно* (Багрянний, 2000: 89);

– прихильність/ненависть: *– І радий за вас, і шкода, що йдете! – сказав анарх ласкавим голосом: він завжди почував необхідність говорити з сестрою Катрею задушевно* (Хвильовий, 1990: 396); *Начальник вертався назад, і його проводжали дві мерехтливі цятки і здушене, щодалі, то розпучливішим гнівом наснажене: – Бережеш-ш-ш?! С-собака!..* (Багрянний, 2000: 30);

– ласкавість/різкість: *Ах, який ти глупенький, Хлоню! – сказав ласкаво анарх*

(Хвильовий, 1990 : 403); *Куди ж ви! Чого тікаєте?* – грубо кинула Майя (Хвильовий, 1990: 403);

– спокій/схвильованість: *Старий Сірко позіхнув, ворухнув бровами:– Купив, кажеш? Добре. – І спокійно та голосно: – От бач? Твоя правда, Ганно* (Багрянний, 2000 : 93); – *Неправда! Василь Маркович цього нам не казав – почувся схвильований голос молодій вчительки* (Довженко, 1984: 21);

– піднесеність/байдужість: *Один із хворих натхненно розповідав про барикади під Києвом, про божевільного Муравйова, про «Арсенал»* (Хвильовий, 1990: 392); – *Стривай, – спинив Григорій. Він вибрав зіп-поду світлинку з тигром і подав Наталці. – А це що таке? – Як що? Це ми з кішкою – промовила байдуже* (Багрянний, 2000: 61);

– тріумф/пригніченість: – *Да! – побідно сказала Унікум* (Хвильовий, 1990: 399); *Він говорив тихо, втративши з туги силу голосу* (Довженко, 1984: 9);

– упевненість/непевненість: *І тільки юна та чорнява мати з немовлям, ніби виголошуючи його думки, прорекла переконано, з щирою надією, співчуттям, упертістю: – Дістане!..* (Багрянний, 2000: 91);

– гнів/обурення: *А зсередини розгнівано відповідали: – Божевільний, чорт вас не вхопить. Тікайте швидше від хати!* (Осьмачка, 1998: 14); *Анарх, як ведмідь, підвівся і – воістину – рывкнув: – Чого ви хочете від мене?* (Хвильовий, 1990: 418). У цьому випадку ознака голосу імпліцитно закладена в самому дієслові на позначення мовлення – *ривкнути*. За цією ознакою воно співвідноситься із самим героєм, його зовнішнім виглядом (як ведмідь). Репліка героя могла б передбачати різні стани – нерозуміння, страх, гнів. Але, беручи до уваги показники *ривкнув, як ведмідь*, ми бачимо, що герой перебуває в стані крайнього обурення, роздратування, злості;

– розпач: – *Многогрішний!!! – Начальників крик звучав люто і водночас благально, – не то він погрожував, не то кликав, просив. Нема...* (Багрянний, 2000: 31);

б) номінації, зумовлені фізичним станом мовця.

Ця група номінацій голосу є не такою чисельною, як перша, і представлена лише кількома прикладами. Але принцип аналізу залишається той самий: за способом номінації голосу та загальним контекстом ми можемо визначити, у якому фізичному стані перебуває герой і як це позначається на його голосі. Наприклад: *Тиша цілковита, това-*

ришу генерал, – сказав він пошепки і раптом затремтів – його морозило (Довженко, 1984: 36). Фізичний стан героя – слабкість, на що вказують такі показники, як *затремтів, морозило*. Тому герой не може говорити на повний голос, говорить пошепки;

в) номінації, зумовлені інтенціями мовця щодо адресата.

Ці вербалізатори голосу вказують на мету мовця певним чином вплинути на того, до кого звернене мовлення, викликати певні почуття. Серед зафіксованих нами в художніх творах номінацій, мотивованих метою висловлення, ми можемо виділити кілька підгруп на основі різних відтінків голосу:

– погрози: *Зараз ідіте геть! Тут єсть і поліція, – проказала вона зниженим, але страшно схвильованим і безжально погрозовим голосом* (Осьмачка, 1998: 89);

– докору: *Совісті в тебе нема, – з докором сказав Хома* (Довженко, 1984: 62);

– повчання: – *Дарма ображаєтесь і смієтесь дарма, – сказав повчально літній вже й напідпитку колгоспник Богдан Шамрило* (Довженко, 1984: 58);

– жалю (до когось): *Чому це всі говорять з ним таким жалісливим тоном, ніби і справді з ним діється щось неладне* (Хвильовий, 1990: 397);

г) номінації, зумовлені об'єктивними причинами.

У цю групу виокремлено кілька контекстів, у яких та чи інша ознака голосу пояснюється зовнішніми факторами, незалежними від мовця. Наприклад: *Хворі, крім Карно, пішли на веранду, де зібралась група: відтіля доносились голосні голоси. Здавалось вони хочуть перекичатися чвирю* (Хвильовий, 1990: 416). Об'єктивним фактором є *чвиря*, яка заглушує людські голоси, тому виникає необхідність говорити голосно; *Розкидані по садку койки воює не перекидались голосними фразами* (Хвильовий, 1990: 385). У цьому разі об'єктивним фактором є відстань між мовцями (*розкидані по садку койки*), що також змушує людей говорити голосно.

Проаналізувавши так номінації голосу з різною мотивацією, ми переконалися, що вони нерозривно пов'язані з контекстом, із ситуацією мовлення й відбивають стани та інтенції мовців, тобто є суто антропоцентричними.

3. Структурна парадигма номінацій голосу в ідіостілях українських письменників

Як ми могли переконатися з наведеного вище ілюстративного матеріалу, у багатьох

випадках номінація голосу не включає самого слова *голос*. Часто воно замінюється дієсловом на позначення мовлення, що імпліцитно містить указівку на певну ознаку голосу (*рявкнути, просичати, кинути* тощо), або поєднанням дієслова мовлення з прислівником, який указує на певний відтінок (*сказати похмуро, грубо кинути, промовити байдуже* тощо). Але й сама лексема *голос* часто є необхідним елементом для номінації. За наявності/відсутності слова *голос* у номінації ми вважаємо доцільним виділення двох основних структур: експліцитної та імпліцитної.

3.1. Експліцитна структура

Зазначимо, що ця структура не є однорідною, адже в її межах можна виділити кілька підгруп, у яких слово *голос* виконує різні функції. Спираючись на наш матеріал, виокремили чотири підгрупи, у яких *голос* виступає як: а) агенс; б) інструмент; в) сховище (термінологія В. Дем'янкова, 2000: 196); г) об'єкт (сприйняття).

а) Голос – агенс.

Ця група є найчисельнішою з усіх чотирьох визначених груп. Голос тут є суб'єктом (виконавцем) дії, тобто підметом у реченні й завжди стоїть у називному відмінку. Прилюдом може виступати дієслово, що імпліцитно вказує на ознаку голосу залежно від стану мовця (*голос тремтів, уривався, благав* тощо), або прикметник, іменник зі зв'язкою. Прикметники, що модифікують іменник *голос*, виступають у ролі означень, прислівники – у ролі обставин тощо.

1. *Спочатку голос був тихий і докірливий, а потім перейшов у повне гучання розлуки і, нарешті, зваги* (Осьмачка, 1998: 91).

2. – *Але ж ми вчимося! – пролунав учнівський дівочий голос* (Довженко, 1984: 20).

3. *Сестра Катря була надто тихою дівчиною, голос її ніколи не підносився на вищі нотки* (Хвильовий, 1990: 396).

б) Голос – інструмент.

У цій структурі *голос* підсвідомо розуміється як засіб, який ми використовуємо для вираження наших почуттів, емоцій, ставлення до чогось, намірів тощо. Іменник *голос* у цій структурі завжди виступає в орудному відмінку й обов'язково потребує дієслова на позначення мовлення та прикметника-модифікатора. Щодо синтаксичної функції, то інструментальна номінація голосу обов'язково має включати його конкретну ознаку (*говорити тихим/радісним/дзвінким ... голосом*), яка в цьому разі є семантично невіддільною від слова *голос*. У таких словосполу-

ченнях ми можемо поставити питання *говорити як?*, що вказує на синтаксичну функцію обставини способу дії.

1. *Кидаючись в атаки, він горлав нелюдським голосом. Такими ж голосами кричали поряд його товариші* (Довженко, 1984: 24).

2. *І саме в цю мить щось у яру заспівало таким сумним, чистим та високим голосом, що луна від нього ... покотилася через село...* (Осьмачка, 1998: 11).

3. *І радий за вас, і шкода, що йдете! – сказав анарх ласкавим голосом...* (Хвильовий, 1990: 396).

в) Голос – сховище.

Ця структура імпліцитно вказує на сукупність певних елементів (звуків, тонів) або на один елемент чи ознаку, що міститься, «зберігається» в голосі. Слово *голос* у цій структурі найчастіше є обставиною місця і стоїть у місцевому відмінку:

1. *Дівчина:*

– *Ясно – заблудив ... А в голосі така щирість, аж серце Григорієві тьохнуло* (Багрянний, 2000: 85).

2. – *Хороші в мене діти, синку... А в голосі стільки гордості матерньої...* (Багрянний, 2000: 66).

3. *В її голос і затремтіла непевна нотка* (Хвильовий, 1990: 408).

Іноді зустрічаються конструкції, у яких слово *голос* стоїть у родовому відмінку: *Прийди!.. Я знаю, що ти могутніша від мого кривдника: звук твого голосу заставлять зашуміти мою душу всіма переливами пісень...* (Осьмачка, 1998: 32). У цьому разі *голос* виступає як «сховище» звуків, а вся конструкція *звук твого голосу* є підметом і, відповідно, виступає як агенс.

г) Голос – об'єкт.

У досліджуваних творах зафіксовано кілька конструкцій, у яких *голос* виступає як об'єкт сприйняття, тобто в реченні є суб'єкт, який сприймає, чує його. У таких випадках іменник *голос* стоїть у знахідному відмінку й виконує функцію прямого додатка: 1. *Але майже одноразово анарх почув збоку метранпажів голос* (Хвильовий, 1990: 419); ... *Гордій вже на зваленого не дивився, а підіймав допитливо несамовитий погляд на панотця, до краю здивованого. І почув страшний своїм звучанням голос: – Навколішки, собача душе* (Осьмачка, 1998: 45).

На прикладі розглянутих нами структур маємо можливість ще раз пересвідчитися в метафоричності людського мислення. Несвідоме ототожнення голосу із суб'єктом

дії (агенсом), засобом дії (інструментом), місцем (сховищем), об'єктом є когнітивною метафорою, вивчення якої дає можливість з'ясувати особливості сполучуваності слова *голос*, специфіку його вживання в різних відмінках і різних синтаксичних функціях.

3.2. Імплицитна структура

Як відомо, ця структура номінацій голосу є найбільш частотною в нашому мовленні. У більшості випадків вона складається з дієслова на позначення мовлення та прислівника (або іменника в орудному відмінку з прийменником), які слугують для номінації тієї чи іншої ознаки голосу й указують на постійні, «умонтовані» характеристики мовця або на його поточний стан. Значно рідше, але все-таки фіксуються конструкції, які не містять дієслова. За наявністю/відсутністю дієслова можемо виокремити дві групи імплицитних номінацій голосу: дієслівні та бездієслівні.

а) Дієслівні номінації.

Дієслівні номінації також неоднорідні за своєю структурою. Спираючись на ілюстративний матеріал, ми виокремили три типи дієслівних конструкцій:

– власне дієслівні (складаються з одного дієслова, що містить у собі певну ознаку голосу): – *Ви не тямите, що ви кажете. Дурень ви! – скипів раптом Василь Маркович* (Довженко, 1984: 21); – *Не кажіть таких слів, – прошипів Грибовський* (Довженко, 1984: 21); – *Встать! – гримнув начальник. Всі встали* (Багрянний, 2000: 32);

– дієслівно-прислівникові (складаються з дієслова та одного чи кількох прислівників): – *Йди, солдате. Виконуй свій обов'язок, – сказав він тихо, як рідному сину* (Довженко, 1984: 34); – *А я тебе питаюся, чого ти до мене в'язнеш? – обминаючи відповідь, прохрипів тихо і зловісно Сверделець* (Осьмачка, 1998: 69);

– дієслівно-іменникові (складаються з дієслова та іменника в орудному відмінку з прийменником): – *Паут пішов, – сказав Грицько з досадою* (Багрянний, 2000: 83); – *Совісті в тебе нема, – з докором сказав Хома* (Довженко, 1984: 62).

Іноді трапляються змішані конструкції, які, крім дієслова, включають до свого складу й прислівник, й іменник в орудному відмінку з прийменником: – *Ні ... Бери вище! – подумав хвильку ... І додав гордо і трохи заголосно, з притиском: – Інженер, о!* (Багрянний, 2000: 92); *І тільки юна та чорнява мати з немовлям, ніби виголошуючи його думки, прорекла переконано, з щирою надією, співчуттям, упертістю: – Дістане!..* (Багрянний, 2000: 91).

б) Бездієслівні номінації.

Бездієслівні імплицитні номінації голосу – це конструкції, які можуть складатися з одного або кількох прислівників, іменників із прийменниками або ж включати до свого складу обидва елементи. Відсутність дієслова на позначення мовлення зумовлює еліптичність цих номінацій, тому вони потребують прояснення загальної ситуації мовлення, обов'язкової вказівки на мовця тощо. Такі конструкції є поодинокими й представлені в художніх творах лише двома прикладами: *Старий Сірко позіхнув, ворухнув бровами: – Купив, кажеш? Добре. – І спокійно та голосно: – От бач? Твоя правда, Ганно* (Багрянний, 2000: 93); *Тюбетейка вагалася. Тоді майор з притиском, але тихо: – Що вам наказано!?* (Багрянний, 2000: 40).

4. Висновки

Проаналізувавши так представленість концепту голосу в художньому мовленні українських письменників, ми можемо виділити такі його основні ознаки:

– концепт «голос» включає різні за мотивацією характеристики звучання людського мовлення;

– має багато позначень, різних за структурою та семантичними відтінками;

– найпоширенішим способом реалізації концепту «голос» є імплицитні структури;

– позначення концепту «голос» завжди є антропоцентричними, тобто відбивають характеристики і стани самого мовця. У художніх творах концепт «голос» є одним із потужних засобів характеротворення.

Отже, голос людини (персонажа) передає нам величезний обсяг екстралінгвістичної інформації, яку ми сприймаємо на підсвідомому рівні та яка зумовлює наше сприйняття не лише висловлення, а й самої людини (персонажа). Різноманітність способів представлення свідчить про те, що концепт «голос» є добре структурованим, а отже, важливим концептом української лінгвоментальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багрянний І. Тигролови. Кіровоград : Степова Еллада, 2000. 239 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 287 с.
3. Демьянков В.З. Семантические роли и образы языка. Язык о языке. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 193–271.
4. Довженко О. Повість полум'яних літ. Довженко О. Повість полум'яних літ. Повісті. Київ : Молодь, 1984. С. 6–106.

5. Ковалёва Т.Ю. О содержательных контекстах понятия «концепт»: от В. Гумбольдта и А.А. Потебни к А. Везбицкой и Ю.С. Степанову. *Социальные и гуманитарные науки. Серия 6 «Языкознание»*. Москва : Наука, 2002. № 3. С. 39–43.
6. Кодзасов С.В. Голос: свойства, функции и номинации. *Язык о языке / под ред. Н.Д. Арутюновой*. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 502–527.
7. Осьмачка Т. Старший боярин. *Осьмачка Т. Старший боярин. План до двору*. Київ : Український письменник, 1998. С. 10–99.
8. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва : Русские словари, 2000. 415 с.
9. Хвильовий М. Санаторійна зона. *Хвильовий М. Твори : у 2 т*. Київ : Дніпро, 1990. Т. 1. 464 с.
10. Цывьян Т.В. Лингвистические основы Балканской модели мира. Москва : Наука, 1990. 207 с.
4. Dovzhenko O. (1984). Povist' polum'janyh lit. Dovzhenko O. Povist' polum'janyh lit. Povisti [The story of the flame years. Dovzhenko O. The story of the flame years. Tales]. Kiev: Youth, pp. 6–106.
5. Kovaleva T.Yu. (2002). O soderzhatel'nyh kontekstah ponjatija "koncept": ot V.Gumbol'dta j A.A.Potebni k A.Vezhbickoj i Ju.S.Stepanovu [On the meaningful contexts of the concept of "concept": from V. Humboldt and A. A. Potebni to A. Vezhbickaya and Yu. S. Stepanov]. *Social and human sciences. Abstract journal. Series 6: Linguistics. No. 3*. Moscow: Nauka, pp. 39–43.
6. Kodzasov S.V. (2000). Golos: svojstva, funkcii i nominacii. *Jazyk o jazyke [Voice: properties, functions and nominations]*. Language about the language / Ed. N.D. Arutyunova. Moscow: Languages of Russian Culture, pp. 502–527.
7. Osmachka T. (1998). Os'machka T. Starshyj bojaryn. Os'machka T. Starshyj bojaryn. Plan do dvoru [Senior boyar. Osmachka T. Senior boyar. Plan to the yard]. Kiev: Ukrainian Writer, pp. 10–99.
8. Rakhilina E.V. (2000). Kognitivnyj analiz predmetnyh imen: semantika i sochetaemost' [Cognitive analysis of subject names: semantics and compatibility]. Moscow: Russian Dictionaries, 415 p.
9. Khvylovy M. (1990). Sanatorijna zona. Hvylovy M. Tvory v dvoh tomah [Sanatorium zone. Khvylovy M. Works in two volumes]. T. 1. Kyiv: Dnipro, 464 p.
10. Tsyvyan T.V. (1990). Lingvisticheskie osnovy Balkanskoj modeli mira. [Linguistic basis of the Balkan model of the world]. Moscow: Nauka, 207 p.

REFERENCES:

1. Bagryany I. (2000). Tygrolovy. [Tigrolovi]. Kirovohrad: Stepova Hellas, 239 p.
2. Vezhbickaya A. (2001). Ponimanie kultur cherez posredstvo kljuchevyh slov. [Understanding of cultures through the medium of keywords]. Moscow: Languages of Slavic Culture, 287 p.
3. Demyankov V.Z. (2000). Semanticheskie roli i obrazy jazyka. *Jazyk o jazyke*. [Semantic roles and images of language. Language is about language]. Moscow: Languages of Russian Culture, pp.193–271.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК 811.161.2'271.1'342.41

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-30>

РЕГІОНАЛЬНА ОРФОЕПІЯ ГОЛОСНИХ: НОРМАТИВНІСТЬ І ДЕВІАЦІЇ

Дружинець Марія Львівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

mriiad68@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8232-0216

Стаття присвячена українському усному мовленню на синхронному рівні, зокрема вимовним особливостям української мови. На основі соціопитування зроблено спробу визначення відсоткового рівня володіння орфоепією голосних, зокрема вимовою ненаголошених [e], [u], [o], початкового наголошеного [i] залежно від сфери діяльності респондентів, регіону України (Північна, Південна, Західна, Східна, Центральна). Указано важливі вимовні проблеми та визначено стійкі норми вимови голосних.

Мета дослідження – обґрунтувати нормативність та історичну органічність орфоепічної системи українського усного мовлення в діячності (писемні пам'ятки) та синхронії (мовлення сучасної української молоді в Україні).

Методи. Із загальнонаукових методів у дослідженні використовуються аналіз і синтез, індукція, дедукція, спостереження, таксономія (для класифікації орфоепічних явищ, зокрема слів, що представляють орфоепію звуків), кількісний аналіз (для визначення частотності дотримання орфоепічних норм і відсоткового показника володіння орфоепічними нормами), описовий метод (для узагальненої характеристики функціонування норм вимови в діячності та синхронії). У межах спеціальних лінгвістичних методів залучено порівняльно-історичний (для порівняння орфоепічних особливостей у синхронії (сучасної живої вимови) та діячності (відбиття в писемних пам'ятках)); зіставний (для виявлення специфіки орфоепічної картини в різних регіонах України); метод лінгвістичної географії (для визначення просторового функціонування орфоепічного явища).

Результати. У конкретно запропонованих словах при вимові ненаголошених голосних [e], [u], [o] та початкового наголошеного голосного [i] зустрічаються девіації, зумовлені впливом правопису, відсутністю теоретичних знань [в'єршник], [в'ид'єлка], [жит':а], [в'єрши на], [в'єсна], [в'єз'ін':а], [п'єр'єка], [ін' од' і], [з' оз' ул' а], [п'р' ом' ін':а] чи тільки відсутністю теоретичної бази [ус' м' іх' аїєц':а]

Висновки. Таким чином, слабкими нормами вважаємо норми вимови ненаголошеного [o] перед наголошеним [y] (володіють 35% усіх опитаних на теренах України), ненаголошеного [o] перед наголошеними [i] (31%), початкового наголошеного [i] (34%). Найкраще володіють опоненти нормами вимови ненаголошеного [e] (вєсна, 72%) та ненаголошеного [e] в позиції між м'якими приголосними (усміхається, 48%), однак останню не вважаємо сильною нормою, і на Східній Україні її не дотримується жоден респондент, а норм ненаголошеного звуку [o] перед наголошеним [i], початкового наголошеного [i] зовсім не дотримуються на Західній і Східній Україні. Володіння орфоепією голосних в Україні розцінюється як слабка норма і становить 37%: вимовою ненаголошеного [u] – 40%; вимовою ненаголошеного [e] – 41%; вимовою ненаголошеного [e] як [eі] – 38%; вимовою ненаголошеного [o] – 30%; вимовою наголошеного початкового [i] – 34%. Надслабкою нормою для східного регіону вважається вимова ненаголошеного [e] як [eі], для західного – вимова ненаголошеного [u] як [u^ε], [e^ε], [e], тобто жоден респондент не відтворив вокальної асиміляції, що зумовлено впливом орфографії та є грубим порушенням норми.

Ключові слова: соціофонетичне опитування, стійкі норми вимови, регіональна вимова голосних, вимова молоді України.

THE REGIONAL ORPHOEOPY OF VOICES: NORMS AND DEVIATION

Druzhynets Maria Lvovna,

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Ukrainian language

Odessa I. I. Mechnikov National University

mriiad68@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8232-0216

The article is devoted to the Ukrainian oral speech at the synchronous level, in particular, the pronunciation features of the Ukrainian language. Based on the poll, an attempt to determine the level of knowing vowels was made, including the pronunciation of unstressed [e], [u], [o], initial stressed [i] depending on the sphere of activity of respondents and the region of Ukraine (North, South, West, East, Central). Important pronunciation problems and stable vowel norms are identified.

The purpose of the research is to substantiate the normativity and the historical organic nature of the orthoepy system of Ukrainian verbal speech in diachrony (written monuments) and synchrony (speaking of modern Ukrainian youth in Ukraine).

Methods. Analysis and synthesis are used in the study; induction; deduction; observation; taxonomy (for the classification of orthoepy phenomena, in particular words representing the orthoepy of sounds); quantitative analysis (to determine

the frequency of sticking to standards of orthoepy and the percentage of possession of orthoepy standards); descriptive method (for a generalized description of the functioning of the norms of pronunciation in diachrony and synchrony). Special linguistic methods including comparatively and historical (to compare orthoepy features in synchrony (modern living pronunciation) and diachrony (reflection in written memos; to study the historical roots of each demanding norm)); comparative (to identify the specificity of the picture of orthoepy in different regions of Ukraine); method of linguistic geography (to determine the spatial functioning of the orthoepy phenomenon).

Results. In specifically suggested words when pronouncing the unstated vowels [e], [u], [o] and initial vowel [i], there are deviations caused by the influence of spelling, lack of theoretical knowledge [véршник], [видéлка], [жум'á], [вeрши на], [вeсна], [вeз'ин:'a], [пeрýка], [íн'од' i], [з'òз'ýл' a], [пp'ом' ин':a] or only in the absence of a theoretical base [yc'м'ixájeц:'a].

Conclusions. Thus, we consider weak norms to pronounce unstressed [o] before stressed [y] (35% of all polled in Ukraine hold), unstressed [o] before stressed [i] (31%), initial stressed [i] (34%). Opponents who pronounce of the unstressed [e] (вeсна, 72%) and the unstressed [e] in the position between soft consonants (yc'м'ixájeц'я, 48%) know the norms. But it is not considered to be a strong norm and is not respected in Eastern Ukraine by any respondent. The norms of unstressed [o] before stressed [i], initial stressed [i] are not observed at all in Western and Eastern Ukraine. Possession of the orthoepy of vowels in Ukraine is regarded as a weak norm and is only 37%: pronunciation of the unstressed [u] – 40%; pronunciation of the unstressed [e] – 41%; pronunciation of the unstressed [e] as [ei] – 38%; pronunciation unstressed [o] – 30%; pronunciation of the stressed initial [i] – 34%. The pronunciation of the unstressed [e] as [ei] is considered to be the weakest standard for the eastern region, the pronunciation of the unstressed [u] as [u^e], [e^u], [e] for the western region, so no respondent reproduced vocal assimilation due to the influence of spelling and is a gross violation of the norm.

Key words: socio-phonetic poll, stable pronunciation norms, regional vowel pronunciation, pronunciation of the Ukrainian youth.

Вступ

З утвердженням української мови як державної на території України розширилася сфера її використання, а це визначило появу чималої кількості помилок і знизило рівень мовної культури. Сьогодні існує багато праць, спрямованих на підвищення мовної культури як основи культури спілкування загалом, наприклад, це праці Н. Бабич, С. Бибик, Г. Волкотруб, О. Горбул, С. Єрмоленко, С. Караванського, Т. Ковалевської, О. Кубрак, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Пономарева, О. Сербенської, Т. Чмут, С. Шевчук та ін. Найбільше простежуються регулярні відхилення від кодифікованих правил в усному мовленні, що насамперед пов'язано зі слабкою чи нестійкою мовною нормою і висвітлено у розробках С. Бибик, С. Єрмоленко, Є. Карпіловської, Т. Космеди, Т. Коць, Л. Мацько, М. Пилинського, Л. Струганець, Г. Сюті, С. Чемеркіна та ін.

В усному мовленні часто порушується норма вимови голосних звуків: ненаголошених [и], [e], [o], наголошеного початкового [i]. Розглянемо орфоєпію кожного звука з урахуванням його позиції та діякронічної фіксації в писемних пам'ятках (в основі яких лежить фонетичний принцип правопису), що свідчать про історію кожної орфоєпічної норми. На підставі проведеного соціопитування та порівняння його результатів з історичними відомостями будемо виокремлювати слабкі (нестійкі, нестабільні) та сильні (стійкі, стабільні) норми. Слабкими вважатимемо норму, показник володіння якою молоддю становитиме менше 50%, відповідно сильними – 50% і більше.

1. Концептуальний апарат дослідження

Мета дослідження – обґрунтувати нормативність та історичну органічність орфоєпічної системи українського усного мовлення в діякронії (писемні пам'ятки) та синхронії (мовлення сучасної української молоді в Україні).

Мета передбачає такі **завдання**:

1) представити її діякронічну ретроспективу, простеживши історичне коріння кожної орфоєпічної норми голосних у писемних пам'ятках;

2) з'ясувати девіантні процеси в орфоєпічній системі сучасного українського усного мовлення;

3) на основі соціопитування проаналізувати орфоєпічний рівень мовлення українських респондентів на теренах України, виокремивши девіації та нормативність.

Актуальність дослідження визначається тим, що вивчення українського усного мовлення у соціофонетичному аспектах уможливує отримання знань про комплекс чинників, які впливають на нормативність / девіантність / деградаційність українського усного мовлення, та відкриває шляхи для обґрунтованого й усвідомленого унормування орфоєпічної системи, а отже, для вдосконалення мовлення як базового складника загальної комунікативної культури особистості та нації загалом.

Об'єкт дослідження – усне мовлення українців.

Предметом дослідження є соціофонетичні аспекти українського усного мовлення на рівні його звукових презентацій, що передбачають визначення рівня володіння орфоєпічними нор-

мами української літературної мови молоддю (представники різних локальних і соціальних сфер), зокрема орфоепією голосних у рідномовних словах: вимова ненаголошених [e], [и], [o]; початкового наголошеного [i].

Наукова новизна дослідження визначається спробою вивчення нормативності українського усного мовлення в його широкій локальній представленості, а також спробою вивчення рівня володіння кодифікованими нормами й укладання статистики типових помилок.

Методи. Із загальнонаукових методів у дослідженні використовуються аналіз і синтез, індукція, дедукція, спостереження, таксономія (для класифікації орфоепічних явищ, зокрема слів, що представляють орфоепію звуків), кількісний аналіз (для визначення частотності дотримання орфоепічних норм і відсоткового показника володіння орфоепічними нормами), описовий метод (для узагальненої характеристики функціонування норм вимови в діахронії та синхронії). У межах спеціальних лінгвістичних методів залучено порівняльно-історичний (для порівняння орфоепічних особливостей у синхронії (сучасна жива вимова) та діахронії (відбиття в писемних пам'ятках)); зіставний (для виявлення специфіки орфоепічної картини в різних регіонах України); метод лінгвістичної географії (для визначення просторового функціонування орфоепічного явища).

Фактичним матеріалом дослідження стали результати соціопитування – 250 записів, зафіксованих на аудіоносії (інформантами було обрано молодь Південної, Північної, Західної, Східної, Центральної України різного фаху (всього 250 осіб).

2. Соціофонетичний опис вимови голосних українцями

Ненаголошений [и] згідно із сучасними нормами вимови наближається: 1. до [и^e]: [зи^eмо́виї]; 2. до [e^u] перед складом із наголошеними [а]: [ле^uжва́р], 3. до [e^u] чи [e] перед складом із наголошеними [е]: [пе^uс'ме́н: и^eк, пeс'ме́н: и^eк], [ve^uдéлка, veдéлка]; 4. до [eⁱ] між м'якими приголосними: заець [за́је'ц'].

Для визначення рівня володіння нормою вимови ненаголошеного [и] було запропоновано прочитати слова *вершник*, *виделка*, *життя*. На основі трьох прочитаних слів рівень володіння нормою вимови **ненаголошеного [и]** становить 40% (в Північній Україні (ПнУ) – 34%, Південній Україні (ПдУ) – 77%, Західній Україні (ЗхУ) – 0%, Східній Україні (СхУ) – 13%, Центральній Україні (ЦУ) – 17%).

У слові «вершник» маємо незначне наближення ненаголошеного [и] до [e], яке у слові *вершник* вимовляє 36% респондентів України (12% у ПнУ, 84% – ПдУ, 12% – ПнУ, 16% – СхУ, 68% – ЦУ) і жоден респондент ЗхУ не дотримується цієї орфоепічної норми. При вимові цього слова респонденти допускали одну девіацію – чітко без наближень вимовляли ненаголошений [и] [véршник]. Помилки допустили 64% українців (ПдУ – 16%, ПнУ – 88%, ЗхУ – 100%, СхУ – 84%, ЦУ – 32%). Слово «виделка» [vedéлка], [vi^edéлка] правильно вимовили 34% опитаних України (70% респондентів ПдУ, 20% – ПнУ, 18% – СхУ, 62% – ЦУ), знову всі західноукраїнські респонденти та деякі інформанти інших регіонів при вимові виходять за рамки орфоепічної норми та відтворюють орфографічні норми [vidéлка]. У слові «життя» [и] наближається до [e] сильніше і позначається у транскрипції як [e^u] [же "т':á], але 51% українців (22% в ПдУ, 30% – ПнУ, 100% – ЗхУ, 14% – ЦУ, 94% – СхУ) вимовляють у цьому слові [и] згідно з нормами правопису [жит':á]. Вражає високий показник неволодіння нормою західноукраїнськими респонденти. Відхилення від норми пов'язані з впливом діалектної вимови, оскільки, як зазначає М. Лесюк, у діалектній вимові можна помітити сильне тяжіння [e] до [и], тоді як [и] до [e] майже не наближається (Лесюк, 2008: 22).

Проведемо паралелі з писемними пам'ятками: фіксація букви *e* на місці ненаголошеного [и], що свідчить про відповідну вимову ненаголошеного [и], зрідка трапляється у пам'ятці «Слово о полку Ігоревім»: *Володиме́рь* (9), у Виголексинському збірнику XII – XIII ст.: *пeдe ревы* (5) (Соболевский, 1884: 98), у Київському Псалтирі XIV ст.: *блговолeнeсмь* (71) (Німчук, 1993: 15). Особливо часто це явище фіксується у пам'ятках XV – XVIII ст.: *нашеми* (Богд. XV, I, 290), *седить* (ОП, Київ., з., 119), *цебули* (АЖ., 1584, 77), *метрополита* (Пер. 33), *Чегерин* (АПГУ, II, 30) (Жовтобрюх, Русанівський, Скляренко, 1979: 263). Традиція передачі ненаголошеного [и] літерою *e* зрідка простежується в «Енеїді» І. Котляревського перед складом із наголошеним [а], [и]: *умераю* (V: 46), *помелився* (VI: 19), у граматиці О. Павловського перед наголошеним складом з [и]: *шипшина* (74), в альманасі «Русалка Дністрова» перед складом із наголошеними [о], [а]: *лебонь* (27), *заберає* (113), у словнику П. Білецького-Носенка перед наголошеним складом з [а], [и], [e]: *веш-*

някъ (74), шепшина (397), веделка (76), у журналі «Основа», зокрема у творах П. Куліша, у префіксі пре-, в корені -мир-, флексії -имо: *прекладає* (1861, № 11–12: 1), *Владимера* (1861, № 10: 92), *задзвонемо* (1862, № 1: 19), у творах Марка Вовчка: *седівъ, седіла, седіти*, у творах О. Стороженка: *шипшина* (1861 № 2: 18), *зъ прогаленами* (1861, № 2: 16), у творах Л. Глібова у коренях дієслів -бир-, -пир-: *убирайтеся* (1861, № 4: 60), *наперали* (1862, № 7: 62), у прислівниках *лебонь* (1861, № 6: 23), *леше* (1862, № 3: 43). І досить часто ця вимовна особливість передається у рукописах Т. Шевченка: у префіксі при- *предолыни* (II: 148); в коренях іменників, прикметників, дієслів – *Чегирині* (I: 341) *вешневый* (II: 39), *розлели* (II: 48); у суфіксах -учи, -ючи, -ячи, -вши дієприслівників – *йдуче* (II: 121), *лягаюче* (II: 121), *незводяче* (II: 113), *сказавши* (II: 139); у закінченні дієслів III ос. одн. майбутнього часу – *лазитиме* (II: 69); у кінці прислівників – *ніколе* (II: 107), *всюде* (II: 110) (Микитин, 1996: 37). Ненаголошений [и] позначається літерою *ы* послідовно: в «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *прывля* (7), *пльвѣ* (7), *выходять* (8), *бачышь* (8); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *добрый* (3), *сыротыну* (4), *мылостывый* (9), *вышенькы* (11). Вимова ненаголошеного [и] у граматиці Я. Головацького передається літерою *и* (*ы*): *отвыкнувъ* (189), *отнынѢ* (212), *мыти* (138) (Дружинець, 2016: 125).

Наступні зміни – зміни ненаголошеного [е], які О. Пономарів називає якісною редукацією і вважає, що вона стосується тільки ненаголошених [е], [о] (Пономарів, 2001: 23). **Ненаголошений [е]** згідно із сучасними нормами вимови, наближається до [и]: [*ve^usná*], сильніше наближається до [и] і передається в транскрипції як [и^e] перед складом із наголошеними [і], [и], [у], а перед складом із наголошеним [и] можемо мати і чистий [и]: [*vi^ez'in':a*], [*stij^eji na ci stij^eji na*], [*pi^eruka*]. Ненаголошений [е], на думку Н. Тоцької, вимовляється як [и(е)] перед складом із наголошеними [у], [і], [и]: [*ni(e)símo*], [*ni(e)sú*], [*ni(e) sí*] (*несімо, несу, неси*); як [и] перед складом із наголошеним [и] при швидкому темпі мовлення: [*vidí*], [*vilíki*] (*веди, великий*); як [е(и)] перед складом з іншими голосними, особливо з [е]: [*che(u)káti*], [*me(u)né*], [*ne(u)slá*], [*ne(u)sló*], [*suve(u)rén':ic't'(u)*] (*чекати, мене, несла, несло, суверенність*) (Тоцька, 1993: 63). М. Наконечний зазначає, що при швидкій вимові ненаголошений [е] перед наголошеним [і] вимовляється як [и(і)]: [*ni(i)*

č'ím'] (*печіть*) (Наконечний, 1951: 168). Між м'якими приголосними ненаголошений голосний [е] наближається до [і]: [*okrá je(i)u'*] (*окраєць*) (Наконечний, 1969: 384). На думку В. Горпинича, ненаголошений голосний [е] між м'якими приголосними вимовляється як звук [и], близький до [і]: [*koréju'č'*] (Горпинич, 1992: 248).

За нашими спостереженнями, 38% опитаних вимовляють слово «вершина» згідно з нормою [*vi^uriína*], [*vi^uer^uina*] (10% в ПнУ, 20% – ЗхУ, 10% – СхУ, але 58% – ЦУ, 90% – ПдУ), а решта виходять за рамки орфоепічної норми та відтворюють орфографічні норми [*ver^uina*]. У слові «весна» ненаголошений [е] наближається до [и] і 28% опитаних в Україні порушують це правило (22% в ПнУ, 38% – ЦУ, 16% – ПдУ, 28% – ЗхУ, 38% – СхУ), копіюючи написання [*vesná*], інші респонденти вимовляють згідно з нормою – [*ve^usná*]. Слово «везіння» [*vi^uez'in':a*], [*vi^uz'in':a*] правильно вимовили 37% українців (12% у ПнУ, 70% – ПдУ, 12% – ЗхУ, 18% – СхУ, 50% – ЦУ), а решта інформантів у мовленні відтворили написання [*vez'in':a*]. Зазвичай у слові «перука» ненаголошений [е] вимовляється як [и^e] або [и]: [*pi^eruka*] чи [*piruka*], проте 77% українських респондентів (94% у ПнУ, 58% – ПдУ, 86% – ЗхУ, 94% – СхУ, 64% – ЦУ) при вимові відтворюють правильні норми [*perúka*]. Рівень володіння нормою ненаголошеного [е] на основі слів *вершина, перука, весна, везіння* становить 41% в Україні (27% в ПнУ, 72% – ПдУ, 30% – ЗхУ, 24% – СхУ, 52% – ЦУ), переважно у мовленні домінують норми написання.

Ненаголошений [е] в позиції між м'якими приголосними наближається до [і], цю норму виділяємо окремо, оскільки представляє не позиційний алофон, як попередні звуки, а комбінаторний. На прикладі слова «*усміхається*» можна говорити про регіональний рівень володіння нормою, зокрема 38% усіх опитаних в Україні (64% у ПнУ, 52% – ПдУ, 10% – ЗхУ, 64% – ЦУ) вимовляють згідно з нормою ненаголошений [е] як [eⁱ]: [*us'm'ixá jeⁱč':a*]. Однак жоден інформант Східної України цю норму не продемонстрував. У цій позиції, на думку М. Наконечного, допускається вимова [е] як [i^e] чи [i^u] (Наконечний, 1969: 384), але і так наближень ненаголошеного [е] не було в мовленні респондентів. Ненаголошений [е] здебільшого наближається до [и]. Як зазначає Н. Тоцька, перед складом із дальшим наголошеним голосним середнього чи низького підняття [е] змінюється менше,

а перед складом із наголошеним голосним високого підняття – наближається до [и]. При вимові ненаголошеного алофона [и] артикуляція дещо знижена і наближена до ненаголошеного [е] (Тоцька, 1970: 28).

Звернемося до історичної орфоєпії: буква *и* на місці *е*, що свідчить про вимову ненаголошеного [е] близько до [и], зрідка трапляється у писемних пам'ятках, що відбивали окремі фонетичні особливості південних слов'янських говорів, ще з XI ст.: *наречиси* (Ізб. 1073, 112), *на кристь* (157), *оучтила* (233) (Жовтобрюх, Русанівський, Скляренко, 1979: 263), хоч Г. Півторак зазначає, що протягом другої половини I тис. після Р.Х відбулося взаємне зближення ненаголошених голосних [е] – [и] (*весна, село*) (Півторак, 2014: 61). Літера *и* (*ы*) на місці ненаголошеного [е] часто зустрічається у пам'ятках пізнішого періоду, наприклад: *учителю, мучитилемь* (Єв., 1283) (Жовтобрюх, Русанівський, Скляренко, 1979: 263), *ожинися* (Єв. Верковича, XIV), *чирвоний* (Крех. Апостол, 1560), *Диниса* (Акт. кн. Полт. гор. ур. I: 53, 32), *канцелярией* (Л. Вел.: 31, 263), *на хрыбетъ* (К. Зіновієв, 226; Микитин, 1996: 157). Наведені факти свідчать про певне артикуляційно-акустичне зближення [е] з [и], що є нормою сучасної літературної вимови.

Зрідка простежується фіксація вимови [е] як [и], що передається на письмі літерою *и*, в «Енеїді» І. Котляревського перед наголошеним складом із [і] (*менѣ, I: 23*), у граматиці О. Павловського перед наголошеним складом з [і], [о] (*мыні, 87; чырвоный, 65*), в альманасі «Русалка Дністрова» перед наголошеним складом з [і] (*минѣ, 51*), у творах П. Куліша перед наголошеним складом з [и], [і], [о] (*мини, 1862, I: 36; тичи, 1862, I: 62; пиромъ, 1861, 3: 13*). У переважній більшості прикладів засвідчено вживання літери *и* на позначення ненаголошеного [е] у словнику П. Білецького-Носенка перед наголошеним складом з [и], [і], [а], [о] (*видмідъ, 76; ливиця, 208; селянський, 326; чирвонний, 390*) (Микитин, 1996: 37). Зрідка фіксується вимова ненаголошеного [е], наближеного до [и]: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *почыні лы* (27), у «Кобзарі» Т. Шевченка – *сило* (39); у «Кобзарі» Є. Гребінки [е] передається літерою *и* (*ы*) перед наголошеним [і] лише в одному слові – *мыні* (42). І доволі часто ця вимовна особливість представлена у рукописах Т. Шевченка (*ришотки, I: 37; кошися, I: 26; тиче, II: 174; систри, I: 36*) (Микитин-Дружинець, 2009: 363).

Початковий наголошений **голосний [і]** вимовляється із призвуком до [и]>[і^и], або ж

взагалі переходить в [и] чи [и^и]: *інколи* [і^инколи], [і^инколи], [і^инколи]. У слові «іноді» початковий [і] є наголошеним, тому згідно з нормою [і] маємо вимовляти як [і^и], [и^и] або [и] [і^иноді], [і^иноді], [і^иноді], проте в 66% українців (82% в ПнУ, 24% – ПдУ, 100% – ЗхУ, 100% – СхУ, 24% – ЦУ) при вимові цього слова відчувається вплив правопису. Правопис є головним чинником нормування і регулювання не лише писемної форми літературної мови, а й усної: написання сприймалося та сприймається переважною більшістю носіїв літературної мови як норма вимови. Таким чином, правопис, у багатьох моментах не відбиваючи домінуючих у мові особливостей вимови, завжди впливав на неї. Тому усне мовлення під впливом орфографії набувало неорганічних для української мови рис, зокрема ці особливості стосувалися не лише звукового образу мовлення, а й сягали глибинних змін – фонемного рівня мови. Ще Ф. Шумлянський у розвідці про перший офіційний правописний документ висловлює незгоду з написанням *Ірод, іржа* та ін., посилаючись на словник Б. Грінченка, де ці слова подано з буквою *и*: «Тут можна вбачати непотрібну штучність: жива мова підганяється під правило. Якби ми навіть погодилися на цю штучність для зазначених вище прикладів, то ні в якому разі під це правило не можуть підійти такі слова: *иний, инш*» (Шумлянський, 1926: 107).

Початковий наголошений [і] передається буквою *и*: в «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *инша* (15), *ижь* (30); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *искры* (11), *иволга* (11), *инший* (18), у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка – *играшкы* (18), *игры* (43) (Дружинець, 2015: 70). Варто зазначити, що написання початкового *и* перед *н* було орфографічною нормою на початку ХХ ст. і формулювалося у «Найголовніших правилах українського правопису» (1918) (Огієнко, 2001: 364).

Ненаголошений **звук [о]** перед складом з [у], [і] в основі слова наближається до [у]: *розумниця* [ро^уз^ум^инец'а], [ру^уз^ум^инец'а], *борідка* [бо^ур'ідка]. Слово проміння [про^ум'ін':а] згідно з орфоепічною нормою вимовляє тільки 31% українців (74% респондентів ПдУ, 44% ЦУ, 38% ПнУ), чистий ненаголошений [о] вимовляють західноукраїнські та східноукраїнські мешканці. При дуже швидкій вимові ненаголошений [о] перед складом із наголошеним [у] може вимовлятися як [у] (*зозуля* [зу^ул'а]), це слово велика кількість респондентів ПдУ, а саме 80%, вимовляє правильно. В інших регіонах гірша ситуація: ПнУ – 8%, ЗхУ – 28%, ЦУ – 28%, 0% СхУ. Регіональний показник норми вимови ненаголошеного [о]

становить 30% (в ПнУ 23%, в ПдУ – 77%, у ЗхУ – 14%, ЦУ – 36%), нульовий показник володіння нормою в східноукраїнських респондентів.

Звернемось і до історичної довідки норми: літера у на місці ненаголошеного [о] зрідка наявна в пам'ятках XI–XIII ст.: у Святославовому збірнику 1073 р. – *оучистивъшес#* (38), у Євангелії Галицьким 1283 р. – *убрѣтоша* (Жовтобрюх, Русанівський, Скляренко, 1979: 298). Дуже рідко у пам'ятках нової української літературної мови фіксується у на місці ненаголошеного [о]. Це засвідчено єдиним прикладом *зузуля* (П: 111) у рукописах «Більшої книжки» Т. Шевченка; прикладами *унучка* (1861, № 11: 59), *унуки* (1862, № 2: 12) у творах О.Стороженка; *унучечку* (1862, № 1: 28) у творах Марка Вовчка (1862, № 1: 58). Не засвідчується вимова ненаголошеного [о], наближеного до [у], в «Марусі» Г.Квітки-Основ'яненка – *голубкою* (48), *голубочко* (85); у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *гориты* (20); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *голубко* (23), *зозуля* (30), *голубьятко* (64) (Дружинець, 2015: 81), тобто домінує правописна традиція.

Висновки

Отже, в конкретно запропонованих словах при вимові ненаголошених голосних [е], [и], [о] та початкового голосного [и] зустрічаються девіації, зумовлені впливом правопису, відсутністю теоретичних знань [*вѣршиник*], [*видѣлка*], [*жит':а*], [*верши на*], [*весна*], [*вез'ін':а*], [*перука*], [*ін'од' і*], [*з'оз'ул' а*], [*пр'ом'ін':а*] чи тільки відсутністю теоретичної бази [*ус'м'іх'а жец':а*]

Таким чином, слабкими нормами вважаємо норми вимови ненаголошеного [о] перед наголошеним [у] (володіють 35% усіх опитаних на теренах України), ненаголошеного [о] перед наголошеними [і] (31%), початкового наголошеного [і] (34%). Найкраще володіють опоненти нормами вимови ненаголошеного [е] (весна, 72%) та ненаголошеного [е] в позиції між м'якими приголосними (усміхається, 48%), однак останню не вважаємо сильною нормою, і в Східній Україні її не дотримується жоден респондент, а норм ненаголошеного звуку [о] перед наголошеним [і], початкового наголошеного [і] зовсім не дотримуються в Західній і Східній Україні. Володіння орфоepією голосних в Україні розцінюється як слабка норма і становить 37%: вимовою ненаголошеного [и] – 40%; вимовою ненаголошеного [е] – 41%; вимовою ненаголошеного [е] як [eⁱ] – 38%; вимовою ненаголошеного [о] – 30%; вимовою наголошеного початкового [і] – 34%.

Надслабкою нормою для східного регіону вважається вимова ненаголошеного [е] як [eⁱ], для західного – вимова ненаголошеного [и] як [и^e], [e^u], [е], тобто жоден респондент не відтворив вокальної асиміляції, що зумовлено впливом орфографії та є грубим порушенням норми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горпинич В.А. Русско-украинский орфоэпический словарь. Киев : Освита, 1992. 254 с.
2. Дружинець М.Л. Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877), Євгена Гребінки (1878). *Мова: Науковотеоретичний часопис з мовознавства*. 2016. № 26. С. 125–131.
3. Дружинець М.Л. Українське усне мовлення за першодруками харківських письменників. *Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи*. 2015. Вип. 2. С. 69–81.
4. Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Скляренко В.Г. Історія української мови. Фонетика. Київ : Наук. думка, 1979. 367 с.
5. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. 328 с.
6. Микитин-Дружинець М.Л. Орфоepічний стандарт української мови: історія та реалії. *Записки з українського мовознавства*. 2009. Вип. 18. С. 363–369.
7. Микитин М.Л. Відбиття народного мовлення у фольклорній збірці «Вірші та приповідки, або теж прислів'я посполитые...» Климента Зіновієва. *Мова та стиль українського фольклору*. Київ : ІЗМН, 1996. С. 154–156.
8. Наконечний М.Ф. Орфоepічні норми та їх значення. *Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика* / відп. ред. І.К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1969. С. 370–401.
9. Наконечний М.Ф. Фонетика. *Курс сучасної української літературної мови* / відп. ред. Л.А. Булаховський. Київ : Наук. думка, 1951. С. 126–287.
10. Німчук В.В. Українська мова в Київському псалтирі 1397 року. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 9–21.
11. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ : Наук. думка, 2001. 440 с.
12. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ : ПАТ Віпол, 2014. 280 с.
13. Соболевский А. Очерки изъ истории русского языка. Б. м. и Б. и., 1884. Ч. 1. 156, 90 с.
14. Сучасна українська мова / за ред. О.Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.
15. Тоцька Н.І. Ненаголошені алофони голосних фонем української літературної мови (до питання про редукцію голосних). *Мовознавство*. 1970. № 4. С. 21–30.
16. Тоцька Н.І. Орфоepія. *Сучасна українська літературна мова* / за ред. А.П. Грищенка. Київ : Вища шк., 1993. С. 63–66.
17. Шумлянський Ф. Найголовніші правила українського правопису Української Академії Наук, видання 1921 року. Херсон, 1927. 56 с.

REFERENCES:

1. Horpynych V.A. (1992). Russko-ukraynysky orfoepychesky slovar [Russian-Ukrainian Orthoepic Dictionary]. Kyev, 254 p.

2. Druzhynets M.L. (2016). Ukrainske usne movlennia za Kobzariamy-pershodrukamy Tarasa Shevchenka (1840), Petra Hulaka-Artemovskoho (1877), Yevhena Hrebinky (1878) [Ukrainian Oral Speech by Kobzary, the first printers of Taras Shevchenko (1840), Peter Gulak-Artemovskiy (1877), Yevhen Hrebinka (1878)]. *Mova: Naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva*. № 26. P. 125–131.
3. Druzhynets M.L. (2015). Ukrainske usne movlennia za pershodrukamy kharkivskykh pysmennykiv [Ukrainian Oral Speech by First Printers of Kharkiv Writers]. *Mizhkulturna komunikatsiia: problemy ta perspektyvy*. Vyp. 2. P. 69–81.
4. Zhovtobriukh M.A., Rusanivskiy V.M., Skliarenko V.H. (1979). Istoriiia ukrainskoi movy. Fonetyka [Ukrainian Oral Speech by First Printers of Kharkiv Writers]. Kyiv, 367 p.
5. Lesiuk M. (2008). Movnyi svit suchasnoho halytskoho sela [The linguistic world of the modern Galician village]. Ivano-Frankivsk, 328 p.
6. Mykytyn-Druzhynets M.L. (2009). Orfoepichnyi standart ukrainskoi movy: istoriia ta realii [The Orthoepic Standard of the Ukrainian Language: History and Realities]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Vyp. 18. P. 363–369.
7. Mykytyn M.L. (1996). Vidbytta narodnoho movlennia u folklorii zbirtsi “Virshi ta prypovisty, abo tezh prysloviiia pospolytye...” Klymentiiia Zinoviiieva [Reflection of national broadcasting in the folklore collection “Poems and parables, or also adverbs of the Commonwealth ...” by Klimentiy Zinoviiev]. *Mova ta styl ukrainskoho folkloru*. Kyiv. P. 154–156.
8. Nakonechnyi M.F. (1969). Orfoepichni normy ta yikh znachennia [Orthoepic norms and their values]. *Suchasna ukrainska literaturna mova. Vstup. Fonetyka / vidp. red. I.K. Bilodid*. Kyiv. P. 370–401.
9. Nakonechnyi M.F. (1951). Fonetyka [Phonetics]. *Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy*. Vidp. red. L.A. Bulakhovskiy. Kyiv. P. 126–287.
10. Nimchuk V.V. (1993). Ukrainska mova v Kyivskomu psaltyri 1397 roku [The Ukrainian language in the Kyiv Psalter in 1397]. *Movoznavstvo*. № 5. P. 9–21.
11. Ohienko I. (2001). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi movy [History of Ukrainian literary language]. Kyiv, 440 p.
12. Pivtorak H.P. (2014). Ukraintsi: zvidky my i nasha mova [Ukrainians: where do we and our language come from]. Kyiv. 280 p.
13. Sobolevskiy A. (1884). Ocherky iz istorii russkoho yazyka [Essays from the history of the Russian language]. B. m. y. B. y. Ch. 1. 156, 90 p.
14. Suchasna ukrainska mova (2001) [Modern Ukrainian language] / za red. O.D. Ponomarev. Kyiv, 400 p.
15. Totska N.I. (1970). Nenaholosheni alofony holosnykh fonem ukrainskoi literaturnoi movy (do pytannia pro redukt-siiu holosnykh) [Unstressed allophones of the vowel phonemes of the Ukrainian literary language (to the question of vowel reduction)]. *Movoznavstvo*. № 4. P. 21–30.
16. Totska N.I. (1993). Orfoepiia [Orthoepy]. *Suchasna ukrainska literaturna mova / za red. A.P. Hryshchenko*. Kyiv. P. 63–66.
17. Shumlianskiy F. (1927). Naiholovnishy pravyla ukrainskoho pravopysu Ukrainkoi Akademii Nauk vydannia 1921 roku [The most important rules of the Ukrainian spelling of the Ukrainian Academy of Sciences of 1921 edition]. Kherson, 56 p.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2020.
The article was received March 6, 2020.

УДК 811.161.2'367.4:316.776

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-31>

ФУНКЦІОНУВАННЯ УСТАЛЕНИХ СЛОВОСПОЛУК У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Єфименко Олена Миколаївна,

аспірант кафедри документознавства

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

lenabalenko@ukr.net

orcid.org/0000-0002-0487-6224

Мета нашої роботи дослідити усталені словосполучення у суспільно-політичній сфері.

В умовах демократизації суспільного життя з'явилася можливість відверто говорити і писати не лише у вузькому колі, а й публічно виступати, вільно висловлювати свої думки через мас-медіа (пресу, телебачення, інтернет-ресурси), використовуючи різноманітні виражальні засоби (стилістично нейтральну та стилістично забарвлену лексику, а також лексику вузького призначення).

Методи. У роботі для вивчення усталених словосполучення використано методи спостереження й описовий для з'ясування стилістичного навантаження усталених словосполучення. Для аналізу були використані словосполучення сучасної української мови, які трапляються в нашій періодиці, визначено їхні групи за будовою та лексичним значенням.

Результати. Звернули увагу і на інтернет-ресурси, тому що на сучасному етапі розвитку мови та поповнення лексичного запасу вони відіграють важливу роль. Лексичні засоби тут різноманітні, здебільшого вони належать до літературно-публіцистичного жанру. Проаналізовані деякі усталені словосполучення суспільно-політичної сфери з найбільшою у світі соціальною мережею Facebook.com, а саме на сторінках: «ЄвроМайдан-EuroMaidan», «Новини України та світу», «Заклади фахової передвищої освіти України», «Українська правда» та ін. Автори цих дописів висвітлюють проблеми державотворення, суспільно-політичного життя, явища сьогодення з позиції їх актуальності та цінності для читача.

Телебачення має унікальну можливість впливати на аудіовізуальному рівні на пересічних глядачів та охоплює масову аудиторію. Сьогодні телебачення залишається провідною фабрикою висвітлювання новин. Воно набуло широких темпів розвитку та залишається лідером серед інших медіа за обсягами споживання й чисельності аудиторії.

Проведений аналіз усталених словосполучення, які виступали в анонсах новин на телеканалі «1+1». Це український загальнонаціональний телеканал, який входить до медіаконгломерату «1+1 Media» і належить до списку найбільш рейтингових телеканалів. У своїй роботі ми використали випуски ТСН від 08.01.2020 р. та 27.01.2020 р. Звернули увагу на найбільш актуальні усталені словосполучення сьогодення. Зробили розподіл на групи за будовою та визначили їх лексичне забарвлення.

Висновки. Проаналізувавши наукові дослідження поповнення лексичного запасу української мови, дійшли висновку, що жодна з розвідок не торкнулася аналізу усталених словосполучення у суспільно-політичній сфері. Тому вивчення цих одиниць сучасної української мови є актуальним сьогодні.

Ключові слова: усталені словосполучення, прості словосполучення, складні словосполучення, пряме та переносне лексичне значення.

FUNCTIONING OF FIXED COLLOCATIONS IN MODERN INFORMATION SPACE

Yefymenko Olena Mykolaivna,

Postgraduate Student of the Department of Documentation

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

lenabalenko@ukr.net

orcid.org/0000-0002-0487-6224

The purpose of our work is concerned with the study of established phrases in the socio-political sphere.

In the conditions of democratization of social life, it became possible to speak openly and write not only in a narrow circle, but also to speak publicly, to express our thoughts freely through mass media (press, television, internet resources), using various expressive means (stylistically neutral and stylistically marked vocabulary as well as vocabulary for specific purposes).

Methods. In the work for the study of fixed collocations are used methods of observation and descriptive method to find out the stylistic load of collocations. The phrases of the modern Ukrainian language used in our periodical were taken for the analysis, their groups were defined by their structure and lexical meaning.

Results. Attention was also paid to the internet resources because at the present stage of language development and vocabulary replenishment, they play an important role. Lexical means are diverse here, mostly they belong to the literary and journalistic genre. Some collocations of social and political sphere from the largest in the world social network Facebook.com are analyzed, namely on the pages: "EuroMaidan-EvroMaydan", "News of Ukraine and the world", "Institutions of professional higher education of Ukraine", "Ukrayinska Pravda", etc. The authors of these posts highlight the problems of state formation, socio-political life, the phenomena of the present day according to their relevance and value to the reader.

Television has the unique ability to influence the audiovisual level on the average viewer and reach a wide audience. Today television remains the leading news coverage. It became widely developed and remains the leader among other media in terms of consumption and audience size.

The analysis of fixed collocations, which appeared in the news announcements on the TV channel "1+1", was conducted. It is a Ukrainian national TV channel, which is included in the media conglomerate "1+1 Media" and is one of the most rated TV channels. In our work we have used newscasts of TSN from 01/08/2020 and 01/27/2020. We focused attention on the most relevant established phrases of today. They were divided into groups by structure and determined their lexical coloring.

Conclusions. Having analyzed the scientific researches of vocabulary replenishment in Ukrainian language, it was concluded that none of the explorations touched the analysis of fixed collocations in the socio-political sphere. Therefore, the study of these units in modern Ukrainian is relevant today.

Key words: fixed collocations, simple collocations, complex collocations, direct and figurative lexical meaning.

Вступ

Наше життя стало повністю заполітизоване. Політика торкається будь-якої сфери буття сучасної людини. Увага до цих подій посилюється і, відповідно, посилюється увага до політичної лексики. Український словниковий запас збагачується новими усталеними словосполученнями. Сферою, де реалізується збагачення та комунікативний вплив на пересічного громадянина, можна вважати ЗМІ. Політичні словосполучення перебувають постійно в русі. Їх головне завдання – «емоційний вплив на громадян, вироблення суспільного консенсусу, а тому динамічно відображає політичну реальність, коригується нею і водночас бере участь у її (політичної реальності) створенні та видозмінюванні» (Хома, 2015: 3).

Актуальність дослідження продиктоване специфікою об'єкта дослідження (усталені словосполучення в суспільно-політичній сфері), адже існує потреба в науковому обґрунтуванні цього феномена. Імпульсом до появи є екстралінгвальні чинники: зміни у політичному житті країни, інтеграція та ін., а осмислити закономірності появи нових усталених словосполучень можна шляхом лінгвістичного дослідження.

1. Концептуальний апарат дослідження

Дослідженнями в цьому напрямі займалися Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк у монографії «Динамічні процеси в сучасному лексиконі», І. Холявко «Суспільно-політична лексика у пресі 90-х рр. ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз)», Н. Поліщук «Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий

Замок)»», М. Навальна «Сучасні тенденції творення лексем у мові української періодики (на прикладі чужомовних словотвірних моделей)», «Лексика української газетної періодики початку ХХІ ст.: джерела поповнення та стилістичне використання» та ін.

У монографії «Динамічні процеси в сучасному лексиконі» група авторів на чолі з Н. Клименко розглядали поповнення лексичного складу української мови у зв'язку зі змінами в лексиці та словоутворенні, які відбувалися після проголошення Незалежності України. Вони досліджували диференціацію функціональних стилів сучасної української літературної мови, міграцію слів із одного стилю до іншого. Звернули увагу на світові процеси в економіці, політиці, культурі, інформаційному просторі та інші процеси, які мають великий вплив на словниковий склад мови (Клименко, 2008: 3). А також приділили увагу ролі словотворення в сучасній українській мові, а саме осново- та словоскладанню. Творчий колектив вважає, що це є продуктивний спосіб розвитку мови на всіх її етапах (Клименко, 2008: 134).

І. Холявко у роботі «Суспільно-політична лексика у пресі 90-х рр. ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз)» уперше в українському мовознавстві здійснила тематичну класифікацію та провела семантико-функціональний аналіз суспільно-політичної лексики. Вона стверджує, що інтенсивність впливу соціальних чинників на розвиток суспільно-політичного словника диференціюється залежно від конкретного історичного етапу в житті соціуму (Холявко, 2004: 70).

Науковець звертає увагу на те, що суспільно-політична лексика української мови має

у своєму складі словосполучення – лексикалізовані синтаксичні одиниці номінативного характеру. Семантична структура словосполучень мотивується лексичними значеннями їхніх складових частин і є результатом об'єднання окремих компонентів у одне складне, хоча й лексично членоване ціле. Переважна більшість словосполучень суспільно-політичної семантики утворена за моделями «прикметник + іменник», «іменник + іменник». Наприклад: *виборчий марафон, кандидатські забіги, війна компроматів, «вожді нації»* (Холявко, 2004: 71).

У статті «Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок»)» Н. Поліщук розглянула термінологічну лексику, яка з'явилася під час подій на Майдані, у Криму та на Донбасі у 2013–2014 рр., і стала невід'ємним компонентом мови сучасних засобів масової інформації (Поліщук, 2014: 138).

У своїй роботі вона відстежує появу нових термінів у публіцистичних текстах і виділяє три термінологічні групи: **суспільно-політичні терміни** (напр.: *сепаратизм, геноцид, анексія*); **аксіологічно марковані суспільно-політичні лексеми** (напр.: *бюрократично-мафіозний клан, корупційна схема*); **хронофакти** (лексеми, лозунги) (напр.: *Майдан, балаклава, «коктейль Молотова»*) (Поліщук, 2014: 139).

У статті «Сучасні тенденції творення лексем у мові української періодики (на прикладі чужомовних словотвірних моделей)» М. Навальна проаналізувала сучасні словотвірні засоби, які існують у періодиці, з'ясувала тенденції творення та вмотивованість цих лексем. Науковець зробила аналіз творення нових лексем за допомогою іншомовних «префіксів **анти-**, **де-**, префіксоїдів **псевдо-**, **квазі-**, **мікро-**, **макро-**, усіченої основи **кібер-**, **євро-**, що позначають суспільно-політичні, економічні, культурні й інші процеси та події, що відбуваються в нашій країні» (Навальна, 2018: 97). Напр.: *антиєвропеєць, антилауреат, антиметрополія, антиприклад, мікродрон, мікрорешітка, кіберармі, кіберактивність* та ін. (Навальна, 2018: 97–98).

У монографії «Лексика української газетної періодики початку ХХІ ст.: джерела поповнення та стилістичне використання» М. Навальна продовжує вивчення змін словникового запасу української мови та використання виражальних «засобів різними функ-

ціональними стилями під впливом мовних і позамовних чинників» (Навальна, 2018: 8). Особливу увагу звертає на публіцистичний стиль, стиль української преси, який поповнився багатьма іншостильовими лексичними одиницями (Навальна, 2018: 266), такими, як: книжна лексика (напр.: *меланхолійний «сумний, тужливий»* (Матковська, 2015: 622), *шляхетний «аристократичного, дворянського походження»* (Бусел, 2016: 1662); пор.: *Днями Айдер Муждабаєв, провідний наш журналіст, продюсер і кримськотатарський активіст, мав необачність опублікувати один меланхолійний пост, де констатував меркантильність Петра Порошенка* («Український тиждень» № 3, 2020 р.); *Шляхетний гнів може впасти на будь-кого, жодні заслуги в минулому не є імунітетом від булінгу в онлайні й принагідно в офлайні* («Український тиждень» № 3, 2020 р.); розмовна лексика (напр.: *«безбаштовий» «нерозумний, юродивий», лайно «лайливе слово»* (Бусел, 2016: 572); пор.: *Денис Бігус, «безбаштовий» журналіст-розслідувач із багаторічним стажем розривання лайна, робить провокативні телесюжети, де представники різних екстремальних для нашого гомеостазу позиції обґрунтовують свої переконання* («Український тиждень» № 3, 2020 р.) та ін. види лексики. Це підтверджує поповнення публіцистичного стилю сучасного періоду різними стильовими засобами (Навальна, 2018: 266).

Науковців завжди цікавив процес поповнення словникового запасу сучасної української лексики. Його досліджували з позиції словотворення, об'єднання окремих компонентів, термінології та ін. Але жодна з розвідок не торкнулася аналізу усталених словосполук.

Метою пропонованої статті є аналіз поповнення сучасної суспільно-політичної лексики не тільки за рахунок новоутворень та «іншостильових лексичних одиниць» (Навальна, 2018: 266), а й утворенням усталених словосполук суспільно-політичної сфери.

2. Виклад основного матеріалу

Сферою утворення цих одиниць є преса, інтернет-ресурси, телебачення. Новоутворені усталені словосполуки є чітким відтворенням змін, що відбуваються в нашій країні та інших країнах світу. Наприклад:

1. **Преса.** В усталених словосполуках, які використовуються у пресі, найчастіше задіяна стилістично нейтральна (вживається в усіх стилях мови) та стилістично забарвлена лексика (співвідноситься з одним чи кількома

функціональними стилями) (Пономарьов, 1992: 36), а також лексика вузького призначення (терміни, жаргонізми, розмовна, просторічна лексика) (Пономарьов, 1992: 37). За будовою словосполучки прості (складаються з двох слів) (Загнітко, 2001: 64) та складні (більше двох слів) (Загнітко, 2001: 65).

На основі прикладів ми зробили розподіл на дві групи: прості словосполучки та складні. У свою чергу, вони можуть вживатися у прямому та переносному значенні. У переносному значенні використовуються усталені словосполучки для характеристики людей і їхніх вчинків (Пономарьов, 1992: 37).

– **Прості словосполучки з переносним значенням.** Наприклад: **«адвокат Стуса»** (Для повноти інформаційного (а може, не тільки інформаційного) впливу одіозного **«адвоката Стуса»** на першого президента України слід додати страшну заяву Леоніда Кравчука, яку він зробив на початку липня 2019 р. у пропагандистській програмі **«60 хвилин»** на телеканалі **«Росія 1»**, мовляв, **«Україна не воюватиме з Росією!»** («Слово просвіти» № 39, 2019 р.)), під усталеною словосполучкою **«адвокат Стуса»** постає постать В.В. Медведчука, який у своєму захисті порушив усі правила адвокатської етики (Тикало, Костін, 2016), відповідно вказує на негативне явище в судовій практиці; **«сарацинське просо»** (Масове збирання рису розпочали господарства Північного Причорномор'я. Нині в Україні **«сарацинське просо»**, як охрестили слов'яни цінну продовольчу культуру, вирощують лише у Херсонській і Одеській областях («Сільські вісті» № 76, 2019 р.)), так наші предки у середні віки називали рис («Новий день», 25.01.2018 р.), належить до розмовної лексики.

– **Прості словосполучки з прямим значенням** – це звичайна, повсякденна назва чогось. Наприклад: **обмін політв'язнів, путінський полон, проблемні люди** (Вже нині, коли пригасили емоції після першого у часи Володимира Зеленського **обміну політв'язнями**, треба ставити питання: чи не буде серед звільнених з **путінського полону**, м'яко кажучи, **проблемних людей**, якою свого часу виявилася **Надія Савченко?** («Слово просвіти» № 39, 2019 р.)); **інформаційна бомба** (Днями вибухнула **інформаційна бомба** – екс-президент Віктор Янукович може повернутися до України («Сільські Вісті», № 76, 2019 р.)); **ручні політики** (Росіяни збільшуватимуть вплив на Україну через економіку, **ручних політиків, артистів** («Країна», № 504, 2020 р.)); **інфор-**

маційна капітуляція (Сама брала участь у програмах на UATV. Бачила фахову роботу, якісний контент. Кримськотатарська редакція працювала з аудиторією в Туреччині й США. Зараз фактично віддаємо цей простір Москві. Виходить **ІНФОРМАЦІЙНА КАПІТУЛЯЦІЯ** («Країна», № 504, 2020 р.)); **крок до компромісу, суверенітет на Донбасі** (**«Це перший крок до компромісу, який дасть змогу Києву відновити суверенітет на Донбасі та на східних кордонах»**, – написав впливовий щоденний часопис **«Les Echos»** («Український тиждень» № 38, 2019 р.)), усталені словосполучки, які вказують на сучасні події, людей; **формула Штайнмайєра** (Схожий «гумор» бачимо нині у виконанні високопосадовців: спочатку президент оголошує про доцільність обговорення **формули Штайнмайєра** на зустрічі в «нормандському форматі», потім називає зовсім інший порядок денний переговорів («Український тиждень» № 38, 2019 р.)), ця усталена словосполучка має термінологічний характер.

– **Складні словосполучки** – це словосполучки, до складу яких входить більш ніж два повнозначні слова (Загнітко, 2001: 65). Наприклад: **велика благодійна толока** (Нещодавно в приміщенні редакції **«ЛТ»** відбулося засідання **«Клубу «Літературної України»** і **велика благодійна толока** за участі хору **«Гомін»** і групи письменників («Літературна Україна» № 37–38, 2019 р.)); **найстаріший україномовний часопис** (2012 року газету занесено до **«Книги рекордів України»** як **найстаріший україномовний часопис**, що виходить без перерви («Літературна Україна» № 37–38, 2019 р.)), ці усталені словосполучки вказують на ознаку предмета, тільки мають більш емоційне зображення.

2. **Блоги** (вейб-сайт, основний зміст якого – записи, статті або інші форми даних, що регулярно додаються (характеризуються короткими записами тимчасового значення); мережевий журнал подій) (Бусел, 2016: 84). Тут користувач має можливість висловлювати свої думки, ділитися ними, отримувати коментарі.

Щодо мовного стилю, то тексти коментарів здебільшого нагадують літературно-публіцистичний жанр (Матковська, 2015: 130). «Тексти блогів є авторськими творами, які містять суб'єктивне бачення і насичені експресивними засобами, вибір яких на усіх рівнях мови залежить від жанру блогу та сфери функціонування» (Матковська, 2015: 130). Тому лексичні засоби тут різноманітні, від нормованої лек-

стики до ненормованої. Це залежить від співрозмовника, у якому світлі він хоче показати себе. Інтернет – це віртуальне спілкування, тому співрозмовник може презентувати себе в нетиповому виді, ніж він є у справжньому житті. Тому найчастіше можемо зустріти емоційно-забарвлену лексику з використанням переносних значень, жаргонізмів, неологізмів, застарілих слів і просторічну лексику.

Сьогодні першу позицію у рейтингу посідає Google.com (пошукова система та мультисервісний портал), другу – Youtube.com (відеохостинг), а третю – Facebook.com (найбільша у світі соціальна мережа) (Вікіпедія, 2019). На початок 2019 р. Facebook.com нараховувала приблизно 13 млн користувачів. «З них 8,8 мільйонів заходять у соцмережу виключно з мобільного телефону, 1,2 мільйони – виключно з десктопу, а 3 мільйони – з десктопу та мобільного. А ще – кожен 7-й український користувач цієї соцмережі є адміністратором Facebook-спільноти». Таку інформацію подає портал «Громадський Простір» (Черниш, 2019).

Тому звернемо свою увагу на соціальну мережу Facebook.com. На сторінці Facebook.com «ЄвроМайдан-ЕуроМайдан», яка має 254 тис. підписників, фіксуємо такі усталені словосполучення: «**Азіровський податковий кодекс**» (Андрей Ситников. *Спочатку треба скасувати «Азіровський податковий кодекс» зменшити податки в три-чотири рази, а вже потім включити прозорість і контроль для Людей* (02.02.2020 р.)) – усталена словосполучення за будовою складна (складається більше, ніж з двох слів), має переносне значення, а саме – Податковий кодекс, прийнятий за часів прем'єрства М. Азарова; **гаранти бжоллярі** (Oleksii Galaburda. *То були гаранті бжоллярі, зрадники а тут появился гарант котрий готовий все здати в оренду: залізницю, газову магістраль...* (02.02.2020 р.)), за будовою – проста (складається з двох повнозначних слів); має переносне значення, пов'язане з прізвищем третього президента В. Ющенка (він захоплювався бджолярством).

Сторінка «Новини України та світу», має 1 386 325 підписників: **схема «реформаторів» з «Нафтогазу»** (Вся мережа на вухах! Українці переплатили десятки мільярдів за газ: розкрито хитру **схему «реформаторів» з «Нафтогазу»**) (назва анонсу публікації від 02.02.2020 р.), проста усталена словосполучення, використано неологізм «реформатор» у переносному значенні та назва державної установи, значення стосуються актуальної проблеми

сьогодення – оплати опалення; **тариф для пенсіонерів** (Тільки дзвінки, нічого зайвого! Київстар запусив **тариф для пенсіонерів!** (назва анонсу публікації від 02.02.2020 р.)) – за будовою – проста, має пряме лексичне значення, пов'язане із сучасною програмою для літніх людей.

Сторінка «Заклади фахової передвищої освіти України», має 10 155 підписників: **інформаційні вкиди** (Після реєстрації Умов прийому на навчання до закладів ФПО почалися регіональні наради за участю представників МОН. Одразу почалися **інформаційні вкиди**, які відверто можна назвати дезінформаційними (пост Володимира Зеленого від 01.02.2020 р.)), за будовою – проста усталена словосполучення, використана просторічне слово «вкиди», що надає словосполученню значення зниженості, грубості; **освітній омбудсмен** (**Освітній омбудсмен** у спілкуванні з очільниками державних установ та органів влади отримує відповіді на запитання, що та чи інша установа робить для забезпечення прав учасників освітнього процесу (пост Владислава Кваснюка від 29.01.2020 р.)), за будовою проста усталена словосполучення, вказує на назву посади, яка контролює виконання завдань і прав у сфері освіти (Вікіпедія, 2020).

Сторінка «Українська правда», має 600 268 підписників: **робота над помилками** (У Кремлі вже провели **роботу над помилками**), проаналізувавши попередні спроби нав'язати федералізацію Молдові. Нова тактика буде випробувана й у діалозі з Україною (анонс публікації від 31.01.2020 р.) за будовою проста усталена словосполучення, має переносне значення; **сплеск оптимізму** (В Україні зафіксували **сплеск оптимізму** на фоні поступової втрати оптимістичних настроїв у світі (анонс публікації від 31.01.2020 р.)), за будовою проста усталена словосполучення, має переносне значення.

3. **Телебачення** – одне з найефективніших сучасних засобів масової комунікації, тому що сучасна людина живе в «еру миттєвих новин і дивиться на світ через призму подій, показаних в телевізійному ефірі» (Лещик, 2016: 42). Тому вони також беруть участь у створенні нових усталених словосполучення. Наприклад: новини ТСН, канал 1+1 від 08.01.2020 р. (19.30) – найстрашніші новини з початку року і перші в історії українського авіаперевезення! Авіакатастрофа з українським літаком Боїнг-737 української авіакомпанії МАУ, який розбився вранці 8 січня після зльоту в аеропорту Тегерана. Цей випуск новин був присвячений

авіатроці. Усталені словосполучення стали символом трагедії!

Їх також можна поділити на групи за будовою. Прості усталені словосполучення, наприклад: *авіатроця під Тегераном, борт смерті, останній рейс, таємниця смерті, ціна життів, реакція світу, загроза теракту, страшна новина, причини трагедії, ушанування пам'яті*; та складні усталені словосполучення, наприклад: *дуже досвідчений екіпаж*.

Актуальні проблеми, з якими зіткнувся світ сьогодні, стали матеріалом для усталених словосполучень у новинах ТСН 1+1 від 27.01.2020 р. і до сьогоднішнього дня шокує громадян: *вірусна загроза, смертельна недуга* (прості словосполучення), *смертельний коронавірус з Китаю* (складна словосполучення). Це анонс про страшну недугу, яка забирає життя людей у Китаї, і є загрозою для всього світу.

Лексичне забарвлення цих усталених словосполучень має емоційно-експресивне забарвлення, що притаманно публіцистичному стилю, а саме його функціям: «інформаційно-змістовна функція і функція переконання, емоційного впливу» (Гицай, 2014).

Висновки

Отже, науковців завжди цікавив процес поповнення словникового складу сучасної української лексики. Його досліджували з позиції словотворення, з позиції об'єднання окремих компонентів, термінології та ін. Але жодна з розвідок не торкнулася аналізу усталених словосполучень. Цей лінгвістичний феномен лише починають досліджувати, майже не виходячи за межі поодиноких академічних робіт і журналістських розвідок.

Проведений аналіз дає змогу зрозуміти, що усталені словосполучення в суспільно-політичній сфері формуються на основі стилістично нейтральної та стилістично забарвленої лексики, а також лексики вузького призначення, розмовної та просторічної. Ці засоби застосовуються для того, щоб вплинути на читача та спонукати його зайняти певну громадську позицію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпін, 2016. 1696 с.
2. Вікіпедія. Освітній омбудсмен. 2020. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 10.02.2020).
3. Вікіпедія. Список найпопулярніших вебсайтів в Україні. 2019. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 06.02.2020).
4. Грицай І.С. Засоби масової інформації як окремі підстиль публіцистичного стилю. *Національний тех-*

нічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2014. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1008> (дата звернення: 10.02.2020).

5. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
6. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. 335 с.
7. Лещик Н.В. Дослідження українського інформаційного медійного контенту: психолого-соціальний вимір. *ScienceRise*. 2016. № 1 (1). С. 42–51.
8. Матковська О.Й. Перспективи лінгвістичних досліджень блогів. *Національний університет «Львівська політехніка»*. *Humanity, computers and communication*. 2015. № 22–24. С. 128–131. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32521/1/31-128-131.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).
9. Навальна М.І. Лексика української газетної періодики початку ХХІ ст.: джерела поповнення та стилістичне використання : монографія. Переяслав-Хмельницький, 2018. 350 с.
10. Навальна М.І. Сучасні тенденції творення лексем у мові української періодики (на прикладі чужомовних словотвірних моделей). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 32. Т. 3. С. 97–101.
11. Поліщук Н.О. Термінологічна лексика Майдану (на матеріалах газет «Дзеркало тижня», «Українська правда», «Газета по-українськи», «Високий Замок»). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Проблеми української термінології*. 2014. № 791. С. 138–143.
12. Пономарьов О.Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Київ, 1992. 248 с.
13. Сучасна політична лексика : енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н.М. Львів, 2015. 396 с.
14. Тикало Р., Костін І. Стус без шансу на захист: Ведмежа послуга Медведчука. *«Українська правда»*. 2016. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2016/08/stus/> (дата звернення: 01.02.2020).
15. Холявко І.В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київський національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2004. 229 с.
16. Черниш О. Facebook в Україні: свіжі цифри та факти. Вебсайт «Громадський Простір». 2019. URL: <https://www.prostir.ua/?kb=tsikavi-fakty-pro-facebook-v-ukrajini> (дата звернення: 06.02.2020).

REFERENCES:

1. Busel V.T. (2016) Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainkoï movy [Explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin. 1696 p.
2. Vikipediia. (2020) Osvitnii ombudsmen [Educational Ombudsman]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (data zvernennia: 10.02.2020).
3. Vikipediia. (2019) Spysok naipopuliarnishykh vebseitiv v Ukraini [The list of the most popular websites in Ukraine]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (data zvernennia: 06.02.2020).
4. Hrytsai I.S. (2014) Zasoby masovoi informatsii yak okremyi pidstyl publitsystychnoho styliu [Media as a separate

- pastel journalistic style]. *Natsionalnyi tekhnichniy universytet Ukrainy "Kyivskiy politekhnichniy instytut"*. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1008> (data zvernennia: 10.02.2020).
5. Zahnitko A.P. (2001) *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys: monografiia* [Theoretical grammar of the Ukrainian language: the syntax is: monorama]. Donetsk: DonNU. 662 p.
 6. Klymenko N.F. (2008) *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonii: monohrafiia* [Dynamic processes in contemporary Ukrainian lexicon: a monograph]. Kyiv: Vyd. Dim Dmytra Buraho. 335 p.
 7. Leshchuk N.V. (2016) *Doslidzhennia ukrainskoho informatychnoho mediinoho kontentu: psykholoho-sotsialnyi vymir* [The Study of the Ukrainian news media: the psycho-social dimension]. *Science Rise*. № 1 (1). P. 42–51.
 8. Matkovska O.Y. (2015) *Perspektyvy linhvistychnykh doslidzhen blohiv* [The prospects of linguistic research blogs]. *Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika". Humanity, computers and communication*. № 22–24. P. 128–131. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32521/1/31-128-131.pdf> (data zvernennia: 10.02.2020).
 9. Navalna M.I. (2018) *Leksyka ukrainskoi hazetnoi periodyky pochatku XXI st.: dzherela popovnennia ta stylistychny vykorystannia: monohrafiia* [Ukrainian Vocabulary of periodicals of the beginning of XXI centuries: sources and stylistic usage: monograph]. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 350 p.
 10. Navalna M.I. (2018) *Suchasni tendentsii tvorennia leksem u movi ukrainskoi periodyky (na prykladi chuzhomovnykh slovotvirnykh modelei)* [Modern trends in the creation of the lexemes in the Ukrainian language periodicals (for example, foreign language slovotsky models)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. № 32. T. 3. P. 97–101.
 11. Polishchuk N.O. (2014) *Terminolohichna leksyka Maidanu (na materialakh hazet "Dzerkalo tyzhnia", "Ukrainska Pravda", "Hazeta po-ukrainsky", "Vysoky Zamok")* [Idioms of independence (on materials of the newspaper "Mirror of week", "Ukrainian Pravda", "Gazeta po-Ukrainski", "High Castle")]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Problemy ukrainskoi terminolohii*. № 791. P. 138–143.
 12. Ponomarov O.D. (1992) *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy: pidruchnyk* [The Style of the modern Ukrainian language: a textbook]. Kyiv. 248 p.
 13. *Suchasna politychna leksyka : entsykloped. slovnyk-dovidnyk* [Modern political vocabulary: encycloped. the dictionary-directory] / za nauk. red. Khomy N.M. Lviv, 2015. 396 p.
 14. Tykalo R., Kostin I. (2016) *Stus bez shansu na zakhyst: Vedmezha posluha Medvedchuka. "Ukrainska Pravda"* [Stus no chance for the defense: a disservice Medvedchuk]. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/2016/08/stus/> (data zvernennia: 01.02.2020).
 15. Kholiavko I.V. (2004) *Suspilno-politychna leksyka u presi 90-kh rokiv XX st. (semantyko-funktsionalnyi analiz)* [Socio-political vocabulary in the press of the 90-ies of XX century. (semantic-functional analysis)]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Kyivskiy natsionalnyi pedahohichniy un-t im. M.P. Drahomanova. Kyiv. 229 p.
 16. Chernysh O. (2019) *Facebook v Ukraini: svizhi tsyfry ta fakty. [Facebook in Ukraine: fresh facts and figures]. Veb-platforma "Hromadskiy Prostir"*. URL: <https://www.prostir.ua/?kb=tsikavi-fakty-pro-facebook-v-ukrajini> (data zvernennia: 06.02.2020).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.

УДК 811.161.2*271
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-32>

СЛЕНГ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Ковальчук Юлія Анатоліївна,

аспірант кафедри українського літературознавства та компаративістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

prujmakjula@ukr.net

orcid.org/0000-0002-1327-1358

Результати. У статті розглянуто проблеми сучасного молодіжного мовлення, функціонування молодіжного сленгу як реалії сьогодення. Досліджено лінгвістичне явище «сленгу» як динамічне, періодично змінюване, соціокультурне явище різних прошарків населення та вікових категорій. Узагальнене теоретичне поняття «сленгу». Обґрунтовано доцільність уживання сленгу у побуті та діловому мовленні. Вказано на шляхи формування молодіжного сленгу. Розвідка аналізує використання ненормативної лексики в сучасній українській літературній мові. Простежується стилелогія окремих лексем молодіжного сленгу та визначаються чинники, що впливають на виникнення тих чи тих мовних одиниць. З'ясовано найуживаніші лексеми молодіжної субмови.

Визначено лінгвокультурні особливості й місце сленгу у загальній системі повсякденного мовлення. Диференційовано елементи сленгів за соціальною та віковою стратою.

На основі словникової інформації класифіковано на окремі тематичні групи сленгів за родом і способом вживаності у мовленні. Визначено особливі групи сленгів – професійні. Звернено увагу на групи сленгу закриті, зашифровані для загального вжитку окремими групами, зокрема, молодими людьми з девіантною поведінкою.

Проаналізовано позитивні та негативні наслідки вживання сленгу та його вплив на формування словникового запасу підлітків та молоді. Визначено роль сленгу для розвитку соціокультурної мовної ситуації та моралі загалом.

Висновки. У статті визначено роль сленгу в мовленні сучасної молоді, досліджено сленгові слова та вирази, з'ясовано їхню специфіку та виокремлено кілька різновидів сленгу з різною лексичною конотацією. Доведено, що сленг – це складова частина молодіжної культури й мислення, своєрідний словесний код, а отже, молодіжний жаргон є органічною частиною української мови.

Ключові слова: мова, культура мовлення, соціальний прошарок населення, девіантна поведінка, сленг, закриті соціальні групи.

SLANG AS SOCIOCULTURAL PHENOMEN

Kovalchuk Yuliia Anatoliivna,

Postgraduate Student of the Department of Ukrainian Literary Studies and Comparatives

Zhytomyr Ivan Franko State University

prujmakjula@ukr.net

orcid.org/0000-0002-1327-1358

Results. The problems of the modern youth broadcasting, functioning of youth slang as realities of present time are considered in this article. The linguistic phenomenon is investigational “slang” as dynamic, periodically changeable, sociocultural phenomenon of different layers of population and age categories. Generalized theoretical concept to the “slang”. Expediency of the use of slang is reasonable in the way of life and business language. The ways of forming of youth slang are certain. Also this secret service analyses the use of unnormative vocabulary in modern literary Ukrainian. Of separate lexemes of youth slang is traced and factors that influence on the origin of those or other language units are determined. The used lexemes of youth sublanguage are found out.

On the basis of dictionary information a slang is classified on separate thematic groups after by birth and method of the use in broadcasting. The special groups of slang – professionalisms are certain. Paid attention to groups of slang the separate groups closed, in cipher for a general consumption, in particular, by young people with behavior.

The positive and negative consequences of the use of slang and his influence are analysed on forming of vocabulary of teenagers and young people. The role of slang is certain for development of sociocultural language situation and moral, on the whole.

Conclusions. In the article the role of slang is certain in broadcasting of modern youth, words and expressions are investigational, their specific is found out and a few varieties of slang are distinguished with different lexical connotation. It is well-proven that a slang is a constituent of youth culture and thinking, original verbal code, and consequently, youth jargon is organic part of Ukrainian speech.

Key words: language, culture of speech, social stratum of population, deviant behavior, slang, task forces are closed.

Вступ

На сучасному етапі, коли відбуваються стрімкі зміни в суспільному житті України, стають також іншими пріоритети діяльності й розвитку особистості, особливого значення набуває культура спілкування. Поява у мовленні значної кількості сленгів, жаргонів, використовуваних різними групами, змушує нас серйозно замислитися над проблемою чистоти мови, що є ключовою з погляду національної культури, у т. ч. і мовної. Адже українська мова – скарбниця духовних надбань народу, досвіду, праці, творчості і співжиття багатьох поколінь, оберіг народу, його звичаїв, традицій, запорука інтелектуального зростання, розвитку, поступу в загальнолюдському житті.

Питаннями культури мови, звичайно, переймаються мовознавці, літературознавці, культурологи, соціологи, психологи, адже, мова – це ключова позиція розвитку кожної самостійної самобутньої держави, а також людства загалом.

1. Концептуальний апарат дослідження

В останні роки з'явилися нові спроби теоретичних досліджень сленгу. Зокрема, О. Данилевська звертає увагу на сленг українських школярів і дає чіткі соціолінгвістичні нариси. Науковець наголошує на тому, що українські здобувачі освіти, крім двомовності, вживають у повсякденному мовленні й інші групи слів, наприклад, сленг, який часом переходить за межі загальнолюдської культури і дуже впливає на розвиток самої молоді особистості та української культури загалом.

Проблематика сленгу є предметом постійного наукового пошуку, адже сленг з певним проміжком часу змінюється. Теоретичні дослідження таких учених, як Г. Іванової, У. Потятиника, О. Клименко, В. Балабіна, М. Маковського, В. Вілюмана, Г. Гальперіна, Е. Партріджа, присвячені різним аспектам сленгу. Питання сленгу також досліджували для укладання підручників і словників із лексикології. У сучасному суспільстві відбуваються безперервні зміни, з'являються нові сленгові одиниці, широко використовувані у мовленні молодих людей, що потребують постійного вивчення та детального аналізу. Проте, незважаючи на спроби науковців дослідити культуру мови нашого суспільства, усе ж залишається проблемним питання чистоти мови сучасної молоді, що і зумовлює актуальність цього дослідження.

Ці групи слів становлять невід'ємну частину лексики, закріпленої за певним стилем, що обслуговує ту або ту сферу спілкування.

Саме тому проблема надмірного вживання сленгової лексики молоддю та підлітками України завжди важлива й актуальна й має достатньо матеріалу для розгляду, дослідження й аналізу. Жива мова – явище динамічне, що постійно розвивається. Актуальність і новизна статті – у постійному розширенні сленгового простору. Адже ніхто ніколи не забороняв нікому користуватися сленгом, головне, щоб це не засмічувало культурне мовлення молоді і вживалося доречно.

Мета розвідки – дослідити, яку роль відіграє сленг у сучасній українській молодіжній мові, окреслити позитивні та негативні риси даних груп слів, а також вказати основні причини такого явища.

З вищесказаного випливають такі завдання: дослідити теоретичне розрізнення в українському молодіжному сленгу; класифікувати молодіжний сленг; окреслити позитивні та негативні сторони впливу сленгу на культуру мовлення підлітків і молоді загалом; визначити місце молодіжного сленгу в системі української мови; з'ясувати причини використання сленгових виразів та їх вплив на літературну мову та грамотність здобувачів освіти; з'ясувати, наскільки сленг небезпечний для української молоді.

2. Виклад основного матеріалу дослідження

Ставлення до сленгу, експресивно-емоційної лексики усного розмовного мовлення неоднозначне, особливо серед науковців. Одні оцінюють його прихильно, визнаючи у ньому невичерпний мовотворчий потенціал, інші ж заперечують, вказуючи на негативний вплив сленгів. Але мову не переікрасиш і не виправиш, вона є не лише інструментом, засобом комунікації, а «ієрогліфами, в які людина вкладає світ і свою уяву». Сленг – це бенкет метафор та експресії.

Поняття «сленг» – це слова, або вислови, які використовують люди деяких професій чи класових прошарків. Сленг традиційно протистоїть офіційній загальноприйнятій мові й до кінця зрозумілий лише представникам порівняно вузького кола осіб, котрі належать до певної соціальної або професійної групи, яка впровадила в мову слово або вислів.

Інколи під сленгом розуміють викривлене, ненормативне, вульгарне мовлення (близьке до арго), коли предмету надають принизливої оцінки. На відміну від арго, сленг/жаргон має в основі літературну мову або іншомовні вкраплення.

Існують й інші визначення і тлумачення сленгу як мовного явища: варіант розмовної мови, розмовний варіант професійного мовлення.

Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення (Антоненко-Давидович, 1991: 27).

Останні кілька десятиліть спостерігається серйозне поживлення в дослідженні розмовного мовлення – як його «літературної» частини, так і позалітературних явищ.

Поза великою кількістю позитивних рис сленгу для мови та живого мовлення є ще й негативні. Сленг призводить до примітивного спілкування, має певні кордони користування, ним не можна виразити всі свої думки, не передає весь спектр емоційності, бідний на синонімічні ряди, не може бути основою національної культури, не може існувати окремо поза нормованої мови, знижує рівень мислення, веде до деградації та безграмотності.

Аналізуючи місце сленгу в сучасному мовному дискурсі, ми звертаємось до таких функціонально-стилістичних сфер мовлення, як ЗМІ, художні тексти та живе розмовне мовлення. Сленгові слова в українській мові спостерігаються в різних сферах життя. Можна стверджувати, що існування сленгів, які, по суті, є невід'ємною складовою будь-якої мови, доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе і розвивається (Ажнюк, 2001: 31).

Молодіжний сленг – це окремий пласт національної мови, який відображає певною мірою рівень культури, освіченості, розвитку суспільства. У наш час він контрольований, під вплив якої потрапляють різні категорії молоді.

Багато молодих людей не належать до якогось соціального або професійного угруповання, і все ж постійно послуговуються сленгом. Частина з них – це неосвічена молодь, яка просто не знає норм літературної мови. Інші ж добре володіють літературною українською мовою, але свідомо використовують сленг.

Сленг не залишається постійним. Зі зміною одного модного явища іншим, старі слова забуваються, їм на зміну приходять інші. Цей процес проходить дуже стрімко. Якщо в будь-якому іншому сленгу слово може існувати протягом десятків років, то в молодіжному сленгу лише за минуле десятиліття бурхливого світового прогресу з'явилося і пішло в історію неймовірна кількість слів.

Найважливіша риса молодості – бажання бути «не такими», яскравими, особливими, новими. Це відбивається на мовленні. У під-

літків і молоді свої слова, що складаються у сленг.

Молодіжний сленг, як і будь-який інший, є тільки лексиконом на фонетичній і граматичній основі загальнонаціональної мови і відрізняється розмовним, а іноді й грубо-фамільярним забарвленням. Найрозвиненіші семантичні поля – «Людина», «Зовнішність», «Одяг», «Житло», «Дозвілля». Чимало елементів є різними скороченнями і похідними від них, а також англійськими запозиченнями або фонетичними асоціаціями. Характерною особливістю, яка відрізняє молодіжний сленг від інших видів сленгу, є його швидка мінливість, яка пояснюється зміною поколінь. Наприклад, ще 5–8 років тому популярними та молодіжними словами були: *хеллоу, бай, хепі бьоздей, сюрпрайз, окей, ок, ноу проблемз, топ, і-нет, ноут* та ін. Нині вони застаріли (Берегівська, 1996: 40).

У формуванні мовленнєвої структури сучасної молоді значну роль відіграють умови мовної ситуації у суспільстві, адже мовлення фіксує зміну культурно значущих орієнтирів мови. Мовлення молоді може розглядатися як зона, яка відзначається збільшенням мовної творчості. У цьому зв'язку слід відзначити, що активізація «неформального» життя суспільства у нинішніх умовах викликала істотне оживлення «молодіжного усного фольклору», розширеного вживання жаргонної лексики. Постійним джерелом нової лексики є англійська мова.

Процес запозичення іншомовних слів неоднозначно впливає на розвиток нашої мови. Дійсно, явища, які простежуються останні 10–15 років не зовсім добре впливають на розвиток української мови, нівелюють її індивідуально-національні риси, знижують виражальні й естетичні якості. Насамперед, викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови.

Молодіжний сленг не є гомогенною мовною субстанцією, у ньому виділяються різноманітні підсистеми мови. У складі молодіжного сленгу наявні елементи загальномолодіжного та спеціалізованих молодіжних жаргонів, злочинного та кримінального арго, частково входять у нього і професійні жаргонізми. Лексико-фразеологічне ядро молодіжного сленгу утворюють загальномолодіжний і спеціалізований молодіжні жаргони.

Варто виділити такі підгрупи молодіжного сленгу. Загальноновживані неологізми: *таблоїд «журнал», сентенція «умовивід», ментальність «спосіб мислення», вінгер «напівзахисник», тинейджер «підліток», інсайдер «інформатор», кавер «версія», маргінальний*

«на межі від одного стану до іншого», емпатійний «співчутливий», спурт «прискорення», хай-тек «нова технологія», інсталяція «поєднання певних предметів у якусь картину», дедлайн «кінцева точка виконання», сиквел «продовження відомого сюжету», аутентичний «такий, як треба», апологет «прихильник якоїсь ідеї» та багато інших.

Варто зазначити, що ці неологізми проникли не тільки у молодіжний сленг, а ними користуються люди певних професій. Молодь, у свою чергу, використовує їх задля виокремлення серед інших (Грачов, Гуров, 247: 40).

Загальномолодіжний сленг: *бро* – брат; *лагати* – працювати повільно, з переборами; *мажор* – син багатих батьків; *чувак* – молодик, юнак; *рак* – невдаха, натяк на «клешні замість рук»; *лол* (аббревіатура) – смішний; голосно сміятися; *лахати* (жаргонізм); *імхо* (аббревіатура) – на мою скромну думку; *врубитися* – зрозуміти; *шпора* – шпартгалка.

Звичайні скорочення слів (особливо при листуванні за браком часу або символів на повне написання): *норм* – нормально.

Українські назви для передачі відповідних понять (які нині функціонують як сленг, але переходять у літературну норму): *брифінг* (зустріч), *дивідент* (прибуток, зиск), *презентація* (показ, ознайомлення), *шоп* (магазин), *ноу-хау* (знаю як), *тьютор* (наставник), *флешмоб* (раптівка), *попкорн* (баранці), *пурист* (чистомов), *тренінг* (вишкіл), *фотограф* (світляк), *хотдог* (ковбасець).

Не треба забувати, що мова – саморегулюючий механізм, дія якого зумовлена певними законами. Мова сама здатна самоочищуватися, позбавлятися функціонально зайвого, непотрібного.

Нині на розвиток молодіжного сленгу великий вплив має комп'ютеризація. Передача сенсу, ідеї, образу при появі комп'ютера отримала додаткові можливості порівняно з листом і печаткою. За рахунок цього інтернет-сленг проникає в молодіжну мову.

У сучасному світі досить поширеним є комп'ютерний сленг – своєрідна «мова», що виникла з появою електронно-обчислювальних машин.

Серед школярів та геймерів популярним є *Leet* або *leet speak* – різновид сленгу, що є дуже поширеним в онлайн-іграх: *ван сек*, *кам бек*, *со світ*, *кул*, *бутіфул*, *крейзі*, *найс*, *анбелівбл*, *адмін*, *муві*, *селабрітіс*, *фейк*, *стійл*, *бонз-бенд*. Молоді люди розуміють значення поданих слів і вживають їх у повсякденній мові: *лайк* (вподобайка), *селфі* (самчик), *кавер* (переспів), *лінк* (посилання) *скріншот* (зняток), *аватар* (мармизка), *смайл* (усміхайлик), *таджет* (при-

стрій), *пост* (допис), *акант* (облікова), *фідбек* (відгук), *відео* (челендж), *лайфхак* (лазівка), *дислайк* (бека), *браузер* (переглядач), *хештег* (кришмітка), *хайп* (голос, почин). Варто зазначити, що деякі наведені вище сленгові слова теж частково переходять у літературну норму української мови.

Існує цілий ряд слів, які перебувають кордоні молодіжного сленгу та інших лексичних пластів, наприклад, «блатного» жаргону або груп девіантної поведінки. Оскільки питання про їхнє включення у сленг здається спірним, наприклад: *врубуватися*, *в'їхати*, *вирубуватися*, *розмірковувати*», *гонник*, *шпана*, *відірватися*.

Шкільний і студентський сленг: *аврал* (спішна робота), *алгеброїд* (учитель алгебри та геометрії), *Альоша* (людина, яка не дає списувати), *чайник* (людина, у чомусь необізнана), *бар* (читальний зал), *юзер* (користувач комп'ютера).

Професійний молодіжний сленг, за нашими спостереженнями, нині найбільше впливає на молодіжний сленг жаргон музикантів і військовослужбовців.

Молодіжний сленг навряд чи коли-небудь вичерпає себе.

Життя сучасної молоді має суперечливий характер. Адже, з одного боку, це свобода мислення та висловлювання, з іншого – втрата ціннісних орієнтирів, жорстка раціоналізація взаємовідносин, безробіття, не той шлях, що хотіли батьки. Як результат, у суспільстві розвивається межа між добром і злом, коли не діють юридичні закони, порушені морально-етичні підвалини громадського життя. (Груша Т., 2012: 15).

Щодня, спілкуючись із друзями, однолітками, вчителями, батьками, молодь використовує величезну кількість слів у переносному значенні. Психологи доводять, що молоді люди, особливо підлітки, мають тенденцію варіювати своєю поведінкою, підлаштовуючись під будь-якого співбесідника. Відповідно різко змінюється манери, і подача себе, як особистості, і звички, і мова, якою вони спілкуються.

Інше питання, коли батьки не розуміються та необізнані у питаннях сучасності: соціальні мережі звідси й уподобання своїх дітей, спілкування з людьми антисоціальної поведінки стають неконтрольованими. Тут постає також питання мовлення, конкретніше використовуваного сленгу, про який старше покоління навіть може не здогадуватися. Підлітки так віртуозно володіють «закритими» сленгами, що можуть під «звичайними» словами завуалювати найсерйозніші вчинки та ситуації.

Зупинимося на двох серйозних проблемах нашого часу, які стосуються саме підлітків та української молоді загалом – це «групи смерті» у соціальних мережах і підліткова наркоманія.

Групи смерті дуже актуальні нині серед підлітків, тому що це гра, і вона затягує. Тільки приз у ній – смерть, а правила гри диктуються зовсім незнайомими людьми. Насправді все геть далеко від веселих ігор. Суїцидальна спільнота, про яку йдеться, в мережі має різні назви: «Синій кит», «Море китів», «Тихий дім», «Кити пливуть вгору», «Розбуди мене о 4.20», «F57», «F58», «Ріна», «Напока», «50 днів до мого...», «Феї Вінкс» та ін.

Висновки

Водночас соціальна структура суспільства і соціолінгвістична диференціація мовної практики знаходять відоме відображення в мові. Адже, підліток, потрапляючи у коло людей, які вживають будь-якого роду наркотичні речовини, не хочуть, щоб хтось про це дізнався, особливо дорослі, точніше батьки та вчителі. Тому їм доводиться послуговуватися сленгом наркоманів, нерідко – це «блатний» сленг, щоб завуалювати свої дії.

Запозичуються переважно слова, які описують почуття і стани, і цей процес носить спекулятивний характер, тобто жаргонізм прикріплюється до поняття, яке вже має словесне вираження в літературній мові (Борисова-Лукашанець, 1980: 11).

Найбільш актуальні приклади вживання таких слів-сленгів для кодування активності дій, пов'язаних із наркотичними речовинами: *білий* (героїн); *чорний* (опіати); *Джеф* (ефедрон); *червоний* (компонент для виготовлення наркотику); *Кузьмич* (спосіб вживання марихуани). Заходи з подолання залежності від соціальних мереж і наркоманії повинні будуватися у вигляді концепції, що будується на соціальної та психологічної адаптації до реалій життя.

Розмовне мовлення є найбільш продуктивним для дослідження, оскільки в ньому якнайповніше відображається вся сукупність проявів людської особистості. Це визначається засадничими властивостями цієї мовної структури. Так, розмовне мовлення характеризується особливими умовами функціонування, до яких відносять відсутність попереднього обдумування висловлювання та пов'язану з цим відсутність попереднього відбору мовного матеріалу, безпосередність мовленнєвого спілкування між його учасниками, невимушеність мовленнєвого акту, що пов'язана з відсутністю офіційності між ними та в самому характері висловлювання. Усі

перелічені чинники у сукупності утворюють найсприятливіший ґрунт для реалізації мовної експресії та застосування лексичних засобів її творення.

Власне тому першочергове завдання й аргумент «ненормативних» досліджень – зберегти саму мову, не втратити те, що вона сама і породила. І хоча сленг з усіма інкорпорованими жаргонами, залишками арго та вживанням вульгаризованої лексики презентує мову не з «парадного» боку, але це є жива мовна стихія, своєрідна «мовна лабораторія». Суспільство розвивається, тому постійно щось у ньому змінюється.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. 45 с.
2. Англійські слова в українській мові. *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Київ : Наукова думка, 1973. С. 140.
3. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ, 1991.
4. Берегівська Є.М. Молодіжний сленг: формування та функціонування. *Питання мовознавства*. 1996. № 3. С. 32–41.
5. Бобахо У.А., Левикова З.І. Сучасні тенденції молодіжної культури: конфлікт чи наступність поколінь? *Наука й сучасність*. 1996. № 3. С. 56–60.
6. Борисова-Лукашанець О.Г. Сучасний молодіжний жаргон. 1980. № 5. С. 10–12.
7. Василенко Ю.А. Сучасний український молодіжний сленг. *Львівський національний університет імені Івана Франка*. 2009. № 6. С. 16.
8. Грачов М.А., Гуров А.І. Словник молодіжних сленгів. Київ, 1989. 348 с.
9. Груша Т. Підлітки. Підлітковий сленг. Як з ним боротися? *Дитина*. 2012. № 3. С. 15.
10. Запозичення з англійської мови. *Ющук І.П. Українська мова : підручник*. Київ : Либідь, 2006. С. 209.
11. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я». Київ, 2001. 256 с.
12. Мазурова А.І. Словник сленгу, розповсюдженого серед неформальних молодіжних об'єднань. *Психологічні проблеми вивчення неформальних молодіжних об'єднань*. Київ, 1988. С. 43–49.
13. Мартос С.А. Молодіжний сленг як складова мови міста. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2004. № 632. № 42. С. 240–243.
14. Радук В. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Дивослово*. 2002. № 4. С. 67–73.
15. Ставицька Л.О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 55–68.

REFERENCES:

1. Azhniuk. B.M. (2001). Movní zminy na tli dekolonizatsii ta hlobalizatsii [Language changes are on a background decolonization and globalization]. *Movoznavstvo*.

2. Anhliiski slova v ukrainskii movi (1973). [The English words are in Ukrainian]. *Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia*. Kyiv: Naukova dumka.
3. Antonenko-Davydovych B. (1991). Yak my hovorymo [As we talk]. Kyiv, 1991.
4. Berehivska Ye.M. (1996). Molodizhnyi slen: formuvannia ta funktsionuvannia [Youth slang: forming and functioning]. *Pytannia movoznavstva*.
5. Bobakho U.A., Levykova Z.I. (1996). Suchasni tendentsii molodizhnoi kultury: konflikt chy nastupnist pokolin? [Modern tendencies of youth culture : conflict or following of generations?]. *Nauka y suchasnist*.
6. Borysova-Lukashanets O.H. (1980). Suchasnyi molodizhnyi zharhon [Modern youth jargon]. Kyiv.
7. Vasylenko Yu.A. (2009). Suchasnyi ukrainskyi molodizhnyi slen [Modern Ukrainian youth slang]. *Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*.
8. Hrachov M.A., Hurov A.I. (1989). Slovyk molodizhnykh sleniv. [Dictionary of youth slangs] Kyiv.
9. Hrusha T. Pidlitky. (2012). Pidlitkovyi slen. Yak z nym borotysia? [Juvenile slang. How with him to fight?]. *Dytyna*.
10. Zapozychennia z anhliiskoi movy. (2006). [Borrowing is from English]. *Yushchuk I.P. Ukrainska mova: Pidruchnyk*. Kyiv: Lybid.
11. Karavanskyi S. (2001). Poshuk ukrainskoho slova, abo borotba za natsionalne "ia". [A search of the Ukrainian word, or fight, is for national]. Kyiv.
12. Mazurova A.I. (1988). Slovyk slenhu, rozpovsiudzhenoho sered neformalnykh molodizhnykh obiednan [Dictionary of slang widespread among informal youth associations]. *Psykhologichni problemy vyvchennia neformalnykh molodizhnykh obiednan*. Kyiv.
13. Martos S.A. (2004). Molodizhnyi slen yak skladova movy mista [Youth slang as constituent of language of city]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*. № 632. Seriya "Filolohiia". Kharkiv.
14. Raduk. V. (2002). Mova v Ukraini: stan, funktsii, perspektyvy [Language in Ukraine: the state, functions, prospects]. *Dyvoslovo*. № 4.
15. Stavyt'ska L.O. (2001). Problemy vyvchennia zharhonnoi leksyky: Sotsiolingvistychnyi aspekt [Problems of study of slangy vocabulary : the Co aspect]. *Ukrainska mova*.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received March 4, 2020.

УДК 811.161.2:373.2:791
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-33>

УКРАЇНСЬКІ ФІЛЬМОНІМИ ХХІ СТОЛІТТЯ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Крупеньова Тетяна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»*

taniakrupenev@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8887-0163

У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості українських сучасних фільмонімів. Актуальність теми дослідження полягає в потребі всебічного дослідження сучасних українських фільмонімів та опису їх характерних ознак як особливого виду онімів. Об'єктом дослідження є найменування українських фільмонімів ХХІ століття. Предметом дослідження є семантичні та структурні особливості сучасних українських фільмонімів. Мета дослідження полягає в комплексному аналізі лінгвістичних особливостей українських фільмонімів. Зазначено, що як назва кінофільму, так і заголовок літературного твору є повноправними компонентами тексту, вбираючи в себе його зміст, ідейні та жанрові особливості. Назва кінофільму може бути утворена також від назви художнього твору, що особливо стосується фільмів, в основу сюжету яких покладені події, описані в книзі. Заголовок книги може стати способом залучення уваги глядача, навіть якщо автор назви фільму звертається до нього тільки з метою створення прийому алюзії. Фільмоніми виконують інформативну функцію, яка має подвійну роль, бо, з одного боку, інформує аудиторію про зміст фільму, а з іншого – підштовхує її до того, щоб подивитися цей фільм, тобто інформативна функція фільмонімів охоплює функцію рекламну, а також прагматичну. Доведено, що використання ресурсів різних лексичних пластів, оцінної лексики, зображально-виражальних засобів і фразеологізмів не тільки прикрашає мовлення, а й посилює його вплив на читачів, допомагає більш точно та яскраво висловити авторський задум. Добре продуманий підбір засобів і точне слововживання в назві фільму може сприяти реалізації його прагматичної установки й експресивної функції. На семантичному рівні виділено фільмоніми, що вказують на героя, – це імена, глузливі прізвиська, певна риса його образу чи характеру, професія; а також ті, що містять указівку на місце дії, воно може бути як і реальним, так і нереальним. Цікавою є змішана група, у якій поєднані декілька семантичних компонентів. За структурними особливостями фільмоніми розділено на три групи: найменування-словосполучення; найменування-словосполучення; найменування-речення: односкладні та двоскладні. За структурою проаналізовано 350 фільмонімів (власні назви фільмів, які вміщують кінопродукцію для різних вікових категорій, ігрові й неігрові кіно-, теле- та мультфільми, серіали, телевізійні програми й шоу), серед яких домінують двокомпонентні й однокомпонентні словосполучення.

Ключові слова: ономастика, ідеоніми, фільмоніми, однокомпонентні словосполучення.

UKRAINIAN FILMONYMS IN THE 21ST CENTURY: A STRUCTURAL-SEMANTIC ASPECT

Krupenyova Tetiana Ivanivna,

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department

of Ukrainian Philology and Methods of Teaching Professional Disciplines
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

taniakrupenev@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8887-0163

The article analyzes the structural and semantic features of Ukrainian contemporary filmonyms. The reason for relevance of the research topic is the need for a comprehensive study of contemporary Ukrainian filmmakers and a description of their characteristic features as a special type of onyms. The object of the study is the name of Ukrainian filmonyms of the 21st century. The subject of the study are the semantic and structural features of contemporary Ukrainian filmonyms. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the linguistic features of Ukrainian filmonyms. It is stated that both the title of a movie and the title of a literary work are full components of the text, absorbing its content, ideological and genre features. The name of a motion picture can also be derived from the name of a work of art, which is especially true of films based on the events described in the book. The title of a book can be a way of attracting the viewer's attention, even if the author of the movie addresses it only for the purpose of creating an allusion. Filmonyms play an informative function that has a dual role, because on the one hand, it informs the audience about the content of the film, and on the other hand, it pushes them to watch the film, that is, the informative feature of the filmonym covers both the advertising

and pragmatic functions. It is proved that the use of resources of different lexical strata, evaluative vocabulary, visual and expressive means and phraseologisms not only enhances the speech, but also enhances its influence on the readers, helps express the author's idea more clearly and vividly. And a well-thought-out selection of words in the title of a film can contribute to its pragmatic setting and expressive function. At the semantic level, filmonyms were identified that indicate a hero - names, mock names, a certain feature of their image or character, profession; as well as those that point to a location, it can be both real and imaginary. Of interest is a mixed group that combines several semantic components. By structural features, the filmonyms were divided into three groups: name-word-forms; name-phrase; name-sentence: one-fold and two-fold. 350 films have been analyzed according to the structure (including proper movie titles that contain motion picture products for different age categories, films, cartoons, series, TV programs and shows), of which two- and one-component word combinations are dominant.

Key words: onomastics, ideonyms, filmonyms, one-word phrases.

1. Вступ

Назви кінофільмів, або фільмоніми, належать до розряду власних імен, пов'язаних із духовною сферою людської діяльності – ідеоніми. На відміну від інших груп онімів, ці найменування не можна зарахувати до предметних, оскільки в цьому випадку назва дається ідеї, а не предмету. У зв'язку з цим ідеоніми мають низку характерних ознак, серед яких найбільш яскраво виділяється їх особлива структура. Серед усіх різновидів ідеонімів найбільшу схожість із фільмонімами мають заголовки художніх творів (бібліоніми). І та, й інша власна назва має певну самостійність, так як може бути сприйнята як автономна мовна одиниця (Подимова, 2006:9). Водночас як назва кінофільму, так і заголовок літературного твору є повноправними компонентами тексту, вбираючи в себе його зміст, ідейні та жанрові особливості. Назва кінофільму може бути утворена також від назви художнього твору, що особливо стосується фільмів, в основу сюжету яких покладені події, описані в книзі. Заголовок книги може стати способом залучення уваги глядача, навіть якщо автор назви фільму звертається до нього тільки з метою створення прийому алюзії. Попри це, фільмоніми майже не досліджені в українській лінгвістиці. Значний внесок зроблено в дослідженні російських фільмонімів, зокрема лінгвістичний аналіз найменувань кінофільмів здійснила О.В. Книш (Книш, 1992), у структурно-семантичному й функціонально-прагматичному аспектах їх досліджувала Ю.М. Подимова (Подимова, 2006), О.А. Бурмистрова назви творів кіномистецтва розглядала в структурі артіонімів (Бурмистрова, 2006), інші вчені приділяли увагу особливостям перекладу фільмонімів (Горшкова, 2014; Воронцова й Ткаченко, 2015 та ін.).

Актуальність теми розвідки полягає в потребі всебічного дослідження сучасних українських фільмонімів та опису їх характерних ознак як особливого виду онімів.

Об'єктом дослідження є найменування українських фільмонімів ХХІ століття. Предметом дослідження є семантичні та структурні особливості сучасних українських фільмонімів. Метою дослідження є комплексний аналіз лінгвістичних особливостей українських фільмонімів (проаналізовано 350 сучасних фільмонімів).

Уперше термін «фільмонім» уведений у вжиток О.В. Книш (Книш, 1992: 6), що зумовлено необхідністю виділення з численних груп ідеонімів групи найменувань кінофільмів. І хоча термін «фільмонім» так і не набув широкого розповсюдження в лінгвістиці, на думку багатьох дослідників, включаючи Ю.М. Подимову, цей термін у майбутньому має великі шанси посісти місце в системі ономастичної термінології, так як має відповідну словотвірну структуру. Крім того, у дисертації О.В. Книш пропонує розглядати назви кінофільмів не тільки як лінгвістичні одиниці, а і як твори мистецтва, «у нерозривній єдності», стверджуючи, що «ономастичні традиції не порушуються за такого підходу» (Книш, 1992: 7). Зокрема, дослідниця визначає фільмонім як «трирівневе утворення, у якому злито його ономастичну, комунікативну й естетичну сутності» (Книш, 1992: 6), зазначаючи такі їх функції: комунікативну, бо комунікативна значущість фільмоніма перетворює його на висловлювання в комунікативній ситуації між відправником-адресантом і глядачем-адресатом; референційна уможливорює ідентифікацію об'єкта; інформаційно-прогностичну, яка маркує певний ступінь готовності адресата вловити інтенцію адресанта; естетичну завдяки функціонуванню фільмонімів як виразників естетичних поглядів авторів. Однак Ю.М. Подимова наполягає на домінувальному характері їх інформативної функції, яка виконує подвійну роль, бо, з одного боку, інформує аудиторію про зміст фільму, а з іншого – підштовхує її до того, щоб подивитися цей фільм, тобто інформативна

функція фільмонімів охоплює функцію рекламну, а також прагматичну (Подимова, 2006). Стилістичні особливості фільмонімів зумовлені дією маркетингової функції. Стилістично маркованими є фільмоніми, виразність яких досягається за допомогою мовних засобів різних рівнів. Величезна кількість використання фільмонімів у засобах масової інформації підкреслює не тільки популярність назв кінострічок, а й те, що ці мовні одиниці увійшли в клас крилатих виразів. Отже, виконуючи свою основну – інформативну – функцію, фільмоніми набувають величезний прагматичний потенціал, що реалізується за допомогою різних лінгвістичних засобів: синтаксичного й лексичного мовних рівнів.

Поява мистецтва кіно стало результатом подвійного процесу: прагнення людства до найбільш повного та всебічного образного пізнання дійсності, досяжного через синтез мистецтв, об'єднання їх можливостей. 28 грудня 1895 року у «Великому кафе» на бульварі Капуцинів у Парижі брати Люм'єр публічно продемонстрували низку своїх фільмів. Ця дата й уважається днем народження кіно. Українське кіно бере свій початок із кінця XIX століття. У 1893 році головний механік Одеського Новоросійського університету Йосип Тимченко винайшов і сконструював прототип сучасного кінознімального апарату й апарату для кінопроекції. Тоді ж він здійснив перші кінозйомки: зафільмував вершників і металників копій. На думку деяких мистецтвознавців, часом народження власне українського кіно прийнято вважати вересень 1896, коли в місті Харкові фотограф Альфред Федецький зняв кілька короткометражних документальних сюжетів.

2. Лексичні засоби реалізації експресивної функції в українських фільмонімах

У результаті аналізу найменувань встановлено низку регулярних лексичних особливостей, здатних, на наш погляд, залучити потенційного глядача до перегляду кінострічки. На лексичному рівні мови експресивна функція назв кінофільмів реалізується за допомогою різних мовних прийомів:

1. Використання слів розмовної та книжної лексики («Одеський підкидько» (2018), «Скажене весілля» (2018), «Східняк» (2019), «Атлантида» (2019), «Кіборги» (2017)). Подібна стилістична різноманітність використовуваних лексем прямо пов'язана з тематикою тексту. Як правило, більшість кінофільмів, у яких назва утворюється з поєднання лексем розмовного стилю, належить до жанру

комедії («Креденс» (2013), «Ржака» (2017)). Водночас книжний стиль прийнято вважати ознакою назв кінодрам («Стрімголов» (2017), «Донбас» (2018), «Заборонений» (2019)). Отже, можна зробити висновок, що стилістичне розмаїття лексем, використовуваних у назвах кінофільмів, відіграє важливу роль не тільки як відсилання до жанру кінострічки, а і як база для створення інших виразних прийомів, наприклад, іронії. Важливу роль також відіграє й нейтральна лексика, яка є основою для створення взаєморозуміння між кінофільмом і глядачем.

2. Емоційно-оцінна лексика («Владика Андрей» (2008), «Гетьман» (2015), «Інфоголік» (2017), «Легенда Карпат» (2018)). Реалізація експресивної функції у фільмонімах здійснюється завдяки використанню оцінної лексики різних типів, яка активно бере участь у створенні зображально-виражальних засобів (епітетів («Чорний козак» (2018), «Пофарбоване пташеня» (2019)), прихованих порівнянь («Червоний» (2017), «Рівень чорного» (2017), «Життя як цирк» (2000)), метафор («Час хризантем» (2017), «Посмішка Бога» (2008)), оксиморонів («Смертельно живий» (2015)) тощо), а також здатна надати заголовку необхідний негативний або позитивний відтінок значення («Втрачений рай» (2000), «Другорядні люди» (2001)), «Секонд хенд» (2005)).

3. Прийом алюзії також набуває особливого значення в контексті назв кінофільмів («Молитва за гетьмана Мазепу» (2002), «Чеховські мотиви» (2002), «Запорожець за Дунаєм» (2007), «Корольов» (2007), «Герой мого часу» (2018), «Король Данило» (2018)). У цих найменуваннях алюзія реалізується за допомогою згадки певного прецедентного імені, яке може бути відсиланням до історичної події, біографії відомої особистості, літературного твору й навіть іншої кінострічки.

4. Особливим прийомом перенесення значення стає фразеологізм («Чужа молитва» (2017), «Безлюдна країна» (2018), «Дике поле» (2018), «Коли падають дерева» (2018), «Лиса гора» (2018)).

Отже, можна зробити висновок, що використання ресурсів різних лексичних пластів, оцінної лексики, зображально-виражальних засобів і фразеологізмів не тільки прикрашає мовлення, а й посилює його вплив на читачів, допомагає більш точно та яскраво висловити авторський задум, а добре продуманий підбір засобів і точне слововживання в назві фільму може сприяти реалізації його прагматичної установки й експресивної функції.

На семантичному рівні виділено фільмоніми, що вказують на героя («Мамай» (2003), «Владика Андрей» (2008), «Бабай» (2014), «Гетьман» (2015)), місце й час дії («Біла річка» (2007), «Україна. Точка відліку» (2012), «Загублене місто» (2015), «Донбас» (2018), «Тут і тепер» (2019)). Варто зазначити, що назви, які вказують на героя, можуть містити імена, глузливі прізвиська, певну рису його образу чи характеру, професію. У найменуваннях, які містять указівку на місце дії, воно може бути як і реальним «Синевир» (2013), так і нереальним «Атлантида» (2019). Особливий інтерес становить змішана група, у якій поєднані декілька семантичних компонентів («Вишивальниця в сутінках» (2002), «Запорожець за Дунаєм» (2007), «Богородиця під вікном» (2008)).

3. Структурні особливості українських фільмонімів

За структурними особливостями фільмоніми розподілено на 3 групи: 1) найменування-словоформи; 2) найменування-словосполучення; 3) найменування-речення: односкладні і двоскладні. Фільмоніми першої групи являють собою одне слово, наприклад, «Вулкан» (2018), «Тера» (2018), «Морена» (2019). Вони прості в утворенні та яскраво демонструють зміст фільму. Другу групу фільмонімів становлять найменування-словосполучення, вона є найбільш популярною («День переможених» (2009), «Звичайна справа» (2012), «Вічне повернення» (2013), «Побачення наосліп» (2013)). Більшість із них є досить інформативними, що здійснює позитивний ефект на потенційних глядачів. Виділено фільмоніми, які в структурах використовують прийменникові конструкції, можна сказати, що творці намагаються тим самим заощадити мовленнєві зусилля, але при цьому вони викликають у нас інтерес. Здається, що їх інформативність дуже мала, але це не заважає створенню різних варіантів подій щодо певного фільму в нашій уяві («Біла річка» (2007)). Наступну групу становлять фільмоніми – односкладні найменування-речення («Не хочу помирати» (2013), «Люби мене» (2014)) та двоскладні речення, у яких найбільш повно проявляється інформативна функція («Одного разу я прокинусь» (2009), «Мамо, я льотчика люблю» (2012), «Ти мене кохаєш?» (2013), «Тепер я буду любити тебе» (2015), «Коли падають дерева» (2018)).

За структурним критерієм проаналізовано 350 фільмонімів (власні назви фільмів, які вміщують кінопродукцію для різних вікових

категорій, ігрові й неігрові кіно-, теле- та мультфільми, серіали, телевізійні програми й шоу), серед яких виокремлено такі групи:

– власні назви кінофільмів: однокомпонентні оніми – 30% («Ефір», «Продюсер», «Брама», «Межа»), двокомпонентні – 60% («Зустріч однокласників», «Казка про гроші»), багатокомпонентні словосполучення – 10% власних назв кінофільмів («11 дітей з Моршина», «8 кращих побачень», «Кохання у великому місті»);

– власні назви мультфільмів: однокомпонентні оніми – 5% («Бабай», «Злидні»); двокомпонентні словосполучення – 50% («Викрадена принцеса», «Бременські розбишаки», «Микита Кожум'яка», «Чарівний Горох»); багатокомпонентні словосполучення – 45% («Хто боїться дядечка Бабая», «Йшов трамвай дев'ятий номер», «Моя країна Україна», «Чого в лісі не буває», «Бобот та енергія Всесвіту»);

– власні назви серіалів: однокомпонентні оніми – 20% («Хазяйка», «Школа», «Катерина»); двокомпонентні словосполучення – 70% («Останній москаль», «Століття Якова», «Село на мільйон», «Слуга народу», «Центральна лікарня», «Танець метелика»); багатокомпонентні словосполучення – 10% («Останній шанс на кохання»);

– власні назви телевізійних розважальних і ток-шоу: однокомпонентні оніми – 25% («Вар'яти», «Гроші», «Подіум», «Пацанки», «Холостяк», «Ревізор»); двокомпонентні – 70% («Шалена зірка», «Хата на тата», «Говорить Україна», «Один за всіх», «Майстер Шеф»); багатокомпонентні назви – 5% («Слідство ведуть екстрасенси», «Все буде добре»);

– власні назви програм новин: однокомпонентні власні назви – 90% випадків («Час», «Сьогодні», «ТСН», «Новини», «Подобиці», «Факти»); двокомпонентні словосполучення – 10% («Вікно в Європу», «Вікна-Новини»);

– власні назви освітніх програм: однокомпонентні оніми – 5% випадків («Україна»); двокомпонентні словосполучення – 95% випадків («Великі українці», «Експрес-уроки», «Дивовижні люди», «Епоха футболу», «Книжковий Кошик», «Територія А»);

– власні назви радіопрограм: однокомпонентні становлять 10% («Акцент», «В мережі», «А серйозно?»); двокомпонентні – 85% («Твій час», «Тема дня», «Дзеркало історії», «Книжкова лавка»); багатокомпонентні словосполучення – 5% («Українська – це просто»).

Таблиця

Структурні типи фільмонімів

Структурний тип	ВН кінофільмів	ВН мультфільмів	ВН серіалів	ВН ТВ шоу	ВН новин	ВН освітніх програм	ВН радіограм
Однокомпонентні	30	5	20	25	90	5	10
Двокомпонентні	60	50	70	70	10	95	85
Багатокомпонентні	10	45	10	5	-	-	5

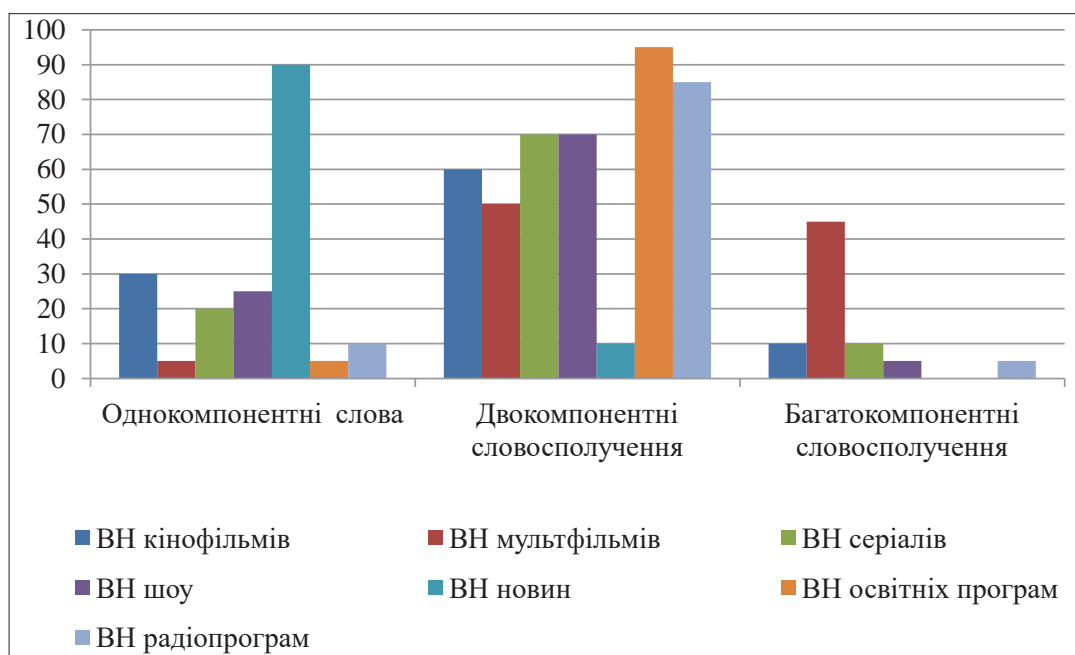

Рис. 1. Співвідношення структурних типів фільмонімів

Для фільмонімів домінуючими є двокомпонентні й однокомпонентні словосполучення.

4. Висновки

Отже, фільмоніми містять у розпорядженні значущу кількість лексичних засобів, які здійснюють реалізацію експресивної функції назв кінофільмів. Використання ресурсів різних лексичних пластів, оцінної лексики, зображально-виражальних засобів і фразеологізмів не тільки прикрашає мовлення, а й посилює його вплив на читачів, допомагає більш точно та яскраво висловити авторський задум.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурмистрова Е.А. Названия произведений искусства как объект ономастики : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Волгоград, 2006. 18 с.
2. Воронцова И.И., Ткаченко Н.Л. Тенденции перевода фільмонимов в контексте современного российского

кинематографического рынка. *Новый филологический вестник*. 2015. № 3 (34). С. 139–149.

3. Горшкова В.Е. Название фильма как единица перевода и составляющая образа-смысла. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Серия «Проблемы языкознания и педагогики»*. Пермь, 2014. Вып. 10. С. 26–37.
4. Кныш Е.А. Лингвистический анализ наименований кинофильмов в русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. : 10.02.01 «Русский язык». Одесса, 1992. 17с.
5. Подымова Ю.Н. Названия фильмов в структурно-семантическом и функционально прагматическом аспектах : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Майкоп, 2006. 205 с.
6. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

REFERENCES:

1. Burmistrova E.A. (2006). Nazvaniya proizvedenij iskusstva kak ob#ekt onomastiki [The names of works of art as an

- object of onomastics] : author. dis. ... cand. filol. Sciences: special. : 10.02.01 Russian language. Volgograd, 18 p.
2. Vorontsova I.I., Tkachenko N.L. (2015). Tendencii perevoda fil'monimov v kontekste sovremennogo rossijskogo kinematograficheskogo rynka [Trends in the translation of film names in the context of the modern Russian cinema market]. New philological bulletin. No 3 (34). pp. 139–149.
 3. Gorshkova V.Ye. (2014). Nazvanie fil'ma kak edinica perevoda i sostavljajushhaja obraza-smysla [The name of the film as a unit of translation and a component of the image-meaning]. Bulletin of Perm National Research Polytechnic University. Problems of linguistics and pedagogy. Perm, Issue. 10. pp. 26–37.
 4. Knysh E.A. (1992). Lingvisticheskij analiz naimenovanij kinofil'mov v russkom jazyke [Linguistic analysis of the names of films in the Russian language]: author. dis. ... cand. filol. Sciences: special. : 10.02.01 Russian language. Odessa, 17 p.
 5. Podymova Yu.N. (2006). Nazvanija fil'mov v strukturno-semantichestkom i funkcional'no pragmaticheskom aspektah [Names of films in structurally-semantic and functionally pragmatic aspects]: dis. ... cand. filol. Sciences: 10.02.01 Russian Language. Maykop, 205 p.
 6. Torchinsky M.M. (2008). Struktura onimnogo prostoru ukrai'ns'koi' movy [Structure of the anonymous space of the Ukrainian language]. Khmel'nitsky: Avist, 548 p.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2020
The article was received March 5, 2020*

УДК 811.161.2'27

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-34>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВУЛЬГАРИЗМІВ У ТЕКСТАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Левченко Тетяна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

tanyalevchenko2010@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4275-7701

У статті з'ясовано особливості функціонування вульгарної лексики у текстах суспільно-політичної тематики, проаналізовано негативні тенденції інтенсифікації вульгарних і грубих слів, їхнє активне входження в мову сучасної публіцистики.

Мета статті – виявити особливості функціонування вульгарної лексики та здійснити лексико-стилістичний аналіз вульгаризмів у мові сучасної преси.

Методологічну основу дослідження становить розуміння вульгаризмів та особливості їх функціонування у текстах суспільно-політичної тематики. **Методи дослідження** зумовлені його метою і завданням. У статті використано описовий метод, функціонально-стилістичний метод та метод трансформаційного аналізу.

Результати. У сучасній українській мові постійно відбуваються зміни, під дією як мовних, так і позамовних чинників. Найкраще ці трансформації простежуються в публіцистиці, зокрема в мові засобів масової комунікації. Вони відображають демократизацію в різних сферах життя, певну емоційність, оцінність, агресивність, комп'ютеризацію, що своєю чергою віддзеркалює мова. Як зауважує О. Тараненко, процеси демократизації та лібералізації позначені активними пошуками нових виражально-зображальних засобів мовлення в ЗМІ, нівелюванням рис, невласливих мові публіцистики, ослабленням і розмиванням певних стильових і стилістичних обмежень, розхитуванням мовностилістичних і правописних норм тощо (Тараненко, 2019: 33–34). Процеси демократизації та лібералізації зумовлюють тенденцію до орозмовлення, виявленою тим, що в медіатекстах актуалізуються мовні одиниці, які знаходяться на периферії літературної мови, зокрема розмовне мовлення, і навіть перебувають за її межами. Ідеться про арготизми, жаргонізми, сленгізми, вульгаризми, діалектизми, які автори публікацій активно вживають для досягнення певного стилістичного ефекту.

Висновки. Збагачення мови розмовними, переважно вульгарними елементами, засвідчують процеси демократизації та лібералізації в суспільстві. Аналізовані лексеми відображають стан розвитку суспільства, дають конкретну оцінку явищам, подіям, людям; поживляють виклад матеріалу, надаючи публіцистичним текстам доступності та невимушеності. Та водночас часте вживання цих слів призводить до засмічення мови нелітературною лексикою та до вульгаризації мовлення.

Ключові слова: засоби масової комунікації, субстандартна лексика, негативна конотація.

ACTUALIZATION OF VULGARISMS IN TEXTS OF SOCIO-POLITICAL TOPICS

Levchenko Tetiana Mykolaivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Ukrainian Linguistic and Methodology of Studying Department

Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

tanyalevchenko2010@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4275-7701

The article deals with the peculiarities of the functioning of vulgar lexis in texts on socio-political topics, negative tendency of the intensification of vulgar and rough words, their entering into the language of modern publicist were analyzed.

Purpose – is to determine the peculiarities of the functioning of vulgar lexis and to analyze lexically and stylistically vulgarisms in the language of modern press.

Methodological basis of the research is the understanding of vulgarisms and the peculiarities of their functioning in texts on socio-political topics. **Methods** are predetermined by the purpose and tasks. The article uses the descriptive method, functional-stylistic method and method of transformational analysis.

Results. There are constant changes in modern Ukrainian language, under the influence of linguistic and extralinguistic factors. These changes are very good seen in publicist, in particular in the language of mass communication. They show the democratization in different spheres of life, some emotionality, evaluation, aggressiveness, computerization, that in its turn reflects the language. As it was noticed by O. Taranenko, the processes of democratization and liberalization are marked by active search for new expressive and pictorial means of language in the media, leveling of features, improper to the language of journalism, weakening

and blurring of certain stylistic restrictions, loosening of linguistic and spelling norms, etc. (Taranenko, 2019: 33–34). The processes of democratization and liberalization predetermine the tendency for discourse to be found by the fact that in media texts linguistic units are actualized that are on the periphery of literary language, in particular spoken language, and even those, that are beyond. It is about argotisms, jargons, slangisms, vulgarisms, dialectisms, which the authors of publications actively use to achieve a certain stylistic effect.

Conclusions. Language enrichment by spoken, mostly vulgar elements is evidenced by the processes of democratization and liberalization in society. The analyzed tokens reflect the state of development of society, give a concrete evaluation of the phenomena, events, people; they invigorate the presentation of material by providing publicist texts with accessibility and ease. At the same time, frequent use of these words leads to littering of the language with non-literary vocabulary and to vulgarization of speech.

Key words: mass media, substandard lexis, negative connotation.

Вступ

До проблеми функціонування стилістично зниженої лексики, зокрема вульгаризмів, у мові засобів масової комунікації зверталось багато українських і зарубіжних лінгвістів. Більшість зауважує про їхні експресивні та оцінні можливості – Б. Коваленко, К. Кузьменко, Н. Линник, М. Навальна, І. Онищенко, С. Поворознюк, Л. Ставицька, А. Стадній, Л. Швець та ін. Про засміченість мови вульгарними словами зазначають такі науковці, як К. Тараненко, Л. Брусенська, Е. Куликова, А. Раду, О. Сковородников та ін. На сучасному етапі розвитку української мови відбувається процес інтенсифікації вульгарних і грубих слів, їхнє активне проникнення в мову публіцистики. І попри значну кількість розвідок, є недостатньо дослідженим.

Мета статті – виявити особливості функціонування вульгарної лексики та здійснити лексико-стилістичний аналіз вульгаризмів у мові сучасної преси. Методологічну основу дослідження становить розуміння вульгаризмів та особливості їх функціонування у текстах суспільно-політичної тематики. Методи дослідження зумовлені його метою і завданням. У статті використано описовий метод, функціонально-стилістичний метод і метод трансформаційного аналізу.

1. Проблеми функціонування вульгаризмів у лінгвістиці

На думку Л. Швець, публіцистиці необхідні нові експресивні засоби, проте ця експресія має винятково соціальний характер, адже вона є цілеспрямованою, вибірковою, оцінювальною. Тропи і фігури в публіцистиці цінні не лише як засоби, що прикрашають мовлення й оживляють його. Вони важливі передовсім тим, наскільки яскраво виражено оцінку, наскільки її засоби підсилені експресивними й емоційними одиницями (Швець, 1979: 8).

Подібне твердження висловлює В. Вяняркін, за словами якого текстам, для яких функція впливу є основною, властива

організація мовного матеріалу, спрямована на вираження оцінки, посилення емоційності й образності, тобто у центрі уваги у цьому разі – експресивні можливості одиниць мови (Вяняркін, 1994: 8).

Погоджуючись із Л. Швець і В. Вяняркіним, зауважимо, що, дійсно, за допомогою розмовних слів, зокрема вульгаризмів, журналісти прагнуть урізноманітнити виклад матеріалу, вплинути на емоції того, що споживає інформацію, зацікавити його, переконати в чомусь, викликати співчуття чи навпаки – гнів і зневагу. Однак надмірне вживання грубих слів лише засмічує текст. Нині активного поширення набуває нова галузь мовознавства, яка займається питанням чистоти мови, – еколінгвістика. Д. Нурушева стверджує, що від мовної екології, яка займається дослідженням взаємозв'язків між мовою та екологічними питаннями, еколінгвістика, або екологія мов, відрізняється тим, що досліджує взаємодію між мовами, збереження мовного різноманіття (Нурушева, 2020: 890).

Сучасній екологічній ситуації в мові характерні такі негативні тенденції: жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія, лінгвоцинізм, стилістичне зниження та загальна деформація комунікативної сфери (Голуб, 2008: 58). К. Тараненко до цього додає, що «сучасна мова є мовою ворожнечі, ненависті, насилля й дегуманізації. На думку дослідниці, поняття цинізму в мовленні виникло від загальної тенденції вульгаризації мовлення, під якою розуміється захоплення мовців уживанням нелітературної лексики, зокрема і вульгаризмів (Тараненко, 2019: 113). Отже, слова, які роблять мовлення грубим, неприємним для сприйняття, є брудними з погляду лінгвістичної екології.

Вульгаризми активно проникають у мову ЗМК, адже їхнє вживання викликає реакцію аудиторії та надає текстові емоційно-експресивного забарвлення. Як зауважує Т. Космеда: «Ефект впливу на читача буде то сильніший, що яскравіший емоційно-оцінювальний заряд

публіцистичного дискурсу. За даними психологів, емоційне повідомлення має підвищену ефективність впливу на людину: саме воно, як виявляється, є найбільш інформативним, оскільки репрезентує найбільш повний образ довкілля. Воно сприяє притяганню й утриманню уваги аудиторії» (Космеда, 2011: 159). Завдяки вульгарним словам як маркерам негативного емоційно-оцінного впливу відбувається психологічний тиск на читача. Журналісти не лише доносять інформацію, вони впливають на думку читацької аудиторії, формують її.

2. Інтенсифікація вульгарної лексики у мові сучасної преси

Аналізуючи мову ЗМК, простежуємо широке поширення вульгарних слів у текстах різної тематики. Так, у сучасному медіатексті активно вживають стилістично-знижені лексеми, що позначають частини тіла, наприклад, обличчя. Натрапляємо на активне вживання слів з ремаркою *вульгарне – мармиза* вульг. Обличчя. (СУМ, т. 4, 1973, с. 630); *морда* 2. вульг. Про обличчя / Уживається як лайливе слово (СУМ, т. 4, 1973, с. 801); *мордяка* вульг. Збільш. до морда 2. (СУМ, т. 4, 1973, с. 802); *писок* вульг. Потворне, бридке обличчя (СУМ, т. 6, 1975, с. 364); *рило* 2. вульг. Обличчя людини // Уживається як лайлива назва людини (СУМ, т. 8, 1977, с. 534). Лексеми вжиті в текстах різної тематики, однак найбільше вони активізовані саме в публікаціях політичного змісту. Вульгаризми використовують, розповідаючи:

1) про політиків на окупованих територіях, зокрема не визнаних ДНР і ЛНР, наприклад: *Та відчуйте різницю: на тій давній зірочці був невеликий кружок у центрі з портретом малого Ульянова, а тут є великий круг із насупленою мармизою колишнього продавця курей, із-за якого ледь-ледь помітні промені зірки* («Урядовий кур'єр», 05.01.16);

2) про українських високопосадовців, наприклад: *Якщо авторитарна особистість бачить слабкого, у неї руки сверблять «дати йому в морду»* («День», 14.11.14); *«Родич Сергія Ківалова – це було обличчя недоторканне для правоохоронної та судової системи. Це був небожитель, вершитель долі! А зараз він лежить мордою на асфальті», – написав Геращенко* («Український тиждень», 01.12.15); *<...> кому треба ці вибори, якщо все одно нічого не поміняють. Хіба рил жирних у Верховній Раді стане більше* («Газета по-українськи», 23.07.19);

3) про вибори та кандидатів у депутати чи на пост Президента України, наприклад: *Та де там, одні старі мордяки. От тобі і замінили все на «нові обличчя», – відповідає йому жінка у синій сукні з великими зеленими трояндами. Розмовляють на доріжці до входу на дільницю* («Газета по-українськи», 22.05.19);

4) про українсько-російські відносини взагалі та про російського президента В. Путіна зокрема, наприклад: *Для мене «червона лінія» – сама зустріч із Путіним. Йому треба чи вмазати, чи хоч у писок плюнути* («Газета по-українськи», 10.12.19).

Рідше вульгаризми на позначення обличчя вжиті в текстах іншої тематики, зокрема в текстах про культуру натрапляємо на лексему *мармиза*, наприклад: *Український театр чекає змін. А оскільки «нечиста мармиза» вилазить усюди, то й нічого доброго з нею з'явитись не може* («День», 26.06.15).

У публікаціях на військову тематику та в текстах про українсько-російські відносини функціонує вульгаризм *пелька* – вульг. 1. Рот. 2. Те саме, що глотка (СУМ, т. 6, 1975, с. 115), наприклад: *якщо хтось з родичів загиблих в Україні російських «відпускників» або «тих, хто випадково на БТРі заблукав» і не повернувся почнуть «гавкати», їм завжди можна затулити пельку* («Український тиждень», 15.06.17); *Бійцям інформаційних військ та агентам впливу, які на проросійських каналах віщають за кремлівськими темниками, треба негайно заткнути пельки* («Високий Замок», 14.09.18).

Грубі слова *мармиза*, *морда*, *мордяка*, *писок*, *рило* та *пелька* містять негативну конотацію. Автори публікацій демонструють агресію щодо осіб, про яких пишуть. Не дивно, що їхня ненависть адресована переважно політикам, до роботи яких у населення багато претензій через скрутне матеріальне становище. Уважаємо, що ці емоційні лексеми увиразнюють негативний потенціал слова «політик».

У мові засобів масової комунікації широко вживається вульгаризм *мордобій* – вульг. Биття по обличчю (СУМ, т. 4, 1973, с. 801). Прикметно, що лексема поширена переважно в текстах політичної тематики, наприклад: *Якщо уважно стежити за роботою нашої Верховної Ради, то в голові автоматично складається довжелезний перелік претензій до неї: «договорняки», надмірна театральність, мордобій, кнопкодавство, прогули, драконівські законопроекти, порушення процедур голосування...* («Український тиждень»,

03.11.18); Під час масової бійки між прибічниками мера і його супротивниками, затримані півсотні учасників **мордобою** (Дзеркало тижня, 26.07.2018); <...> якщо комбати йшли в парламент, аби затівати там перманентний **мордобій** та плювати на закон, про їхнє обрання країна буде шкодувати так само, як і про обрання екс-«регіоналів» («Україна молода», 05.11.14).

Крім вульгаризмів-іменників, у медіатексті часто вживають грубі дієслова. На думку Д. Шмельова, дієслівна лексика реалізує аксіологічне значення, визначене авторським образним використанням слів у будь-яких контекстах, відповідно до здатності мови відтворити у слові різний зміст думки мовця, відбити всі індивідуально неповторні особливості явищ дійсності, будь-яке індивідуальне сприймання найрізноманітніших ситуацій (Шмельов, 1977: 60–61).

Спостерігаємо активізацію слів, які є синонімічними до дієслова *напитися*, проте, на відміну від нього, вони містять негативну конотацію, маючи спільне значення «випити забагато алкоголю». Серед них виділяємо вульгаризми *налигуватися*, *налигатися*: вульг. 1. *неперех.* Напиватися доп'яну (СУМ, т. 5, 1974, с. 119); *нажлуктитися*: вульг. 2. *неперех.* Випивши надміру спиртних напоїв, сп'яніти; *напитися доп'яна* (СУМ, т. 5, 1974, с. 87); *нализуватися*, *нализатися*: 2. вульг. Напиватися доп'яну (СУМ, т. 5, 1974, с. 119). Наприклад: *А під час обіду, добряче налигавишись, голосно запитав у тодішнього голови польської Спілки Антоні Слонімського: – Где тут можно... (далі йшло дієслово, що означало фізіологічні потреби гостя)* («День», 16.04.14); *І навіть спробувавши алкоголь, вони його радше пригублюють, ніж жлуктять. У Британії, де п'ята частина молоді віком 16–24 роки взагалі не п'є* («Український тиждень», 19.01.18); *Найприкріше, коли гинуть не ті хто «нализався», а ні в чому не винні люди* («Урядовий кур'єр», 19.11.16). Аналізована вульгарна лексика представлена в різних тематичних групах.

Активно вживають у публіцистиці вульгаризм для вираження несхвального ставлення до жадібного поглинання їжі у великій кількості – *жерти* зі значенням: 1. вульг. Їсти жадібно, багато чого-небудь // зневажл. Взагалі їсти (СУМ, т. 2, 1971, с. 522), наприклад: *Тільки тоді, як закінчатся нафто- й газодолари, коли в них не буде чого жерти*, вони почнуть розуміти, що Путін – це покидьок і бандит, який веде Росію до катастрофи («Український тиждень», 05.07.14); *Засмутився, розсердився,*

не вистачає почуття безпеки чи тепла від близьких – гайда жерти! («Урядовий кур'єр», 23.12.17); *Головний військовий прокурор Анатолій Матіос написав на своїй сторінці у «Фейсбуці»: «З «мишей» рухаємося до «пацюків», що все одно не перестають «жерти колючий кактус»* («Високий Замок», 23.01.17). Завдяки цій лексемі автори підкреслюють зневажливе й осудливе ставлення до конкретних людей, даючи негативну оцінку їхнім діям.

У текстах політичної тематики активно використовують негативно марковане дієслово *заткнутися*: вульг. Перестати говорити; замовкнути (СУМ, т. 3, 1972, с. 346), наприклад: *Те, що Росія зробила у Солсбері є абсолютно жахливим і обурливим. Ми відповіли на це. Якщо чесно, Росія має відійти і **заткнутися*** («Український тиждень», 20.03.18); *Думаю, це свідчить про те, що правоохоронні органи намагаються **заткнути рота** всім незгодним, прикриваючись судовими рішеннями* («День», 26.12.13). За допомогою вульгаризму *заткнутися* автори публікацій демонструють емоції гніву та несхвалення, інколи й презирства.

У сучасних медіатекстах, порівняно з іменниками та дієсловами, менш актуалізованими є прикметники-вульгаризми. Серед них найчастіше натрапляємо на лексеми, що описують зовнішність людини, акцентуючи увагу на фізичній недосконалості. Так, прикметник *банькатий* (вульг. 1. Надто опуклий, витріщений (про очі). 2. Який має такі очі; витрішкуватий (СУМ, т. 1, 1970, с. 102) засвідчує негативне ставлення до конкретної особи, підсилене емоціями зневаги, наприклад: – *Дорогуша, знаєте, приходьте завтра! – вдова одного з митців кривиться й свердлить мене банькатими очима, наче новобранця на плацу* («Газета по-українськи», 22.01.2013).

Емоційно-оцінною лексемою з негативною конотацією є прикметник *мордатий* 2. вульг. Із товстим, широким обличчям (СУМ, т. 4, 1973, с. 801). Зауважимо, що вульгаризм переважає в текстах політичного змісту, наприклад: *Тільки зброю не давати їм, бо вони здадуть її ворогу у першому бою. І нехай отам грохнуть отого **мордатого** Симоненка – і щоб над ним ніхто не плакав* («Газета по-українськи», 14.05.14); *Відразу пригадується і «радикал» із вилами, і **мордатий**, аж зараз лусне, захисник робітників і селян, і затятий борець проти «фашизму» тощо...* («Високий Замок», 11.07.13); *Там на мене чекав широкоплечий, **мордатий** КДБіст у кожаниці* («День», 20.08.15).

Прикметники *банькатий, банькуватий, мордатий* є словами негативного, несхвального, інколи грубого або різкого, осудливого характеру. Будучи емоційно маркованими словами, вони виконують оцінну функцію.

Висновки

Отже, експресивності мови засобів масової комунікації сприяє активне проникнення стилістично знижених слів, зокрема вульгаризми, серед яких переважають іменники та дієслова, менше вжито прикметників.

Збагачення мови розмовними, переважно вульгарними елементами, засвідчують процеси демократизації і лібералізації. Аналізовані лексеми відображають стан розвитку суспільства, дають конкретну оцінку явищам, подіям, людям. Вони поживляють виклад матеріалу, надаючи публіцистичним текстам доступності і невимушеності. Та водночас часте вживання цих слів призводить до засмічення мови нелітературною лексикою та до вульгаризації мовлення. Уважаємо, що вульгарну лексику вживають не стільки для демонстрації почуттів у реальності, а стільки для відображення оцінки й емоційного ставлення автора до дійсності.

Питання про активізацію функціонування вульгарної лексики в суспільно-політичній тематиці залишається відкритим і потребує подальшого опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брусенская Л.А., Куликова Э.Г. Экологическая лингвистика. Москва : Наука, 2016. 184 с.
2. Вяняркін В.М. Експресія як фактор текстотворення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 1994. 24 с.
3. Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
4. Космеда Т. Мова «четвертої влади» та шляхи її вдосконалення: компетенції мовної особистості журналіста і читача. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Т 24 (63). № 4. Ч. 1. С. 157–162.
5. Нурушева Д.А. Эколингвистика как раздел языкознания. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 5. Ч. 4. С. 890–893. URL: http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10003286 (дата обращения: 26.02.2020).
6. Радуга А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних ВНЗ*. 2013. № 27. С. 191–197.
7. Сквородников А.П. К определению термина «лингвоцинизм». *Мир русского слова*. 2014. № 3. С. 49–54.
8. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
9. Тараненко К.В. Явище лінгвоцинізму з позиції еколінгвістики. *Український смисл* / за ред. І.С. Попової. Дніпро : Ліра, 2019. С. 113–121.
10. Тараненко О.О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
11. Швець Л.В. Публицистический стиль современного русского литературного языка. Київ : Освіта, 1979. 290 с.
12. Шмелёв Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. Москва : Наука, 1977. 168 с.

REFERENCES:

1. Brusenskaia L.A., Kulikova Ye.G. (2016). *Ekologicheskaya lingvistika* [Ecological linguistics]. Moskva: Nauka, 184 p.
2. Vaniarkin V.M. (1994). *Ekspresiiia yak faktor tekstotvorennia* [Expression as a factor of text building]. Dnipropetrovsk, 24 p.
3. Golub N. (2008). *Rytoryka u vyshchii shkoli* [Rhetoric in high school]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 400 p.
4. Kosmeda T. (2011). *Mova "chetvertoii vlady" ta shliahy ii vdoskonalennia: kompetencii movnoi osobystosti zhurnalista i chytacha* [The language of the "fourth power" and ways to improve it: the competencies of the linguistic personality of the journalist and the reader]. Issue 24 (63). № 4. Part 1, P. 157–162.
5. Nurusheva D.A. (2014). *Ekolingvistika kak razdel yazykozahaiya* [Ecolinguistic as a part of linguistics]. № 5 (part 4). P. 890–893. URL: http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10003286 (access date: 26.02.2020)
6. Radu A. (2013). *Movna ekologiia: napriamy ta problemy doslidzhennia* [Language ecology: ways and problems of research]. № 27. P. 191–197.
7. Skovorodnikov A.P. (2014). *K opredeleniiu termina "lingvozyynismy"* [To the definition of the term "linguocinisms"]. № 3. P. 49–54.
8. *Slovyuk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970–1980)*. [Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. Dumka.
9. Taranenko K.V. (2019). *Yavyshche lingvozyynizmu z pozycii ekolingvistyky* [Linguocinism phenomenon from a position of ecolinguistics]. Dnipro : Lira. P. 113–121.
10. Taranenko O.O. (2002). *Kolokvizaciya ta vulgaryzaciya yak harakterni yavyshcha stylistyky suchasnoii ukrainskoi movy (z kincia 1980 r)* [Colloquialization, substandardization and vulgarization as characteristic phenomena of modern Ukrainian language stylistics (from the end of 1980-s)]. № 4–5. P. 33–39.
11. Shvec L.V. (1979). *Publizisticheskiy stil sovremennogo russkogo yazyka* [The journalistic style of modern Russian literary language]. Kyiv: Osvita, 290 p.
12. Shmeliev D.N. (1977). *Russkiy yazyk v ego funktsionalnykh raznovidnostyakh* [Russian language in its functional varieties]. Moskva: Nauka, 168 p.

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.*

УДК 811.161.2'367.332:001.891.3
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-35>

ФУНКЦІЙНІ ВИЯВИ КОНКРЕТИЗУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ НА РІВНІ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

Новікова Ольга Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України
08novikovaolga76@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8498-1736

Мета. Проаналізувати структурні й функційні вияви конкретизувальних конструкцій у лінгвоукраїністиці.

Методи. Методи дослідження, зумовлені метою та фактичним матеріалом, містять: метод лінгвістичного опису, який передбачає дослідження явища безпосередньо в тексті, метод емпіричного аналізу й синтезу, який здійснює класифікацію конкретизувальних конструкцій, метод дистрибутивного аналізу, який дає змогу через вивчення оточення конструкцій у тексті дослідити особливості їхнього функціонування.

Результати. У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані зі становленням категорії «конкретизація», проаналізовано різні аспекти дослідження конкретизувальних синтаксичних конструкцій, описано їхню структуру, значення, функції, схарактеризовано диференційні ознаки, типологічні вияви. Установлено, що конкретизувальні синтаксичні одиниці перебувають з іншими різновидами пояснювальних конструкцій (власне-пояснювальними, уточнювальними) в системних відношеннях. З'ясовано різницю між конкретизувальними й уточнювальними синтаксичними одиницями. Конкретизувальні конструкції слід відрізняти від уточнювальних, оскільки перші реалізують конкретизувальну семантику за допомогою конкретизації невизначеного поняття певної множини, тоді як останні уточнюють, звужують конкретне поняття, ознаку, дію. Покласифіковано конкретизувальні конструкції за морфологічним виявом стрижневого компонента (субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні, вербумфінитні). Доведено, що зазначені конструкції можуть бути вживані в ролі будь-якого члена речення (зазвичай виступають додатком).

Висновки. Конкретизувальні конструкції слід відрізняти від уточнювальних, оскільки їм притаманні відношення «цілого й частини» так само, як і уточнювальним конструкціям, проте якщо останні не вимагають для такого вираження спеціальних сполучників, конкретизувальні потребують уживання сполучників саме / а саме. Конкретизувальні синтаксичні одиниці в порівнянні з іншими різновидами пояснювальних конструкцій (власне-пояснювальними й уточнювальними) поступаються різноманіттю відношень пояснюваного й пояснювального складників, значенням, функціями. Проте вони доволі значущі, специфічні в системі пояснювальних складників, частотні в письмовому мовленні. До основних функцій аналізованих одиниць зараховують пояснювальну, комунікативну, акцентуаційну, модально-оцінну. Аналізовані конструкції можуть виконувати додаткову функцію якісної та кількісної оцінки.

Ключові слова: пояснювальні конструкції, конкретизація, уточнення, власне-пояснення, функційні вияви, типологічні вияви, семантичні вияви.

FUNCTIONAL SIGNS OF DEFINING CONSTRUCTIONS AT THE LEVEL OF A SIMPLE COMPLICATED SENTENCE

Novikova Olga Aleksandrovna,
PhD in Philology,
Assistant Professor of the Department of Social and Humanitarian Subjects
Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine
08novikovaolga76@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8498-1736

Purpose. To analyze the structural and functional manifestations of concretizing constructions in linguistic Ukrainian studies.

Methods. Research methods, determined by the purpose and factual material, include: linguistic description method, which provides for the study of the phenomenon directly in the text, empirical analysis and synthesis method, which classifies concretizing constructions, distribution analysis method, which makes it possible through studying the environment of structures functioning to study their features.

Results. The article discusses the actual problems associated with formation of the category of concretization, analyzes various aspects of the study of concretizing syntactic constructions, describes their structure, meaning, functions, describes differential features, typological manifestations. It has been established that concretizing syntactic units are in systemic

relations with other varieties of explanatory constructions (self-explanatory, clarifying). The difference between concretizing and specifying syntactic units is clarified. Concretizing constructions should be distinguished from the specifying ones, since the former implement concretizing semantics with the help of concretizing the indefinite concept of a certain set, while the latter clarify, narrow down a concrete concept, sign, or action. Concretizing constructions are classified according to the morphological manifestations of the core component (substantive, adjective, adverbial, *verbumfinite*). It is proved that these constructions can be applied as any member of a sentence (usually they act as an application).

Conclusions. Concretizing constructions should be distinguished from specifying ones, since they have the relation of "whole and part" in the same way as specifying constructions, however, if the latter do not require special unions for such an expression, then concretizing ones require the use of unions "namely" / "in particular". Concretizing syntactic units in comparison with other varieties of explanatory constructions (self-explanatory and clarifying) are inferior in the variety of relations of the explained and explanatory components, meaning, functions. However, they are quite significant, specific in the system of explanatory components, and frequency in writing. The main functions of the analyzed units include explanatory, communicative, accentuation, modal-evaluative one. The constructions under consideration can fulfil the additional function of qualitative and quantitative assessment.

Key words: explanatory constructions, concretization, clarification, explanation as such, functional manifestations, typological manifestations, semantic manifestations.

1. Вступ

Просте ускладнене речення є предметом дослідження багатьох лінгвістичних студій. Характер ускладнення простого речення може бути різноманітним, тому поняття «ускладнене речення» об'єднує неоднорідні синтаксичні конструкції, які вимагають ґрунтовного вивчення та аналізу. До таких синтаксичних побудов зараховують конкретизувальні конструкції.

2. Концептуальний апарат дослідження

Дослідженню аналізованих синтаксичних одиниць присвячені праці російських (Г.Ф. Іванушкіна, А.Ф. Прияткіна, Н.В. Кирпичникова, М.Т. Шатух, Г.П. Уханов, В.І. Чуглов, Н.С. Фоміна й інші) й українських (І.О. Аксьонова, І.М. Арібжанова, С.А. Байдусь, І.Р. Вихованець, М.О. Вінтонів, Н.В. Гуйванюк, С.М. Глазова, А.П. Загнітко, Л.О. Кадомцева, А.К. Мойсієнко, Т.Б. Фунтова й інші) лінгвістів. Незважаючи на важливі спостереження, зроблені синтаксистами, на сучасному етапі розвитку лінгвоукраїністики не досить з'ясованим є статус пояснювальних конструкцій із конкретизувальним значенням у загальній класифікації простих ускладнених речень. Яскравим свідченням цього виступає той факт, що лінгвісти пропонують суперечливі, а іноді – цілком полярні кваліфікації таких одиниць. Термінологічно аналізовані конструкції визначають як «уточнення» (Арібжанова, 2011; Оленяк, 2011; Фунтова, 2002), «пояснення» (Прияткіна, 2001), «відокремлені уточнювальні члени речення» (Кулик, 1961), «пояснювально-уточнювальні звороти» (Слинько, 1994), «речення з опосередкованими компонентами» (Вихованець, 1992; Загнітко, 2011) «синтаксичні конкретизатори» (Вінтонів, 2018; Фунтова, 2002). Тому актуальним на сучасному етапі постає питання щодо комп-

лексного дослідження конкретизувальних синтаксичних конструкцій.

Мета статті – проаналізувати структурні й функційні вияви конкретизувальних конструкцій у лінгвоукраїністиці. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: з'ясувати структуру, семантику конкретизувальних синтаксичних одиниць, установити їхні функційно-стилістичні особливості в текстах сучасної української літературної мови.

3. Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасній лінгвістиці нез'ясованим є поняття синтаксичного конкретизатора. У словнику іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука подано такі дефініції понять «конкретизація», «конкретизування»: «конкретизація – вираження в наочнішій, точнішій, конкретнішій формі; уточнення»; «конкретизація поняття – обмеження обсягу поняття; логічна операція, коли для даного поняття (яке вважають родовим) знаходять вужче за обсягом поняття (яке вважають видовим), що неодмінно входить до обсягу даного» (Мельничук); «конкретизувати – робити наочнішим, доступнішим, уточнювати» (Мельничук). Отже, увагу зосереджено на уточненні, більш точній, конкретнішій формі вираження, обмеженні обсягу поняття.

У нашому дослідженні поняття *конкретизація* (конкретизувальні конструкції) будемо застосовувати саме до різновиду пояснювальних синтаксичних одиниць. Під *конкретизувальними синтаксичними конструкціями* розуміють синтаксичні одиниці, в яких другий компонент звужує, конкретизує обсяг першого. Термін «конкретизація» мотивований відношеннями диктумного характеру: конкретизоване перше, невизначене позначення з огляду на те, який елемент якоїсь множини, так чи так позначений зазвичай в першій назві, виокрем-

лений із множини за ознаками, названими головним словом конструкції, і про який так чи так ідеться в реченні. Саму множину, з одного боку, розуміють як однорідну, з іншого – як таку, що містить елементи у своїх окремих нетотожних ознаках, що своєю чергою виражено необхідністю виокремлення з неї одного чи кількох предметів за згаданою ознакою, пор.: *Її зацікавила одна з точних наук – математика* → одна наука виокремлена з числа *точних*, яка зацікавила її, інші її не зацікавили, така наука позначена двічі – першою, невизначеною назвою (*точна наука*) і другою, визначеною (*математика*). Одночасно на диктумному рівні розв'язують ті ті інші завдання (у наведеному прикладі *математика* подана як *точна наука*, яка зацікавила її).

Поняття «множина», яким ми оперуємо, аналізуючи конкретизувальні синтаксичні конструкції, потребує уточнення. Уживатимемо його як синонім до поняття *загальне*, а конкретизувальний складник – як його *частину*, пор.: *Була в нього незвичайна особливість* (загальне) – *гуляти нічним містом* (частина) (Люко Дашвар). Відношення «загальне – частина» є суттєво виразнішим у семантичному й структурному аспекті порівняно з відношенням «ціле – частина», яке співвідносять з поняттям уточнення. Проте останнє також трапляється як окремий випадок конкретизації, але лише за умови маркованості сполучником *a same (same)* та/або інтонації попередження, пор.:

Він призначив їй зустріч на залізничному вокзалі, а саме на 3-ому пероні (Ірвін Ялом); *Зйомки фільму проходили в старенькому занедбаному будинку, саме в найменшій його кімнаті* (Голос України, 10 лютого 2020 р.) – речення з конкретизувальними конструкціями.

Учора, десь опівночі, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь (Улас Самчук); *Перед дуплом, на порозі своєї хижі, сич струснув із себе краплі дощу і повільно, вайлуватю пробрався на постіль з пір'я та сухого листя* (Гр. Тютюнник) – речення з уточнювальними конструкціями.

Поняття множини / загального виокремлюватимемо в нашій роботі не лише стосовно предметів, а й дій та інших ознак, пор.: *Є багато інших ідей, а саме залишити держфінансування тільки для маленьких початкових шкіл* (Дзеркало тижня, 07 грудня 2019 р.); *В опорній школі (куди довозять дітей із нашого села) один профіль, а саме – біологічний* (Голос України, 10 грудня 2019 р.).

Наведені приклади доводять, що конкре-

тизувальні конструкції завжди відокремлені, знаходяться в постпозиції, побудовані за допомогою конкретизувального сполучника *a same / same*, пор.: *Ми дуже вдячні кураторові дослідження, саме Вікторії Бурлаці* (Дзеркало тижня, 13 грудня 2019 р.); *Із дипломом інженера-радіотехніка мріялося про роботу на сучасному підприємстві, а саме про нові технології й професійне зростання* (Голос України, 18 жовтня 2019 р.). Також як граматичний засіб відокремлення виступає інтонація попередження, яка виходить на перший план за умови відсутності сполучника, пов'язує перший член із другим і є єдиним показником відношень між ними, пор.: *Його терапевт Герб Катц, старий приятель і колишній однокурсник, щойно закінчив огляд і сказав Джуліусу вдягнутися та зайти до його кабінету* (Ірвін Ялом); *Кімнати нам здавав старий запеклий пенсіонер, колишній інкасатор Федір Михайлович* (С. Жадан); *Але на правду «Книжка року», як і будь-який рейтинг, «заточена» під отого кінцевого споживача – читача* (Дзеркало тижня, 7 лютого 2020 р.).

Деякі автори виокремлюють ті чи ті різновиди конкретизації. Зокрема, А.Ф. Прияткіна виділяє:

- 1) відношення «абстрактне – конкретне», в іншій редакції – «невизначене – визначене»;
- 2) відношення «загальне – окреме», в іншій редакції – «загальне – конкретне» (в конструкціях із так званим узагальнювальним словом) (Прияткіна, 2001: 71; Шведова, 1980: 141).

На нашу думку, конкретизувальні конструкції варто покласифікувати за морфологічним виявом стрижневого слова, аналогічно до класифікації уточнювальних конструкцій, яка набула поширення в наукових студіях (Шведова, 1980: 181; Слинько, 1994: 365–374]. Вирізнимо такі типи конкретизувальних синтаксичних одиниць:

– субстантивні, напр.: *Отож для початку треба звернутися до лікаря – патолога Філіпа Слейта* (Ірвін Ялом); *Можливо, йому не імпонували такі незвичайні пропозиції, а саме нав'язані ритуали* (Ірвін Ялом); *Вартим шанування й благословення має бути саме він – безцінний дар чистого існування* (Ірвін Ялом); *У пам'яті поволи зринали й інші деталі їхньої плідної роботи, саме перша зустріч та перший сеанс хімістерапії* (Ірвін Ялом).

– ад'єктивні, напр.: *Саме таким він і залишився в пам'яті – сонячним, відкритим, з чистою душею* (Ірвін Ялом);

– адвербіальні, напр.: *Тоді кінець може настати досить швидко – за кілька тижнів або місяців* (Ірвін Ялом); *Гість провів у казармі небагато часу, не більше п'ятнадцяти хвилин* (С. Жадан); *Найдовше він подорожував Новою Зеландією – два тижні* (Дзеркало тижня, 07 лютого 2020 р.); *Доволі давно, а саме десять років тому Боб Кінг вирішив проконсультуватися з ним щодо лікування своєї тривалої залежності від вікодану* (Ірвін Ялом);

– вербумфінітні, напр.: *Від нього вимагалося лише одне – вижити у таких надзвичайно важких умовах* (Ірвін Ялом); *Тепер у нього був лише один вихід – визнати свої помилки* (С. Жадан).

Аналізований матеріал свідчить, що найживанішими в текстах різних функціональних стилів є субстантивні й адвербіальні конкретизувальні синтаксичні конструкції.

Конкретизувальні синтаксичні одиниці порівняно з іншими різновидами пояснювальних конструкцій (власне-пояснювальними й уточнювальними) поступаються різноманіттям відношень пояснюваного й пояснювального складників, значенням, функціями. Проте вони доволі значущі, специфічні в системі пояснювальних складників, частотні в письмовому мовленні. Фактичний матеріал свідчить, що конкретизувальні конструкції можуть бути вживані в ролі будь-якого члена речення (зазвичай виступають додатком), наприклад, підмета: *До фінального відбору дійшла тільки остання, а саме генеральна продюсерка ОМКФ, членкиня наглядової ради та співзасновниця Української кіноакадемії, членкиня Європейської кіноакадемії, Національної спілки кінатографів України та Українського оскарівського комітету* (Дзеркало тижня, 13 грудня 2019 р.); додатка: *Громадяни нашої країни прагнуть змін, а саме цивілізованих умов життя* (Дзеркало тижня, 07 листопада 2019 р.); означення: *Того ж таки тижня він був на похоронах Ела – його партнера по тенісу* (Ірвін Ялом); обставини: *На запаших луках, саме понад Ташанню, густими хвилями перекочувався туман* (Є. Гуцало).

Для одиниць зі значенням конкретизації наявними є такі функції: пояснювальна, комунікативна, акцентуаційна, модально-оцінна. Проте у своїй роботі конкретизувальні синтаксичні одиниці, що пояснюють якусь невідзначену множину, розглянемо в поєднанні двох аспектів: якісного (конкретизувальні конструкції з якісною інтерпретацією),

пор.: *На його прохання все-таки хтось відреагував, а саме п'ять студентів юнацької ліги* (А. Тосс); *Від нього вимагали лише одне – швидкість у прийнятті рішень* (С. Жадан) і кількісного (конкретизувальні конструкції з кількісною інтерпретацією), пор.: *У цій маленькій непримітній хатинці мешкала вся родина, а саме батько з матір'ю й п'ятеро дітей* (Люко Дашвар); *Прокуратура Франції при касаційному суді складається з трьох осіб, а саме генерального прокурора та двох заступників* (Дзеркало тижня, 07 лютого 2020 р.).

До засобів, що утворюють аналізовані конструкції, деякі автори зараховують займенники. Зокрема, Є.В. Падучева зауважує, що «семантика неозначених займенників (як і вказівних) суттєво пов'язана з уявленням про те, що наявна множина об'єктів, конкретна чи універсальна, природніше пояснена через властивість, про яку займенник повідомляє цій множині» (Падучева, 2004: 210). Таку думку підтримує А.Ф. Прияткіна, наголошуючи, що «завдяки займенниково-вказівним словам пояснювальні відношення й без сполучників оформлені достатньо чітко», а «пояснювальна конструкція виконує акцентуаційну, посилювальну роль і має додаткову, модально-оцінну функцію (Прияткіна, 2001: 73). Погоджуємося з дослідниками в цьому питанні, адже дійсно «спеціальні показники відношення конкретизації» (за А.Ф. Прияткіною, займенники (Прияткіна, 2001: 73)) розкривають якісний характер невизначеності пояснювальної конструкції, пор.: *Хтось таки (не знаю / незрозуміло хто) може розв'язати цю задачу, напевно найкращі студенти математичного факультету – Задачу розв'язав студент математичного факультету, а саме переможець олімпіади Сидоренко Антон.*

Якісна інтерпретація, на наш погляд, виконує службову функцію. Розчленування та єдність двох частин експліковані в такий спосіб: *кванторний займенник + іменник* (вказівку на зміст множини здійснено за допомогою конкретизувального складника), пор.: *Він загубив у цьому житті одне – свою совість.* Таким чином, до складу першого визначення зазвичай входить певна множина (складник цілого) й адресатові, а інколи й мовцеві, не зрозуміло, який саме об'єкт, позначений першим найменуванням, виокремлений із множини, індивідуалізований за вказаною головним членом ознакою. У реченні *Він загубив у цьому житті одне – свою совість* така ознака позначена присудком *загубив*.

Крім якісної оцінки, як було зазначено вище, конкретизувальні синтаксичні конструкції виконують і функцію кількісної оцінки, пор.: *Він провів у курсантських казармах небагато часу, не більше п'ятнадцяти хвилин* (Дзеркало тижня, 07 лютого 2020 р.); *Також один наш представник в індивідуальному ультразабігу подолав величезний шлях, а саме дистанцію на 40 кілометрів* (Голос України, 18 жовтня 2019 р.).

Аналізований матеріал засвідчує перевагу безсполучникових конкретизувальних одиниць порівняно зі сполучниковими. Безумовно, це не зменшує важливість сполучників конкретизації, тим більше що сполучники *а саме / саме* можна вжити й у безсполучникових утвореннях, актуалізуючи такі відношення.

4. Висновки

Конкретизувальні синтаксичні одиниці перебувають з іншими різновидами пояснювальних конструкцій (власне-пояснювальними, уточнювальними) в системних відношеннях. Конкретизувальні конструкції слід відрізнити від уточнювальних, оскільки перші реалізують конкретизувальну семантику за допомогою конкретизації невизначеного поняття певної множини, тоді як останні уточнюють, звужують конкретне поняття, ознаку, дію.

Конкретизувальним конструкціям притаманні відношення «цілого й частини» так само як і уточнювальним конструкціям, проте якщо останні не вимагають для такого вираження спеціальних сполучників, конкретизувальні потребують уживання сполучників *саме / а саме*. Розкласифіковують конкретизувальні конструкції за морфологічним виявом стрижневого компонента (субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні, вербумфінітні). Конкретизувальні синтаксичні одиниці в порівнянні з іншими різновидами пояснювальних конструкцій (власне-пояснювальними й уточнювальними) поступаються різноманіттям відношень пояснюваного й пояснювального складників, значенням, функціями. Проте вони доволі значущі, специфічні в системі пояснювальних складників, частотні в письмовому мовленні. До основних функцій аналізованих одиниць зараховують пояснювальну, комунікативну, акцентуаційну, модально-оцінну. Аналізовані конструкції можуть виконувати додаткову функцію якісної та кількісної оцінки. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в студіюванні особливостей функціонування периферійних виявів пояснювальних синтаксичних одиниць на рівні про-

стого ускладненого речення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арібжанова І.М. Уточнення як синтаксичне поняття. *Українське мовознавство*. 2011. № 42. С. 59–72.
2. Байдусь С.А. Семантико-синтаксична структура конструкцій з пояснювальними відношеннями : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2009. 18 с.
3. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
4. Вінтонів М.О., Аксьонова І.О. Типологічні вияви синтаксичних конкретизаторів у сучасній українській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. № VI (47). С.71–74.
5. Глазова С.М. Пояснювально-ототожнювальні конструкції в українській мові : семантика, граматики, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
7. Иванушкина Г.Ф. Бессоюзные сложные пояснительные предложения в современном литературном языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Москва, 1973. 23 с.
8. Кадомцева Л.О. Синтаксично ізольовані частини речення. *Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І.К. Білодіда*. Київ, 1972. С. 224–230.
9. Кирпичникова Н.В. О синтаксическом термине пояснение. *Исследование по современному русскому языку / гл. ред. Т.М. Ломтев*. Москва : Изд. Моск. ун-та, 1970. С. 96–112.
10. Конкретизація. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. *Словopedia* : вебсайт. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53402/284343.html> (дата звернення: 20.02.2020).
11. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови : в 2 ч. Ч. 2. Синтаксис. Київ : Радянська школа, 1961. 285 с.
12. Мойсієнко А.К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ, 2009. 208 с.
13. Оленяк М.Я. Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк : ДонНУ, 2011. 20 с.
14. Падучева Е.В. Высказывание и его отношение к действительности. Москва : UPPS, 2004. 286 с.
15. Прияткина А.Ф. Русский язык. Синтаксис осложненного предложения. Москва : Высшая школа, 1990. 176 с.
16. Прияткина А.Ф. То есть. А именно. Именно. Как-то. Будь то. Как-сравнительный. Словарь служебных слов русского языка. Владивосток, 2001. С. 131–167, 189–229.
17. Русская грамматика: в 2 т. Т. 2. Синтаксис. / гл. ред. Н.Ю. Шведова. Москва : Наука, 1980. 709 с.
18. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
19. Уханов Г.П. Пояснительная связь и ее отношение к сочинению и подчинению. Исследование по славянской филологии. Москва : МГУ, 1974. 367 с.

20. Фомина Н.С. Синтаксические конкретизаторы как стилообразующее средство в прозе Н.С. Лескова : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 ; Петрозаводский государственный университет. Петрозаводск, 2009. 219 с.
21. Фунтова Т.Б. Логико-синтаксична категорія уточнення в сучасній російській мові (семантика, засоби вираження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Сімферополь, 2002. 18 с.
22. Чуглов В.И. Осложненное предложение: полупредикативные и пояснительные конструкции в современном русском литературном языке (структурно-семантический аспект) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 ; Волгоградский государственный педагогический университет. Ярославль, 2012. 46 с.
23. Шатух М.Г. Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория в современном русском языке. *Русский язык в школе*. № 2. 1959. С. 31–35.
24. tence] / *Suchasna ukrainska literaturna mova* / Za zah. red. I. K. Bilodida. Kyiv, P. 224–23.
9. Kirpichnikova N. V. (1970). O sintaksicheskom termine poyasnenie. Issledovanie po sovremennomu russkomu yazyku [About the syntax of the term explanation. Learning Modern Russian]. / Gl. red. T. M. Lomtev. Moskva, P. 96–112.
10. Konkretyzatsiia. Slovnyk inshomovnykh sliv [Concretization. Dictionary of foreign words] / za red. O. S. Melnychuka [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://slovopedia.org.ua/42/53402/284343.html>.
11. Kulyk, B. M. (1961). Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Course of modern Ukrainian literary language. Part 2: Syntax] v 2 ch. Kyiv: Radianska shkola. Ch. 2 : Syntaksys. 285 p.
12. Moisiienko, A. K. (2009). Suchasna ukrainska mova. Syntaksys prostoho uskladnenooho rechennia [Modern Ukrainian language. The syntax of a complicated sentence]. Kyiv, 208 p.
13. Oleniak, M. Ya. (2011). Semantyko-syntaksychni funktsii utochnennia v anhliiskii, ukrainskii ta polskii movakh [Semantics-syntactic functions of refinement in English, Ukrainian and Polish]. (Extended abstract of PhD dissertation). Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk: DonNU, 20 p.
14. Paducheva Ye. V. (2004). Vyskazyvanie i ego otnoshenie k deystvitelnosti [Russian language. The syntax for a complicated sentence]. Moskva: UPPS, 286 p.
15. Priyatkina, A. F. (1990). Russkyi yazyk: Syntaksys oslozhnennoho predlozheniia [Russian language: Complicated sentence syntax]. Moscow: Vysshiaia shkola, 176 p.
16. Priyatkina A. F. (2001). To est. A imenno. Imenno. Kak-to. Bud to. Kak-sravnitelnyy / Slovar sluzhebnykh slov russkogo yazyka [Dictionary of official words of the Russian language.]. Vladivostok, P. 131–167, 189–229.
17. Russkaia hramatyka [Russian grammar]. (1980). Moscow: Nauka. 709 p.
18. Shatukh M. G. (1959). Utochnyayushchie chleny predlozheniia kak osobaya sintaksicheskaya kategoriya v sovremennom russkom yazyke. *Russkiy yazyk v shkole*. № 2. P. 31–35.
19. Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylianska, M. F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy. Problemni pytannia [Syntax of the modern Ukrainian language. Problematic issues]. Kyiv: Vyshcha shkola, 670 p.
20. Ukhanov G. P. (1974). Poyasnitel'naya svyaz i ee otnoshenie k sochineniyu i podchineniyu. Issledovanie po slavyanskoy filologii [Explanatory connection. Study on Slavic Philology]. Moskva: MGU.
21. Vykhovanets, I. R. (1992). Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 224 p.
22. Vintoniv, M. O., Aksonova, I. O. (2018). Typolohiini vyjavy syntaksychnykh konkretizatoriv u suchasni ukrainskii movi [Typology of syntactic concretizers in modern Ukrainian]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (47). P. 71–74.
23. Zahnitko, A. P. (2011). Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys [Theoretical grammar of modern Ukrainian. Morphology. Syntax]. Donetsk: TOV «VKF «BAO». 992 p.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.

УДК 811.161.2'367.625'38:33

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-36>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗМОВНИХ ДІЄСЛІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Пруднікова Тетяна Іванівна,

здобувач кафедри української мови

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

adamsi@inbox.ru

orcid.org/0000-0002-2922-9541

Мета статті – на матеріалі сучасних масмедійних джерел згрупувати й визначити функційно-стилістичне навантаження дієслів, що перебувають поза межами літературного мовлення, схарактеризувати їх як засоби реалізації певних інформаційно-експресивних функцій і проаналізувати з акцентом на сучасну соціальну динаміку.

Методи. Досягненню сформульованої мети й розв'язанню завдань посприяв комплекс лінгвістичних методів, зокрема: описовий (для визначення диференційних ознак розмовних номінацій), методи компонентного (для групування аналізованих мовних одиниць з огляду на їхнє лексичне значення), комплексного (уможливив розгляд дієслів зазначеного різновиду на тлі лексико-семантичного й стилістичного мовних рівнів) і контекстуально-семантичного (посприяв вивченню розмовних дієслів в аспекті текстового оточення та з більшою імовірністю окресленню їхньої своєрідності) аналізу; методика трансформаційного аналізу (для виявлення семантичної подібності та відмінності між первинними й вторинними значеннями описаних розмовних дієслів через особливості їхніх видозмін).

Результати. Засвідчені в газетних статтях розмовні дієслова структурують три групи:

1) лексеми, що функціонують зі значенням, зафіксованим у словнику: розбазарювати, поцупити, спустити, угробити та інші;

2) дієслівні форми, хоч і зафіксовані в лексикографічних працях, проте в досліджуваних газетних публікаціях ужиті з іншим значенням: тирити, розпилювати, віджати тощо;

3) мовні одиниці, не зафіксовані в 11-томному «Словнику української мови»: профукати, прогульбанити, розтранжирити.

Послугуючись розмовними дієслівними формами, що відбивають пов'язані з грішми й загалом із фінансово-економічною діяльністю України процеси, журналісти прагнуть зацентрувати увагу на негативних явищах у сучасному суспільстві, корупційних схемах, зловживаннях в економічній сфері, неконтрольованості використання державних коштів, свавіллі чиновників тощо. Автори намагаються подати інформацію так, аби зацікавити читача, сконцентрувати його увагу на повідомлюваному, употужнити психологічний вплив на нього, й задля цього добирають різні мовні одиниці, зокрема й розмовні.

Висновки. Засвідчені в масмедійних джерелах розмовні дієслівні форми, по-перше, слугують одним із засобів віддзеркалення головних подій в економічному житті українців та їхньої держави, а з іншого – надають інформації емоційно-експресивного забарвлення, найчастіше негативного, особливо коли йдеться про порушення в економічній сфері.

Перспективу дослідження вбачаємо в студіюванні юридичної лексики в текстах економічної тематики.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, економічна лексика, переносне значення, стилістична роль, негативна оцінка.

SPECIAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING OF INFORMAL VERBS IN PUBLICISTIC TEXTS OF ECONOMIC TOPICS

Prudnikova Tetiana Ivanivna,

Candidate of Ukrainian Language Department

Lesia Ukrainka Eastern European National University

adamsi@inbox.ru

orcid.org/0000-0002-2922-9541

The purpose of the article is on the basis of modern mass media sources to group and determine the functional-stylistic load of verbs that are outside the literary language, to characterize them as means of implementation of certain informative-expressive functions and to analyze them with the emphasis on modern social dynamics.

Methods. A complex of linguistic methods to achieve the formulated goal and the solution of the tasks is used, in particular: descriptive (for determining differential features of spoken nominations), componential (for grouping the analyzed linguistic items in view of their lexical meaning), complex analysis, which made it possible to consider verbs of certain group against the background of lexical-semantic and stylistic linguistic levels; the method of contextual-

semantic analysis, which contributed to the study of informal verbs in the aspect of the textual environment and more likely to outline their originality; transformational techniques (for identifying semantic similarities and differences between the primary and secondary meanings of described informal verbs because of the peculiarities of their modifications).

Results. *Informal verbs from newspaper articles are structured into three groups:*

1) *lexical items that function with the meaning that is in the dictionary: розбазарювати, поцупити, спустити, уробити, etc.;*

2) *verbal forms that are fixed in lexicographic works, however, in the researched newspaper publications they are used with a different meaning: мурити, розпилювати, віджати etc.;*

3) *linguistic items that are not recorded in the volume 11 of the "Ukrainian Dictionary": профукати, прогульбанити, розтранжирити. Informal verbal forms of all three varieties reflect the processes with money and in general the financial-economic activities of Ukraine. Using them, journalists seek to focus on the negative phenomena in modern society, on misuse in the economic sector, corruption schemes, uncontrolled use of public funds, arbitrariness of officials, etc. The authors try to present information in order to interest the readers, concentrate their attention on what is being informed, to make the psychological impact on the reader more powerful, and for this purpose different language items, including informal ones, are selected.*

Conclusions. *Informal verbal forms from mass media sources, firstly, serve as a means of reflecting the main events in the economic life of Ukrainians and their state, and on the other hand, they give information the emotional-expressive coloring, most often negative, especially when it comes to violations in the economic sector.*

The perspective of scientific research is seen in the study of legal vocabulary in economic texts.

Key words: *mass media language, economic vocabulary, figurative meaning, stylistic role, negative evaluation.*

1. Вступ

Сучасну українську лінгвістику XXI століття поповнили наукові студії різних мовознавчих напрямів, серед яких значну частину становлять ті, що мають статус новітніх не тільки за часовим показником, а й за проблематикою дослідження. Зокрема, йдеться про напрацювання з психолінгвістики, функційної, комунікативної, когнітивної лінгвістики й інших, у яких багатоаспектно схарактеризовано особливості розвитку української мови, зацентровано на зрушеннях, виявлених на різних її рівнях. Поза сумнівом, найбільш відкритою до змін є лексична система, а чи не найголовніший індикатор мовного динамізму – масмедійний простір. Зацікавлення проблемами функційного вияву лексем у засобах масової інформації стало підґрунтям розвитку нового напрямку – медійної лінгвістики, для прибічників якої пріоритетним є вивчення слів з акцентом на їхнє змістове оновлення, емоційно-оцінне забарвлення та інше. Водночас важливими вважаємо питання, пов'язані з дослідженням явищ взаємопроникнення мовних одиниць у різні стилі, зокрема вживання розмовних лексем у публіцистиці економічної тематики. Використання таких слів часто дає змогу авторові влучніше передати думку, зробити повідомлення яскравішим, виразнішим, експресивнішим. З огляду на це, ставимо за мету на матеріалі сучасних масмедійних джерел комплексно схарактеризувати розмовні дієслівні форми, засвідчені в газетних статтях економічної тематики. Завдання статті вбачаємо в короткому викладі теоретичних засад вивчення соціально-економічної лексики загалом і розмовних одиниць зокрема, визначенні функційно-сти-

лістичного навантаження дієслів, що перебувають поза межами літературного мовлення, групуванні й дослідженні їх як засобів реалізації певних інформаційно-експресивних функцій, а також описі з акцентом на сучасну соціальну динаміку.

Досягненню сформульованої мети й розв'язанню завдань посприяв комплекс лінгвістичних методів, зокрема: *описовий* (для визначення диференційних ознак розмовних номінацій), *методи компонентного* (для групування аналізованих мовних одиниць з огляду на їхнє лексичне значення), *комплексного* (уможливив розгляд дієслів зазначеного різновиду на тлі лексико-семантичного й стилістичного мовних рівнів) і *контекстуально-семантичного* (посприяв вивченню розмовних дієслів в аспекті текстового оточення та з більшою імовірністю окресленню їхньої своєрідності) *аналізу; методика трансформаційного аналізу* (для виявлення семантичної подібності й відмінності між первинними й вторинними значеннями описаних розмовних дієслів через особливості їхніх видозмін).

1. Теоретичні засади вивчення соціально-економічної лексики й розмовних одиниць

Мову текстів масової комунікації обрали основою для різноаспектного дослідження соціально-економічної лексики М.І. Навальна (Навальна, 2009), Л.В. Кушмар (Кушмар 2011), О.М. Михалевич (Михалевич, 2010; Михалевич, 2011), Г.В. Чорновол (Чорновол, 2004) та інші. М.І. Навальна використала газетні публікації як джерельну базу для аналізу різних за частинимовним статусом розмовних одиниць (Навальна, 2011), на тлі стилістично ней-

тральних питомих і запозичених слів описала негативно-оцінні лексеми на позначення операцій з грішми (Навальна, 2015). М.М. Пилинський з'ясував особливості вияву розмовних елементів у писемних стилях сучасної української літературної мови (Пилинський, 1982). Жаргонну лексику, що слугує засобом експресивно-емоційного забарвлення інформації та надання їй негативного забарвлення, характеризувала Т.Ю. Шинкар (Шинкар, 2019). Але попри наявність потужного наукового доробку, дослідження газетної публіцистики не втрачає актуальності передусім тому, що її мовний динамізм не стишує обертів. До важливих проблем сучасної медіалінгвістики належить зокрема й студіювання дієслів, які сприяють орозмовленню текстів економічної тематики, надаючи їй свіжих відтінків і значень.

2. Функційно-стилістичне навантаження дієслів, що перебувають поза межами літературного мовлення

Як справедливо зазначає М.І. Навальна, «спостереження над мовними одиницями сучасної української преси переконливо свідчать про те, що сьогодні на неї та на газетну публіцистику зокрема значний вплив справляє усна мова» (Навальна, 2019: 90). За спостереженнями О.В. Тихоненко, «проникнення розмовної лексики до публіцистичного стилю викликане як внутрішньомовними, так і зовнішньомовними причинами. До зовнішньомовних чинників належить становлення нового суспільного ладу, продовження демократичних перетворень у суспільстві, активізація політичних, економічних, наукових і культурних процесів, зняття цензури, протест проти відсталості суспільства, необхідність номінації явищ, нехарактерних для попередніх часів, зміна мовних смаків у бік спрощення, лібералізація, активізація суспільно-політичних процесів тощо. Внутрішньомовними чинниками є постійний пошук і використання нових засобів експресії на тлі інформаційного стандарту й стереотипних висловів, широке залучення в ужиток преси розмовнопросторічних елементів» (Тихоненко, 2017: 116). Цілком погоджуючись із міркуваннями дослідників, додамо, що за аналізу розмовних дієслів, вжитих у сучасній публіцистиці економічної тематики, необхідно зважати ще на кілька важливих параметрів. Передусім потрібно зацентувати на необхідності інтерпретації цих мовних одиниць на тлі мовних функцій, насамперед комунікативної (оскільки саме в процесі спілкування лексема

виявляє свій змістовий потенціал) і когнітивної (адже залучення до текстів економічної тематики розмовних форм ґрунтується на певних мисленневих операціях, часто пов'язаних із переосмисленням закріпленого за словом значення). Розмовні лексеми, зокрема й дієслова, вжиті в газетних публікаціях, дають змогу влучніше передати задум авторів, які прагнуть до емоційності й експресивності мововикладу. М.І. Навальна стверджує: «Типовою рисою розмовного стилю є емоційність. Тому в ньому розрізняють кілька експресивних різновидів, серед них: спокійно-врівноважений, або нейтральний, ласкаво-інтимний, іронічний, гумористичний, емоційно-піднесений, офіційний і подібні» (Навальна, 2011: 25–26). За нашими спостереженнями, розмовні дієслова сприяють увиразненню оцінності змісту, але в опрацьованих текстах вони не виявляють такого розмаїття, а зазвичай реалізують негативне, іронічно-зневажливе ставлення до описаного процесу.

2. Типологія розмовних дієслів, їхня стилістична й комунікативно-прагматична спеціалізація

Аналізуючи дієслівні форми, що відбивають пов'язані з грішми й загалом із фінансово-економічною діяльністю України процеси останніх десятиліть, М.І. Навальна акцентує увагу на таких лексемах цього різновиду, як *викидати, доїти (подоїти), заморозити, просвістувати, прохвиськувати, спускати, тринькати, циндрити, виканючувати, вициганювати, вбухати, втелючити, промотати, вистрибувати, відривати, відстібати, зависнути, хапати, осідати, тягнути, фітькати* (Навальна, 2015: 315–319). Зазначені мовні одиниці з узагальненим значенням «легко, важко, неощадливо, нерозумно, не за призначенням, марно витратити кошти, майно тощо» траплялися й у нашій джерельній базі. Послугуючись ними, журналісти прагнуть зацентувати увагу на негативних явищах у сучасному суспільстві, зловживаннях в економічній сфері, корупційних схемах, на неконтрольованості у витрачаннях державних коштів, свавіллі чиновників тощо. Поза сумнівом, використані для моделювання вказаних ситуацій розмовні дієслівні форми роблять текст яскравішим, оригінальнішим, експресивнішим, ніж стилістично нейтральні лексеми. Порівняємо реченнєві побудови з дієсловами нейтрального значення та їхніми стилістично маркованими відповідниками: *Україна протягом 2018 року витратить 130 млрд грн лише на обслуговування зовнішнього боргу,*

без урахування його погашення (www.day.kiev.ua, 24 квітня 2018 р.); *На відновлення роботи першої черги (пологового корпусу) **затрапили** майже 183 мільйони гривень* (www.zik.ua.ua, 20 квітня 2018 р.) і *Завдяки безкарності, корупція в кількох урядах дозволила їм благополучно **викинути** 100 мільйонів кредитних американських доларів* (www.pravda.com.ua, 28 липня 2015 р.); *Ми, насамперед, не маємо чим підтримувати національну валюту, бо ж золотовалютні резерви **розтринькали*** (www.pogliad.com.ua, 12 жовтня 2014 р.); *Це – ніщо інше, як лобювання інтересів великих міст, які впродовж останніх десятиліть безвідповідально і за корупційними схемами **розтринькали** власні землі, а тепер хочуть «прихопити» сільські* (www.day.kiev.ua, 15 серпня 2015 р.); *<...> ці гроші йдуть на погашення якихось касових розривів, просто **тринькаються**, а не використовуються на адаптацію ГТС до нових умов* (www.day.kiev.ua, 04 серпня 2015 р.). Значну частину їх становлять ті, що, функціонуючи поза межами звичного контекстуального оточення, не змінили зазначеної в словниках семантики. Вони хоч і деякою мірою порушують традиційно усталені схеми й моделі викладу інформації, але водночас надають текстові емоційно-експресивного забарвлення, передусім негативного, іронічного. Крім схарактеризованих дослідницею, у газетних текстах натрапляємо на інші розмовні дієслова цього різновиду. Такі лексеми маркують дії, не тільки безпосередньо пов'язані з грошима, а й із різними ресурсами, економікою загалом. Наприклад: *розбазарювати* – «розм. Витрачати, роздавати й таке інше що-небудь нерозсудливо, не по-хазяйському, не за призначенням» (Словник української мови, т. 8, 1977: 601); *На Волині працівники залізниці «розбазарили» 5 тонн дизпалива* (заг.) (www.konkurent.in.ua, 31 жовтня 2019 р.); *Хабарник із Держкомзему «розбазарив» майже на 2 млн лісові угіддя* (заг.) (www.procherk.info, 01 червня 2012 р.); *Список депутатів, котрі «розбазарили» чергову земельну ділянку в Тернополі* (заг.) (www.slovo.org.ua, 05 листопада 2019 р.). У «Словнику української мови» дієслово *угробити* (*вгробити, угробляти*) зафіксоване в другому значенні як «завдати чому-небудь значного пошкодження; вивести що-небудь з ладу, виявитися винуватцем пошкодження; // Невміло діючи, завдати шкоди чому-небудь, не довести до кінця (якусь справу, захід)» (Словник української мови, т. 8, 1977: 222), *поцупити* – «фам. Стягти з когось (гроші,

борг і таке інше)» (Словник української мови, т. 7, 1976: 462); *спустити* – «8. *перех., розм.* Продавати що-небудь <...>; // Легковажно, марно витрачати гроші, збувати майно і таке інше; розтринькувати» (Словник української мови, т. 9, 1978: 612). Такий семантичний потенціал виявляють указані лексеми, моделюючи негативні явища в економіці України, нечесні дії політиків тощо, наприклад: «Знаєте, як **угробити** економіку одним законопроектом? Зібрати всі побажання Мінфіну, податківців з величезною кількістю технічних правок в один документ – з порівняльною таблицею на 580 сторінок – і включити турборежим», – описує стратегію авторів законопроекту директор економічних програм Українського інституту майбутнього Анатолій Амелін (www.gazeta.ua, 15 січня 2020 р.); *Якщо ми підемо цим шляхом, це ще більше **угробить** нашу економіку. Україна повинна визначити дві-три найбільш перспективних ніші на світовому ринку* (www.gazeta.ua, 02 листопада 2011 р.); *Прем'єр Юлія Тимошенко заявила, що поруч із президентом виглядає бідною, оскільки не **поцупила** «жодної ділянки з державної землі»* (www.tsn.ua, 14 листопада 2009 р.); *Працівники міністерства вугільної промисловості та енергетики «**спустили**» на корпоратив мінімум 332 тисячі гривень* (www.vikna.if.ua, 23 січня 2018 р.).

Корпус дослідницького матеріалу дав змогу виділити ще одну групу розмовних дієслів, ужитих у газетних статтях про економічні явища. Її структурують лексеми, хоч і зафіксовані в «Словнику української мови», проте в джерельній базі вжиті з іншим значенням. Наприклад: *стирити* – «1. Тягти, волочити (звичайно понад силу, повільно; <...> 2. Те саме, що тикати 1–5; совати» (Словник української мови, т. 10, 1979: 120); *На Чернігівщині «**стирили**» газу на півтора мільйона за квартал, – вважають у «Чернігівгазі»* (www.cv.strichka.com, 24 травня 2019 р.); *«У нас була підозра, що «Криворіжсталь», вибачите на слові, **стирили**. Тепер вона повернута державі», – сказала Тимошенко* (www.vgolos.com.ua, 14 листопада 2009 р.); *Тимошенко: Я виглядаю бомжем, бо нічого не **стирила*** (заг.) (www.tsn.ua, 14 листопада 2009 р.); *розпилювати* – «Розпиляти 1. Розсіювати, розносити що-небудь у повітрі найдрібнішими частинками, пилом. <...> Розпиляти 2. Розрізувати пилкою або напилком на частини (дерево, метал і таке інше)» (Словник української мови, т. 8, 1977: 761); *Державні гроші під ці проекти **розпилювали** ще багато*

місяців після закінчення самого чемпіонату (www.tyzhden.ua, 19 серпня 2016 р.). Аналізоване дієслово навіть послугувало дериваційною базою для творення іменника з близькою до нього семантикою: *Зрозуміло, що кожен окремий випадок, кожна типова схема розпилу бюджету мала свої суми, обставини й виконавців, які можна досліджувати довго* (www.tyzhden.ua, 19 серпня 2016 р.). Своєрідність функціонування виявляє слово *віджати* – «1. Вичавлювати рідину з чого-небудь. <...> 2. Перучи, стискати й викручувати білизну тощо. <...> 3. техн. Послаблювати тиск якого-небудь затискача» (Словник української мови, т. 1, 1970: 584): *Два роки тому, за режиму Януковича, ці землі практично «віджали» від місцевої влади й передали в управління Держкомзему* (www.day.kiev.ua, 15 серпня 2015 р.). Виділена лексема надає текстові експресивності, «розкутості» й негативної оцінки. Подібно до розмовних дієслів попередньої групи, одиниці цього різновиду також уважаємо стилістично вмотивованими. Вони ще більшою мірою сприяють пожвавленню інформації, яка набуває ознак живого спілкування між людьми. Такі лексеми, виявляючи відтінок зневажливості, хоч і мають статус позалітературних, але яскраво й нешаблонно реалізують комунікативно-інформаційну функцію модельованих ними висловлень. Послугуючись розмовними дієслівними формами й уникаючи розлогіх описів, автор демонструє своє ставлення до поданої інформації та у такий спосіб намагається продемонструвати солідарність у поглядах із читачем, зацікавити його й схилити на свій бік.

Осібну групу структурують розмовні дієслівні форми, загалом не зафіксовані в «Словнику української мови». Залучення таких одиниць дає змогу яскраво й експресивно описати процеси, пов'язані передусім із невмілим використанням коштів. Крім того, зазвичай вони імпліцитно інформують і про привласнення грошей, що, на жаль, є досі болючою для українців проблемою, тому такі повідомлення викликають у читачів негативні емоції.

До дієслів, не засвідчених у згаданій лексикографічній праці, належать:

– *профукати*. Принагідно зазначимо, що слово *фукати* є в «Словнику української мови», але обмежене формою недоконаного виду й подане з такими значеннями: «1. *неперех.*, діал. Пирхати, форкати <...>; // З шумом випускати з ніздрів повітря, сопіти <...>; // Пахкати, чаккати (про паровоз). 2. *неперех.*, діал. Кричати, галасувати, дорі-

кати комусь, сваритися на кого-небудь. <...> 3. *перех.*, розм. Брати фука при грі в шашки» (Словник української мови, т. 10, 1979: 650), тобто абсолютно з іншими відтінками, що не мають стосунку до семантики слова *витрачати*. Наприклад: *Роман Скрипін: Викорінення корупції «профукали» під красивими гаслами* (заг.) (www.zik.ua, 28 травня 2018 р.); *Ми профукали гроші на будівництво десятої шахти*, – Гунчик (заг.) (www.volyn24.com, 19 вересня 2017 р.); *А 100 млн грн – тю-тю: У Садового профукали гроші на термомодернізацію будинків Львова* (заг.) (www.zik.ua, 11 січня 2019 р.); – *прогульбанити*, наприклад: *Прогульбали гроші платників податків, наші з Вами гроші!* (www.vikna.if.ua, 23 січня 2018 р.); – *розтранжирити*, наприклад: *Обласна прокуратура не дозволила розтранжирити бюджетні гроші, виділені на природоохоронні заходи* (www.kirovograd.net, 25 жовтня 2017 р.); *Цікаво, що шість учасників президентських перегонів, серед них Юрій Тимошенко, Кива й Балашов, подали до ЦВК «нульові» звіти. Тобто все що вони зробили – розтранжирили 2,5 мільйона на реєстрацію у ЦВК* (www.twnews.com.ua, 17 травня 2019 р.).

З метою увиразнення неспецифічного вживання розмовні дієслівні лексеми в газетних текстах часто беруть у лапки.

4. Висновки

У засобах масової інформації журналісти подекуди вдають до використання нелітературних дієслівних форм трьох різновидів:

- 1) значення яких зафіксоване в словнику;
- 2) засвідчених у лексикографічних працях, але з іншими змістовими відтінками;
- 3) тих, що загалом не містить словник.

Розмовні дієслова другого й третього різновидів, потрапляючи до мови періодики, тобто в неприяманне їм контекстуальне середовище, реалізують нову для них функцію. Засвідчені в масмедійних джерелах розмовні дієслівні форми, по-перше, слугують одним із засобів віддзеркалення головних подій в економічному житті українців та їхньої держави, а з іншого – реалізують специфічну комунікативно-прагматичну функцію, впливаючи на свідомість адресата, надають інформації емоційно-експресивного забарвлення, найчастіше негативного, особливо коли йдеться про порушення в економічній сфері.

Перспективу дослідження вбачаємо в студіюванні юридичної лексики в текстах економічної тематики.

ЛІТЕРАТУРА:

- Кушмар Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2011. 20 с.
- Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку XXI ст. : монографія. Київ : Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. 328 с.
- Навальна М.І. Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної сфери в українській мові : монографія. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2014. 188 с.
- Навальна М.І. Негативно-оцінні лексеми на позначення операцій з грошми в українських масмедійних текстах. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць*. Переяслав-Хмельницький, Корсунь-Шевченківський : «Видавництво КСВ», 2015. Вип. 20. С. 309–320.
- Навальна М.І. Розмовна лексика як засіб експресії мови української періодики. *Лексика українських масмедіа* : монографія / за ред. М.І. Навальної. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2019. С. 85–102.
- Михалевич О.М. Функціональні особливості економічних термінів (на матеріалі волинських періодичних видань). *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. Т. 1. С. 274–275.
- Михалевич О.М. Структура та функції економічної лексики другої половини XX – початку XXI століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2011. 19 с.
- Пилинський М.М. Розмовна лексика в писемних стилях сучасної української літературної мови. *Взаємодія усних і писемних стилів мови* : збірник наукових праць / за заг. ред. М.М. Пилинського. Київ : Наукова думка, 1982. С. 28–67.
- Словник української мови: в 11 томах / за ред. І.К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- Тихоненко О.В. Специфіка стилістичного переміщення лексичних одиниць (на матеріалі текстів публіцистичного стилю). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 77. С. 115–119.
- Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2004. 19 с.
- Шинкар Т.Ю. Жаргонізми в текстах суспільно-політичної тематики. : монографія / за ред. М.І. Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2019. С. 105–112.
- monograph]. Kyiv: Instytut ukraïnskoi movy : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 328 p.
- Navalna M.I. (2014). Novi yavyscha ta protsesy u vzhivanni diiesliv sotsialnoekonomichnoi sfery v ukraïnskii movi [New phenomena and processes in the use of verbs socio-economic sphere in Ukrainian]. Pereiaslav-Khmelnytskyi: Vydavnytstvo «S V K», 188 p.
- Navalna M.I. (2015). Nehatyvno-otsinni leksemy na poznachennia operatsii z hrishmy v ukraïnskykh masmediïnykh tekstakh [Negative-evaluative lexical items for denoting money transactions in Ukrainian mass media texts] // Teoretychna i dydaktychna filolohiia: zb. nauk. prats. Pereiaslav-Khmelnytskyi; Korsun-Shevchenkivskyi: «Vydavnytstvo K S V». Vyp. 20, pp. 309–320.
- Navalna M.I. (2019). Rozmovna leksyka yak zasib ekspresii movy ukraïnskoi periodyky [Informal vocabulary as a means of language expression of Ukrainian periodical] // Leksyka ukraïnskykh masmedia: monohrafiia / za red. M. Navalnoi. Pereiaslav-Khmelnytskyi: «Vydavnytstvo K S V», pp. 85–102.
- Mykhalevych O.M. (2010). Funktsionalni osoblyvosti ekonomichnykh terminiv (na materialy volynskykh periodychnykh vydan) [Functional features of economic terms (based on the material of Volyn periodicals)] // Volyn ochyma molodykh naukovtsiv: mynule, suchasne, maibutnie. Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. T. 1, pp. 274–275.
- Mykhalevych O.M. (2011). Struktura ta funktsii ekonomichnoi leksyky druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» [Structure and function of the economic lexicon second half of XX – beginning of XXI century: Extended Abstract of Thesis for the Candidate Degree in Philology, specialty 10.02.01 «Ukrainian language»]. Lutsk, 19 p.
- Pylynskyi M.M. (1982). Rozmovna leksyka v pysemnykh styliakh suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy [Informal vocabulary in written styles of modern Ukrainian literary language] // Vzaiemodiia usnykh i pysemnykh styliv movy : zb. nauk. prats / za zah. red. M. M. Pylynskoho. Kyiv: Naukova dumka, pp. 28–67.
- Slovyk ukraïnskoi movy: v 11 tomakh. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language] / za red. I. K. Bilodida / Instytut movoznavstva AN URSR. Kyiv: Naukova dumka.
- Tykhonenko O.V. (2017). Spetsyfika stylistychnoho peremishchennia leksychnykh odynyts (na materialy tekstiv publitsystychnoho styliu) [Specificity of the stylistic lexis transposition (on the material of texts of the publicistic style)] // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Filolohiia». Vyp. 77, pp 115–119.
- Chornovol H.V. (2004). Novitnia ekonomichna terminolohiia ta yii stylistychno vzhivannia v suchasniï ukraïnskii movi (na materialy periodychnykh vydan): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» [The latest economic terminology and stylistic use it in modern Ukrainian language (based on periodicals): Extended Abstract of Thesis for the Candidate Degree in Philology, specialty 10.02.01 «Ukrainian language»]. Kyiv, 19 p.
- Shynkar T. (2019). Zharhonizmy v tekstakh suspilno-politychnoi tematyky [Jargonisms in socio-political texts] // Leksyka ukraïnskykh masmedia: monohrafiia / za red. M. Navalnoi. Pereiaslav-Khmelnytskyi: «Vydavnytstvo K S V», pp.105–112.

REFERENCES:

- Kushmar L.V. (2011). Leksyka ekonomichnoi sfery v movniï kartyni svitu ukraïntsviv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» [The Vocabulary of the Economic sphere in the Ukrainian Language World: Extended Abstract of Thesis for the Candidate Degree in Philology, specialty 10.02.01 «Ukrainian language»]. Luhansk, 20 p.
- Navalna M.I. (2011). Dynamika leksykonu ukraïnskoi periodyky pochatku XXI st.: monohrafiia [Evolution of Ukrainian Periodicals Lexicon in the Early 21st Century:

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received March 5, 2020.

УДК 811.161.2'367.3:81'42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-37>

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ В. СТУСА

Романченко Алла Петрівна,

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

apromanchenro@ukr.net

orcid.org/0000-0001-6870-2429

Піль Майя Іванівна,

магістр філології, учитель-методист

Одеська спеціалізована школа № 111

25-11pmi@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8049-173X

Мета розвідки полягає у вивченні номінативних речень у комунікативно-прагматичному аспекті, що забезпечує їх розгляд як комунікативних актів. Джерельною базою дослідження слугувала збірка «Час творчості» В. Стуса, написана в час перебування автора в слідчому ізоляторі. Фактична база становить 100 номінативних речень.

Для висвітлення комунікативно-прагматичних параметрів номінативних речень використано такі методи: описовий метод уможливив аналіз семантичних і комунікативних властивостей досліджуваних конструкцій, кількісні підрахунки дали змогу з'ясувати кількість і функційну динаміку різновидів досліджуваних одиниць, контекстуально-інтерпретаційний метод сприяв визначенню комунікативно-прагматичного навантаження номінативних конструкцій, за допомогою компонентного аналізу встановлено семантику висловлювань.

Результати. Серед номінативних речень, що функціонують у художньому мовленні В. Стуса, виокремлено кілька типів комунікативних актів. Їх схарактеризовано як репрезентативи, експресиви, квеситиви. Репрезентативи як тип комунікативних актів описово констатують предметне чи ситуативне буття. Семантика буттєвого речення зумовлена семантикою предикатів та їх поширювачів. На матеріалі досліджуваної збірки вирізняють два семантичних підтипи: буттєво-предметні та буттєво-ситуативні. Перші з них повідомляють про предмет чи абстрактне поняття. Другі ж кваліфікують ситуацію, описуючи предметно репрезентовану подію, стан, надаючи просторову або часову характеристику. До репрезентативів уналежнено такі односкладні номінативні конструкції, що виконують описово-констатувальну функцію, характеризуються предметно-ситуативною номінацією.

Номінативні речення – експресиви містять емоційну оцінку буття. Вони виражають різні почуття: радість, захоплення, сум тощо. Квеситивам притаманне модальне значення питальності. Це може бути запит-роздум або запит-припущення.

Висновки. Комунікативні можливості номінативних речень репрезентують їхні функційно-семантичні різновиди. Репрезентативи реалізують предметно-буттєву та ситуативно-буттєву номінацію, для експресивів характерна семантика емоційно-експресивного плану. З питальною модальністю функціонують речення-квеситиви. Вони здатні в лаконічній формі передавати семантику буття, виражати експресивно-оцінні нашірвання та залежать від комунікативних інтенцій. Найчастіше В. Стус використовує репрезентативи, що мають відповідне прагматичне навантаження – виражають семантику буття. Номінативні речення різних типів мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал, оскільки надають тексту чи його фрагментам жвавості, лаконічності, стриманості, чіткості.

Усі типи речень мають великі комунікативні та стилістичні можливості для втілення авторського задуму, що відображається за допомогою економних формально-граматичних засобів.

Ключові слова: односкладне речення, семантика, художнє мовлення, репрезентативи, експресиви, квеситиви.

THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ASPECT OF NOMINATIVE SENTENCES IN V. STUS' ARTISTIC SPEECH

Romanchenko Alla Petrivna,

Doctor of Humanities,

Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language

Odesa I. I. Mechnikov National University

apromanchenro@ukr.net

orcid.org/0000-0001-6870-2429

Pil Maia Ivanivna,

Master of Philology, Methodist Teacher

Odesa Specialized school № 111

25-11pmi@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8049-173X

Purpose. The purpose of the research is to study nominative sentences in a communicative-pragmatic aspect. The source of the study was the collection "Time of creativity" by V. Stus, which was written during the author's stay in pretrial detention facility. The actual base is 100 nominative sentences.

The following methods were used to highlight the communicative pragmatic parameters of nominative sentences: descriptive method made it possible to analyze the semantic and communicative properties of the studied constructs, quantitative calculations made it possible to find out the number and functional dynamics of varieties of the studied units, contextual-interpretive method contributed to the determination of communicative-pragmatic load of nominative constructs, and the semantics is specified using component analysis.

Results. Several types of communicative acts are distinguished among the nominative sentences that function in V. Stus' artistic speech. They are characterized as representatives, expressives and quesitives. Representatives descriptively ascertain whether there is a substantive or situational existence. Two semantic subtypes are distinguished on the material of the studied collection: existential-subjective and existential-situational. The first ones report on an object or an abstract concept. Second ones qualify the situation by describing a substantially represented event, state, by providing a spatial or temporal characteristic.

Nominative sentences that are expressives contain an emotional evaluation of existence. They express different feelings: joyfulness, enthusiasm, sadness, etc. A modal question value is inherent for the quesitives.

Conclusions. The communicative capabilities of nominative sentences represent their functional-semantic varieties. Representatives implement existential-subjective nomination, sentences-expressives are characterized by the semantics of the emotional-expressive plan. Qesitives function with interrogative modality. They are able to convey the semantics of existence in a concise form, express expressive-estimative layers and depend on communicative intentions. Most often V. Stus uses representations that have a corresponding pragmatic meaning – express the semantics of existence. Nominative sentences of different types have a strong communicative-pragmatic potential because they add liveliness, brevity, restraint and clarity to a text or its fragment.

All types of sentences have big communicative and stylistic capabilities for the implementing the author's intention, which is displayed through economical formal and grammatical means.

Key words: one-member sentence, semantics, artistic speech, representatives, expressives, quesitives.

Вступ

У сучасних студіях дослідники з'ясовують співвідношення формально-синтаксичної й семантико-синтаксичної структури речення, зосереджуються на проблемах, що стосуються мовленнєвої діяльності, вербалізації почуттів, емоцій та реакцій людини. Нинішній етап розвитку лінгвістики характеризується увагою до вивчення мовних явищ у функційно-комунікативному аспекті, що, як зауважує М.О. Голіченко (Голіченко, 2018: 1), дає змогу об'єднати лексичні, морфологічні та синтаксичні одиниці за функційним призначенням і спільністю виконуваних ними комунікативно-прагматичних функцій.

Об'єктом пропонованої розвідки є номінативні речення з огляду на семантики бут-

тєвості, а предметом дослідження – комунікативна природа номінативних речень. Джерельною базою слугувала збірка В. Стуса «Час творчості» (Стус, 2008), написана в час перебування автора в слідчому ізоляторі. Фактична база становить 100 номінативних речень.

3.3. Коржак (Предикат, 2010: 179) виокремлює серед номінативних речень ті, що містять раціональну та емоційну експресивність. Раціональну експресивність вона тлумачить як властивість мовної одиниці, яка позбавлена емоційно-оцінних компонентів, але не втрачає своєї виражальної здатності – інтенсифікованої, образної, зображальної. Вона подає таку типову схему раціонально експресивних номінативних речень: Егас (N1).

Прообразом подібних речень є факт дійсності, існування предмета як потенційного діяча або об'єкта чи сфери дії. Вони передають таку об'єктивну думку, в якій міститься лише одне уявлення, а факт називається й констатується, хоч відсутній його опис. Особливості його розкриваються в подальших реченнях. Напр.: Туман. Ідемо в туманній сніжній пустелі. Основним прагматичним ефектом є створення у сприйнятті мовців узагальненого образу актуалізованого в мовленнєвому процесі об'єкта.

Поширені раціонально експресивні номінативні речення мають таку схему: Егас (Adj N1). Такі речення актуалізують враження мовця про статичну дійсність, фіксують перебіг подій, виділяють окрему деталь пейзажу, предмета (Ясний день. Тихий шелест. Голі дерева), зображують дійсність у динаміці, репрезентують окремих етап у розгортанні події, виражають згадку про щось важливе, що впливає на перебіг подій (Короткий перепочинок. Довга розмова).

Емоційно експресивні номінативні речення містять суб'єктивну оцінку (позитивну / негативну), що нашаровується на основне об'єктивно-модальне значення повідомлення. Типовою схемою цих речень є Еemot (N1!). Серед них 3.3. Коржак (Предикат, 2010: 185–186) розрізняє два типи: 1) номінативні речення, в яких емоційно-оцінна експресивність втілена в самому лексичному значенні іменника (співчуття, осуд, захоплення, обурення, здивування, гнів); 2) номінативні речення, що формують оцінно нейтральні слова, а емоційна експресивність виникає завдяки інтонації й контексту.

Поширені емоційно експресивні номінативні речення мають таку схему: Еemot (Adj N1). Такі конструкції виражають позитивні емоції щодо просторових характеристик предмета, оцінки особи, стану суб'єкта, а також негативні емоції, актуалізовані в характеристиці об'єкта, оцінці особи. Якщо кількість препозитивних означень збільшується, реалізується така схема речення: Еemot (Adjn N1), де n вказує на кілька узгоджених означень.

У визначенні комунікативно-прагматичної специфіки номінативних речень В. Стуса спираємося на методику аналізу односкладних речень, запропоновану О.Є. Бондаренко й розроблену нею на матеріалі мови сучасних українських масмедіа (Бондаренко, 2019). Номінативні речення, що функціонують у художньому мовленні поета, поділено відповідно до типів комунікативних актів. Зважаючи на прагма-

тичне навантаження аналізованих речень, їх згруповано як репрезентативи, експресиви, квеситиви. Розглянемо їхні особливості.

1. Прагматичне навантаження репрезентативів у поезії В. Стуса

Репрезентативи як тип комунікативних актів описово констатують предметне чи ситуативне буття. Семантика буттєвого речення зумовлена семантичними різновидами предикатів та їх поширювачів. Слідом за О.Є. Бондаренко розрізняємо два семантичних підтипи: буттєво-предметні та буттєво-ситуативні речення (Бондаренко, 2019: 179). Перші з них повідомляють про предмет мовлення, предмет опису, абстрактне поняття. Напр.:

Церква святої Ірини,
пугач кричить із імлі...;

Ось він, гріх:
сподобленому років молодих,
опочтувати свій кінець життєвий
безсмертним скарбом рідної землі.

Другі ж кваліфікують ситуацію, описуючи предметно репрезентовану подію, стан, надаючи локативну або темпоральну характеристику. Напр.:

Горить гора. Горить і ліс, і небо,
і діл – у полум'ї. І річка – ув огні.

Гарячий шепіт;
Буття конання;
І голосіння тиші;
Новонародження.

Із двох семантичних різновидів речень-репрезентативів переважають буттєво-предметні, як непоширені, так і поширені. Поширювачі посідають місце в препозиції (означення, рідко – обставини місця) та постпозиції (додатки). Дослідники стверджують, що вищий відсоток функціонування в мовленні мають саме репрезентативні номінативні речення (65%) (Швець, 2016).

В одній поезії В. Стус може поєднувати репрезентативи, виражені іменниками на позначення конкретного предмета, явища природи, абстрактного поняття, що передає особливий психологічний стан ліричного героя. Напр.:

Там ніч,
і сніг, і парк, і ліхтарі у вітрі.

Усе навколо зводилось добром,
Добром і слалось.

Ці перемети щастя і смертей,
ці недолети, зигзаги рук і плетива очей –
голодні мети.

Часто поет звертається до образів, зокрема до темені, тиші, ночі, що повторюються в різних його віршах:

І ніч. І темінь;
Дивлюсь – аж двері, два болти і вічко
та вирізу квадрат. І пильне око
мене тримає на прицілі. Темінь;
А самоти – ніщо не зворуша.
І тільки ти. І вечір. І безокрай –
надколотих світів. І тиша тиш.

Ці образи є символами смутку, страху, тривоги й розпачу, що мотивовано тим фактом, що в поета склалася нелегка доля, він зазнав репресій із боку радянської влади. Під час створення досліджуваної збірки «Час творчості» В. Стус перебував у слідчому ізоляторі дев'ять місяців. Мотиви темені й ночі є наскрізними в досліджуваній збірці. Ніч, за народними уявленнями, вважається матір'ю смерті й сну. Тісно з образом ночі пов'язаний образ темені, пільми як символу душі людини, непорозуміння, нечіткої перспективи. Тиша в поезіях автора контрастує з швидкоплинністю людського життя. Піки безвиході виражаються за допомогою тавтологічних висловів, що посилюють емоційний стан поета (ніч ночі, темінь теміні, тиша тиш).

На поступове зневірення, відсутність змін, погіршення ситуації вказують іменники, що поступово змінюють один одного, не тільки описуючи зміну стану природи, а й динаміку психологічного стану ліричного героя:

І сонце вже на пруг
стає вечірній. Померки. Пільма.
Безсонна ніч.

Конструкціям, у складі яких наявний багаторазовий повтор слів для підкреслення кількісної характеристики, констатації надмірності, притаманна особлива суб'єктивна тональність. Напр.:

Куди не глянь – ані душі навколо,
і тільки сніг, і сніг, і сніг, і сніг.

В ув'язненні поет згадує свій дім, рідні місця, навіть солом'яні острішки хат, що символізують рідну землю, адже хата – сакральне місце, символ внутрішнього світу, родинне вогнище, місце перебування душ предків. Напр.:

Тихо –
куди не глянь. Ставок. Страпата хата,
повій – од шляху.
... Темінь.

Сполучники, вжиті біля кожного номінативного речення-репрезентатива, слугують художнім засобом вираження, особливо, якщо кожна називана деталь становить окреме номінативне речення. Напр.:

Та віддаляють кроки семимильні:
прочорнений, опопелілий ліс

(були народини, дешеві жарти,
обридлі співчуття). І дощ. І ніч.
І жовтень. І рілля. І ожеред;
Довершення.
Зупинка. Воля. Опочин.

Номінативні конструкції в поезії В. Стуса найчастіше називають природні явища, місце події. Природа в аналізованій збірці є невід'ємним складником життя, його органічним елементом. Ті речення-репрезентативи, що мають конкретне значення, являють собою своєрідне відображення явища дійсності наочно-чуттєвими образами (Коржак, 2016: 45). Л.В. Коваль пропонує розрізняти серед таких конструкцій ті, що вказують на предмет чи явище за його наявності, та ті, що означають очікуваний предмет, особу або явище (відомі чи невідомі раніше) для виділення з-поміж інших предметів або явищ. Останні реалізують свої можливості в поєднанні зі сполучником і вжитим у ролі підсилювально-приєднувальної частки та характеризуються більшим ступенем експресивності (Коваль, 2015: 62), яку З.З. Коржак вважає раціональною (Коржак, 2016: 45).

Поезія «Заплющу очі – темінь. Навманья...» містить понад 30 номінативних речень. Значна кількість номінативних речень у художніх текстах сприяє відтворенню особливостей живої розмовної мови. Напр.:

Усе розмила темінь. Не пізнати.
Межа – і степ. І вимоклий бур'ян.
Спить у яру шпаркий охлялий вітер.
Берусь угору. Черета берез.
... Червоні кола. Черета берез.

... Розмитий приярок.
... Ось кладка.
... Мокрий сніг...
... Острішки тіней,
стереометрія нічний думок,
підступні манівці орієнтирів
і розпачу зникомий маршрут.
... Камінна грудка, вкунана людським
стражданням, нас вона не помічає,
у неї інший клопіт: галактичне кружляння
над безоднею...

У межах речень-репрезентативів функціонують такі моделі: N1; Adj N1; Par N1; N1 N2; N1 Adv N2; Adv N1. Загалом зафіксовано 88% репрезентативів від загальної кількості номінативних речень.

Отже, до речень-репрезентативів уналежнено такі односкладні номінативні конструкції, що виконують описово-констатувальну функцію, характеризуються предметно-ситуативною номінацією. Їхні

семантичні різновиди залежать від предиката та його поширювачів.

2. Специфіка експресивів і квеситивів як комунікативних актів

Номінативні речення – експресиви містять емоційну оцінку буття. На семантику буттєвості накладається суб'єктивне сприймання автора, що, відповідно, відображає його емоційну оцінку предмета. Експресивні номінативні речення можуть виражати оцінку експліцитно: позитивну або негативну конотацію закладено в семантичній структурі слів-поширювачів. Напр.:

Недовідоме голосне мовчання!

Який високий злет!

Які смертельні перепади!

Якщо поширювальні компоненти відсутні, тоді саме інтонація та знак оклику вказує на оцінку та експресію. Оклична інтонація не тільки емоційно забарвлює ствердження буття предмета чи явища, але може бути граматичним показником відсутності диференційних смислових конотацій (Предикат, 2010: 176). Напр.: Яке падіння! Які рулади! Іноді в реченнях-експресивах може бути кілька означень: Така хруска, така гучна Уся моя кімната.

Речення-експресиви посідають важливе місце в синтаксичній організації твору, незважаючи на їхню невелику кількість. Вони, за даними дослідників, становлять 17% (Швець, 2016). Саме вони надають поезії значного емоційного напруження, бо є не просто потоком свідомості, а фіксують враження, захоплення від згадуваного, реакцію на ситуацію, дії, почуте, побачене колись чи уявлюване або згадуване зараз в ізоляторі київської тюрми. Експресиви здатні відтворювати емоційні модифікації, що виражають різні почуття – радість, захоплення, сум тощо.

Залежно від типу переданої емоції, слів-партнерів виокремлюємо два різновиди речень-експресивів. Перший із них охоплює позитивні емоції, другий – акумулює негативний емоційний заряд. У реченнях, головним членом яких є іменник із негативною чи позитивною семантикою, легко декодуються емоції поета, а в тих випадках, коли вжито стилістично нейтральну лексику, саме інтонація, передана за допомогою розділових знаків, сприяє розшифруванню емоційності на шкалі позитивного/негативного. У межах речень-експресивів функціонують чотири моделі: Adj N1! Adjn N1! Pron N1! Pron Adj N1!

О.В. Швець, дослідивши номінативні речення в англійській, французькій та укра-

їнській мовах, дійшла висновку про шість різновидів буття – універсальних синтаксичних концептів: буття об'єкта, буття ознаки об'єкта, буття об'єкта в просторі або часі, буття стану об'єкта та стану природи, володіння об'єктом, небуття об'єкта, вважаючи, що саме вони моделюють інформацію онтологічного плану про об'єкти, їхні властивості, локативну й темпоральну віднесеність і стан (Швець, 2016).

Зафіксовано загалом 6% речень-експресивів у досліджуваній збірці.

Квеситивам як комунікативним актам притаманне модальне значення питальності, що виявляється в запиті. Це може бути запит-роздум або запит-припущення. Напр.:

... Усохлий кущ: калина?

Шипшина? Горобина? Свидина?;

Щит, вагонетки, шпали?;

А зміст?

А змісту не добрати.

Питальна інтонація примушує читача не тільки зосередити увагу на предметі розмови, а й зрозуміти його почуття або стан.

Квеситиви порівняно рідко функціонують у поезіях В. Стуса. Найчастіше вони слугують для запити/отримання інформації та її уточнення. Утім, вони здатні не лише виражати питальну модальність, а й передавати смисли інших прагматичних типів – репрезентативів та експресивів залежно від способу репрезентації буття.

Номінативні речення різних прагматичних типів не просто повідомляють про наявність чогось, а підкреслюють образність, емоційність та експресивність художнього мовлення, тим самим допомагаючи авторові лаконічно, влучно висловитися, забезпечуючи синтаксичну компактність. Багаті експресивні можливості розглядуваних речень зумовлені тим, що головний член виражає одночасно і образ предмета, і ідею його існування в теперішньому часі, що сприяє лаконізму, образності та виразності (Вавринюк, 2012: 164).

У межах речень-квеситивів функціонує одна модель: N1? Зафіксовано загалом 6% квеситивів у досліджуваній збірці В. Стуса.

Висновки

Комунікативні можливості номінативних речень репрезентують їхні функційно-семантичні різновиди. Речення-репрезентативи реалізують предметно-буттєву та ситуативно-буттєву номінацію, для речень-експресивів характерна прирошена семантика емоційно-експресивного плану, із питальною модальністю функціонують речення-квеситиви.

Вони здатні в лаконічній формі передавати семантику буття, виразити експресивно-оцінні характеристики та залежать від комунікативних інтенцій автора. Найчастіше В. Стус послуговується реченнями-репрезентативами, що мають відповідне прагматичне навантаження – передусім виразити семантику буття. Номінативні речення різних типів мають потужний комунікативно-прагматичний потенціал, оскільки надають тексту чи його фрагментам жвавості, лаконічності, стриманості, чіткості, що відображається за допомогою економних формально-граматичних засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О.Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2019. 239 с.
2. Вавринюк Т.І. Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 155–168.
3. Голіченко М.О. Комунікативно-прагматичні функції вокативних речень в українському художньому та політичному дискурсах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 19 с.
4. Коваль Л.В. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : Корзун, 2015. 320 с.
5. Коржак З.З. Предикативність у номінативних реченнях сучасної української мови. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2016. Т. 1. № 5 (1). С. 159–163.
6. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В.І. Кононенка. Київ; Івано-Франківськ; Варшава, 2010. 408 с.
7. Стус В. Час творчості. Зібрання творів у 12 т. Київ : Факт, 2008. Т. 3. 752 с.
8. Швець О.В. Типологія номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.12.17. Київ, 2016. 221 с.

REFERENCES:

1. Bondarenko, O.Ye. (2019). Funktsionalno-komunikatyvnyi potentsial odnoskladnykh rechen u movi suchasnykh ukrainskykh mas-media [Functional Communicative potential of One-member Sentences in the Language of Contemporary Ukrainian Mass Media] : dys. ... kand. filol. nauk. Dnipro, 2019. 239 s.
2. Vavryniuk, T.I. (2012). Odnoskladni rechennia v khudozhnomu teksti [One-member Sentences in Artistic Text]. *Filolohichni studii*. Vyp. 8. P. 155–168.
3. Holichenko, M.O. (2018). Komunikatyvno-prahmatychni funktsii vokatyvnykh rechen v ukrainskomu khudozhnomu ta politychnomu dyskursakh [Communicative and Pragmatic Functions of Vocative Sentences in Ukrainian Artistic and Political discourses] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 19 s.
4. Koval, L.V. (2015). Semantyko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen v ukrainskii movi : monohrafiia [Semantic-syntactic basis of the main component of one-member sentences in the Ukrainian language]. Vinnytsia : Korzun, 320 s.
5. Korzhak, Z.Z. (2016). Predykatyvniest u nominatyvnykh rechenniakh suchasnoi ukrainskoi movy [Predicativity of the nominative sentences in modern Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Seriiia «Filolohichni nauky»*. Movoiznavstvo. T. 1. № 5 (1). P. 159–163.
6. Predykat u strukturi rechennia (2010). [Predicate in the Structure of the Sentence]. Kyiv; Ivano-Frankivsk; Varshava, 408 s.
7. Stus, V. (2018). Chas tvorchoosti [Time of Creativity]. *Zibrannia tvoriv u 12 t. T. 3*. Kyiv, 752 s.
8. Shvets, O.V. (2016). Typolohiia nominatyvnykh rechen v anhliiskii, frantsuzkii ta ukrainskii movakh [Typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages] : dys. ... kand. filol. Nauk : 10.12.17. Kyiv, 221 s.

*Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.
The article was received March 2, 2020.*

УДК 811.161.2'367'373:82-053.2

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-38>

ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКІВ У СУЧАСНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Самойленко Валерія Вікторівна,
асистент кафедри української мови

Дніпровський національний університет імені Олеса Гончара

ValeriaSam20@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7438-1294

Мета статті – семантико-синтаксичний аналіз назв сучасних творів для дітей. У статті використано *методи* аналізу, синтезу, класифікації та систематизації, опису. Як *результат*, у статті проаналізовано синтаксичні особливості заголовків у сучасних творах для дітей, окреслено їхню семантичну специфіку. Виявлено функційну залежність синтаксичної вербалізації заголовка. Доходимо *висновку*, що аналізованим текстам заголовків властива однозначність, широка репрезентація лексики на позначення тварин, антонімія «добрий–поганий», використання прецедентної лексики, вираженість словосполученням або простим (двоскладним чи односкладним) реченням тощо. Зазначаємо, що лексико-семантична група темпоральності представлена абстрактними лексемами. Усі подані засоби організації заголовку зреалізовано в творах із функцією привертати увагу реципієнта, отже, структурно поділяємо заголовки на такі, які створюють інтригу під час прочитання, та такі, які інтриги не створюють. Семантично назва твору може зазначати конфлікт, хронотоп, жанрову специфіку твору, головних героїв твору та їх характеристику тощо. У сучасних творах для дітей актуальними стають різні звукові художні засоби, зокрема алітерація й повтори, що посилює читацьке враження, слугує для відтворення ефекту луни, характеристики персонажу твору. Характерною рисою творів для дітей є вживання прецедентів у значенні «чистої» номінації, вираження топонімами, які поділяємо на реальні прецедентні топоніми та вигадані прецедентні топоніми. Поряд із топонімами поширеними є також антропоніми, серед яких виокремлюємо реальні прецедентні антропоніми та вигадані прецедентні антропоніми. Таку репрезентативність пояснюємо особливостями герменевтичного кола реципієнта, оскільки реальність у дитячій уяві тісно сплетена з вигаданим світом, й уявна картина світу становить більший інтерес для дитини.

Ключові слова: заголовок художнього твору, структура заголовків, прецедентність, реципієнт, семантична вербалізація.

FUNCTIONS AND STRUCTURE OF HEADLINES IN MODERN LITERATURE FOR CHILDREN

Samoylenko Valeria Victorivna,

Assistant of the Department of Ukrainian Language

Oles Honchar Dnipro National University

ValeriaSam20@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7438-1294

The *purpose* of the article is semantic-syntactic analysis of titles of contemporary works for children. The *methods* of analysis, synthesis, classification and systematization, description are used in the article. As a *result*, the article analyzes the syntactic features of titles in contemporary works for children, outlines their semantic specifics. The functional dependence of the syntactic verbalization of the title is detected. We come to *conclusion* that the analyzed text of the headlines can be characterized as unambiguous, with broad representation of the vocabulary for the designation of animals, antonyms "good-bad", use of precedent vocabulary, emphasized by collocations or simple (two-parts or monosyllabic) sentences, etc. We point out that the lexical-semantic group of temporality is represented by abstract tokens. All of the presented headline management tools are implemented in works with the function of attracting the recipient, so we structurally divide headlines into those that create intrigue during reading and those that do not create intrigue. Semantically, the name of a work may indicate conflict, chronotope, genre specificity of the work, the main characters of the work and their characteristics, etc. In contemporary works for children various means of sound become relevant, in particular alliteration and repetition, which enhances the reader's impression, serves to reproduce the effect of the echo, the characteristics of the character of the work. A distinctive feature of children's works is the use of precedents in the sense of "pure" nomination, the expression of toponyms, which are divided into real precedent toponyms and imaginary precedent toponyms. Along with toponyms, anthroponyms are also common. Among them we distinguish real precedent anthroponyms and imaginary precedent anthroponyms. We explain this representativeness by the peculiarities of the hermeneutic circle of the recipient, since the reality in the child's imagination is closely interwoven with the imaginary world, and the imaginary picture of the world is of greater interest to the child.

Key words: title of a work of art, title structure, precedent, recipient, semantic verbalization.

Вступ

Заголовок – це перша частина, за якою читач оцінюватиме будь-який твір. Особливо це твердження стосується літератури для дітей, яку її реципієнт оцінює за враженням під час першого погляду на книгу. Саме через це назва має захопити та привернути увагу читача. Цим зумовлений інтерес до тексту заголовка твору.

1. Концептуальний апарат дослідження

Метою розвідки є семантико-синтаксичний аналіз назв сучасних творів для дітей. Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати засоби увиразнення заголовків у художньому тексті;
- виділити специфіку заголовків творів для дітей;
- виявити універсальні та специфічні семантичні характеристики аналізованих одиниць;
- визначити основні функції, що виконує назва твору для дитини.

Предметом дослідження вважаємо комунікативно-прагматичну організацію заголовків у творах для дітей, а **об'єктом дослідження** – засоби репрезентації заголовку в сучасній українській літературі для дітей.

Джерелом дослідження слугує корпус найрепрезентативніших текстів для дітей 2014–2019 років. Проаналізовано тексти заголовків творів таких авторів: О. Бугренко, Г. Вдовиченко, Ю. Винничук, О. Войтенко, О. Гаврош, Н. Гербіш, С. Дерманський, М. Дяченко, С. Дяченко, М. Князевич, А. Кокотюха, Л. Купцова, І. Лазуткіна, О. Луцєвська, Г. Малик, І. Малкович, З. Мензатюк, М. Михтодович, К. Міхаліцина, А. Могильний, І. Мориквас, Г. Пагутяк, К. Штанко, Г. Григоренко, Р. Попський, В. Рутківський, О. Русіна, І. Савка. Тексти зазначених авторів являють собою зріз різноманітних підходів до створення заголовку твору для дитини з погляду структури, семантичних та функційних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та особливості назв літературних творів завжди актуальні серед дослідників. До аналізу заголовків у різний час долучалися такі науковці: О. Богданова, В. Бондалетов, Т. Васильєва, В. Виноградов, Т. Гавриловська, І. Гальперін, М. Голомидова, Л. Грицюк, О. Джанджакова, Т. Желтоногова, А. Загнітко, І. Кочерга, А. Нямцу, О. Пешковський, О. Потєбня, Л. Юлдашева та ін. Наприклад,

Л. Юлдашева (Юлдашева) дослідила лексико-семантичну структуру новітнього літературного твору та її мотивованість, а Т. Гавриловська (Гавриловська, 2013) проаналізувала типологію заголовків творів та їх стилістичну специфіку.

Однак специфіка назви твору, спрямованого на дитячу аудиторію, залишається недослідженою, що й зумовлює актуальність поданої статті.

2. Виклад основного матеріалу

Основною функцією назви будь-якого твору є привернення уваги потенційного читача. Серед заголовків сучасних творів для дітей можемо виділити групу назв, які створюють інтригу, заохочують дитину до прочитання тексту та з'ясування поставленої проблеми.

Ці заголовки представлені двома типами речень за метою висловлювання: розповідними й питальними. Питальні речення подані як риторичне питання, що спричиняє діалог із дитиною. Напр.: *Як потрапити на місяць?* (О. Бугренко). Розповідні речення не мають питальної інтонації та не закликають дитину до негайної відповіді на питання, але констатують проблему, над вирішенням якої дитина може почати міркувати ще до прочитання твору. Напр.: *Опікуни для жирафа* (О. Луцєвська), *Таємниця козацького скарбу* (А. Кокотюха), *Хто росте у лісі* (К. Міхаліцина). Деякі тексти заголовків перебувають на периферії між розповідними і питальними реченнями, оскільки не мають знака питання, проте мають питальне слово, тобто підштовхують також дитину до діалогу. Напр.: *Куди відлітають риби* (І. Малкович, Р. Попський).

Структурно суперечливі заголовки представлені односкладними предикативними реченнями *Мене забули на місяці* (Р. Попський), або номінативними реченнями *Втеча звірів* (Г. Пагутяк), *Таємниця зміїної голови* (А. Кокотюха). Так само наявні двоскладні речення. Напр.: *Хто росте у парку* (К. Міхаліцина).

Виділяємо групу назв, які не створюють конфлікту для вирішення реципієнтом у процесі прочитання твору. Вони представлені розповідними та окличними реченнями. Заголовки, представлені розповідними реченнями, здебільшого пояснюють те, що читатиме дитина, орієнтують її в жанровій специфіці та хронотопі твору. Напр.: *Казки дракона Омелька* (С. Дерманський), *Котухатка* (Г. Вдовиченко) тощо. Заголовки, виражені окличними реченнями, окрім зазначення обставин і персонажів,

спонукають свого реципієнта до вболівання за героїв твору, дають оцінні характеристики, поділяють персонажів на добрих і поганих. Напр.: *Драconi, вперед!* (К. Штанко).

З позиції структурних особливостей така група заголовків творів для дітей здебільшого представлена словосполученнями із синтаксичним відношенням узгодження. Напр.: *Залізний вовк* (О. Луцевська), *Золотий павучок* (І. Малкович), *Летючий Капелюх* (М. Дяченко, С. Дяченко), *Мишкові Миші* (Г. Вдовиченко), *Цукровий півник* (Ю. Винничук), *Чорна-чорна курка* (Г. Вдовиченко), *Чудове Чудовисько* (С. Дерманський).

Іншою поширеною формою організації заголовку є номінативне речення. Напр.: *Джури-Характерники* (В. Рутківський), *День народження ялинки* (О. Була), *Шустрік* (М. Князевич), *Зюзя* (С. Куцан), *У світі світляків. На порозі ночі* (О. Войтенко) тощо.

Поданим назвам властива форма номінативних речень з однорідними підметами. Напр.: *Гімназист і чорна рука* (А. Кокотюха), *Майка і Смугастик* (Л. Купцова), *Чудове Чудовисько і Погане Поганисько* (С. Дерманський), *Шапочка і кит* (К. Бабкіна), *Я і Конституція* (Л. Денисенко, О. Льков, А. Стельмащук, А. Шуліма) тощо.

Так само, як і в першій виокремленій групі заголовків, у назвах, які не створюють інтриги, поодинокі представлена тенденція використання двоскладного речення зі складеним дієслівним або іменним присудком. Напр.: *Ведмідь не хоче спати* (О. Була), *Туконі – мешканець лісу* (О. Була).

Аналізованим текстам заголовків властива однозначність. Такі заголовки можуть одразу фіксувати:

– конфлікт твору, напр.: *Зубр шукає гніздо* (О. Була), *Єнотик Бо і повітряна куля* (І. Лазуткіна), *Історія одного поросятка* (Ю. Винничук), *Як потрапити на місяць?* (О. Бугренкова) тощо;

– його хронотоп, напр.: *Зайченятко, яке запливло далеко в море* (І. Малкович, М. Луговик), *Мандрівки з чарівним атласом. Париж* (Н. Гербіш), *Мія і місячне затемнення* (Г. Олійко), *Розбійник Пинтя у Заклятому місті* (О. Гаврош), *У світі світляків. На порозі ночі* (О. Войтенко);

– жанрову специфіку твору, напр.: *Казки-горошинки* (І. Савка), *Незвичайні пригоди Алі* (Г. Малик), *Таємниця підводного човна* (А. Кокотюха);

– головних героїв твору та їхню характеристику, напр.: *36 і 6 котів* (Г. Вдовиченко),

Ліга непарних шкарпеток (Г. Вдовиченко), *Ліза та її сни* (І. Малкович), *Майка і Смугастик* (Л. Купцова), *Цукровий півник* (Ю. Винничук), *Чудове Чудовисько* (С. Дерманський), *Шустрік* (М. Князевич).

Як зазначає Л. Юлдашева, сучасний заголовок твору для дорослого читача переважно багатозначний, для нього характерний високий рівень узагальнення. Мовознавця акцентує також на тому, що назви творів взаємодіють із різними елементами тексту, поступово розширюють своє значення та набувають полісемічності (Юлдашева, 2015: 329).

Пояснюємо таку розбіжність підходів до оформлення заголовку твору тим, що текст, створений для дитини, має враховувати вікову специфіку сприйняття тексту, зокрема те, що дитина не готова сприймати складні стилістичні фігури або пов'язувати між собою різні смисли однієї й тієї самої лексеми. Проте це не заважає створенню ігрового моменту в прочитанні заголовка.

Заголовкам творів для дітей властива активність уживання зоонімічної лексики, яка подекуди утворює синонімію. Напр.: *36 і 6 котів-компаньйонів*, *36 і 6 котів-детективів*, *Пригоди кота Пуха-Золотовуста* (М. Михтодович), *Вовченятко, яке запливло далеко в море* (М. Луговик, І. Малкович), *Залізний вовк* (О. Луцевська), *Втеча звірів* (Г. Пагутяк), *Золотий павучок* (І. Малкович), *Історія одного поросятка* (Ю. Винничук), *Куди відлітають риби* (І. Малкович, Р. Попський), *Мишкові Миші* (Г. Вдовиченко), *Опікуни для жирафа* (О. Луцевська), *Цукровий Півник* (Ю. Винничук), *Чорна-чорна курка* (Г. Вдовиченко) тощо. Варто зазначити, що зоонімічна лексико-семантична група репрезентована в заголовках творів найбільше. Пов'язуємо це з тим, що така лексика відбиває лексичний фонд маленького читача, оскільки знайомство з мовою завжди починається з конкретних лексико-семантичних груп на позначення предметів довкілля дитини, а назви тварин – репрезентанти найближчої до людей лексичної групи, яку найперше можемо наділити усіма властивостями героїв твору.

Широко представлена антонімія «добрий – поганий», наведена в одному й тому самому заголовку як контрастиви. Напр.: *34 сонячні дні і один похмурий* (О. Русіна), *Чудове Чудовисько і Погане Поганисько* (С. Дерманський), *конверсиви: Чудове Чудовисько в Країні Жаховиськ* (С. Дерманський). Пояснюємо такий аспект прагматики твору бажанням автора провести оціннісну лінію

між персонажами творів, надати твору чіткого поділу на добре-погане, веселе-сумне тощо, що зумовлено не стільки бажанням автора провадити певну моралізаторську частину, скільки більшою зрозумілістю твору для читача з погляду емпатії до головних героїв та занурення в текстову канву твору.

У сучасних творах для дітей наявне також помірне введення лексико-семантичної групи на позначення темпоральності, унаочнене здебільшого абстрактними лексемами. Напр.: *У світі світляків. На порозі ночі* (О. Войтенко). Така специфіка зумовлена уявленням самої дитини про час, оскільки час для дитини не має чітких меж і не окреслюється годинниковою стрілкою, проте має межі абстрактній вимірності періодами «вдень», «вночі», «сьогодні» тощо.

З іншого погляду, мовленнєвий апарат дитини вкрай потребує розвитку. Саме через це актуальними стають різні звукові художні засоби, зокрема алітерація (*Ідея на мільйон* (К. Сад), *Мишкові Миші* (Г. Вдовиченко), *У світі світляків. На порозі ночі* (О. Войтенко) та повтори (*Королівна-крихітка та Киць-киць* (Г. Григоренко), *Снюсь-нюсь-нюсь* (Ю. Бедрик), *Чорна-чорна курка* (Г. Вдовиченко). Окрім здогадки про читання дитиною вголос та розвиток її навичок вимови, вживання різноманітних художніх засобів у назві тексту може мати функції посилення читацького враження (*Чорна-чорна курка* (Г. Вдовиченко), створення емоційності тексту (*Ідея на мільйон* (К. Сад), характеристики персонажа твору через звуконаслідування (*Королівна-крихітка та Киць-киць* (Г. Григоренко), відтворення ефекту луни (*Снюсь-нюсь-нюсь* (Ю. Бедрик), що наводить на думку про авторське бажання урізноманітнювати процес монотонного читання для емоційності та наслідування живої природи.

Утім, дослідниця Н. Вернигора доходить висновку, що для високої комунікативної здатності тексту авторів дитячої книжки недостатньо володіти ерудицією та великим словниковим запасом, варто розуміти також часово-просторовий контекст (Вернигора, 2014). Із цією метою та наміром ввести свого реципієнта до загальносвітового контексту автори творів для дітей вводять до заголовків прецедентні імена.

Характерною рисою творів для дітей є вживання прецедентів у значенні «чистої» номінації. У текстах заголовків явище прецедентності представлене переважно топонімами. Можемо виокремити групу

назв з ужитими реальними топонімами. Напр.: *Мандрівки з чарівним атласом. Венеція* (Н. Гербіш), *Мандрівки з чарівним атласом. Париж* (Н. Гербіш), *Сторожова застава* (В. Рутківський), *Як потрапити на місяць?* (О. Бугренко) тощо.

Ширшу групу становлять назви з вигаданими топонімами. Напр.: *Розбійник Пинтя у Заклятому місті* (О. Гаврош), *Чудове Чудовисько в Країні Жаховиськ* (С. Дерманський), *Щирик зі Змієвої гори* (В. Рутківський) тощо. Таку репрезентативність пояснюємо герменевтичним колом реципієнта. По-перше, реальність у дитячій уяві тісно сплетена з вигаданим світом, а по-друге, уявна картина світу становить більший інтерес для дитини, зацікавлює своєю неймовірністю. Отже, авторів легше апелювати до дитячої уваги через залучення дитини до вигаданих реалій.

Так само виокремлюємо групу прецедентних реальних антропонімів. Напр.: *Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу* (О. Гаврош), що апелює до відомого українського борця, боксера, бійця вільного стилю, силача, артиста цирку, найсильнішої людини планети. *Розбійник Пинтя у Заклятому місті* (О. Гаврош), який висвітлює постать Пинті Хороброго – відомого ватажка загону опришків. *Пригоди kota Пуха-золотовуста* (М. Михтодович), що частково посиляється на святого, прославленого в лику святителів, учителів і чудотворців, одного із засновників Константинопольського патріархату Івана Золотоустого.

Окрім них, автори широко послуговуються вигаданими іменами. Напр.: *Королівна-крихітка та Киць-киць* (Г. Григоренко), що апелює до дійсного титулу, якого може набути людина, *Мавка та Мурашиний князь* (А. Могильний), яка посиляється на багатівкове вірування українців у потойбічних істот, зокрема Мавку як найпопулярнішу з них, *Шапочка і кит* (К. Бабкіна), що апелює до відомої казки про Червону Шапочку.

Серед уживаних прецедентних імен виділяємо:

– соціумно-прецедентні (Корольова, 2012), відомі будь-якому представнику того чи того соціуму. Напр.: *Мандрівки з чарівним атласом. Венеція* (Н. Гербіш), *Мандрівки з чарівним атласом. Париж* (Н. Гербіш) тощо;

– національно-прецедентні (Корольова, 2012), які відомі будь-якому представнику тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти і входять до національної когнітивної

бази. Напр.: *Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу* (О. Гаврош), *Розбійник Пинтя в залятому місті* (О. Гаврош), *Одного разу на Різдво* (Н. Гербіш) тощо.

Висновки

Отже, доходимо висновку, що дослідженням заголовкам властива посилена комунікативна функція, яку зреалізовано через унаочнення жанрової специфіки твору, конфлікту, імен головних героїв у заголовку твору. Назви творів можуть також створювати інтригу під час взаємодії з реципієнтом, залучивши до тексту назви елемент гри із читачем, зокрема використанням риторичних питань або звертань. Заголовки сучасних творів для дітей здебільшого представлені словосполученнями, односкладними номінативними й предикативними реченнями, залежно від комунікативної мети автора (створити ігровий момент із самого початку ознайомлення з твором, подати лаконічну інформацію щодо запропонованого дитині твору).

Окрім переслідування комунікативної мети, автори текстів прагнуть також розвивати свого реципієнта і вводити його до певного комунікативного дискурсу. Для цього автори долучають свої твори до загальноукраїнського та загальносвітового дискурсу, у зверненні до прецедентної лексики. Письменники використовують специфічну, здебільшого базову лексику, що становить новизну для їхнього реципієнта (обмежені лексико-семантичні групи астрономічних, погодних явищ, одиниць техніки, одягу та порівняно наповнені лексико-семантичні групи для назв живих істот, темпоральності та топонімів). Такий засіб розвитку дитини використано поряд зі звертанням до назв вигаданих істот та явищ, що свідчить про бажання не лише привернути до себе увагу читача, але й залучити його до дорослішого дискурсу.

Прагнення розвивати не лише світогляд читача, але і його мовленнєвий апарат, виражене також послуговуванням звуковими художніми засобами. Усі досліджені засоби вжито з двома функціями: привернути увагу читача і, скориставшись цією увагою, розвинути його в мовленнєвому, мовному та загальнокультурному аспектах.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в аналізі різноманітних засобів створення заголовків у літературі для дітей, їхніх функцій в аспекті прочитання дитиною й актуальності для дитячого дискурсу, у подальшій кодифікації вживаних лексем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вернигора Н. До проблеми дискурсу текстів для дитячого сприйняття. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2014. Т. 55. С. 116–119.
2. Гавриловська Т. Заголовок художнього твору (на матеріалі прозових творів Т. Фонтане). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 32(1). С. 154–158.
3. Корольова В. Типологія й функції прецедентних імен у сучасному поетичному тексті. *Слов'янський збірник : збірник наук. праць*. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 145–150.
4. Юлдашева Л. Лексико-семантичні особливості заголовків сучасної літератури. *Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки*. 2015. № 1-2. С. 327–332.

REFERENCES:

1. Vernyhora, N. (2014) Do problemy dyskursu tekstiv dlia dytiachoho spryiniattia. [To a problem of the discursus of texts for child's perception]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Scientific notes of the Institute of Journalism*. Vol. 55. P. 116–119 [in Ukrainian].
2. Havrylovska, T. (2013) Zaholovok khudozhnogo tvoriv (na materialii prozovykh tvoriv T. Fontane) [The title of the work of fiction (on the material of prose works by T. Fontane)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Filolohichni nauky*. Scientific works of Kamianets-Podilskiy Ivan Ogiyenko National University. Philological Sciences. № 32(1). P. 154–158 [in Ukrainian].
3. Korolova, V. (2012) Typolohiia y funktsii pretsedentnykh imen u suchasnomu poetychnomu teksti. [Typology and functions of precedent names in contemporary poetic text]. *Slovianskyi zbirnyk. Slavic compendium*. № 17. Part 1. P. 145–150 [in Ukrainian].
4. Yuldasheva, L. (2015) Leksyko-semantychni osoblyvosti zaholovkiv suchasnoi literatury. [Lexical-semantic features of contemporary literature's titles]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu Serii B. Humanitarni nauky. Journal of the Donetsk National University Series B. Humanities*. № 1-2. P. 327–332 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.03.2020.
The article was received March 5, 2020.

УДК 81'373.46:007:304

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-39>

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «ЗІРКА» ТА «ЗОРЯ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ)

Соломахін Андрій Федорович,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій

Херсонський державний університет

andrij.slm85@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8948-3747

Запропоноване дослідження є логічним і цілком закономірним продовженням наукової розвідки, присвяченої структурі, функціонуванню та розвитку астрономічної термінології української мови II половини XX – початку XX століть, у контексті якої автор зіткнувся із цілком закономірною проблемою, а саме паралельним функціонуванням термінів «зірка» – «зоря» в структурі астрономічної метамови. Саме тому в роботі зроблена спроба проаналізувати змістове наповнення вказаних термінологічних одиниць, яке вкладають у них науковці, через уживання їх у фахових текстах посібників, підручників, словників, енциклопедичних видань тощо. Подібний аналіз дає змогу виправдати доцільність уживання того чи іншого терміна в астрономічній термінології. Зокрема, автор дійшов висновку, що лексема «зірка» та похідний від неї прикметник «зірковий», що може бути частиною структурно складніших терміноодиниць, є більш прийнятними для вживання в астрономічній терміносистемі, що зумовлено однозначністю порівняно з лексемою «зоря», яка характеризується полісемічністю й омонімічністю в межах досліджуваної термінології. Крім того, термін «зоря» в низці фахових словників, енциклопедій, науково-популярних видань виступає як власна назва на позначення космічних об'єктів.

Однак, виходячи за межі своєї терміносистеми, лексеми «зірка» – «зоря» розширюють власний поняттєвий спектр, набуваючи нових значень шляхом лексико-семантичного способу словотворення, здебільшого в результаті метонімізації.

У процесі аналізу сучасних українських інформаційних ресурсів, зокрема інтернет-ЗМІ, виявлено розширення семантичного поля як лексеми «зоря», так і лексеми «зірка».

Слово «зоря», крім властивого спектру термінологічних значень, у текстах ЗМІ фігурує як власна назва аматорських і професійних футбольних клубів або інших закладів, організацій, підприємств. Крім того, аналізована мовна одиниця вживається в значенні розквіту кар'єри, слави діячів культури, науки, спорту, іноді як синонім до лексеми «життя».

Значеннєвий арсенал лексеми «зірка» на шпальтах сучасних українських інтернет-видань доповнюється лише одним значенням, зокрема вказана одиниця використовується на позначення видатних діячів спорту або шоу-бізнесу, а також подібно до лексеми «зоря» функціонує як власна назва.

Отже, проведене дослідження вказує, що, по-перше, обидві аналізовані мовні одиниці активно використовуються в текстах ЗМІ; по-друге, термін «зоря», функціонуючи поза системою астрономічної метамови, набуває дещо більшого спектру додаткових значень, ніж варіативний йому термін «зірка».

Ключові слова: астрономічна термінологія, масові комунікації, полісемія, слововживання, інтернет-видання.

SPECIFICITY OF USING THE TERMS OF THE “STAR” AND THE “STARLET” IN THE CONTEXT OF MODERN MEDIA SPACE (CASE STUDY OF MODERN INTERNET MEDIA)

Solomakhin Andrii Fedorovych,

Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer in the Chair of Social Communications

Kherson State University

andrij.slm85@gmail.com

orcid.org/0000-0001-8948-3747

The research is focused on revealing the structure, functioning and development of astronomical terminology of the Ukrainian language in the second half of the XX – beginning of the XX century. The author faced a quite natural underpinning problem, the parallel functioning of the terms “star” – “starlet” in the structure of astronomical metalanguage. That is why in the research an attempt was made to analyze the content of these terminological units, which scientists

put in them, because of the use of manuals, textbooks, dictionaries, encyclopedic publications, etc. in professional texts. Such analysis allows to justify the expediency of using this or that term in astronomical terminology. In particular, the author concluded that the lexeme "star" and its derivative adjective "star", which may be part of structurally complex terms, more acceptable for use in an astronomical system, which is due to unambiguousness compared to the lexeme "starlet", which is characterized by polysemicity and homonymity within the framework of the investigated terminology. Besides, the term "starlet" in a number of professional dictionaries, encyclopedias, scientific-popular publications acts as its own for the designation of space objects.

However, going beyond the limits of their terminology system, the lexemes "star" – "starlet" expand their own conceptual spectrum, acquiring new meanings by lexico-semantic approach of word formation, mainly as a result of metonymization. During the analysis of modern Ukrainian information resources, including Internet media, the extension of the semantic field of both lexemes "star" and "starlet" was discovered.

In addition to the inherent range of terminology, the word "starlet" appears in media texts as its own amateur and professional football clubs or other institutions, organizations and enterprises. In addition, the language unit in question is used in the meaning of the flourishing of a career, the glory of cultural, scientific and sports figures. It is sometimes used as a synonym for the "life" lexeme.

The conceptual arsenal of the lexeme "star" on pages of the modern Ukrainian Internet editions is supplemented only by one value, in particular, the unit specified is used for designation of outstanding figures of sports or show business. And also like the lexeme "star" functions as its own.

Thus, the conducted research indicates that, firstly, both language units under consideration are actively used in mass media texts; secondly, the term "starlet" functioning outside the astronomical metalanguage system acquires a slightly larger spectrum of additional meanings than the term "star" variant.

Key words: astronomical terminology, mass communications, polysemy, word usage, internet edition.

1. Вступ

XX – початок XXI ст. позначилися стрімким розвитком астрономії, яка набула важливого практичного значення для всього людства. З одного боку, прикладна роль космічних технологій, використання супутникових технологій, освоєння космосу, з іншого – популяризація космічних здобутків людства в масовій культурі, зокрема кіно, телебаченні, літературі, сприяло активному поширенню спеціальної термінології в загальному вжитку, не винятком є засоби масової інформації (далі – ЗМІ).

Окремі аспекти вивчення астрономічної термінології віднаходимо в наукових працях І.Р. Процик (об'єктом аналізу автора стали українські астрономічні терміни з онімним компонентом) та О.М. Тріль (у центрі уваги – функціонування астрономічної лексики в історичних словниках) (Соломахін, 2015). Однак досліджень, які б стосувалися спроб висвітлити специфіку функціонування терміноодиноць *зірка* та *зоря* в контексті сучасного мас медійного простору, поки що немає.

Отже, актуальність теми наукової розвідки зумовлена спорадичним вивченням функціонування визначених астрономічних терміноодиноць української мови лише в окремих ракурсах і необхідністю висвітлити особливості її використання в ЗМІ.

Мета дослідження – виявити особливості функціонування терміноодиноць *зірка* та *зоря* в контексті сучасної астрономічної науки й описати їх кореляцію в текстах сучасних ЗМІ.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: випрацювати метамову дослідження, зокрема уточнити зміст термінів *зірка* – *зоря*; описати специфіку вживання та набір лексичних значень, яких набувають названі термінолексми в текстах ЗМІ.

2. Уживання термінів *зірка* та *зоря* на позначення астрономічних об'єктів

В українській астрономічній термінології XX – початку XXI століття учені для позначення небесного об'єкта, у надрах якого відбуваються термоядерні реакції, послуговуються двома синонімічними термінами — *зоря* та *зірка*.

Наявність синонімічних відношень у термінології є ознакою кожної конкретної галузі знань, що зумовлено специфікою формування й особливостями категорійно-поняттєвого апарату цієї термінології. Така закономірність пов'язана з постійним розвитком мови, інтенсивними процесами розроблення та нормування терміносистем (Даниленко, 1980). Саме явище синонімії є негативним у будь-якій терміносистемі, адже може призводити до непорозумінь, двозначності, що є неприпустимим для наукової метамови.

Появу синонімічних пар в українській термінології, зокрема й астрономічній, на думку дослідників, зумовлено лінгвальними та екстралінгвальними чинниками: 1) постійним розвитком науки, що супроводжується появою нових понять, необхідністю дати кожному поняттю найточнішу номінацію; 2) неуніфікованістю української термінології; 3) наявністю застарілих номінацій, які ще функціонують

паралельно з новими; 4) паралельним уживанням запозиченого й національного термінів; 5) появою коротких форм, зручних для спілкування та документації (Кочан, 1992: 34).

Аналіз спеціалізованої астрономічної літератури засвідчив використання фахівцями як терміна *зоря*, так і терміна *зірка*.

Зокрема Астрономічний енциклопедичний словник за редакцією І.А. Климишина подає лише термін *зоря*, не подаючи синонімічний відповідник *зірка*, читаємо: «Зоря – самостійний космічний об'єкт, у надрах якого ефективно відбуваються (або відбувалися) термоядерні реакції з виділенням енергії» (Климишин, 2004: 184). Цей же термін з аналогічним визначенням подано в Шкільному астрономічному довідникові: «Зоря – самостійний космічний об'єкт, у надрах якого ефективно відбуваються (або відбувалися) термоядерні реакції з виділенням енергії» (Климишин, 2004: 101). Примітним є використання в зазначених виданнях похідних від слова *зоря* одиниць, зокрема прикметника *зоряний*, що входять до складу термінів-словосполучень, наприклад: *зоряна асоціація*, *зоряна астрономія*, *зоряна кінематика*, *зоряна речовина*, *зоряне населення*; термінів-юстапозитив, виражених іменником, наприклад: *зоря-кокон*; а також однокомпонентних термінів, виражених іменником, наприклад: *зореутворення*, *зоретрус*.

Уживання терміна *зоря* зафіксовано в підручнику «Астрономія вчора і сьогодні» І.А. Климишина, наприклад: «Наприкінці ХІХ ст. вже було доведено, що Сонце – рядова *зоря* Галактики. І це єдина *зоря*, розташована настільки близько до Землі, що на ній видно окремі деталі поверхні» (Климишин, 1976: 186).

Терміном *зоря* та похідним від нього прикметником *зоряний* як складником термінів-словосполучень послуговується І.О. Вакарчук у підручнику «Теорія зоряних спектрів», наприклад: «Аналіз випромінювання *зорі* з метою одержання достовірних висновків про природу й будову космічних об'єктів вимагає глибокого вивчення механізмів взаємодії випромінювання з атомними системами» (Вакарчук, 2002: 9).

Ю.В. Александров, А.М. Грецький, М.П. Пришляк у словнику до підручника «Астрономія. 11 клас» подають паралельно обидва терміни: «*Зоря (зірка)* – космічне тіло, у надрах якого відбуваються або відбувалися термоядерні реакції, за рахунок енергії яких воно світиться, і яке еволюціонує внаслідок

зміни типу або припинення термоядерних реакцій» (Александров, 2005: 220). На сторінці 116 знаходимо пояснення від авторів: «Для позначення об'єкта, про який ідеться, в українській мові можливі два терміни – *зоря* і *зірка*. Перший є нібито кращим, бо він підкреслює те, що ці об'єкти великого розміру. Але поняття «великий» та «малий» відносні. Зоря дуже мала порівняно з Галактикою, тому припустимо вживання обох цих термінів» (Александров, 2005: 220).

У науково-популярному виданні «Астрономія» (упорядник Т. Кадаша) знаходимо функціонування терміна *зірка*, а саме: «*Зірки* – це величезні розпечені світні газові кулі. Всередині зірок відбувається ядерна реакція, як у термоядерному реакторі: одні речовини перетворюються на інші (найчастіше легкий газ водень перетворюється на важчий газ гелій)» (Кадаша, 2011: 184). Однак спостерігаємо вживання прикметника *зоряний*, що є похідним від терміна *зоря*, читаємо: «Групи зірок, зв'язані між собою силами взаємного притягання, називаються *зоряними скупченнями*» (Кадаша, 2011: 60); «Плеяди являють собою розсіяне *зоряне скупчення*» (Кадаша, 2011: 61).

Отже, аналіз астрономічної літератури засвідчує активне використання терміна *зоря*, спорадичне використання його синонімічного відповідника *зірка*. Проте терміноодиноці *зоря* притаманна семантична неоднозначність, зокрема Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови за редакцією В.Т. Бусела подає таке визначення: «Зоря – 1. Те саме, що *зірка*. 2. Яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця. 3. розм. Те саме, що метеор» (Бусел, 2001: 477). У порівнянні термін *зірка* подається зі значенням: «Самостійне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів» (Бусел, 2001: 460). Подані спеціальні значення аналізованих лексичних одиниць говорять про те, що термін *зірка* є однозначним, тоді як термін *зоря* характеризується полісемічністю, що є негативним явищем у будь-якій термінологічній системі.

Про недосконалість терміна *зоря* свідчить й той факт, що Словник математичної термінології. Астрономічна термінологія й номенклатура (проект) за ред. Ф. Калиновича, Г. Холодного фіксує використання цієї лексеми як одного з варіантів назви планети Венера, наприклад: *Зоря Вечірня*, *Зоря Вечірова*, *Зоря Ранішня*, *Зоря Рання*, *Зоря Світова* (Калинович, 1931).

Крім того, термін *зоря* у формі родового відмінка множини *зір* омонімічний іншому астрономічному терміну *зір* зі значенням «властивість ока сприймати зображення предметів, зовнішнього світу» (Климишин, 1990: 97), наприклад: «Під час спостережень в умовах особливо малих освітленостей у візуальній астрономії іноді використовують бічний, периферійний *зір*, особливо тоді, коли в полі *зору* розшукують дуже слабкий об'єкт» (Климишин, 1990: 97).

3. Значеннєвий спектр лексем *зірка/зоря* в сучасних інтернет-ЗМІ

У загальноживаній мові, зокрема в мас-медійному просторі, спостерігаємо суттєве розширення значеннєвого спектру визначених терміноодиниць, які, виходячи за межі астрономічної термінології, утрачають низку ознак, притаманних термінам, зокрема специфічність використання; функцію називання поняття; наявність наукової дефініції; точність значення; контекстуальну стійкість; стилістичну нейтральність; езотеричність; конвенційність тощо (Гринєв-Гриневиц, 2005: 85–86).

Подібні тенденції сприяють процесу метонімізації, так слово *зірка* в загальноживаній мові отримала широке застосування як власна назва професійних та аматорських футбольних клубів, що сприяло поширенню цієї лексеми у вітчизняних інтернет-ЗМІ, наприклад: «Фанати кропивницької «*Зірки*» закликають зберегти найстаріший футбольний клуб України» (Фанати кропивницької «*Зірки*»).

Значно ширше лексема *зірка* використовується на позначення званої, відомої людини в царинах спорту, шоу-бізнесу, культури тощо, наприклад: «*Зірки* українського спорту пристрасно відзначили День Валентина» (*Зірки* українського спорту); «Гумористи, телеведучі і *зірки* шоу-бізнесу: люди творчих професій, які можуть пройти в Раду» (Терегубова); «21-річний Кей Джей Апа, що набирає популярність завдяки серіалу «Рівердейл», в інтерв'ю новому випуску GQ Style розповів про мінуси статусу *зірки*, поскаржившись на папарацці» (*Зірка* «Рівердейла»); «*Зірками* треба називати людей, які рятують життя. От Амосов – *зірка*» (Базів).

Зафіксовано також, що прикметний *зірковий*, утворений від іменника *зірка*, стає частиною фразеологізму *зіркова хвороба*, що слугує на позначення пихатої, марнославної людини, наприклад: «Олеся Жураківська – справжня *зірка* українського кіно і театру, але без пафосу та *зіркової хвороби*» (Голіздра).

Дотично мовній одиниці *зірка* лексема *зоря* слугує власною назвою футбольних клубів або інших установ та організацій, наприклад: «Фернанду Фонсека може перейти в «*Зорю*» безкоштовно, а не за 2,5 мільйона євро, як писали раніше» («*Зоря*» посилиться); Дочірнє підприємство «Поліграфічний комбінат «*Зоря*» на сьогоднішній день є одним з лідерів українського ринку захищеної поліграфічної продукції (ДП «Поліграфічний комбінат «*Зоря*»).

Широкого використання лексема *зоря* набула в значенні розквіту кар'єри, слави або на позначення значних успіхів, наприклад: «Тут, в Острівці, зійшла *зоря* його таланту» (Тут, в Острівці); «Трудова *зоря* Дідківського» (Трудова *зоря*).

Крім того, слово *зоря* є синонімічним слову *життя*: «*Зоря* життя художника нетлінна і крізь роки нам світить повсякчас!» (Зоря життя).

4. Висновки

Отже, лексеми *зірка* та *зоря* набули активного поширення в інтернет-ЗМІ, така закономірність продиктована стилістичними особливостями текстів, які розраховані на масового читача та спрямовані на активізацію його уваги, зацікавленість, потребу яскраво й захопливо подати матеріал. Активне живання аналізованих одиниць як власних назв зумовлене бажанням підкреслити виняткові риси або досягнення тієї чи іншої організації, установи, спортивного клубу тощо. Перераховані вище чинники і стали каталізатором розширення семантичного поля мовних одиниць *зірка* та *зоря*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров Ю.В. Астрономія. 11 клас : книга для вчителя. Харків : Веста : Ранок, 2005. 256 с.
2. Базів Л. Віталіна Біблів, актриса театру і кіно. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2808656-vitalina-bibliiv-aktrisa-teatru-i-kino.html> (дата звернення: 04.03.2020).
3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
4. Вакарчук І.О. Теорія зоряних спектрів: підручник для студ. астрофізичних і фіз. спец. вищих навч. закл. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. 359 с.
5. Голіздра І. Актриса Олеся Жураківська: Хочеться, щоб українці знімалися в головних ролях українського кіно. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/10/27/238621/> (дата звернення: 04.03.2020).
6. Гринєв-Гриневиц С.В., Сорокіна Э.А., Скопюк Т.Г. Основы антропологической (к лексическим основаниям эволюции мышления человека). Москва : Компания Спутник, 2005. 114 с.

7. Даниленко В.П. Теоретичні та практичні аспекти нормалізації наукової термінології. *Мовознавство*. 1980. № 6. С. 16–21.
8. ДП «Поліграфічний комбінат «Зоря». URL: <http://www.pc-zorya.com.ua> (дата звернення: 04.03.2020).
9. Зірка «Рівердейла» розповів про мінуси популярності у фотосеті для GQ. URL: <https://kinoafisha.ua/ua/news/zvezda-riverdeila-rasskazal-o-minusah-populyarnosti-v-fotosete-dlya-gq> (дата звернення: 04.03.2020).
10. Зірки українського спорту пристрасно відзначили День Валентина. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/sport/sport/zirki-ukrainskogo-sportu-pristrasno-vidznachili-den-valentina-foto.htm> (дата звернення: 04.03.2020).
11. Зоря життя художника нетлінна і крізь роки нам світить повсякчас! URL: <https://nedrygaylivska-gromada.gov.ua/news/1552659370/> (дата звернення: 04.03.2020).
12. «Зоря» посилиться португальським захисником – ЗМІ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/2637515-zora-kuplae-portugalskogo-zahisnika-za-rekordnu-sumu-zmi.html> (дата звернення: 04.03.2020).
13. Кадаша Т. Астрономія. Київ : ТОВ «Перо», 2011. 96 с.
14. Калинович Ф., Холодний Г. Словник математичної термінології (Проект). Харків : Радянська школа, 1931. Ч. III : Астрономічна термінологія й номенклатура. 117 с.
15. Климишин І.А. Астрономія вчора й сьогодні. Київ : Наукова думка, 1976. 286 с.
16. Климишин І.А., Корсунь А.О. Астрономічний енциклопедичний словник. Львів : Вид-во ЛНУ, 2004. 548 с.
17. Климишин І.А., Тельнюк-Адамчук В.В. Шкільний астрономічний довідник : книга для вчителя. Київ : Радянська школа, 1990. 287 с.
18. Кочан І.М. Синонімія у термінології. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–35.
19. Соломахін А.Ф. Структура, функціонування та розвиток астрономічної термінології української мови (II половина XX – початок XXI століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2015. 317 с.
20. Терегубова Я. Гумористи, телеведучі і зірки шоу-бізнесу: люди творчих професій, які можуть пройти в Раду. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30026496.html> (дата звернення: 04.03.2020).
21. Трудова зоря Дідківського. URL: <http://www.golos.com.ua/article/239041> (дата звернення: 04.03.2020).
22. Тут, в Острівці, зійшла зоря його таланту. URL: <https://svoboda.te.ua/tut-v-ostrivci-zijshla-zorja-joho-talantu/> (дата звернення: 04.03.2020).
23. Фанати кропивницької «Зірки» закликають зберегти найстаріший футбольний клуб України – Інформаційний портал Кіровоградщини – Гречка – Новини Кропивницький. URL: <https://gre4ka.info/sport/50495-fanaty-kropyvnytskoi-zirky-zaklykaiut-zberehty-naistarishi-futbolnyi-klub-ukrainy> (дата звернення: 04.03.2020).
24. ukrinform.ua/rubric-culture/2808656-vitalina-biblii-aktrisa-teatru-i-kino.html.
3. Busel V. T. (2001) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainsoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2001. 1440 p.
4. Vakarchuk I. O. (2002) Teoriia zorianykh spektriv: pidruch. dlia stud. astrofizychnykh i fiz. spets. vyshchykh navch. zakl [Theory of Stellar Spectra: textbook for students of astrophysical and physical specialities of higher educational institutions]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, 359 p.
5. Holizdra I. Aktrysa Olesia Zhurakivska: Khochetsia, shchob ukrainsi znimalysia v holovnykh roliakh ukrainskoho kino [Actress Olesia Zhurakhivska: We want Ukrainians to star in Ukrainian cinema]. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/10/27/238621/>.
6. Hryněv-Hrynevych S. V., Sorokyna E. A., Skopiuk T. H. (2005) Osnovy antropolynhvystyky (k leksycheskym osnovanyam evolutsyy myshleniya cheloveka): uchebnoe posobyе [Fundamentals of anthropolinguistics (to the lexical foundations of the evolution of human thought)]. Moskva: Kompaniya Sputnik, 114 p.
7. Danylenko V. P. (1980) Teoretychni ta praktychni aspekty normalizatsii naukovoї terminolohii [Theoretical and practical aspects of the normalization of scientific terminology]. *Movoznavstvo*. № 6. P. 16–21.
8. DP «Polihrafichnyi kombinat «Zoria» [Polygraphic combine "Zorya"]. URL: <http://www.pc-zorya.com.ua> <http://www.pc-zorya.com.ua>.
9. Zirka «Riverdeila» rozpoviv pro minusy populiarosti u fotoseti dlia GQ [The star of "Riverdale" told about the disadvantages of popularity on the photo network for GQ]. URL: <https://kinoafisha.ua/ua/news/zvezda-riverdeila-rasskazal-o-minusahpopulyarnosti-v-fotosete-dlya-gq>.
10. Zirky ukrainskoho sportu pristrasno vidznachyly Den Valentyna [Ukrainian Sport Stars Passionately Celebrated Valentine's Day]. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/sport/sport/zirki-ukrainskogo-sportu-pristrasno-vidznachili-den-valentina-foto.htm>.
11. Zoria zhyttia khudozhnyka netlinna i kriz roky nam svityt povsiakchas! [Dawn of the artist's life imperishable, and through the years we always shines!]. URL: <https://nedrygaylivska-gromada.gov.ua/news/1552659370/>.
12. «Zoria» posylytsia portuhalskym zakhysnykom – ZMI [«Zorya» will be strengthened by the Portuguese defender – Media]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-sports/2637515-zora-kuplae-portugalskogo-zahisnika-za-rekordnu-sumu-zmi.html>.
13. Kadasha T. (2011) Astronomiia [Astronomy]. – Kyiv: TOV «Pero», 96 p.
14. Kalynovych F., Kholodnyi H. (1931) Slovnyk matematychnoi terminolohii (Proekt). Ch III. Astronomichna terminolohiia y nomenklatura [Dictionary of Mathematical Terminology (Project). P. III. Astronomical terminology and nomenclature]. Kharkiv : Radianska shkola, 117 p.
15. Klymyshyn I. A. (1976) Astronomiia vchora y sohodni [Astronomy yesterday and today]. Kyiv : Naukova dumka, 286 p.
16. Klymyshyna I. A., Korsun A. O. (2004) Astronomichni entsyklopedychni slovnyk [The Encyclopedic Dictionary of Astronomy]. Lviv: Vyd-vo LNU, 548 p.
17. Klymyshyn I. A., Telniuk-Adamchuk V. V. (1990) Shkilnyi astronomichniy dovidnyk: knyha dlia vchytelia [School astronomical dictionary: book for the teacher]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2808656-vitalina-biblii-aktrisa-teatru-i-kino.html>.

REFERENCES:

1. Aleksandrov Yu. V., Hretskyi A. M., Pryshliak M. P. (2005). *Astronomiia. 11 klas: knyha dlia vchytelia* [Astronomy. Grade 11: Teacher Guide]. – Kharkiv: Vesta : Vydavnytstvo «Ranok», 256 p.
2. Baziv L. Vitalina Biblii, aktrysa teatru i kino [Vitalina Bible, actress of the theater and cinema]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2808656-vitalina-biblii-aktrisa-teatru-i-kino.html>.

- Astronomical Handbook: Teacher Guide]. Kyiv: Radianska shkola, 287 p.
18. Kochan I. M. (1992) Synonimiia u terminolohii [Synonymy in terminology]. *Movoznavstvo*. № 3. P. 32–35.
 19. Solomakhin A. F. (2015) Struktura, funktsionuvannia ta rozvytok astronomichnoi terminolohii ukrainskoi movy (II polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolit): dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. [Structure, functioning and development of astronomical terminology of the Ukrainian language (II half of the XX – beginning of the XXI centuries)]/H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 317 p.
 20. Terehubova Ya. Humorysty, televeduchi i zirky shou-biznesu: liudy tvorchykh profesii, yaki mozhut proity v Radu [Comedians, TV presenters and stars of show business: people of the creative professions who can pass to the Rada]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30026496.html>.
 21. Trudova zoria Didkivskoho [Labor star of Didkovskiy]. URL: <http://www.golos.com.ua/article/239041>.
 22. Tut, v Ostrivtsi, ziishla zoria yoho talantu [Here, in Ostrovka, the dawn of his talent came up]. URL: <https://svoboda.te.ua/tut-v-ostriivci-zijshla-zorja-joho-talantu/>.
 23. Fanaty kropyvnytskoi «Zirky» zaklykaiut zberehty naistarshyi futbolnyi klub Ukrainy — Informatsiinyi portal Kirovohradshchyny – Hrechka – Novyny Kropyvnytskyi [Fans of the FC «Zirka» Kropyvnytskyi urge to keep the oldest football club of Ukraine – Information portal of the Kirovohrad oblast – Hrechka – News of Kropyvnytskyi]. URL: <https://gre4ka.info/sport/50495-fanaty-kropyvnytskoi-zirky-zaklykaiut-zberehty-naistarshyi-futbolnyi-klub-ukrainy>.

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2020
The article was received March 4, 2020*

УДК [81'42+81'373.612.2]:82-057.36
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-40>

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СМЕРТИ В ВОЕННО-ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ УЧАСТНИКОВ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ

Храбан Татьяна Евгеньевна,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков
Военный институт телекоммуникаций и информатизации
Xraban.Tatyana@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5169-5170

Иващенко Татьяна Митрофановна,
доцент кафедры иностранных языков
Военно-дипломатическая академия имени Евгения Березняка
bonia.napoleon@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7302-9811

Целью статьи является исследование метафорических моделей смерти в военно-поэтическом дискурсе участников операции Объединенных сил. **Материалы и методы.** Для решения этой задачи актуальным является метод семантико-когнитивного моделирования метафоризации. **Результаты.** Анализ текстовых фрагментов военно-поэтического дискурса позволил выделить основные метафорические модели смерти. В границах метафорической модели СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ смерть предстает как один из персонажей празднования торжества сил Зла во главе с их зловецким повелителем – Войной. Модификацией рассмотренной метафорической модели является СМЕРТЬ – ОПЛАТА. Смерть в этой модели воспринимается как та цена, которую платят комбатанты за мир в стране. В метафорической модели СМЕРТЬ – БЛУДНИЦА смерть представлена как духовная помощница дьявола, которая «упоена была кровью святых». Кроме того, в этой метафорической модели формула «смерть соблазняет» имеет явную параллель с выражением «поцелуй смерти». В этом случае это – не просто физическая смерть индивидуума, а смерть Эго. Модель СМЕРТЬ – ПРОДОЛЖЕНИЕ БЫТИЯ развивает идею, что сознательная жизнь личности продолжается в некоей форме и после смерти, однако речь здесь идет не о бессмертии, а о жизни иного содержания. Архетип жертвенности в метафорической модели СМЕРТЬ – АКТ ИСКУПЛЕНИЯ помогает показать желание комбатантов пожертвовать своей жизнью во имя Родины и ближних. В данном случае репрезентации смерти мы имеем дело с моделью, делающей акцент на основном догмате христианства – идее искупления. Метафорическая модель СМЕРТЬ – ЗАБВЕНИЕ идентифицирует смерть как пустоту, бесцельность и бессмысленность существования. Метафорическая модель СМЕРТЬ – ПОКОЙ распознает смерть как отдых комбатантов от длительного пребывания в жизненно опасных обстоятельствах, значительного эмоционального влияния, психического и физического перенапряжения, психосоматического истощения. В метафорической модели СМЕРТЬ – НАЧАЛО НОВОЙ ЖИЗНИ смерть трактуется в ракурсе диалектического взаимодействия жизненного и смертного начал человеческого бытия. **Выводы.** Анализ метафорических моделей демонстрирует когнитивное укоренение в сознании комбатантов моделей смерти, основывающихся на мифологических, религиозных и философских идеях.

Ключевые слова: семантико-когнитивное моделирование, метафора, дискурсивное конструирование.

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ СМЕРТІ У ВІЙСЬКОВО-ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Храбан Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
Xraban.Tatyana@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5169-5170

Иващенко Тетяна Митрофанівна,
доцент кафедри іноземних мов
Військово-дипломатична академія імені Євгена Березняка
bonia.napoleon@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7302-9811

Метою статті є дослідження метафоричних моделей смерті у військово-поетичному дискурсі учасників Операції об'єднаних сил. **Матеріали та методи.** Для вирішення цього завдання актуальним є метод семантико-когнітивного моделювання метафоризації.

Результати. Аналіз текстових фрагментів військово-поетичного дискурсу дав змогу виділити основні метафоричні моделі смерті. У межах метафоричної моделі СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ смерть постає як один із персонажів святкування торжества сил Зла на чолі з їх зловісним повелителем – Війною. Модифікацією розглянутої метафоричної моделі є СМЕРТЬ – ОПЛАТА. Смерть у цій моделі сприймається як та ціна, яку платять комбатанти за мир в країні. У метафоричній моделі СМЕРТЬ – БЛУДНИЦЯ смерть представлена як духовна помічниця диявола, яка «п'яна від крові святих». Крім того, в цій метафоричній моделі формула «смерть спокушає» має явну паралель із виразом «поцілунок смерті». У цьому разі це не просто фізична смерть індивідуума, а смерть Его. Модель СМЕРТЬ – ПРОДОВЖЕННЯ БУТТЯ розвиває ідею, що свідоме життя особистості триває в якійсь формі і після смерті, проте тут йдеться не про безсмертя, а про життя іншого змісту. Архетип жертовності в метафоричній моделі СМЕРТЬ – АКТ СПОКУТИ допомагає показати бажання комбатантів пожертвувати своїм життям в ім'я Батьківщини і ближніх. У цьому разі репрезентації смерті ми маємо справу з моделлю, що робить акцент на основному догматі християнства – ідеї спокутування. Метафорична модель СМЕРТЬ – ЗАБУТТЯ ідентифікує смерть як порожнечу, безцільність і безглуздість існування. Метафорична модель СМЕРТЬ – СПОКІЙ розпізнає смерть як відпочинок комбатантів від тривалого перебування в життєво небезпечних обставинах, значного емоційного впливу, психічного і фізичного перенапруження, психосоматичного виснаження. У метафоричній моделі СМЕРТЬ – ПОЧАТОК НОВОГО ЖИТТЯ смерть трактується в ракурсі діалектичного взаємодії життєвого і смертного принципів людського буття. **Висновки.** Аналіз метафоричних моделей демонструє когнітивне укорінення у свідомості комбатантів моделей смерті, що ґрунтуються на міфологічних, релігійних і філософських ідеях.

Ключові слова: семантико-когнітивне моделювання, метафора, дискурсивне конструювання.

METAPHORIC MODELS DEATH IN MILITARY-POETIC DISCOURSE OF THE PARTICIPANTS IN JOINT FORCES OPERATION

Khraban Tatiana Evhenevna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Language

Military Institute of Telecommunications and Information Technologies

Xraban.tatyana@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5169-5170

Ivashchenko Tatiana Mytrofanovna,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Evgeny Bereznyak Military Diplomatic Academy

bonia.napoleon@gmail.com

orcid.org/0000-0002-7302-9811

The **aim** of the article is to study the metaphorical models of death in the military-poetic discourse of the participants in the Joint Forces Operation. **Materials and methods.** The method of semantic-cognitive modeling of metaphorizing is relevant for solving this problem. **Results.** An analysis of the text fragments of the military-poetic discourse made it possible to identify the main metaphorical models of death. Within the boundaries of the metaphorical model DEATH – IMPIOUS SACRIFICE death is apprehended as one of the characters in the triumphal celebration of the Forces of Evil that is presided by their sinister overlord – War. A modification of this metaphorical model is DEATH – PAYMENT. Death in this model is perceived as the price that combatants pay for peace in their country. In the metaphorical model DEATH – HARLOT death is presented as the spiritual assistant of the Devil that “was drunk with the blood of the saints”. In addition, in this metaphorical model the formula “death seduces” has a clear parallel with the expression “kiss of death”. In this case, it is not just the physical death of the individual but also the death of the Ego. The DEATH – CONTINUATION OF THE LIFE model develops the idea that the conscious life of a person continues in a certain form after death, however, this is not in the sense of immortality but in the sense of transformation. The archetype of sacrifice in the metaphorical model DEATH – THE ACTION OF ATONEMENT helps to show the desire of combatants to sacrifice their lives in the name of the Homeland and their family and friends. In this representation of death, we deal with a model that focuses on the basic dogma of Christianity – the idea of the vicarious sufferings of Christ. The metaphorical model DEATH – OBLIVION identifies death as emptiness, purposelessness and meaninglessness of existence. The metaphorical model DEATH – PEACE recognizes death as the rest of combatants from a prolonged stay in life-threatening circumstances, significant emotional impact, mental and physical stress, psychosomatic exhaustion. In the metaphorical model DEATH – THE BEGINNING OF A NEW LIFE death is interpreted in terms of the dialectical interaction of life and mortal principles of human existence. **Conclusions.** An analysis of metaphorical models demonstrates the cognitive rooting in combatants' consciousness of the models of death based on mythological, religious and philosophical ideas.

Key words: semantic-cognitive modeling, metaphor, discursive construction.

Введение

Понятие *концепт* является одним из ключевых при исследовании проблем в рамках антропоцентрической парадигмы. Концепты, которые образуют нашу концептуальную систему, структурируют знание и опыт человека, а также отражают национальную специфику мировосприятия. Подавляющее большинство этих концептов носит метафорический характер, «их сущность заключается в том, чтобы выражать понимание и частичное испытание на опыте одних объектов в терминах других объектов» (Попова, 2017: 126). Метафоричность – один из важнейших признаков современного военно-поэтического дискурса участников операции Объединенных сил. Реалии боевых конфликтов получает в дискурсе смысловое наполнение с опорой на то, как они метафорически репрезентируются, а именно какие способы классификации и концептуализации задействуются при ее описании, какие эмоции и ценностные установки ассоциируются с ней» (Малый, 2019). Метафорические репрезентации играют центральную роль в описании повседневного опыта комбатантов, и, вследствие того, что «война воспринимается и осознается в метафорических терминах, актуальным является выявление использования метафор, конфигурирующих военные действия» (Малый, 2019). Анализ метафор, используемых для описания военных событий, дает возможность понять эмоционально-психологическое состояние комбатантов, а также те умозрительные модели и обобщения, которые создает каждый субъект при столкновении с реалиями военных конфликтов. Особый интерес представляет концептуальная метафора *смерти*, поскольку изменения в восприятии и осмыслении смерти отражают иную социокультурную ситуацию, смену системы ценностных ориентаций и механизмов смыслового установления и поддержания человека в мире.

1. Концептуальный аппарат исследования

Анализ исследований и публикаций. Исследование когнитивных метафор вписано в контекст междисциплинарных исследований, в которых рассматривается широкий спектр лингвистических, социальных, философских и психологических параметров. Для подготовки этой статьи значимыми стали научные работы Е. Моховой (Мохова, 2010) (проанализировано военные метафоры в политическом дискурсе президентов

Барак Обама и Никола Саркози), Н. Малого (Малый, 2018) (охарактеризовано построение гендерно ориентированной модели концептуальных метафор в текстах военных репортажей и аналитических статей), Е. Долговой (Долгова, 2018) (рассмотрено особенности метафоризации концепта *ВОЙНА* в новостном медийном дискурсе), J. Grady, E. Faur, M. Madsen, C. Johnson (исследовано когнитивная/концептуальная природа метафоры) (Grady & Johnson, 2002; Faur, 2014; Madsen, 2016) и другие. Несмотря на значительное количество работ, посвященных исследованию различных аспектов когнитивных метафор, в этой статье впервые рассматривается военно-поэтический дискурс участников операции Объединенных сил в ракурсе метафоризации.

Цель статьи – исследовать метафорические модели смерти в военно-поэтическом дискурсе участников операции Объединенных сил.

Материалы и методы исследования. Для решения этой задачи актуальным является метод семантико-когнитивного моделирования метафоризации. Метафоризация в статье рассматривается как «процесс такого взаимодействия сущностей и операций, которое приводит к получению нового знания о мире и к оязыковлению этого знания. Метафоризация сопровождается вкраплением в новое понятие признаков уже познанной действительности, отображенной в значении пересмысляемого имени, что оставляет следы в метафорическом значении, которое, в свою очередь, вплетается и в картину мира, выражаемую языком (Долгова, 2018: 23). Метафорическое моделирование рассматривается как «способ создания и реконструкции национальной или индивидуальной метафорической картины мира, отражающей регулярность и производительность определенных метафорических моделей в конкретный исторический период» (Кравцова, 2011: 47). При этом под метафорической моделью понимается существующая в сознании носителей языка схема вербализации коррелятивных в ассоциативном плане понятий. Она содержит следующие компоненты: 1) исходную понятийную сферу метафорической проекции; 2) новую понятийную сферу метафорической проекции; 3) семантико-когнитивный формант, который интегрирует эти сферы (Кравцова, 2011: 47).

2. Изложение основного материала

Проанализируем текстовые фрагменты военно-поэтического дискурса, содержащие

концептуальные метафоры, и выделим основные метафорические модели смерти.

Метафорическая модель СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ: *Невже учора все наснилось: ще не підписано вінок, смерть на побачення спізнилась, її нездійснений танок... Химери, демони, примари... війні поклони віддають. Дощем впадуть криваві хмари, святих у пекло поведуть....* В границах этой метафорической модели смерть предстает как один из персонажей празднования торжества сил Зла во главе с их зловещим повелителем – Войной. В описании порочного действия, которое посвящено воспеванию Войны, имеется явная тенденция автора к стремлению эпатировать, шокировать, вызвать иные негативные чувства и ощущения у читателей. Так, апогеем этого нечестивого празднества стает особенное кощунство, когда зловещему повелителю смерти в качестве знака преданности приносится кровь невинной жертвы (*Дощем впадуть криваві хмари, святих у пекло поведуть*). В метафорической модели СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ отражаются танатические тревоги, то есть негативные переживания, порожаемые осознанием близкого присутствия и угрозы смерти, и касающиеся не столько факта прекращения своего существования, сколько осознания своей беспомощности и незащитности перед лицом столь могущественной силы. Понимание факта собственной смертности, конечности своего существования отражается на эмоциональном состоянии комбатанта. В метафорической модели СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ это проявляется на языковом уровне манифестацией эмоций гнева, отвращения и ненависти, то есть такого эмоционального состояния, которое в целом можно охарактеризовать как состояние неприятия идеи смерти.

Модификацией рассмотренной метафорической модели является СМЕРТЬ – ОПЛАТА (*І ще сотні таких як і він, залишились в тій тиші нічній, назавжди у пекельному «котлі», стали платою суці-війні*). Отличие двух метафорических моделей состоит в разных определениях концепта **ВОЙНА** в составе этих моделей. Если в первом случае зловещие мифологические и мистические существа играют главную роль в репрезентации концепта **ВОЙНА**, то во втором варианте не первый план выходят элементы, представляющие войну как катастрофу. В данном случае метафорическая модель теряет семантический

компонент «насильственность», «принуждение». Смерть в модели СМЕРТЬ – ОПЛАТА воспринимается как та цена, которую платят комбатанты за мир в стране (*Не рушить буря окна в вашем доме! И детки в колыбели спят спокойно! За это свои жизни отдаем!*).

Метафорическая модель СМЕРТЬ – БЛУДНИЦА (*Солнце светит, жаром хлещет, раскаленная земля. Смерть в бикини, в шляпке черной крутит тазом вензеля. Соблазняя раз за разом, прикрывая наготу, забирает нас с собою в вековую пустоту. Рвет в куски железный воздух, мин осколочный металл, и, поддавшись чарам Смерти, кавалер ее упал*) является логическим продолжением метафорической модели СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ. Корни интерпретации смерти как нечестивой искусительницы следует искать в христианской традиции, в которой персонаж «Вавилонская блудница» представляется как духовная помощница дьявола, которая «упоена была кровью святых» (Урюпин, 2015). Кроме того, формула *смерть соблазняет* имеет явную параллель с выражением «поцелуй смерти». В этом случае, это – не просто физическая смерть индивидуума, а мистическая смерть, означающая умирание прежде смерти, то есть не смерть телесная, а смерть Эго, персональной идентификации (*Мы все здесь погибли поровну, кто-то реально, а кто-то в душе*).

Метафорические модели СМЕРТЬ – НЕЧЕСТИВОЕ ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕ и СМЕРТЬ – БЛУДНИЦА отражают восприятие смерти как чего-то ненормального, ошибочного. Соответственно, отношение к смерти – борьба того же порядка, что и преодоление пороков и несовершенств человеческой жизни.

В военно-поэтическом дискурсе распространенной является метафорическая модель СМЕРТЬ – ПРОДОЛЖЕНИЕ БЫТИЯ. Такая модель предполагает наличие общих характеристик у жизни и смерти и развивает идею, что сознательная жизнь личности продолжается в некой форме и после смерти, однако речь здесь идет не о бессмертии, а о жизни иного содержания: *К родным, друзьям и близким, узнавшим боль и грусть, с небес дождем прохладным я к вам ещё вернусь... Вернусь улыбкой сына, туманом у реки, и эхо отзовется: «Прощайте, мужики!»*. Другим вариантом реализации этой метафорической модели является представление смерти как продолжения военной службы в другом измерении (*В разведку если позовут меня*

на небеса; Ви служите браття на небесних чатах!; Тіла братів накриті стягом, прощання з вами назавжди, ви йдете в небо нести варту, а ми за вас і ще помстимося), приче́м зв'язь между живыми и погибшими не прерывається (Хто сьогодні пішов у вічність? Боронити нас з неба. ХТО?!?!).

В случае репрезентации смерти в метафорической модели СМЕРТЬ – АКТ ИСКУПЛЕНИЯ мы имеем дело с моделью, делающей акцент на основном догмате христианства – идее искупления: *Не в старческой постели – под канонады гул из стылого окопа на небо я шагнул. Без друга-автомата, без каски и брони, прими меня, Всевышний, спаси и сохрани! Как и тебе, мне выпало, крича разбитым ртом, взойти на крест под утро с железом под ребром.* Идея искупительной жертвы в христианстве состоит в том, что за все грехи людей была принесена искупительная жертва – добровольная смерть Иисуса Христа. Рожденные в недрах обрядовых институций древности, в христианстве понятия *жертва* и *жертвоприношение* преобразовались в понятие *жертвенность*, понимаемое как эмоционально-психологическое состояние, нравственная установка, позволяющая при любых исторических испытаниях сохранять и воспроизводить особый морально-религиозный психотип (Коленченков, 2006). Развитие метафорической схемы СМЕРТЬ – АКТ ИСКУПЛЕНИЯ основывается на уподоблении жертвенности Богочеловека, отдании себя Воли Творца, желании сострадать вместе со Христом (Архиепископ Михаил, 2010). Архетип жертвенности глубоко, многогранно и драматично проявляется в когнитивных метафорах, раскрывая способность и желание комбатантов пожертвовать своей жизнью во имя Родины и ближних (*Скорбный звон похоронный. Набегала слеза... У святых на иконах погрузнели глаза. Это – старая повесть, так бывало не раз – не позволила совесть свой нарушить приказ, не дала оставаться от беды в стороне. Чем до смерти терзаться – лучше смерть на войне*).

Метафорическая модель СМЕРТЬ – ЗАБВЕНИЕ отображает существование у комбатантов страха пустоты, бесцельности и бессмысленности существования (*Нас проглотит густой туман, уйдем мы в бездну безвозвратно. Судьба сценарий расписала нам – не все придут домой, обратно. Ну почему? Зачем? Как так? Мы жизнь на жизнь других меняем...*). Понимание смерти как забвения приводит к тому, что субъект перестает видеть смысл в своей

жизни, он оказывается в пустоте, а его деятельность, становясь средством заполнения этой пустоты, теряет все потенциальные смыслы (*А мне б тебя, уставшего и голодного, давно не бритого и с больной ногой, с потухшим взглядом и внутри «холодного» вернуть живым с передовой*). Защитой от страха смерти становится стремление приобрести социальное бессмертие, потому смерть воспринимается в нравственном ключе (*Та знай, що жертву людству здійснив ти не дарма; Я – Двухсотий. Ісповнив долг, прийняв жребий судьбы безропотно, я старался делать, что мог, как бы ни было это хлопотно*). Для комбатантов критерием смысла как выполняемой деятельности, так и жизни в целом, их жизненной опорой и ориентиром являются осознание народом Украины важности роли военнослужащих в поддержании мира в стране, положительная оценка их деятельности (*Не дайте ніколи забути імен тих героїв війни, прошу вас їх просто почути – в словах вони й нині живі. Не дайте вже мертвому впасти в брудний і потопаний сніг. У солдата завжди мало часу, коли він навечно в війні. Не дайте померти живому в зневірі, у втраті мети, скрізь біль, скрізь натяжливу втому дозвольте усім їм діяти*). Субъект начинает искать бессмертие в памяти живых (*Прости, братан, меня уж нет в живых, в раю все наши, те, кого любили. Опубликуй, прошу, мой нервный стих, ведь живы мы, пока нас не забыли...*).

Важность в современном военно-поэтическом дискурсе метафорической модели СМЕРТЬ – ПОКОЙ (*Еще один ушел, с передовой, не помахав рукою на прощанье. Он был такой же, как и мы с тобой, «Вернусь живым» – давал он обещание. Но не сбылось, не удалось, не получилось, теперь его уже никто нам не вернет. Скажи, Господь, ну как так получилось, что никогда домой он больше не зайдет? Осталось только рамка с улыбающимся фото, осталась память, сохраненная в сердцах. И те, кто не жалел ни сил, ни крови с потом, теперь спокойно спят на небесах*) является маркером усталости комбатантов от длительного пребывания в жизненно опасных обстоятельствах, значительного эмоционального влияния, психического и физического перенапряжения, психосоматического истощения. Как нормальная реакция на ненормальные обстоятельства, психика комбатантов индуцирует нетипичную для мирного времени интерпретацию смерти – она воспринималась просто как прекращение физических и душевных страданий, ее уже не

бояться (*Спи, брат, земля пусть будет пухом. Тебе желаю мягких облаков...*).

В метафорической модели СМЕРТЬ – НАЧАЛО НОВОЙ ЖИЗНИ (*На Млечном перекрестке столкнулись две души: одна – пешком до Бога, другая – в грешный мир. Одна – душа Солдата, погибшего в бою, еще одна – младенца, рожденная в раю...*) смерть осмысливается через концепцию всеединства и трактуется в ракурсе диалектического взаимодействия жизненного и смертного начал человеческого бытия. Онтологическая дихотомия жизни и смерти, их нераздельная сущность раскрывается в описании встречи двух душ: ребенка, ожидающего свое рождение, и погибшего солдата – отца этого младенца. В данном контексте смерть воспринимается как закономерное завершение определенного жизненного цикла и начало нового (*Ход жизни не прервется – он возродится вновь!*). Представление смерти как необходимого элемента существования живого является маркером позитивистской картины мира.

Выводы

Интерпретационный компонент вооруженного конфликта на востоке Украины реализуется в метафорических моделях. Спецификой военно-поэтического дискурса участников операции Объединенных сил является конструирование картины войны с помощью метафоры смерти. Анализ метафорических моделей демонстрирует когнитивное укоренение в сознании комбатантов моделей смерти, основывающихся на мифологических, религиозных и философских идеях. Разнообразие метафорических моделей доказывает, что смерть является феноменом, недоступным для понимания с позиции одностороннего подхода.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Архиепископ Михаил (Мудьюгин). Православное учение о вечном спасении. Спасение как цель и состояние. Санкт-Петербург : Сатис, 2010. 250 с.
2. Долгова Е.В. Милитарная метафорика в медийном дискурсе. *Филология и человек*. 2018. № 1. С. 19–30.
3. Коленченков Н.В. Духовно-нравственные основы Русской Православной цивилизации. Русская этнополитология и национальная идея. Москва : Дом «Граница», 2006. 154 с.
4. Кравцова Ю.В. Семантико-когнітивне моделювання метафоризації. *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 43–54.
5. Мальный Н.Н. Метафорическая концептуализация военных действий в англоязычных СМИ: гендерный аспект. 2019. URL: <http://hub.sfedu.ru/media/diss/4193fd91-e92b-44b6-bd4f-91b1a44283bc...> (дата обращения: 10.02.2020).

6. Мальный Н.Н. Проблема освещения военных событий в СМИ: идеология – концептуализация – гендер. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2018. Т. 7. № 1(22). С. 105–108.
7. Мохова Е.К. Военная метафора в политическом дискурсе президентов Барака Обамы и Николая Саркози. *Молодой учёный*. 2010. № 3(14). С. 193–196.
8. Попова Т.Г., Зарипов Р.И. Особенности метафорической репрезентации образа России в западных СМИ. *Когнитивные исследования языка*. 2017. № 5(65). С. 125–129.
9. Урюпин И.С. Образ блудницы в стихотворениях о России И.А. Бунина и С.С. Бехтеева: библейский подтекст и контекст. *Вестник московского государственного областного гуманитарного института. Серия: филология, лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2015. № 1. С. 70–74.
10. Faur, E. Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor Within an Integral Semantics Framework. *Cognitive Semiotics*. 2014. № 5(1-2). P. 108–139. Retrieved 12 Feb. 2020. DOI: 10.1515/cogsem.2013.5.12.108 (дата обращения: 10.02.2020).
11. Grady J., Johnson C. Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2002. P. 533–554.
12. Madsen M.W. Cognitive Metaphor Theory and the Metaphysics of Immediacy. *Cognitive Science*. 2016. № 40. P. 881–908. DOI: 10.1111/cogs.12320 (дата обращения: 10.02.2020).

REFERENCES:

1. Arhiepiskop Mihail (Mudyugin). (2010). Pravoslavnoe uchenie o vechnom spasenii. Spasenie kak cel i sostoyanie [Orthodox doctrine of eternal salvation. Salvation as a goal and condition]. SPb.: Satis [in Russian].
2. Dolgova, E.V. (2018). Militarная metaforika v medijnom diskurse [Military metaphor in media discourse]. *Filologiya i chelovek*. № 1. P. 19–30 [in Russian].
3. Kolenchenkov, N.V. (2006). Duhovno-nravstvennye osnovy Russkoj Pravoslavnoj civilizacii. Russkaya etnopolitologiya i nacionalnaya ideya [Spiritual and moral foundations of Russian Orthodox civilization. Russian ethnopolitology and national idea]. Moskva : Dom «Granica» [in Russian].
4. Kravcova, Yu.V. (2011). Semantiko-kognitivne modelyuvannya metaforizaciyi [Semantic-cognitive modeling of metaphorization]. *Movoznavstv*. № 1. P. 43–54 [in Ukrainian].
5. Malyj, N.N. (2019). Metaforicheskaya konceptualizaciya voennyh dejstvij v angloyazychnyh SMI: gendernyj aspekt [Metaphorical conceptualization of hostilities in English-language media: a gender perspective]. URL: <http://hub.sfedu.ru/media/diss/4193fd91-e92b-44b6-bd4f-91b1a44283bc...> [in Russian].
6. Malyj, N.N. (2018). Problema osvesheniya voennyh sobytij v SMI: ideologiya – konceptualizaciya – gender [The problem of media coverage of military events: ideology – conceptualization – gender]. *Baltijskij gumanitarnyj zhurnal*. № 1(22). P. 105–108 [in Russian].
7. Mohova, E.K. (2010). Voennaya metafora v politicheskom diskurse prezidentov Baraka Obamy i Nikolaya Sarkozi

- [Military metaphor in the political discourse of Presidents Barack Obama and Nicolas Sarkozy]. *Molodoy uchyonyj*. № 3(14). P. 193–196 [in Russian].
8. Popova, T.G., Zaripov, R.I. (2017). Osobennosti metaforicheskoj reprezentacii obraza Rossiiv zapadnyh SMI [Features of a metaphorical representation of Russian image in the Western media]. *Kognitivnye issledovaniya yazyka*. # 5(65). P. 125–129. [in Russian].
 9. Uryupin, I.S. (2015). Obraz bludnicy v stihotvorenijah o Rossii I.A. Bunina i S.S. Behteeva: biblejskij podtekst i kontekst [The harlot image in poems about Russia by I.A. Bunin and S.S. Bekhteev: Biblical Subtext and Context]. *Vestnik moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo gumanitarnogo instituta. Seriya: filologiya, lingvistika i mezhkulturnaya kommunikaciya*. № 1. P. 70–74 [in Russian].
 10. Faur, E. (2014). Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor Within an Integral Semantics Framework. *Cognitive Semiotics*. № 5(1-2). P. 108–139. DOI: 10.1515/cogsem.2013.5.12.108 [in English].
 11. Grady, J., Johnson, C. (2002). Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter. P. 533–554 [in English].
 12. Madsen, M.W. (2016). Cognitive Metaphor Theory and the Metaphysics of Immediacy. *Cognitive Science*. № 40. P. 881–908. doi.org/10.1111/cogs.12320 [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020.

The article was received March 2, 2020.

УДК [81'373.611+81'373.421]:811.161.2:34
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-41>

СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ СПІЛЬНОКОРЕНЕВОЇ СИНОНІМІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Царьова Ірина Валеріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
tsarevasgd@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1939-7912

Мета статті полягає в дослідженні словотвірного аспекту спільнокореневої синонімії сучасного українського юридичного тексту й обґрунтуванні конкретизації абстрактної семантики суфікса стосовно окремих груп похідних слів. Динаміку словотвору сучасного українського юридичного тексту відображає модель сучасного українського лексику як сукупності гнізд: кореневих, коренево-словотвірних та словотвірних.

Методи. У статті застосовано метод синхронного аналізу, основа якого – спостереження, виділення мовних одиниць і поєднання їх у сукупності. Методика розроблялася на основі комплексного застосування таких методів і прийомів: описовий метод, методи компонентного, контекстуального, трансформаційного аналізів, аналіз словникових дефініцій.

Результати. Обґрунтовано можливість синонімізації похідних слів, що зумовлена словотвірними особливостями: типом словотвірного значення, продуктивністю/непродуктивністю моделі, функціональним навантаженням суфікса. Наголошено, що в сучасній лінгвістиці питання про синоніми словотвірного рівня дискусійне. Вичленовування і збереження значення сприяє обмеженню групи похідних прикметників певними граматичними рамками. Необхідною умовою синонімії спільнокореневих слів на рівні словотвірної системності є також тотожність типу словотвірного значення. Ця можливість реалізується тільки при тотожності значень твірних у словотвірних транспозитів і модифікатів, що знаходяться в синонімічних зв'язках. Наголошено, що міжкатегоріальне функціонування семантики суфікса забезпечує формування, перш за все, категоріальної, лексико-граматичної характеристики похідного слова. Згідно із сучасною мовною нормою, морфемі -уч- і -ач- стали позиційними варіантами: вибір суфікса в мотивувальних дієприкметниках чітко зумовлений дієвідміною. Тому й модель дериваційної варіантності ад'єктивів морфологосинтаксичного способу творення на -уч-ий, -ач-ий на початку ХХ ст. стала занепадати.

Висновки. Синонімія похідних слів є результатом тих дериваційних процесів, які здійснювалися на стадії семантичного варіювання твірних слів і семантико-морфологічного варіювання в межах лексико-дериваційного слова. Словотвірна синонімія прикметників сучасного українського юридичного тексту укладувала не тільки основні принципи й моделі, сформовані протягом XI – XVIII ст., а й багато конкретних прикметникових дериваційних синонімічних і варіантних пар (рядів). Поява спільнокореневих синонімів зумовлюється однотипністю і недостатньою диференційованістю словотвірної бази в різних словотвірних типів, так само, як протилежна тенденція до спеціалізації словотвірних типів і засобів, призводить до нестійкості явища синонімії однокореневих слів.

Ключові слова: абстрактна семантика, деривація, динаміка, лексико-дериваційна структура, юридична мова.

WORD FORMATION ASPECT OF THE ROOT SYNONYMY PRESENT DAY UKRAINIAN LAW TEXT

Tsarova Iryna Valeriivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Social and Humanities Sciences Department
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
tsarevasgd@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1939-7912

Purpose. The purpose of the article is to investigate the word-forming aspect of the common root synonymy of the modern Ukrainian legal text and to substantiate the specification of the abstract semantics of the suffix in relation to particular groups of derivative words. The dynamics of word formation of the modern Ukrainian legal text is reflected by the model of the modern Ukrainian vocabulary as a set of nests: root, root-word and word-forming.

Methods. The article uses the method of synchronous analysis, the basis of which is observation, allocation of linguistic units and their combination.

Results. The possibility of synonymization of word derivatives is substantiated, which is caused by word-forming peculiarities: type of word-forming meaning, performance / unproductive of model, functional load of suffix. It is emphasized that in modern linguistics the question of synonyms of the word-forming level is debatable. The isolation and preservation of meaning helps to limit the group of derivative adjectives to certain grammatical frames. A necessary condition for synonymy of common root words at the level of word-forming system is also the identity of the word-forming meaning. This possibility is realized only if the values of the synonymic relations formed in word-forming transpositions and modifications are identical. It is emphasized that the inter-categorical functioning of the semantics of the suffix provides for the formation of the primarily categorical, lexical and grammatical characteristics of the derived word. Therefore, the model of derivative variance of the adjectives of the morphologosyntactic method of creation at the – superstudies, at the beginning of XX century began to decline.

Conclusions. Synonymy of derivative words is the result of those derivative processes that were carried out at the stage of semantic variation of generic words and semantic-morphological variation within the vocabulary-derivative word. The emergence of common root synonyms is caused by the homogeneity and insufficient differentiation of the word-forming base in different word-forming types, as well as the opposite tendency for specialization of word-forming types and means, which leads to instability of the phenomenon of synonymy of single-root words.

Key words: abstract semantics, derivation, dynamics, lexical-derivative structure, legal language.

Вступ

Сучасний етап формування процесуальних уявлень про юридичну мову пов'язується з визнанням різних форм динаміки юридичної мови в його історії і живому функціонуванні. Дисертації в українському мовознавстві присвячені як діахронічному, так і синхронічному аналізу юридичної лексики та термінології: *історичні та історіографічні аспекти* – Б.Р. Стецюк «Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини» (1999), М.Б. Вербенець «Юридична термінологія української мови: історія становлення та функціонування» (2004), Н.С. Трач «Українська правнича термінологія у XX ст.» (2009), М.М. Паночко «Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1919)» (2013); *галузеві аспекти права* – Т.В. Лепеха «Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології» (2000), О.В. Шпильківська «Українська термінологія фінансового права: семантичний, дериваційний та функціональний аспекти» (2010), Л.Є. Гапонова «Формування української криміналістичної термінології» (2012), П.Є. Луньо «Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація» (2014).

Лексичний склад юридичної мови протягом століть поповнюється здебільшого в результаті словотворення. В останні десятиліття дериваційний план опису юридичної мови набуває визнання. Співвідношення динаміки з синхронією пов'язане з процесами деривації – утворенням одних одиниць з іншими на одному часовому зрізі. Динамічний характер юридичного тексту ще недавно вважався завданням далекого майбутнього, оскільки саме розуміння юридичної лексики як системи викликає в багатьох сумніви. І традиційне розуміння динамізму юридичної лек-

сики, як правило, обмежувалося явищами новацій на тимчасовій вісі мовного розвитку (в діахронії), співіснування архаїзмів і неологізмів, варіювання мовних норм.

1. Синонімія спільнокореневих слів на рівні словотвірної системності

Уперше в українському мовознавстві теорію синонімів словотвірного рівня обґрунтував І.І. Ковалик: «Суфікси, взяті самі по собі, без уваги на початкові основи, з якими вони з'єднуються, в багатьох випадках ще не є ані синонімічними, ані, тим більше, омонімічними. Ці суфікси набувають ознак синонімії щойно в сполученні з початковими основами чи коренями» (Ковалик, 1957: 57). Спільнокореневі синоніми належать до одного словотвірного гнізда і пов'язані безпосередніми або опосередкованими словотвірними зв'язками: вони можуть бути членами словотвірної пари, словотвірного ланцюга, словотвірної парадигми, можуть бути похідними від членів однієї і різних словотвірних парадигм. Усі спільнокореневі синоніми належать до однієї словотвірної категорії або групи словотвірних типів, об'єднаних загальним дериваційним значенням і однотипною словотвірною базою, як зазначає Ю.С. Азарх (Азарх, 1987: 65–66).

По-перше, в поняття «словотвірна (дериваційна) синонімія» вчені вкладають неоднаковий зміст, а по-друге, те саме мовне явище називають по-різному: «словотвірні (дериваційні) синоніми», «словотвірні синоніми», «морфологічні синоніми», «дериваційно-морфологічні варіанти», «словотвірні (дериваційні) варіанти», «дублети», «паралельні похідні (утворення)», «спільнокореневі синоніми». Можливість синонімізації похідних слів зумовлена словотвірними особливостями: типом словотвірного значення, продуктивністю/непродуктивністю моделі, функціональним навантаженням

суфікса. Кількість спільнокореневих синонімів залежить від кількості функціональних у мовній системі словотвірних типів однієї словотвірної категорії. Поява спільнокореневих синонімів зумовлюється однотипністю і недостатньою диференційованістю словотвірної бази в різних словотвірних типів, так само як протилежна тенденція до спеціалізації словотвірних типів і засобів призводить до нестійкості явища синонімії однокореневих слів.

Однак однотипність загального словотвірного значення недостатня для встановлення синонімічних зв'язків між спільнокореневими словами однієї частини мови. Для спільнокореневої синонімії обов'язкова безпосередня або опосередкована мотивація одним і тим самим лексико-семантичним варіантом (далі – ЛСВ) твірного слова при його багатозначності. Необхідною умовою синонімії спільнокореневих слів на рівні словотвірної системності є також тотожність типу словотвірного значення. Ця змога реалізується тільки при тотожності значень твірних у словотвірних транспозитів і модифікативів, що входять в синонімічних зв'язках.

Питання про те, чи пов'язана синонімія спільнокореневих слів із синонімією словотвірних засобів, у лінгвістичній літературі вирішується по-різному. Ми вважаємо, що навряд чи правомірно говорити про синонімію суфіксів, бо вони мають зв'язане значення. Це значення не виводиться із внутрішнього або зовнішнього контексту суфіксальних дериватів. Суфікс має абстрактне значення, що визначає можливість розвитку багатозначності в похідних словах. Дослідження показують, що під час встановлення синонімічних зв'язків у спільнокореневих словах відмінності в функціональному навантаженні суфікса не відіграють суттєвої ролі. У подібних синоніміях «практично можливий будь-який суфікс, регулярний у синхронії слів однієї словотвірної категорії» (Азарх, 1987: 72).

Міжкатегоріальне функціонування семантики суфікса забезпечує формування, перш за все, категоріальної, лексико-граматичної характеристики похідного слова. Вибірковість потенціалу мотивувальних одиниць у словотвірному типі зумовлюється тим набором часткових словотвірних значень, які виражаються словотвірною структурою похідних слів і представлені в різних кількісних співвідношеннях. Значення похідних прикметників, таких як *властивий, характерний, притаманний, питомий* є, на наш погляд,

ідіоматичними нарощеннями в рамках похідного слова, а не власне значеннями форманта. Синоніми в загальноновживаній лексиці, як відомо, можуть мати емоційно-експресивне забарвлення та стилістичні відмінності, що не властиве синонімам сфери функціонування галузевої термінології, а отже, і кримінального процесуального права.

Порівняємо, наприклад, *адвокат* = *захисник* (кримінальне процесуальне право) й *оборонець*, уроч. *поборник* (загальнономовні синоніми); *місце досудового ув'язнення* = *місце тримання затриманих, ізолятор тимчасового затримання* (кримінальне процесуальне право) та *арештантська*, розм. *холодна, буцегарня, каталажка, кутузка*; дорев. *каземат* (загальнономовні синоніми) (Руколянська, 2013).

Уживаючи в подальшому поняття «функціональна семантика суфікса» (термін введений М.М. Янценецькою), ми маємо на увазі, що в рамках внутрішнього контексту (поєднання словотворчого форманта з певним типом мотивувальних основ) відбувається функціональна конкретизація абстрактного значення власне суфіксальної морфеми. Але це конкретизоване значення співвідноситься з похідним словом загалом, а не тільки зі словотворчим формантом.

Словотвірна системність полягає в сукупності словотворчих одиниць в їхніх взаємозв'язках. Особливу увагу науковці-термінологи зосередили на передачі однаковими словотворчими засобами мови певних поняттєвих категорій: процесів, завершеної чи незавершеної дії, виконавців дії, явищ, результатів дії тощо. Не менша увага прикута й до словотворчого потенціалу терміна як його здатності бути основою для нових термінів, наприклад: *суд – суддя, судєбник, суддівство, судовий, судочинство, судоустрій, підсудний, засуджений, судоговоріння, правосуддя* та ін.

Якісні прикметники, що формують центральну зону атрибутивного поля як найбільш спеціалізовані, категоріально закріплені в атрибутивній функції мовні засоби, становлять єдність денотативного і кваліфікативного значень. Оцінна семантика реалізується на мовному ґрунті в певному контексті за участю таких компонентів, як суб'єкт (з погляду якого дається оцінка), об'єкт (оцінюваний референт), підстава оцінки (критерій, що відображає уявлення суб'єкта про об'єкт) (Ивин, 1970: 32).

Якісні прикметники, функціонуючи в мовленні як означальні компоненти, виявляють

одночасно відповідне оцінне значення, тобто ними визначається суб'єктивне або об'єктивне ставлення мовця до висловлюваного. Загальна оцінність якісних прикметників має властивість конкретизуватись у мовленні: вона служить основою для вираження суб'єктивних експресивно-емоційних значень, пов'язаних із такою функціонально-семантичною категорією, як квантитативність (інтенсивність). Словотвірною базою для творення прикметників зі здрібніло-пестливим (демінітивним) і згрубіло-зневажливим (аугментативним) суб'єктивно-кваліфікативними значеннями служать твірні прикметникові основи, з якими сполучаються семантично-спеціалізовані дериваційні суфікси.

Відад'єктивні прикметники не належать до сфери транспозиційного словотворення, яке передбачає рекатегоризацію відповідних лексико-граматичних класів слів. Вони представляють якісно відмінний тип семантико-дериваційних відношень певної ономасіологічної структури похідного слова. У морфемній будові відад'єктивних прикметників дериваційний суфікс і корінь виступають семантичними корелятами компонентів ономасіологічної структури: ознаки і базису.

На відміну від транспозиційного словотворення, наприклад, «іменник → прикметник», «іменник → дієслово» і т. д., у межах якого суфіксальній морфемі відводиться роль ономасіологічного базису, а кореневій морфемі – ономасіологічної ознаки, у сфері «внутрішнього», «несинтаксичного» модифікаційного словотворення ролі таких семантичних корелятів змінюються.

Суфіксальна морфема у складі таких відад'єктивних дериватів спеціалізована для імпліцитного представлення предикатного значення інтенсивності вияву ознаки (дуже, трохи), тобто співвідноситься із значенням такого компонента поняттєвої структури, як ономасіологічна ознака, виступаючи детермінуючим компонентом щодо ономасіологічного базису, втілюваного в кореневій морфемі деривата, наприклад: *високий* – *високуватий* – *височенький* – *височенний*. У таких похідних лексемах семантично спеціалізовані дериваційні суфікси модифікують вихідне прикметникове значення, представлене відповідними основами, в напрямі посилення (суф. *-енн-*, *-ущ-/-ющ-*), послаблення (суф. *-ав-/-яв-*, *-аст-/-яст-*, *-уват-/-юват-*) міри вияву ознаки або вказують на супровідні щодо зазначених суб'єктивно-кваліфікативні значення (суф. *-еньк-*).

В іменникових прикметників семантика суфікса пов'язана з категоріями якісної або відносної ознаки: **-н(ий)**, **-ов(ий)** з однаковим лексичним значенням: *контрактний* – *контрактовий*, *наглядний* – *наглядовий*. Суфікси відносних прикметників, утворених від іменників, мають загальне значення відношення до особи, предмета, явища, дії, місця, часу: *спадкоємний* – *спадковий*. Семантична конкретизація словотвірного типу може бути на лінії вказівки на вид зв'язків, що утворюють ознаку.

2. Структурні типи юридичних синонімів

Структурні типи юридичних синонімів загалом збігаються з типами, виділеними в літературній мові, що вкотре засвідчує її системність і структурованість функціонального потенціалу. Традиційно розрізняють:

1) синоніми, що належать до однієї частини мови:

іменникові (*санкція* – *дозвіл*; *вирок* – *висновок*, *ухвала*; *анулювання* – *скасування*), прикметникові (*адвокатський* – *захисний*, *обвинувальний* – *виправдувальний*), дієслівні (*анулювати* – *скасувати*, *апелювати* – *оскаржувати*, *анульований* *скасований*), прислівникові (*одноособово* – *особисто* (*розглянути справу*));

2) синоніми, що мають у своєму значенні загальну родову і видову ознаки: фонетичні, що різняться звуковим складом: *виправдувальний* – *виправдний* (*вирок суду*), *невинність* – *невинуватість* (*особи*); морфологічні (граматичні, словотвірні), які стосуються не лише фонематичної, а й частково морфемної структури: а) суфіксального типу: *бездіяння* – *бездіяльність*; б) префіксального типу: *незаконно* – *протизаконно*, *обвинувачення* – *звинувачення*; синтаксичні: *прокурорський нагляд* – *нагляд прокурора*, *робити обшук* – *обшукувати*, *апелювати* – *подавати апеляцію*;

3) синоніми, що відрізняються за денотативними ознаками (відтінками значення) або стилістичним компонентом значення (*винність* – *винуватість*, *явка в суд* – *явка до суду*, *нарадча кімната* – *кімната для нарад*, *подача касаційної скарги* – *подання касаційної скарги*).

Варто зазначити, що розгляд питання синонімії в юридичних текстах необхідно пов'язувати з визначенням характеру комунікативно типізованих текстів, текстових функцій і системності синонімів відповідно до екстралінгвально заданих параметрів стилю.

Системне розуміння синонімії при такому підході включає аналіз різних типів синонімів (з урахуванням їхньої лексикографічної кореляції), але в підпорядкуванні характеристик синонімів їх відповідності екстралінгвальному завданню. Системність стильової синонімії в такому разі не збігатиметься з системністю загальномовної синонімії. Корелятивність функціонування – підстава для творення системи функціонально-стильової синоніміки, водночас вона є критерієм для виявлення системно-структурних зв'язків синонімів у мові.

Лексичні синоніми відрізняються смисловими відтінками значення, а словотвірні синоніми – це спільнокореневі слова з тотожним або близьким словотвірним і лексичним значенням, а саме: деривати, утворені за допомогою однофункційних словотворчих засобів від спільної мотиваційної бази або від різноструктурних спільнокоренових мотиваційних баз. Якщо розглядати синонімію криміналістики на рівні варіантності, то можна виділити терміни-варіанти, що різняться афіксами, хоч позначають одне або тотожні поняття: *огляд* – *оглядання*, *розтин трупа* – *розтинання трупа* тощо. Синонімія термінів криміналістики простежується також на рівні однієї словотвірної моделі: *задушення* – *задушування*, *утоплення* – *утоплювання*, *підвішення* – *підвішування*. Ці варіанти синонімів вживаються на розрізнення тривалості процесу.

Багато об'єктів та класів об'єктів є носіями однакових ознак. Варто розглянути сполучувальні можливості прикметників у плані утворення словосполучень з іменниками. Під поняттям «сполучувальний (синтагматичний) потенціал ад'єктива» М. Сандакова розуміє різні явища. По-перше, передбачається чисто кількісний параметр (змога поєднуватися з більшою або меншою кількістю іменників), а по-друге, синтагматичний потенціал означає можливість/неможливість означувати імена кількох таксономічних класів (Сандакова, 2004: 25). Ад'єктив має здатність передбачати потенційне коло імен, що здатні з ним сполучатися. У семантиці атрибута міститься натяк на тип носія (Сандакова, 2010: 202).

Характерною ознакою присвійних прикметників є специфічні суфікси *-ин(-ін)-*, *-ів(-ів)* – (останні характеризуються морфологічними варіантами для непрямих відмінків: *-ов*, *-ев*, *-єв*).

У суфікса *-ів* конкретизація подібності відбувається в двох напрямках: «що належить

кому-небудь» (належність) та «властивий будь-кому» (властивість). Семантична диференціація реалізується з двома функціональними значеннями суфікса *-ів(-ів)*, про що свідчить наявність особливих твірних одиниць для кожного словотвірного підтипу. Присвійні прикметники утворюються головним чином від іменника зі значенням «особи» (*адвокатів/адвокатова*, *нотаріусів/нотаріусова*, *суддів/суддева*, *усиновлювачів/усиновлювачева*). Більшість похідних зв'язків із суфіксом *-ов-*, мотивованих іменниками, позначають ознаки, виражені через відношення до чого-небудь. Таке абстрактне суфіксальне значення функціонально пов'язане з різною семантикою іменників: *тактовний* (прикметник від іменника *такт*, який означає почуття міри, що створює вміння поводити себе, як годиться вихованій людині), *особовий* (прикметник від іменника *особа*, вживається для передачі окремого, але певною мірою стереотипного, неіндивідуалізованого).

Складнішим виявляється співвідношення словотвірної семантики і лексико-словотвірних груп відносних прикметників, що вказують на відношення предмета до дії, твориться за допомогою суфікса *-льн-*, який додається до основи неозначеної форми дієслова (частина дієслова без *-ти*): *відповідальний* (відповідати), *виправдувальний* (виправдувати). Абстрактна семантика суфікса стосовно до окремих груп похідних слів може конкретизуватися.

Іменник та прикметник мають незаперечну семантичну близькість (Олексенко, 2002), адже, з одного боку, предмет, позначений іменником, інтегрує в собі певну сукупність ознак, а з іншого – ознака, репрезентована прикметником, представлена не абстрактно, не сама по собі, а як ознака, що міститься в тому чи тому предметі. Цю значеннєву спорідненість виявлено ще й у тому, що ад'єктиви часто субстантивуються, а іменники використовуються для характеристики предмета.

Деривати, які з'явилися здебільшого внаслідок суфіксації, виражають п'ять словотвірних значень: «*опредметнена дія*», «*результат, наслідок дії*», «*стан організму людини, спричинений тимчасовими фізіологічними процесами*», «*орган дихання*», «*носій (виконавець) процесуальної дії*». Виразниками першого значення є здебільшого транспозиційні і почасти – транспозиційно-мутаційні словотвірні засоби. Друге словотвірне значення реалізують транспозиційно-мутаційні та мутаційні словотвірні форманти, і четверте

та п'яте словотвірні значення реалізують лише мутаційні суфікси.

Висновки

По-перше, синонімія похідних слів є результатом тих дериваційних процесів, які здійснювалися на стадії семантичного варіювання твірних слів і семантико-морфологічного варіювання в межах лексико-дериваційного слова.

По-друге, синонімія є результатом тих процесів, які відбуваються всередині парадигматичного ряду слів. Нова деривація в такому разі набуває ціннісного значення. Семантичні відмінності прикметників пов'язані зі значенням мотивувальних одиниць, які називають предмети і особи, дії або властивості; вони не залежать від семантичних особливостей суфікса, який у всіх випадках має саме загальне значення відносної ознаки («має відношення»). Диференціація прикметників за вказаним принципом може бути продовжена аж до виділення одиничних сем, але при цьому виявляються врахованими лексичні мотивувальні зв'язки, які не узгоджуються безпосередньо з функціональною семантикою суфікса.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарх Ю.С. Словообразование и формообразование существительных в истории русского языка. Москва, 1984. 246 с.
2. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.
3. Ивин А.А. Основания логики оценок. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1970. 230 с.
4. Ковалик І.І. Синонімія і омонімія в межах словотворення. *Доповіді та повідомлення ЛДУ*. 1957. Вип. 7. Ч. I. С. 57–59.
5. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника : автореф. дис. докт. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2002. 36 с.
6. Руколянська Н.В. Лексика текстів кримінально-процесуального права в українській мові : дис. ... канд. філол.

наук : 10.02.01. Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2013. 203 с.

7. Сандакова М.В. Принципы создания системы сохранения потенции мышления во французском языке (в публицистических текстах). *Культура народов Причерноморья*. 2004. № 54. С. 107–110.
8. Сандакова М.В. Прилагательное в атрибутивном словосочетании. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. № 4. Т. 1. С. 202–207.

REFERENCES:

1. Azarh, Yu.S. (1984). Slovoobrazovanie i formoobrazovanie suschestvitelnykh v istorii russkogo yazyka [Word formation and noun formation in the history of the Russian language.]. M., 246 s.
2. Greshchuk, V.V. (1995) Ukrainyskyi vidprikmetnykovyi slovotvir [Ukrainian type of proximity talks]. Ivano-Frankivsk : Plai, 208 p.
3. Ivin, A.A. (1970). Osnovaniya logiki otsenok [The basis of the logic of estimates]. M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 230 s.
4. Kovalyk, I.I. (1957). Synonimiia i omonimiia v mezhakh slovotvorennia. *Dopovidi ta povidomlennia [Synonymy and homonymy within word formation. Reports and messages] LDU*. Vyp. 7. Ch. I. S. 57–59.
5. Oleksenko, V.P. (2002). Slovotvirni katehorii imennyka [Noun word-forming categories] : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01 "Ukrainska mova". NAN Ukrainy, In-t ukr. movy. Kyiv, 36 s.
6. Rukolianska, N.V. (2013). Leksyka tekstiv kryminalno-protsesualnogo prava v ukrainii movi [Vocabulary of Criminal Procedure Law in Ukrainian] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara. Dnipro, 203 s.
7. Sandakova? M.V. (2004). Printsipyi sozdaniya systemy sohraneniya potentsii myshleniya vo frantsuzskom yazyike (v publitsisticheskikh tekstah) [The principles of creating a system for preserving the potency of thinking in the French language (in journalistic texts)]. *Kultura narodov Prichernomor'ya*. № 54. S. 107–110.
8. Sandakova M.V. (2010). Prilagatelnoe v atributivnom slovosochetanii. [Adjective in an attributive phrase]. *Yaroslavskiy pedagogicheskii vestnik*. № 4. T. 1. S. 202–207.

*Стаття надійшла до редакції 03.03.2020.
The article was received March 3, 2020.*

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія «ГЕРМАНІСТИКА
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»**

Випуск 1

Коректура • *В.В. Ізак*

Комп'ютерна верстка • *Ю.С. Семенченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 31,39.
Замов. № 0620/151. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.